

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

A Study of the Policy and Mechanism in the Promotion
and Protection of the Buddhist Cultural Heritage in Thailand

โดย

ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี
พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปณฺโณ), ดร.
ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 0656064

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

A Study of the Policy and Mechanism in the Promotion
and Protection of the Buddhist Cultural Heritage in Thailand

โดย

ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี
พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญญา), ดร.
ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 0656064

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

A Study of the Policy and Mechanism in the Promotion and Protection of the Buddhist Cultural Heritage in Thailand

by

Dr. Songvit Kaeosri
Phra Depsuvarnamedhi (Suchart Kittipaño), Dr.
Dr. Nuarhnwan Punwasuponchat

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 0656064

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
ผู้วิจัย:	ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี, พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญโญ), ดร. , ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลนัตร
ส่วนงาน:	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนานโยบายและกลไกการรักษาส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการรักษาส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับชุมชนท้องถิ่น และ (๓) เพื่อศึกษาทดลองการปฏิบัติงานของศูนย์วิชาการวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) เกี่ยวกับกระบวนการรักษาส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษามีดังนี้ :

มรดกวัฒนธรรม หมายถึงทรัพย์สินสมบัติทางวัฒนธรรมของคนในรุ่นก่อนที่ตกทอดมาให้คนรุ่นหลัง โดยองค์รวมแล้วหมายถึงความเชื่อ ค่านิยม และผลผลิตที่เกิดจากพฤติกรรม การประดิษฐ์คิดค้น คัดเลือก และปรับปรุง สร้างสรรค์ของบรรพบุรุษที่ยึดถือเรียนรู้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มรดกวัฒนธรรมรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจของชาติ และปัจจุบันได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่แปรเปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อมรดกวัฒนธรรม ดังนั้น จำต้องมีมาตรการรองรับแก้ไข

ในภาครัฐ ก็มีนโยบายกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ในมาตรา ๕๗ และ ๖๕ ให้อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ๒๐ ปี และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ก็กำหนดแผนไว้ชัดเจน ในส่วนกลไกของรัฐก็มีกรมศิลปากรเป็นต้นปฏิบัติ โดยมีพระราชบัญญัติอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในส่วนบทบาทของพระสงฆ์และผู้บริหารคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรจะได้แสดงบทบาทอย่างเด่นชัดเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และเมื่อว่าโดยกลไกและเครือข่ายซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศ ควรจะได้ร่วมมือกับกรมศิลปากรจัดศูนย์บริการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ พร้อมทั้งผลักดันและขับเคลื่อนศักยภาพในการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณเป็นหน่วยงานหนึ่งของมหาวิทยาลัย

คำสำคัญ : การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม, โบราณสถาน, โบราณวัตถุ, เอกสารโบราณ

Research Title: A Study of the Policy and Mechanism in the Promotion and Protection of the Buddhist Cultural Heritage in Thailand

Researchers: Dr. Songvit Kaeosri
Phra Depsuvarnamedhi (Suchart Kittipaño), Dr. Dr. Nuarhnwan Punwasuponchat

Department: Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2556 / 2013

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

This research was of the three objectives, viz. (1) to study the way to develop policy and mechanism in conservation, promotion, and protection of national wisdom and Buddhist cultural heritage; (2) to study model and process of conservation, promotion, and protection of national wisdom and Buddhist cultural heritage in local community; and (3) to study a pilot project as an academic centre for cultural heritage by Mahachulalongkornrajavidyalaya University (MCU) on the process of conservation, promotion, and protection of national wisdom and Buddhist cultural heritage.

Findings of the research study were as follow:

Cultural heritage is cultural property of the ancestors succeeded to the generation. As a whole it indicates belief, value, and products begut by human activities, invention, selection, adaptation, and creation of our ancestors who had embraced, learned, and accepted and succeeded down to the present. Cultural heritage covers local wisdom which is the national entity and our pride. However, in the age of globalization, all this heritage has been affected by current civilization from the west and other countries. Thus it is necessary to promote and protect with proper scale.

In the state mission, national policy is promulgated in the Constitution B.E. 2560 as provided in the articles 57 and 65 that the state should promote, protect, and conserve national cultural heritage. The Constitution is also stated that short-term and long-term national strategies be set up that the national sub-plans for economic and social development be amended. In action, engaged mechanism involved is the Department of Fine Arts with the Act on Ancient Monuments, Antiques, Object of Arts

and National Museums, B.E. 2504, amended (Second Edition) B.E. 2535 as law guideline. With subordinate agencies scattered throughout the country, the Department of Fine Arts could lounge many programs to promote, protect, and conserve cultural heritage, especially for ancient monuments, antiques, objects of art as well as ancient documents. In part of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, which is of its mission also to conserve cultural heritage, and by its full potentiality along with its networks, it is possible to work in cooperation with the Department of Fine Arts to set up cultural information to provide a short course training for Sangha administrators to conserve cultural heritage, at least to basically care for their ancient monuments within their temples. One function to be initiated is to organize “Cultural Centre for Ancient Document Preservation” as a unit of the University.

Keywords : Cultural heritage conservation, Ancient monuments, Antiques, Ancient documents

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖ ภายใต้แผนงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณกรรมการประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ซึ่งมีพระราชวรเมธี (ประสิทธิ์ พรหมศรี) รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร และพระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภากร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และเจ้าหน้าที่คือพระมหาชุตีภักดิ์ อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย และนายบัณฑิตภัทร์ สายบุตร ที่ได้อำนวยความสะดวกประสานงานการวิจัยเป็นอย่างดี

งานวิจัยนี้ได้ล่วงเลยกำหนดมาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๖ ด้วยเหตุที่หัวหน้าโครงการวิจัยมีภารกิจที่ต้องปฏิบัติงานให้แก่มหาวิทยาลัยพร้อมกันในหลายด้าน เช่นรักษาการผู้จัดการสำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เป็นอาจารย์ผู้บรรยายพิเศษ และที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท-เอก ในบัณฑิตวิทยาลัย, คณะสังคมศาสตร์ และคณะครุศาสตร์ เมื่อภารกิจด้านอื่นๆ เบาลงบ้าง จึงได้เร่งรัดงานวิจัยนี้จนสำเร็จสมบูรณ์ดังที่ปรากฏอยู่นี้ ประกอบกับการปรับเปลี่ยนคณะผู้ร่วมวิจัยใหม่ ซึ่งเข้มแข็งและพร้อมเพรียงร่วมแรงใจกายกัน สามารถผ่านอุปสรรคต่างๆ ได้

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณและขอบคุณท่านที่รับเชิญมาเข้าร่วมประชุมสัมมนา กลุ่มทั้ง ๔ ภาค กล่าวคือภาคใต้จัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช วันศุกร์ที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๑ ภาคกลางจัดที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันจันทร์ที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๑ ภาคเหนือจัดที่จังหวัดเชียงใหม่ วันจันทร์ที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือจัดที่จังหวัดขอนแก่น วันศุกร์ที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑ โดยแต่ละแห่งมีผู้เข้าร่วมสัมมนาจากหน่วยงานอย่างน้อย ๕ แห่งคือ วิทยาเขตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงานศิลปากร หอสมุดแห่งชาติสาขา วัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย และผู้ทรงคุณวุฒิอื่นๆ อีก ๒ ท่าน ดังมีรายนามปรากฏในภาคผนวกนี้แล้ว ซึ่งท่านเหล่านี้ที่ได้ให้องค์ความรู้ในท้องถิ่นและข้อเสนอแนะอันมีคุณค่าและประโยชน์ในการอนุรักษ์ส่งเสริมและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ พิพิธภัณฑสถานและเอกสารโบราณ/จดหมายเหตุ ซึ่งจะได้ประมวลสรุปเป็นข้อเสนอแนะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติและชุมชนท้องถิ่นต่อไป สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณ ดร.อุดม ชำนิ ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ที่ได้ช่วยประสานงานจัดสถานที่ประชุมสัมมนาให้ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดขอนแก่น

ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี	หัวหน้าโครงการวิจัย
พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปถุโย), ดร.	ผู้ร่วมวิจัย
ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร	ผู้ร่วมวิจัย

วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช

บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย	๔
๑.๔ ทฤษฎี สมมุติฐาน และกรอบแนวคิดของโครงการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล	๓๐
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย	๓๒
บทที่ ๒ แนวคิดและกระบวนการเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม	๓๓
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม	๓๓
๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม	๓๓
๒.๑.๒ ความหมายของวัฒนธรรมในประเทศไทย	๔๖
๒.๑.๓ ความเป็นมาและพัฒนาการของมรดกวัฒนธรรม	๖๕
๒.๒ กระบวนการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย	๗๕
๒.๒.๑ การจัดการมรดกวัฒนธรรม	๗๖
๒.๒.๒ มรดกวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ	๘๐
๒.๒.๓ กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย	๘๔
๒.๒.๔ การดูแลรักษา จัดเก็บ และอนุรักษ์เอกสารโบราณ	๑๒๐
๒.๒.๕ การใช้ประโยชน์และบริการชุมชน	๑๒๔

บทที่ ๓ นโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ	๑๒๗
๓.๑ นโยบายของรัฐในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ	๑๒๙
๓.๑.๑ นโยบายของรัฐในอดีต	๑๒๙
๓.๑.๒ นโยบายของรัฐในปัจจุบัน	๑๓๔
๓.๒ กลไกของรัฐในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ	๑๓๘
๓.๒.๑ กลไกตามข้อตกลงผูกพันในองค์การระหว่างประเทศ	๑๓๙
๓.๒.๒ กลไกตามกฎหมายเกี่ยวกับการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ	๒๐๑
บทที่ ๔ แนวทางการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย	๒๒๙
๔.๑ บทบาทของพระสังฆาธิการในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ	๒๓๐
๔.๒ บทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ	๒๗๒
๔.๓ ศักยภาพในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยโดยเครือข่ายหน่วยงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : การศึกษาความเป็นไปได้ตามการวิเคราะห์ SWOT	๒๘๙
๔.๔ แนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของประเทศไทย : ข้อเสนอแนะจากการประชุมสัมมนากลุ่ม ๔ ภาค	๓๐๓
๔.๕ สรุปความ	๔๒๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๔๒๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๔๒๕
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๔๓๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๔๔๑
บรรณานุกรม	๔๔๓
ภาคผนวก	๔๔๔
ภาคผนวก ก ภาพการประชุมสัมมนากลุ่มภาคใต้	๔๕๒
ภาคผนวก ข ภาพการประชุมสัมมนากลุ่มภาคกลาง	๔๖๔
ภาคผนวก ค ภาพการประชุมสัมมนากลุ่มภาคเหนือ	๔๗๔
ภาคผนวก ง ภาพการประชุมสัมมนากลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๔๘๕
ภาคผนวก จ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๓๕	๔๙๕
ภาคผนวก ฉ การนำเสนอผลงานด้วยโปสเตอร์	๕๑๒
ประวัติผู้วิจัย	๕๑๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ปัจจุบันมรดกวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ได้รับการยอมรับและมีการศึกษากันอย่างกว้างขวางทั้งในการศึกษาเชิงประเด็น (Content) ในฐานะที่เป็นชุดความรู้ของท้องถิ่น (Knowledge Tools of Locality) และกระบวนการจัดการ (Management Process) ที่มีความหลากหลายนับตั้งแต่การจัดการในระดับชุมชนท้องถิ่นไปจนถึงในระดับนโยบายหรือแม้แต่ในระดับนานาชาติ เช่น องค์กร WIPO และ UNESCO ต่างให้ความสำคัญกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรม^๑ การที่ฝ่ายต่างๆ ให้ความสนใจในการศึกษามรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มขึ้นนั้น เป็นเพราะมรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญ และมีคุณค่าต่อการเรียนรู้และการพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ นับตั้งแต่ (๑) มิติทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดการเสริมสร้างพลังการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (๒) มิติโบราณคดีชุมชนที่แสดงถึงประวัติ ความเป็นมาของชนชาติ (๓) มิติทางด้านจินตนาการหรือด้านสุนทรีย์ความงามที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรคผลงานด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม (๔) มิติวิชาการที่ก่อให้เกิดการศึกษาค้นคว้าเพื่อสร้างฐานความรู้ในศาสตร์ต่างๆ เช่น ศาสตร์ด้านสมุนไพร-การรักษาพยาบาล (๕) มิติสิทธิและอำนาจของชุมชนในการจัดการตนเอง (๖) มิติทางเศรษฐศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับการผลิต การประยุกต์ใช้ และการนำมาเพื่อเป็นทรัพย์สินทางปัญญา และ (๗) มิติที่สำคัญยิ่ง คือการรับใช้สังคมในมิติของความรู้ ความเชื่อ และมิติด้านจิตวิญญาณที่ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของผู้คนในสังคม

ในฐานะที่มรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดคุณค่าต่อชุมชนและสังคมตามที่กล่าวแล้ว การส่งเสริม คุ้มครอง ป้องกัน และการจัดการมรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้สิ่งเหล่านั้นดำรงอยู่สามารถรับใช้สังคมได้อย่างต่อเนื่องนั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการจัดการด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น (๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นและมรดกวัฒนธรรม (Resource assessment and evaluation) (๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) เพื่อคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพ และคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นและมรดกวัฒนธรรมและเพื่อประโยชน์ในการศึกษา (๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรวัฒนธรรม (๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล และประสบการณ์ให้สาธารณชน (๖) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ

^๑นิคม มูลิกะคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทยุคใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๓๑-๓๖.

เช่น ข้อตกลงของชุมชน วัด กลุ่ม สมาคม องค์กรประชาชน หรือข้อกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐ ในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการภูมิปัญญาและทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม (๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource rehabilitation / revitalization) ซึ่งเป็นการสร้างความหมายคุณค่าและกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นและมรดกวัฒนธรรมที่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-functioned resource) โดยมีการนำเอาภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (Re-functioning) เช่น เพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน^๒

ในบรรดากระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว จะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนมีความสำคัญต่อการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม และมีความเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) ที่เป็นมาตรการสำคัญที่มีการประกาศใช้และการยอมรับทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ

มรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาทั้งนามธรรมและรูปธรรมที่ปรากฏในสังคมไทยเหล่านั้นย่อมเข้าสู่ลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ๒ ประการ คือ (๑) การเปลี่ยนแปลงและพลวัต และ (๒) ความเป็นสมบัติและสืบทอดมรดก ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นที่เอื้อต่อการทำความเข้าใจเงื่อนไขของปรากฏการณ์วัฒนธรรมร่วมสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

อย่างไรก็ดี ในสภาพการณ์ของโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและขยายวงต่อกระบวนการต่างๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเชื่อ โลกทัศน์ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอื่นๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า กลไกทางเศรษฐกิจและการเมืองเข้าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และได้ส่งผลต่อกันและกันอย่างซับซ้อน ซึ่งอยู่ทั้งในรูปที่ส่งเสริมและเชิงขัดแย้งกันซึ่งพิจารณาได้ว่าเป็นทั้ง “ปกติ” และ “ปัญหา”

การเปลี่ยนแปลงในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์เหล่านี้ ทำให้เกิดสภาพที่เป็นปัญหาทางภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรม และเป็นเรื่องสำคัญที่นานาชาติประเทศและองค์กรที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักว่า วัฒนธรรมมีคุณค่าที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ ไม่สมควรปล่อยปละละเลยให้เป็นไปตามกลไกตลาดหรือตามความสามารถอำนาจการใช้ประโยชน์และตามความเข้าใจที่ต่างๆ กันไปของแต่ละภาคส่วนได้อีกต่อไป

ถึงแม้ว่าโดยหลักการทั่วไปแล้ว ปัญหาทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะอยู่ในรูปวัฒนธรรมหรือนามธรรม สามารถประมวลมาจากเหตุหลักๆ ๓ ประการด้วยกันคือ (๑) วัฒนธรรมมีบทบาทกำลังจะลดน้อยถอยลงหรือจนกระทั่งหมดบทบาทไปในสังคมสมัยใหม่ (๒) วัฒนธรรมที่มีการใช้อย่างผิดทำนอง หรือเป็นการละเมิด รวมทั้งการใช้ประโยชน์อย่างไม่นำพาต่อความคิด ความเชื่อของบรรพชนที่สร้างสรรค์และสะสมวัฒนธรรมนั้นๆ สืบมา และ (๓) การนำวัฒนธรรมไปสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยพลการ มิได้รับความยินยอมเห็นชอบหรือแบ่งปันผลประโยชน์ของชนชาติ ชุมชนหรือกลุ่มคนที่ครองมรดกวัฒนธรรมนั้นๆ

^๒ กรมศิลปากร, คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๓-๖๕.

ในกรณีของประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน เกิดสภาพปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่ผันผวน เช่นเดียวกับกับส่วนอื่นๆ ของโลก โดยมีการนำภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมโดยเฉพาะมรดก วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือด้วยความเข้าใจที่พลิกผันไป จากคุณค่าที่สืบทอดต่อกันมา เช่น การนำตู้ที่พระธรรม และหรือพระพุทธรูป ไปประดับเป็นชั้น รองเท้าและที่แขวนเสื้อผ้าในโรงแรมและสถานที่ไม่เหมาะสมอื่นๆ ในประเทศตะวันตกรวมถึงการนำ คุณค่าทางวัฒนธรรมไปใช้ในทิศทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น การนำมรดกทางวัฒนธรรมไปครอบครองในเชิง กฎหมายลิขสิทธิ์ ดังกรณีลิขสิทธิ์ตัดต้นที่วัดโพธิ์ เป็นต้น และยังเมื่อพิจารณาถึงการที่วัฒนธรรมในประเทศไทยต้องเกี่ยวข้องกับประเทศอื่นๆ ด้วยแล้ว ก็ยังทำให้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในด้านความเป็นสมบัติ และการสืบทอดมรดกเป็นปัญหาที่ต้องคำนึงถึงมากขึ้น ดังนั้น ผลกระทบในทางลบต่อภูมิปัญญาและ มรดกวัฒนธรรม ทั้งที่มาจากภายนอกและจากภายในสังคมไทยเองนั้นเป็นเหตุให้ไม่สมควรจะนิ่งนอน ใจอีกต่อไป จำเป็นต้องมีมาตรการทางสังคม มาตรการทางกฎหมาย และมีกลไกการจัดการในระดับ ต่างๆ มาป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ที่นับวันจะขยายวงและลงลึกมากขึ้น^๓

ปัญหาเหล่านี้แม้จะเป็นที่ตระหนักกันอยู่ ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่มั่งคั่งทาง วัฒนธรรมประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา แต่เมื่อมิได้มี มาตรการที่จะป้องกันหรือแก้ไข ทำให้กลุ่มบุคคลบางกลุ่มเห็นเป็นโอกาสที่จะวางผลประโยชน์เชิง พาณิชย์อยู่เหนือการคำนึงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ยิ่งเมื่อเป็นเรื่องของความเชื่อที่แตกต่างกัน ความ ขัดแย้งก็จะเป็นชนวนของเหตุการณ์ร้ายแรงได้

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะมีการศึกษาแนวทางการพัฒนานโยบายและกลไกเพื่อ การรักษา ส่งเสริม ค้ำครอง และปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดย ประมวลองค์ความรู้และศึกษาวิเคราะห์นโยบาย กลไกระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับชุมชน รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นการศึกษาเชิงทดลองในการจัดตั้งศูนย์ชุมชนท้องถิ่นในระดับวัด และศูนย์วิชาการวัฒนธรรมในการรักษา ส่งเสริม ค้ำครอง และปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) ในฐานะ มหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ไทยที่มีบทบาทหลักในการรักษา ส่งเสริม ค้ำครองและปกป้องภูมิปัญญา และมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดและชุมชนชาวพุทธ ทั้งนี้ เพื่อ บรรลุเป้าหมายของการใช้และการรักษาภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมในโลกสมัยปัจจุบันอย่างมี คุณค่าสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนานโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม และค้ำครอง ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการรักษา ส่งเสริม และค้ำครองภูมิปัญญาและ มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับชุมชนท้องถิ่น

^๓ นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทยุคใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๒๖๘-๒๗๒.

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาทดลองการปฏิบัติงานของศูนย์วิชาการวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) เกี่ยวกับกระบวนการรักษาส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษานโยบาย กฎหมาย กลไก และกระบวนการเกี่ยวกับการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการศึกษา

๑. รูปแบบและกระบวนการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับชุมชนท้องถิ่นหรือในระดับวัด

๒. การปฏิบัติงานของศูนย์วิชาการวัฒนธรรมในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเกี่ยวกับกระบวนการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓. กระบวนการนโยบายและแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่น องค์กร และสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ ในกรณีที่มีการใช้ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างไม่เหมาะสมเกิดขึ้น

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ ในการศึกษาครั้งนี้ดำเนินการศึกษาใน ๒ ระดับ ได้แก่

๑. ระดับชุมชนท้องถิ่น มีพื้นที่การศึกษา ๔ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ขอนแก่น พระนครศรีอยุธยา และนครศรีธรรมราช จังหวัดละ ๒ ชุมชน หรือ ๒ วัด โดยกำหนดว่าจะต้องเป็นชุมชนหรือวัดที่มีกระบวนการจัดการภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ชัดเจน เช่น มีการอนุรักษ์ สืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และการคุ้มครองดูแลมรดกวัฒนธรรม เช่น คัมภีร์ใบลาน ตู้อธรรม เป็นต้น

๒. ระดับศูนย์วิชาการวัฒนธรรมในสถาบันการศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และวิทยาเขตใน ๔ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ขอนแก่น พระนครศรีอยุธยา และนครศรีธรรมราช โดยเป็นการศึกษาควบคู่กับชุมชนท้องถิ่น ในลักษณะของการรวบรวมชุดความรู้ ภูมิปัญญา การเสริมสร้างกระบวนการ การจดทะเบียนมรดกวัฒนธรรม และการจัดทำระบบการแจ้งเตือน (Notification) และเผยแพร่ความรู้ด้านการส่งเสริมปกป้องมรดกวัฒนธรรม รวมทั้งดำเนินการเพื่อกลไกให้การสนับสนุนท้องถิ่นเพื่อการรักษา ส่งเสริมและปกป้องวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

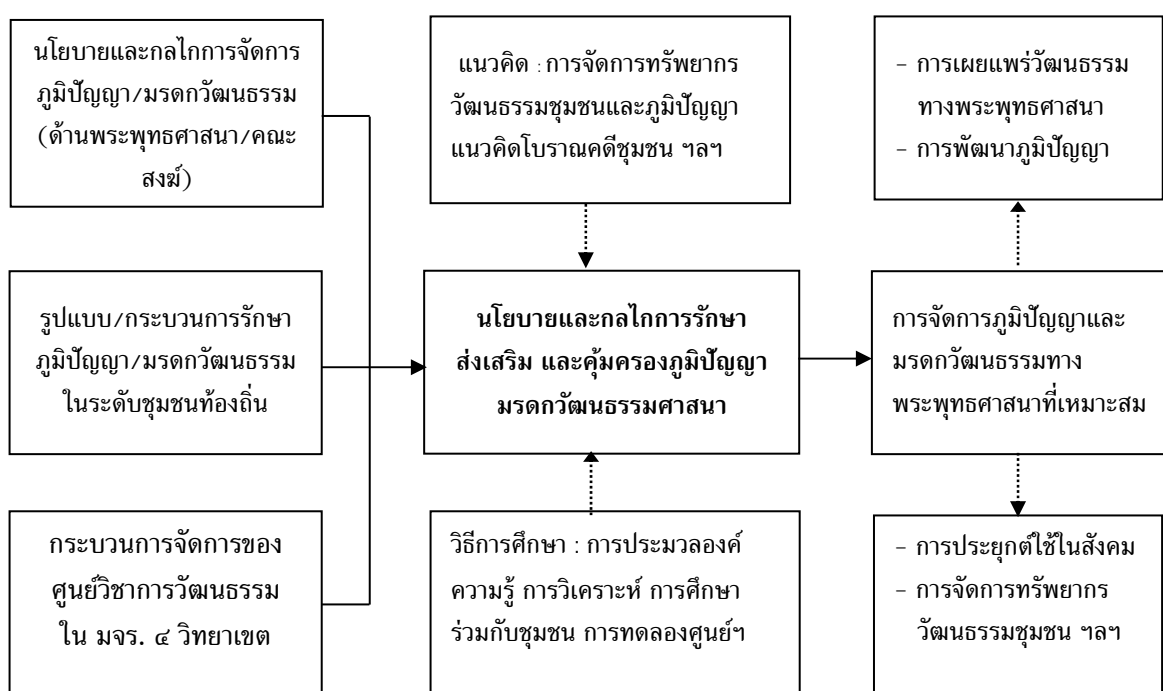
๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ บุคคล คณะบุคคลหรือองค์กร และสถาบันการศึกษาซึ่งได้แก่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างตามความจำเป็นของเรื่องนับตั้งแต่ผู้บริหาร คณาจารย์ ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ศึกษา ๔ จังหวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อหาแนวทางการพัฒนานโยบายและกลไกในการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านแนวคิดและทฤษฎี แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้แก่

๑. แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
๒. การจัดการเชิงพุทธในมิติวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา
๓. การจัดการความรู้
๔. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในการจัดการชุมชนและมรดกวัฒนธรรม
๕. แนวคิดการอนุรักษ์โบราณวัตถุและโบราณสถาน
๖. แนวคิดการจัดการโบราณคดีชุมชน
๗. แนวคิดการเสริมสร้างการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชน

๑.๔ ทฤษฎี สมมุติฐาน และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงแนวคิด กระบวนการ และวิธีการศึกษาที่นำไปสู่การพัฒนานโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา อันจะส่งผลต่อการจัดการภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ การประยุกต์ใช้ในสังคมและการเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้และหมายรวมถึง การป้องกันรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

การสงวนรักษา หมายถึง การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งของที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้หมายรวมถึงศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำที่บอสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย

โบราณวัตถุ หมายถึง สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ชากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกมาในสถานการณ์หนึ่ง ตามตำแหน่งที่ตนรับผิดชอบ ในที่นี้หมายถึงบทบาทของบุคคลหรือหน่วยงานในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ เป็นต้น

พระสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองทุกระดับ ตั้งแต่เจ้าอาวาส หรือ ผู้ที่เจ้าอาวาสมอบหมายให้ดูแลรับผิดชอบการดูแลรักษาโบราณสถานของวัดในพระพุทธศาสนา

การรักษา ส่งเสริม คุ้มครอง หมายถึง การที่พนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐและคณะสงฆ์ได้มีการอนุรักษ์ ส่งเสริมให้มีการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ สืบสาน และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ภายในเขตที่รับผิดชอบให้คงสภาพการใช้งาน และการจัดการเพื่อการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม

มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่พระสงฆ์ วัด หรือบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นภายใต้แนวคิด ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา โดยอาจจะเป็นมรดกที่เป็นรูปธรรม เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และมรดกทางธรรม เช่น ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เป็นต้น

นโยบายและกลไกการจัดการ หมายถึง ข้อกำหนดเกี่ยวกับแผนงาน ข้อกฎหมายระเบียบและแนวทางการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๖ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์

ในทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การดูแลรักษาทรัพย์สมบัติทั้งที่เป็นสังหาริมทรัพย์ มีข้าวของ เงินทอง เป็นต้น ที่ตนแสวงหามาได้โดยชอบด้วยธรรม เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกัณฐกธรรม ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันโดยเฉพาะข้อที่ ๔ คือ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาคือดูแลคุ้มครองไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย^๔ อนึ่ง ในอภิธานียธรรม ๗ ของกษัตริย์วัชชี หรือวัชชีอภิธานียธรรม คือธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง โดยเฉพาะข้อที่ ๖ คือ เคารพสักการะ บูชาเจดีย์ตลอดถึงอนุสรณ์สถานต่างๆ ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำเจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป คุณธรรมนี้สำคัญมาก พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในที่หลายแห่ง เช่น ในมหาปรินิพพานสูตร ตรัสแสดงราชอภิธานียธรรมแก่พระอานนท์เกี่ยวกับพวกวัชชี ว่าพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่พวกวัชชียังสักการะ เคารพนับถือ บูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชีของชาววัชชี ทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป^๕ อนึ่ง ในสัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงสารันทสูตรแก่พวกเจ้าวัชชีถึงอภิธานียธรรมนี้ และอีกพระสูตรหนึ่งคือ วัสสการสูตร ตรัสแสดงแก่พระอานนท์และวัสสการพราหมณ์มีเนื้อความเช่นเดียวกัน^๖

การอนุรักษ์ เป็นเรื่องของการดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ นักวิชาการและผู้รู้หลายท่านให้คำจำกัดความและความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

แนวทางการดำเนินการอนุรักษ์ของประเทศออสเตรเลีย ตามที่ปรากฏใน The Burra Charter (Australia ICIMOS, 1999) ได้กำหนดกระบวนการอนุรักษ์ประกอบด้วย ๑๐ ขั้นตอน ประกอบด้วย

๑. การระบุสถานที่อนุรักษ์และส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การเข้าไปถือครอง และการคุ้มครองสถานที่ที่จำต้องทำการอนุรักษ์ไม่ให้เสียหายหรือถูกทำลายไป ก่อนที่จะได้รับการอนุรักษ์
๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของสถานที่อนุรักษ์ การดำเนินงาน การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร หรือจากคำบอกเล่า และสำรวจสภาพทางกายภาพให้เพียงพอให้ทราบถึงความสำคัญและประเมินความสำคัญได้
๓. การประเมินคุณค่าความสำคัญ
๔. การจัดเตรียมเอกสารหรือข้อความที่เป็นทางการ เกี่ยวกับความสำคัญของสถานที่ หรือสิ่งที่จะอนุรักษ์

^๔ อ.อ.อุฎก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๑.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๘๐.

^๖ อ.จ.ส.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๒๑-๒๒/๓๑-๓๖.

๕. การระบุนโยบายที่มาจากความสำคัญ
๖. การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลกระทบต่ออนาคตของสถานที่อนุรักษ์
๗. การพัฒนานโยบาย การระบุทางเลือก พิจารณาทางเลือกในการดำเนินการอนุรักษ์ และทดสอบผลกระทบที่จะมีต่อความสำคัญของสถานที่
๘. การจัดเตรียมข้อความนโยบายในการดำเนินการอนุรักษ์
๙. การบริหารจัดการสถานที่อนุรักษ์ตามที่กำหนดนโยบาย
๑๐. การติดตามปรับปรุงแก้ไข^๗

กรมศิลปากร ได้รวบรวมและจัดพิมพ์หนังสือ “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง” ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้ดูแลโบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็นต้น ทั้งในด้านการคุ้มครองป้องกัน อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์ เผยแพร่ จัดการศึกษา ค้นคว้า วิจัย พัฒนา สืบพหุศิลปะ และทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ^๘

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟู และรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยว ให้เกื้อหนุนต่อคุณภาพชีวิตและเป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ ให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดและควบคุมการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก ที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม และสามารถจัดเก็บรายได้เพื่อใช้ในการฟื้นฟูอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น ตลอดจนอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย โดยสร้างค่านิยมให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ พัฒนา และสืบพหุวิถีชีวิตของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

มาร์ติน อี. วีเวอร์ (Martin E. Weaver) ได้กล่าวว่าสถาปนิกอนุรักษ์ให้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมมีความหมายรวมถึงการสงวนปกป้องรักษาจากความสูญเสียมูลค่า เพื่อทำให้มรดกวัฒนธรรมเหล่านั้นสามารถใช้การอนุรักษ์ในความสุขทางจิตใจของตนและคนรุ่นต่อไป ในการปฏิบัติการในงานอนุรักษ์เป็นสิ่งที่ควรระมัดระวัง เนื่องจากต้องเกี่ยวข้องกับการเข้าไปกระทำหุดยังขีดขวางการเสื่อมของสิ่งของวัสดุเดิม ทำให้เปลี่ยนรูปลักษณะและบางครั้งจะยากต่อการคืนสภาพ

^๗ อลงกรณ์ เอี่ยมสกุลวิวัฒน์, “ปัจจัยความต้องการด้านกายภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีผลต่อการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ตลาดเก่าบางลำภู”, วิทยานิพนธ์การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมมหาดมวิทิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๓๘-๓๙.

^๘ กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

ดังนั้นควรมีการทดสอบ ทดลองมาตรฐาน การจดบันทึกลักษณะก่อนการอนุรักษ์ ขณะที่ทำการอนุรักษ์ และหลังการอนุรักษ์ และเหตุผลของการตัดสินใจในการปฏิบัติงานอนุรักษ์นั้น^๙

อุษณีย์ ธงไชย ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์เป็นส่วนหนึ่งของการปกครอง กษัตริย์หรือสมมุติเทพที่ต้องการสั่งสมคุณความดีและบารมีของความชอบธรรมในการปกครอง ความเป็นกษัตริย์ ผู้ทรงทศพิธราชธรรมผ่านบารมีจากการทำนุบำรุงพุทธศาสนา สมัยสุโขทัยในจารึกที่ ๒ จารึกวัดศรีชุมที่จารบนหินดินดาน กล่าวถึงการเสวยถึงบารมีของสมเด็จพระมหาศรีศรัทธาธิราชจุฬามณี ก่อนที่จะได้ขึ้นครองเมืองสุโขทัยและศรีสัชชนาลัย ที่ต้องการซ่อมวิหารโบราณในป่าชือดงโปรดช้าง ทรงตั้งจิตอธิษฐานว่าหากมีบุญบารมีจะได้เป็นกษัตริย์องค์ต่อไป ขอให้สามารถหาทางซ่อมเจดีย์ที่ซ่อมเรียกว่าพระธม ซึ่งตั้งอยู่กลางนครพระกฤษณ์ได้ ซึ่งต่อมาได้พบบ่อน้ำในป่าจริง จึงถือเป็นบารมีของพระองค์ กรณีเช่นเดียวกับการปฏิสังขรณ์เจดีย์หลวงให้ใหญ่ขึ้นจนเป็นสิ่งก่อสร้างสูงสุดในล้านนาของพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ที่ทรงใช้เป็นการแสดงความชอบธรรมในการปกครองอีกประการหนึ่งด้วย^{๑๐}

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชฐิติ ได้แบ่งประวัติศาสตร์และการพัฒนาของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทยออกเป็น ๓ ช่วงใหญ่ๆ คือ ช่วงก่อนการพัฒนาเป็นประเทศไปสู่แบบอย่างตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างยุคไทยประเพณีและสมัยใหม่ และช่วงหลังการก่อตั้งของกรมศิลปากร ในบทความนี้ได้บรรยายเรื่องราวที่สำคัญเฉพาะบางตอนไว้เพียงคร่าวๆ โดยขาดการอ้างอิงที่สมบูรณ์ โดยกล่าวในตอนรัชกาล ที่ ๔-๗ และช่วงที่มีการบูรณะโดยอนัสติโลซิสในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๗ โดยขาดบางเรื่องราวที่เป็นจุดเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานไทยไป ทั้งยังไม่ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ในสมัยอดีตและปัจจุบัน^{๑๑}

สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม ได้เผยแพร่หนังสือ “รักษาศาสนกษัตริย์รักษัวัฒนธรรม” โดยกล่าวถึงความรู้ทางวัฒนธรรมระดับจังหวัดที่มีประสิทธิภาพ จำแนกเป็นกลไกในการดำเนินงานวัฒนธรรมคุณสมบัติของผู้บริหารจัดการงานวัฒนธรรม และแนวทางการบริหารจัดการงานวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพ^{๑๒}

นิคม มุสิกคามะ ได้เรียบเรียงหนังสือเรื่อง “วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์” ประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ด้านวัฒนธรรม รวม ๓ บท ได้แก่ วัฒนธรรมศึกษา บทบาทหน้าที่ และทิศทางของวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ โดยศึกษาจากข้อมูลในเอกสารต่างประเทศ ที่ได้ลงพิมพ์ในวารสารยูเนสโก คูเรีย ซึ่งสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้อ้างอิงหรือตีพิมพ์ซ้ำ

^๙ Martin E. Weaver, *Conserving Buildings : Guide to Techniques and Materials*, (John Wiley & Sons, New York, 1993), p.158.

^{๑๐} อุษณีย์ ธงไชย, *พระราชพงศาวดารและพงศาวดาร : หลักฐานที่สร้างขึ้นเพื่อสถาบันกษัตริย์*, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), อัดสำเนา.

^{๑๑} ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชฐิติ, *แนวคิดและวิธีปฏิบัติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), อัดสำเนา.

^{๑๒} สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม, *รักษาศาสนกษัตริย์รักษัวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : ส.เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓-๑๙.

ได้ รวมทั้งถ่ายทอดความรู้และแนวคิดจากประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งผู้ตรวจการกระทรวงศึกษาธิการและการปฏิบัติหน้าที่ราชการทางด้านศิลปวัฒนธรรมตลอดชีวิตการทำงาน^{๑๓}

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้จัดพิมพ์หนังสือ “สู่โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา” ซึ่งให้ความหมายว่า วัฒนธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างและสมาชิกในสังคมยอมรับมาประพฤติกฎปฏิบัติร่วมกันจนเป็นวิถีชีวิตของส่วนรวม จึงเป็นเครื่องมือ เป็นมรดกอันล้ำค่าของคนไทยทุกคน ดังนั้น ในการพัฒนาปรับปรุงชาติบ้านเมือง จะต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรมและองค์ประกอบอันเป็นวัฒนธรรมย่อยควบคู่กันไปด้วย สมกับคำกล่าวที่ว่า การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาชาติ^{๑๔}

กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี ได้เรียบเรียงหนังสือ “วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย” ได้กล่าวว่า มรดกไทยที่อยู่ในรูปธรรม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่อยู่ในรูปของศิลปะ โบราณวัตถุ โบราณสถานต่างๆ ซึ่งล้วนมีอายุ เกิดการชำรุดและเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม หากจะให้ดำรงอยู่ต่อไปนอกจากจะต้องมีมาตรการในการคุ้มครอง ดูแล รักษา และการอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชา โดยการนำวิทยาการทางวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ซึ่งมีความเจริญก้าวหน้ามากในปัจจุบันมาประยุกต์กับการอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน กรมศิลปากรมีโบราณวัตถุและศิลปวัตถุจำนวนมากภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่วราชนาถจักร ที่จะต้องอนุรักษ์ให้ คงอยู่เป็นมรดกไทยสืบไป งานอนุรักษ์ การซ่อมแซมบำรุงรักษา ตลอดจนการป้องกัน คุ้มครองมิให้ถูกทำลาย ล้วนเป็นงานที่จะต้องปฏิบัติสืบต่อกันไปไม่มีที่สิ้นสุด ต้องมีการพัฒนาวิธีการอยู่ตลอดเวลา เพื่อการอนุรักษ์มรดกไทยไว้เป็นหลักฐานที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชาติ และความเจริญรุ่งเรืองของชาติในอดีต^{๑๕}

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์ “คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม” ได้กล่าวถึงภารกิจของกรมศิลปากรในการดูแลรักษาโบราณสถานเป็นต้น ในการนี้จำต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายโดยเฉพาะพระสังฆาธิการ ซึ่งมีโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นอันมากภายในวัด จึงได้จัดอบรมถวายเป็นความรู้ โดยเน้นความสำคัญของคุณค่าการจัดทรัพย์สินทางวัฒนธรรม และสาระสำคัญของ พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^{๑๖}

^{๑๓} นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้าคำนำ.

^{๑๔} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, “สู่โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๓๕.

^{๑๕} กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี, วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๑), หน้า ๙.

^{๑๖} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๗-๒๒.

คู่มือถวายนความรู้แด่พระสังฆาธิการ
ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม

ในส่วนแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งหมายถึงสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่มีอายุเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์เป็นมาและลักษณะการก่อสร้างที่มีคุณค่าทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เช่น วัด วัง โบสถ์ วิหาร ได้มีผู้รู้และนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล กล่าวถึงโบราณสถานว่า หมายถึง บรรดางานสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมที่ชุมชนสมัยต่างๆ ในประวัติศาสตร์ได้สร้างขึ้น เพื่อการดำรงอยู่ทั้งในภาวะกายภาพและการดำรงเอกลักษณ์ทางจิตใจตามกรณีแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และจรรยาโลงใจที่มีอยู่ในขณะนั้น^{๑๗}

ปรีชา กาญจนาคม กล่าวว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นดินและขนาดใหญ่เกินกว่าที่จะเคลื่อนที่ได้ เมื่อเวลาจะศึกษาหรือหาหลักฐานใดๆ เกี่ยวกับโบราณสถาน ก็ต้องไปศึกษายังสถานที่ซึ่งโบราณสถาน โบราณสถานแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด คือ โบราณสถานที่ร้าง (Dead monuments) และโบราณสถานที่ยังไม่ร้าง (Living monuments)^{๑๘}

นิคม มุสิกคามะ ได้เรียบเรียงหนังสือเรื่อง “แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตาม พ.ร.บ. โบราณสถานฯ” ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของทางโบราณสถานในฐานะมรดกวัฒนธรรมของชาติ กล่าวถึงนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการอนุรักษ์ องค์การและการบริหารจัดการ โดยเฉพาะกล่าวถึงกระบวนการสงวนรักษาโบราณสถานในประเทศไทย^{๑๙}

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ **รศ.สมศักดิ์ ธรรมเวชวิถิ** ได้เรียบเรียงหนังสือเรื่อง “พระบรมธาตุมหาเจดีย์วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอันดับ ๑ จากองค์การยูเนสโก” โดยแยกเนื้อหาเป็น ๒ ส่วน คือ “บันทึกเรื่องลำดับเหตุการณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอันดับ ๑ จากองค์การยูเนสโก” และ “ผลงานวิจัยเรื่องโครงการศึกษาออกแบบบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระบรมธาตุมหาเจดีย์วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร” ซึ่งแสดงประวัติและพัฒนาการการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ในยุคสมัยต่างๆ มากกว่า ๑๘๕ ปี ทั้งแสดงรูปแบบกระบวนการวิธีบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ อันสามารถยึดเป็นต้นแบบการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยต่อไป^{๒๐}

^{๑๗} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, **องค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สตรีสาร, ๒๕๒๑), หน้า ๒.

^{๑๘} ปรีชา กาญจนาคม, **ภูมิศาสตร์โบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐.

^{๑๙} นิคม มุสิกคามะ, **แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตาม พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้าคำนำ.

^{๒๐} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ รศ.สมศักดิ์ ธรรมเวชวิถิ, **พระบรมธาตุมหาเจดีย์วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอันดับ ๑ จากองค์การยูเนสโก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗.

๑.๖.๑.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

๑. ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม

คำว่า “ทรัพยากรวัฒนธรรม” (Cultural Resource) มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง (Object) สถานที่/แหล่ง (Sites) และภูมิทัศน์ (Land scape) และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่า วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นอินทรีย์ (Organic) และสามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้อย่างต่อเนื่อง^{๒๑}

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น จัดว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน โทมัส เอฟ. คิง (Thomas F. King) ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงสิ่งต่อไปนี้

- ๑) ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
- ๒) โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
- ๓) เอกสารโบราณ (Documents / Archives)
- ๔) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและร่วมสมัย (Aesthetic Associative Places) รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)
- ๕) ทรัพยากรที่เป็นนามธรรม (Non- Physical Resources) ได้แก่ แบบแผนวิถีชีวิต (Way of life) แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practice) ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norm) ค่านิยม (Values) ความเชื่อ (Beliefs) ศาสนา (Religion) แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction) รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

স্যันต์ ไพเราะชาญจิตร ได้กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคม

^{๒๑} ส่ายันต์ ไพเราะชาญจิตร, กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙-๒๐.

ปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมและชุมชน^๒

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่โบราณหรือแหล่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งสามารถพบเห็นและศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)

๒. วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material)

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กันกับทั้งทรัพยากรโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ ภาษา ศิลปะ เป็นต้น

๒. ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม

ในปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑) **แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site)** หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสาน ผังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงานผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและผังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะมีพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระจุกสัตว์ เปลือกหอย หรือชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ อยู่ตามผิวดิน เป็นต้น

๒) **โบราณสถาน (Ancient Structures)** หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่เกิดจากคนสร้าง สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (บ้านหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ชำแหละสัตว์ ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนกั้นน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพร ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักร้อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดจับช้าง อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร ภูมิจัดยี่ พระปรารักษ์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่างๆ เสออินทขิล เสอใจบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัดฮินดู ปราสาทขอม กุ๊ก ตะแลงแกง เสอชิงช้าพราหมณ์ ฯลฯ ที่มีสภาพดีที่ไม่สามารถเคลื่อนย้าย

๓) **โบราณวัตถุ (Ancient Objects)** หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่างๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคล (เกิด-เจริญเติบโตใหญ่-ป่วยไข้ไม่สบาย-หายจากโรค-มีโชคมีเคราะห์-เปลี่ยนวัยได้คู่ครอง-และการตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้าพาณิชย์ การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง-ขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การชุบแรม ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพริ้ว อาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดักสัตว์บกสัตว์น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะ ประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลาจารึก คัมภีร์โบราณ สมุดข่อย ปับสา ปับหลัน ฯลฯ ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้หมายรวมถึง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตามมาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถาน ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งหาปริมาตรที่เป็นของ โบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของ โบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหาปริมาตรนั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี และศิลปวัตถุ หมายถึงสิ่งที่ทำขึ้นด้วยมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปด้วย^{๒๓}

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญ จัดเป็ทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็ทุนทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้ทั้งคุณค่าและมูลค่าทางด้านต่างๆ เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึงสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็สิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบันได้

๓. ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ทรัพยากรวัฒนธรรมมีความสำคัญและประโยชน์ดังต่อไปนี้

- ๑) เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยันลำดับความเป็นมาของชุมชนและสังคม
- ๒) เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคมในระดับชาติ
- ๓) เป็นวัตถุพยานแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่นๆ ตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา
- ๔) เป็นทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และกิจกรรมการท่องเที่ยว

^{๒๓} กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมกฎหมายที่เกี่ยวข้อง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐-๑๑.

๕) เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปสู่ การสร้างสรรค์และการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้

๔. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็นกระบวนการหรือชุดของการ กระทำการใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า **มรดก (Heritage)** ซึ่งอาจเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้ง ภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่ง มีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็น เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน ซึ่งการกระทำใดๆ ที่เรียกว่าการจัดการนั้นประกอบด้วยกิจกรรม ๗ เรื่องด้วยกันคือ

๑) **การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research)** เพื่อให้เกิดความรู้ ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดี นั้นๆ ต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่างๆ

๒) **การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation)** จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบรวมยอดของทรัพยากรทาง วัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจ ลงทุนลงแรงดำเนินการใดๆต่อไปหรือไม่

๓) **การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation)** หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพ และคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือ การท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรม แต่ประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม เป็นต้น

๔) **การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business)** ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้า มาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิด เรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไร อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้เกิดเรื่องกำไร-ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่าย ตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่ มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัตถุสิ่งของได้เป็นเวลานานๆ ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพ จัดทำ ของที่ระลึก ผลิตสินค้าเอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชนออกจำหน่าย การจัดเก็บ ค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม เป็นต้น

๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะทำให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่างๆ ออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการ ในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่างๆ จะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็น ข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกำหนดที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่าง ยั่งยืน และเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม

๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource rehabilitation / revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่ อาจจะได้ไม่ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-functioned resource) และมีการนำเอาทรัพยากร ทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (Re-functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรม บางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชน ในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุใต้พระเจดีย์หรือสุภูปโบราณ ที่พังทลายไปประดิษฐานในพระสุภูป พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและ ศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบ นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ลวดลายที่เป็น เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่างๆ ไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการ ประชาสัมพันธ์ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้า และตราประจำองค์กรต่างๆ เป็นต้น^{๒๔}

นอกจากนี้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น มีวิธีการสำคัญที่ได้ พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรม เรียกว่า 3E-Model ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Actions) ที่สำคัญ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1-Education) เน้นการเรียนรู้จากการ ปฏิบัติงานจริงและการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (Two-way communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ ที่ เกี่ยวข้องและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกัน หมายความว่า การใช้กระบวนการ เรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ

๒. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2-Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (Methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (Appropriate technique /technology) ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย (Research) ด้านการอนุรักษ์ (Conservation) การสงวนรักษา (Preservation) และรูปแบบการพัฒนา (Development pattern)

^{๒๔} พิสิฐ เจริญวงศ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๒, หน้า ๑๕-๑๖.

รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข (Conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (Rules) และกฎหมาย (Acts) เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ

๓. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E3-Enforcement) หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเฝ้าอำนาจให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร^{๒๕}

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมภายใต้กรอบปฏิบัติการ **3E-model** ดังกล่าวข้างต้นอาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง ฟังตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาคการเมืองแล้ว ก็พบว่า ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิ์และอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองได้ ดังที่ปรากฏในมาตรา ๔๓ และ ๕๐ ที่ระบุไว้ให้บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิ์อนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

นอกจากนี้ ในแนวนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินออกไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏใน พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมวด ๒ มาตรา ๑๖ ที่กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนให้ท้องถิ่นของตนเอง (๑๑) การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น มาตรา ๑๗ กำหนดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (๒๐) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ และใน มาตรา๒๑ กำหนดว่า บรรดาอำนาจและหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐตามกฎหมายรัฐอาจมอบอำนาจและหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการแทนได้

ในปัจจุบันได้มีกลุ่มประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ เริ่มตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่ามี

^{๒๕} สายัณห์ ไพโรชาญจิตร, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖.

ปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่างๆ มากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง (พ.ร.บ. โบราณสถานฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ / อธิบดีกรมศิลปากร) เท่านั้น^{๒๖}

นอกจากนี้ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่างๆ ยังขาดความมั่นใจ ขาดข้อมูล ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจ ขาดทักษะ และอาจจะยังมองไม่เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง

๕. แนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ที่มุ่งเน้นการนำความรู้ทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกทางปัญญาของชุมชนและสังคมออกมาเผยแพร่เพื่อให้ผู้คนได้รับรู้และนำไปสร้างสรรค์สิ่งที่เหมาะสม รวมทั้งนำมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยปัจจุบัน

โดยแนวคิดการจัดการความรู้ที่นำมาจากการมองถึงโลกในยุคปัจจุบันว่า ได้เข้าสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy – KBE) งานต่างๆ จำเป็นต้องใช้ความรู้มาสร้างผลผลิตให้เกิดมูลค่าเพิ่มมากยิ่งขึ้น การจัดการความรู้เป็นคำกว้างๆ ที่มีความหมายครอบคลุมเทคนิค กลไกต่างๆ มากมาย เพื่อสนับสนุนให้การทำงานของแรงงานความรู้ (Knowledge Worker) มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กลไกดังกล่าวได้แก่ การรวบรวมความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ที่ต่างๆ มารวมไว้ที่เดียวกัน การสร้างบรรยากาศให้คนคิดค้น เรียนรู้ สร้างความรู้ใหม่ๆ ขึ้น การจัดระเบียบความรู้ในเอกสาร และทำสมุดหน้าเหลืองรวบรวมรายชื่อผู้มีความรู้ในด้านต่างๆ และที่สำคัญที่สุด คือการสร้างช่องทาง และเงื่อนไขให้คนเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน เพื่อนำไปใช้พัฒนางานของตนให้สัมฤทธิ์ผล

ความหมายการจัดการความรู้ การจัดการความรู้ (Knowledge Management - KM) คือ การรวบรวม สร้าง จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร โดยพัฒนาระบบจากข้อมูล ไปสู่สารสนเทศ เพื่อให้เกิด ความรู้ และ ปัญญา ในที่สุด การจัดการความรู้ประกอบไปด้วยชุดของการปฏิบัติงานที่ถูกใช้โดยองค์กรต่างๆ เพื่อที่จะระบุ สร้าง แสดงและกระจายความรู้ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้และการเรียนรู้ภายในองค์กร อันนำไปสู่การจัดการสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการธุรกิจที่ดี องค์กรขนาดใหญ่โดยส่วนมากจะมีการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการจัดการองค์ความรู้ โดยมักจะเป็นส่วนหนึ่งของแผนกเทคโนโลยีสารสนเทศหรือแผนกการจัดการทรัพยากรมนุษย์

^{๒๖} สามารถ จันทร์สุรีย์ และ ประทีป อินแสง, แนวทางการจัดการศึกษา ศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐.

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะทำให้คนรู้จักหาความรู้ และนำความรู้มาใช้ในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ การจัดการความรู้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Continuous Learning) อยู่ตลอดเวลา เพราะการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะทำให้ผู้เรียนรู้เป็นคนที่มีความทันสมัยและวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล รู้ว่าควรทำอะไรไม่ควรทำอะไรในช่วงเวลาไหน รวมถึงการรับรู้ถึงข้อดีข้อเสียจากการเลือกปฏิบัติในแนวทางใดแนวทางหนึ่ง ซึ่งความสามารถต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะสะท้อนถึงคุณค่า (Value) ของผู้เรียนรู้ในฐานะผู้นำของผู้นำความรู้สู่สังคม การจัดการความรู้มีความหมายกว้างกว่าการจัดการสารสนเทศ กว้างกว่าการจัดการข้อมูล และกว้างกว่าการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยในการจัดการความรู้ จะต้องมีการจัดการครบทั้ง ๓ องค์ประกอบของความรู้คือ ความรู้ฝังลึกในคน ความรู้แฝงในองค์กร และความรู้เปิดเผย รวมทั้งจะต้องมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนากิจกรรมหลัก (Core activities) ขององค์กร กลุ่มบุคคล หรือเครือข่าย^{๒๗}

รูปแบบการจัดการองค์ความรู้โดยปกติจะถูกจัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรและประสงค์ที่จะได้ผลลัพธ์เฉพาะด้าน เช่น เพื่อแบ่งปันภูมิปัญญา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน เพื่อความได้เปรียบทางการแข่งขัน หรือเพื่อเพิ่มระดับนวัตกรรมให้สูงขึ้น

การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ไม่สามารถให้นิยามด้วยถ้อยคำสั้นๆ ได้ ต้องให้นิยามหลายข้อ จึงจะครอบคลุมความหมาย ซึ่งได้แก่

๑. การจัดการความรู้มีความหมายรวมถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้

๒. การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ (knowledge sharing) ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ ความพยายามในการจัดการความรู้จะไม่ประสบผลสำเร็จ พฤติกรรมภายในองค์กรเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิถีปฏิบัติ มีผลต่อการแบ่งปันความรู้ ประเด็นด้านวัฒนธรรมและสังคมมีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการความรู้

๓. การจัดการความรู้ต้องการผู้ทรงความรู้ความสามารถในการตีความและประยุกต์ใช้ความรู้ ในการสร้างนวัตกรรมและเป็นผู้นำทางในองค์กร รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาใดสาขาหนึ่งสำหรับช่วยแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ ดังนั้น กิจกรรมเกี่ยวกับคน ได้แก่ การดึงดูดคนเก่งและตีมาพัฒนา การติดตามความก้าวหน้าของคน และการดึงคนมีความรู้ความสามารถไว้ในองค์กรถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

๔. การจัดการความรู้เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างความมีชีวิตชีวาและความสำเร็จให้แก่องค์กร การประเมิน “ต้นทุนทางปัญญา” (Intellectual capital) และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ เป็นดัชนีบอกกว่าองค์กรมีการจัดการความรู้อย่างได้ผลหรือไม่ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาฐานข้อมูล การนำความรู้ออกมาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

^{๒๗} วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑-๑๓.

การจัดการความรู้มีความเกี่ยวข้องกับต้นทุนทางปัญญา คำว่า “ต้นทุนทางปัญญา” (Intellectual capital) มีความหมายรวมถึง ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ทักษะสินทางปัญญา และประสบการณ์ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการสร้างความมั่งคั่งได้สิ่งที่มีอยู่ใน “ต้นทุนทางปัญญา” ซึ่งอาจมีรายการที่แตกต่างกัน แล้วแต่วิถีคิด และความเห็นของแต่ละคน

ขั้นตอนการจัดการความรู้ การจัดการความรู้ไม่มีหลักการหรือวิธีปฏิบัติตายตัว แต่โดยส่วนใหญ่ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ๙ ประการ คือ

๑. การขุดค้น การค้นหา และการรวบรวมความรู้ เป็นการค้นหาและคัดเลือกเอาไว้เฉพาะความรู้ที่จำเป็นสำหรับการใช้ประโยชน์ ทั้งจากภายในองค์กรและจากภายนอกองค์กร แล้วนำมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และความเหมาะสมกับบริบทของสังคมและขององค์กร ถ้าไม่เหมาะสมก็ดำเนินการปรับปรุง

๒. การจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อให้เหมาะสมต่อการใช้งาน โดยการจัดหมวดหมู่ความรู้นั้นมุ่งเน้นการง่ายต่อการนำมาใช้งานและการพัฒนาความรู้ที่ต่อเนื่อง

๓. การจัดเก็บความรู้ เพื่อเป็นการค้นหาได้ง่าย และการสะสมความรู้ที่ต่อเนื่อง ซึ่งบางครั้งความรู้แบบดั้งเดิมอาจเหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ในปัจจุบัน

๔. การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ เป็นการนำความรู้ที่ได้รวบรวมไว้นำมาสื่อสารให้บุคลากรในหน่วยงานได้รับทราบและเป็นการขยายความรู้ให้กว้างขวางออกไป ซึ่งจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๕. การจัดกิจกรรมและกระบวนการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการนำความรู้จากฝ่ายต่างๆ หรือจากบุคคลที่มีความรู้มาแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้ให้เป็นที่ยอมรับ

๖. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อยกระดับความรู้ เป็นการสังเคราะห์ชุดความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นั้น ไปสู่การสร้างความรู้ที่มีความเหมาะสมต่อการประยุกต์ใช้

๗. การสร้างความรู้ใหม่ เป็นการนำความรู้ที่ผ่านวิเคราะห์ สังเคราะห์มาประยุกต์ใช้ภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จนเกิดความรู้ใหม่

๘. การประยุกต์ใช้ความรู้ เป็นการนำความรู้ที่ได้กระบวนการทั้งหมดมาประยุกต์ใช้ เพื่อเกิดมูลค่าและคุณค่า หรือให้ได้ผลสัมฤทธิ์ตามความมุ่งหมายของการใช้รู้นั้น

๙. การเรียนรู้จากการใช้ความรู้ ผลที่ต่อเนื่องจากการใช้ความรู้ คือ บุคคลได้รับการเรียนรู้ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์และการพัฒนาความรู้ในระยะยาว

การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม (Cultural Knowledge Management) ทักษะการทางวัฒนธรรมนั้น มิได้หมายถึงเฉพาะทักษะการทางวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของสถานที่ วัตถุ หรือสิ่งของเท่านั้น แต่หากหมายรวมถึง ความคิด ความเชื่อ ความรู้ วิธีการปฏิบัติ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction) ดังนั้น การจัดการความรู้ในทักษะการทางวัฒนธรรม จึงสามารถดำเนินการได้ โดยอาศัยหลักที่สำคัญ “การนำความรู้ที่มีอยู่ในทักษะการทางวัฒนธรรมนั้น ออกมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคน สิ่งแวดล้อม และกระบวนการที่นำไปสู่การสร้างสมความรู้ ความดี และความงามของผู้คนในสังคม” โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ

๑. การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่มาจากภายในและภายนอก (ปรโตโฆสะ (Another's utterance) และ โยนิโสมนสิการ (Reasoned attention) ได้แก่ การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่มาจากจิตใจภายในของบุคคลและมาจากการเรียนรู้ที่ผ่านประสบการณ์ของบุคคลและสภาพแวดล้อม

๒. การยึดมั่นในความรู้ที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ความดีและความงามของมนุษย์ กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับชุดความรู้ที่เป็นชุดความรู้เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนามนุษย์ให้มีความดีและความงาม อันจะเป็นพลังให้สังคมได้ใช้ความรู้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนและการพัฒนาสังคม

๓. หลักเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและพัฒนาผู้รู้ขึ้นให้เป็นผู้ที่มีความรู้ที่ทรงคุณค่า ที่จะนำพาสังคมไปสู่การเรียนรู้ร่วมกัน

การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมนั้น อาจใช้ขั้นตอนและกระบวนการของการจัดการความรู้ทั่วไปได้ แต่ต้องมีหลักการสำคัญ ๓ ประการตามที่กล่าวแล้ว ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญกับ “ผู้รู้” “ความรู้” และ “กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง” ที่ตั้งอยู่การสร้างสรรค์ความรู้ ความดีและความงามที่มาจากบุคคลและสังคม

๔. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ในวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้นชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรก คือ ภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิก ดินเผา เครื่องหนัง เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาอีกประเภท คือ ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนาพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตรกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น^{๒๘}

^{๒๘} พระมหาสุทนต์ อากาศโร, นโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้านในระดับชุมชนและองค์กรท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

นิคม มูลิกะคามะ ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑. ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าวเมื่อเป็นความรู้ ภูมิปัญญาก็มีลักษณะเป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ประเภทครอบครัว ฯลฯ ของสังคมนั้น

๒. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าว นั่นคือสังคมนั้นมีความเชื่อ อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากมีการพิสูจน์ความเชื่อไปแล้ว ความเชื่อก็จะกลายเป็นความรู้ในข้อ ๑ ข้างต้น บางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน ฝันจริงหรือไม่ ก็จะเป็นเพียงความเชื่อเช่นนั้นต่อไป

๓. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าวตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว ความสามารถในการดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว ความสามารถในการพัฒนาตนเองและครอบครัว เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้เรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า ทอเสื่อ การสานตะกร้าและเครื่องใช้ด้วยไม้ไผ่ ด้วยหวาย การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องมือทางการเกษตร นอกจากนั้น ยังมีศิลปะ ดนตรี การฟ้อนรำ และการละเล่นต่างๆ วรรณกรรม การรักษาโรคด้วยวิธีต่างๆ เช่น การใช้ยาสมุนไพร การนวด เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดมาให้ชนรุ่นหลัง ซึ่งมีวิธีการหลายหลายที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบันด้วย คือ

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ เช่น การรักษาประเพณีทำบุญตักบาตร ประเพณีรดน้ำดำหัว เป็นต้น

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย

การประยุกต์ คือ การปรับ หรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีบวชต้นไม้ เพื่อให้คนร่วมมือกันในการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นต้น^{๒๙}

องค์ประกอบภูมิปัญญา เอกวิทย์ ฦ กลาง และคณะ ได้กล่าวว่าการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาว่าจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของภูมิปัญญาใน ๓ ส่วนที่สำคัญคือ

๑. ความรู้

๒. กระบวนการได้มาซึ่งความรู้

๓. เป้าหมายหรือทิศทางการพัฒนาของการนำความรู้ไปใช้หรือมองอีกแง่หนึ่งคือ ผลกระทบจากความรู้และกระบวนการนั้นๆ ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสะท้อนถึงวิธีคิดที่กำหนดวิธีการจัดการในเรื่องต่างๆ ^{๓๐}

^{๒๙}นิคม มูลิกะคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๑๘๔-๑๘๘.

^{๓๐} เอกวิทย์ ฦ กลาง, ภูมิปัญญาล้านนา, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้อ้างถึงระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ เพื่อใช้เป็นหลักการในการอนุรักษ์โบราณสถานของประเทศไทย ซึ่งหลักการสำคัญของกรรมวิธีการอนุรักษ์ต่าง ๆ ตามระเบียบดังกล่าว ระบุความหมายไว้ ดังนี้

๑. การสงวนรักษา (Preservation) หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพของเดิมตามที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

๒. การบูรณะ (Restoration) หมายถึง การซ่อมแซม และปรับปรุงให้รูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

๓. การปฏิสังขรณ์ (Reconstruction) หมายถึง การทำให้กลับไปสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

๔. การเสริมความมั่นคงแข็งแรง (Consolidation) หมายถึง การดำเนินการในเบื้องต้นก่อนที่จะทำการอนุรักษ์ขั้นสูง กรณีที่โบราณสถานมีสภาพชำรุดทรุดโทรม อาจจะเป็นอันตรายหรือเป็นการเสริมโครงสร้างของใหม่เข้าไปในวัสดุโบราณ เพื่อป้องกันมิให้เกิดความเสียหายต่อไป^{๓๑}

ยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกันในประเด็นที่เป็นความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง ผ่านกระบวนการคัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาอย่างเป็นระบบ แต่ก็อาจจะมีข้อผิดพลาดจากวิทยาศาสตร์ใน ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจงท้องถิ่น พื้นที่ หรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่ง เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดแจ้งในสัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ซึ่งความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน ในขณะที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลทั่วไปมากกว่า อาจจะไม่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาและจัดการทรัพยากรภายในระบบนิเวศท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้เสมอไป

ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและสิทธิมนุษยชน หมายความว่า ระบบนิเวศวัฒนธรรมทุกชุดประกอบกันขึ้นบนเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติและชุมชน กับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศวัฒนธรรมชุดนั้น ๆ ซึ่งเรื่องราวความสัมพันธ์ดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในทรัพยากรวัฒนธรรมประเภท ตำนาน นิทานพื้นบ้าน เทพนิยาย เรื่องเล่า แสดงออก

^{๓๑} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๓๗-๓๘.

ในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีต ประเพณี วิถีปฏิบัติ การแสดงและศิลปะแขนงต่างๆ ซึ่งเรื่องราวที่ปรากฏนั้นอาจพิสูจน์ไม่ได้หรือดูไม่น่าเชื่อถือในฐานคิดและมุมมองทางวิทยาศาสตร์^{๓๒}

โครงสร้างของระบบนิเวศในภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการจัดระเบียบโดยผ่านการเจรจาต่อรองและการพึ่งพิงอิงกันระหว่างผี (เทวดา, คนตาย) มนุษย์ (คนเป็น) สัตว์ พืช ดิน น้ำ ภูเขา และพลังธรรมชาติอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การพึ่งพา และการต่อรอง ซึ่งเป็นกระบวนการให้ที่ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (พืช สัตว์ ที่ดิน แหล่งน้ำ อากาศ) และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งก็คือระบบที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” นั่นเอง

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้ศึกษาแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ : แนวคิดและกรณีศึกษา โดยรายงานฉบับนี้เป็นการแปลและเรียบเรียงเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ ส่วนหนึ่งเป็นเอกสารของยูเนสโก ซึ่งเป็นแผนแม่บทในการดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญาของรัฐสมาชิกทั่วโลก อาทิเช่น กรณีศึกษาของประเทศเกาหลี ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ ฝรั่งเศส และโรมาเนีย โดยเฉพาะกรณีของประเทศเกาหลี ได้ให้ความสนใจในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างมาก จึงได้มีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนเรื่องภูมิปัญญาอย่างจริงจังและต่อเนื่องจนปัจจุบัน ดังนั้น รายงานฉบับนี้จึงได้นำเสนอกรณีของประเทศเกาหลีเป็นพิเศษ เพื่อจะได้นำมาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย นอกจากนี้ยังได้นำเสนอแนวทางการจัดระดับผู้ทรงภูมิปัญญาของยูเนสโกจากแผนแม่บท กรณีญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ ฝรั่งเศส และ โรมาเนีย อีกด้วย จากการประชุมเชิงนโยบายเกี่ยวกับแนวทางอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญา (Policy Meeting on the Development of Methodology for the Preservation of Intangible Cultural Heritage) ซึ่งยูเนสโกจัดขึ้น แสดงให้เห็นว่าประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก กำลังให้ความสนใจในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเปิดโอกาสให้ผู้ทรงภูมิปัญญา (Living Human Treasures) มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่เด็กและเยาวชนผู้สืบสานมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น^{๓๓}

สามารถ จันทร์สุรย์ และ ประทีป อินแสง ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ “แนวทางการจัดการศึกษาศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย : แนวทาง การจัดการศึกษาศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย” จากการศึกษาพบว่า ศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยนั้นสามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาวิกฤติในทุกด้านที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต สาระสำคัญที่ได้จากรายงานนี้จะถูกนำไปใช้ในการกำหนดเนื้อหาสำคัญในร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เพื่อ

^{๓๒} ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๑.

^{๓๓} สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ : แนวคิดและกรณีศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕).

แสดงถึงความสำคัญและเป็นหลักประกันในการสืบสานศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาติอย่างต่อเนื่อง^{๓๔}

บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ และ เจษฎ์ โทณะวณิก ได้จัดโครงการสัมมนาเรื่องบทบาทและท่าทีของไทยต่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย และจัดทำข้อเสนอต่อการกำหนดจุดยืน ท่าทีของประเทศไทยในการเจรจาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งเพื่อสร้างความเข้าใจ และความตื่นตัวขององค์กรที่เกี่ยวข้องในเรื่อง การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยนำผลการศึกษา มาจัดเวทีรับฟังความเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและหาแนวทางร่วมกันในรูปแบบการจัดการเสวนากลุ่ม (Focus Group) ทำให้ได้มุมมองที่หลากหลายเป็นประโยชน์ และได้ความคิดที่ตกผลึกในการร่วมกันคิดระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders)^{๓๕}

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้านในระดับชุมชนและองค์กรท้องถิ่น พบว่า ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีแนวคิด รูปแบบและกระบวนการเพื่อรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้านของท้องถิ่น โดยเป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของชุมชนท้องถิ่น เป็นกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่มาจากบทบาทหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติและมาจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน ซึ่งกระบวนการทั้งหมดจะช่วยให้มีชุมชนท้องถิ่นมีการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้^{๓๖}

กรณีการ สุธิรัตนภิรมย์ ได้วิจัยเรื่อง พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย สามารถสรุปกรอบแนวคิดการอนุรักษ์ได้ว่า การอนุรักษ์ในยุคสมัยที่ ๑ ยุคแห่งความเชื่อและความศรัทธา (ก่อนรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔) สามารถสร้างกรอบแนวคิดได้ดังต่อไปนี้ คือ

๑. การบูรณปฏิสังขรณ์วัด พระราชวัง วัง นอกจากปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาแล้วยังเป็นเครื่องมือสำคัญของกษัตริย์และแสดงนัยยะทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ ในการเสริมสร้างแสนยานุภาพ เพิ่มพูนความเชื่อความศรัทธาต่อผู้ถูกปกครอง

๒. การบูรณปฏิสังขรณ์วัด พระราชวัง วัง ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรลุกรอบความศรัทธาทางศาสนาเป็นสำคัญ

๓. การกระทำใดๆ ก็ตาม เพื่อให้บรรลุความเชื่อและความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ กฎแห่งกรรม ภพชาติ จักรวาลที่ปณี ไตรภูมิพระร่วง จักรพรรดิราชย์

^{๓๔} สามารถ จันทร์สุริย์ และ ประทีป อินแสวง, แนวทางการจัดการศึกษา ศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๐).

^{๓๕} บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ และ เจษฎ์ โทณะวณิก, บทบาทและท่าทีของไทยต่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA WATCH), ๒๕๔๖).

^{๓๖} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, นโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้านในระดับชุมชนและองค์กรท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๐).

๔. กระบวนการที่จะทำให้บรรลุถึงแนวคิดภายใต้กรอบของศาสนาข้างต้นได้ คือวิธีการใดๆ เช่นการสร้าง การปฏิสังขรณ์หรือการรักษาใดๆ ก็ตาม ให้คงสภาพงดงามมั่นคง เพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไปนานเท่านาน^{๓๗}

ภัทร์ สีสัมพรโรจน์ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อใช้ประโยชน์ใหม่ : กรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” ผลการวิจัยพบว่าเกณฑ์การบูรณะโบราณสถานเพื่อใช้ประโยชน์ใหม่นี้ ประกอบด้วย ๓ ปัจจัยหลักที่ต้องพิจารณา คือ เกณฑ์การพิจารณาด้านคุณค่าโบราณสถาน (Value) ด้านการออกแบบและการก่อสร้างอาคาร (Design and Construction) และด้านการใช้อาคาร (Building Use) เนื่องจากอาคารในที่นี้เป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าจึงมีเกณฑ์ที่ต้องคำนึงถึงมากกว่าอาคารสมัยใหม่ทั่วไป คือเกณฑ์พิจารณาค่าอาคารและบางเกณฑ์จึงถูกลดความสำคัญลงไป เช่น เกณฑ์ประเมินด้านเศรษฐศาสตร์อาคาร เนื่องจากการบูรณะอาคารอนุรักษ์หากจะมีค่าใช้จ่ายและต้นทุนในการดำเนินการสูงกว่าเมื่อเทียบกับอาคารสมัยใหม่ แต่เพื่อการอนุรักษ์คุณค่าของอาคารให้คงอยู่ต่อไปจะได้ผลตอบแทนกลับมาหลายด้านที่ไม่ใช่ตัวเงิน จึงไม่สามารถพิจารณาหลักเกณฑ์ความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจทั่วไปได้^{๓๘}

สาตี แก้วตาทิพย์ ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีบทบาทในการอนุรักษ์อันได้แก่ การดูแลบำรุงรักษา ป้องกัน ปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม โบราณสถาน โบราณวัตถุ การรณรงค์สนับสนุนโครงการเผยแพร่ความรู้และจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ผลการทดสอบสมมุติฐานพบว่า บทบาทของพระสงฆ์สัมพันธ์กับประสบการณ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอื่นๆ อายุ พรรษา การติดต่อกับเจ้าหน้าที่และบุคคลภายนอก การรับรู้ข่าวสารจากสื่อต่างๆ สภาพปัญหาต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุที่สำคัญคือ การขาดงบประมาณ การดำเนินการอนุรักษ์ล่าช้า การขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข้อเสนอแนะที่สำคัญของกลุ่มตัวอย่าง คือ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ควรเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของทุกคน ทั้งพระสงฆ์ ประชาชนทั่วไป ภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้เกี่ยวข้องโดยตรง คือ กรมศิลปากร^{๓๙}

^{๓๗} กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^{๓๘} ภัทร์ สีสัมพรโรจน์, “แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อใช้ประโยชน์ใหม่ : กรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

^{๓๙} สาตี แก้วตาทิพย์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๘.

กรณีการ สุธีรัตนภิรมย์ ได้วิจัยเรื่อง “พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย” พบว่าแนวคิดการอนุรักษ์ของไทยในอดีตก่อนรัชกาลที่ ๔ นั้นเป็นการอนุรักษ์ตามมติความเชื่อทางศาสนาอันหลากหลาย และถูกใช้เป็นเครื่องมือของระบบการปกครองของกษัตริย์เป็นสำคัญ ในขณะที่เดียวกันการอนุรักษ์ในระยะเวลาต่อจากนี้ การอนุรักษ์ก็ยังคงเป็นเครื่องมือสำคัญของผู้ปกครองในการสร้างเอกลักษณ์ สร้างวัฒนธรรมของชาติ และถูกใช้เพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ สำหรับวิธีการอนุรักษ์นั้นพบว่าอิทธิพลแนวคิดจากตะวันตก มีอิทธิพลต่อวิธีการอนุรักษ์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา และใช้วิธีการปฏิบัติตามหลักสากล โดยยังไม่มีแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยจนกระทั่งถึงปัจจุบัน^{๔๐}

เรื่องแสง ทองสุขแสงเจริญ ได้วิจัยเรื่อง “การรับรู้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา” ซึ่งผลการศึกษพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการรับรู้ปัญหาแหล่งโบราณสถานระดับสูงในเรื่องดังต่อไปนี้

๑. ปัญหาแหล่งโบราณสถานมีสาเหตุมาจากมนุษย์
๒. ปัญหาแหล่งโบราณสถานอันเกิดจากการลักลอบขุดค้น
๓. ปัญหาแหล่งโบราณสถานรกร้างไม่มีผู้ดูแล

ด้านการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในลักษณะ

๑. พบปะพูดคุยในหมู่บ้าน
๒. ชักชวนเพื่อนบ้านร่วมกันรักษาโบราณสถาน
๓. ร่วมกันทำกิจกรรมอนุรักษ์โบราณสถาน^{๔๑}

กรณีกา ปัญจะมูล ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีความเห็นในระดับสูง ด้านความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ด้านความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน ด้านความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ขณะที่มีความคิดเห็นด้านความรู้เกี่ยวกับการได้รับข่าวสารในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยที่ทำให้ความคิดเห็นที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง รวมทั้งการมีส่วนร่วมในกิจกรรม และพบว่า การได้รับข่าวสารเป็นปัจจัยที่ไม่มีผลทำให้ความคิดเห็นที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน^{๔๒}

^{๔๐} กรณีการ สุธีรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^{๔๑} เรื่องแสง ทองสุขแสงเจริญ, “การรับรู้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๘.

^{๔๒} กรณีกา ปัญจะมูล, “ความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๐.

โจคิเลห์โท (Jokilehto) ได้วิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ของงานสถาปัตยกรรม : การร่วมมือกันในการเสนอความคิดเห็นของอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และอิตาลี ต่อความคิดในการอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม” ซึ่งวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ การสำรวจประวัติศาสตร์และพัฒนาการของชาติต่างๆ โดยเป็นการปลูกฝังในลักษณะข้ามชาติเกี่ยวกับความคิดและหลักการต่างๆ ที่มีต่อการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งศึกษาเฉพาะสถานที่ต่างๆ ดังนี้ คอลอสเซียม (Colosseum) ในกรุงโรม, โบสถ์ไนเก้แห่งกรุงเอเธนส์ (The temple of Athena Nike) ในกรุงเอเธนส์, วิหารดูแรม (Durham Cathedral) ในอังกฤษ, วิหารแมดคีบูร์ก (Madgeburg Cathedral) ในปรัสเซีย และอาคารมาเดอลีน (The Madalaina in Vezelay) ในฝรั่งเศส^{๔๓}

พระครูวิชาญธรรมโชติ (พิชาชาญ ธมฺมโชโต) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ ในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า

๑. พระสังฆาธิการมีแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถาน ในลักษณะเป็นการป้องกันการเสื่อมสภาพ โดยการสงวนรักษาเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพ และการประยุกต์การใช้สอย ซึ่งแต่ละแหล่งนั้นอาจมีวิธีการต่างกัน แล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยอื่นๆ ในแต่ละกรณี โดยอาจจะใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งหรือหลายวิธีการร่วมกัน และการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นการปฏิบัติที่ยอมรับอย่างแพร่หลายโดยทั่วไป

๒. พระสังฆาธิการส่วนใหญ่มีบทบาทในการให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน วิธีการและขั้นตอนในการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเป็นระบบ รวมถึงการดูแลรักษาและป้องกันโบราณสถานจากวัชพืช สัตว์ ภัยธรรมชาติ และการบุกรุกโจรกรรม มีการจัดทำทะเบียนประวัติความเป็นมา ประวัติการบูรณปฏิสังขรณ์ ทั้งนี้เพราะได้รับความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงานภายนอก ได้แก่ กรมศิลปากร องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เทศบาลและประชาชนผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป

๓. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น ประกอบด้วย ๑) มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้น ๒) มีการดูแลรักษาโบราณสถาน อาคารศาสนสถานทุกชนิดภายในวัด ๓) มีการป้องกันคุ้มครองที่ดินบริเวณโบราณสถานจากการบุกรุกของชาวบ้าน ๔) มีการเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรง ๕) มีการบริหารการใช้ประโยชน์จากโบราณสถานอย่างมีระบบ จึงทำให้พระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญยิ่งในการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งเป็นสมบัติอันล้ำค่าของประเทศชาติ จึงควรสนับสนุนและพัฒนาบทบาทของพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์โบราณสถานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป^{๔๔}

^{๔๓} Jukka Ilmari Jokilehto, “A History of Architectural Conservation: the Contribution of English, France, German and Italian Thought Towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property”, Dissertation Abstracts International 49,03 (1986), p.337.

^{๔๔} พระครูวิชาญธรรมโชติ (พิชาชาญ ธมฺมโชโต), “บทบาทวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ) ได้วิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย : กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร” ซึ่งเป็นบทบาทในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน ๑๙ วัดที่เป็นพระอารามหลวง โดยชี้ให้เห็นถึงปัญหาและการแก้ปัญหาในการดำเนินการโดยไม่ขัดกับกฎหมายและกฎหมายมหาชน ทั้งนี้ได้ยกรูปแบบในการดำเนินการของวัดประยุรวงศาวาส ซึ่งได้รับรางวัลการอนุรักษ์ดีเด่นจากองค์การยูเนสโก พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นต้นแบบ^{๔๕}

จากการศึกษางานวิจัยพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งสอบถามความรู้ ความเข้าใจของประชาชนที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ก็มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ เป็นอย่างดี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานนั้นก็ยังมีมาก ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษางานวิจัยเรื่องนี้โดยเฉพาะ แต่มุ่งเน้นเอากลุ่มพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เพราะประเทศไทยเรานั้นมีโบราณสถานมาก โดยเฉพาะภายในวัดพระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดให้คงทนถาวรสืบไป

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

มีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑) การเก็บข้อมูล การวิจัย เรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงศึกษาทดลอง โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ นโยบาย และกฎหมายเกี่ยวกับการรักษา ส่งเสริม และปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการจัดเวทีสาธารณะ เป็นต้น

ในส่วนของการวิจัยเชิงทดลองเพื่อหารูปแบบของมาตรการทางสังคมในระดับชุมชนท้องถิ่นและศูนย์วิชาการวัฒนธรรมนั้น ดำเนินการศึกษาวิจัยในลักษณะของการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Study) และภาคสนาม (Field Study) โดยดำเนินการใน ๔ ลักษณะ คือ

(๑) ศึกษา รวบรวมเอกสาร ชุดความรู้ และความเป็นมาเกี่ยวกับการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นฐานคิด และกระบวนการจัดการคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาจากนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งศึกษากลไกการจัดการที่สำคัญของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

(๒) การศึกษากระบวนการส่งเสริม สืบสาน และจัดการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการบนพื้นฐานของวัฒนธรรม จารีตประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนใน ๔ จังหวัดที่เชื่อมโยงกับ ๔ วิทยาเขตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.)

^{๔๕} พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ), “การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย : กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้าบทคัดย่อ.

(๓) การศึกษากระบวนการส่งเสริม สืบสาน และจัดการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญา และมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนรูปแบบและบทบาทหน้าที่ของศูนย์วิชาการของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเกี่ยวกับการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญา และมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยศึกษาในประเด็นสำคัญ เช่น

- การประมวลชุดความรู้และกระบวนการเกี่ยวกับภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่
- การขึ้นทะเบียนสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม (Inventory list) ในชุมชนท้องถิ่น
- การจัดทำระบบการแจ้งเตือน (Notification) ในระดับศูนย์วิชาการและระดับชุมชน
- ศูนย์รวบรวมและเผยแพร่ความรู้ด้านการปกป้องวัฒนธรรมและศึกษากลไกการให้ทุนสนับสนุนท้องถิ่นเพื่อการรักษา ส่งเสริมและปกป้องวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

(๔) จัดทำผลสรุปจากการวิจัย และประมวลองค์ความรู้และข้อคิดเกี่ยวกับ การรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อการพัฒนาเป็นนโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำแนกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มพระสงฆ์ ประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับชุมชนท้องถิ่น ใน ๔ จังหวัด เพื่อทราบถึงชุดความรู้ของภูมิปัญญา แนวคิด และแนวทางการการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองปกป้องภูมิปัญญา และมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

(๒) คณาจารย์และนักวิชาการที่มีความเกี่ยวข้องกับการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้ง ๔ วิทยาเขต คือ นครศรีธรรมราช เชียงใหม่ ขอนแก่น และอยุธยา

(๓) คณะผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

สำหรับการสุ่มหรือคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่างนั้น ใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจงตามความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา

๓) เครื่องมือการวิจัย ประกอบด้วยแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) รวมทั้งการใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล เช่น เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูปรูป เป็นต้น ทั้งนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าเอกสารและกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษาและชุมชน รวมทั้งข้อมูลจากภาคสนามในการสัมภาษณ์เชิงลึก

๔) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ แล้วนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากส่วนต่างๆ มาสังเคราะห์รวมกัน โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการและแนวทางการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และคุ้มครองปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๕) ขั้นตอนการศึกษาวิจัย ในการศึกษากระบวนการเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และคุ้มครองปกป้องภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา มีดังนี้

(๑) ศึกษาและประมวลองค์ความรู้ นโยบาย และกฎหมายเกี่ยวกับชุดความรู้ของภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาและกระบวนการรักษา ส่งเสริม และปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

(๒) ศึกษารูปแบบและหน้าที่ของกระบวนการรักษา ส่งเสริม และปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับชุมชนท้องถิ่น

(๓) ศึกษารูปแบบ หน้าที่ และกระบวนการที่เหมาะสมในการรักษา ส่งเสริม และปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ของศูนย์วิชาการวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย

(๔) จัดทำผลสรุปจากการศึกษาวิจัย และวิเคราะห์กระบวนการเพื่อพัฒนาเป็นนโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม และปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความเหมาะสมทั้งในระดับชุมชน องค์กรที่เกี่ยวข้อง สถาบันการศึกษา และศูนย์วิชาการวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้รายงานผลการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนานโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทราบถึงรูปแบบและกระบวนการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับชุมชนท้องถิ่นและวัดในฐานะแหล่งรวมมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๘.๓ ได้มีการทดลองและทราบถึงการปฏิบัติงานของศูนย์วิชาการวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) ที่เกี่ยวข้องกับการกระบวนการรักษา ส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

๑.๘.๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ในกิจกรรมการเรียนการสอน และการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

แนวคิดและกระบวนการเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

ในบทนี้จะแสดงแนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม โดยจำแนกประเด็นหัวข้ออภิปรายดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม
 - ๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม
 - ๒.๑.๒ ความหมายของวัฒนธรรมในภาษาไทย
 - ๒.๑.๓ ความเป็นมาและพัฒนาการของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม
- ๒.๒ กระบวนการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย
 - ๒.๒.๑ การจัดการมรดกวัฒนธรรม
 - ๒.๒.๒ มรดกวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ
 - ๒.๒.๓ กระบวนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย
 - ๒.๒.๔ การดูแลรักษา จัดเก็บ และอนุรักษ์เอกสารโบราณ
 - ๒.๒.๕ การใช้ประโยชน์และบริการชุมชน

ทั้งนี้ จะได้อภิปรายเป็นลำดับไป

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม

จากการประชุมระดับโลกเกี่ยวกับนโยบายทางวัฒนธรรม ได้มีการตัดสินใจร่วมกันที่จะให้ความช่วยเหลือทางวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ประชาคมโลกได้มีการติดต่อสื่อสารกันโดยใกล้ชิด และส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันโดยกว้างขวางยิ่งขึ้น อนึ่ง เพื่อแสดงความจริงจังในการไปสู่จุดหมายปลายทางร่วมกัน ที่ประชุมจึงได้มีมติร่วมกันกำหนดความหมาย ความสำคัญตอนจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาทางวัฒนธรรม ตามการประกาศนโยบายวัฒนธรรมขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ณ กรุงเม็กซิโกซิตี เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ตามคำแปลของ ดร.โสเมสุดา ลียะวณิช (ตำแหน่งสุดท้ายอธิบดีกรมศิลปากร) ดังนี้^{๑๖}

๑. ความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของคน เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อนทางสังคมหรือกลุ่มชน โดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญาและอารมณ์เข้าไว้ด้วยกันจนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของ

^{๑๖} ดร.โสเมสุดา ลียะวณิช, UNESCO Report, the Declaration of Cultural Policies, 1982.

สังคมนั้น มิใช่เพียงเรื่องของศิลปะและวรรณกรรม หากหมายรวมถึงรูปแบบวิถีชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และความเชื่อต่างๆ

๒. ความสำคัญของวัฒนธรรม

การที่วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ การรักษาเผ่าพันธุ์ คือการทำนุบำรุงรักษา วัฒนธรรม งานด้านวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญควบคู่กับการรักษาเอกราชของชาติ เป็นงานที่จะต้อง ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพราะตราบไต่ที่วัฒนธรรมอ่อนแอ ความเป็นชาติขาดความมั่นคง จิตวิญญาณของมนุษย์ย่อมจะพลอยล่มสลาย วัฒนธรรม เศรษฐกิจและความมั่นคงทางการทหาร จึง เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาของชาติ

วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดความเจริญก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์ผ่านทางองค์ประกอบต่างๆ เช่น

๑. คุณภาพและมาตรฐานการดำรงชีพ (Life)
๒. คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและวรรณกรรม (Word)
๓. คุณภาพและมาตรฐานทางด้านระเบียบวินัยทางสังคม (Deed)
๔. คุณภาพและมาตรฐานด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic)
๕. คุณภาพและมาตรฐานด้านมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพกับประชาธิปไตย (Human Rights)

๓. การจำแนกโครงสร้างและเนื้อหาทางวัฒนธรรม

ที่ประชุมได้ตกลงในหลักการให้แบ่งโครงสร้างของเนื้อหาวัฒนธรรมออกดังนี้

● วัฒนธรรมสาขาที่ ๑ มรดกทางวัฒนธรรม

มีความหมายครอบคลุมในเรื่องต่างๆ ดังนี้

๑.๑ มรดกทางวัฒนธรรมของชนชาติหนึ่ง หมายถึง ผลงานทุกแขนงทั้งหมดอันแสดงออก ถึงจิตวิญญาณของชนชาติ และแสดงถึงแก่นสารค่านิยมที่ทำให้ชีวิตมีความหมาย ทั้งหมายรวมไปถึง บรรดาผลงานที่สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ กับทั้งที่ไม่อาจสัมผัสได้ ซึ่งเป็นการแสดงออกทาง สร้างสรรค์ของคนในชาติโดยผ่านทางภาษา ทางพิธีกรรมต่างๆ ทางศรัทธาความเชื่อ ตามโบราณสถาน ทางประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์และอนุสรณ์สถาน ตลอดจนงานด้านวรรณกรรม ผลงานทางศิลปกรรม รวมไปถึงหोजดหมายเหตุ และหอสุมุดทั้งหลายด้วย

๑.๒ ทุกชนชาติ มีสิทธิและหน้าที่ที่จะปกป้องอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของตน เนื่องจากสังคมทั้งหลายต่างตระหนักในคุณค่าของตนเองที่เป็นแหล่งทรัพยากรแห่งความบันเทิงใจ ในทางสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตน

๑.๓ มรดกทางวัฒนธรรมมักจะต้องประสบกับความเสียหายและถูกทำลายไปด้วยความ โง่เขลา รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งมากพอๆ กันกับความวิบัติอันเกิดจากกระบวนการต่างๆ อันเป็นผลจาก การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากความเป็นชีวิตชนบทสู่วิถีชีวิตแบบคนในเมือง และการรुक้าจากการ ขยายตัวทางเทคโนโลยีต่างๆ แต่ยิ่งไปกว่านั้น การทำลายล้างมรดกทางวัฒนธรรมไม่มีสิ่งใดที่จะ เลวร้ายไปกว่าการถูกทำลายล้างโดยกระบวนการล่าอาณานิคม การทำลายล้างกันด้วยอาวุธสงคราม การติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ กับการถูกล่วงล้ำเอาเปรียบโดยค่านิยมที่ต่ำทรามของคนต่างถิ่น สิ่ง ต่างๆ ดังกล่าวมีผลกระทบที่ร้ายแรงที่บั่นทอนความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของชนในชาติกับความทรงจำใน

อดีต ดังนั้น การอนุรักษ์และความประทับใจชื่นชมในมรดกทางวัฒนธรรมของตนจึงทำให้ประชาชนสามารถปกป้องแสดงความเป็นเจ้าของและความเป็นเอกราชทางวัฒนธรรมของตน ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการยืนยันให้เกิดความเชื่อมั่นและส่งเสริมประชาสัมพันธ์ที่ยั่งยืนเชิงรุกของเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมของตนให้เป็นที่รู้จักโดยแพร่หลาย

๑.๔ การมอบคืนที่เป็นต้นแบบดั้งเดิมทางศิลปวัฒนธรรมที่ถูกริบเอาไปโดยไม่ถูกต้องโดยไม่มีสิทธิให้แก่เจ้าของประเทศทั้งหลาย จัดว่าเป็นหลักการพื้นฐานแห่งการประกันสัมพันธภาพระหว่างชนชาติต่างๆ ในโลก การยืนยันในความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ดังกล่าว การสร้างเครื่องมือการหาข้อตกลงในสนธิสัญญา สามารถทำให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพให้เกิดความยอมรับนับถือในสิทธิดังกล่าว^{๔๗}

ประเภทมรดกทางวัฒนธรรมแต่ละยุคยังแบ่งย่อยออกไปอีกมากมาย เช่น

๑. อนุสรณ์สถาน (Monuments) ได้แก่ สิ่งที่คนไทยหรือบรรพชนในอดีตได้สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยหรือใช้รูปเคารพทางศาสนา แสดงให้เห็นคุณค่าทางศิลปะทางราชการหรือทางศาสนา เรื่องราวเกี่ยวกับการดำรงชีพของคนรุ่นหลังหรือสืบทอดกันมาซึ่งมีจำนวนมากมายหลายประเภท สามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มๆ ได้ดังนี้

๑.๑ รูปปั้น (Statues) ได้แก่ รูปจำลองสูงหรือหุ่นต่ำ การปั้นรูปภูตหรือสัตว์ในเทพนิยาย ที่แสดงให้เห็นความงามทางศิลปะ หรือแสดงให้เห็นความก้าวหน้าทางการช่างหรือช่างประณีตศิลป์ (Artisan) หรืองานศิลปกรรมที่ได้ย้ายมาจากดินแดนอื่นแต่มีคุณค่าทางศิลปะ ควรให้การยกย่อง และรักษาไว้เป็นมรดกของคนรุ่นหลังต่อไป

๑.๒ อาคารสถาปัตยกรรม หรือสิ่งก่อสร้างที่สง่างาม (Architecture) มีคุณค่าในด้านประโยชน์ทางการใช้สอยและประโยชน์ทางความงาม เป็นทรัพย์สินในประวัติศาสตร์ของคนรุ่นต่างๆ เช่น อาคารบ้านเรือน ศาสนสถาน ตลาดหรือศูนย์การค้า ฯลฯ

๑.๓ ย่านประวัติศาสตร์ (Historic Center) ได้แก่ย่านที่อยู่อาศัยหรือศูนย์การค้า การพาณิชย์ ท่าเรือ ตลาดเช้า ตลาดสดของชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนเมืองในอดีต เช่น ตลาดท่าเตียน ตลาดท่าพระจันทร์ ตลาดเทเวศร์ในเขตกรุงเทพมหานคร หรือถนนนครนอก ถนนนครใน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ถนนตีบุก-ถนนกลาง อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต โดยเฉพาะตลาดเยาวราช ถือว่าเป็นทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครมีคุณค่ามากที่สุด

๑.๔ อาคารสัญลักษณ์ของเมือง (Landmark) เป็นจุดนัดพบหรือภาพแห่งความทรงจำของประชาชน เช่น สะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ สะพานหิน ตึกอาคาร S.A.B. หลังย่านหัวลำโพง ประตูจันทน์บริเวณวงเวียน ๒๒ กรกฎาคม ฯลฯ ของกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

๑.๕ อุทยานประวัติศาสตร์ (Parks) อุทยานประวัติศาสตร์หรือสถานที่เกี่ยวกับการพักผ่อนในอดีต มีขอบเขตและเนื้อหาที่สำคัญ เช่น สวนลุมพินี หรือพระราชวังสราญรมย์ กรุงเทพมหานคร เป็นต้น ซากโบราณสถานบางส่วนของสุโขทัย พระนครศรีอยุธยา ศรีสัชชาลัย กำแพงเพชร

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๑๐.

๑.๖ นครประวัติศาสตร์ (National Historical City) นคร คือชุมชนใหญ่ที่เคยเป็นเมืองหลวงหรือศูนย์การปกครองของประเทศ และในอดีตเป็นศูนย์ชุมชนที่มีบทบาทสำคัญทางประวัติศาสตร์ด้านการเมือง การปกครอง การสงคราม นครประวัติศาสตร์จำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) นครร้าง (Death City) คือเมืองที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพของประชาชนต่อไป เช่น นครวัด ในประเทศกัมพูชา นครพุกาม ในประเทศสหภาพพม่า ฯลฯ

๒) นครที่ยังมีชีวิตอยู่ (Living City) เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานของประเทศนั้นๆ และยังมีชีวิตสืบต่อกันมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่น นครปารีส ประเทศฝรั่งเศส กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ กรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทย

นอกจากนี้ยังมีนครประวัติศาสตร์บางประเภทที่ยังมีอาคารสถานที่ เป็นตัวแทนของกาลเวลาในประวัติศาสตร์ แม้ไม่ใช่เมืองหลวงที่มีบทบาทในการปกครอง แต่เป็นเมืองท่าค้าขายที่มีวัฒนธรรมหลากหลาย เช่น เมือง หอยอัน ในภาคกลางของประเทศสังคมนิยมเวียดนาม ซึ่งปัจจุบันได้รับการจดทะเบียนไว้ในบัญชีมรดกโลก ฯลฯ

๑.๗ เขตพื้นที่อุตสาหกรรมของชาติ ปัจจุบันโรงงานอุตสาหกรรม เหมืองแร่ รวมทั้งโรงงานซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ จะได้รับการคุ้มครองโดยกฎบัตรนานาชาติว่าด้วยการคุ้มครองเขตพื้นที่อุตสาหกรรมของชาติ ซึ่งสำนักงานใหญ่อยู่ที่ประเทศแคนาดา

ประเทศไทยมีพื้นที่ที่มีการผลิตอุตสาหกรรมหลายประเภท ที่สำคัญพอจะเป็นตัวอย่างได้ดังต่อไปนี้

๑. เครื่องปั้นดินเผาสังคโลก เกาะน้อย อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
๒. เครื่องปั้นดินเผาสังคโลก บ้านเปายาง อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
๓. เตาทุเรียง เขตเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
๔. เครื่องปั้นดินเผาสังคโลกบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
๕. แหล่งถลุงเหล็ก ชับจัมปา อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
๖. เตาสังคโลก บ้านเตาเผา อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี
๗. โรงสีข้าว ซึ่งเหลือแต่ปล่อง เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงว่าเมืองนั้นเคยเป็นแหล่งผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารที่สำคัญของประเทศ

๑.๘ ชากรีหรืออู่ต่อเรือประวัติศาสตร์ ในประเทศสหรัฐอเมริกาบรรดาซากเรือรบต่างๆ ซึ่งมีบทบาทในการรบที่สำคัญในประวัติทางการทหาร เช่น เรือดำน้ำที่เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ เรือรบหลวงวาซาในประเทศสวีเดน เรือรบของพวกไวคิง เมืองโรดกิล ประเทศเดนมาร์ก ฯลฯ ได้ถูกจัดเป็นอนุสรณ์สถานประเภทหนึ่ง

๑.๙ แหล่งประวัติศาสตร์ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น ค่ายโพธิ์สามต้น หรือค่ายบ้านสีกก นอกกรุงศรีอยุธยา ทุ่งภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือเขาชนไก่ อำเภอ

เมือง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ที่จะต้องรักษาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศ^{๔๘}

● วัฒนธรรมสาขาที่ ๒ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

สามารถแยกประเด็นได้ดังนี้

๒.๑ วัฒนธรรมทุกรูปแบบ เป็นตัวแทนลักษณะที่ทรงคุณค่าเป็นหนึ่งเดียวที่ไม่มีสิ่งใดมาทดแทนได้ จารีตประเพณีและรูปแบบการแสดงออกทางวัฒนธรรมแต่ละชนชาติ ที่สามารถสื่อสารออกมาให้ปรากฏแก่สายตาโลก

๒.๒ การยืนยันยึดมั่นในเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมของตน จึงเท่ากับเป็นการสนับสนุนความเป็นอิสระแห่งชนชาติ ในทางกลับกัน การเข้าครอบงำมีอำนาจเหนือไม่ว่ารูปแบบใดๆ ย่อมก่อให้เกิดการต่อต้าน เกิดความเสื่อมเสียความเป็นเอกลักษณ์ได้

๒.๓ เอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมนับเป็นทรัพย์สินสมบัติอันมีค่า ที่บันดาลความมีชีวิตชีวา ความภาคภูมิใจในความสำเร็จสูงส่งเท่าที่มนุษย์ชาติจะสามารถทำได้ เป็นการจูงใจให้ทุกชนชาติและทุกกลุ่มผู้คนพากันแสวงหาความเป็นไปในอดีตที่ผ่านมา เพื่อที่จะยอมต้อนรับความเกื้อกูลที่หยิบยื่นให้จากภายนอกที่เห็นว่ามีความสอดคล้องต้องกันกับคุณสมบัติแต่ดั้งเดิมของตนเอง เป็นการช่วยส่งเสริมกระบวนการสร้างสรรค์ของตนให้ดำเนินต่อไป

๒.๔ วัฒนธรรมทั้งหลายทั้งปวงก่อให้เกิดการเป็นส่วนร่วมส่วนหนึ่งในมรดกแห่งมวลมนุษยชาติ เอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมของแต่ละชนชาติ หมายถึงการฟื้นคืนพลังจิตวิญญาณ ซึ่งสามารถเพิ่มคุณค่าความสำคัญยิ่งขึ้น ด้วยการประสานสัมพันธ์กับจารีตประเพณี และค่านิยมของชนชาติอื่น วัฒนธรรมหมายถึงการที่ได้สื่อสารสนทนาตอบโต้ ได้แลกเปลี่ยนทัศนะความคิดเห็น ประสบการณ์ เกิดความประทับใจชื่นชมในคุณค่าแห่งค่านิยมและจารีตประเพณีของผู้อื่นด้วย การแตกแยกออกไปอย่างโดดเดี่ยวเท่ากับทำให้วัฒนธรรมเหี่ยวเฉาเสื่อมโทรมลงจนถึงสูญสิ้นไปในที่สุด

๒.๕ โดยสากลทั่วไปไม่อาจสรุปได้โดยไม่มีการพิสูจน์ความเป็นจริงในสิ่งที่เป็นนามธรรมว่าเป็นวัฒนธรรมแบบใดแบบหนึ่ง แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของคนทุกชาติทุกภาษาในโลก ซึ่งแต่ละชนชาติต่างยืนยันในความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตน เอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมและความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

๒.๖ คุณสมบัติเฉพาะตนมิได้เป็นสิ่งปิดบังซ่อนเร้น แต่ค่อนข้างจะเพิ่มคุณค่าความสำคัญแก่ชุมชนตามค่านิยมอันเป็นสากลที่ทำให้ชนชาติทั้งหลายในโลกมารวมกันเป็นหนึ่งเดียว ดังนั้น จึงเป็นการยอมรับการแสดงออกที่หลากหลายอันเป็นเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรม ในทุกแห่งหนที่จารีตประเพณีอันแตกต่างหลากหลายนั้นยังดำรงอยู่เคียงข้างกันไป เป็นการส่งเสริมสร้างสัมพันธ์ภาพที่แนบแน่นแห่งการดำรงชีวิตที่แตกต่างทางวัฒนธรรม

^{๔๘} นิคม มุสิกคามะ, แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตาม พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓-๒๔.

พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) เป็นพระปางสมาธิขัดราบ ศิลปะเชียงแสน ขนาดหน้าตักกว้าง ๔๘.๓ ซม. สูง ๖๖ ซม. เป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองอันศักดิ์สิทธิ์ของประชาชนชาวไทย ปัจจุบันประดิษฐานในซุ้มบุษบก ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลปัจจุบัน

๒.๗ ชุมชนในระดับนานาชาติได้พิจารณาเห็นว่า เป็นหน้าที่ของชุมชนดังกล่าวที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่า ความเป็นเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมของแต่ละชนชาติ จะต้องได้รับการดำรงรักษาไว้และได้รับการปกป้องคุ้มครอง

๒.๘ ตามหัวข้อต่างๆ ทั้งหมดนี้เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับนโยบายด้านวัฒนธรรมซึ่งจะนำไปสู่การปกป้องคุ้มครอง เป็นแรงจูงใจและเพิ่มความสำคัญในคุณค่าแห่งเอกลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมแต่ละชนชาติ ทั้งยังช่วยสร้างความยอมรับนับถืออย่างแท้จริงในความภาคภูมิใจประทับใจในวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยทั้งหลาย (Minorities) รวมไปถึงวัฒนธรรมในแหล่งอื่นๆ ของโลก การเพิกเฉย ทอดทิ้ง หรือการทำลายวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดก็ตาม เท่ากับเป็นความสูญเสียมวลมนุษยชาติโดยส่วนรวม

๒.๙ ความเสมอภาคกันและความมีศักดิ์ศรีของวัฒนธรรมทั้งหมด จะต้องได้รับการยอมรับเช่นเดียวกันกับการยอมรับในสิทธิมนุษยชนของแต่ละชนชาติ ชุมชนที่เป็นเจ้าของจะต้องยืนยันในความมั่นคง และดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมของตนกับทั้งได้รับการยอมรับโดยชุมชนอื่น

ส่วนในประเทศไทยนั้น ดร.ก่อ สวัสดิพานิชย์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งขณะนั้น ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้เขียนไว้ในเอกสารของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๕๒๖ ว่าจากการประชุมนานาชาติเกี่ยวกับนโยบายวัฒนธรรม ซึ่งองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จัดขึ้นที่เม็กซิโกซิตีใน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำนิยามของวัฒนธรรมไว้ว่า “อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมได้แก่ผลรวมของลักษณะอันเด่นชัดในทางจิตใจ วัตถุ ปัญญา และอารมณ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของสังคมหรือกลุ่มสังคมหนึ่ง วัฒนธรรมมิได้ครอบคลุมเฉพาะศิลปะและวรรณคดีเท่านั้น แต่ยังคงไปถึงวิธีการดำเนินชีวิต สิทธิพื้นฐานของมนุษย์ ระบบค่านิยม ขนบธรรมเนียม และความเชื่อของมนุษย์ด้วย”

คำนิยามของวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นความกว้างและลึกซึ้งของสิ่งที่คนทั้งหลายยอมรับว่าเป็นวัฒนธรรม คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นในสังคมเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น การตีความหมายให้วัฒนธรรมมีขอบเขตกว้างขวางเช่นนี้นับเป็นหนทางที่จะช่วยพัฒนาส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมได้สะดวกขึ้น

กล่าวโดยทั่วไป คนธรรมดา มักตีความคำว่า “วัฒนธรรม” ในขอบเขตที่แคบกว่านี้ เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรม คนธรรมดาจะคิดถึงสิ่งที่เรียกว่าศิลปวัฒนธรรม อันได้แก่ วรรณคดี ดนตรี นาฏศิลป์ ประติมากรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม เป็นต้น บางคนก็ตีความให้คลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และศาสนา ส่วนภาษาของชาตินั้นถึงแม้ว่าจะเป็นส่วนสำคัญที่สุดของวัฒนธรรมประจำชาติก็จริง แต่คนโดยทั่วไปมักไม่คิดว่าภาษาเป็นวัฒนธรรม แต่ไปมองเห็นเพียงส่วนเดียวของภาษาคือวรรณคดีว่าเป็นวัฒนธรรม

สิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” นั้นมีความหมายไม่แน่นอนและตีความหมายได้ยาก ด้วยเหตุนี้สมาชิกของสังคมต่างๆ จึงช่วยกันชี้และกำหนดว่าสิ่งใดเป็นวัฒนธรรมของชาติหรือสังคมที่ตนสังกัดอยู่ สิ่งที่คนในสังคมทั่วไปยอมรับว่าเป็นวัฒนธรรมรวมเรียกว่า “เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติหรือสังคม” นั้น เอกลักษณ์ที่ว่านี้ มิได้หมายถึงลักษณะเพียงอย่างเดียวแต่หมายถึงลักษณะส่วนรวม

การชี้และกำหนดว่าอะไรเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาในการลงความเห็นให้ตรงกัน และเมื่อคนในสังคมจำนวนมากยอมรับแล้ว สิ่งนั้นก็กลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ ความยุ่งยากในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมซึ่งมีอยู่ประจำตัวอย่างเห็นได้ง่ายๆ ในเมืองไทยมีหลายอย่าง เช่น ปราสาทหินที่ชนชาติขอมสร้างไว้จะถือว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยหรือไม่ ปราสาทหินเหล่านั้นเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนไทยหรือไม่ วรรณคดีที่ไทยนำมาจากชาติอื่น เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา และสามก๊ก เป็นวรรณคดีไทยหรือไม่ เราจะถือว่าเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของเราได้มากน้อยเพียงใด ลัทธิพราหมณ์และประเพณีที่ปฏิบัติตามลัทธิพราหมณ์เป็นวัฒนธรรมไทยมากน้อยเพียงใด เอกลักษณ์บางอย่างนั้นต้องอาศัยเวลาให้ประชาชนพิจารณานานๆ จึงจะเป็นที่ยอมรับว่าสิ่งนั้นเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต สืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบันและจะมีการถ่ายทอดไปสู่อนาคตด้วย ดังนั้น สิ่งที่คนในสังคมยอมรับว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ได้รับการพิสูจน์ด้วยกาลเวลานานพอสมควร เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่คนในสังคมยึดถือนั้นมีได้หยุดนิ่ง ตามปกติมักจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย คนในสังคมได้ช่วยกันปรับปรุงเสริมแต่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้สมบูรณ์ขึ้น หรืออย่างน้อยได้มีการดัดแปลงให้แตกต่างไปจากที่เคยเป็นมาแล้ว วัฒนธรรมของทุกชาติทุกภาษาย่อมไม่มีการหยุดอยู่กับที่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นตามยุคตามสมัยอยู่ตลอดเวลา

อีกส่วนหนึ่งซึ่งควรจะทำให้ความเข้าใจกันในระยะนี้คือ วัฒนธรรมของทุกสังคมจะไม่มีลักษณะเป็นวัฒนธรรมบริสุทธิ์โดยไม่มีวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาเจือปน การที่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษามีการติดต่อกันอยู่นั้น การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมย่อมเกิดขึ้น คนในสังคมหนึ่งมองเห็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอื่นว่าเป็นสิ่งที่ควรเป็นองค์ประกอบในวัฒนธรรมของตน เมื่อมีการยอมรับเช่นนี้จึงมีการนำเอาส่วนประกอบของวัฒนธรรมอื่นมาใช้ในสังคมของตน เมื่อนำมาใช้นานเข้าวัฒนธรรมของสังคมก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมนั้นต่อไป เมื่อฝ่ายหนึ่งปฏิบัติเช่นนี้ได้ ฝ่ายตรงข้ามก็ปฏิบัติได้เช่นเดียวกัน การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมดังกล่าวจึงเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา จนปรากฏว่าวัฒนธรรมของทุกชาติมีวัฒนธรรมของชาติอื่นเจือปนอยู่เป็นธรรมดา

ถ้ามองดูอย่างผิวเผินหลายคนอาจคิดว่าการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหรือความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม จะทำให้วัฒนธรรมในสังคมของตนสูญเสียเอกลักษณ์ไป จนกลายเป็นวัฒนธรรมสังคมอื่น การระแวงเช่นนี้มักเกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งถูกวัฒนธรรมของประเทศที่พัฒนาแล้วเข้ามารุกรานหรือครอบงำโดยอาศัยเทคโนโลยีซึ่งมีประสิทธิภาพสูง ความหวาดระแวงเช่นนี้ย่อมมีเหตุผลอยู่เหมือนกัน แต่ถ้าศึกษาจากประวัติศาสตร์แล้วจะเห็นว่า ไม่เคยมีชาติใดที่จะมีอำนาจทางวัฒนธรรมมากมายจนถึงกับสามารถครอบงำและทำลายวัฒนธรรมของชาติอื่นได้โดยสิ้นเชิง แม้แต่ชาติที่มีอำนาจทางทหารสามารถรบชนะชาติอื่นได้อย่างราบคาบ ก็ไม่สามารถทำลายวัฒนธรรมของชาติผู้แพ้ได้อย่างหมดสิ้น

สิ่งที่ปรากฏขึ้นโดยทั่วไปนั้น ฝ่ายที่ถูกรุกรานทางวัฒนธรรมเป็นผู้เลือกสรรส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมใหม่ว่าสิ่งใดควรยอมรับไว้ และเมื่อตัดสินใจด้วยปัญญาของคนทั้งชาติแล้ว คนในชาติ

นั้นก็ตัดแปลงส่วนของวัฒนธรรมที่เขายอมรับได้ให้กลมกลืนกับวัฒนธรรมของต่างชาติอยู่บ้าง แต่ก็ถูกหล่อหลอมจนกลายเป็นวัฒนธรรมของชาติผู้ยอมรับโดยไม่มีข้อสงสัย

ความเปลี่ยนแปลงและความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในลักษณะนี้ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในวงวิชาการว่า การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหรือการยอมรับบางส่วนของวัฒนธรรมชาติอื่นมาเป็นวัฒนธรรมของชาตินั้น แทนที่จะทำให้วัฒนธรรมของชาติเสื่อมโทรมลง กลับจะทำให้วัฒนธรรมของชาติตนสมบูรณ์พูนสุขขึ้นและมีคุณค่ายิ่งขึ้น มีผู้คิดต่อไปว่าถ้ามีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกันอย่างแพร่หลาย ก็อาจเกิดมีวัฒนธรรมกลายซึ่งเป็นวัฒนธรรมสากลหนึ่งแทรกซ้อนเข้าไปในวัฒนธรรมของชาติต่างๆ วัฒนธรรมสากลนี้จะสร้างค่านิยมในเรื่องเกี่ยวกับสันติภาพถาวรให้เกิดขึ้นในโลก ต่อไปมนุษยอาจไม่ต้องทำสงครามกัน เมื่อโลกมนุษย์มีสันติภาพถาวรขึ้นแล้ว มนุษย์ก็อาจจะสามารถช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นได้อย่างมากมาย

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้คนในสังคมอยู่กินร่วมกันด้วยความสงบราบรื่นและรวมกันเป็นปึกแผ่น ชาติใดที่มีวัฒนธรรมพูนสุข ชาตินั้นมักสามารถสร้างสรรค์ให้เกิดความเจริญในชาติได้อย่างดี ในระยะที่ประเทศต่างๆ กำลังมุ่งพัฒนาสังคมของตนนี้ ได้มีผู้ให้ความเห็นว่าการพัฒนาที่จะส่งผลยั่งยืนก็คือการพัฒนาวัฒนธรรมของชาติในส่วนรวม นักวิชาการในยุคนี้ให้ความเห็นว่าการพัฒนาที่ดีจะต้องยอมรับเอาวัฒนธรรมของชาติเป็นพื้นฐานในการพัฒนา และต้องมุ่งทำให้เกิดการพัฒนาวัฒนธรรมเป็นประการสำคัญ

สรุปว่าสังคมทุกสังคมย่อมมีวัฒนธรรมของตนอยู่เป็นประจำ สิ่งที่เราเรียกว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งซึ่งหาค่าจำกัดความได้ยาก ส่วนใหญ่ต้องอาศัยคนในสังคมช่วยกันกำหนดและยอมรับว่าอะไรเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคม เมื่อคนในสังคมยอมรับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมจึง ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงอยู่เสมอ ถึงแม้วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปในรูปใดก็ตาม วัฒนธรรมก็เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวซึ่งทำให้คนในสังคมดำรงชีวิตเป็นปึกแผ่น และวัฒนธรรมนั้นก็พื้นฐานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาต่อไป

● วัฒนธรรมสาขาที่ ๓ ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี (Wisdom)

คำว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึง ความรู้และความสามารถ ประสบการณ์ และเทคนิคอันเกิดจากการสร้างสมประสบการณ์จนเกิดเป็นองค์ความรู้ มีการใช้สืบทอด ปรับปรุง และพัฒนาสืบทอดกันมาจนสามารถใช้ในการแก้ไขปัญหาคความทุกข์ยากของคนในอดีต แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ

๓.๑ ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน ก็คือความรู้และประสบการณ์ที่คนไทยในอดีตใช้ในการแก้ไข ปัญหาต่างๆ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดความสุกกายสบายใจ เป็นการพัฒนาคุณภาพทาง วัฒนธรรมทั้ง ๕ หมวด ตามที่กล่าวมาแล้ว คือ

๑) **ความสุขอันเกิดจากมีสุขภาพดี** อายุยืน มีความอุดมสมบูรณ์ในปัจจุบันในการ ดำรงชีพ

๒) **มีการศึกษาดี** สามารถอยู่ร่วมกันกับคนต่างเผ่าพันธุ์ มีความเคารพในวิถีชีวิตคน ต่างเผ่าและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๓) **มีศีลธรรม จริยธรรมและคุณธรรม** ตามหลักศาสนาและความเชื่อโดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความสุขสนุกสนานรื่นเริงตามอัธยาศัย

๔) **มีความมั่นคง** ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจเพียงพอ บ้านเมืองสงบสุข รักใคร่กลมเกลียว ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๕) **มีศิลปะ** บ้านเมืองสวยงาม สิ่งแวดล้อมไม่ถูกทำลาย น่าอยู่อาศัย

๓.๒ ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

๑) เป็นเรื่องราวของความรู้ที่สืบทอดผ่านทางสถาบันศาสนา โดยมีเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งความรู้ในสาขาต่างๆ เช่น การช่างศิลป์ ฯลฯ และมีพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเข้าไปผสม

๒) องค์ความรู้ที่ได้รับการพัฒนาเพิ่มขึ้นตามประสบการณ์ เช่น การเกษตรกรรม การทำนาทำไร่ และการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ได้แก่ ข้าวและผลไม้ เป็นต้น

๓) องค์ประกอบของความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ ศิลปะ และการป้องกันตัว

๔) ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ จะมีการบันทึกเป็นตำรับตำรา ในกระดาษและสมุดแบบต่างๆ ที่เขียนเป็นจารีกลงในแผ่นหิน เช่น ภาพตำราแพทย์ที่วัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น

๓.๓ ประเภทของภูมิปัญญาชาติ

การจัดแบ่งภูมิปัญญาของไทยโบราณเท่าที่ปรากฏหลักฐานในเอกสารต่างๆ สามารถจำแนกออกเป็น ๗ สาขาดังนี้

๑) **วิชาวิหะ วิชาไสยและโหราศาสตร์** คือกระบวนการคำนวณโดยอาศัยหลักโหราศาสตร์ มีการสอนเรื่องเวทย์มนต์ คาถาและยันต์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวตามแนวทางวิชาไสยศาสตร์ระหว่างศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธแบบมหายาน ฯลฯ

๒) **วิชาอาชีวศาสตร์** เป็นวิชาการทำมาหากิน เป็นการปฏิบัติตามประเพณี เช่น การฝึกไถหว่าน การเพาะปลูก การจับปลาและการล่าสัตว์ โดยการใช้เวทย์มนต์เข้ามาช่วย เช่น คาถาเรียกเนื้อเรียกปลา เป็นต้น

๓) **วิชายุทธศาสตร์** ได้แก่การต่อสู้ป้องกันตนเอง เรียนวิชามวยและกลยุทธ์การต่อสู้ป้องกันตนเอง วิชากระบี่กระบอง วิชาฟันดาบ มวยปล้ำ ไปจนกระทั่งศึกษากลยุทธ์ตามตำราพิชัยสงคราม จิตวิทยาสงครามและการรุกรบ เป็นต้น

๔) **วิชาธรรมศาสตร์** เป็นการศึกษากฎหมายและหลักธรรมในศาสนาและจารีตประเพณี มีกฎหมายตรา ๓ ดวง เป็นแนวทางในการศึกษา มีการจัดระบบกฎหมายให้เป็นหมวดหมู่ตลอดจนการปรับปรุงและการลงโทษตามความหนักเบาของความผิด

๕) **วิชาแพทยศาสตร์และการพยาบาล** วิชาการสาขานี้มีความเจริญมาก มีการจัดตั้งสุศาลา มีแพทย์ประจำบ้าน มีการประกาศคุณภาพและมาตรฐานสุศาลาหรือโรงพยาบาล

๖) **วิชาภาษาศาสตร์และการคำนวณ** เป็นเรื่องการเรียนรู้การสอนเกี่ยวกับการเขียน การอ่านและการบวกลบคูณหาร

๓) วิชาศิลปะและดุริยางคศาสตร์ เป็นกระบวนการสอนวิชาทางด้านช่างและเทคโนโลยี นาฏศิลป์และการละคร เป็นวิชาชีพสำคัญในการสืบทอดกระบวนการช่างสาขาต่างๆ ที่เรียกว่า ช่างสิบหมู่

๔. แหล่งของภูมิปัญญาไทย

แหล่งของภูมิปัญญาไทยแบ่งออกเป็นแหล่งใหญ่ๆ ๒ แหล่ง คือ

๑) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ความรู้และเทคโนโลยีแบบต่างๆ ที่ชาวบ้านใช้ในการดำรงชีพ ซึ่งปัจจุบันเรียกบุคคลที่มีภูมิปัญญาเหล่านั้นว่าผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้ทรงภูมิปัญญา ซึ่งคนเหล่านี้ได้รับความรู้โดยการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพชน เรียนรู้โดยการปฏิบัติแล้วพัฒนาความรู้จนสามารถดำรงชีพได้

๒) ภูมิปัญญาไทยในเอกสารโบราณ ได้แก่ เอกสารสมุดไทยดำ สมุดไทยขาว สมุดข่อย และคัมภีร์โบราณ เก็บรักษาไว้ในลักษณะ “เอกสารหายาก” เอกสารเหล่านั้นเขียนด้วยอักษรขอมหรืออักษรไทยโบราณ^{๔๙}

● วัฒนธรรมสาขาที่ ๔ สิทธิมนุษยชนและระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

วัฒนธรรมกลุ่มนี้ เป็นภารกิจที่เพิ่งเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์และศักดิ์ศรีของมนุษย์ตามอนุสัญญาแห่งเวียนนา หรือเป็นวัฒนธรรมที่พึงปรารถนาในสังคมร่วมสมัยโดยอาศัยเหตุที่วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ จึงไม่สามารถแยกคนออกจากวัฒนธรรมเช่นแนวคิดในอดีตได้ เพราะฉะนั้นคนทุกคนจะต้องมีส่วนเข้าไปกำหนดรูปแบบวิถีชีวิตของตนเอง และรูปแบบวิถีชีวิตที่ดีที่สุด คือ การดำรงชีพในฐานะมนุษย์ชนเท่าเทียมกัน การจะดำเนินการในกิจกรรมนี้ได้ จำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานดังนี้

๔.๑ สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน

การเคารพและการยอมรับความเสมอภาคของมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญ และเป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งปวง หลายร้อยปีที่ผ่านมามนุษย์เราได้กำหนดชนชั้นออกเป็นหลายระดับ มีการค้าทาส ขายมนุษย์เหมือนกับการค้าสัตว์ มีการกำหนดชนชั้นมนุษย์ออกเป็นหลายระดับสร้างความเสมอภาคไม่ได้ แต่ปัจจุบัน แม้หลายประเทศจะยกเลิก แต่มีหลายประเทศยังคงรักษาสถานภาพของชนชั้นมนุษย์เช่นเดิม เรียกว่า ระบบวรรณะ และหลายประเทศแม้ระดับชนชั้นจะถูกยกเลิกทางกฎหมาย แต่พฤติกรรมในจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตยังคงอยู่อย่างรูปแบบเดิม

นายอดอล์ฟ เปเรส เอสควิเอล ชาวอาร์เจนตินา ผู้ได้รับรางวัลโนเบล ได้เขียนบทความเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ซึ่งอาจแบ่งแยกได้ ๔ ชั้น คือ

ประการแรก คือ สิทธิส่วนบุคคลในชีวิตและในการบูรณาการทางกาย จิตใจ ปัญญา และจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นพื้นฐานของศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๘.

ประการที่สอง คือ สิทธิเกี่ยวกับสุขภาพ การศึกษา การงาน การรับรู้ข้อมูล และอื่นๆ ซึ่งมี ส่วนเชื่อมต่อกับคุณภาพชีวิต

ประการที่สาม คือ สิทธิของผู้คนที่พัฒนาสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์

ประการที่สี่ คือ สิทธิที่จะตัดสินใจด้วยตนเองในระบอบประชาธิปไตย อันเป็นระบบที่ถือ ประโยชน์ร่วมกัน

๔.๒ การปกป้องและความเสมอภาคของชนกลุ่มน้อย

ชนกลุ่มน้อย คือ กลุ่มบุคคลซึ่งมีลักษณะทางสรีระและทางวัฒนธรรมออกมาให้เห็นโดดเด่นจากคนอื่นๆ ในสังคมที่อยู่อาศัยรวมกัน โดยได้รับการกระทำที่ไม่เสมอภาค อันทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองถูกเลือกปฏิบัติ หรือเป็นการเลือกปฏิบัติแบบรวมๆ กันทั้งกลุ่ม ซึ่งสรุปว่า การมีชนกลุ่มน้อย ก็ต้องมีชนกลุ่มใหญ่ซึ่งได้รับอภิสิทธิ์มากกว่า และมีอภิสิทธิ์มากกว่า และมีสถานภาพสูงส่ง อันเป็นผลให้ชนกลุ่มน้อยถูกกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วม และได้รับการปฏิบัติเสมือนหนึ่งว่ามีฐานะเป็น “คนอีกกลุ่มหนึ่งหรือคนอีกประเภทหนึ่ง”

เนื่องจากในสังคมปัจจุบัน ประเทศที่มีอำนาจพยายามที่จะรวมคนเข้าเป็นโลกใบเดียว โดยให้สิทธิในการทำมาหากินแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา โดยมีกรอบหลอมเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เช่น

- ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเงินและเทคโนโลยี
- ความมีเสรีภาพในการเผยแพร่การสื่อสาร
- การตัดสินใจทางการเมือง อุตสาหกรรม ตามทางที่มหาอำนาจชี้แนะ
- อำนาจทางการทหาร และแรงกดดันทางอำนาจ
- กลุ่มเศรษฐกิจ และความก้าวหน้าในการผลิต ฯลฯ^{๕๐}

ชนกลุ่มน้อยก็เหมือนชนกลุ่มใหญ่ กล่าวคือ ต่างแสวงหาทางเลือกระหว่างอดีตและอนาคต ร่วมกัน ระหว่างเผด็จการแบบการมีพรรคขี้อายและประชาธิปไตยกับการแบ่งโลกออกเป็นเสี่ยงๆ และทำลายเสรีภาพของพวกเราทุกคน

๔.๓ สิทธิเสรีภาพพื้นฐานของมนุษย์

ฯพณฯ นายบูทรอส บูทรอส กาลี อดีตเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ (UNO) กล่าวว่า ปัจจุบันพื้นฐานของมนุษยชนที่เป็นสิทธิและเสรีภาพประกอบด้วย

- ๑) สิทธิในการตัดสินใจของตนเอง (The Right of self-determination)
- ๒) สิทธิในการป้องกันไม่ให้มีการเลือกปฏิบัติทางเผ่าพันธุ์และสีผิว (Preventive of Discrimination)
- ๓) สิทธิสตรี (Right of Woman)
- ๔) สิทธิเยาวชน (Right of Child)
- ๕) ห้ามมีการเกณฑ์แรงงานหรือแรงงานบังคับ (Slavery Servitude force labors)

^{๕๐} อลิซาเบธ พิคาร์ด เขียน, จิโรซค จีระสัย แบล, “ชุมชนต่างๆ ในช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลง”, วารสาร ยูเนสโก-คูริเย, ฉบับเดือนมิถุนายน ๒๕๓๖, หน้า ๒๐-๒๑.

- ๖) สิทธิมนุษยชนในการบริการ ความยุติธรรม การคุ้มครองผู้ต้องหา หรือ การถูกกักขัง (Human Right in administration of justice; protection on person subjected to detention or imprisonment)

๔.๔ ปณิธานในการแก้ไขข้อขัดแย้งทางกฎหมายหรือการลุกขึ้นจับอาวุธต่อสู้

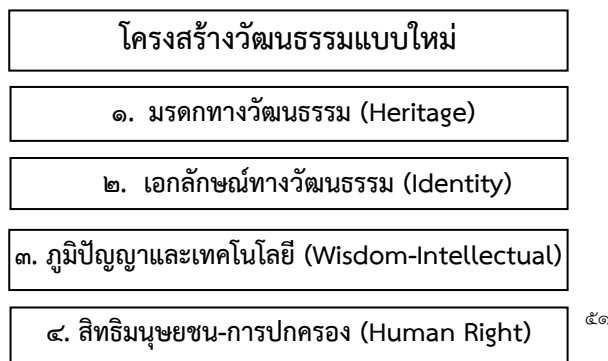
ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มหาอำนาจหรือนักล่าอาณานิคมได้ตระหนักในข้อเท็จจริงว่า การยึดครองอำนาจประเทศต่างๆ เป็นอาณานิคมเพื่อสงวนทรัพยากรวัตถุดิบ และเป็นตลาดระบายสินค้าจากอุตสาหกรรม เพื่อความมั่งคั่งของพวกตนนั้น ไม่สามารถจะดำเนินการลุล่วงประเทศบริวารได้อีกต่อไป จำเป็นจะต้องปลดปล่อยให้อาณานิคม ซึ่งประกอบด้วยชนกลุ่มน้อยต่างๆ เป็นอิสระ โดยการสัญญาประเทศต่างๆ ที่ตนเห็นว่าเคยมีเอกราชและเอกภาพทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง แต่พอถึงเวลาจริงๆ ก็เกิดการโยกย้ายอำนาจเบ็ดเสร็จ เงื่อนไขในการยึดครองรูปแบบใหม่นี้ เรียกพันธมิตรบ้าง เครืออาณานิคมบ้าง มีสัญญาผูกพันเป็นพิเศษบ้าง ในที่สุดทั้งโลกก็แตกออกเป็นส่วนๆ ไม่สามารถประกันความมั่นคงหรือความยุติธรรมทางสังคม และไม่อาจป้องกันสงครามโลกในระดับนานาชาติและสงครามโลกกลางเมืองได้

การใช้พลังกำลังด้วยอาวุธ เป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในชุมชน นอกจากนี้ความรู้ในเชิงวิศวกรรมทางสังคม เช่น การสร้างบริการสาธารณะ การให้เงินช่วยเหลือชุมชน การแบ่งส่วนในการค้าอาวุธ ประโยชน์จากการศุลกากร ภาษีธุรกิจ และภาษีการพาณิชย์ มีส่วนทำให้เอกลักษณ์เข้มแข็งขึ้น

การมีเอกลักษณ์ร่วมกัน การมีนิยายปรัมปรา (ตำนาน ประวัติศาสตร์) และภาพประทับใจร่วมกัน ทำให้เกิดความผูกพันที่เหนียวแน่น ชุมชนจึงทุ่มเทในการต่อสู้เพื่อคัมภีร์ที่ สร้างความเป็นมาในประวัติศาสตร์โดยไม่คิดให้แจ่มชัดว่าตนเป็นเหยื่อแห่งการถูกรังแกโดยศัตรูที่ตนเกลียดชัง มีการใช้ประโยชน์จากศาสนา แต่เลือกมาเฉพาะส่วนที่เป็นความเชื่อ อันนำไปสู่การขาดสันติธรรม นอกจากนี้มีการใช้ประโยชน์จากจิตวิทยาฝูงชน ซึ่งมุ่งทำให้เหมือนมีการ “พิสูจน์” ว่ากลุ่มของตนเหนือชั้นกว่ากลุ่มอื่นๆ ไม่ว่าในเชิงจริยธรรมหรือในเชิงวัฒนธรรม

เมื่อมีการปรองดองก็ไม่มีหลักประกันอะไรดีกว่าการมีกฎหมายเป็นระเบียบแห่งสังคม ในการดำรงชีพร่วมกันอย่างสันติ และเป็นการรับประกันความปลอดภัยและความมั่นคงของสังคม การมีบูรณาการทางพื้นที่ ความทัดเทียมกันของพลเมือง และยึดถือนโยบายไม่เห็นแก่พรรคพวก รัฐย่อมสามารถที่จะใช้ทรัพยากรเพื่อที่จะปฏิเสธการเรียกร้องของชุมชนต่างๆ การสร้างสันติภาพผ่านทางกฎหมายจะเป็นหลักสำคัญของทางการเมืองและระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของชุมชนและชนกลุ่มน้อย รวมทั้งการปรับปรุงกฎหมายหรือรัฐธรรมนูญแห่งชาติ ให้มีการกระจายอำนาจและลดอำนาจจากส่วนกลาง

ตัวอย่างจากรัฐธรรมนูญแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ยึดแนวทางและหลักการดังกล่าว มีการจัดหมวดหมู่เป็นหลักย่อยๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองและระบอบประชาธิปไตย เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ (Creative) ไว้ดังนี้

๒.๑.๒ ความหมายของวัฒนธรรมในภาษาไทย

๑. ความหมายของวัฒนธรรมในหมู่คนไทย

คำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทยนั้น หมายถึงคำแปล “ความดีขึ้น ประณีตขึ้นกว่าเดิม โดยการศึกษาและฝึกหัด” และ “การฝึกหัดหรือการทำให้ประณีตขึ้นซึ่งจิตใจ รสนิยม และจริต อัจฉริยะ : สภาพแห่งการที่ได้รับการอบรมหรือทำให้ประณีตขึ้นดังกล่าว” ส่วนข้อที่แปลว่า “ความสนใจ หรือศึกษาอย่างจริงจังต่อความเจริญและความก้าวหน้า” นั้น ก็มีเค้าใกล้เคียงกับคำว่า “วัฒนธรรม” แต่ต่อมาภายหลังไม่ค่อยมีใครใช้ จึงถือว่าเป็นเพียงประวัติ มีปัญหาว่าคำแปลทั้งสองข้อที่กล่าวนี้ก็นับว่าใกล้เคียงหรือเหมือนกันก็ได้ ซึ่งไม่น่าจะมีประวัติในทางความหมายที่ห่างกันเกือบ ๓๐๐ ปี คำตอบมีอยู่ว่าในการแสดงประวัติแห่งถ้อยคำเช่นนี้ต้องมีการค้นคว้าอ้างอิงจากหลักฐาน ตำรับตำราที่มีแต่งไว้ คำแปลทั้งสองข้อนี้ใกล้เคียงกันก็จริง แต่จะเห็นได้ว่าคำแปลข้อหลังชัดเจนกว่า และชี้ให้เห็นว่าเป็นการกระทำอะไรบ้าง เพื่อให้เจริญหรือประณีตขึ้น

ตามตำราสังคมศาสตร์กล่าวว่าเป็นคำที่ใช้กับมานุษยวิทยาสมัยปัจจุบัน แต่ตามตำราทางภาษาให้รายละเอียดต่อไปอีกว่ามีที่ใช้เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๓ ในความหมายว่า “ความดีขึ้น หรือประณีตขึ้นกว่าเดิม โดยการศึกษาและฝึกหัด” และเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ ใช้ในความหมายว่า “การฝึกหัดหรือการทำให้ประณีตขึ้นซึ่งจิตใจ รสนิยม และจริตต่อวิชาที่ได้รับการศึกษาหรือทำให้ประณีตขึ้น”

คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำไทยที่นำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่าธรรมเป็นเหตุให้เจริญ^{๕๒} หรือ ธรรมคือความเจริญ ที่มีใช้เป็นหลักฐานทางราชการครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ด้วยมีประกาศใช้พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๓ กับฉบับที่ ๒ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๕ และเพื่อความเหมาะสมยิ่งขึ้น จึงประกาศใช้พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติพุทธศักราช ๒๔๘๖ ขึ้นใหม่ ซึ่งนอกจากจะได้ยกเลิกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติทั้ง ๒ ฉบับนั้นแล้ว ยังมีบทบัญญัติเรื่องวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นอีกหลายข้อ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติอันเป็นสถาบันที่ดำเนินงานสนองความมุ่งหมายแห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำเนิดขึ้นเมื่อ วันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ และในปีนั้นเองได้มีประกาศพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๕ ต่อมาจึงได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติและกฎสำนัก

^{๕๑} ดร.โสมสุดา ลียะวณิช, UNESCO Report, the Declaration of Cultural Policies, 1982.

^{๕๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, “วัฒนธรรม” ประชาธิปไตย เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๐๐), คำว่า วัฒน มาจากภาษาบาลี วัฒนธมม คำว่า ธรรม มาจากภาษาสันสกฤตว่า ธรรม.

นายกรัฐมนตรีออกตามความในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ตลอดจนประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ว่าด้วยวัฒนธรรมต่างๆ ตามลำดับ

การบัญญัติคำว่า “วัฒนธรรม” ขึ้นใช้นี้ นอกจากเพื่อตั้งสถาบันขึ้นส่งเสริมเรื่องนี้ โดยเฉพาะแล้ว ยังมุ่งหมายจะให้ เป็นคำเทียบเท่ากับคำว่า “Culture” ในภาษาอังกฤษเช่นเดียวกับคำอื่นๆ ซึ่งแต่ก่อนที่ไทยเราบัญญัติคำใหม่ขึ้นใช้แทนในภาษาของเราเองก็ได้หมายความว่า ก่อนหน้าที่จะบัญญัติคำนี้ขึ้นใช้ไทยเราไม่มีวัฒนธรรมหรือไม่รู้จักวัฒนธรรม อันที่จริงเรามีวัฒนธรรมและรู้จักวัฒนธรรมมาแต่อดีตกาล เพียงแต่ว่าเราไม่ได้ตั้งชื่อเรียกอย่างนี้ แต่เรียกแยกตามส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมว่า “ความเคยชิน” “ขนบธรรมเนียมประเพณี” “การช่างต่างๆ” “จรรยา มารยาท” และยังมีคำอื่นๆ อีกซึ่งเราจะพูดถึงส่วนไหนของวัฒนธรรม แต่เมื่อเราบัญญัติคำว่า “วัฒนธรรม” ขึ้นใช้แล้ว คำนี้ก็มีความหมายรวมถึงเรื่องต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๕ ให้ความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้ดังนี้

“วัฒนธรรม” หมายความว่า “ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน”

จากความหมายแห่งคำว่า “วัฒนธรรม” ในพระราชบัญญัติที่กล่าวนี้ เราเห็นได้ทันทีว่า เราได้บัญญัติคำว่า “วัฒนธรรม” เพื่อให้มีความหมายในการพูดหรือเขียนอย่างเดียว แต่คำๆ นี้มีความหมายในการยกระดับของคนในชาติให้สูงขึ้นด้วย เพราะเมื่อพิจารณาตามหลักวิชามานุษยวิทยา และสังคมศาสตร์ การกระทำหรือความเคลื่อนไหวของมนุษย์ทุกอย่างนับว่าเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะดีเลวหรือถูกผิดอย่างไร เพราะวิชาดังกล่าวมุ่งศึกษาสภาพการณ์ตามความเป็นจริงของมนุษย์ตามที่ปรากฏตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันและบันทึกไว้ในฐานะเป็นมรดกสังคมประจำยุคสมัยนั้นๆ หรือเป็นข้อเท็จจริงทางสังคมโดยทั่วไป คำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทยก็อาจใช้ได้ตามความหมายดังกล่าว เช่นที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมชาวป่า วัฒนธรรมชาวเกาะ วัฒนธรรมสมัยหิน เป็นต้น แต่ในความหมายเจาะจงที่เราบัญญัติคำนี้ใช้พร้อมกับเร่งส่งเสริมความเจริญงอกงามในด้านต่างๆ ทุกวิถีทาง เพียงแต่ให้เห็นได้ว่าเราไม่ได้มุ่งให้คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นเพียงเหตุการณ์หรือการกระทำของคนไทยที่เกิดขึ้นตามบุญตามกรรมในประวัติศาสตร์ยุคนี้เท่านั้น แต่ต้องการวางรูปแบบความเจริญงอกงามความประณีตที่ดีขึ้นกว่าเดิมด้วยการให้การศึกษาหรือเชิญชวน ขอร้องวิงวอน และชี้แจงแสดงเหตุผลให้ประชาชนร่วมกันทำตามพระราชบัญญัตินี้ จึงแสดงความมุ่งหมายโดยเฉพาะว่า เราไม่เพียงรับมรดกทางสังคมจากบรรพบุรุษของเราเท่านั้น แต่เราจะรักษาของเดิมที่ดี แก้ไขตัดแปลงของเดิมที่ควรแก้ หรือตัดแปลงรวมทั้งวางมาตรฐานความดีขึ้นมาใหม่ แล้วส่งเสริมให้เป็นลักษณะที่ดีประจำชาติสืบไปจนถึงอนุชน อันเป็นการแสดงความตั้งใจว่าจะทำให้คำว่า “วัฒนธรรม” มีความหมายถึงความดี ความประณีตขึ้นด้วยการฝึกหัดและการศึกษาจริงๆ

๒. ความหมายของวัฒนธรรมในภาษาไทย

“วัฒนธรรม” เป็นคำที่เกิดขึ้นในภาษาไทยในสมัยที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้มองเห็นความสำคัญของเรื่องนี้ คำในภาษาอังกฤษ คือ **“Culture”** ในตอนแรก **“พระมหากรุณา”** แห่งวัดมหาธาตุได้แปลคำนี้ว่า **“ภูมิธรรม”** แต่กรมหมื่นนเรธิปพงษ์ประพันธ์ ทรงเล็งเห็นคำว่า **“ภูมิธรรม”** มีความหมายค่อนข้างคงที่ พระองค์มีความประสงค์ให้คำนี้มีความหมายใน

ลักษณะเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จึงทรงแปลเป็น “วัฒนธรรม” และมีการนำมาใช้สืบต่อมาตลอดสมัยที่ประเทศไทยมีกระทรวงวัฒนธรรมและคงใช้อยู่ในปัจจุบันด้วย

ดร. วีระ บำรุงรักษ์ ได้รวบรวมนิยามความหมายและคำอธิบายจากที่ต่างๆ ไว้ดังต่อไปนี้^{๕๓}

๑. วัฒนธรรม คือส่วนประกอบที่สลับซับซ้อนทั้งหมดของลักษณะอันชัดเจนของจิตวิญญาณ วัตถุ สติปัญญาและอารมณ์ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสังคมหรือหมู่คณะ วัฒนธรรมมิได้หมายถึงเฉพาะศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น แต่หมายถึงฐานนิยมต่างๆ ของชีวิต สิทธิพื้นฐานต่างๆ ของมนุษย์ ระบบค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ

๒. วัฒนธรรม หมายถึงความดี ความงาม และความเจริญในชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏในรูปธรรมต่างๆ และได้ตกทอดมาถึงเราในปัจจุบัน หรือว่าเราได้ปรับปรุงและสร้างสรรค์ขึ้นในสมัยของเราเอง (ศ. ดร. สาโรส บัวศรี)

๓. วัฒนธรรม หมายถึงแบบอย่างการดำรงชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกเรียนรู้ถ่ายทอดกันไปด้วยการสั่งสอนอบรมทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือหมายความง่ายๆ ว่าแบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ของชนกลุ่มน้อยในขณะใดขณะหนึ่งเท่านั้น (ศ. ดร. พัทยา สายหู)

๔. วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตการปฏิบัติและสิ่งของที่เป็นผลมาจากการสะสมถ่ายทอดจากกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งไปสู่รุ่นถัดๆ ไป เพื่อแสดงความเป็นเอกลักษณ์หรือเครื่องบ่งชี้ความเป็นกลุ่มชนของกลุ่มบุคคลนั้นๆ (ดร. โกวิท ประวาลพุกษ์)

๕. วัฒนธรรม หมายถึงการรวมของพฤติกรรมแห่งวิถีชีวิตของกลุ่มมนุษย์ ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และได้ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นหลังต่อไป ทั้งนี้โดยอาศัยสัญลักษณ์และการเลียนแบบเป็นสื่อ (ระดม เศรษฐีธรร)

๖. วัฒนธรรม หมายถึงความถึงลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประเทศ (พ.ร.บ. วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๘๕)

๗. วัฒนธรรม เป็นคำนำมาจากภาษาบาลีสันสกฤต แปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ หรือ ธรรมคือความเจริญ (พ.ร.บ. วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๘๕)

๘. วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตซึ่งมนุษย์ทำให้เจริญขึ้น เพื่อสนองความต้องการอันเป็นมูลฐานที่มีต่อความดำรงอยู่รอด ความถาวรแห่งเชื้อสาย และการจัดระเบียบแห่งประสบเหตุการณ์

๙. วัฒนธรรม คือ

๑) การให้เจริญขึ้นโดยการศึกษาวิจัยฝึกหัด เป็นต้น

๒) การเข้าใจแจ่มแจ้งและการทำให้ประณีตขึ้นซึ่งรสนิยม ซึ่งได้มาจากการฝึกหัดทางสติปัญญาและทางสุนทรียภาพ

๓) ขึ้นกำหนดความหมายแห่งความเจริญก้าวหน้าในอารยธรรม หรือรูปลักษณะเช่นนั้น เช่น วัฒนธรรมกรีก วัฒนธรรมเยอรมัน เป็นต้น

^{๕๓} ดร. วีระ บำรุงรักษ์, บทบรรยาย ณ สำนักการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ ณ โรงแรม เอส.ดี.อเวนิว กรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ ๕-๑๓ มกราคม ๒๕๓๘.

๑๐. วัฒนธรรม คือสิ่งที่ทำให้กายใจของเราในส่วนรวม คือ ประเทศชาติมีความองงาม อยู่ดีกินดี หรือกล่าวย่อๆ ตามรูปคำได้แก่ ธรรมอันเป็นความเจริญ วัฒนธรรมคือวิถีชีวิต หรือทาง ดำเนินแห่งชีวิตของสังคมหมู่หนึ่ง หรือประเทศหนึ่ง (ศ.น.อ. สมภพ ภิรมย์ รน.)

๑๑. วัฒนธรรม ได้แก่สิ่งอันเป็นวิถีชีวิตของสังคม ในส่วนรวมของสังคมจะคิดเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไร มีความเชื่ออย่างไร รู้สึกอย่างไร ก็แสดงออกให้ปรากฏเป็นรูปภาพ ประเพณี กิจกรรม การเล่น การศาสนา เป็นต้น ตลอดจนเป็นสิ่งต่างๆ ที่คนส่วนรวมสร้างขึ้น เช่น สิ่งอันจำเป็นแก่วิถีชีวิต และการครองชีพ มีเรื่องปัจจัยสี่ เครื่องมือ เครื่องใช้ เหล่านี้ เป็นต้น

๑๒. วัฒนธรรม หมายถึงวิถีการดำเนินชีวิตหรือรูปแบบแห่งพฤติกรรม และบรรยาย ผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ ศาสนา ปรัชญา ภาษา กฎหมาย การปกครอง ศิลปะ วิทยาการ เครื่องใช้ต่างๆ ฯลฯ ซึ่งมีการส่งต่อและสืบทอดติดต่อมา (ผศ. เสาวนีย์ จิตต์หมวด)

๑๓. วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตภัณ์ที่สร้างขึ้น เพื่อความ เจริญองงามในวิถีชีวิตของส่วนรวม ถ่ายทอดกันไว้เอาอย่างกันไว้ รวมทั้งผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา ตลอดจนความรู้สึก ความคิดเห็น และกิริยา อาการหรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาได้ปรากฏ เป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น (พระยาอนุমানราชธน)

๑๔. วัฒนธรรม คือเครื่องแสดงความเจริญและแสดงเอกลักษณ์ของชาติประชาชนในชาติ ที่เจริญแล้วทั้งหลาย จึงมีความภาคภูมิใจช่วยปกป้องรักษาวัฒนธรรมของชาติของตน เพื่อให้ เอกลักษณ์ของชาติดำรงอยู่ (สมาน แสงมะลิ)

๑๕. วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตโดยส่วนรวมของประชาชนกลุ่มหนึ่ง (ดร. สนิท สัมครการ)

๑๖. วัฒนธรรม คือวิถีดำเนินชีวิตทุกด้านของคนทั้งหมดในสังคม ซึ่งหมายรวมถึงวิถี กระทำสิ่งต่างๆทุกอย่างทั้งหมดทั้งสิ้น นับแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดง อารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจรรยาและขนส่่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ตลอดจนวิถีแสดงความสุขทางใจ ก็ ถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ไม่ว่าสิ่งของเหล่านั้นจะเป็นของที่นำมาจากธรรมชาติ หรือคิดค้นขึ้นมา ใหม่ก็ตาม (ดร. เฉลียว บุรีภักดี)

๑๗. วัฒนธรรม คือแนวทางแห่งการแสดงออกวิถีชีวิตทั้งปวง ซึ่งอาจริเริ่มจากตัวเอกชน หรือคณะบุคคลคิดขึ้นหรือกระทำเป็นต้นแบบ แล้วต่อมาคณะส่วนใหญ่ของกลุ่มชนยอมรับมาสืบทอด จนกระทั่งสิ่งนั้นๆ ส่งผลให้เกิดเป็นนิสัยในการคิดการเชื่อถือและการกระทำของคนส่วนใหญ่แห่งกลุ่ม ชนนั้นๆ (สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์)

๑๘. วัฒนธรรม คือสิ่งทั้งหมดที่มีลักษณะซับซ้อน ซึ่งได้รวมเอาความรู้ ความเชื่อ จริยธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียม สมรรถภาพ และนิสัยที่บุคคลได้ไว้ในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่ง ของสังคม (Akuff Allen and Tayler 1973 : 69)

๑๙. วัฒนธรรม หมายถึงพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์อันเกิดจากการเรียนรู้และ พฤติกรรมนั้นถูกกำหนดจากประเพณี (Herskovits 1952 : 21)

๒๐. วัฒนธรรม หมายถึงรูปแบบของพฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้ (Linton 1945 : 32)

๒๑. วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตของบุคคลกลุ่มหนึ่ง เป็นลักษณะรวมของพฤติกรรม พฤติกรรมเหล่านั้นเกิดจากการเรียนรู้และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง (Barnouw 1964 : 5)

๒๒. วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตที่คนในสังคมดำเนินตาม (Valentine 1968 : 3)

๓. ความหมายของวัฒนธรรมตามแนวทางในการรักษาส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๒๙

๑. วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของมนุษย์

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน ดังนั้น วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตที่คนไทยได้สั่งสม เลือกรสรร ปรับปรุง แก้ไข จนถือเป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและได้ใช้เป็นเครื่องมือหรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ปัญหาในสังคม

๒. วัฒนธรรม คือมรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมปรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม สืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่นๆ ทั้งหมดนี้หากสมาชิกยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ก็ย่อมถือว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคม

๓. วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงาม วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่าย่อมทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสม มีประสิทธิภาพตามยุคสมัยเดิม การจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ได้ จึงต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาวัฒนธรรม

๔. วัฒนธรรม คือจิตวิญญาณของมนุษย์ที่แสดงออกในรูปแบบต่างๆ เช่น การดำเนินชีวิต ภาษา และกิจกรรมารยาท ศาสนา พิธีกรรมกับครอบครัว ชุมชน เศรษฐกิจและการเมือง ฯลฯ

ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” แตกต่างกันไป ๓ ประการคือ

- ๑) เป็นการกระทำของเผ่าชนต่างๆ ที่แสดงออกเป็นรูปแบบเฉพาะ
- ๒) วัฒนธรรมครอบคลุมเรื่องราวของเผ่าชนตั้งแต่เกิดจนตาย
- ๓) วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือพิเศษในการครอบงำคนให้เป็นพรรคเป็นพวก เป็นบริวาร เป็นทาสทั้งด้านความคิด การบริโภคนิยม การรับใช้ที่นุ่มนวลที่สุด โดยมีศิลปะและภาษาเป็นกลไกในการพันธนาการ^{๕๔}

ในอดีตวัฒนธรรมมีความหมายกว้างขวางมากมาย ปัจจุบันองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประชุมที่กรุงเม็กซิโกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ เห็นยุติกันว่า “วัฒนธรรม

^{๕๔} นิคม มูลิกะคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๓๓๔.

คือ วิถีชีวิตของคนที่เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อนทางสังคมหรือกลุ่มชน โดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญาและอารมณ์เข้าไว้ด้วยกัน จนเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้นๆ มิใช่เพียงแต่ศิลปะและวรรณกรรม หากหมายรวมถึงรูปแบบวิถีชีวิตที่หลากหลาย เช่น สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบ ธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อต่างๆ”

๔. การจำแนกรูปแบบโครงสร้างวัฒนธรรมนานาชาติในอดีต

เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่หลากหลายและยากต่อการอธิบายให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจ ประกอบกับพื้นฐานการศึกษาคุณค่าและวิจัยในเรื่องวัฒนธรรมของไทย ได้ขาดตอนมาโดยตลอดและดำเนินการอย่างไม่เป็นวิชาชีพ เป็นเหตุให้แนวคิดในการจัดรูปแบบของวัฒนธรรมแตกต่างกันหลายรูปแบบ และไม่เป็นอันยุติกันได้นั่นเองว่ารูปแบบใดเหมาะสมกับสังคมพื้นฐานการศึกษาของไทยที่แน่นอน การบริหารและจัดการทางวัฒนธรรมไทย จึงแตกต่างกันตามความประสงค์ของแต่ละคน ผลจึงปรากฏว่าเราไม่สามารถอธิบายแนวทางการแก้ไขปัญหาความยุ่งเหยิงของสังคมให้ได้ผลดีตามที่ต้องการ

รูปแบบเนื้อหาภายในคำว่าวัฒนธรรมนั้นมีหลายแบบ ซึ่งนักวิชาการต่างจัดทำขึ้นตามแนวความคิดของตนเอง สามารถพิจารณาให้เหมาะสมกับสังคมไทยได้ ทั้งนี้ นิคม มุสิกคามะ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้จำแนกรูปแบบโครงสร้างวัฒนธรรมของนานาชาติในอดีตจนถึงปัจจุบันไว้ดังนี้

มรดก (Heritage)	เอกลักษณ์วัฒนธรรม (Identity)	อารยธรรม (นามธรรม) (Civilization)
<ul style="list-style-type: none"> - อนุสรณ์สถาน - เครื่องมือเครื่องใช้ในอดีต - เอกสาร จารึก จดหมายเหตุ 	<ul style="list-style-type: none"> - การดำรงชีพ (Life) - ภาษากริยามารยาท (Word) - ระเบียบ วินัย หรือ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี (Deed) - ศิลปะ (Arts) - ครอบครัว-ชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ภาษาและวรรณกรรม (Word) - ระเบียบสังคม (Deed) - สุนทรียภาพ (Aesthetic)

รูปแบบที่ ๑ จัดรูปแบบตามอุดมคติทางวัฒนธรรม ๒ รูปแบบ คือ

๑.๑ วัฒนธรรมทางจิตใจ (Intangible หรือ Non Material Culture)

หมายถึง เรื่องราวความรู้สึกนึกคิดและรสนิยมที่เราจับต้องไม่ได้

๑.๒ วัฒนธรรมทางวัตถุ (Tangible หรือ Material Culture)

ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่คนผลิตออกมาใช้ เช่น บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องใช้สอย ศิลปวัตถุ ประเภทต่างๆ

รูปแบบที่ ๒ แบ่งตามยุคสมัยโดยจำแนกออกดังนี้

๒.๑ วัฒนธรรมในอดีตหรือมรดกทางวัฒนธรรม (Past Culture หรือ Cultural Heritage) ได้แก่ เรื่องราวของคนในอดีตทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เริ่มตั้งแต่เรื่องของวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์สืบต่อมาถึงปัจจุบัน

๒.๒ วัฒนธรรมร่วมสมัยหรือวัฒนธรรมปัจจุบัน (Cultural Life) ได้แก่ วิถีชีวิตของคน สิ่งที่ใช้สอยและใช้ในการดำรงชีวิต การพัฒนาสังคม การเมือง เศรษฐกิจ

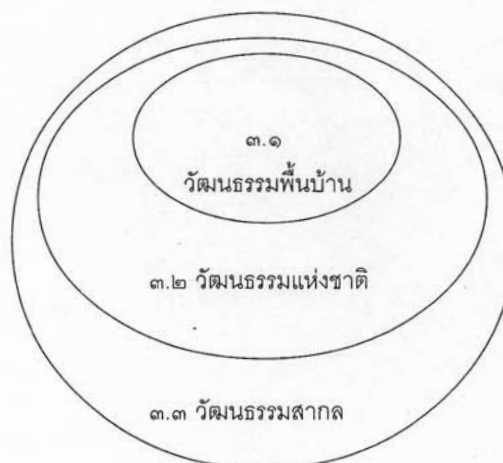

รูปแบบที่ ๓ แบ่งตามอันดับความสำคัญโดยจำแนกออกดังนี้

๓.๑ วัฒนธรรมพื้นบ้าน คือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนชาวชนบท

๓.๒ วัฒนธรรมแห่งชาติ คือเรื่องราววิถีชีวิตรวมๆ ที่เป็นกลางและเป็นที่ยอมรับกันว่าสิ่งนั้นเหมาะสมกับประเทศ

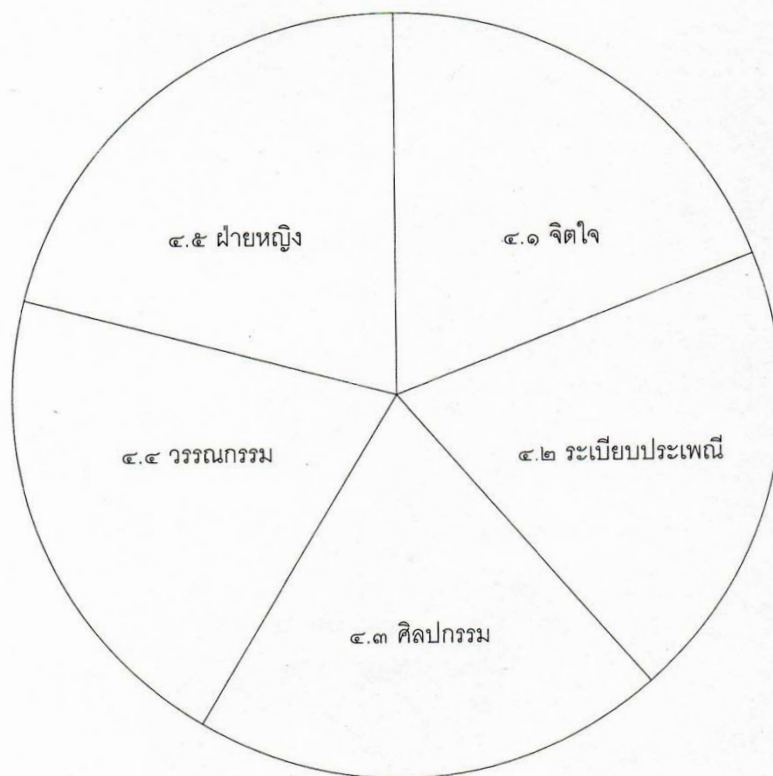
๓.๓ วัฒนธรรมสากล คือวัฒนธรรมด้านสิทธิมนุษยชนที่มีอิทธิพลต่อสภาพสังคมไทย

ที่มา : นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๓๘.

รูปแบบที่ ๔ เป็นรูปแบบที่กระทรวงวัฒนธรรมจัดขึ้นตามแนวทางในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๕ ประกอบด้วย

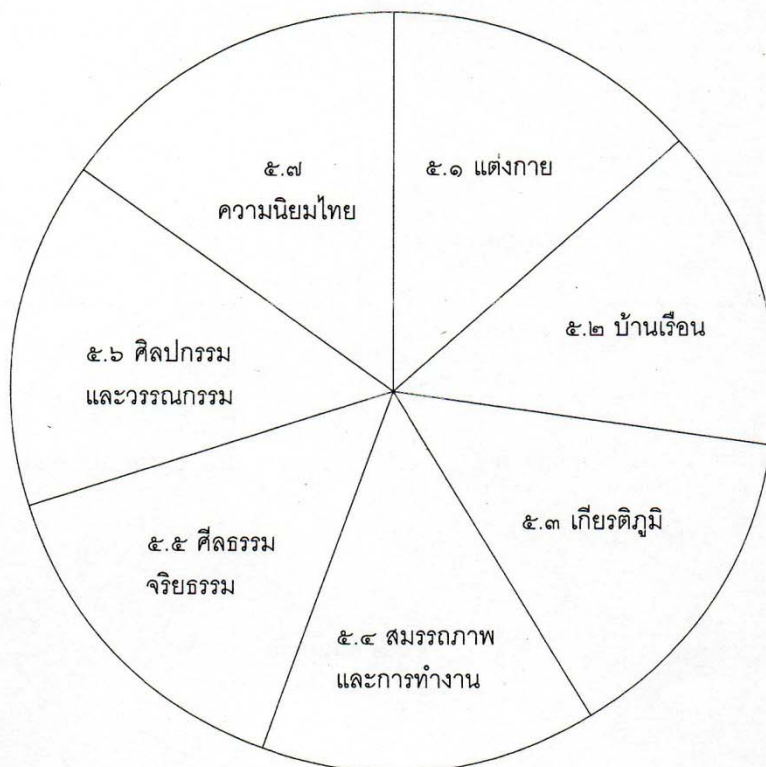
- ๔.๑ วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเรื่องของศีลธรรมจรรยา ความรู้สึกนึกคิดต่างๆ
- ๔.๒ วัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี เป็นเรื่องของระเบียบวินัย ประเพณี ศีลธรรมจรรยาของประชาชน
- ๔.๓ วัฒนธรรมทางศิลปกรรม เป็นเรื่องทางด้านสุนทรียศาสตร์เกี่ยวกับศิลปะแขนงต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏดุริยางคศิลป์
- ๔.๔ วัฒนธรรมทางวรรณกรรม เป็นเรื่องราวของการเขียน วรรณคดี บทความและการแสดงออกทางการขีดเขียนต่างๆ
- ๔.๕ วัฒนธรรมฝ่ายหญิง เป็นการรวมเอาเรื่องการส่งเสริมสนับสนุนบทบาทของสตรี การยกระดับความเสมอภาคของสตรี

ที่มา : นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๓๙.

รูปแบบที่ ๕ เป็นรูปแบบที่กระทรวงวัฒนธรรมปรับปรุงเนื้อหาทางวัฒนธรรมครั้งที่ ๒ โดยจำแนกออกเป็น

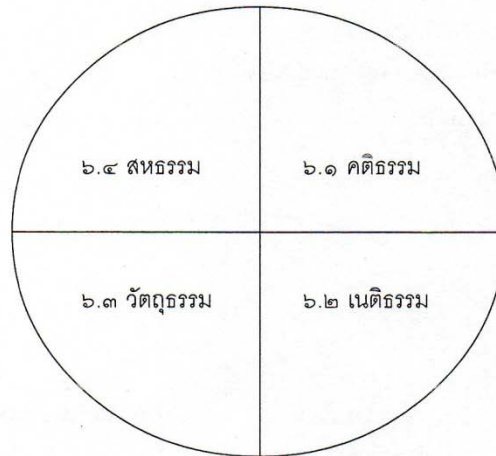
- ๕.๑ การแต่งกาย
- ๕.๒ บ้านเรือนและความเป็นระเบียบเรียบร้อย
- ๕.๓ การประเพณีปฏิบัติที่เรียบง่าย นำมาซึ่งเกียรติของชาติ ศาสนา
- ๕.๔ สมรรถภาพและมารยาทในการทำงาน
- ๕.๕ ศิลธรรม - จริยธรรม
- ๕.๖ ศิลปกรรมและวรรณกรรม
- ๕.๗ ความนิยมไทย

ที่มา : นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๔๐.

รูปแบบที่ ๖ เป็นการจำแนกโดย พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๑๕ ฉบับปรับปรุง จำแนกวัฒนธรรมออกเป็น ๔ ประเภทคือ

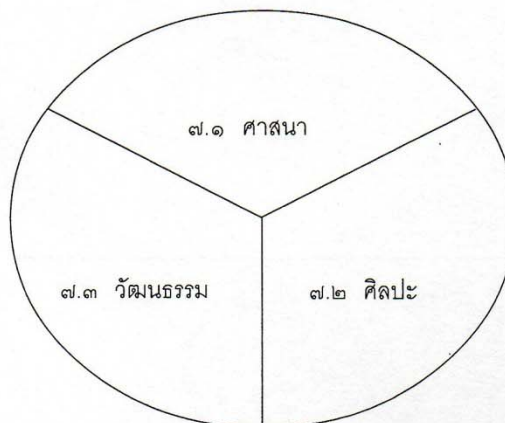
- ๖.๑ คติธรรม คือความรู้สึกรู้จักคิด แบบแผนชีวิต สังคมและประเพณี
- ๖.๒ เนติธรรม เป็นเรื่องกฎหมายระเบียบ แบบแผน จารีต ประเพณี ศิลธรรม จริยธรรม
- ๖.๓ วัตถุธรรม คือสิ่งประดับรูปต่างๆ รวมทั้งบ้านเรือน ศิลปกรรม เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ
- ๖.๔ สหธรรม ได้แก่ พิธีกรรม ประเพณีและวิธีการปฏิบัติต่างๆ

วัฒนธรรมประจำชาติ ๔ สาขา

รูปแบบที่ ๗ มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะทั่วไปของหน่วยงาน จำแนกออกดังนี้

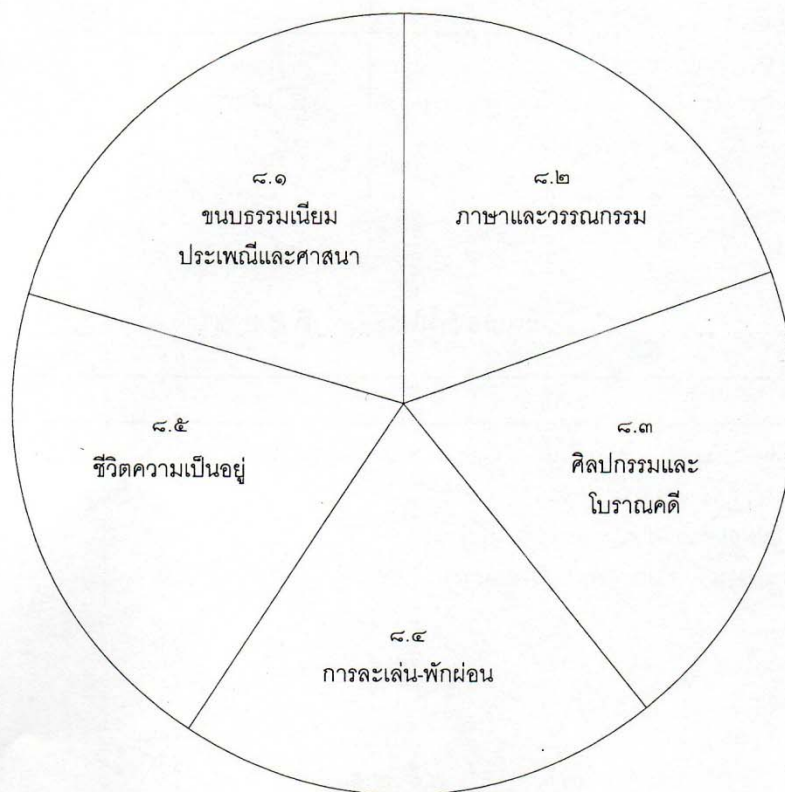
- ๗.๑ ศาสนา คืองานของกรมศาสนา
- ๗.๒ ศิลปะประจำชาติ คืองานของกรมศิลปากร
- ๗.๓ วัฒนธรรม คืองานของกรมการวัฒนธรรม

ที่มา : นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๔๑.

รูปแบบที่ ๘ เป็นแนวทางของคณะทำงานพิเศษที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติแต่งตั้งเพื่อทำข้อมูลสนเทศและดัชนี พ.ศ. ๒๕๓๖ เพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม ฝ่ายศูนย์สารสนเทศทางวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จำแนกออกเป็น

- ๘.๑ หมวดขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนา
- ๘.๒ หมวดภาษาและวรรณกรรม
- ๘.๓ หมวดศิลปกรรมและโบราณคดี
- ๘.๔ หมวดการเล่นและการพักผ่อนหย่อนใจ
- ๘.๕ หมวดชีวิตความเป็นอยู่

ที่มา : นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๔๒.

รูปแบบที่ ๙ ศาสตราจารย์ โอ คอนเนอร์ ได้แบ่งเนื้อหาของวัฒนธรรมออกเป็น ๓ ข้อคือ

๑. ภาควิชาสร้างสรรค์ (Productive Culture)
๒. ภาควิชาผลิต (Creative Culture)
๓. ภาควิชาปกป้อง (Protective Culture)

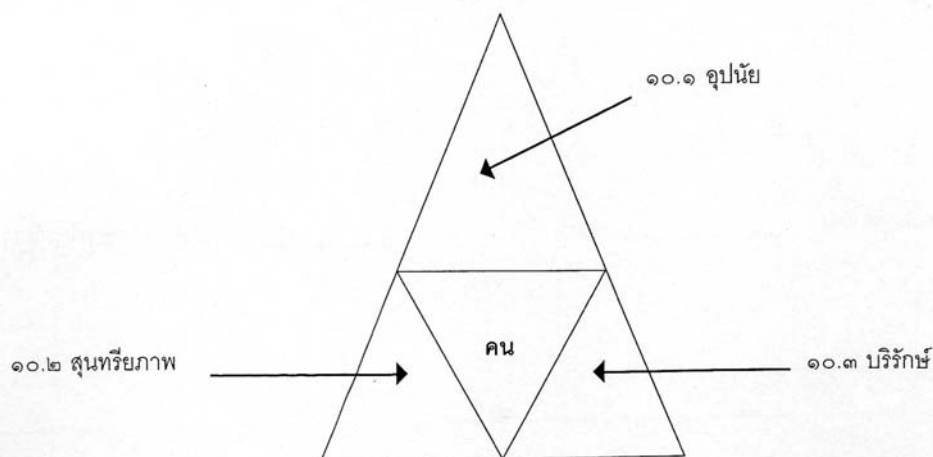
๑. วัฒนธรรมภาควิชาสร้างสรรค์ คือการให้การศึกษามีกรอบ
๒. วัฒนธรรมภาควิชาผลิต คือการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้
๓. วัฒนธรรมภาควิชาปกป้อง คือกฎหมาย การปกครอง ระเบียบ ฯลฯ การจัดเนื้อหาของวัฒนธรรม ๓ อย่างนี้เป็นไปตามมิติของ โอ คอนเนอร์

รูปแบบที่ ๑๐ เนื้อหาของวัฒนธรรมแบ่งได้ ๓ ข้อ คือ

๑. **วัฒนธรรมอุปนัย (Inductive)** หมายถึงรวมทั้งความรู้ ความสามารถและสิ่งประดิษฐ์ทั้งหลายอันได้มาด้วยการค้นคว้าทดลอง อุปนัยหรือ Inductive มีความหมายไปในทางค้นหาความรู้จากส่วนย่อยไปหาส่วนใหญ่แล้ววางหลักขึ้น เช่น การทดลองต่างๆ ก็คืออยุ่หาความจริงจากสิ่งต่างๆ ที่ละอย่าง ๒ อย่าง จนถึงตั้งขึ้นเป็นหลักได้ เพราะฉะนั้นจึงหมายถึงเครื่องมือเครื่องจักรกล เครื่องใช้ต่างๆ การช่าง ความสามารถความรู้ทางเทคนิค ตรีกรวิทยา และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งวิธีการทางวิทยาศาสตร์ทุกชนิด

๒. **วัฒนธรรมสุนทรีย์ (Aesthetic)** หมายถึงวัฒนธรรมในด้านความประณีตงดงาม ซึ่งหมายรวมด้านศิลปกรรม เครื่องหมายเครื่องใช้การประกอบพิธีกรรม การพักผ่อนหย่อนใจ ระเบียบ การติดต่อทางสังคม

๓. **วัฒนธรรมบริรักษ์ (Control)** หมายถึงทุกสิ่งที่ใช้ในการควบคุมกลุ่มชน เช่น เครื่องหมายทางราชการ ตราราชการ ธงชาติและสิ่งที่ไม่ใช้วัตถุ เช่น กฎหมาย ข้อบังคับ ศีลธรรมมติ แม้จะนับว่าพิจารณาอยู่ไม่น้อย แต่ในวงการทางสังคมวิทยาก็ยังมีได้รับรองกันทั่วไป

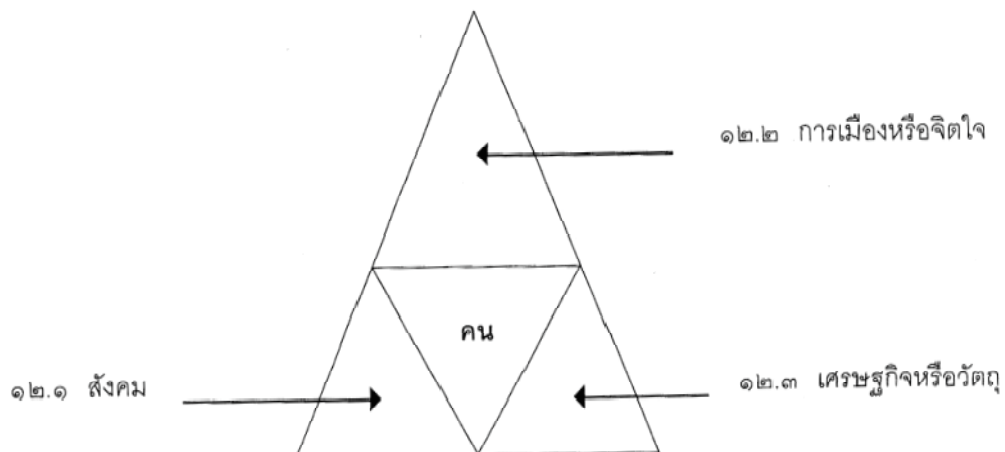
ที่มา : นิคม มูลิกะคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๔๓.

รูปแบบที่ ๑๑ แนวคิดของศาสตราจารย์ คลาค วิสเลอร์ : ซึ่งเสนอในหนังสือ "Man and Culture แบ่งเนื้อหาของวัฒนธรรม ๙ ข้อ คือ

๑. คำพูด หมายรวมทั้งภาษา ระบบการเขียน ฯลฯ
๒. สิ่งที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย เครื่องมือเครื่องใช้ การคมนาคมขนส่ง ฯลฯ
๓. ศิลปะ เช่น หาแกะสลัก การวาดเขียน การระบายสี ดนตรี ฯลฯ
๔. นิยายปรัมปรา และความรู้วิทยาการต่างๆ
๕. การปฏิบัติทางศาสนา ได้แก่ แบบพิธีธรรม การปฏิบัติต่อคนเจ็บ การปฏิบัติต่อคนตาย
๖. ครอบครัวและระบบทางสังคม ได้แก่ แบบการแต่งงาน การรับมรดก วิธีนับวงศ์ญาติ ฯลฯ
๗. ทรัพย์สินสมบัติ ได้แก่ สิ่งหริมทรัพย์สิน มาตราฐานการตีราคาและแลกเปลี่ยน
๘. รัฐบาล และการปกครอง ได้แก่ รูปลักษณะทางการเมือง กระบวนการเกี่ยวกับศาลและกฎหมาย
๙. การสงคราม

รูปแบบที่ ๑๒ เมืองคัมภีร์ประกอบ ๓ ประการ เป็นแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติปัจจุบัน

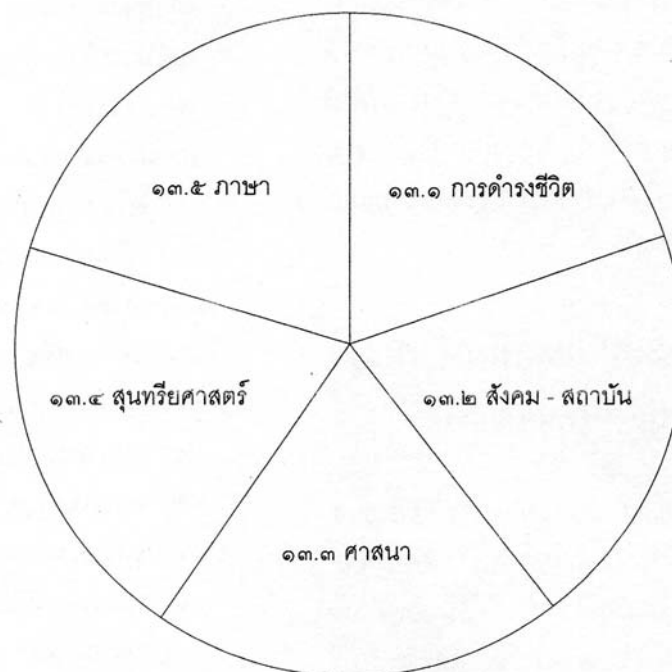
๑. สังคม คือ ระเบียบแบบแผน ค่านิยม ศิลธรรม จริยธรรม
๒. การเมือง หรือจิตใจ คือ ความรู้สึกนึกคิดของผู้คน การเมือง การปกครอง
๓. เศรษฐกิจ หรือวัตถุ คือ ผลิตผลทางเศรษฐกิจ ศิลป และอุตสาหกรรม

ที่มา : นิคม มูลิกะคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๔๔.

รูปแบบที่ ๑๓ หนังสือวัฒนธรรมเบื้องต้น ซึ่งพระยาอนุমানราชธนเคยบรรยายแก่นักศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และต่อมาราชบัณฑิตได้จัดพิมพ์เป็นเล่ม จำแนกวัฒนธรรมดังต่อไปนี้

- ๑๓.๑ การดำรงชีวิต (Life) ได้แก่ วิถีชีวิตการทำมาหากินของประชาชนทั่วไป
- ๑๓.๒ สังคมและสถาบันทางสังคม (Social) เป็นเรื่องของครอบครัวคนที่อยู่รวมกันอยู่หรือชุมชน และแสดงออกในกิจกรรมต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ - อุตสาหกรรม - การเมือง - การปกครอง
- ๑๓.๓ ศาสนา (Religion) เป็นเรื่องของศีลธรรม จริยธรรม ความเชื่อ ปรัชญา ฯลฯ
- ๑๓.๔ สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) เป็นเรื่องของความงาม รสนิยม ศิลปกรรมต่างๆ
- ๑๓.๕ ภาษา (Language) เป็นเรื่องของการสื่อสาร การเขียน การอ่าน การพูด กิริยามารยาท และวรรณคดี เรื่องราวของเผ่าชนต่างๆ

ที่มา : นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๔๕.

๕. ลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรม

จากการศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมต่างๆ ทั่วโลก อาจสรุปลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมได้ ๖ ประการ คือ

๑. วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วมและค่านิยมทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรม คนในวัฒนธรรมเดียวกันจะสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของผู้อื่นในสถานการณ์ต่างๆ ได้ ซึ่งจะทำให้พฤติกรรมของเขามีความสอดคล้องกับผู้อื่น เช่น ค่านิยมอย่างหนึ่งในสังคมไทยก็คือ การเคารพผู้ใหญ่ เมื่อเด็กพบผู้ใหญ่ที่ตนรู้จัก เด็กทราบดีว่าตนควรยกมือไหว้ เพื่อทักทายและแสดงความเคารพ ขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็สามารถคาดคะเนได้ว่า เด็กจะไหว้ตนและควรจะรับไหว้

๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ที่ละน้อย จากการเกิดและเติบโตมาในสังคมเป็นเสมือนมรดกทางสังคมที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง มนุษย์สามารถเข้าใจได้ว่า ตนควรมีพฤติกรรมอย่างไรในสถานการณ์ต่างๆ จากประสบการณ์ที่สั่งสมมา

๓. วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ ชีวิตประจำวันของมนุษย์เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินตรา สัญลักษณ์ไฟจราจรหรือสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป

๔. วัฒนธรรมเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญา หรือภูมิปัญญาในลักษณะนี้วัฒนธรรมมีหน้าที่สนองตอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น สอนให้มนุษย์รู้จักหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน ทั้งยังช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี เพื่อความเจริญและความอยู่รอดของมนุษย์

๕. วัฒนธรรม คือกระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว ซึ่งทำให้กลายมาเป็นการสร้างแนวความคิดพื้นฐานของระบบการเมืองการปกครองของสังคมนั้น

๖. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ความคิดและค่านิยมจากวัฒนธรรมอื่นที่แพร่กระจายเข้ามา จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในวัฒนธรรมเดิม

๖. วัฒนธรรมไทย

ประเทศที่มีการพัฒนาความเป็นมาอันยาวนานย่อมมีภูมิปัญญาเป็นของกลุ่มชน ภูมิปัญญา คือ พื้นฐานความรู้ที่สะสมขึ้นจากประสบการณ์ คือความชัดเจนของชีวิตสังคม และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากความรู้ความสามารถของคนไทยที่ประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นเพื่อให้เกิดประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น เพื่อการดำรงชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิต ประเทศไทยเรามีวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาที่สังคมสร้างสรรค์พัฒนาสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต เช่น

๑. ด้านปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิต มีความรู้ ความสามารถในการแสวงหาอาหาร สร้างที่อยู่อาศัย มีแบบอย่างการแต่งกาย มีความรู้ในการบำบัดรักษาโรค ฯลฯ

๒. ด้านภาษาและวรรณกรรม มีภาษาและตัวอักษร เพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรมของตนเอง จากการพูดการเขียน การอ่าน

๓. ด้านศาสนา ปรัชญา จริยธรรม มีศาสนาเป็นหลักในการดำรงชีวิต
๔. ด้านศิลปะ การบันเทิง ดนตรี มีแบบแผนเป็นของตนเองในแต่ละภูมิภาค
๕. ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม มีระบบครอบครัวและชุมชน ระบบเครือญาติ ฯลฯ
๖. ด้านเศรษฐกิจมีระบบการค้า การคมนาคม และขนส่ง ฯลฯ
๗. ด้านอุตสาหกรรม มีทรัพยากร เทคโนโลยีและการผลิต
๘. ด้านการเมืองการปกครอง ก็มีระบบการเมืองการปกครองของตน จนพัฒนามาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ^{๕๕}

๗. มรดกวัฒนธรรมไทย

มรดกวัฒนธรรม แปลโดยรูปศัพท์แล้วหมายถึง ทรัพย์สมบัติทางวัฒนธรรมของคนรุ่นก่อนที่ตกทอดมาให้คนรุ่นหลัง แต่หากจะเอาความหมายโดยรวมแล้วก็หมายถึง ความเชื่อ ค่านิยม และผลผลิตที่เกิดจากพฤติกรรม การประดิษฐ์คิดค้น คัดเลือก และปรับปรุงสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษที่ยึดถือ เรียนรู้ หรือรับรู้ สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

มรดกวัฒนธรรมจึงหมายถึง ผลรวมของทุกๆ สิ่งที่เป็นความเจริญงอกงามที่มนุษย์ในสังคมคิดทำสั่งสมไว้ หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า วัฒนธรรมเป็นที่รวมองค์ความรู้ของมนุษยชาติมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีหลากหลายตามท้องถิ่น แบ่งเป็น ๓ ลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้

๑. สิ่งที่เป็นมรดกตกทอด ได้แก่ สิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างหรือจัดทำขึ้นไว้เพื่อตอบสนองการดำรงชีวิต หรือรองรับการประกอบประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา หรือการบันทึกเหตุการณ์สำคัญในแต่ละยุคสมัย แบ่งออกเป็น

๑) โบราณสถาน ได้แก่ สิ่งปลูกสร้างถาวรเป็นอสังหาริมทรัพย์เคลื่อนที่ไม่ได้ ซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ป้องกันข้าศึกศัตรู หรือใช้เคารพบูชา เช่น ปราสาทราชวัง อุโบสถ วิหาร เจดีย์ กำแพงเมือง คูเมือง ป้อมปราการ และรูปเคารพต่างๆ ที่สร้างไว้เป็นการถาวร เป็นต้น

๒) โบราณวัตถุ ได้แก่ สิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันใช้ประกอบประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา หรือเป็นสิ่งตอบสนองความเชื่อและยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ใช่สิ่งปลูกสร้างถาวร เป็นสังหาริมทรัพย์สามารถโยกย้ายเคลื่อนที่ได้ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ พระพุทธรูปและรูปเคารพต่างๆ เครื่องประดับ และเหรียญตราต่างๆ เป็นต้น

๓) เอกสาร ตำนาน พงศาวดาร และจดหมายเหตุเป็นการบันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์สำคัญในแต่ละยุคสมัย เพื่อเผยแพร่คุณงามความดีของผู้ปกครองบ้านเมือง หรือเพื่อเป็นหลักฐานเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และศาสนา ซึ่งบางที่อาจทราบว่ามีผู้บันทึกหรือจารึกไว้ แต่บางที่ก็ไม่อาจทราบได้ เช่น ศิลากจารึก จารึกในแผ่นทองแดง และเอกสารจารึกในใบลาน เป็นต้น

^{๕๕} กรมศิลปากร, คู่มือถวายนามรู้แต่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, หน้า ๑๗-๑๘.

สิ่งต่างๆ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดดังที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกทางการศึกษาและสะท้อนคุณค่าของสังคมในเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นมรดกสำหรับการจัดการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้แก่ชนรุ่นหลังอย่างประมาณค่ามิได้

๒. สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมหรือท้องถิ่น ได้แก่ สิ่งดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้สรรค์สร้างไว้ตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม และเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของสังคมและท้องถิ่นนั้นๆ ดังนี้

๑) อาชีพหรือการทำมาหากิน โดยทั่วไปแล้วอาชีพของแต่ละสังคมหรือแต่ละท้องถิ่นย่อมต่างหรือเหมือนกันได้ แต่หากสังเกตให้ดีจะเห็นว่าอาชีพหรือวัฒนธรรมการทำมาหากินของแต่ละท้องถิ่นมักจะแตกต่างกันตามปัจจัยของสภาพแวดล้อม เช่น กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ก็มักมีอาชีพทางการเกษตรกรรม กลุ่มบุคคลเหล่านี้ก็จะสร้างเครื่องมือทำมาหากินที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนขึ้น ได้แก่ เครื่องมือทำนาประเภทไถ คราด เคียวเกี่ยวข้าว เครื่องมือสีข้าว เครื่องมือสำหรับการชลประทาน เครื่องมือที่ใช้ขุดดินประเภทจอบเสียม และเครื่องมือสำหรับจับสัตว์น้ำประเภทต่างๆ ซึ่งมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ส่วนกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่บริเวณชายทะเล มีการทำมาหากินทางการประมงก็จะสร้างสรรค์เครื่องมืออุปกรณ์ทางการประมงทางทะเลที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของตน

๒) สำเนียงภาษา กิริยา มารยาท วัฒนธรรมทางภาษาและการแสดงออกทางกิริยามารยาทแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน เนื่องจากกลุ่มชนมีความจำเป็นต้องสร้างสรรค์ภาษาขึ้น เพื่อใช้สื่อสารบอกความต้องการและความรู้สึกนึกคิดของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาพูดที่บุคคลทุกกลุ่มในโลกนี้ได้สร้างสรรค์ไว้ใช้สื่อสารประจำกลุ่ม แม้แต่ในชาติเดียวกันก็ยังมีภาษาถิ่นที่แตกต่างกันมากมายหลายภาษา ส่วนภาษาเขียนมีจำนวนน้อยกว่าภาษาพูด เนื่องจากกลุ่มบุคคลบางกลุ่มมีเพียงภาษาพูดแต่ไม่มีภาษาเขียน สำหรับชาติไทยของเรามีทั้งภาษาพูด ภาษาท่าทาง และภาษาเขียนเป็นภาษาประจำชาติ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์และเป็นความภูมิใจของคนไทย

ในส่วนกิริยามารยาท แต่ละสังคมก็มีเอกลักษณ์และความนิยมที่แตกต่างกัน เช่น มารยาทในการทักทาย คนไทยใช้การพนมมือไหว้ คนยุโรปใช้การจับมือ บางกลุ่มใช้การสวมกอด บางกลุ่มใช้การแลบลิ้น และบางกลุ่มใช้การหอมแก้ม เป็นต้น

๓) ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ กลุ่มชนต่างๆ ในโลกนี้ตั้งแต่โบราณกาลมา ย่อมต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจในการดำรงชีวิต ทำให้แต่ละกลุ่มมีความเชื่อเรื่องผี เรื่องเทพเจ้า ก่อให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมการบูชาผีและเทพเจ้าต่างๆ เพราะมีความเชื่อว่า หากได้จัดพิธีเช่นสรวงบูชาแล้วจะทำให้ผี เทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ที่ตนเคารพนับถือเกิดความเมตตาตาลบันดาลให้ชีวิตสมบูรณ์พูนสุข ปราศจากเหตุร้ายภัยพิบัติ ซึ่งกลุ่มชนแต่ละท้องถิ่นก็จะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือบูชาและมีประเพณีพิธีกรรมแตกต่างกันไปเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม นอกจากนี้ กลุ่มชนแต่ละกลุ่มยังมีการนับถือศาสนาตามความศรัทธาและความเชื่อถือ ซึ่งมีมากมายหลายศาสนาและก่อให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมสืบเนื่องมาจากความเชื่อในการนับถือศาสนาขึ้นมามากมาย เช่น ในประเทศไทยมีประเพณีการชิงเปรตในภาคใต้ ประเพณีแห่เทียนพรรษา และไหลเรือไฟของภาคอีสาน และประเพณีล่องสะเปาและผางประทีปในภาคเหนือ เป็นต้น

๔) สุนทรียภาพ คือ การสร้างศิลปศาสตร์ต่างๆ อันเป็นความงามเพื่อความสุใจและบันเทิงใจ ในสังคมไทยได้มีการสร้างสรรค์ศิลปศาสตร์ เพื่อสุนทรียภาพหลายแขนง แต่ละภาคแต่ละประเทศก็ต่างกัน เช่น ดนตรี นาฏศิลป์ วรรณคดี และช่างสิบหมู่ เป็นต้น

๕) ระบบเครือญาติหรือสังคมในแต่ละสังคมอาจเป็นสังคมโดดเดี่ยว หรือมีการแต่งงานเกิดเป็นเครือญาติขึ้น จึงมีการกำหนดระบบเครือญาติ เพื่อการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในสังคมไทยได้มีการกำหนดระบบเครือญาติไว้ ๗ ช่วงโคตร ได้แก่ (๑) พ่อ (๒) ลูก (๓) หลาน (๔) เหลน (๕) ลื้อ (ลูกของเหลน) (๖) ลีบ (ลูกของลื้อเป็นหลานของเหลน) และ (๗) ลีด (ลูกของลีบ) แต่ผู้คนในสังคมส่วนใหญ่ไม่มีใครมีอายุยืนนานอยู่ทันได้เห็นญาติชั้น ๗ จึงมักพากันนับญาติ ๗ ช่วงโคตร โดยถือตนเองเป็นแกนกลาง ดังนี้ (๑) ทวดหรือทวด (๒) ปู่ย่าตายาย (๓) พ่อแม่ (๔) ตนเอง (๕) ลูก (๖) หลาน และ (๗) เหลน โดยนับญาติเหนือตนเองไป ๓ ช่วงคน และต่ำจากตนเอง ๓ ช่วงคนนั่นเอง

๓. สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ผลของการประดิษฐ์คิดค้น การลองผิดลองถูกและการสังเกตจดจำ จนได้ผลิตผลหรือผลงานตามต้องการที่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตในสังคม ทั้งนี้เนื่องจากในท้องถิ่นมีธรรมชาติ มีพันธุ์สัตว์ มีที่ราบ ที่ต่ำ ที่สูง มีพันธุ์ไม้นานาชนิด ถิ่นใดที่มีทรัพยากรเกี่ยวกับการทอผ้าก็จะมีทอผ้าเป็น ปัจจุบันผู้คนทอผ้าไม่เป็นกันส่วนใหญ่ เพราะไม่มีการทะนุบำรุงในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงชมไว้ในพระราชหัตถเลขาว่า งานจักสานของพินสนิคมนับว่าเป็นยอด เพราะแถบเมืองพินสนิคมนมีป่าไผ่มาก สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น แบ่งเป็น ๗ ประการดังนี้

๑) ศาสตร์ต่างๆ เช่น ไสยศาสตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับคาถาอาคมและสิ่งเหนือธรรมชาติ และโหราศาสตร์อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับฤกษ์ยามการทำนาย เป็นต้น

๒) ภาษาศาสตร์ ได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน วรรณกรรมและวรรณคดี รวมถึงโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย ตลอดจนเพลงพื้นบ้านและผญา

๓) อาชีวศาสตร์ ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากินหรือความรู้เรื่องการ ยังชีพ เช่น การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ การรู้จักสังเกตดินฟ้าอากาศและกระแสน้ำ การฟังเสียงสัตว์ การแปรรูปอาหาร การเผาถ่านโดยใช้ไม้สะแก และการถนอมอาหาร เป็นต้น

๔) ยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธี ได้แก่ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรบ เช่น ตำราพิชัยสงคราม ตำราการดูช้าง ม้า เพื่อใช้ในการสงคราม และการสร้างอาวุธต่างๆ เป็นต้น

๕) รัฐศาสตร์ของท้องถิ่น ได้แก่ การกำหนดหลักการปกครอง เช่น สังคมไทยในสมัยสุโขทัยมีหลักการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ซึ่งกษัตริย์ทรงเป็นบุคคลธรรมดาและทรงใกล้ชิดประชาชน ต่อมาในสมัยอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ กษัตริย์ทรงสถาปนาพระองค์เป็นเทพที่อยู่เหนือประชาชนทั่วไปและทรงเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พร้อมทั้งทรงกำหนดระบบศักดินาและขุนนาง เป็นต้น

๖) ความรู้เกี่ยวกับการเยียวยาชีวิต ได้แก่ ตำรายา ยาต้ม ตำราสมุนไพร ตำราฤกษ์ดี ตัน เพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อย และการนวดเพื่อสุขภาพหรือการนวดแผนไทย

๗) ศิลปศาสตร์ ดุริยางคศาสตร์ ได้แก่ การฟ้อนรำ การขับร้อง การดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะการแสดงและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

การสร้างสรรคัวัฒนธรรมก่อให้เกิดประโยชน์ต่างๆ ดังนี้

๑. เป็นที่รวมแหล่งองค์ความรู้ของมนุษยชาติ
๒. เป็นที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์พิเศษของแต่ละท้องถิ่น
๓. เป็นที่ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี และความหวงแหนเกียรติและศักดิ์ศรีของสังคมหรือชุมชน
๔. ส่งเสริมให้เกิดความมั่งคั่งสมบูรณ์ด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่นเรื่องการท่องเที่ยว เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วอาจจำแนกมรดกทางวัฒนธรรมออกได้เป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. มรดกวัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาทางด้านนามธรรม ซึ่งแสดงออกให้เห็น ผ่านทางด้านจริยธรรม ค่านิยม ปรัชญา แนวคิด ประเพณี และพฤติกรรมทางสังคมต่างๆ ฯลฯ

๒. มรดกวัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ ผลผลิตที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นให้เห็นได้เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ งานหัตถกรรมพื้นบ้าน ฯลฯ

หลักปฏิบัติของนานาชาติประเทศกำหนดเอาระยะเวลา ๕๐ ปี เป็นพรมแดนระหว่างวัฒนธรรมในอดีตกับปัจจุบัน ในภาคพื้นยุโรปแบ่งอดีตกับปัจจุบันด้วยช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศฝรั่งเศส ถือเอาปี พ.ศ. ๒๓๔๓ เป็นเขตเวลาแบ่งระหว่างยุคอดีตและปัจจุบัน^{๕๖}

มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้เมื่อผ่านเวลายาวนาน บ้างก็ถูกเปลี่ยนแปลงหรือลืมนั่นไป บ้างก็ถูกยกเลิกหรือทำลายไป ด้วยเหตุที่หมดประโยชน์ใช้สอยในชุมชน หรือขัดขวางต่อความเจริญหรือการขยายตัวของสังคม ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของภาษาที่ใช้ การเสื่อมสูญไปของประเพณีและพิธีกรรมบางอย่าง ตลอดจนจนถึงการเสื่อมสลายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ทั้งที่เกิดจากธรรมชาติ และที่เกิดจากมนุษย์บุกรุกและทำลาย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้บ้างก็เป็นไปอย่างเหมาะสม แต่หลายอย่างก็เป็นไปด้วยความเขลา เห็นแก่ตัว และขาดการไตร่ตรอง

๘. คุณค่าและความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมไทย

๑. มรดกทางศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา โบราณวัตถุและโบราณสถาน เป็นหลักฐานสำคัญยืนยันว่าบรรพบุรุษของเราที่อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนี้มีความเป็นอยู่อย่างไร มีความเชื่อในศาสนาเช่นใด ใครเป็นผู้ปกครอง ทำมาหากินกันอย่างไร มีการติดต่อลงมาจนถึงสมัยของเราได้อย่างไร ความสำคัญในประการแรกนี้เราจะเห็นได้จากโบราณวัตถุ โบราณที่เมืองเก่าสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เมืองเชียงใหม่ เมืองนครศรีธรรมราช ฯลฯ โบราณสถาน โบราณวัตถุที่พบในเมืองดังกล่าวเป็นหลักฐานบ่งบอกความเป็นมาของประเทศไทยได้อย่างดี ทำให้เราได้รับทราบประวัติศาสตร์ของชาติทั้งด้านการเมือง การปกครอง การศาสนา การค้าขาย การทำมาหากิน ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ซึ่งบางส่วนก็สืบทอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน แต่บางส่วนก็เปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกลมกลืนกับภาวะปัจจุบัน

^{๕๖} กรมศิลปากร, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์ อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๒), หน้า ๕-๗.

๒. มรดกทางศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งแสดงถึงเกียรติ ความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นและในชาติ ศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีอยู่ว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างที่สวยงามตามลักษณะไทย เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลา พระราชวัง บ้านไทยภาคต่างๆ หรือรูปปูนปั้น รูปหล่อ รูปแกะสลัก ลายแกะสลักไม้แบบไทยสมัยต่างๆ ล้วนเป็นสิ่งยืนยันถึงความเป็นเลิศทางฝีมือในงานศิลปะในแต่ละยุคแต่ละสมัย และจะเห็นได้ว่างานฝีมือดังกล่าวได้สืบทอดต่อเนื่องมาอย่างไม่ขาดสาย แสดงให้เห็นถึงศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเกียรติภูมิสูงของเราที่ควรแก่การทํานุบำรุงรักษาไม่ให้สูญหาย

๓. มรดกทางศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน ความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชาชนระดับต่างๆ ตั้งแต่ในครอบครัว หมู่บ้านท้องถิ่น และระดับประเทศ กล่าวคือ โบราณสถาน โบราณวัตถุ เนื่องในศาสนาได้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นที่สักการบูชาของประชาชนจำนวนมาก ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เช่น พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นโบราณสถานที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชนชาวไทยและชาวลาว พระธาตุคอกยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เป็นโบราณสถานที่เป็นศูนย์รวมใจของชาวพุทธในภาคเหนือ พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์รวมความเชื่อของชาวพุทธในภาคใต้ นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานและศาสนวัตถุในสถานที่อื่นๆ อีกมากมายที่ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นมีความศรัทธาเชื่อถือร่วมกัน ก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราช หรือสารทเดือนสิบ ประเพณีเดินขึ้นดอยสุเทพในวันวิสาขบูชา เป็นต้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่ประชาชนเมื่อมีเหตุที่จะต้องปกป้องดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่เป็นที่เคารพบูชาร่วมกันนั้นด้วย เช่น เมื่อพระธาตุแตกก็มีการร้องเรียนให้มีการซ่อมแซมรักษา มีการบริจาคเงินทองในการบูรณะซ่อมแซมหรือคัดค้านไม่ให้มีการก่อสร้างอาคารสูงใกล้โบราณสถาน เป็นต้น

๔. มรดกทางศิลปวัฒนธรรมเป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของมนุษย์ ความเป็นอยู่ เทคโนโลยี ศาสนา ความเชื่อ การปกครอง การค้าขาย การเดินทาง ตลอดจนการประดิษฐ์คิดค้น

๒.๑.๓ ความเป็นมาและพัฒนาการของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

๑. ความหมายของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์มีความหมายอยู่หลายระดับ ซึ่งเป็นได้ทั้งในระดับท้องถิ่นถึงระดับสากล ในระดับท้องถิ่น องค์กรส่วนท้องถิ่น วัด และประชาชน เป็นผู้ดำเนินการ โดยในแต่ละระดับก็มีแนวคิดในการทำงานอยู่หลายวิธี ในระดับสากลจะเกี่ยวข้องกับทางวิชาการ ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเฉพาะทาง เช่น กรมศิลปากร องค์กรศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) และสภากาโบราณสถานระหว่างประเทศหรืออิคโมส (ICOMOS) เป็นองค์กรที่มีส่วนร่วมกำหนดความรับผิดชอบงานเหล่านี้

สภากาโบราณสถานระหว่างประเทศหรืออิคโมส ได้ร่างกฎบัตรประเทศไทย โดยระบุว่าการอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม มีความเป็นมา พัฒนาการของการอนุรักษ์ ปัญหาของการอนุรักษ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีสาระสำคัญของความหลากหลายของสถาปัตยกรรม โบราณสถานและมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย มีหลักการว่า การอนุรักษ์ควรเป็นข้อเสนอแนะที่เป็น

เจดีย์พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

หลักการอย่างกว้างๆ เพื่อให้หน่วยงานหรือส่วนที่เกี่ยวข้องนำไปประยุกต์ปฏิบัติให้เหมาะสมต่อเงื่อนไขเฉพาะของแต่ละแห่ง โดยไม่ระบุระเบียบวิธีปฏิบัติในการอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม ไม่ควรละเลยที่จะมองถึงความสัมพันธ์กับมรดกทางธรรมชาติ ที่เป็นสิ่งแวดล้อมของสถาปัตยกรรม โบราณสถาน และมรดกวัฒนธรรมเหล่านั้นด้วย เพื่อให้การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรมเป็นไปตามแนวทางมาตรฐานเดียวกัน ข้อเสนอควรเป็นการบูรณาการข้อกำหนดระเบียบ วิธีปฏิบัติ ด้านการอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม ที่เป็นภารกิจของหน่วยงานภาครัฐต่างๆ เข้าด้วยกัน เน้นการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนและการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รวมถึงมีการจัดการที่ดี โดยคำนึงกรอบประเพณี และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย สิทธิเท่าเทียมของความเป็นมนุษย์ การมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ พระราชบัญญัติ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง กฎบัตรและแนวปฏิบัติในระดับนานาชาติ^{๕๗}

ความหมายของการอนุรักษ์นั้น มีผู้ให้คำจำกัดความแตกต่างกันไป คือ

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๒๑ ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าอนุรักษ์ไว้ว่า “การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด การใช้ประโยชน์นั้นจะต้องเกิดผลดีต่อประชากรโลกส่วนรวมมากที่สุด จะต้องรู้จักใช้ประโยชน์ให้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ให้มีการสูญเสียทรัพยากรอย่างว่างเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และต้องกระจายการใช้ประโยชน์แก่ประชาชนของประเทศอย่างทั่วถึงกัน”^{๕๘}

การอนุรักษ์จึงมิได้หมายถึง การเก็บรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้เท่านั้น หากหมายถึงความสามารถในการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาประเทศได้อย่างถูกต้องตามเวลาและสถานที่ เพื่อให้ประชาชนทุกคนและทุกฐานะ มีสิทธิใช้ชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีอย่างเท่าเทียมกัน การอนุรักษ์กับการพัฒนาต้องดำเนินการคู่กันไป ให้ความสำคัญเสมอกันระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันพิจารณา เพื่อให้การอนุรักษ์และการพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างเหมาะสมและให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ทั้งนี้ต้องไม่ทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตของทรัพยากรธรรมชาตินั้นลดน้อยลงไป และไม่เป็นการผลักราะความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมไปสู่ประชาชน

รศ. เตชา บุญค้ำ กล่าวว่า การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึงกระบวนการสงวนรักษาที่ไม่เข้มงวด และเป็นลักษณะผ่อนคลายเป็น เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์ หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้มิให้สูญหาย หรือถูกเปลี่ยนแปลงไปโดยการใช้สอยหรือบริโภคที่ไม่เหมาะสม หรือกล่าวโดยหลักการก็คือ เป็นการพิทักษ์รักษาสถานภาพและเอกลักษณ์เดิมไว้ แต่ไม่หวงห้ามในการใช้แร่ธาตุ ดิน พืชพันธุ์และสัตว์ การปฏิบัติการณ์อนุรักษ์ที่ตีรวมถึงการตัดไม้ซุงแบบคัดเลือก ควบคุมไปกับการปลูกป่า

^{๕๗} International Council on Monuments and Sites = ICOMOS (สภาการระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง) ค.ศ. ๑๙๖๔ (พ.ศ. ๒๕๐๗).

^{๕๘} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทยฯ เล่มที่ ๒๑, การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ, [เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗], <http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK21/chapter8/t21-8-m1.html>.

ขนาดใหญ่ การอนุรักษ์เชิงการจัดการ ได้แก่ การจำกัดการใช้ทุ่งหญ้า ทะเลทราย ลำธาร และแหล่งที่อยู่ของสัตว์และทรัพยากรอื่นๆ ไม่ให้เป็นไปในทางที่ผิด การอนุรักษ์สนับสนุนการทำเหมืองแร่ที่ฉลาดและถูกวิธีด้วย^{๕๙}

๒. ความเป็นมาและพัฒนาการของการอนุรักษ์

ตั้งแต่ครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๕๔๒) การอนุรักษ์เป็นที่ยอมรับของนานาชาติว่ามีความสำคัญต่อมนุษยชาติ มีการยกย่องศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม เมือง ชุมชน และโบราณสถานให้เป็นมรดกโลก โดยมีการยอมรับว่าโลกมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมและเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ เป็นผลให้ปรัชญาและวิธีปฏิบัติในการอนุรักษ์มีความซับซ้อนและแตกต่าง โดยเฉพาะความเห็นของตะวันตกและตะวันออก โดยแยกแยะระหว่างตะวันตกซึ่งจะเน้นการอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพ มองข้ามข้อสำคัญทางวัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณี ส่วนทางตะวันออกที่ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ที่สัมพันธ์กับศิลปวัฒนธรรมและจารีตประเพณีและบุญกุศลที่เกิดกับจิตใจ โดยบางครั้งจะละทิ้งลักษณะทางกายภาพดั้งเดิมบางส่วนที่ไม่สำคัญ

การอนุรักษ์เริ่มจากในยุโรปและโลกตะวันตก วัฒนธรรมศาสนา ความเป็นอยู่ ทำให้มีการสร้างศิลปะ สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรม ที่สนองด้านจิตใจและการสนองความต้องการด้านการอยู่อาศัย สถาปัตยกรรมที่สวยงามได้ตกทอดมาสู่คนรุ่นหลัง ต่อมาเมื่อสังคมได้เจริญขึ้นโดยในยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้อพยพรวมกันเป็นกลุ่มก้อนและชุมชนและเมือง สังคมอุตสาหกรรมทำให้ผู้คนละทิ้งชนบทหันมาสู่เมือง เกิดความต้องการอาคารที่มีพื้นที่มากขึ้น ทำให้ศิลปะ สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมรุ่นแรกๆ หมดคุณค่าด้านการใช้สอยถูกรื้อทิ้ง ดังนั้นกระแสการอนุรักษ์คุณค่าเดิมของสิ่งนั้น พร้อมทั้งมีการพัฒนาควบคู่กันไป การอนุรักษ์ไม่ได้เป็นเพียงการเก็บรักษาของเก่าเข้าพิพิธภัณฑ์เท่านั้น หากต้องศึกษาค้นคว้าที่ได้เคยเผยแพร่กลับไปสู่สังคมอย่างกว้างขวางอีกครั้ง เป็นการยกระดับสังคมให้หันมาสนใจมรดกศิลปะและวัฒนธรรม หลักสำคัญของการอนุรักษ์ในยุคแรก คือการสงวนรักษา (Preservation) เช่น การศึกษาโครงสร้างชนิดและส่วนประกอบของวัตถุ การหาสาเหตุของการชำรุด การกำจัดสิ่งทีก่อเหตุให้เกิดความชำรุดเสียหาย วิธีการสงวนรักษาให้มีสภาพคงทนต่อไปได้ การเก็บรักษาและการจัดแสดง^{๖๐}

สมัยเรเนซองซ์ (Renaissance) อิตาลีเป็นผู้นำที่เฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ นอกจากสถาบันศาสนาและสถาบันกษัตริย์ที่เป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะ กลุ่มพ่อค้าวานิชก็เป็นผู้ที่ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมสำคัญ มีการศึกษาสถาปัตยกรรม โบราณสถาน วัฒนธรรมในอดีตยุคกรีกและโรมัน แล้วนำมาพัฒนาเป็นศิลปะร่วมยุค จนกลายเป็นยุคทองในประวัติศาสตร์ศิลปะของตะวันตก สังคมตะวันตกยุคต่อมาจึงหันมาให้ความสนใจต่อการอนุรักษ์ มีกฎหมายการอนุรักษ์เป็นครั้งแรกในรัสเซีย ในยุคที่อยู่ภายใต้การปกครองของ Grand Duke of Hesse Dramstadt (ค.ศ. ๑๗๕๓-๑๘๓๐) ถัดมาอังกฤษได้ออกกฎหมาย Ancient Monuments Act (ค.ศ. ๑๘๘๒) จนในที่สุดประเทศในยุโรปก็

^{๕๙} รศ. เดชา บุญค้ำ, “การอนุรักษ์กับการพัฒนา”, วารสารวิชาการ ๖๐ ปี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (๒๓ พฤษภาคม ๒๕๓๖) : ๓๖.

^{๖๐} ม.ล. สุรศักดิ์ สุขสวัสดิ์, การอนุรักษ์ศิลปกรรม, (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), (อัดสำเนา).

ต้นตัวเรื่องการอนุรักษ์ ซึ่งมีสาเหตุประการสำคัญมาจากความหวงแหนมรดกวัฒนธรรม ที่เสียหายเนื่องจากสงครามและการปฏิวัติอุตสาหกรรมนั่นเอง

ในการศึกษาระดับปริญญาเอกของ Jukka Jokilehto (พ.ศ. ๒๕๒๙) เรื่องประวัติศาสตร์ของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม (A History of Architecture : the Contribution of English, French, German and Italian Thought towards an International Approach to the Conversation of Culture Property) ได้แสดงปรัชญาของการอนุรักษ์ตะวันตกแบบชาวยุโรปเป็นการบูรณะ/ปฏิสังขรณ์สมัยใหม่ในยุโรปในขณะนั้นที่ได้สืบทอดและพัฒนามาจากความคิดแบบตะวันตก ในสมัยเรเนซองส์ที่รักษารูปแบบโบราณไว้ให้มากที่สุด ความพยายามในการสรุปรูปแบบ แนวคิด ผู้ที่สร้างในครั้งแรกเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งในการวิเคราะห์สิ่งเหล่านั้นไม่ง่ายและอาจจะทำไม่ได้เลยในเวลานั้นๆ Jokilehto ทำให้เกิดกระแสการทวนความคิดที่เคยเกิดขึ้นและคล้ายคลึงกันในการสร้างทฤษฎีการอนุรักษ์

ประวัติศาสตร์ของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ในระยะแรกตามการปฏิบัติเชิงกายภาพได้ถูกเรียกรวมว่าเป็น การบูรณะ/ปฏิสังขรณ์ (Restoration / Reconstruction) ซึ่งหมายถึงการทำให้สถาปัตยกรรมคืนสู่ลักษณะที่เคยปรากฏในอดีต และสามารถทำให้มันเป็นส่วนที่เข้ากับโลกปัจจุบัน ได้มีการประกาศนิยามขึ้นเป็นหลักการเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๗ ในการประชุมแห่งชาติที่ประเทศฝรั่งเศส และต่อจากนั้นวิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมตามแนวความคิดต่างๆ ได้เกิดขึ้นโดยต่อเนื่องกันมา^{๖๑}

ในยุคแรกของการบูรณะ/ปฏิสังขรณ์ (First Concept of Restoration Reconstruction พ.ศ. ๒๓๕๓-๒๓๗๓) หลังจากที่มีการประกาศนิยามของการบูรณะ/ปฏิสังขรณ์ขึ้นในประเทศฝรั่งเศสแล้วในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แนวคิดแรกในการบูรณะโดยการประกอบขึ้นใหม่จากของเดิม และทำเลียนแบบส่วนที่ขาดหายไปได้เกิดขึ้น โดยถือหลักการนำส่วนประกอบของโบราณที่หล่นเกลื่อนกลาดอยู่มาประกอบให้เกิดความแตกต่างโดยชัดเจนระหว่างของเดิมกับส่วนประกอบที่ทำเลียนขึ้น การบูรณะโบราณสถานต่างๆ ในขณะนั้นได้กระทำตามวิธีการนี้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณะโบราณสถานสมัยคลาสสิก ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี

ยุคบูรณปฏิสังขรณ์แบบฝรั่งเศส (French Stylistic Restoration พ.ศ. ๒๓๗๓-๒๔๑๐) Violet-le-duc (พ.ศ. ๒๓๕๗-๒๔๒๒) เป็นนักประวัติศาสตร์และนักทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม ผู้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วิหารเป็นจำนวนมาก รวมทั้งวิหาร Notre Dame ในปารีส เขาได้เสนอแนวความคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศสว่า “การบูรณะตามรูปแบบ” หรือการบูรณะแบบให้เป็นที่สไตล์เดียวกัน ตามแนวความคิดนี้ โบราณสถานแต่ละแห่งไม่อาจมีลักษณะเฉพาะของตนเอง จึงก่อให้เกิดการก่อสร้างเพื่อตัดแปลงและต่อเติมขนานใหญ่ ทำให้โบราณสถานต่างๆ เปลี่ยนไปในรูปเดียวกัน

ยุคบูรณปฏิสังขรณ์แบบอังกฤษ (English Romantic Restoration พ.ศ. ๒๓๙๓) ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ในขณะที่ประเทศฝรั่งเศสดำเนินการบูรณะแบบ “Stylistic” ได้มีการ

^{๖๑} นิคม มุสิกคามะ และ ธาดา สุทธิธรรม, “ประวัติของแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมตามแนวความคิดปัจจุบัน”, *นิตยสารศิลปากร*, ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๖ (พฤษภาคม ๒๕๓๔) : ๑๒-๑๓.

พัฒนาการปฏิสังขรณ์แบบ “Romantic” ขึ้นในประเทศอังกฤษ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากแนวคิดแบบโรแมนติคที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น ซึ่งแทนที่จะมีการต่อเติมแบบเฉพาะขึ้นอย่างรุนแรง ในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารในขณะบูรณะ กลับเห็นว่าควรจะเคารพโบราณสถานในรูปแบบที่มันเป็นอยู่ โบราณสถานในอดีตแม้จะเป็นซากผุพัง ก็มีคุณค่าเฉพาะในตัวเอง และแสดงถึงความต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงสมควรให้มีความจริงจังต่อโบราณสถานเหล่านั้น แนวความคิดนี้ก่อให้เกิดความรักเทิดทูนในโบราณสถาน และสถาปนิกวิศวกรผู้ก่อสร้าง และถือว่าการปฏิบัติการใดด้วยน้ำมือมนุษย์สถาปนิกรุ่นหลังไม่อาจกระทำได้ เพราะถือเป็นความโหดร้ายและลบหลู่ดูหมิ่นโบราณสถาน จึงไม่สมควรกระทำ การอนุรักษ์โบราณสถานควรคงอยู่อย่างที่มีมันเป็น ห้ามจับต้องหรือป้องกันมันจากการพังทลายลงมา ผู้สนับสนุนแนวความคิดนี้คือ John Ruskin (พ.ศ. ๒๓๖๒-๒๔๔๓) นักเขียนและนักวิจารณ์ในแนวคิดแบบโรแมนติคเห็นว่า การปฏิวัติอุตสาหกรรมมีผลเสียต่อสังคมมากมายหลายแง่ เขาถือว่าการบูรณะ (Reconstruction) เป็นสิ่งที่ผิด เพราะการทดแทนวัสดุสมัยโบราณ เช่น ก้อนหินเก่าๆ ด้วยวัสดุใหม่เป็นการทำลายโบราณสถาน และสิ่งที่คงอยู่คือรูปจำลองโบราณสถานนั้นเท่านั้น สำหรับการยืดอายุของโบราณสถาน เขามีความเห็นว่ามันมีค่าเท่ากันเพราะเป็นการทำลาย ไม่ว่าจะเป็นการบูรณะหรือทอดทิ้งโบราณสถาน แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าผู้ใดจำเป็นต้องบูรณะ (ซึ่งไม่ใช่ John Ruskin) ผู้นั้นควรจะเข้าใจถึงการทำลายนี้ และพยายามสร้างสิ่งแปลกปลอมขึ้นบนโบราณสถานเลย

ยุคแนวความคิดที่พัฒนาเป็นสองแบบ Two approaches of concept in late 19 century A.D. (ค.ศ. ๑๘๘๐-๑๘๙๐) ได้เกิดแนวความคิดสองแบบขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน กล่าวคือ

แนวความคิดแรก เรียกว่า Historic Restoration ซึ่ง Luca Beltrami เป็นผู้สนับสนุนและนำมาใช้ โดยยังยึดถือการดำเนินการอย่างกว้างขวางต่อโบราณสถานแบบโรแมนติค แต่เพิ่มรูปแบบของส่วนที่ขาดหายไป โดยการคาดเดาว่าอาคารนั้นๆ ควรจะเป็นเช่นใดในอดีต (โดยศึกษาจากตัวอย่างอาคารที่คล้ายคลึงกัน แล้วนำแบบอย่างนั้นมาใส่ในอาคารที่จะทำการปฏิสังขรณ์ แนววิธีนี้ต่างจากการปฏิสังขรณ์แบบ Stylistic ตรงที่แบบ Stylistic ไม่สนใจว่าโบราณสถานนั้นเดิมเป็นโบราณสถานสไตล์ใด แต่จะเปลี่ยนให้เป็นไปในสไตล์ที่ตนเลือกให้หมด)

แนวความคิดที่สอง เป็นแนวความคิดที่ขัดแย้งกับแนวความคิดแรก โดยถึงแม้จะมีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์เหมือนกัน แต่มีความลึกซึ้งกว่า เพราะถือว่าอาคารแต่ละหลังมีลักษณะเฉพาะของมันเองและแตกต่างกัน การคาดเดาแบบกว้างๆ โดยเอาตัวเองเป็นพื้นฐานแม้จะผ่านการวิเคราะห์แล้วก็ยังเหมือนเป็นสิ่งที่ผิด ผู้ทำการอนุรักษ์ซึ่งมีจิตสำนึกถือว่าตนเป็น “ศิลปินผู้สร้าง” ควรจะรู้ดีกว่าคนอื่นๆ ควรเปลี่ยนเป็น “ผู้มีจิตสำนึกของนักประวัติศาสตร์นักข้อมูลจากหนังสือโบราณในการอนุรักษ์โบราณสถาน” จึงเป็นการหาหลักฐานอ้างอิงโดยเฉพาะสำหรับอาคารแต่ละแห่งเสียก่อน โดยอาจค้นคว้าจากภาพเขียน จากการบันทึกในอดีต หรือจากการวิเคราะห์โครงสร้าง

แนวความคิด Camillo Boito Theory (พ.ศ. ๒๔๒๖) Boito ได้ประกาศหลักการปฏิสังขรณ์ตามแนวความคิดที่ได้ยึดถือมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถกล่าวโดยย่อได้ ๔ ข้อ ดังต่อไปนี้

- ๑) โบราณสถานนั้น นอกจากจะมีคุณค่าสำหรับการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่ใช้แสดงประวัติศาสตร์ของประชาชนและประเทศชาติ จึงสมควรได้รับความ

เคารพ มั่นยอมเป็นการลอกทวงและเป็นการกระทำที่ผิด ถ้าจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นบนโบราณสถาน

- ๒) โบราณสถานควรได้รับการเสริมสร้างความแข็งแรงมากกว่าการซ่อมแซม และการซ่อมแซมมากกว่าการปฏิสังขรณ์ การเพิ่มเติมส่วนประกอบโดยเฉพาะการทำให้เป็นของใหม่ควรหลีกเลี่ยง
- ๓) หากการต่อเติมมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อความแข็งแรงของอาคาร หรือเพื่อความจำเป็นอื่นใดเป็นที่สุด การกระทำนั้นให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เพียงพอ ลักษณะและวัสดุมีใช้เป็นส่วนต่อเติมนั้นควรแตกต่างจากของเดิม แต่รูปลักษณะของอาคารดั้งเดิมก็ยังสามารถดำรงไว้ได้
- ๔) ส่วนต่อเติมที่เกิดขึ้นจากเวลาที่ผ่านไปมาในหลายสมัย ถือเป็นส่วนของโบราณสถานนั้นที่พึงรักษาไว้ ยกเว้นมันจะเป็นการปกปิดหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของอาคารนั้น^{๖๒}

กฎบัตรเอเธน Athen Charter (พ.ศ. ๒๔๗๔) เกิดขึ้นหลังจากหลักการของ Boito ซึ่งแพร่หลายเข้ามา ต้องใช้เวลาถึง ๔๘ ปีจึงเป็นที่ยอมรับในการประชุมนานาชาติด้านการปฏิสังขรณ์ที่กรุงเอเธน กฎบัตรที่ออกในการประชุมครั้งนี้ นอกเหนือจากการยอมรับหลักการทั้งหมดของ Boito แล้ว ยังได้มีการเสนอแนะว่าสมควรให้มีการบำรุงรักษาโบราณสถานเป็นประจำ และควรใช้เทคนิคและระบบงานก่อสร้างที่ทันสมัยที่สุดในการปฏิสังขรณ์ด้วย

การปฏิสังขรณ์เชิงวิทยาศาสตร์ Scientific Restoration (พ.ศ. ๒๔๗๕) ในปีถัดมาจากการประกาศกฎบัตรเอเธน G. Giovannoni ได้ทำการขยายหลักการดังกล่าว และตั้งเป็นทฤษฎีการปฏิสังขรณ์ “เชิงวิทยาศาสตร์” ขึ้น ซึ่งที่แท้จริงแล้วควรจะเรียกว่า การปฏิสังขรณ์เชิงวิชาการ หรือ Scholarly Restoration เพราะมิได้มีการประดิษฐ์คิดค้นเชิงวิทยาศาสตร์ขึ้นมาใหม่ แต่เป็นการมองโบราณสถานในรูปแบบของหลักฐานการศึกษาเชิงวิชาการ โดยถือว่าทุกองค์ประกอบในโบราณสถานจะต้องถูกอนุรักษ์ไว้ ไม่ว่ามันจะเป็นส่วนที่ปิดบังหรือปิดเป็นรูปลักษณะอันแท้จริงของโบราณสถานหรือไม่ก็ตาม ไม่มีการคำนึงว่ามันจะเหมาะสมหรือลดคุณค่าความงามของอาคารลง ทุกอย่างต้องเก็บไว้เป็นหลักฐานให้หมด อย่างไรก็ตาม หลักการนี้ได้รับการพิสูจน์ว่าไม่เหมาะสม เนื่องจากในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๘ มีเมืองเป็นจำนวนมากได้ถูกทำลายลง การเก็บรักษาหลักฐานของอาคารไว้ตามสภาพที่ถูกทำลาย โดยปฏิเสธการปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนสู่สภาพเดิมแห่งความงามสมบูรณ์จึงไม่อาจยอมรับได้

การปฏิสังขรณ์เชิงวิกฤต (Critical Restoration ประมาณ พ.ศ. ๒๓๘๘) เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยถือว่าเมื่อสถาปัตยกรรมเป็นงานศิลปะ คุณค่าด้านศิลปะจึงเป็นคุณค่าที่อยู่เหนือคุณค่าอื่นใด ในการปฏิสังขรณ์อันดับแรกต้องสามารถเข้าใจถึงคุณค่าของโบราณสถาน และสามารถตัดสินใจถึงความมีอยู่หรือขาดหายไปของคุณค่าด้านศิลปะของอาคารนั้น และอันดับสองการ

^{๖๒} กรมศิลปากร, แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชนจำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๓.

ปฏิสังขรณ์ต้องสามารถบูรณะและปลดปล่อยคุณค่าแห่งงานศิลปะออกมาให้ปรากฏ และที่เรียกว่าเป็นการปฏิสังขรณ์เชิงวิกฤต เพราะการดำเนินการและผลลัพธ์ที่จะปรากฏออกมาต้องมีการควบคุมอยู่ตลอดเวลา เพราะเมื่อทำให้อาคารเสียไปย่อมแทบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะแก้คืนกลับมา

การปฏิสังขรณ์ตามแนวความคิดนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์โบราณสถานให้ออกมาในรูปแบบที่มีคุณค่าสูงสุด การตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมของโบราณสถานนั้น ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิสังขรณ์ให้อาคารออกมาในรูปแบบแห่งสถานที่และเวลาที่สามารถทำให้มันเข้ากับวัฒนธรรมในปัจจุบันได้ ทั้งยังสามารถก่อให้เกิดความซาบซึ้งในด้านศิลปะอีกด้วย

การปฏิสังขรณ์เชิงวิกฤตมี ๒ รูปแบบ ซึ่งมีความแตกต่างและขัดแย้งกัน

- ๑) รูปแบบแรก เมื่อมีการประเมินได้ว่าอาคารควรจะถูกอนุรักษ์อยู่ในรูปที่ปรากฏก็ให้คงสภาพไว้ เพราะถือว่าเป็นหลักฐานด้านข้อมูล
- ๒) รูปแบบที่สอง เมื่อมีการประเมินรูปแบบของอาคารว่าควรจะไปเพื่อเป็นการเพิ่มคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ส่วนต่อเติมที่เกิดขึ้นภายหลังซึ่งอาจบิดเบือนคุณค่าความงามที่แท้จริงของอาคารจึงให้อาคาร (โดยไม่ใส่ใจว่ามันจะเป็นหลักฐานสำคัญยิ่งทางประวัติศาสตร์) และส่วนที่ขาดหายไปก็สนับสนุนให้มีการสร้างเลียนแบบขึ้น (โดยการเดาหรือใช้จินตนาการสร้างขึ้นก็ได้ เมื่อไม่สามารถหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์)

แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งสองรูปแบบล้วนตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และแบบแผนในงานสถาปัตยกรรมนั้นๆ^{๖๓}

กฎบัตรเวนิส (Venice Charter) พ.ศ. ๒๕๐๗ ในการประชุมนานาชาติสำหรับสถาปนิกและนักเทคนิคเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่ยุโรป ประเทศอิตาลี ในปี ค.ศ. ๑๙๖๔ (พ.ศ. ๒๕๐๗) ได้มีการตราหลักในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเรียกว่า กฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิส ว่าด้วยการสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง จากหลักการพื้นฐานตามกฎบัตรเอเธน โดยมีหลักการว่า การปฏิสังขรณ์ต้องหยุดลง ณ จุดที่มีการคาดเดาเกิดขึ้น แต่ถ้ามีความจำเป็นจริงๆ อันไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ก็ควรจะทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่คาดเดากับของเดิม โดยให้เป็นไปในลักษณะร่วมสมัย จากหลักการและวิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมข้างต้นจะเห็นได้ว่า เป็นการกล่าวถึงการอนุรักษ์อาคารเดี่ยวเฉพาะหลัง ซึ่งแท้ที่จริงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมได้ขยายวงกว้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา โดยเริ่มมีการมองอาคารควบคู่กันไปกับสิ่งแวดล้อมที่มันตั้งอยู่ มีการมองอาคารเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน และขยายออกเป็นเมือง ทั้งเมืองและอาคารต่างๆ ในเขตพื้นที่ที่มองนั้นมีรูปแบบเรียบง่ายและต่ำต้อย แต่เมื่อมาอยู่รวมกันสามารถมีคุณค่าในแง่ของการเป็น “ตัวแทน” ของอดีต ดังนั้นการอนุรักษ์อาคารในรูปแบบของชุมชนหรือเขตพื้นที่จึงเริ่มขึ้น ซึ่งมีการกล่าวถึงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมบ้างในกฎบัตรแห่งเมืองเวนิส กฎบัตรเวนิสส่วนหนึ่งกล่าวว่า งานที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งปวงจะต้องไม่จัดเป็นลำดับแรกในการซ่อมแซมด้วยวิธีแอนัสทิลอซิส (Anastylosis) เท่านั้น กล่าวคือ การ

^{๖๓} นิคม มูลิกะคามะ, แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ฯ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑-๒๓.

ประกอบส่วนที่มีอยู่แล้วเข้าด้วยกันนั้นอนุญาตให้สร้างเติมได้ วัสดุที่ใช้ในการเสริมสร้างจะต้องเป็นที่ ยอมรับและจะต้องใช้ให้น้อยที่สุด เพื่อเป็นที่แน่นอนว่าเป็นการสงวนรักษาอนุสรณ์สถานและคงไว้ตาม รูปลักษณะเดิม^{๖๔}

การที่ในยุโรปได้ให้กำเนิดกฎบัตรสำคัญๆ ที่ว่าด้วยเรื่องของการอนุรักษ์ขึ้นเป็นสากล เช่น Athen Charter (พ.ศ. ๒๔๗๔), Venice Charter (พ.ศ. ๒๕๐๗), และ Burra Charter (พ.ศ. ๒๕๔๒) เป็นต้น ซึ่งเป็นกฎบัตรที่จัดทำโดยองค์การระหว่างประเทศ คือ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และ วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) และสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ หรือไอโคโมส (ICOMOS-The International Council on Monuments and Sites-) ได้ให้คำจำกัด ความของการอนุรักษ์ที่นำมายกตัวอย่างแปลได้ว่า

- ๑) โบราณสถาน หมายถึงพื้นที่ ที่ดิน ภูมิทัศน์ อาคาร กลุ่มอาคาร รวมถึงส่วนประกอบ องค์ประกอบอื่นๆ ในพื้นที่ว่างและทัศนียภาพ
- ๒) ความสำคัญทางวัฒนธรรม หมายถึงคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สำหรับคนในยุคปัจจุบันและอนาคต ความสำคัญทาง วัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวโบราณสถานเอง ในโครงสร้าง บริเวณโดยรอบ
- ๓) การอนุรักษ์ หมายถึงกระบวนการต่างๆ ที่ดูแลรักษาโบราณสถานนั้นไว้ให้คงคุณค่า ความสำคัญทางวัฒนธรรมต่อไป
- ๔) การบำรุงรักษา หมายถึงการดูแลป้องกันวัสดุและบริเวณโดยรอบโบราณสถานนั้นๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งแตกต่างจากการซ่อมแซมจะเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์และการบูรณะ
- ๕) การสงวนรักษา หมายถึงการดูแลรักษาโครงสร้างของโบราณสถานไว้ตามสภาพเดิม และชะลอความเสียหายที่จะเกิดขึ้น
- ๖) การปฏิสังขรณ์ หมายถึงการทำให้โครงสร้างของโบราณสถานกลับคืนสู่สภาพเดิม โดยนำสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาออกไป หรือรวบรวมส่วนประกอบที่เหลืออยู่ให้กลับสู่ สภาพเดิมโดยไม่ใช้วัสดุใหม่
- ๗) การบูรณะ หมายถึงการซ่อมแซมให้เหมือนเดิม โดยแตกต่างจากการปฏิสังขรณ์ ตรงที่ใช้วัสดุที่ทำขึ้นมาใหม่
- ๘) การปรับปรุง การปรับเปลี่ยน หมายถึงการปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะแก่การใช้งานที่มี อยู่หรือที่จะมีขึ้น
- ๙) การใช้การอนุรักษ์ หมายถึงหน้าที่ของโบราณสถานรวมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นใน โบราณสถาน

^{๖๔}สมชาติ จิงสิริอารักษ์, “หลักการองค์กรและกฎหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน”, (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐), (อัดสำเนา).

- ๑๐) การใช้งานที่เหมาะสม หมายถึงการใช้พื้นที่ที่ตระหนักถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมของโบราณสถาน เช่นการใช้งานที่ไม่มีผลกระทบต่อหรือมีผลกระทบต่อความสำคัญทางวัฒนธรรม
- ๑๑) การสื่อความหมาย คือการอธิบายว่าโบราณสถานมีความสำคัญอย่างไร สื่ออะไร ทำให้ระลึกถึงอะไร หรือแสดงออกถึงสิ่งใด
- ๑๒) การตีความ หมายถึงการนำเสนอความสำคัญทางวัฒนธรรมของโบราณสถานในทุกรูปแบบ^{๖๕}

มาร์ติน อี. วีเวอร์ (Martin E. Weaver) สถาปนิกนักอนุรักษ์ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ให้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมมีความหมายรวมถึงการสงวนปกป้องรักษาจากความสูญเสียดังกล่าว เพื่อให้มรดกวัฒนธรรมเหล่านั้นสามารถใช้อุบัติการณ์ในความสุขทางจิตใจของตนเองและของรุ่นต่อไป ในการปฏิบัติการในงานอนุรักษ์เป็นสิ่งที่ควรระมัดระวัง เนื่องจากต้องเกี่ยวข้องกับการเข้าไปกระทำหุตุยั้ง ขัดขวาง การเสื่อมของสิ่งของวัสดุเดิม ทำให้เปลี่ยนรูปและบางครั้งจะยากต่อการคืนสภาพ ดังนั้นควรมีการทดสอบ ทดลองมาตรฐาน และการจดบันทึกลักษณะก่อนการอนุรักษ์ ขณะที่ทำการอนุรักษ์ และหลังการอนุรักษ์ และเหตุผลของการตัดสินใจในการปฏิบัติงานอนุรักษ์นั้น^{๖๖}

สรุปความได้ว่า มรดกวัฒนธรรมนั้นเป็นเครื่องแสดงความเจริญรุ่งเรืองและเป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์นั้นๆ การรักษามรดกวัฒนธรรมจึงเป็นการรักษาชาติ ดังนั้น การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญและทั่วโลกให้ความสำคัญทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับสากล จึงก่อให้เกิดองค์การต่างๆ มากมายที่จะร่วมมือกันในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม ซึ่งสูงส่งขนาดยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นมรดกโลกทีเดียว

เนื่องจากวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของคน เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อนทางสังคมหรือกลุ่มชน โดยรวมเอามิติทางจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญา และอารมณ์เข้าไว้ด้วยกัน จนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมหรือชาตินั้นๆ มิใช่เพียงเรื่องศิลปะและวรรณกรรม หากหมายรวมถึงรูปแบบวิถีชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และความเชื่อต่างๆ

มรดกวัฒนธรรมมีหลายประเภท อาจปรากฏออกมาเป็นอนุสรณ์สถาน เช่นรูปปั้น อาคารสถาปัตยกรรม หรือสิ่งก่อสร้างที่สง่างาม ย่านประวัติศาสตร์ อาคารสัญลักษณ์ของเมือง อุทยานประวัติศาสตร์ นครประวัติศาสตร์ หรือแหล่งประวัติศาสตร์สำคัญ เป็นต้น

ประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา ก่อนที่จะได้มีการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทในปัจจุบัน ประชาชนได้เคยนับถือศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาหายาก่อน และด้วยความศรัทธาเลื่อมใส และภูมิปัญญาอันล้ำเลิศของกลุ่มชาติพันธุ์ในยุคสมัยนั้นๆ ได้มีการก่อสร้างทั้งสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรมพุทธศิลป์ตามคตินิยมและแบบอย่างของวิถีชีวิตและภูมิปัญญา เมื่อกาลล่วงไป สิ่งเหล่านี้จะถูกทอดทิ้ง ปล่อยให้ปลงปลงปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า หรือชำรุดทรุดโทรมแตกหักพังทลายลงไปตามสภาพและกาลเวลา แต่เมื่อรัฐและประชาชนมองเห็นคุณค่า จึงได้ริ่

^{๖๕} Martin E. Weaver, *Conserving Buildings : Guide to Techniques and Materials*, (New York : John Wiley & Sons, 1993), p.458.

^{๖๖} นิคม มูลิกะคามะ, *วัฒนธรรม บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์*, หน้า ๓๒๓-๓๒๔.

ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ หรืออย่างน้อยก็ได้มีกฎหมายรองรับเพื่อการอนุรักษ์ ส่งเสริม และคุ้มครอง เพื่อให้มรดกวัฒนธรรมของชาติเหล่านี้คงอยู่กับชาติไปตราบนานเท่านาน

แม้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกก็มองเห็นความสำคัญและสำนึกเช่นนี้ โดยอาศัยองค์การระหว่างประเทศ มีองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO), ศูนย์ระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษา การอนุรักษ์และสงวนรักษาสถปัตยกรรม (ICCROM) และสภาการระหว่างชาติว่าด้วยอนุรักษสถานและแหล่งที่ตั้ง (ICOMOS) เป็นต้น เป็นศูนย์กลางและสื่อกลางในการประสานงานความร่วมมือกันคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติและของโลก

อย่างไรก็ตาม ในบริบทของประเทศไทย การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจะหมายรวมถึงการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นหลัก ตกเป็นหน้าที่รับผิดชอบของกรมศิลปากร ซึ่งปัจจุบันอยู่ในสังกัดของกระทรวงวัฒนธรรม และเมื่อว่าโดยองค์รวม การอนุรักษ์โบราณสถานจึงหมายถึงกระบวนการต่างๆ ที่ดูแลรักษาโบราณสถานนั้นๆ ไว้ให้คงคุณค่าความสำคัญทางวัฒนธรรมต่อไป โดยวิธีการ บำรุงรักษา การสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ การบูรณะ การปรับปรุง การใช้การอนุรักษ์ การใช้งานที่เหมาะสม การสื่อความหมายและการตีความ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดังกล่าว ส่วนหนึ่งได้ระบุไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๒.๒ กระบวนการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย

ในประเทศไทยนั้น แม้ว่าจะไม่มีกฎหมายและระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่เนื่องจากดินแดนของประเทศไทยมีประชาชนนับถือศาสนาพุทธมานานกว่า ๑,๒๐๐ ปี และก่อนหน้านั้นอาจจะนับถือศาสนาพราหมณ์ ซึ่งต่อมาอาจมีการผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ในบางเรื่อง เช่นในด้านศิลปกรรม มีสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรม เป็นต้น ดังนั้น โดยองค์รวมนโยบายและกลไกในการส่งเสริมมรดกวัฒนธรรมของทางราชการ ซึ่งได้ตราพระราชบัญญัติ และออกประกาศเป็นกฎเกณฑ์ และระเบียบปฏิบัติว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นต้น โดยมีได้ระบุว่า เป็นสถานที่หรือวัตถุทางพระพุทธศาสนา แต่ในความเป็นจริงภาคปฏิบัตินั้น เป็นการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น กล่าวคือประโยชน์โดยตรงตกแก่พุทธศาสนสถานและพุทธศิลป์โดยตรง นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงมรดกวัฒนธรรม มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นต้น ก็ย่อมหมายถึง มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของไทยเป็นที่ตั้ง

อย่างไรก็ดี เพื่อจำกัดประเด็นของหัวข้อการอภิปรายในรายละเอียดไม่ให้เฝือเกินไป จึงขอกล่าวเฉพาะการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมใน ๓ ด้าน คือ การอนุรักษ์โบราณสถาน การอนุรักษ์โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ และการอนุรักษ์เอกสารโบราณ เท่าที่มีการปฏิบัติอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในสังคมไทยในปัจจุบัน

๒.๒.๑ การจัดการมรดกวัฒนธรรม

มรดกวัฒนธรรมนั้นเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นปัจจัยพื้นฐานของวิชาการทุกสาขา เป็นปัจจัยของการดำรงชีวิตและเป็นรากฐานของการปกครอง รัฐบาลจึงต้องออกกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อคุ้มครองรักษามรดกทางวัฒนธรรมเอาไว้ ทั้งยังได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติให้สอดคล้องกับสังคมและประเพณีในท้องถิ่นด้วย จึงได้เกิดแนวทางการบริหารจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมขึ้นภายใต้หลักการสำคัญว่า “ให้สงวนรักษามรดกดั้งเดิมในอดีต เว้นแต่ความมรดกอยู่ในภาวะวิกฤติที่จำเป็นหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่เช่นนั้นจะเกิดการเสียหาย ให้ใช้วิธีการบูรณปฏิสังขรณ์แทนการซ่อมแซม”^{๖๗}

มรดกทางศิลปวัฒนธรรมจึงเป็นทรัพย์ที่มีค่าต่อความเป็นชาติ และเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงเกียรติภูมิของประเทศ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ได้มีกระแสพระราชดำรัสว่า “การก่อสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติของผู้สร้างแต่เพียงคนเดียว แต่โบราณสถานนั้น เป็นเกียรติของชาติ อัฐูเก่าๆ เพียงแผ่นเดียวก็มีค่าควรช่วยกันรักษา ถ้าขาดสูญหาย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย”^{๖๘}

การพัฒนาประเทศเท่าที่ผ่านมา นับตั้งแต่ประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๙) มาจนถึงปัจจุบัน เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยลดความสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาในด้านสังคมและวัฒนธรรม ละเลยเรื่องมรดกทางศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคมมากมายในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการลดคุณค่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาคนในชนบทอพยพเข้ามาเป็นแรงงานในเมืองจนสังคมชนบทล่มสลาย ตลอดไปจนถึงปัญหาทางสังคมนานัปการ และวิกฤติศรัทธาทางศาสนาในทุกวันนี้

ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหวนกลับมาทบทวนใหม่ถึงการฟื้นฟูสังคม ยกกระดับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปฏิรูปทางการเมืองและพิทักษ์รักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม ทั้งนี้ไม่เพียงเฉพาะเพื่อจะรักษาเอกลักษณ์ของชาติหรือเกียรติภูมิของประเทศเท่านั้น แต่เพื่อคุณภาพที่ดีและความเป็น ปึกแผ่นมั่นคงของสังคมไทยอีกด้วย

ปัจจุบันหน่วยงานของทางราชการที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการโบราณสถานและ โบราณวัตถุ ได้แก่ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมีหน่วยงานในสังกัด ได้แก่ สำนักโบราณคดี สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำนักสถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์ สำนักการสังคีต สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

^{๖๗} นิคม มุสิกคามะ, แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตาม พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙.

^{๖๘} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี, พระมหากษัตริย์ไทยกับการ พิพิธภัณฑ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๙๐-๙๑.

สำนักโบราณคดี เป็นหน่วยงานในระดับกองที่มีหน้าที่ในการคุ้มครองดูแลรักษา โบราณสถาน ดำเนินงานทางวิชาการโบราณคดี เช่น การสำรวจ ขุดค้น บำรุงรักษาโบราณสถาน ขึ้น ทะเบียนโบราณสถาน วิจัยเรื่องราวทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีต บริหารจัดการโบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ ฯลฯ เพื่อเป็นที่ศึกษาให้ความรู้ทาง โบราณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา แก่ประชาชนในรูปของแหล่งการศึกษาตามอัธยาศัย

เนื่องจากโบราณสถานแหล่งโบราณคดีของชาติมีจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วไปทั้ง ประเทศ ดังนั้นก่อนหน้านี้อาจจัดตั้งหน่วยงานสาขาเรียกว่า “**สำนักศิลปากร**” ซึ่งเดิมมีทั้งสิ้น ๑๕ แห่ง ปัจจุบันปรับลดลงเหลือ ๑๒ แห่งกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ โดยแบ่งเขตรับผิดชอบการ ดำเนินงานทั้งในทางการบริหาร การจัดการ การคุ้มครองดูแลโบราณสถาน การดำเนินงานทาง วิชาการโบราณคดี ได้แก่

สำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดราชบุรี ปฏิบัติหน้าที่ในเขต จังหวัดราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สมุทรสาคร สมุทรปราการ

สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี ปฏิบัติหน้าที่ ใน เขตจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี นครปฐม ปทุมธานี นนทบุรี

สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปฏิบัติหน้าที่ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สิงห์บุรี อ่างทอง สระบุรี นครนายก

สำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดลพบุรี ปฏิบัติหน้าที่ในเขต จังหวัดลพบุรี ชัยนาท อุทัยธานี นครสวรรค์ เพชรบูรณ์

สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรี ปฏิบัติหน้าที่ ใน เขตจังหวัดปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา สระแก้ว ระยอง จันทบุรี ชลบุรี ตราด

สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดสุโขทัย ปฏิบัติหน้าที่ในเขต จังหวัดสุโขทัย ตาก กำแพงเพชร อุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร

สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ปฏิบัติหน้าที่ในเขต จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน ลำปาง พะเยา แพร่

สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่ในเขต จังหวัดขอนแก่น เลย หนองบัวลำภู อุดรธานี หนองคาย บึงกาฬ สกลนคร

สำนักศิลปากรที่ ๙ อุบลราชธานี ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี ปฏิบัติ หน้าที่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ ยโสธร มุกดาหาร ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ นครพนม

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา ปฏิบัติ หน้าที่ในเขตจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ มหาสารคาม ศรีสะเกษ

สำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดสงขลา ปฏิบัติหน้าที่ในเขต จังหวัดสงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส พัทลุง ตราร

สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช ที่ตั้งสำนักงานฯ อยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ปฏิบัติหน้าที่ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ชุมพร ภูเก็ต ระนอง พังงา กระบี่^{๖๔}

ปัจจุบันปรับลดลงเป็น ๑๒ แห่ง นอกจากนี้ยังมีอุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งรับผิดชอบดูแลรักษาโบราณสถานที่มีความสำคัญของชาติให้มีความเรียบร้อย และเพื่อบริการด้านส่งเสริมการศึกษา และท่องเที่ยวแก่ประชาชน ซึ่งทั่วประเทศมีจำนวนอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น ๑๐ แห่ง ได้แก่

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	จังหวัดสุโขทัย
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย	จังหวัดสุโขทัย
อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร	จังหวัดกำแพงเพชร
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ	จังหวัดเพชรบูรณ์
อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย	จังหวัดนครราชสีมา
อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง	จังหวัดบุรีรัมย์
อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์	จังหวัดกาญจนบุรี
อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา	จังหวัดเพชรบุรี
อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท	จังหวัดอุดรธานี

ในด้านพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินั้น มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ในความรับผิดชอบ ของกรมศิลปากรทั้งสิ้น ๔๑ แห่ง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในส่วนกลาง

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร	กรุงเทพมหานคร
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี	กรุงเทพมหานคร
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น	กรุงเทพมหานคร
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์	กรุงเทพมหานคร
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์	กรุงเทพมหานคร
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนาภิเษก	จังหวัดปทุมธานี

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในส่วนภูมิภาค

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ราชบุรี	จังหวัดราชบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครศรีอยุธยา	จังหวัดเพชรบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทอง	จังหวัดสุพรรณบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชวนาไทย	จังหวัดสุพรรณบุรี

^{๖๔} กรมศิลปากร, คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๒๓-๒๔; ตามประกาศกรมศิลปากรเรื่อง กำหนดเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักศิลปากรที่ ๑-๑๒ ลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ปรับลดจาก ๑๕ แห่งลงเป็น ๑๒ แห่ง.

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเก่า	จังหวัดกาญจนบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์	จังหวัดนครปฐม
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี	จังหวัดสุพรรณบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทระเกษม	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์	จังหวัดลพบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อินทร์บุรี	จังหวัดสิงห์บุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี	จังหวัดชัยนาท
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี	จังหวัดปราจีนบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พาณิชยน์าวี	จังหวัดจันทบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ रामคำแหง	จังหวัดสุโขทัย
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก	จังหวัดสุโขทัย
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช	จังหวัดพิษณุโลก
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร	จังหวัดกำแพงเพชร
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่	จังหวัดเชียงใหม่
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน	จังหวัดเชียงราย
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ตรีภุญไชย	จังหวัดลำพูน
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน	จังหวัดน่าน
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง	จังหวัดอุดรธานี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น	จังหวัดขอนแก่น
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี	จังหวัดอุบลราชธานี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด	จังหวัดร้อยเอ็ด
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย	จังหวัดนครราชสีมา
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์	จังหวัดนครราชสีมา
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์	จังหวัดสุรินทร์
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช	จังหวัดนครศรีธรรมราช
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา	จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชุมพร	จังหวัดชุมพร
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา	จังหวัดสงขลา
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สตูล	จังหวัดสตูล
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ถลาง	จังหวัดภูเก็ต ^{๗๐}

การจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุ้มครองดูแลรักษา และทำนุบำรุงโบราณสถานโบราณวัตถุ นั้น โดยแท้จริงแล้วย่อมไม่อาจดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ หากจะอาศัยแต่การปฏิบัติงานในภาระหน้าที่ตามกฎหมายของหน่วยราชการแต่เพียงอย่างเดียว ในท้ายที่สุดแล้วก็ต้องอาศัยประชาชนซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของประเทศ เจ้าของมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๕

เหล่านี้ร่วมกัน ที่จะต้องมีภาระหน้าที่เข้ามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน มีการประกาศรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ซึ่งหวังว่าจะเป็นกติกาใหม่ของ บ้านเมือง ที่จะมาแก้ไขปัญหาต่างๆ ของประเทศชาติให้เข้าสู่ภาวะที่ดี นำพาประเทศสู่ความเจริญและ สงบสุข ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ประกาศให้ประชาชนชาวไทยมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลรักษามรดก ทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนการคุ้มครองพระพุทธศาสนาและอุปลักษณ์ศาสนาอื่นๆ ด้วย ดังที่ ระบุไว้ใน มาตรา ๔๓, ๕๐, ๖๗ และ ๗๐

อย่างไรก็ตาม การเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ นั้น ย่อมไม่ได้หมายถึงการให้ประชาชนหรือองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น เข้าไปบริหารจัดการหรือดำเนินการต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุในทุกที่ทุก แห่ง และในงานทุกระดับ ทั้งนี้เพราะงานอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัย วิชาการ เฉพาะด้านที่ต้องการความรู้ความเข้าใจโดยเฉพาะการจัดการกับทรัพย์สินเหล่านี้ เช่น วิชาการโบราณคดี ประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานวิทยา และเทคโนโลยีเพื่อการอนุรักษ์ต่างๆ เป็นต้น ดังที่ได้เคยมีผู้เสนอมาตรการแนวทางสากลเพื่อการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุไว้ อย่างชัดเจน ในการประชุมการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมระหว่างประเทศไว้ว่า “...จะต้องไม่ เสี่ยงที่จะให้ ผู้หนึ่งผู้ใด ที่ไม่มีพื้นฐานหลักการอนุรักษ์อย่างแท้จริงเข้าดำเนินการแต่ผู้เดียว เด็ดขาด”^{๗๑}

ข้อกำหนดแนวทางที่กล่าวมาข้างต้นนี้เกิดขึ้นภายใต้ความจริงที่ว่ามรดกทาง ศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีค่าประมาณมิได้เหล่านี้ โดยแท้ที่จริงแล้วย่อม ไม่อาจถือได้ว่า เป็นสมบัติของท้องถิ่น หรือแม้แต่ของชาติใดชาติหนึ่ง หากแต่เป็นสมบัติของคนทั้งโลก

๒.๒.๒ มรดกวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ

มรดกทางวัฒนธรรมของไทยที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และศิลปะ ได้ แสดงให้เห็นถึงหลักฐานของการอยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเริ่มต้นเมื่อนับ หมื่นนับแสนปีมาแล้ว ชุมชนโบราณเหล่านี้ได้ขยายตัว มีพัฒนาการทางสังคมและเทคโนโลยี พัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมือง และอาณาจักรในยุคประวัติศาสตร์ เช่น ทวารวดี ล้านนา สุโขทัย อโยธยา สืบ ทอดมาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เหล่านี้ ได้แก่ โบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ

๑. ความหมายของโบราณสถาน และโบราณวัตถุ

ความหมายของคำว่า **โบราณสถาน** ตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตาม

^{๗๑} กรมศิลปากร, ทัศนะของต่างประเทศว่าด้วยการสงวนรักษาสถปัตยกรรมในประเทศไทย และประเทศใกล้เคียงในภาคพื้นเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์ รวมบทความปาฐกถาเรื่องสงวนรักษาโบราณสถาน, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๖), หน้า ๓.

ธรรมชาติหรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

ส่วน **ศิลปวัตถุ** หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมือมนุษย์และเป็นสิ่งที่นิยามกันว่ามีคุณค่าทางศิลปะ ความหมายเหล่านี้อาจอธิบายให้เข้าใจได้ง่ายๆ ว่า โบราณสถานและโบราณวัตถุ ได้แก่ มรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่มีสภาพเป็นรูปธรรม สามารถมองเห็นและจับต้องได้ ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ หรือเป็นผลที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมมนุษย์ในอดีต โดยโบราณสถานได้แก่สถานที่สิ่งก่อสร้าง ส่วนโบราณวัตถุได้แก่วัตถุสิ่งของและผลผลิตต่างๆ

ด้วยนิยามเช่นนี้จึงเห็นได้ว่า อาคารสมัยใหม่ไม่ใช่โบราณสถาน เพราะสร้างขึ้นในสมัยปัจจุบันนี้เอง แม่น้ำและภูเขาโดยทั่วไปไม่ใช่โบราณสถาน เพราะเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และกระดูกไดโนเสาร์ก็ไม่ใช่โบราณวัตถุเพราะเป็นซากสัตว์ ที่กลุ่มหลักหินหรือหินตั้งเป็นโบราณสถานเพราะถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์สมัยโบราณ ถ้าที่พบร่องรอยหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ก็เป็นโบราณสถาน เพราะแม้จะเป็นสถานที่ที่เกิดโดยธรรมชาติ แต่ก็เป็นที่ที่เกี่ยวพันกับพฤติกรรมของมนุษย์โบราณ กระดูกสัตว์หรือเปลือกหอยที่พบร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์สมัยโบราณก็ถือเป็นโบราณวัตถุ เพราะเป็นสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในสมัยโบราณ

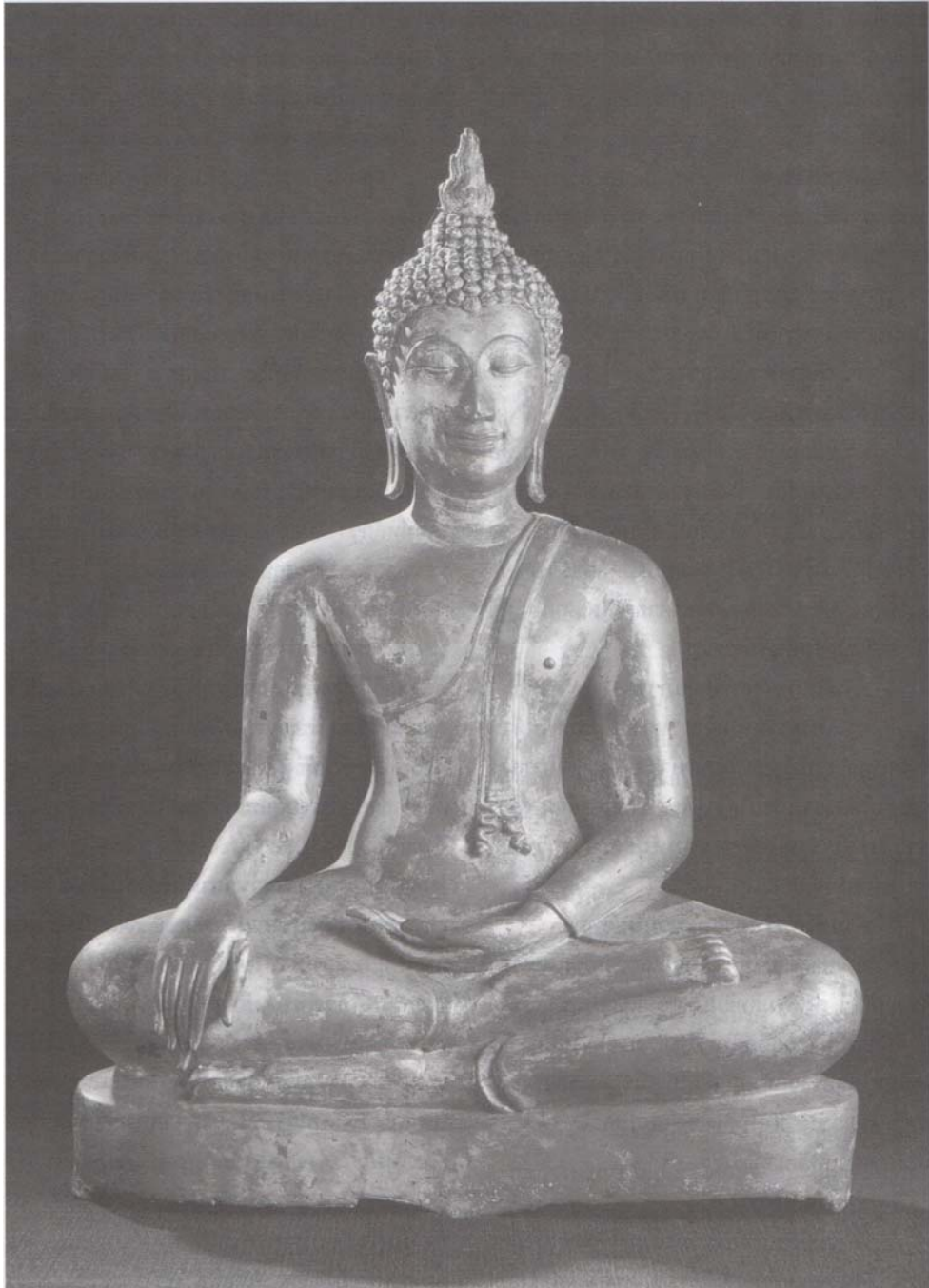
๒. ประเภทของโบราณสถาน

โบราณสถานนั้นอาจจำแนกออกเป็นประเภทตามลักษณะทั่วไปได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. โบราณสถานที่เป็นสิ่งก่อสร้างโดยฝีมือมนุษย์ โบราณสถานประเภทนี้ได้แก่ สิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยจุดประสงค์ต่างๆ กันไป และมีลักษณะรูปแบบแตกต่างกันไป ด้วย เช่น อาจเป็นตัวอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ปราสาทราชวัง เป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ บริเวณที่มนุษย์สร้างเป็นเขตอุตสาหกรรม เช่น อู่ต่อเรือ แหล่งหลอมและถลุงโลหะ หรืออาจเป็นแหล่งสาธารณูปโภคที่สร้างขึ้นใช้ประโยชน์ในชุมชนโบราณ เช่น ถนนโบราณ เขื่อนหรือฝาย คลองขุดสมัยโบราณ ซึ่งก็รวมไปถึงคูน้ำคันดินของแหล่งเมืองโบราณที่ก่อสร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการสร้างให้เป็นคูเมือง กำแพงเมือง เป็นต้น

๒. โบราณสถานที่เป็นแหล่งธรรมชาติที่มนุษย์ดัดแปลง ได้แก่ สถานที่ที่เกิดเองตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ถ้ำ เพิงผา หรือแม้แต่บริเวณพื้นที่ราบ ที่ถูกมนุษย์ดัดแปลงสภาพหรือเป็นที่ประกอบกิจกรรมอย่างต่อเนื่องของมนุษย์ในสมัยโบราณ เช่น เหมืองโบราณที่ขุดเข้าไปในภูเขา ถ้ำที่เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เพิงผาที่มีภาพเขียนสีหรือภาพสลักของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นต้น

๓. โบราณสถานที่เป็นสถานที่ธรรมชาติที่มีร่องรอยของพฤติกรรมมนุษย์ โบราณสถานประเภทนี้ ได้แก่บริเวณพื้นที่ตามธรรมชาติและมนุษย์เองก็ได้ดัดแปลงสภาพพื้นที่เพื่อประโยชน์ใช้สอยเท่าใดนัก แต่พบว่ามีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์สมัยโบราณอยู่ หรือหมายถึงบริเวณสถานที่ที่มีหลักฐานว่าเกิดเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งโดยทั่วไปมักจะเป็นบริเวณที่มีกิจกรรมเกิดขึ้นเพียงชั่วคราวไม่ได้ต่อเนื่องยาวนานแต่อย่างใด

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

โบราณสถานทั้งหลายเหล่านี้ เหลือตกทอดมาในสภาพที่แตกต่างกัน มีทั้งที่คงสภาพอยู่อย่างสมบูรณ์หรือยังเห็นรูปร่างทรงได้ชัดเจน เช่น วัด เจดีย์หลายๆ แห่ง บางแห่งอาจจะยังคงใช้สอยประโยชน์อยู่ด้วย เช่น พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช พระบรมมหาราชวัง ในกรุงเทพฯ เป็นต้น แต่ก็มีอีกเป็นจำนวนมากที่เสื่อมสลาย หรือกลายสภาพจนไม่อาจเห็นรูปร่างรูปทรงได้อย่างชัดเจน เช่นคูเมือง กำแพงเมืองต่างๆ บางแห่งพังทลายจนสูญหายไปเหลือแต่เพียงชื่อหรือเรื่องราวบอกกล่าวถึงสถานที่นั้นเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งประชาชนโดยทั่วไปอาจไม่รู้ว่าเป็นโบราณสถานเสียด้วยซ้ำ ด้วยเหตุว่าไม่เห็นสภาพชัดเจน ไม่มีอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมให้เห็น ทั้งชุมชนปัจจุบันซึ่งอาจเป็นชุมชนที่อพยพเข้ามาใหม่ในพื้นที่บริเวณนั้นไม่เคยรับทราบเรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์หรือตำนานประจำท้องถิ่นเลย โบราณสถานพวกนี้ได้แก่ เนินดินที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เขตประกอบพิธีกรรมหรือเขตอุตสาหกรรมของชุมชนโบราณ ที่มักเรียกกันว่า แหล่งโบราณคดี ซึ่งพบกระจายอยู่ทั่วประเทศเป็นจำนวนมาก เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี หรือแหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

๓. ประเภทของโบราณวัตถุ

โบราณวัตถุอาจแบ่งตามลักษณะหรือวัสดุที่ใช้ทำ ได้ดังนี้

๑) โบราณวัตถุที่ทำจากสิ่งมีชีวิต ได้แก่ โบราณวัตถุที่สร้างขึ้นจากพืชและสัตว์ ทั้งนี้อาจทำจากสิ่งมีชีวิตโดยตรง เช่น กระดุก เปลือกหอย หนึ่งสัตว์ ไม้ ฯลฯ หรือที่ทำจากวัสดุที่แปรรูปจากสิ่งมีชีวิต เช่น ผ้า กระดาษ ฯลฯ เป็นต้น

๒) โบราณวัตถุที่ทำจากสิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ โบราณวัตถุที่สร้างขึ้นจากวัตถุดิบโดยตรง เช่น หิน หรือทำขึ้นจากวัสดุที่ต้องแปรรูปหรือผ่านกระบวนการผลิตอื่นเสียก่อน เช่น เครื่องปั้นดินเผา เคลือบเครื่องแก้ว เครื่องโลหะผสม เป็นต้น

๓) ซากสิ่งมีชีวิต ได้แก่ ซากของสิ่งมีชีวิตต่างๆ เช่น โครงกระดูกมนุษย์ หรือซากสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ เช่น กระดูกสัตว์หรือเปลือกหอยที่เป็นหลักฐานหลงเหลือจากการเป็นอาหารของมนุษย์โบราณ เป็นต้น

๔. ประโยชน์ของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นเครื่องแสดงความเจริญและความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

- ๑) ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องศิลปะ ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของคนในสมัยโบราณ
- ๒) ใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ
- ๓) ช่วยทำให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากมีผู้มาท่องเที่ยวต้องการจับจ่ายใช้สอย
- ๔) ช่วยทำให้เกิดอาชีพของที่ระลึกเลียนแบบของโบราณ โบราณสถานและเมืองโบราณสำคัญหลายแห่งของไทย รวมทั้งการรื้อฟื้นประเพณีไทยแต่โบราณ คนสมัยก่อนนั้น

เคยมีประเพณีอะไรบ้าง อย่างเช่น การผลิตสังคโลกจำลองและการรื้อฟื้นประเพณีลอยกระทงของจังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

๕) นำความเจริญและการพัฒนาหลายๆ ด้านเข้าสู่ท้องถิ่น เมื่อรัฐบาลวางแผนพัฒนาโบราณสถาน เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมได้นั้น รัฐบาลจะต้องลงทุนพัฒนาและสร้างความเจริญด้านอื่นๆ เช่น ทำถนน ติดตั้งไฟฟ้า น้ำประปา ให้แก่ท้องถิ่นที่มีโบราณสถานนั้นตั้งอยู่

๖) เป็นศูนย์รวมจิตใจและก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ

๒.๒.๓ กระบวนการสงวนรักษาโบราณสถานในประเทศไทย

ในอดีตเมื่อราชบัณฑิตยสภาฯ รับผิดชอบในการบำรุงรักษาโบราณสถานตามแนวทางสากล ได้กำหนดวิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานเป็น ๓ ระยะ คือ

๑. การสำรวจ คือ การค้นให้รู้ว่าโบราณสถานอยู่ที่ไหนบ้าง โดยขอให้เทศบาลช่วยสืบเสาะหา แล้วรายงานมาให้ราชบัณฑิตยสภาฯ จัดทำบัญชีหมายเลขในแผนที่ไว้ในตำรา

๒. การตรวจ คือ เมื่อรู้ว่าโบราณสถานอยู่ที่ใดแล้ว ให้ผู้เชี่ยวชาญออกไป ณ ที่นั้น เพื่อพิจารณาว่าเป็นของอย่างไร สร้างในสมัยใดและเป็นของสำคัญเพียงใด การตรวจบางแห่งต้องขุดหาแนวจากผนังและค้นลวดลายต้องทำมากบ้าง น้อยบ้าง ตามลักษณะสถานที่นั้น

๓. การรักษา เป็นงานยากที่สุด เพราะโบราณสถานมีมาก ราชบัณฑิตยสภาฯ รักษาได้เฉพาะที่มีความสำคัญ โดยกำหนดลำดับความสำคัญไว้ ๓ ชั้น คือ

๓.๑ ชั้นต่ำ เป็นการป้องกันมิให้ทำลายโบราณสถาน

๓.๒ ชั้นกลาง จัดการแผ้วถาง กำจัดวัชพืชให้พังทลายอีกต่อไป

๓.๓ ชั้นสูง ปฏิสังขรณ์คืนอย่างเดิม อย่างฝรั่งเพียรทำที่นครธม ในประเทศกัมพูชา ราชบัณฑิตยสภาฯ ลงทำที่ปราสาทสามยอด เมืองลพบุรี^{๗๒}

ในปัจจุบันภายใต้การดำเนินงานของกรมศิลปากรตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดงานออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ

๑. การประกาศขึ้นทะเบียน เป็นกระบวนการทางกฎหมายในการสำรวจจำนวนโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง การประเมินค่าและจัดอันดับความสำคัญ การกำหนดขอบเขต การประกาศบัญชีโบราณสถานเพื่อให้การคุ้มครอง และกำหนดโทษผู้ทำให้โบราณสถานเสียหาย

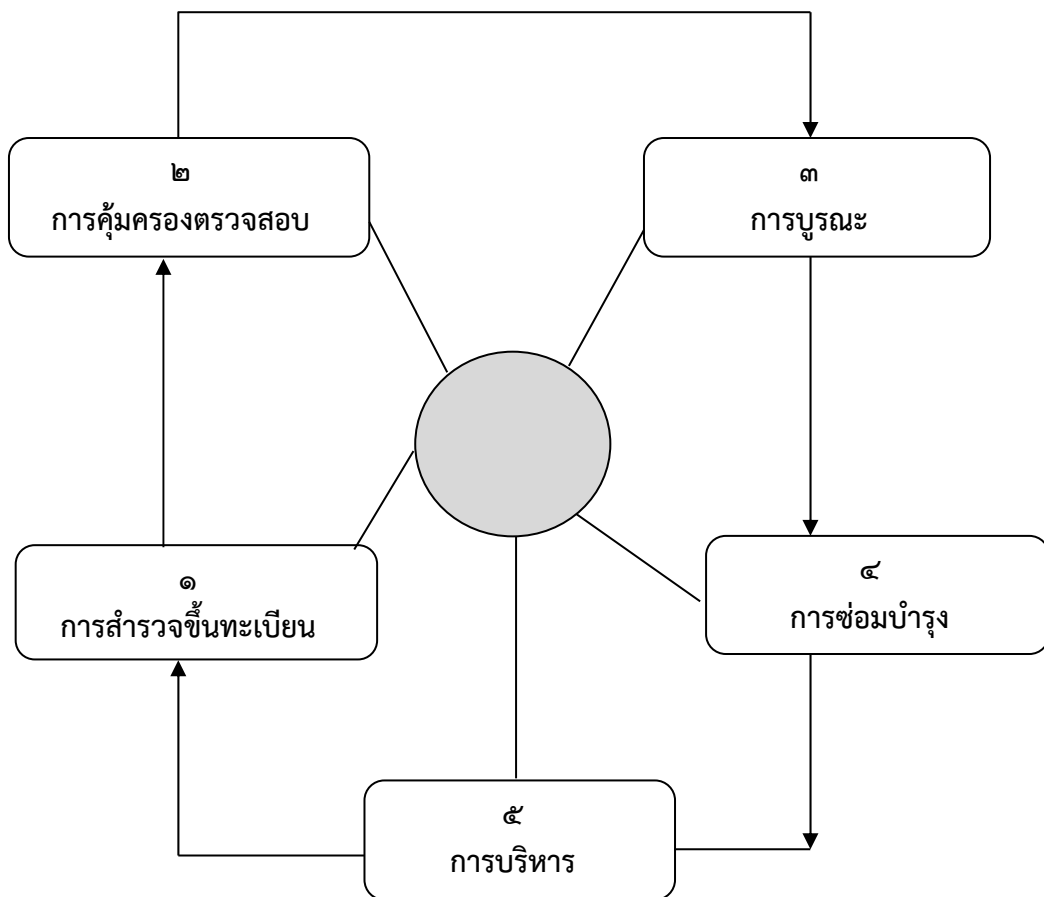
๒. การตรวจและคุ้มครองโบราณสถานและสภาพแวดล้อม เป็นกระบวนการควบคุมโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน การห้ามทำการแก้ไข และการส่งเจ้าพนักงานไปตรวจสภาพ

^{๗๒} อารักษ์ สักทิตกุล, กรมศิลปากรกับการบริหารจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๕-๒๙.

๓. การซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์ตามสภาพเดิม เป็นกระบวนการทางเทคนิคซึ่งมีหลักสำคัญในการบูรณะอยู่ ๔ ประการ คือ การบำรุงรักษาวัสดุดั้งเดิม การรักษากระบวนการช่างฝีมือ การรักษารูปแบบของการก่อสร้าง และการควบคุมสภาพแวดล้อมดั้งเดิม

๔. การซ่อมบำรุง เป็นการบำรุงรักษาสภาพของโบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมไว้ให้ปลอดภัยจากการกระทำของคน ธรรมชาติ และผลกระทบอื่นๆ

๕. การบริการทางการศึกษา ซึ่งเป็นหน้าที่สุดท้ายในการจัดการสงวนรักษาโบราณสถาน และบทบาทประการหลังสุดนี้เป็นปัจจัยและหน้าที่สำคัญที่สุดในสังคมปัจจุบัน^{๗๓}

ผังแสดงวงจรกระบวนการและขั้นตอนการสงวนรักษาโบราณสถานฯ

^{๗๓} กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมฯ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๙-๔๒.

๒.๒.๓.๑ การขึ้นทะเบียนบัญชีโบราณสถาน

การคัดเลือกโบราณสถานเพื่อประกาศขึ้นทะเบียนบัญชี เพื่อให้การปกป้องคุ้มครองมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไว้เป็นหลักฐานของชาติ รัฐบาลของประเทศต่างๆ ได้มอบอำนาจให้คณะกรรมการพิทักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นผู้ที่มีอำนาจในการจัดทำบัญชีทรัพย์สินทางวัฒนธรรมนั้น ในประเทศไทยอำนาจในการพิจารณาว่าสถานที่ก่อสร้างหรือสิ่งก่อสร้างใดควรจัดทำบัญชีไว้เป็นโบราณสถานของชาติ เป็นอำนาจของอธิบดีกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ [ปัจจุบันสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม]

๑. ทะเบียนบัญชีโบราณสถาน

ทะเบียนบัญชี คือรายการโบราณสถานอันเป็นทรัพย์สินของรัฐเป็นหลักฐานและกฎเกณฑ์ที่ใช้ทุกจังหวัดทั่วราชอาณาจักรไม่ว่าทรัพย์สินนั้นเป็นของหน่วยงานใด ทะเบียนบัญชีเป็นการช่วยให้กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จังหวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และหน่วยราชการทั่วไปสามารถใช้เป็นข้อมูลในการดำเนินงาน

การขึ้นทะเบียนบัญชีโบราณสถาน มีวัตถุประสงค์สำคัญ ดังต่อไปนี้

- ๑) เพื่อให้การรับรองว่าสถานที่ก่อสร้าง หรือสิ่งก่อสร้างนั้นมีความสำคัญและมีคุณค่าทางศิลปะประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมของชาติ
- ๒) เพื่อคุ้มครองป้องกันทางกฎหมายต่อทรัพย์สินและสภาพแวดล้อมของสถานที่หรือสิ่งก่อสร้างนั้นมิให้ถูกทำลายโดยตรงและทางอ้อมสำหรับเป็นหลักฐานทางราชการ
- ๓) เพื่อจะได้ทราบจำนวนทรัพย์สินมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ และสงวนรักษาไว้เพื่อเอกลักษณ์และเกียรติภูมิของท้องถิ่นนั้น
- ๔) เพื่อพนักงานเจ้าหน้าที่จะได้คัดเลือกสำหรับการจัดทำโครงการ เพิ่มระดมทรัพยากร เช่น งบประมาณ มาใช้ในการทำนุบำรุงรักษาบูรณะซ่อมแซมไว้ตามสภาพเดิม
- ๕) เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา สังคมและเศรษฐกิจ

๒. แบบฟอร์มทะเบียนบัญชี

แบบฟอร์มทะเบียนบัญชีไม่ได้กำหนดมาตรฐานไว้ชัดเจน ขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละประเทศ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้อนุมัติรูปแบบทะเบียนบัญชีไว้ เพื่อเป็นเอกสารของทางราชการมีสาระสำคัญประกอบด้วย

๑. ชื่อหรือแหล่งโบราณสถาน

สถานที่ตั้ง _____ เลขที่ _____ ถนน _____ หมู่ที่ _____
 ตำบล _____ อำเภอ/เขต _____ จังหวัด _____
 พิกัดตามแผนที่ทางอากาศ เส้นรุ้งที่ _____ ถึง _____ เส้นแวงที่ _____ ถึง _____
 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ _____ เดือน _____ พ.ศ. _____
 เล่มที่ _____ ตอนที่ _____

๒. ลักษณะแห่งการก่อสร้าง

๒.๑) รูปแบบศิลปกรรม _____
 ๒.๒) รูปแบบศิลปกรรม _____
 ๒.๓) รูปแบบศิลปกรรม _____
 ๒.๔) รูปแบบศิลปกรรม _____

๓. ประวัติความเป็นมาในการก่อสร้าง

ชื่อผู้สร้าง _____ (สถาปนิก - ช่างศิลปะ ผู้ออกแบบ)
 ที่ก่อสร้าง _____
 วัตถุประสงค์ในการสร้าง _____
 ชื่อผู้สร้าง _____

๔. ประวัติการซ่อม _____

๕. ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น เมือง และชาติ

๑. _____
 ๒. _____
 ๓. _____
 ๔. _____

๖. สรุปคุณค่าสำคัญทางวิชาการ

๖.๑ อายุ
 - รูปแบบทางสถาปัตยกรรม _____
 - รูปแบบทางสถาปัตยกรรม _____
 ๖.๒ อายุ
 - รูปแบบศิลปกรรมดีเด่น _____
 - ผังบริเวณ _____
 ๖.๓ ประวัติเรื่องราวต่างๆ
 ฯลฯ

๓. ข้อบัญญัติทางกฎหมายในการประกาศขึ้นทะเบียนบัญชีโบราณสถานแห่งชาติ

ข้อบังคับตามกฎหมายเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งเป็นสมบัติที่มีค่าของมนุษย์ จำเป็นที่ทางราชการจะต้องกำหนดมาตรการในการป้องกัน โดยสภาพินิติบัญญัติ ได้อนุมัติพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^{๗๔} โดยบัญญัติไว้ว่า

ข้อบังคับมาตรา ๔ “โบราณสถาน คือ อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีรวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์

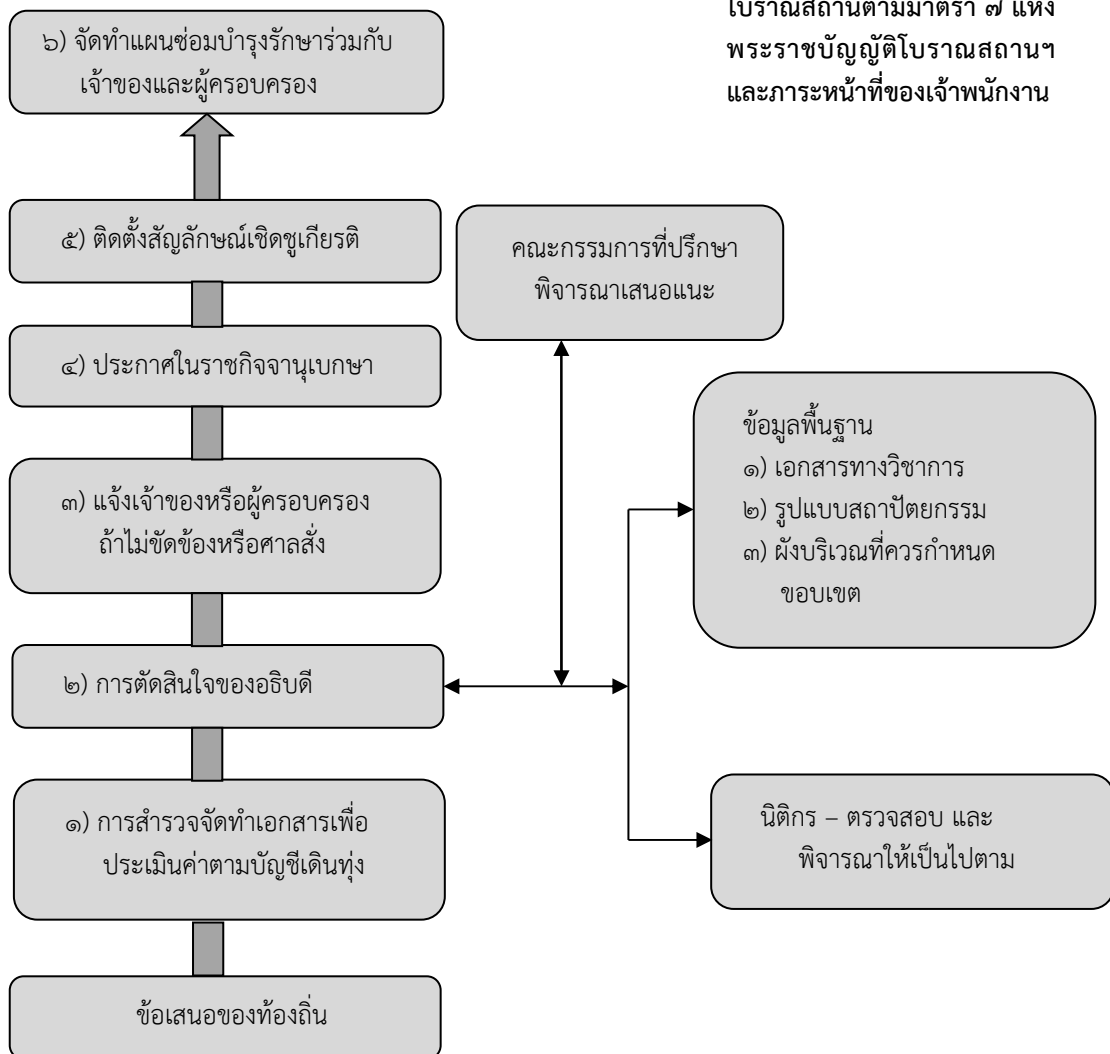
มาตรา ๗ เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ให้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือมีผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

มาตรา ๘ บรรดาโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีและประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้วก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม ฯ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยระเบียบประกาศและคำสั่งที่เกี่ยวข้อง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทศรีเมืองการพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๑).

บันได ๖ ขั้นตอนการประกาศขึ้น
ทะเบียนอาคารสถานที่ที่เป็น
โบราณสถานตามมาตรา ๗ แห่ง
พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ
และภาระหน้าที่ของเจ้าพนักงาน

แนวปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ

เพื่อคุ้มครองสิ่งก่อสร้างและแหล่งที่ตั้ง ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถานได้กำหนดโทษไว้ว่า

มาตรา ๓๒ ผู้ใดบุกรุกโบราณสถานหรือ ทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ในประเทศไทยมีสิ่งก่อสร้างที่ใหญ่โตสวยงามมากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศ มีเรื่องราวของอาคารสถานที่และเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติมากมายหลายแห่ง มีอายุมากน้อยแตกต่างกัน ฉะนั้นมักจะมีคำถามอยู่เสมอ เช่น

๑) หลักเกณฑ์อะไรที่อธิบดีกำหนดให้เป็นข้อกำหนดว่า สิ่งก่อสร้างนั้นเป็นโบราณสถานตามพระราชบัญญัตินี้

๒) อธิบดีกำหนดหลักเกณฑ์อย่างไรเป็นแนวทางในการประกาศให้บริเวณต่างๆ เป็นเขตโบราณสถาน หรือเป็นโบราณสถาน

๓) เจ้าของหรือผู้ครอบครองสิ่งก่อสร้างคัดค้านคำสั่งอธิบดีในการประกาศขึ้นทะเบียนทรัพย์สินส่วนบุคคลได้ที่ไหนและทำอย่างไร

๔) เจ้าของหรือผู้ครอบครองได้อะไรจากการประกาศให้ทรัพย์สินส่วนบุคคลหรือนิติบุคคลเป็นโบราณสถานสำหรับชาติ

๕) กฎเกณฑ์อะไรที่อธิบดีใช้ในการเพิกถอนโบราณสถานจากทะเบียนบัญชี ฯลฯ

๔. การกำหนดมาตรฐานในการประเมินค่าโบราณสถาน

อาศัยอำนาจตามมาตรา ๗ ที่บัญญัติว่า เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานตามมาตรา ๔ ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามอธิบดีเห็นสมควรได้

กรมศิลปากรจึงกำหนดแนวทางในการประเมินค่าโบราณสถานตามมาตรา ๔ ไว้ดังนี้

๑) ศิลปะการก่อสร้าง เช่น อนุสรณ์สถาน กลุ่มอาคาร อุทยานประวัติศาสตร์ นครประวัติศาสตร์ ซึ่งจะต้อง

- แสดงถึงการเป็นศิลปกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นผลงานชิ้นเอกที่แสดงถึงความอัจฉริยะในการสร้างสรรค์

- มีอิทธิพลอย่างมากเหนือรูปแบบและพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม การวางผังเมืองและการออกแบบทางด้านภูมิทัศน์ที่ครอบคลุมถึงระยะเวลา และพื้นที่ทางวัฒนธรรมของประเทศ

- มีความเป็นเอกลักษณ์ หรืออย่างน้อยต้องเป็นพยานหลักฐานอย่างพิเศษทางอารยธรรมของประเทศ

- เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นของอาคาร หรือสถาปัตยกรรมหรือภูมิทัศน์ซึ่งแสดงขั้นตอนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ หรือ

๒) อายุและความเก่าแก่ในอารยธรรมของมนุษย์ ซึ่งบางประเทศกำหนดเป็นหลักการตายตัว ว่าเก่ากว่า ๕๐ ปีขึ้นไป

๓) การมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงหรือจับต้องได้กับเหตุการณ์หรือจารีตประเพณีที่ยังปฏิบัติกันอยู่ หรือกับแนวความคิดหรือความเชื่อกับผลงานศิลปกรรมและวรรณกรรม หรือประวัติของคนในอดีต

๕. กระบวนการและขั้นตอนในการขึ้นทะเบียนบัญชี

ขั้นที่ ๑ การสำรวจหลักฐานทางวิชาการประกอบการประเมิน

ในการประเมินค่าของแหล่งโบราณคดี หรือแหล่งประวัติศาสตร์บางครั้งจำเป็นต้องใช้แนวทางในการค้นคว้าวิจัยทางโบราณคดีมาเป็นหลักในการประเมิน ฉะนั้นในการดำเนินงานทางโบราณคดีจะต้องยึดหลัก ๖ ประการ ตามกฎบัตรระหว่างชาติว่าด้วยการจัดการทรัพย์สินมรดกทางโบราณคดี (ICAHM) มาใช้ คือ

- ๑) ให้รวบรวมข้อมูลโดยไม่ทำลายหลักฐานทางโบราณคดีโดยไม่จำเป็น
- ๒) การศึกษาวิจัยสถานที่นั้น ควรใช้การสำรวจทางอากาศและการศึกษาหลักฐานจาก ผิวดิน
- ๓) ถ้าจำเป็นจะต้องนำข้อมูลมาวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการ ควรเก็บข้อมูลจากผิวดินหรือวิธีการอื่นๆ แทนการขุดค้น
- ๔) ถ้าจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องทำการขุดค้น จะต้องจำกัดพื้นที่ให้แคบที่สุด
- ๕) ก่อนการดำเนินการขุดค้นจะต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากรเป็นลายลักษณ์อักษร
- ๖) จะต้องมีการเตรียมผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นได้ให้สัตยาบรรณแล้วว่าร่วมดำเนินการจนสิ้นสุดภารกิจ

การจัดทำเอกสารทางการประเมินค่าโบราณสถานให้อนุโลมนำเอาแบบฟอร์ม และวิธีการของสภาการโบราณระหว่างประเทศนำมาปรับปรุงใช้ให้เหมาะสม

แนวทางการกำหนดขอบเขตโบราณสถานของอธิบดีกรมศิลปากรมีหลักเกณฑ์อย่างไร
อนึ่ง มาตรา ๗ วรรค ๒ กฎหมายได้ให้อำนาจแก่อธิบดีในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของโบราณสถานไว้ว่า

ให้อธิบดีมีอำนาจกำหนดขอบเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ให้กระทำโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การกำหนดแนวปฏิบัติในการกำหนดขอบเขตที่ดินเพื่อให้พนักงานเจ้าหน้าที่ใช้เป็นแนวปฏิบัติ ดังนี้

วัตถุประสงค์

การกำหนดขนาดและขอบเขตของโบราณสถาน กฎหมายมอบอำนาจให้อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้กำหนด

แน่นอนว่าจะกว้างยาวเท่าไร หากโบราณสถานในเขตเมืองและชุมชนแออัดอย่างน้อยจะกำหนดไว้โดยยาวด้านละ ๒๐ เมตร ห่างจากตัวโบราณสถานที่แท้จริง วัตถุประสงค์ในการกำหนดขอบเขตมีดังนี้

๑. เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของโบราณสถานแห่งนั้น มิให้ถูกทำลายไปเพราะมลภาวะต่างๆ เช่น การก่อสร้างอาคารในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งอาจเบียดบังหรือข่มความสง่าของโบราณสถานนั้นๆ

๒. เพื่อป้องกันมลภาวะที่เป็นพิษ เช่น โรงงานอุตสาหกรรม หรือทำให้เกิดฝุ่นละอองที่ทำลายโบราณสถานที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้

๓. เพื่อควบคุมความเป็นระเบียบในการก่อสร้างอาคารสมัยใหม่ มิให้กลุ่มบ้านเรือนสิ่งก่อสร้างเบียดบังโบราณสถานที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้

๔. เพื่อให้กรมศิลปากรสามารถรักษาหรือปรับปรุงภูมิทัศน์รอบโบราณให้ดูสวยงามด้วยทิวทัศน์และสร้างความร่มรื่น เพิ่มคุณค่าของโบราณสถานยิ่งขึ้น

วิธีปฏิบัติ

การกำหนดเขตที่ดิน คณะสำรวจวิเคราะห์เพื่อการกำหนดงานทางโบราณคดี จะดำเนินการจัดทำจุดตายตัวไว้ประกอบการตรวจสอบผังในอนาคต ซึ่งจะอาศัยโยงมาจากหมุดที่ดินของกรมที่ดินซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง แผนผังที่ใช้ในการประกาศขึ้นทะเบียน

๑. ผังบริเวณซึ่งใช้แผนผังในอัตราส่วน ๑ : ๕๐๐

๒. เขียนแบบ (MEASURING) รูปตั้ง ทั้ง ๔ ด้าน

๓. เอกสารประเมินค่าตามแบบฟอร์มที่ทางราชการกำหนด

มาตรฐานและแนวปฏิบัติในการกันพื้นที่บริเวณแวดล้อมเป็นเขตโบราณสถาน

ในการประกาศพื้นที่รอบโบราณสถาน เป็นเขตโบราณสถานตามมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน ไม่ให้มีสิ่งรบกวนหรือเบียดบังอาคารโบราณ หรือป้องกันผลกระทบกระเทือนต่อโบราณสถาน ให้กำหนดแนวปฏิบัติดังนี้

๑. ซากวัดร้างในพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์

๑) ให้ใช้แนวกำแพงหรือคูน้ำชั้นนอกสุดเป็นเขตสิ่งก่อสร้าง และ

๒) เพื่อความคุ้มครองแลรักษาการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน ให้กันเขตห่างจากกำแพงหรือคูชั้นนอกออกไปไม่น้อยกว่า ๒๐ เมตร เป็นเขตโบราณสถาน

๓) ถ้าโบราณสถานแห่งนั้น มีความสำคัญในระดับชาติ ให้กันเขตโบราณสถานตามข้อ ๒ ออกไปไม่น้อยกว่าด้านละ ๕๐ เมตร

๔) เฉพาะด้านหน้าทางเข้าให้กันพื้นที่มาจนถึงแนวเส้นทางคมนาคมปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ในการจัดมุมมอง

๒. อาคารสถาปัตยกรรมที่ยังใช้สอยในปัจจุบัน เช่น บ้านเรือน พระอุโบสถ เจดีย์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาหอระฆัง ฯลฯ ให้ดำเนินการดังนี้

๑) กันเขตบริเวณด้านหน้า โดยวัดจากแนวถนนหรือทางคมนาคมด้านหน้าไปจนถึงอาคาร

๒) กันเขตบริเวณด้านข้าง ๒ ข้าง และด้านหลังออกไป ๒ เท่าของความสูงอาคารนั้น

๓) ถ้าเป็นอาคารสถาปัตยกรรมที่มีค่าระดับชาติ ให้กันออกไป ๒ เท่าของข้อ ๒

๓. แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น ภาพเขียนบนเพิงผา งานแกะสลักในถ้ำ หรือ โบราณสถานที่ตั้งอยู่บนภูเขา ให้กันเขตโดยยึดแนวเชิงเขาเป็นเขตแดน หรือห่างจากจุดสกัดออกไป โดยรอบ ๒,๐๐๐ เมตร ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีนั้นๆ คุณค่าของศิลปกรรมขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของโบราณสถานเท่านั้น

๔. กลุ่มโบราณสถาน ถ้าโบราณสถาน เช่น วัดร้างมีจำนวนติดกัน จะกันเขตเป็นพื้นที่รวม เพื่อรักษาแหล่งประวัติศาสตร์นั้นเป็นย่านโบราณสถานก็กระทำได้ ขอบเขตให้พิจารณาตามความเหมาะสม โดยเปิดด้านหน้าทางคมนาคมที่ใกล้ที่สุดเป็นจุดกำหนด

๕. การประกาศขึ้นทะเบียนเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์

เนื่องจากเมืองและย่านประวัติศาสตร์มีองค์ประกอบของอาคารเป็นกลุ่ม และหลายเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ทั้งกลุ่มอาคารเป็นองค์ประกอบรวมกันที่จะทำให้บริเวณพื้นที่นั้นมีความสำคัญ และมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่หลากหลายตามยุคสมัยที่ผ่านมา และมีเทคนิคแห่งการก่อสร้างที่ไม่เหมือนกัน การประกาศขึ้นทะเบียนและแนวทางการบำรุงรักษา หรือการซ่อมแซมย่อมกระทำเป็นกลุ่ม ฉะนั้นในการประกาศขึ้นทะเบียนจะต้องเตรียมเอกสารเหล่านี้ให้ชัดเจน

๑. แผนที่ (Maps) จะต้องแสดงตำแหน่งรวมทั้งที่ตั้งว่าอยู่ในส่วนไหนของศูนย์กลางประเทศ

๒. เจ้าของหรือผู้ครอบครอง แผนที่บริเวณจะต้องแสดงให้เห็นว่าเป็นสมบัติของใคร และใช้อาคารนั้นทำอะไรในปัจจุบัน

๓. ประวัติอาคาร และย่านหรือเมือง จะต้องบรรยายภาพรวมให้เห็นความเป็นมาของพื้นที่ย่านนั้นกับศูนย์กลางของเมือง การสำรวจการแสดงอายุของอาคารแต่ละหลังหรืออื่นๆ ที่จำเป็น

๔. แผนที่ (TYPOLOGY) ประกอบด้วย

- จัดทำผังสำรวจรูปแบบสถาปัตยกรรมโครงสร้างและรูปแบบในการใช้อาคาร
- แสดงให้เห็นว่าอะไรเป็นสมบัติสาธารณะและอะไรเป็นสมบัติส่วนบุคคล
- มีภาพที่แสดงให้เห็นทัศนียภาพของเมืองหรือทิศทางภูมิทัศน์

๕. สถานภาพ (Condition) สำรวจและจัดทำผัง พร้อมคำบรรยายว่าด้วยความแข็งแรงทางกายภาพอาคารแต่ละหลัง ตลอดจนสาธารณูปการ และสาธารณูปโภคในย่านพื้นที่ๆ จะต้องรักษา

๖. แผนการอนุรักษ์ (Conservation Plans) จะต้องจัดทำนโยบายและแผนการอนุรักษ์ วิธีการอนุรักษ์ตลอดจนข้อปฏิบัติ เช่น วิธีการปฏิบัติของประชาชนที่อยู่อาศัยไว้ให้ชัดเจน ทั้งนี้รวมทั้งแผนการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์ในอนาคต

๒. การควบคุมโบราณสถานและสภาพแวดล้อมเขตโบราณสถาน

๑. หน้าที่พื้นฐานในการบำรุงรักษาของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง

เนื่องจากกรรมสิทธิ์ของโบราณสถาน มีทั้งที่เป็นสมบัติของรัฐ ของเอกชน ซึ่งมีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจไม่เท่าเทียมกัน และไม่อยู่ในฐานะที่จะบำรุงรักษาหรือใช้ประโยชน์ได้ตามสภาพของโบราณสถานเดิม เจ้าของหรือผู้ครอบครองสามารถเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ในการใช้ได้ตาม

ความเหมาะสม และเพื่อให้การบำรุงรักษาโบราณสถานของชาติมีความมั่นคง โดยกำหนดหลักเกณฑ์ในการซ่อมบำรุงไว้ ดังนี้

๑) เจ้าของหรือผู้ครอบครองจะต้องรักษาความสะอาด ให้โบราณสถานปราศจากฝุ่นละออง หลังคารั่ว หรือวัสดุเสื่อมค่า ประจำวัน

๒) จะต้องมีการตรวจสอบสภาพความมั่นคงของโบราณสถานทุกปี

๓) จะต้องมีการจัดทำโครงการบูรณะซ่อมแซมให้คงสภาพเดิมทุกๆ ๕ - ๑๐ ปี และ ๒๕ ปี เพื่อป้องกันมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองแก้ไขเปลี่ยนแปลง หรือทำให้คุณค่าของโบราณสถานที่ประกาศขึ้นทะเบียนไว้มิให้เสื่อมค่า และป้องกันมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองสร้างอาคารเบียดบังทัศนียภาพหรือเบียดอาคารที่ขึ้นทะเบียนหรือดำเนินการใดๆ ที่ทำให้เสื่อมค่า กฎหมายห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทำการใดๆ โดยมีได้รับอนุญาตจากอธิบดี ถ้ากระทำให้โทษปรับไม่เกิน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท หรือจำคุกไม่เกิน ๑๐ ปี และอธิบดีมีอำนาจที่จะเข้าไปรื้อสิ่งก่อสร้างในเขตบริเวณนั้นได้โดยผู้ก่อสร้างจะฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายมิได้

๒. ข้อบัญญัติในการควบคุมสภาพแวดล้อมเขตโบราณสถาน : ห้ามปลูกสร้างอาคารในเขตโบราณ

มาตรา ๗ ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร ภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี

ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้าง และให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวันนับแต่วันได้รับคำสั่ง

ผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น

สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวัน นับแต่วันรื้อถอนเสร็จ ให้อธิบดีจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้นเงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้วเหลือเท่าใดให้คืนให้เจ้าของสัมภาระนั้น

๓. แจ้งการเสื่อมของโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน

เจ้าของหรือผู้ครอบครองมีหน้าที่บำรุงรักษาโดยหลักพื้นฐานแล้วถูกจัดรวมสิทธิ ซึ่งเป็นเขตโบราณสถานตามประกาศของอธิบดีจะทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตพื้นที่โบราณสถานไม่ได้ เว้นแต่อธิบดีเป็นผู้อนุญาตแล้ว กฎหมายยังบังคับเจ้าของและผู้ครอบครองให้ดูแลเอาใจใส่ต่อสภาพของโบราณสถานในเขตครอบครองของตนว่า

มาตรา ๘ โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้วและเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ชำรุด หักพัง หรือเสียหาย เป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่เกิดชำรุด หักพังหรือเสียหายนั้น

ถ้าไม่แจ้งหรือเพิกเฉยไม่ยินดียินร้ายต่อการชำระหักพัง หรือเสียหายไม่ว่าด้วยประการใดๆ เจ้าของหรือผู้ครอบครองจะมีความผิดตามมาตรา ๙ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๑ เดือน หรือปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท

ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครองนั้นเป็นราษฎรธรรมดาๆ ที่ไม่ได้ศึกษา ปัญหาที่ทำให้โบราณสถานเสื่อมค่าทางกายภาพและทางเคมีฟิสิกส์ ราษฎรที่ครอบครองย่อมไม่ทราบ ว่าโบราณสถานนั้นเสื่อม ฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานที่จะต้องจัดทำเอกสารสถานภาพของโบราณสถานไว้เป็นลายลักษณ์อักษรให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองได้ทราบ

๔. การควบคุมคุณค่าดั้งเดิมของโบราณสถาน (อาคารสิ่งก่อสร้าง)

เมื่ออาคารสิ่งก่อสร้างที่อธิบดีกรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนไว้หักพังชำระภายหลังจากแจ้งต่ออธิบดีกรมศิลปากรเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว เจ้าของหรือผู้ครอบครองต้องคอยพนักงานเจ้าหน้าที่มาทำการสำรวจ (ชำหรือเร็วกฎหมายไม่ได้ระบุไว้) อาจเป็นเดือนหรือหลายปีก็แล้วแต่ เจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่มีสิทธิที่จะทำการซ่อมแซมแก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือขึ้นส่วนโบราณสถาน ฯลฯ

ถ้าเกิดเดือนร้อนจะดำเนินการเองโดยที่ยังไม่รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีย่อมผิดจรรยาบรรณ พระราชบัญญัติกำหนดหลักการไว้ว่า

มาตรา ๑๐ ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถานหรือขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

และกำหนดโทษแห่งความผิดไว้ในมาตรา ๓๕ ที่ว่า

ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๑๐ หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดไว้ในหนังสืออนุญาตตามมาตรา ๑๐ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๓ ปี หรือปรับ ๓๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๕. กฎหมายควบคุมศิลปะโบราณวัตถุในเขตโบราณสถาน

เนื่องจากโบราณสถานในประเทศส่วนใหญ่เป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนาและเป็นประเพณีแต่โบราณว่า ผู้สร้างในอดีตมักจะฝังศิลปวัตถุชิ้นส่วนกุศลไว้ในอาคารสถาปัตยกรรม หรือบริเวณรอบๆ อาคารสถาปัตยกรรมนั้น เวลาเกิดพังทลายมักจะพบศิลปวัตถุ เช่น รูปเคารพ พระพุทธรูป กับพระพิมพ์ ลานเงิน ลานทอง ฯลฯ เจ้าของหรือผู้ครอบครองย่อมไม่มีสิทธิในการเก็บเป็นสมบัติส่วนตัว (ทั้งๆ ที่อาคารเป็นกรรมสิทธิ์ของภาคเอกชน) เพราะพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ กล่าวไว้ว่า

มาตรา ๑๐ ทวิ พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจเข้าไปในโบราณสถานเพื่อตรวจดูว่าได้มีการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถาน หรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือมีการขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถานหรือไม่ ในการนี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดหรืออายัดวัตถุที่มีเหตุอันสมควรสงสัยว่าจะเป็นวัตถุที่ได้มาจากการขุดค้นในบริเวณโบราณสถานได้

การตรวจ ยึด หรืออายัด ตามความในวรรคหนึ่ง ให้กระทำได้ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก และเมื่อดำเนินการตรวจ ยึดหรืออายัดแล้ว ในเขตกรุงเทพมหานคร ให้รายงานต่ออธิบดี ในเขตจังหวัดอื่นให้รายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีเพื่อทราบ

๒.๒.๓.๓ การซ่อมแซมโบราณสถานเพื่อรักษาคุณค่าดั้งเดิม

มาตรา ๑๑ โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น แม้ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือบุคคลใดๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ แต่ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบก่อน

ในทางกฎหมายของไทย มาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากร ทำการซ่อมแซมด้วยวิธีการใดๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ ซึ่งแยกสาระสำคัญออกเป็น ๒ ตอน คือ

๑) การซ่อมแซมด้วยวิธีการใดๆ แสดงว่าการซ่อมแซมมีหลายระบบวิธี เพื่อบูรณะหรือรักษาไว้ ซึ่งคุณค่าของสิ่งก่อสร้าง

๒) คงสภาพเดิม คำว่าสภาพเดิมนั้นหมายถึงอะไร มีการอภิปรายคำจำกัดความกันมาก แต่สภาการโบราณสถานฯ กำหนดให้คำตอบว่า หมายถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมหรือศิลปกรรมที่ช่างศิลป์ได้ออกแบบและก่อสร้างไว้ การรักษาวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เทคนิควิธีการก่อสร้างและช่างฝีมือแบบเดิมกับสภาพแวดล้อมดั้งเดิม ที่สถาปนิกหรือช่างศิลปกรรมจัดสร้างไว้ครั้งแรก

วิธีการตามมาตรา ๑๑ นี้ ผู้เชี่ยวชาญขององค์การโลกแนะนำว่ากระบวนการและเทคนิคดังต่อไปนี้ เป็นวิธีการรักษาคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งเป็นที่ยอมรับได้ของนักอนุรักษ์อาชีพสากล คือ

๑. Protection คือ การปกป้องคุ้มครอง (ทางกฎหมาย)
๒. Preservation คือ การบำรุงรักษา
๓. Conservation คือ วิทยาศาสตร์การอนุรักษ์
๔. Consolidation คือ การเสริมความมั่นคงทางวิศวกรรม
๕. Restoration คือ การบูรณปฏิสังขรณ์
๖. Anastylis คือ การจัดขึ้นส่วนเก่าในรูปแบบเดิม
๗. Reconstruction คือ การสร้างใหม่โดยวัสดุใหม่ และบางประเทศนิยมดำเนินการ เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลี สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย ฯลฯ
๘. Rehabilitation หรือ Renovation คือการปรับปรุงอาคารให้เหมาะสมกับการใช้สอยปัจจุบัน
๙. Relocation หรือ การย้ายสถานที่หรืออาคารไปที่ใหม่

ในข้อ ๘-๙ นั้น สภาการระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (ICOMOS) ไม่ยอมรับ การดำเนินงานโบราณสถานนั้น มีวงจรของการจัดการที่จะต้องยึดนโยบาย และมาตรการทางกฎหมายเป็นหลัก เพราะสิ่งเหล่านั้น คือ วัตถุประสงค์ของประเทศ แนวปฏิบัติและเทคนิคต่างๆ นั้น

จะต้องเข้ามาสนองเป้าหมายของรัฐเป็นหลัก ทั้งนี้โดยอาศัยมาตรฐานและวิธีการสากลมาเสริมเป็นกรอบในการดำเนินงาน

๑. หลักการทั่วไปสำหรับอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ (General Standards for Historic Preservation Project)

หลักการทั้งหลายดังต่อไปนี้ เป็นเกณฑ์มาตรฐานในวิธีการปฏิบัติต่างๆ ของโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะสถานที่ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งชาติที่ใช้ร่วมกัน

๑. ให้มีความพยายามอย่างมีเหตุผลในทุกวิถีทางที่จะนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงในอาคารหรือพื้นที่ตั้ง และสิ่งแวดล้อมของมันเกิดขึ้นน้อยที่สุดหรือมีละนั้นก็ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ดั้งเดิมที่ได้ตั้งใจไว้ของสถานที่นั้น

๒. ไม่ควรให้มีการทำลายคุณภาพดั้งเดิมและเอกลักษณ์ของอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือพื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมที่ประกอบอยู่ในแต่ละชนิดนั้น การเคลื่อนย้ายหรือการเปลี่ยนแปลงวัสดุและส่วนประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ของสถานที่ให้หลีกเลี่ยงเมื่อเป็นไปได้

๓. ให้ตระหนักว่าอาคาร สิ่งก่อสร้าง และพื้นที่ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทั้งหลายนั้นเป็นผลงานแห่งยุคสมัย การเปลี่ยนแปลงโดยไม่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์หรือความพยายามที่จะบิดเบือนให้กลายเป็นสมัยที่เก๋กว่าไม่สมควรได้รับการสนับสนุน

๔. การเปลี่ยนแปลงต่างๆ อาจเกิดขึ้นได้ตามกาลเวลาและมักเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือพื้นที่ รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ประกอบอยู่ในแต่ละชนิดนั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจมีนัยสำคัญเป็นเอกลักษณ์แห่งตนจึงสมควรได้รับการรับรู้และความยอมรับนับถือ

๕. ให้มีจิตสำนึกในการปฏิบัติต่อสิ่งที่มีลักษณะเด่นเป็นเอกในรูปร่าง หรือสิ่งที่เป็นตัวอย่างของช่างฝีมือ ซึ่งเป็นลักษณะบ่งชี้ถึงคุณค่าอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือพื้นที่นั้น

๖. ในที่ได้ก็ตามที่เป็นไปได้ ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เสื่อมสภาพมุ่งให้มีการซ่อมแซมมากกว่าที่จะเป็นการเปลี่ยนทดแทน ในกรณีที่มีการเปลี่ยนทดแทนเป็นสิ่งจำเป็น วัสดุใหม่ที่ใช้พึงให้เข้ากันได้กับของเดิม ทั้งในแง่ของสัดส่วน ลักษณะการออกแบบ สี ลายผิว และคุณภาพทางทัศนวิสัยอื่นๆ

ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ขาดหายไป เมื่อมีการซ่อมแซมหรือการเปลี่ยนทดแทนได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการลอกเลียนแบบของเดิมให้ถูกต้อง โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ทางกายภาพหรือทางภาพถ่ายเป็นสาระในการยึดถือ มากกว่าที่จะเป็นการออกแบบด้วยการคาดเดา หรือการใช้ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน แต่หาได้ง่ายจากอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอื่น

๗. ให้ใช้วิธีประณีตที่สุดในการทำความสะดวกผิวหน้าของอาคารและสิ่งก่อสร้าง จะไม่ใช่วิธีขัดด้วยทรายเป่าหรือวิธีทำความสะอาดอื่นใดที่มีผลในการทำลายวัสดุทางประวัติศาสตร์

๘. ให้มีความพยายามอย่างมีเหตุผลในทุกวิถีทางที่จะปกป้องและอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีที่จะถูกกระทบกระเทือน หรือเมื่อแหล่งโบราณคดีนั้นอยู่ติดกับโครงการเพื่อการเข้าถึงกรรมสิทธิ์การป้องกันเสริมสร้างความมั่นคง การอนุรักษ์ การฟื้นฟูสภาพ การปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างขึ้นใหม่

๒. วิธีการสงวนรักษาบุรณะซ่อมแซมโบราณสถาน

วิธีการสงวนรักษาคุณค่าดั้งเดิมของโบราณสถานได้นั้นให้ดำเนินการเป็นขั้นตอน ดังนี้

๑. วิธีการสงวนรักษาโดยไม่แตะต้องคุณค่าดั้งเดิม มีวิธีการหลายประการที่อาจนำมาใช้ โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติดั้งเดิมของโบราณสถาน แยกออกได้ดังนี้

๑.๑ มาตรการในการป้องกัน รวมถึงการแก้ไขโดยกฎหมาย การแก้เหตุของความเสื่อมที่เกิดจากผลกระทบของการพัฒนาอันเป็นเหตุให้โบราณสถานนั้นเสื่อมค่าหรือมีอันตราย

๑.๒ การบำรุงรักษา คือการป้องกันเหตุที่นำไปสู่ความเสื่อมทางด้านวัสดุหรือรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เช่น วัชพืช สาหร่าย ต้นไม้ ปลวกและแมลงต่างๆ

๑.๓ วิทยาศาสตร์การอนุรักษ์

๑.๔ การเสริมความมั่นคง

๒. มาตรการในการบูรณปฏิสังขรณ์

พนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อความมั่นคงของโบราณสถานจะต้องเอาใจใส่ดูแลโบราณสถานที่ตัวเองรับผิดชอบ ถ้าประมาทเลินเล่อจะมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาว่าด้วยพนักงานเจ้าหน้าที่ตาม มาตรา ๑๕๗ ฉะนั้นพนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องพิจารณาบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยความระมัดระวังเพื่อรักษาคุณค่าดั้งเดิมของโบราณสถานนั้นไว้ โดยพิจารณาดำเนินการตามแนวทาง ดังต่อไปนี้

๒.๑ การบูรณปฏิสังขรณ์ คือการทำให้โบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างขาดหายไปคืนสู่สภาพเดิมด้วยวัสดุและรูปแบบที่พิสูจน์ได้

๒.๒ การซ่อมแซมรูปแบบขึ้นมาใหญ่ ถ้ามีความจำเป็นทางด้านสังคมและการเมือง หรือเพื่อป้องกันไม่ให้โบราณสถานนั้นถูกนำไปใช้ในกิจการอื่นก็ให้เลือกวิธีหาดังกล่าวนี้ โดยใช้วัสดุและรูปแบบที่ศึกษาเปรียบเทียบจากสถาปัตยกรรม หรือสิ่งก่อสร้างร่วมสมัยนั้น

๒.๓ การจัดชิ้นส่วนใส่ในรูปแบบและเทคนิคเดิม วิธีการนี้เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการอนุรักษ์ทั่วไป

๓. ข้อบังคับ

มาตรา ๑๑ โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น แม้ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใดๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ แต่ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบก่อน

เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติฯ เมื่อศึกษาข้อความในมาตรานี้จะเห็นได้ว่า มีประเด็นสำคัญ

๑) ในวรรคหนึ่ง อธิบดีมีอำนาจให้ พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใดๆ ทำการซ่อมแซมหรือบูรณะโบราณสถานให้คงสภาพเดิมได้

๑. คำว่า พนักงานเจ้าหน้าที่ คือข้าราชการที่ได้รับมอบหมายจากอธิบดีกรมศิลปากร หรือบุคคลที่อธิบดีมอบหมายให้ออกแบบซ่อมแซมและบูรณะโบราณสถาน รวมทั้งลูกจ้างของกรมศิลปากร

๒. ส่วนคำว่า หรือบุคคลใดๆ นั้น หมายถึง คู่สัญญาซึ่งกรมศิลปากรมอบหมายให้ภาคเอกชน ซึ่งทำสัญญากับกรมศิลปากรในการซ่อมแซมโบราณสถานนั้นๆ

๓. ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการรักษาหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิม คำว่า ซ่อมแซมนี้ หมายถึง เทคนิควิธีการที่เป็นระบบการสงวนรักษาโบราณสถานให้คงสภาพเดิม และมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติฯ กล่าวว่า

การซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิม ได้ ตามวรรค ๒ แห่งมาตรา ๑๑ นี้ จะต้องพิจารณากันให้ละเอียดและถี่ถ้วนชัดเจนทั้งทฤษฎีและแนวปฏิบัติเพราะเป็นปัญหาที่มีความขัดแย้งในการปฏิบัติงานอยู่ตลอดเวลา

ในทางทฤษฎีของการอนุรักษ์ สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) และสถาบันระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาวិธีการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม (ICCROM) ได้สรุปเป็นกรอบหลักการเบื้องต้นไว้ว่า

๑. ถ้าเป็นไปได้ในทางเทคนิค วัสดุที่ใช้ซ่อม เช่น ปูน สามารถทำให้คืนสภาพเดิมได้
๒. อย่ามองข้ามการปรับปรุง การซ่อมแซม ในอนาคต
๓. อย่ากีดกันความเป็นไปได้ในเรื่องการศึกษาในอนาคต

เกี่ยวกับการผสมผสานของโบราณวัตถุเก่าและวัตถุใหม่นั้น นักอนุรักษ์จะต้องรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมของโบราณสถานนั้นๆ ไว้ด้วย เช่น

- ให้คงสภาพวัสดุทางประวัติศาสตร์ (ของแท้ดั้งเดิม) ไว้ให้มากที่สุด
- ให้มั่นใจว่าส่วนที่ซ่อมแซมนั้นมีความกลมกลืนกับรูปทรงเดิมและมีมือช่างดั้งเดิมของโบราณสถานนั้น (ในเรื่องสี คุณภาพสี เนื้อวัสดุ รูปร่างและขนาด)
- อย่าทำให้ส่วนที่ต่อเติมเสริมใหม่ข่มวัสดุดั้งเดิม แต่ให้คงความสำคัญต่อหลักฐานทางโบราณคดี
- ซ่อมแซมให้ได้มาตรฐานในการรักษาคุณสมบัติดั้งเดิมในเรื่อง รูปแบบ (Design) วัสดุ (Materials)ฝีมือช่าง (Workmanship) สภาพแวดล้อม (Setting)

การเสริมสิ่งใหม่และกรณีที่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมต้องระวังเรื่องลักษณะเด่นและส่วนประกอบที่สำคัญในอดีต เช่น กระจ่างต้นไม้ ถนน ทางเท้า ฯลฯ

การสงวนรักษาโบราณสถานทุกแห่ง จะต้องได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบระมัดระวัง เพราะว่าอาจมีผลกระทบโดยตรงต่อลักษณะทางประวัติศาสตร์ของแหล่งนั้น แม้ว่าการต่อเติมจะเป็นไปเพื่อเสริมความมั่นคง ป้องกันหรือการรักษาโบราณสถานนั้น เรื่องการบูรณะใหม่นี้บ่อยครั้งก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งและเรื่องนี้ควรได้รับการพิจารณาอย่างมีสติและละเอียดรอบคอบในเรื่องวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน

๔. ยุทธศาสตร์ในการสงวนรักษาโบราณสถาน

การสงวนรักษาในวิธีการต่างๆ ดังกล่าวในหน้าต้น เป็นกระบวนการทางเทคนิคในการรักษาสถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างของคนในอดีตเพื่อคนในอนาคต โดยความรับผิดชอบของคนปัจจุบัน ฉะนั้นยุทธศาสตร์ในกาดำเนินงานให้พิจารณา ดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาเหตุของความเสื่อมของโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนไว้แล้ว พิจารณาว่าโบราณสถานมีเหตุของความเสื่อมเกิดจากปัจจัยอะไร ก็แก้ไขตามแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังนี้ คือ

๑.๑ ถ้าเกิดจากวัชพืชหรือแบคทีเรีย ให้ใช้วิธีการวิทยาศาสตร์อนุรักษ์ โดยอาศัยการกำจัดปัญหาต้นเหตุโดยทางเคมี ฟิสิกส์

๑.๒ ถ้าวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างหรือซ่อมแซมในอดีตเปียก ให้พยายามใช้วิธีการข้อ ๑.๑ เช่น การกำจัดน้ำจากใต้ดิน กรดเกลือหรือต่าง ถ้าปฏิบัติไม่ได้ขอให้พิจารณาปัญหาทางวิศวกรรม

๑.๓ ถ้าเกิดจากโครงสร้างโบราณสถานผุกร่อน ทรุดตัว ให้การแก้ไขปัญหาโดยวิธีการทางวิศวกรรม

๒) ถ้าอาคารประวัติศาสตร์พังทลายลง เพราะเหตุแผ่นดินไหว การสั่นสะเทือน เพราะการคมนาคม การสาธารณูปการและสาธารณูปโภคอันตรายต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ช่างฝีมือหรืออื่นๆ จะต้องดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ศิลปะ การก่อสร้างดั้งเดิมคงสภาพไว้ และย้ายปัจจัยแห่งความเสื่อมออกไป

๓) ถ้าหากสภาพแวดล้อมของโบราณสถานเสื่อมโทรมเพราะการก่อสร้างให้ดำเนินการโยกย้ายอาคารแวดล้อมที่แปลกปลอม การปรับปรุงภูมิทัศน์ซึ่งรกรกตาออกไปจากเขตโบราณสถาน

๔) ไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ตายตัวว่า วิธีการใดดีที่สุดต่อโบราณชนิดใด โบราณสถานแต่ละแห่งจะมีปัญหาไม่เหมือนกัน ฉะนั้น เจ้าหน้าที่รับผิดชอบตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ จะต้องพิจารณาผสมผสานแนวทางการอนุรักษ์ไว้ด้วยกันและแนวทางนั้นสามารถปฏิบัติได้

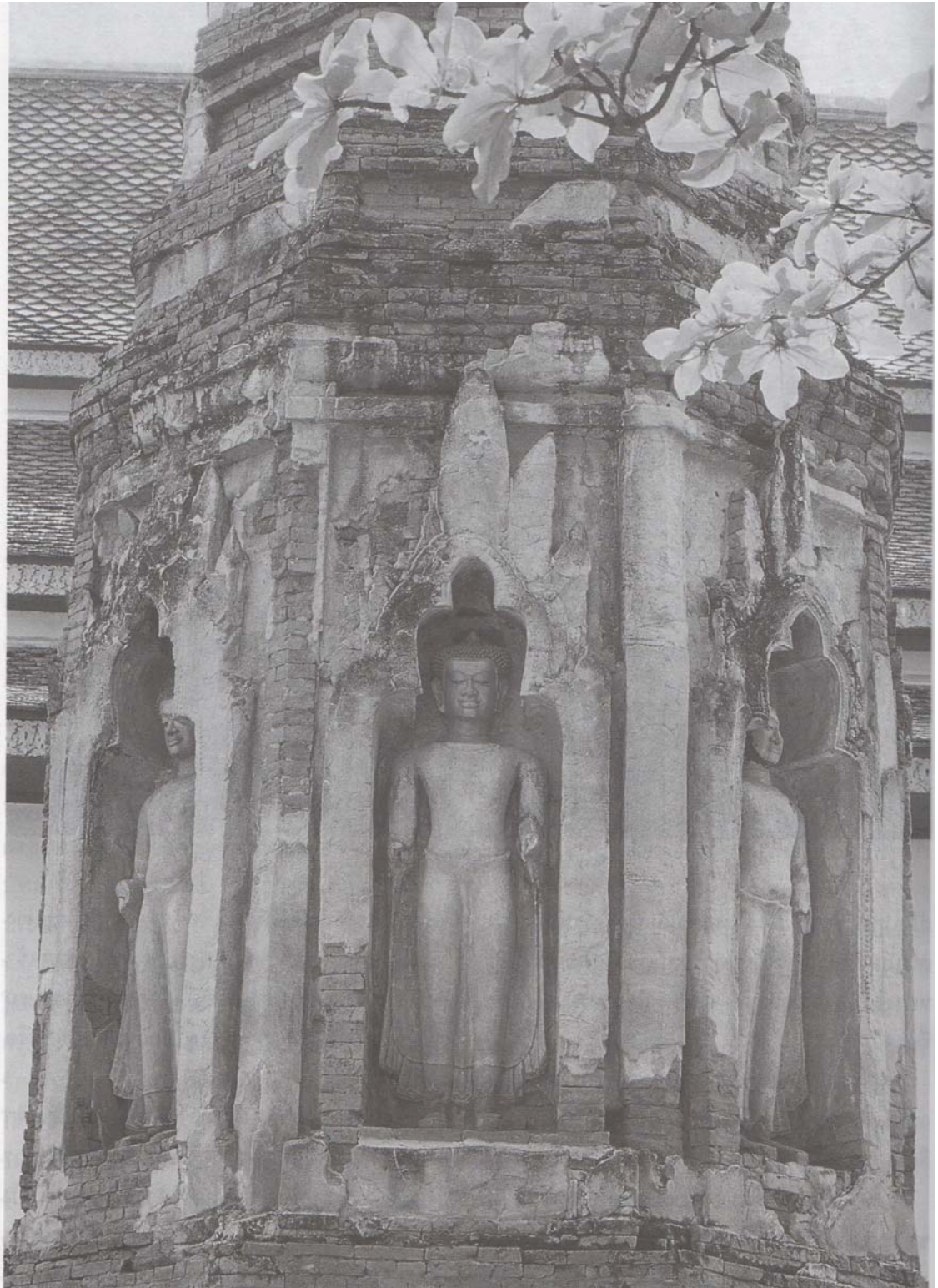
๕) พนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องตระหนักในการกิจเอาไว้เป็นจรรยาบรรณว่า การอนุรักษ์เป็นกระบวนการทางเทคนิคในการสืบทอดสิ่งก่อสร้างของคนในอดีตไปให้คนในอนาคต ไม่ใช่การสนองความต้องการของคนปัจจุบัน

๖) การเลือกวิธีการและแนวทางการอนุรักษ์โบราณ ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาของสถานที่นั้นหรือส่วนหนึ่งของสถานที่นั้น ให้พิจารณาปัญหาพื้นฐาน ๓ ประการ คือ

- ก. ต้องรักษาความสำคัญทางประวัติของสถานที่นั้น
- ข. ต้องรักษาสภาพกายภาพและศิลปะของสถานที่นั้น
- ค. ต้องทำให้อายุของสถานที่และการใช้นั้นยืนยาวต่อไป

ก่อนการดำเนินการอนุรักษ์สถานที่ จะต้องศึกษาปัญหาอย่างถี่ถ้วนในเรื่องทางกายภาพ เอกสารและหลักฐานอื่นๆ ทั้งในโครงสร้างและลักษณะสภาพที่เป็นอยู่และทำบันทึกไว้

การศึกษาอาคารสถานที่ดั้งเดิม หากจะต้องรบกวนโครงสร้างหรือการขุดค้นตกแต่งทางโบราณคดี ควรจะทำเฉพาะในกรณีจำเป็น เพื่อจะได้ข้อมูลสำคัญมาประกอบการพิจารณาหาทางในการอนุรักษ์สถานที่ หรือเพื่อประกอบรูปแบบทางกายภาพเท่านั้น

พระพุทธรูปปูนปั้นวัดจามเทวี ศิลปะหริภุญไชย จังหวัดลำพูน

๕. ข้อปฏิบัติตามเงื่อนไขตามมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ

การจัดทำรูปแบบรายการและข้อกำหนดของอธิบดี ตามมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ จะต้องพิจารณาดำเนินการ

๑) จัดทำข้อปฏิบัติภายในการอนุรักษ์ เป็นลายลักษณ์อักษรประกอบด้วยหลักการและเหตุผล (Concept) ในการพิจารณาพร้อมด้วยหลักฐานประกอบ เช่น ภาพร่าง ภาพถ่าย และตัวอย่างที่สัมพันธ์กัน

๒) จะต้องสั่งการให้ชัดเจนถึงข้อปฏิบัติที่ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาสั่งการในการตัดสินใจแต่ละคราว และ

๓) ข้อความนั้นต้องชัดเจนในวิธีการอนุรักษ์ทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ

การจัดทำรายงานทางวิชาการตลอดจนกระบวนการอนุรักษ์ เป็นสาระสำคัญของเอกสารที่จะต้องจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ โดยมีเอกสาร ภาพหรือลายเส้นเปรียบเทียบก่อน ระหว่าง และภายหลังการบูรณะด้วย

๖. ปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อให้รักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และรูปแบบทางศิลปกรรมไว้ได้

ด้วยเหตุที่งานอนุรักษ์โบราณสถานเป็นงานของช่างเทคนิคที่ผ่านการฝึกอบรมมา โดยเฉพาะไม่ใช่งานของช่างก่อสร้างทั่วไป ฉะนั้นเป็นความจำเป็นที่อธิบดีจะต้องตั้งคณะทำงานขึ้นรับผิดชอบโครงการใดโครงการหนึ่ง ประกอบด้วย

- ๑) สถาปนิกหัวหน้าโครงการ
- ๒) วิศวกร
- ๓) นายช่างอนุรักษ์ศิลปกรรม
- ๔) นักประวัติศาสตร์ โบราณคดี
- ๕) นักวิทยาศาสตร์
- ๖) ภูมิสถาปนิก
- ๗) เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถาน
- ๘) ฯลฯ

ทีมงานสงวนรักษาโบราณสถานดังกล่าว มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน ตามมาตรา ๑๐ - ๑๑ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยแบ่งงานออกเป็น ๔ ขั้นตอนสำคัญ คือ

๑) การเตรียมการและออกแบบประมาณราคา

๑. การศึกษาปัญหาและเสนอแนวทางรูปแบบ คณะกรรมการที่ปรึกษาประชุมพิจารณาแนวทางที่ดีที่สุด ประหยัดที่สุด

๒. สถาปนิก/ช่างอนุรักษ์ การปรับปรุงด้านการออกแบบตามผลการประชุม อธิบดี พิจารณาอนุมัติรูปแบบและรายการและงบประมาณ
๓. การงบประมาณ ประกวดราคาและทำสัญญาตั้งผู้ควบคุมงาน แจ้งเจ้าของหรือผู้ครอบครอง

๒) การปฏิบัติงานภาคสนาม

๑. ช่างอนุรักษ์
๒. ห้องทดลอง
๓. การใช้วัสดุทดแทนส่วนประกอบดั้งเดิม
๔. การตัดสินใจภาคสนาม
๕. การทำงานเป็นทีม
๖. การสรุปรายงาน

๓) การประเมินผลการดำเนินงาน

๑. ประชุมศึกษารายงานผู้คุมงาน
๒. พิจารณามาตรฐานงานในภาคสนามประกอบรายการคู่สัญญา หรือคำสั่งที่อธิบดีสั่งการ
๓. สรุปประเมินผลการปฏิบัติงาน

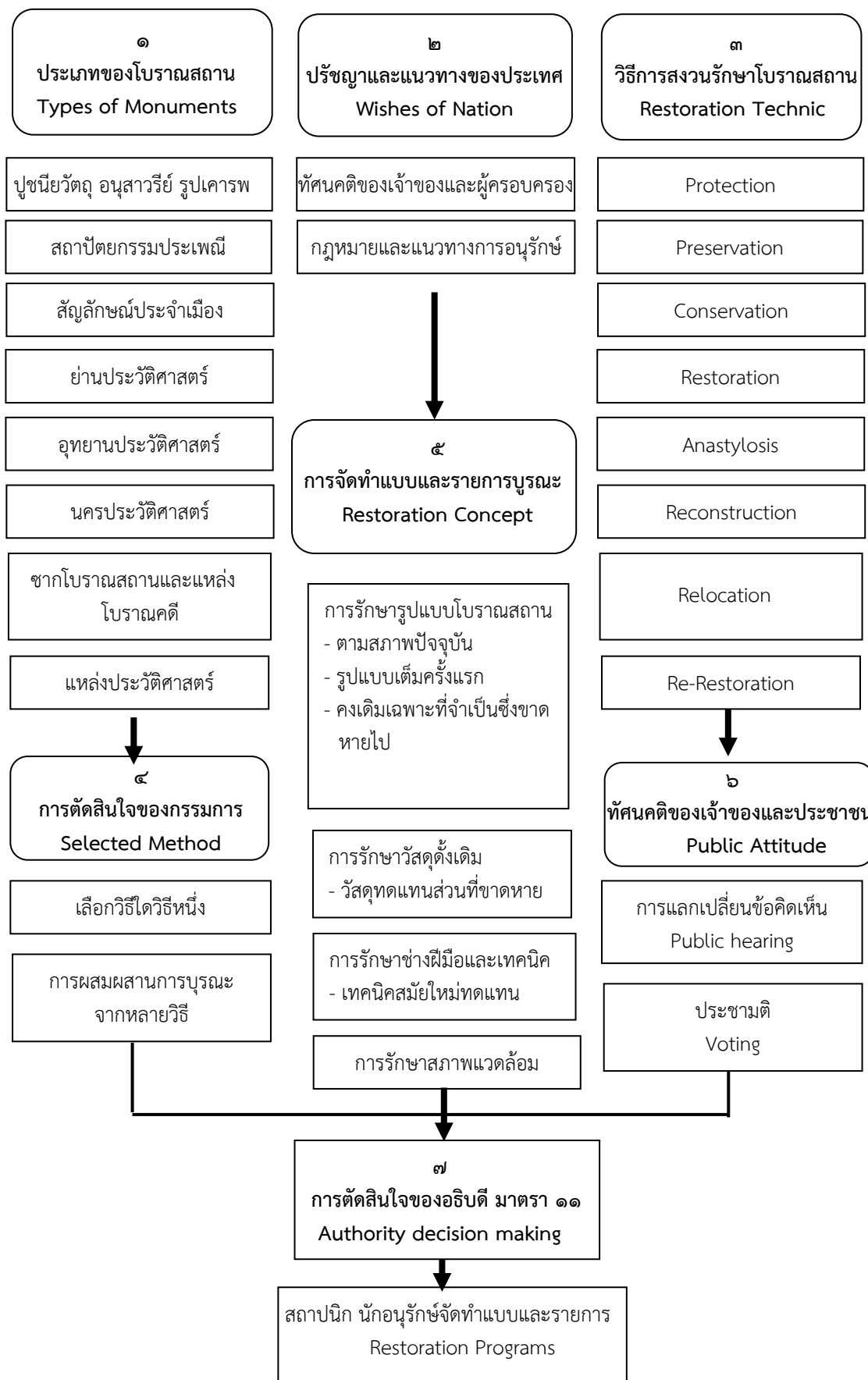
๔) การปฏิบัติงานภาคสนาม ในกรณีที่มีโบราณสถานมีเจ้าของเป็นผู้ครอบครอง อธิบดี จะต้องส่งคืนโบราณสถานที่ได้รับมาดำเนินการ

๗. ขั้นตอนการดำเนินงานตามคำสั่งของอธิบดีกรมศิลปากร

เพื่อพัฒนาแนวคิดตามระเบียบดังกล่าว กรมศิลปากรได้กำหนดการสงวนรักษาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญๆ ไม่ว่าจะเป็นการซ่อมภาพจิตรกรรม การสงวนรักษาทางประวัติศาสตร์ของเมือง การสงวนรักษาประติมากรรมหรืออาคารพาณิชย์กรรมจำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญหลายคนไม่ใช่เป็นงานที่ทำคนเดียวได้ การบูรณะโบราณสถานแต่ละแห่งนั้นขึ้นอยู่กับสภาพของโครงการแต่ละแบบ ผู้อำนวยการจะกำหนดขั้นตอนที่จำเป็นต่างๆ นับตั้งแต่รูปแบบและรายการ การประมูลทำสัญญาและการปฏิบัติการบูรณะไปจนถึงงานต่างๆ ของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ให้มีสถาปนิกเป็นหัวหน้า ในการดำเนินงานนั้นเกณฑ์มาตรฐานจะแบ่งงานออกเป็นขั้นตอนและงานย่อย ดังนี้

ขั้นตอนและวิธีและพิจารณาแนวทางการบูรณะโบราณสถานของกรมศิลปากร (ที่มีความสำคัญ อันดับ ๑)

ตามมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ขั้น ๑ การสำรวจและออกแบบ (Pre – Design and Research Phase) เป็นการดำเนินงาน ดังนี้

๑) ศึกษาและการวิเคราะห์การประเมินเบื้องต้น พิจารณาว่า โบราณสถานนั้นชนิดใด ทำไม ต้องอนุรักษ์ ควรอนุรักษ์อย่างไร

๒) การจัดทำเอกสาร (Documentation) บันทึกสภาพที่คงอยู่ด้วยการถ่ายภาพและภาพร่าง เมื่อเป็นไปได้ก็จัดทำเอกสารบันทึกหลักฐานเปรียบเทียบสภาพเดิมตามทะเบียนบัญชีในปัจจุบัน กับสภาพที่ควรซ่อมแซมเสริมใหม่จำแนกเป็น

๒.๑ การค้นคว้าทางประวัติ ศึกษาและเตรียมรายงานทางเอกสาร ภาพถ่ายสมัยเก่า และข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขึ้นทะเบียน ประวัติศาสตร์ก่อสร้าง ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม รวมทั้งผู้คนที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ในการพิจารณาแบบแปลนแผนผัง

๒.๒ การค้นคว้าทางโบราณคดี ดำเนินการขุดค้นในพื้นที่ขอบเขตโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการซึ่งตั้งอยู่ในแหล่งที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไม่เด่นชัด เช่น มีการทับถมของดินรอบฐานบริเวณ เพื่อจะใช้เป็นแนวทางในการบูรณะรวมทั้งประเมินค่าโบราณวัตถุทางวิชาการ

๒.๓ การพิจารณาทางด้านวิศวกรรมและสถาปัตยกรรม โดยใช้ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี และการวิเคราะห์ทางกายภาพอย่างละเอียดในส่วนขั้นพื้นฐาน

๒.๔ งานออกแบบขั้นต้น เตรียมภาพร่างและเอกสารอื่นๆ ที่แสดงถึงการปรับปรุงที่จะทำขึ้น วัสดุ ความคิดทางด้านวิศวกรรม การเปลี่ยนแปลงและงานส่วนอื่นๆ ทางการสงวนรักษา

๒.๕ งบประมาณค่าใช้จ่าย เตรียมรายละเอียดค่าใช้จ่าย ซึ่งอาจเป็นไปได้ที่จะช่วยลดต้นทุนในการตั้งงบประมาณต่อไป

๒.๖ รายงานขั้นต้น รวบรวมข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรตลอดจนภาพร่างภาพถ่ายและข้อมูลอื่นๆ สำหรับเป็นรายงานของผู้ปฏิบัติ และช่วยในการเตรียมการใช้ประโยชน์ รวมถึงไปถึงการสำรวจของท้องถิ่นและประเทศ และการจัดทำทะเบียนที่ทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ หรือสิ่งที่มีประโยชน์สำหรับการจัดงบประมาณโดยผ่านหน้าที่ด้านสงวนรักษาทางประวัติศาสตร์

๓) การกำหนด (Programming) ตัดสินและชี้ให้เห็นว่าอาคารนั้นควรดำเนินการอนุรักษ์และปฏิบัติอย่างไร

๔) การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นไปได้ (Feasibility Study) ตรวจสอบและประมวลข้อกำหนดและประเมินความเป็นไปได้ทางการเงินและเทคนิคของงานสงวนรักษาที่จะทำว่าจะได้หรือไม่ แล้วนำเสนออธิบดีกรมศิลปากรพิจารณาสั่งการหรือผ่านคณะกรรมการ ซึ่งอธิบดีแต่งตั้งขึ้น

ขั้น ๒ การปรับปรุงด้านการออกแบบ (Design – Development Phase) เป็นการนำแนวทางของอธิบดีมาปรับปรุง เช่น

๑) การออกแบบทางสถาปัตยกรรม เตรียมภาพร่างออกแบบขั้นสุดท้ายสำหรับโครงการ รวมทั้งผังแหล่งบริเวณต่างๆ ผังแสดงรายละเอียดด้านต่างๆ และรายละเอียดต่างๆ ทางการสงวนรักษาที่สำคัญ ซึ่งงานเหล่านี้ก็จำเป็นต้องใช้เทคนิคการก่อสร้าง และวัสดุพิเศษ

๒) **ด้านวิศวกรรม (Engineering)** เตรียมออกแบบขั้นต้นและเอกสารทางโครงสร้างไฟฟ้า เบ็ดเตล็ด และการปรับปรุงแหล่งอื่นๆ

๓) **รายละเอียด** เตรียมรายละเอียดของงานโดยสังเขปเป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งวัสดุ การใช้ช่างฝีมือและวิธีการ รวมทั้งเทคนิคที่จำเป็นต้องใช้โดยจำแนกออกไว้ดังนี้

๓.๑ การจัดทำผังรูปแบบการใช้ที่ดิน เป็นการกำหนดใช้ที่ดินในบริเวณ โบราณสถาน ที่จะดำเนินการบูรณะ ประกอบด้วย

๑. พื้นที่ที่เป็นโบราณสถาน ได้แก่ พื้นที่ซึ่งมีความสำคัญยิ่ง ซึ่งจะต้องปฏิบัติการด้วยความระมัดระวัง

๒. ที่ดินซึ่งใช้เป็นส่วนประกอบของโบราณสถาน เช่น ทางเท้า ส่วนบริเวณที่ สงวนไว้เพื่อการขุดค้นในอนาคต (โดยการปลูกดอกไม้คลุมบริเวณไว้)

๓. สถานที่บริการ อันประกอบด้วย ที่จอดรถ ที่พักผู้เข้าชม ห้องน้ำ นันทนาการ และสถานที่จัดบริการอื่นๆ

๔. สถานที่อื่นๆ หากเป็นพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์หรือเมืองประวัติศาสตร์ จะมีปัจจัยอื่นๆ ประกอบ เช่น ชุมชน ตลาดการค้าของที่ระลึก ส่วนสาธารณูปการและสาธารณูปโภค เป็นต้น โดยกำหนดพื้นที่ในกลุ่มต่างๆ ออกเป็นสี หรือใช้จัดหมายเลขกำกับให้ชัดเจนว่า หมายเลข บริเวณนั้นๆ จะใช้ทำอะไร ผังบริเวณดังกล่าวนี้จะกำหนดในอัตราส่วน ๑ : ๕๐๐

๓.๒ การจัดทำผังเฉพาะ (Zoning Plan) เมื่อได้ดำเนินการ กำหนดแนวทางใน ภาพรวมและการเกี่ยวข้องระหว่างโซนต่างๆ แล้ว แต่ละโซนจะขยายรายละเอียดเพิ่มขึ้นว่าในส่วนนั้น จะดำเนินการอย่างไร มีโบราณสถานที่ตั้งอยู่ที่ไหน พื้นที่ว่างจะอย่างไร จะมีส่วนบริการ เช่น ทางเดินทางเข้าเชื่อมกันอย่างไร

๓.๓ รูปแบบการบูรณะโบราณสถาน (Elevation Drafting) ผังรูปแบบการบูรณะ โบราณสถานแต่ละคำสั่งจะประกอบด้วย

๑. ผังพื้นเพื่อควบคุม

๒. ผังรูปตั้งทางสถาปัตยกรรม ทั้ง ๔ ด้าน

๓. รูปแบบโครงสร้างทางวิศวกรรม

๔. ตำแหน่งจุดสำคัญทางจิตรกรรม ประติมากรรม หรือการตกแต่งซึ่งจะต้อง อาศัยการขยายรูปแบบของนักประวัติศาสตร์ศิลปะว่า จะได้ดำเนินการบูรณะแค่ไหน อย่างไร และโดย วิธีใด

๕. การปฏิบัติการทางเคมีและฟิสิกส์ ในบางกรณีจะต้องใช้วิทยาศาสตร์เข้ามา ช่วยในการอนุรักษ์ จะต้องกำกับไว้ให้ชัดเจน

๖. การตกแต่งภูมิทัศน์ จะต้องกำหนดไว้ให้ชัดว่า ให้ทำอะไร ที่ไหน มีผังและ คำบรรยายกำกับไว้ด้วย

๓.๔ กำหนดขั้นตอนการบูรณะ ปกติขั้นตอนการบูรณะกำหนดไว้ดังนี้

๓.๔.๑ หากใช้การบูรณะแบบอนัสติโลซิส คือการรื้อแล้วก่อตั้งเข้ารูปใหม่ จะต้องจัดทำตามขั้นตอนต่อไปนี้

๑) กำหนด (Coding) บนชิ้นส่วนโบราณสถานเป็นหมายเลขพร้อมทิศทางด้วยสี หรือคอนกรีต และบันทึกไว้ในรูปแบบแผนผัง

๒) การขนย้ายออก (Moving) ไปเก็บไว้ในสถานที่ซึ่งอยู่นอกเขตการก่อสร้าง เพื่อปฏิบัติการทางเคมีหรือการทำความสะอาดแล้วแต่รายการในข้อ ๓.๓

๓) การจัดทำโครงสร้าง (Structure Construction) เป็นการก่อสร้างรากฐานและโครงสร้างตามที่กำหนดไว้ในรูปแบบที่ได้เตรียมการไว้ โดยปกติจะใช้คอนกรีต (พิเศษ) เสริมเหล็ก

๔) การนำชิ้นส่วนกลับที่กลับ เป็นการนำวัสดุชิ้นเดิมตั้งในตำแหน่งเดิมตามรหัสที่สร้างไว้ ชิ้นส่วนที่ตกลงมาแต่เดิมให้ทดลองประกอบตามพื้นดินก่อนนำไปติดตั้งจนหมด ทุกชิ้นส่วน ชิ้นส่วนใดสูญหายไปหรือสภาพให้ใช้ของใหม่แทน แต่ไม่ควรเกิน ๕ เปอร์เซ็นต์ของกายภาพในการบูรณะนี้ผู้รับผิดชอบจะต้องถ่ายภาพบันทึกไว้ทุกชิ้นให้ครบ ในการดำเนินงานต้องมีความซื่อสัตย์ต่อหลักการโดยไม่เปลี่ยนสภาพวัสดุ

๓.๔.๒ การบูรณะแบบอื่นๆ รวมทั้งงานศิลปะตกแต่ง ในรูปแบบและรายการจะต้องแสดงขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจนว่าจะทำอะไร ที่ไหน อย่างไร ใช้ช่างฝีมือประเภทใด หรือมีวิธีการปฏิบัติงานเป็นขั้นตอนอย่างไร ให้ปฏิบัติการได้มากน้อยเพียงใด (ข้อยุ่งยากจะเกี่ยวกับการเสริมรูปทรงโบราณสถาน ประเภทอิฐ จิตรกรรม และประติมากรรมตกแต่งอาคาร เป็นต้น)

ประมาณการค่าใช้จ่ายที่เป็นไปได้ เตรียมค่าใช้จ่ายที่ประมาณการไว้ สำหรับงานที่จะทำ ซึ่งขึ้นอยู่กับกรออกแบบทางสถาปัตยกรรม งานด้านวิศวกรรม และการกำหนดรายละเอียดของงาน จะต้องปฏิบัติ ตามมาตรา ๑๐ แห่ง พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ คือ จะต้องได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร

ขั้นที่ ๓ การขออนุมัติงบประมาณเพื่อการบูรณะ กรมศิลปากรจะนำแบบรูปรายการทั้งหมดให้สำนักงานงบประมาณพิจารณาอนุมัติวงเงิน โดยจะต้องมีเอกสารประกอบ ดังนี้

๑) เอกสารการก่อสร้าง เตรียมเอกสารการก่อสร้างทั้งหมด รวมทั้งแบบ ผัง และการกำหนดรายละเอียดของงาน รายละเอียดเหล่านี้จำเป็นสำหรับการก่อสร้างของโครงการทั้งหมด และสำหรับเป็นเอกสารสัญญาอื่นๆ

๒) การประมาณการค่าใช้จ่ายขั้นสุดท้าย เตรียมปรับรายละเอียดค่าใช้จ่ายที่เป็นไปได้ของงานทั้งหมด

๓) การอนุมัติของสำนักงานงบประมาณ ต้องได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานงบประมาณก่อนแล้ว จึงจะดำเนินการจัดผู้รับผิดชอบดำเนินงานพิจารณาต่อโครงการด้วย

ขั้น ๔ การประมูล การต่อรองราคา การลงนามในสัญญาก่อสร้าง (Bidding Negotiations and Construction Contract Phase)

การทำสัญญา ในกรณีมีผู้รับจ้างที่แจ้งให้เขาทราบถึงสัญญาต่างๆเกี่ยวกับโครงการสงวนรักษา และควรมีวิธีการคัดเลือกผู้รับจ้างและผู้ทำสัญญาจ้างในการทำงานด้านการสงวนรักษาที่มีคุณภาพ

๑) คุณสมบัติของบริษัทฯ ที่เสนอดำเนินการได้ หลายประเทศกำหนดคุณสมบัติพื้นฐานประกอบด้วย

๑. ต้องมีคุณสมบัติตามกฎหมายว่าด้วยการก่อสร้างและมีผลงานตามที่กฎหมายกำหนดไว้ใน การรับเหมาก่อสร้างของทางราชการ

๒. บริษัทนั้นจะต้องเสนอชื่อช่างเทคนิคที่จะรับผิดชอบในการดำเนินงาน เช่น

- สถาปนิกการอนุรักษ์
- วิศวกรการอนุรักษ์
- นักประวัติศาสตร์ศิลปะหรือนักโบราณคดี
- นายช่างโยธา
- นายช่างศิลปกรรม
- นักวิชาการด้านอนุรักษ์
- ช่างฝีมืออื่นๆ

๒) การปฏิบัติการโดยผู้เชี่ยวชาญของหน่วยราชการ เนื่องจากการอนุรักษ์เป็นงานพิเศษที่ไม่เหมือนกับการก่อสร้างโบราณสถาน ในการดำเนินงานบางประเภทจะต้องดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีความชำนาญเฉพาะ ทั้งนี้จะต้องจัดตั้งทีมการอนุรักษ์ขึ้น ประกอบด้วย

๒.๑ หัวหน้าโครงการ ช่วยทำหน้าที่รับผิดชอบแทนผู้จัดการ ซึ่งจะต้องกำกับการดำเนินงานให้เป็นไปตามขั้นตอน ตามแผนที่กำหนดไว้ รวมทั้งจัดเจ้าหน้าที่ไปตรวจดำเนินการตามระยะเวลาและจัดทำรายงานเมื่อการบูรณะสำเร็จแล้ว ซึ่งจะมีองค์ประกอบสำคัญ ๔ กลุ่ม คือ

- กลุ่มธุรการ ซึ่งจะต้องอยู่สำนักงานประจำ
- ช่างเทคนิค ซึ่งจะต้องปฏิบัติงานประจำตามระยะเวลาที่กำหนด
- ฝ่ายควบคุมพัสดุ ซึ่งเดินทางไปเป็นครั้งคราว
- ฝ่ายตรวจสอบ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญจะต้องเดินทางไปตรวจสอบการดำเนินงาน

ขั้น ๕ การปฏิบัติงานภาคสนาม (Fieldwork)

การนำแผนงานซึ่งออกแบบโดยละเอียดแล้ว ไปปฏิบัติงานในภาคสนามมิใช่สิ่งยาก หากชั้นวางแผนและออกแบบได้ทำการคิดไว้อย่างรอบคอบ ถึงวิธีการดำเนินงานและการเผชิญหน้ากับปัญหา ในทางกลับกันอาจเป็นสิ่งยากหากการวางแผนไม่รอบคอบ และไม่คำนึงความไปได้ในการปฏิบัติงาน การปฏิบัติงานดังกล่าวนี้ การประสานงานและการควบคุม จะเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ผู้ควบคุมงานจะต้องปฏิบัติ ดังนี้

- ๑) ศึกษาแผนการดำเนินงานตั้งรูปแบบรายการให้ชัดเจน
- ๒) จัดทำบันทึกรายงานประจำวัน ตามระเบียบการคุมงาน พร้อมบันทึกด้วยภาพถ่ายไว้เป็นหลักฐาน
- ๓) จัดทำรายงานตามขั้นตอนที่ปฏิบัติทางวิศวกรรม สถาปัตยกรรม ศิลปะและวัฒนธรรม
- ๔) นำเสนอผู้บังคับบัญชาตรวจสอบและประเมินผลได้

เทคนิคการทำงานสนาม

ปัจจุบันแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานดูเหมือนจะมีแนวปฏิบัติแบบเดียวกันเกือบทั่วโลก จะผิดแผกแตกต่างกันบ้างก็ขึ้นอยู่กับสังคมและประเพณีของประเทศที่เป็นเจ้าของโบราณสถาน และอุปกรณ์เครื่องมือและกำลังทรัพยากรที่แตกต่างกัน ในบรรดาทรัพยากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบูรณะโบราณสถานนั้น บุคลากรทางอนุรักษ์เป็นคนสำคัญที่สุด

บทบาทของฝีมือช่างอนุรักษ์

ขอบเขตของทักษะฝีมือช่างเป็นงานที่เริ่มตั้งแต่การซ่อมแซมธรรมดา การบำรุงรักษา ทรัพย์สินไปจนถึงงานที่สลับซับซ้อน ซึ่งต้องการช่างอนุรักษ์ที่มีฝีมือชั้นสูง ช่างเหล่านี้ควรได้รับการยกย่องสถานภาพเท่าเทียมกับบุคลากรสาขาอื่นๆ ในกลุ่มนักอนุรักษ์ แต่ในหลักปฏิบัติช่างเหล่านี้อาจทำยาก จำเป็นจะต้องฝึกฝนช่างรายย่อยให้มีประสบการณ์เพิ่มขึ้น

ทักษะเหล่านี้จะทำได้โดยถ่ายทอดจากช่างอาวุโส โดยต้องอาศัยเวลา ประสบการณ์ และการฝึกหัดเป็นสำคัญ โดยเฉพาะคำแนะนำของช่างอาวุโสที่ผ่านประสบการณ์เป็นสิ่งสำคัญ

งานช่างฝีมือที่ดี

การแก้ไขปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือนั้น ขึ้นอยู่กับการจัดค่าตอบแทนที่เหมาะสมในการทำงานแต่ละวัน การทำงานนอกเวลา และการจ้างเหมาผลิตงานเป็นชิ้นๆ ช่างฝีมือระดับเบื้องต้นที่ขาดประสบการณ์ไม่ควรนำมาใช้ในการทำงานโบราณสถานสำคัญ ฉะนั้นการตรวจสอบฝีมือช่าง โดยดูผลงานที่ได้เคยทำ น่าจะเป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งในการพิจารณาระดับของช่างฝีมือ

การควบคุมงานของนักอนุรักษ์

การจะทำงานภาคสนามให้เกิดผลดีนั้น จะต้องพิจารณาถึงกลุ่มนักอนุรักษ์ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมงาน เช่น ทีมสถาปนิก นักอนุรักษ์สถาปัตยกรรม นักอนุรักษ์ด้านศิลปกรรม นักโบราณคดี นักจดหมายเหตุ ซึ่งคนเหล่านี้จะอาศัยการศึกษาจากมหาวิทยาลัยอย่างเดียวไม่ได้ เพราะมหาวิทยาลัยทั่วไปไม่ได้สอนรายละเอียดเหล่านี้ จำเป็นจะต้องมีการฝึกงานภาคสนามอย่างเพียงพอจึงจะดำเนินการได้ การปฏิบัติงานซึ่งจะต้องประสานแนวทางในการปฏิบัติเป็นประจำวัน ประจำสัปดาห์กับช่างฝีมือ เพื่อกำกับและรักษามาตรฐานของงานไว้มิให้สูญหาย คนเหล่านี้จะต้องบันทึกการผสมวัสดุทางการก่อสร้าง เช่น การผสมปูนการใช้เคมี ฯลฯ เพื่อประโยชน์ในการประเมินในโอกาสต่อไป

ห้องทดลองการอนุรักษ์

ปัจจุบันวิทยาการการอนุรักษ์เข้ามามีบทบาทในการสงวนรักษาโบราณสถานมากขึ้น เพราะกระบวนการทางวิทยาการจะให้ข้อมูลถึงการเสื่อมและวิธีการแก้ไข โดยไม่ต้องทำการบูรณะได้อย่างดีที่สุด แต่หากไม่สามารถดำเนินการเช่นนั้นได้ บทบาทของวิทยาการทางการอนุรักษ์จะเข้ามาช่วยในการซ่อมแซมโบราณสถานที่ไม่เกิดอันตรายโดยมองไม่เห็น เช่น การเกิดความชื้น การมีกรดและต่างมากเกินไป เป็นต้น ห้องทดลองเกี่ยวกับวัสดุที่นำมาใช้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งในมาตรฐานและการปฏิบัติงานภาค โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางศิลปกรรมดีเด่น เช่น ลวดลายศิลปกรรม งานจัดสภาพและประติมากรรมติดที่ เป็นต้น

แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ ไม่มีอะไรดีไปกว่าการจัดตั้งศูนย์การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์ขึ้น เพื่อนำเอาช่างสารพัดชนิดมาฝึกสอนกระบวนการและเทคนิคการอนุรักษ์โดยเฉพาะ

การรักษาคุณค่าดั้งเดิมของโบราณสถาน

การสงวนรักษาโบราณสถานที่ดีที่สุด คือการป้องกันไม่ให้โบราณสถานพังทลาย หรือเสื่อมค่า แต่ปัญหาเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ถ้าวัสดุที่ทำการก่อสร้าง เทคนิคการก่อสร้าง และสภาพแวดล้อมของโบราณสถานมีมลพิษ การซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์จึงเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้

การเตรียมการออกแบบการบูรณะเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อความผิดพลาดในการซ่อมแซมเป็นสิ่งแรก ช่างฝีมือและนักอนุรักษ์ที่มีจรรยาบรรณเป็นปัจจัยส่วนที่สอง งานภาคสนามเป็นปัจจัยกลุ่มที่สามในการอนุรักษ์

การใช้วัสดุทดแทนส่วนประกอบดั้งเดิม

โบราณสถานทุกแห่งมักจะเสื่อมสภาพเพราะส่วนที่เป็นเพียงวัสดุ เช่น อิฐ หิน ไม้ ฯลฯ เสื่อมสภาพกับโครงสร้างทางวิศวกรรม เช่น คาน พื้น ฯลฯ ทดตัว ทำให้รูปทรงของโบราณสถานสูญเสียไป บางครั้งพังทลายลงหรือทรุดหายไปบางส่วน ทำให้ของแท้ดั้งเดิมเสียหาย เมื่อทำการบูรณปฏิสังขรณ์ วัสดุทดแทนจึงมักจะเป็นปัญหาใหญ่ที่มีการวิพากษ์วิจารณ์กันมาก

หลายประเทศที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีงบประมาณเพียงพอ จึงนำเอาวัสดุที่เสื่อมสภาพเหล่านั้นเข้าห้องปฏิบัติการ เพื่อรักษาวัสดุนั้นให้แข็งแรงมั่นคงเช่นเดิม แล้วนำมาทำการซ่อมแซมตามรูปแบบเดิม เช่น ไม้ฝักเอาไม้ไปทำการอนุรักษ์แล้วนำมาซ่อม อิฐเสื่อมก็นำอิฐไปทำการซ่อมอนุรักษ์ใหม่แล้วนำกลับมาซ่อมในตำแหน่งเดิม ฯลฯ แต่มีหลายประเทศไม่มีฐานะทางเศรษฐกิจเช่นนั้น การนำวัสดุทดแทนเข้ามาใช้แทนของเดิมที่ผุหรือขาดหายไปมาใส่ในการบูรณะ เพื่อรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมของโบราณสถานแห่งนั้นเอาไว้ตามรูปแบบเดิม พอจะอนุโลมใช้ได้ ทั้งนี้ต้องคำนึงเอาไว้ว่า

๑. รูปแบบของวัสดุนั้น เป็นประเภทเดียวกับวัสดุในการก่อสร้างอาคารนั้น กล่าวคือ

อิฐ	ทดแทนด้วย	อิฐ
ไม้	ทดแทนด้วย	ไม้
ปูน	ทดแทนด้วย	ปูน
เหล็ก	ทดแทนด้วย	เหล็ก
หินทราย	ทดแทนด้วย	หินทราย
ศิลาแลง	ทดแทนด้วย	ศิลาแลง

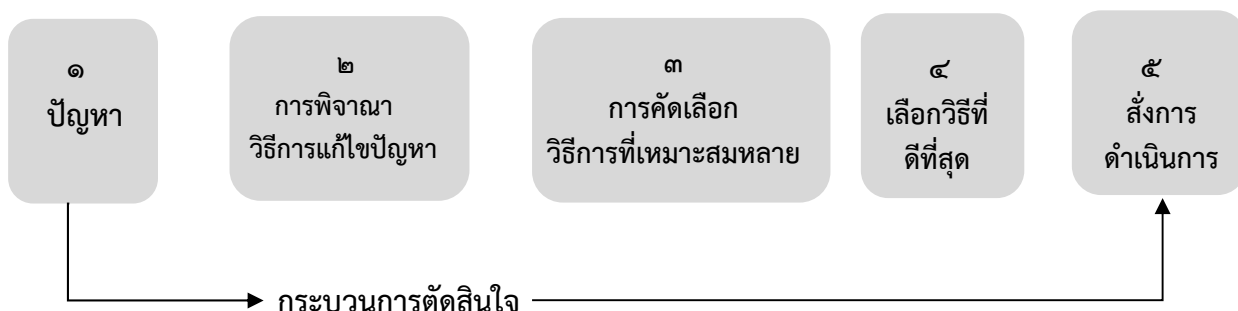
ICOMOS และ ICOM เสนอแนะไว้ว่า การซ่อมแซมส่วนที่แตกหักหรือผุพังไปให้กลับคืนสภาพเดิมนั้น ควรใช้ช่างฝีมือและวัสดุประเภทเดียวกันที่สืบทอดมาแต่โบราณ แต่พึงระวังอย่าให้การซ่อมแซมนั้นเป็นการก่อสร้างศิลปกรรมขึ้นมาใหม่

การตัดสินใจ

การตัดสินใจว่าจะดำเนินการสงวนรักษาอย่างไร โบราณสถานจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุดนั้น เป็นกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลเพื่อเลือกแนวปฏิบัติเพื่อนำงานไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ การตัดสินใจที่ถูกต้องจะทำให้งานสำเร็จได้มาตรฐาน ทำให้มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติไม่ถูกทำลาย

กระบวนการตัดสินใจ ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

- ๑) การพิจารณาปัญหา
- ๒) การพิจารณาแนวทางการแก้ไขปัญหาทำโดยเลือกจากหลายวิธี
- ๓) คาดคะเนผลกระทบจากการเลือกแต่ละวิธี
- ๔) การตัดสินใจเลือกที่ดีที่สุด
- ๕) การตกลงใจสั่งการ

DICISION MAKING	DICISION LINE
๑. ทางเลือก (Alternation) _____	หลายๆ แนวทาง
๒. ข้อมูล (Information) _____	ชัดเจน แหล่งข่าวแน่นอน การสำรวจถูกต้อง
๓. ความเสี่ยง (Risk) _____	มีมากน้อยเพียงใด
๔. คุณค่า (Value) _____	ชัดเจนไม่ก่อให้เกิดการสับสน
๕. จำนวนทรัพยากร (Resource) _____	มากน้อยแค่ไหน
ปัจจัยที่ใช้ประกอบการตัดสินใจ	

การทำงานเป็นทีม (TEAM)

การทำงานเป็นทีมเป็นการทำงานร่วมกันของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป โดยบุคคลที่ทำงานร่วมกันเป็นคณะนั้น จะต้องมีความสัมพันธ์ทั้งด้านความคิด การช่วยเหลือ ฯลฯ เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายในเวลาและทรัพยากรกำหนดทุกคนจะต้องตระหนักไว้ว่า การสงวนรักษาโบราณสถานปัจจุบันเป็นการทำงานเป็นทีม ไม่ใช่การดำเนินการของปัจเจกบุคคลเช่นอดีต

๕. ลักษณะของทีมงานในการสงวนรักษาโบราณสถาน

- ๑) การจัดทีมงานภายในกอง
- ๒) การจัดทีมงานระหว่างกรมหรือหน่วยงาน
- ๓) การจัดทีมงานระหว่างชาติ

ปัญหาในการปฏิบัติงานเป็นทีม ต้องตระหนักเอาไว้ว่า นักอนุรักษ์แต่ละคนในทีมงาน

๑. มีความขัดแย้งทางความคิด เพราะเรียนมาคนละสาขา คนละวัตถุประสงค์
๒. ประสบการณ์และศักยภาพของบุคคลไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในการทำงาน มากน้อยแค่ไหน
๓. ขาดการประสานงานและการมอบหมายงานที่ชัดเจน

แนวทางการสร้างทีมงาน

- จะต้องสร้างความเข้าใจและให้สมาชิกยอมรับในความสำคัญของคณะทำงานเป็นทีม วัตถุประสงค์องค์ประกอบของทีมและสภาพแวดล้อม ฯลฯ
- ขั้นตอนการสร้างทีมงาน ประกอบด้วย การสร้างความคุ้นเคย การปรับตัวเข้าหากัน
- ระยะเวลาการกำหนดข้อตกลงและการปฏิบัติงานโดยยึดเป้าหมาย

การปฏิบัติตามแผน ซึ่งจะต้องมีการประชุมเพื่อประเมินผลการดำเนินงาน แก้ไขปัญหา และปรับยุทธวิธีการทำงานอย่างสม่ำเสมอ

๘. แจ่งเจ้าของและผู้ครอบครองทุกครั้งที่ทำกรซ่อมแซมโบราณสถาน

ก่อนการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือประกาศกำหนดขอบเขตที่ดินโบราณสถานตามความในมาตรา ๗ หรือการบูรณะโบราณสถานตามมาตรา ๑๑ จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยละเอียดรอบคอบ เพื่อประโยชน์ในการแจ้งหนังสือ จะได้สะดวกรวดเร็วและถูกต้องตามหลักเกณฑ์ในกฎหมาย ซึ่งในปัจจุบันมีส่วนราชการและเอกชนเจ้าของที่ดินและสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับการนี้อยู่มาก ซึ่งพอจะสรุปหลักเกณฑ์ที่จะพิจารณาว่าสมควรจะแจ้งผู้ใดบ้าง ในกรณีที่ เป็นทรัพย์สิน ดังต่อไปนี้

๑. แจ่งสำนักงานทรัพย์สินฯ ถ้าเป็นที่ดินอันเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์^{๗๕} ตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑.๑ ทรัพย์สินส่วนพระองค์ หมายความว่า ทรัพย์สินที่เป็นของพระมหากษัตริย์อยู่แล้วก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ หรือทรัพย์สินที่รัฐทูลเกล้าฯ ถวาย หรือทรัพย์สินที่ทรงได้มาไม่ว่าในทางใด นอกจากที่ทรงได้มาในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้รวมทั้งดอกผลที่เกิดจากบรรดาทรัพย์สินเช่นว่านั้นด้วย ซึ่งตามมาตรา ๕ วรรคสาม แห่งพระราชบัญญัติเดียวกันนี้ กำหนดว่าทรัพย์สินส่วนพระองค์นั้น การดูแลรักษาและการจัดผลประโยชน์ให้เป็นไปตามพระราชอัธยาศัย

๑.๒ "ทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน" หมายความว่า ทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์ซึ่งใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ เป็นต้น พระราชวังซึ่งตามมาตรา ๕ วรรคแรก แห่งพระราชบัญญัติเดียวกันนี้ กำหนดให้อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง

๑.๓ ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หมายความว่า ทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์ นอกจากทรัพย์สินส่วนพระองค์และทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดินดังกล่าว ซึ่งตามมาตรา ๕ วรรคแรกกำหนดว่าทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์บรรดาที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคให้อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง ส่วนมาตรา ๕ วรรคสอง กำหนดว่า ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ นอกจากที่กล่าวไว้ในวรรคก่อน ให้อยู่ในความดูแลรักษาและจัดหาผลประโยชน์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และตามมาตรา ๔ ทวิ กำหนดว่า ให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นนิติบุคคล

๒. แจ่งผู้ว่าราชการจังหวัด ถ้าเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่รกร้างว่างเปล่า และที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืนหรือทอดทิ้ง กลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๐๔ (๑) หรือที่ดินที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินนั้น ตามประมวลกฎหมายที่ดิน มาตรา ๘ กำหนดให้อธิบดีกรมที่ดินมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาและดำเนินการคุ้มครองป้องกันได้ตามควรแก่กรณี และหากที่ดินนั้นต้องอยู่ในเขตของจังหวัดใด ผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นๆ ก็มีอำนาจปกครองดูแลด้วย

๓. แจ่งผู้ว่าราชการจังหวัด ถ้าเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทพลเมืองใช้ร่วมกัน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๐๔ (๒) นั้น ตามประมวลกฎหมายที่ดิน มาตรา ๘ ตริ กำหนดให้อธิบดีกรมที่ดินออกหนังสือสำคัญ สำหรับที่หลวงก็ให้ใช้หลักฐานทางราชการ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงนี้ เป็นเพียงหลักฐานและเอกสารของทางราชการ ไม่ใช่หนังสือแสดงกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครอง ในกรณีนี้หากที่ดินนี้ตั้งอยู่ในจังหวัดใด ผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นๆ มีอำนาจปกครองดูแลด้วย หากส่วนราชการใดขอใช้ประโยชน์อยู่ ก็ถือว่าสิทธิครอบครองด้วยเช่นกัน

๔. แจ่งกรมธนารักษ์ ถ้าเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน โดยเฉพาะตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๐๔ (๓) เช่น ที่ดินคูเมือง กำแพงเมืองนั้น ตามพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. ๒๕๑๘ ในมาตรา ๔ บัญญัติว่า ที่ราชพัสดุ

^{๗๕} ในกรณีนี้จะต้องนำเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นำความกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อนจึงจะดำเนินการได้ [ปัจจุบันเป็นหน้าที่ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม].

หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินทุกชนิด เว้นแต่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน ดังต่อไปนี้

(๑) ที่ดินรกร้างว่างเปล่า และที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืนหรือทอดทิ้ง หรือกลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่นตามกฎหมายที่ดิน

(๒) อสังหาริมทรัพย์สำหรับพลเมืองใช้หรือสงวนไว้เพื่อประโยชน์ของพลเมืองใช้ร่วมกัน เป็นต้นว่า ที่ขายตลิง ทางน้ำ ทางหลวง ทะเลสาบ ส่วนอสังหาริมทรัพย์ของรัฐวิสาหกิจที่เป็นนิติบุคคล และขององค์การปกครองท้องถิ่นไม่ถือว่าเป็นที่ราชพัสดุ

อนึ่ง ในมาตรา ๕ บัญญัติว่า ให้กระทรวงการคลังเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ราชพัสดุ ซึ่งกระทรวง ทบวง กรม และองค์การปกครองท้องถิ่นใดประสงค์จะใช้ที่ราชพัสดุ เพื่อประโยชน์ในทางราชการ ก็ต้องทำความตกลงกับกรมธนารักษ์ก่อน

สำหรับที่ราชพัสดุนี้ ราษฎรที่เข้าไปครอบครองไม่ได้กรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองเพราะที่ราชพัสดุเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ห้ามยกอายุความขึ้นต่อผู้รัฐ และการที่ราษฎรบุกรุกเข้ามา นั้นมีความผิดทางอาญาด้วย

๕. แจ้งกรมการศาสนา ถ้าเป็นที่ดินร้าง กรมการศาสนาเป็นผู้ปกครองดูแลรักษาวัดร้าง คือ วัดที่ภิกษุไม่อาศัยและยังมิได้ประกาศยุบเลิก จึงยังมีสภาพเป็นนิติบุคคลอยู่ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๗๒ (๒) ฉะนั้นที่ดินวัดร้างซึ่งมีโฉนด จึงจำเป็นต้องมีผู้ปกครองดูแล ซึ่งตามพระราชบัญญัติปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) มาตรา ๘ บัญญัติว่า วัดใดร้าง สงฆ์ไม่อาศัยให้เจ้าพนักงานฝ่ายพระราชอาณาจักรเป็นผู้ครอบครองรักษาวัดนั้น ทั้งที่กรณีสงฆ์ซึ่งขึ้นวัดนั้นด้วย ซึ่งในอดีตกรมการศาสนาเป็นผู้ปกครองรักษา แต่ในปัจจุบันเป็นหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งเป็นผู้แทนนิติบุคคลของวัดนั้นตามกฎหมาย ส่วนวัดร้างซึ่งประกาศยุบเลิกวัดแล้วและไม่มีสภาพเป็นนิติบุคคล ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ในมาตรา ๗๒ วรรคสอง บัญญัติว่า ในกรณียุบเลิกวัด ทรัพย์สินของวัดที่ถูกยุบเลิก ให้ตกเป็นศาสนสมบัติกลาง

๖. แจ้งเจ้าอาวาสถ้าเป็นที่ดินวัดมีพระสงฆ์ ซึ่งวัดมีสภาพเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๗๒ (๒) และมีที่ดิน ตามมาตรา ๓๓ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จะตกอยู่ในอำนาจปกครองดูแลของเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ

๗. แจ้งรัฐวิสาหกิจ ถ้าเป็นที่ดินของรัฐวิสาหกิจ เช่น การรถไฟ การไฟฟ้าฯ ซึ่งมีสภาพเป็นนิติบุคคล ก็จะมีผู้รับผิดชอบดูแลรักษาแล้วแต่กรณี

๘. แจ้งส่วนราชการถ้าเป็นที่ดินขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนราชการที่มีสภาพเป็นนิติบุคคลทั้งสิ้น และเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ก็จะมีผู้ปกครองดูแลแล้วแต่กรณี

๙. แจ้งกรมป่าไม้ ถ้าเป็นที่ดินเขตอุทยานแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และที่ดินป่าสงวน ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ จะตกอยู่ในความควบคุมดูแลของกรมป่าไม้

๑๐. แจ้งเจ้าของหรือผู้ปกครอง ถ้าเป็นที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ต่างๆ ของเอกชน ไม่ว่าจะ เป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๗๒ หรือนิติบุคคลตาม

กฎหมายอื่นก็ตาม จะมีการปกครองดูแลแล้วแต่กรณีเช่นกัน การแจ้งเป็นหนังสือก็ควรตรวจสอบให้ถูกต้อง

๑๑. แจ้งผู้ครอบครอง ถ้าเป็นที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ดังได้อธิบายไว้ตอนต้นแล้ว ก็ควรแจ้งให้ผู้ครอบครองใช้ประโยชน์ทราบก่อน

ฉะนั้น การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามที่กล่าวมานี้ จำเป็นต้องตรวจสอบกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองโดยละเอียดรอบคอบว่าจะต้องแจ้งผู้ใด ตามหลักเกณฑ์ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

๒.๒.๓.๔ การซ่อมบำรุง (Maintenance)

มาตรา ๑๓ เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพ ความปลอดภัย ความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวง กำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้ และจะกำหนดให้เข้าชมเสียค่าบริการอื่นด้วยก็ได้

การจัดให้เข้าชมโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีกรมศิลปากรทราบก่อนและต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกรมศิลปากรประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

- หลักการทั่วไป
- ภาระหน้าที่ของเจ้าของผู้ครอบครอง
- การจัดทำงบประมาณโบราณสถานของเอกชน
- มาตรการอื่นๆ ในการบำรุงรักษา
- การจัดทำงบประมาณโบราณสถานที่อยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร
- นายทะเบียนต้องติดตามชื่อผู้มีอำนาจในการครอบครอง

๑. หลักการทั่วไป

โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนบัญชีตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ จะต้องดำเนินการดังนี้

๑) ปฏิบัติการบำรุงรักษาตามแผนงานที่อธิบดีกรมศิลปากรอนุมัติ ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือผู้ครอบครองรวมทั้งหน่วยราชการที่ใช้ที่ดินราชพัสดุ หรือเช่าจากศาสนสมบัติแผ่นดิน และกันรั้วบริเวณรวมเอาโบราณสถานไว้ในเขตครอบครอง อธิบดีกรมศิลปากรจะต้องส่งแผนการบำรุงรักษา วิธีการบำรุงรักษาไปให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบและนำไปปฏิบัติ

๒) ถ้าโบราณสถานนั้นไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง อธิบดีกรมศิลปากรจะต้องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่คนใดคนหนึ่งดูแลรับผิดชอบ หรือจะว่าจ้างให้คนใดคนหนึ่งเข้ามาดูแลรับผิดชอบเป็นประจำ หรือครั้งคราวให้ชัดเจน

๓) ถ้าโบราณสถานนั้นมีความสำคัญระดับโลก หรืออยู่ในบัญชีมรดกโลก อธิบดีกรมศิลปากรจะต้องจัดทำคู่มือการดำเนินงานซึ่งประกอบด้วย

- ๓.๑ วัตถุประสงค์
- ๓.๒ เอกสารข้อมูลโบราณสถานแต่ละองค์เป็นหน่วยงานนับ
- ๓.๓ แผนการและวิธีการดำเนินงาน
- ๓.๔ การบำรุงรักษาเพื่อการปกป้อง
- ๓.๕ บุคลากรและผู้เชี่ยวชาญ
- ๓.๖ คณะกรรมการเฉพาะแหล่ง

๒. ภาระและหน้าที่ของเจ้าของและผู้ครอบครอง

ในการซ่อมบำรุงรักษาโบราณสถาน เจ้าของและผู้ครอบครองจำต้องดำเนินการ คือ

- ๑) จะต้องเป็นปกติธุระในการทำความสะอาด ปิดกวางตุ่มละอองไม่ให้เกาะตามสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานและบริเวณเขตโบราณสถาน
- ๒) กำจัดวัชพืชทุกชนิดที่เป็นเหตุให้รากเขาชะงอนไขเข้าไปในสิ่งก่อสร้าง อันจะทำให้เกิดการชำรุดหักพัง เช่น ต้นข่อย ต้นโพธิ์ ต้นไทร หรือวัชพืชคลุมดินอื่นๆ
- ๓) ป้องกันไม่ให้สัตว์ขุดหรือทำรังในตัวโบราณสถานหรือบริเวณใกล้เคียง เช่น ปลวก หนู ฯลฯ
- ๔) คอยตรวจตราส่วนประกอบของโบราณสถาน เช่น ปูนปั้นลวดลายเครื่องประดับ ศิลปะการตกแต่งมิให้ถูกทำลายหรือถ้าตรวจแล้วเห็นว่ามีสภาพเสื่อมควรบำรุงรักษา จะต้องรีบแจ้งอธิบดีกรมศิลปากร หรือบุคคลที่อธิบดีกรมศิลปากรมอบหมาย เพื่อดำเนินการสงวนรักษาต่อไป
- ๕) ห้ามนำวัว ควาย หรือสัตว์เลี้ยงเข้าไปในเขตโบราณสถาน
- ๖) ปฏิบัติการตามกฎกระทรวง ที่ออกตามความมาตรา ๑๓ เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพและความปลอดภัย ความสะอาดและความเป็นระเบียบของโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว

๓. การป้องกันอัคคีภัย

อัคคีภัยเป็นอันตรายสูงสุดของโบราณสถานทุกชนิด อัคคีภัยอาจเกิดจาก ไฟผ่า ไฟป่า หรือเกิดจากการประมาทเลินเล่อจากการสูบบุหรี่หรือไฟฟ้าลัดวงจร ฯลฯ กรณีที่เป็นไฟฟ้าควรรยกเลิกระบบเดิมทั้งหมด ถ้าอายุการใช้งานเกินกว่า ๒๐ ปี

แนวทางการป้องกันอัคคีภัยที่ดีที่สุด คือการจัดตั้งระบบการเตือนภัย ซึ่งระบบดังกล่าวอาจแยกออกเป็น ๒ วิธี คือ

- ๑) การต่อเครื่องสัญญาณเข้าด้วยกัน เพื่อเตือนภัยในกรณีที่เครื่องตรวจพบควันจากบริเวณใดบริเวณหนึ่ง
- ๒) การเตือนภัยสายตรงไปยังสถานีบริการดับเพลิงที่ใกล้ที่สุด

นอกจากนี้ เครื่องมือดับเพลิงที่ปลอดภัย ตลอดจนท่ออย่างดับเพลิงด้วยน้ำที่เป็นอุปกรณ์จำเป็นพื้นฐานที่จะต้องเตรียมไว้ให้พร้อมในการปฏิบัติงาน

ข้อบังคับสำคัญ คือ เจ้าหน้าที่ทุกคนจะต้องได้รับการฝึกดับเพลิงเบื้องต้น ด้วยการฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอเพื่อทำความเข้าใจขั้นตอนในการดำเนินงาน

ส่วนกรณีที่เป็นย่านประวัติศาสตร์ หรือเมืองประวัติศาสตร์ที่ยังใช้อาศัยอยู่ ควรจะได้จัดทำแผนแบ่งพื้นที่ในการดูแลรักษาเอาไว้ให้ชัดเจนด้วย เพื่อทุกคนที่อาศัยอยู่จะได้รู้ว่าควรทำอย่างไรเมื่อเกิดภัยพิบัติ

๔. การป้องกันการบุกรุกทำลายและโจรกรรม

การโจรกรรมควรเป็นปัญหาใหญ่ในระหว่างประเทศ ประสบการณ์ชี้ให้เห็นว่าไม่มีระบบใดป้องกันการโจรกรรมได้ผลเต็มที่ เนื่องจากกระบวนการและเทคนิคของโจรได้พัฒนาก้าวหน้าไปมาก แต่อย่างไรก็ตาม การควบคุมการดูแลเข้าออก ชี้ให้เห็นว่าเป็นมาตรการสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง

การหวงห้ามไม่ให้รถเข้าไปใกล้บริเวณที่เป็นปัญหา เป็นหนทางป้องกันที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง การเพิ่มยามรักษาการณ์เป็นมาตรการที่ดี แต่เพิ่มค่าใช้จ่ายการบำรุงรักษามากขึ้นด้วย

๕. มาตรการอื่นๆ ในการบำรุงรักษา

ความมุ่งหมายในการซ่อมบำรุงเป็นกระบวนการและวิธีการที่จะรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมไว้มิให้สูญหาย และเป็นพื้นฐานในการประเมินผลของการดำเนินงาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคลากรหลายสาขา เช่น คนทำความสะอาด ช่างฝีมือ ผู้ให้คำแนะนำและปัจเจกบุคคลอื่นๆ

การบำรุงรักษาเพื่อการปกป้อง

การปกป้องเป็นรูปแบบสูงสุดของการอนุรักษ์ ถ้าเหตุของการเสื่อมสลายสามารถขจัดออกไปหรือทำให้ลดลงเท่ากับบรรลุสิ่งที่ทรงคุณค่าแล้ว เช่น แหล่งของมลพิษและความสั่นสะเทือนจากการจราจร อาจลดลงได้โดยการจัดระบบผังเมือง และมาตรการของรัฐบาล

การระมัดระวังล่วงหน้า เพื่อต่อต้านความร้ายแรงและความเสียหายของภัยธรรมชาติ สามารถช่วยลดความเสียหายของทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมาก

การจัดทำบัญชีทะเบียนเป็นปัจจัยพื้นฐานในการบำรุงรักษา

การจัดทำบัญชีแจจจุดเฉพาะที่เป็นปัญหาเป็นพื้นฐานสำคัญในการบำรุงรักษา และเป็นประโยชน์ในการป้องกัน เพราะสามารถทำให้ทราบสาเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ไข

ตารางการปฏิบัติงาน

ถ้าเป็นไปได้การบำรุงรักษาจะต้องจัดทำตารางการปฏิบัติเพื่อบรรจุบัญชีแหล่งที่จะต้องดูแลบำรุงรักษา เช่น

งานประจำวัน รวมถึงการทำความสะอาด ปิดดู

งานประจำสัปดาห์

งานประจำเดือน เช่น การเจริญเติบโตของวัชพืชบนอาคาร

งานประจำ ๓ เดือน

งานประจำฤดู เช่น การเก็บใบไม้ที่ร่วงหล่น

งานประจำปี

งานประจำ ๕ ปี

งานเร่งด่วนเฉพาะคราว เช่น

- การทำความสะอาดภายหลังฝนตก
- การบำรุงรักษาภายหลังลมพายุ
- การบำรุงรักษาภายหลังไฟไหม้ แผ่นดินไหว น้ำท่วม หรือภัยธรรมชาติอื่นๆ

๖. การจัดทำงบประมาณบำรุงรักษาโบราณสถานที่อยู่ในการครอบครองของกรมศิลปากร การจัดสรรงบประมาณในการบำรุงรักษา บูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจัดสรรงบประมาณประจำปีให้กรมศิลปากรในแผนงานต่างๆ เช่น

- เงินเดือน ค่าจ้างประจำ ค่าจ้างชั่วคราว
 - ค่าตอบแทนใช้สอย
 - ค่าวัสดุ ในการบำรุงรักษาประจำปี
 - ค่าที่ดินและสิ่งก่อสร้าง เพื่อใช้ในการซ่อมแซมรักษา
- ฯลฯ

โดยกรมศิลปากรจะต้องจัดทำแผนบรรจุไว้ในกรอบงบประมาณ โดยสืบจากปีหนึ่งไปยังปีหนึ่งได้ แต่จำนวนงบประมาณมีจำกัด พระราชบัญญัติจึงให้อำนาจรัฐมนตรีออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติและกำหนดให้ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นๆ ด้วยก็ได้

พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ บัญญัติไว้ว่า...

มาตรา ๙ ทวิ โบราณสถานตามมาตรา ๙ ที่ได้จัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือบริการอื่นเป็นปกติธุระ หรือจัดเก็บผลประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากโบราณสถานนั้น ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทั้งหมด หรือบางส่วนตามที่อธิบดีกำหนด

การกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโบราณสถานตามวรรคหนึ่ง ให้อธิบดีแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วย

๗. การเก็บขยะมูลฝอย

วิธีที่ดีที่สุดที่จะลดขยะ คือ การเก็บทันทีที่คนทิ้ง ถึงขยะควรมีการถ่ายทิ้งเป็นประจำและมีจำนวนเพียงพอ ในบางประเทศจะมีขยะที่ถูกทิ้งน้อยลงถ้าไม่มีถังขยะเลย ในประเทศอื่นๆ ค่าปรับของการทิ้งขยะทำให้ไม่มีใครอยากทิ้ง สถานที่ส่วนใดของเขตรมรดกที่ถูกใช้ให้ความบันเทิงหรือเทศกาลพิเศษ จะดีที่สุดหากมีองค์กรมาเก็บขยะ มีเครื่องมือเป็นพิเศษ ปฏิบัติงานทันทีที่งานเลิก

๘. การถ่ายภาพยนตร์เผยแพร่

การใช้เขตรมรดกเป็นพิเศษสำหรับสร้างภาพยนตร์ จะเป็นข้อดีและเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ดี อย่างไรก็ตาม ผู้สร้างภาพยนตร์และคณะถ่ายทำโทรทัศน์จำเป็นต้องได้รับคำแนะนำอย่างชัดเจนเพื่อจะป้องกันการทำลายทรัพย์สินอย่างไม่ได้ตั้งใจ ความร้อนจากเครื่องมือที่ให้แสงสว่างสามารถทำลายโบราณวัตถุและอาจเป็นต้นเพลิงได้

ควรรักษาลานจอดรถให้สะอาดและควรถมที่ทางที่เป็นน้ำหรือโคลน ควรมีการเตือนภัยจากขโมย ควรแบ่งลานจอดรถขนาดใหญ่ใกล้เขตมรดก โดยทำคันดินคั่น การปลูกพืชและการทำภูมิทัศน์หรือทำรวมกันทั้งหมด ที่มีลานจอดรถไกลจากเขตควรมีการเตรียมการช่วยเหลือผู้สูงอายุหรือผู้พิการให้ไปถึงเขตด้วย

๙. นายทะเบียนจะต้องติดตามเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานตลอดเวลา

หน้าที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งของนายทะเบียนบัญชีโบราณสถาน คือการติดตามตรวจสอบสภาพของโบราณสถาน ซึ่งจะต้องรายงานให้อธิบดีทราบตามระเบียบพัสดุ คือ จะต้องรายงานสถานภาพของทรัพย์สิน เป็นหน้าที่ของอธิบดีจะต้องแต่งตั้งกรรมการไปตรวจสอบบัญชีทรัพย์สินทุกปีเป็นภารกิจที่หนัก ถ้าระเบียบการทำบัญชีไม่รัดกุม เพราะจะมีการโต้แย้งเกี่ยวกับการต่อเติม ดัดแปลงอาคารสถาปัตยกรรมภายในหรือภายนอก โดยเฉพาะการขึ้นทะเบียนทรัพย์สินผู้มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิชอบด้วยกฎหมาย สามารถขายโอนหรือเปลี่ยนเจ้าของหรือผู้ครอบครองได้ ฉะนั้นการทราบชื่อผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ซึ่งเป็นสาระสำคัญอย่างหนึ่งของพระราชบัญญัติบังคับไว้ว่า

มาตรา ๑๒ ในกรณีที่มีการโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันโอน

ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันได้รับกรรมสิทธิ์ ในกรณีที่มิได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

ในการปฏิบัติ นายทะเบียนจะต้องแก้ไขว่าด้วยเจ้าของหรือผู้ครอบครองในทะเบียนบัญชี และบัตรประจำทะเบียนโบราณสถาน ส่วนเอกสารหนังสือแจ้งการโอนนั้นเป็นเอกสารสำคัญของทางราชการที่จะต้องเก็บไว้ในทะเบียนแฟ้มประวัติประจำโบราณสถานแห่งนั้น

๑๐. การตรวจสอบอาคารโบราณสถาน

การตรวจสอบและการจัดรูปแบบครั้งแรก เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก การตรวจสอบถึงปัญหาทั้งหมดอย่างกว้างขวางและรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังรูปแบบของอาคารและปัญหาแห่งการเสื่อมสลาย อาจมีเหตุ ๒ - ๓ ประการเกิดขึ้นพร้อมกัน การสำรวจตรวจสอบและการรายงานจะต้องทำต่ออาคารแต่ละหลังโดยละเอียด และขยายความให้เห็นชัดว่าในอาคารหลังนั้นมีกิจกรรมอะไรบ้างจะต้องดูแลเอาใจใส่ รวมทั้งแนวทางการดำเนินงานด้วย

การจัดทำรายงานของผู้บำรุงรักษา

ยุทธการที่บรรลุความสำเร็จในการบำรุงรักษานั้น คือ การหาผู้ปฏิบัติงานสายอาชีพจำนวนเพียงพอ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการสังเกตการณ์ สามารถวิเคราะห์เหตุของความเสื่อม การตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ การสั่งการและการจัดทำรายงานอย่างเป็นระบบ

ในการปฏิบัติ เจ้าหน้าที่จะต้องมีรายงานเป็นระดับขั้นตอน ดังนี้

๑. คนทำความสะอาด จะต้องรายงานการบุกรุกของแมลง เช่นจำพวกปลวก การรั่วของหลังคา และท่อน้ำแก่งข้างฝ่มือ
๒. ช่างฝ่มือ จะต้องกระตือรือร้นในการทำงานที่ดี ที่ไม่ทำลายหลักฐานประวัติศาสตร์หรือวัสดุดั้งเดิม พวกเขาจะต้องสอนให้รู้ถึงวิธีการอนุรักษ์ของแท้ดั้งเดิม แทนการซ่อมให้ตีเหมือนใหม่
๓. การประชุม จะต้องมีการประชุมทุกๆ ๓ เดือน ระหว่างคนทำความสะอาด ช่างฝ่มือและผู้รับผิดชอบในแหล่งนั้นๆ
๔. การจัดทำรายงาน ทุกๆ ๓ เดือน ควรจัดทำรายงานพิมพ์ออกเผยแพร่ เพื่อให้ทราบผลการดำเนินงานและจัดทำรายงานประจำปี

ในการสงวนรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของไทยนั้น มีกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีความเป็นมาอันยาวนานและได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลายครั้ง การแก้ไขครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันคือ “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕”^{๗๖} จะได้ยกมากล่าวถึงในแง่ของกลไกหนึ่งในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของไทยในบทต่อไป

๒.๒.๔ การดูแลรักษา จัดเก็บ และอนุรักษ์เอกสารโบราณ

เอกสารโบราณ เป็นมรดกทรัพย์สินทางปัญญาที่บรรพชนได้สร้างขึ้น เพื่อบันทึกข้อมูลอันเป็นความรู้และสรรพวิชาการต่างๆ ที่เป็นหลักฐานสำคัญ ซึ่งบ่งบอกประวัติของชาติ และสะท้อนให้เห็นอารยธรรม จริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม นับตั้งแต่อดีตกาลสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เอกสารโบราณ หรือ หนังสือตัวเขียน จึงเป็นหลักฐานข้อมูลขั้นต้นที่มีความสำคัญและมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย และเผยแพร่มรดกทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแบ่งเอกสารโบราณตามลักษณะออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

^{๗๖} กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม ฯ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยระเบียบประกาศและคำสั่งที่เกี่ยวข้อง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทศรีเมืองการพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๙.

๑. **จารึก** คือ เอกสารที่จารึกรูปรอยอักษรให้ปรากฏเป็นร่องลึกในเนื้อวัตถุต่างๆ เช่น ศิลาจารึก จารึกบนแผ่นไม้ จารึกลานเงิน จารึกลานทอง จารึกบนฐานพระพุทธรูป เป็นต้น

๒. **หนังสือสมุดไทย** คือ เอกสารที่เขียนตัวหนังสือบนกระดาษไทยที่ทำเป็นแผ่นยาวติดต่อกัน เล่มสมุดมีลักษณะพิเศษ มีหน้าสมุดพับกลับไปกลับมา และสามารถบันทึกข้อมูลได้ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หนังสือสมุดไทยทำจากต้นข่อย จึงนิยมเรียกว่า สมุดข่อย

๓. **คัมภีร์ใบลานหรือหนังสือใบลาน** เป็นเอกสารที่จารตัวหนังสือบนใบลาน จึงนิยมเรียกใบลานที่จารตัวหนังสือและมีสายสนองร้อยใบลานรวมกันเป็นผูกว่า คัมภีร์ใบลานหรือหนังสือใบลาน คัมภีร์ใบลานจะมีเนื้อเรื่องจบตั้งแต่ ๑ ผูกขึ้นไป และแต่ละเรื่องแม้มีเนื้อหาจบในก็ผูกก็ตาม เรียกรวมกันเป็น ๑ คัมภีร์ ดังนั้น คำว่าคัมภีร์จึงควรอนุโลมให้หมายถึง “เรื่อง”

เอกสารโบราณ หรือต้นฉบับตัวเขียน เป็นสมบัติของชาติที่มีอายุนับร้อยปีขึ้นไป ดังนั้นส่วนมากจึงอยู่ในสภาพชำรุด ปุ่ พุ่ รุน กรอบ เปื่อย ยุ่ย และขาดเสียหาย ซึ่งสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพของเอกสารดังกล่าวมีหลายสาเหตุด้วยกัน ประการแรก เกิดจากการเสื่อมสภาพของวัสดุ เนื่องจากอายุมากและสภาพแวดล้อม ประการที่สอง เกิดจากการหยิบจับและใช้เอกสาร ประการที่สาม การจัดเก็บซึ่งรวมถึงสถานที่จัดเก็บบำรุงรักษา

เนื่องจากภูมิอากาศของประเทศไทยโดยทั่วไป จะมีอากาศร้อนและมีความชื้นสูง ทำให้เอกสารกรอบและเกิดเชื้อราชนิดที่ทำลายเอกสาร นอกจากนี้ก็มีสัตว์และแมลงหลายชนิด เช่น หนู ปลวก แมลงสาบ รวมทั้งตัวมอด หนังสือที่กัดกิน เจาะไชเอกสารให้ชำรุดเสียหาย ยิ่งนานวันเข้าเอกสารก็จะเกิดเสื่อมสภาพมากยิ่งขึ้น

ในปัจจุบันนี้มีการผลิตวัสดุที่รองรับการเขียนตัวหนังสือด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงไม่มีการจารึกจดจารตัวหนังสือบนเนื้อหิน ไม้ วัสดุมีค่า เช่น เงิน ทอง นาก ทองแดง ใบลาน สมุดไทย กระดาษเพล เป็นต้น ดังที่เคยทำมาแต่อดีต อีกทั้งอักษรและภาษาที่นิยมใช้บันทึกข้อมูลในเอกสารโบราณ เช่น อักษรขอม อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น ผู้ที่จะอ่านอักษรโบราณได้ก็มีน้อย เมื่ออ่านไม่ได้จึงไม่เข้าใจเรื่องราว เอกสารโบราณก็จะกลายเป็นวัสดุที่ไร้ประโยชน์ ไม่มีคุณค่าส่วนใหญ่ถูกทอดทิ้ง ไม่ดูแลเอาใจใส่ให้อยู่ในสภาพที่ดี ถ้าปล่อยทิ้งไว้เช่นนี้ ในที่สุดก็จะไม่มีมรดกทางภูมิปัญญาเหลืออยู่ให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้เรื่องราวในอดีต นับเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่สำหรับประเทศชาติ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งรีบกระตุ้นเตือนให้ชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า ได้ช่วยกันอนุรักษ์ดูแลรักษามรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนให้คงอยู่คู่ชาติตลอดไป

การเก็บรักษาเอกสารโบราณ ควรคำนึงถึงองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

๑. สถานที่เก็บรักษาเอกสารโบราณ

สถานที่เก็บรักษาเอกสารโบราณควรอยู่ในอาคารที่มีหลังคา อากาศถ่ายเทสะดวก และหลังคามีสภาพดี ไม่ชำรุด เพราะเมื่อฝนตก น้ำฝนอาจจะสาดหรือรั่วไหลถูกเอกสารให้เปียกชื้น เปื่อยยุ่ย เกิดเชื้อรา หรือแสงแดดส่อง ทำให้เอกสารกรอบ แตกหักและเสื่อมสภาพ ไม่ควรทิ้งให้เอกสารตากแดด ตากฝน และตากลม ซึ่งจะทำให้เอกสารพองตัว เปื่อยยุ่ย ผุกร่อน และชำรุดเสียหายได้

๑) การจัดเก็บรักษาคาริก

จาริกที่เป็นหลัก (แท่งหรือแผ่นศิลา) ควรจัดทำฐานรองรับ โดยให้ตัวอักษรในบรรทัดสุดท้ายอยู่พ้นขอบฐาน เพื่อให้มองเห็นตัวอักษรได้ชัดเจน ส่วนจาริกที่เป็นชิ้นเล็ก ควรจัดเก็บไว้ในตู้หรือหาที่วางไว้ให้เหมาะสม เช่น วางบนโต๊ะ ชั้น หรือหิ้ง ไม่ควรวางกับพื้นอาคาร หรือวางไว้ในที่โล่งแจ้ง และที่สำคัญก็คือ ศิลาจาริกไม่ใช่หินลับมีด เพราะจะทำให้เนื้อหินและตัวอักษรลบเลือนหลุดหายไป บางแห่งพึงศิลาจาริกไว้กับต้นไม้ นานเข้าเกิดเถาวัลย์หรือเปลือกไม้ห่อหุ้มจาริกจนเคลื่อนย้ายไปเก็บในที่ถูกต้องไม่ได้ พระพุทธรูปที่มีจาริกอยู่ที่ฐาน หากมีเนื้อที่กว้างขวางพอ ควรจัดตั้งให้สามารถดูได้โดยรอบ ไม่ควรโอบกปูนปิดฐานพระพุทธรูปที่มีตัวอักษรจาริกไว้

๒) การจัดเก็บรักษาหนังสือสมุดไทย (สมุดข่อย)

ต้นฉบับตัวเขียนประเภทนี้ ควรจัดเก็บไว้ในตู้ หรือวางบนชั้นไม้หรือชั้นเหล็ก จัดเล่มสมุดเรียงซ้อนกันเป็นตั้งให้สูงพอสมควร ไม่ควรวางทับซ้อนกันมาก อากาศจะหม่นเวียนไม่สะดวก เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เอกสารติดกันและคลี่อ่านไม่ได้ แต่เล่มมัดควรมีป้ายหน้ามัด บอกรื่องและเลขที่ของเอกสาร เพื่อจะได้หยิบได้สะดวก

๓) การจัดเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน

พุทธศาสนิกชนแต่โบราณนิยมสร้างตุ้ลยารตน้ำ หรือตุ้ลพระธรรม เป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนา สร้างอุทิศถวายพระพุทธศาสนาเพื่อสั่งสมบุญบารมีและให้เกิดอานิสงส์ต่างๆ เมื่อกาลเวลาผ่านไป เชือกมัดคัมภีร์ใบลานขาด ผ่าห่อฉีกขาด ผูกคัมภีร์ใบลานกระจัดกระจาย หลุดจากมัด บางผูกสายสนองขาดทำให้ใบลานที่จารสรรพวิชาการต่างๆ พลัดจากกัน และเนื้อเรื่องของแต่ละคัมภีร์ไม่ต่อเนื่องกัน เป็นอุปสรรคอย่างมากในการศึกษาค้นคว้าในทางปฏิบัติที่จะช่วยชะลอการชำรุดได้ ก่อนอื่นควรห่อรวบคัมภีร์ใบลานที่พลัดหลวมมัดคัมภีร์ให้รวมอยู่ในมัดเดียวกัน หากในขณะเริ่มดำเนินการอนุรักษ์ มีใบลานหลุดออกจากผูก ให้ห่อใบลานโดยเรียงใบลานให้เป็นระเบียบเพื่อไม่ให้ใบลานบิดหรืองอ แล้วใช้กระดาษห่อ ไม่ควรใช้หนังสือพิมพ์ห่อ เพราะหมึกพิมพ์มีสารเคมีซึ่งทำให้เอกสารชำรุดเสียหายได้ จากนั้นใช้เชือกมัดห่อใบลานอีกชั้นหนึ่ง หากวัดใดมีตุ้ลพระธรรมเป็นสมบัติของวัดอยู่แล้ว ควรเก็บมัดคัมภีร์ใบลานไว้ในตุ้ลพระธรรมเหล่านั้น ไม่ควรนำตุ้ลพระธรรมไปใช้เป็นตัวเอนกประสงค์ เช่น ตุ้ลกับข้าว ตุ้ลเก็บสิ่งของอื่นๆ นอกจากนี้สามารถวางมัดคัมภีร์บนชั้นไม้หรือชั้นเหล็ก และวางซ้อนกันไม่ควรเกินกว่า ๗ คัมภีร์ เพราะจะทำให้ใบลานถูกกดทับกันมาก

๒. การลงทะเบียนเอกสารโบราณ

วัดต่างๆ ทั่วประเทศ มีเอกสารโบราณอยู่ในความดูแลรักษาเป็นจำนวนมาก วิธีการดูแลเอกสารโบราณได้ทั่วถึงก็คือ แต่ละวัดควรดำเนินการลงทะเบียนจัดทำบัญชีและให้เลขที่กำกับเอกสารของแต่ละประเภทพอสังเขป ดังนี้

๑) การลงทะเบียนจาริก

รายละเอียดในการลงทะเบียนจาริกประกอบด้วย เลขที่ ชื่อจาริก อักษร ภาษา ศักราช จำนวนด้าน จำนวนบรรทัดในแต่ละด้าน ลักษณะของวัสดุ เช่น ใบเสมา เกรียง เป็นต้น ขนาดวัตถุ

บอกส่วนกว้าง สูง และความหนา ควรวัดเป็นเซนติเมตร ประวัติของจารึก ซึ่งประกอบด้วยสถานที่พบ วันเดือนปีที่พบจารึก สถานที่เก็บรักษา เป็นต้น

๒) การลงทะเบียนหนังสือสมุดไทย (สมุดข่อย)

รายการที่ควรบันทึกในทะเบียนหนังสือสมุดไทยโดยสังเขป ได้แก่ เลขที่ ชื่อเรื่อง อักษร ภาษา จำนวน หน้า ขนาด สถานที่เก็บรักษา หนังสือสมุดไทยแต่ละเล่มควรมีแผ่นป้ายเอกสารซึ่งบอก ชื่อเรื่อง เลขที่ตู้หรือชั้นที่เก็บและประวัติ และแผ่นป้ายนี้จะปิดไว้บนเล่มสมุด

๓) การลงทะเบียนคัมภีร์ใบลาน

รายละเอียดที่จำเป็นต้องลงรายการในสมุดทะเบียนประกอบด้วย เลขที่ ชื่อเรื่อง อักษร ภาษา จำนวนผูก ฉบับ ไม่ประทับคัมภีร์ใบลาน ฉลาก (ป้าย) คัมภีร์ เพราะคัมภีร์ใบลานบาง คัมภีร์ (เรื่อง) ป้ายชื่อผ้าทอที่ทออักษรขอมเป็นชื่อคัมภีร์ หรือบางฉลากเขียนชื่อคัมภีร์บนป้ายที่ จำหลักบนกระดูกหรืองา หรือหล่อด้วยทองเหลือง ผ้าห่อคัมภีร์ ขนาดคัมภีร์ ประวัติ

รายละเอียดของเอกสารโบราณที่จะลงรายการดังที่กล่าวมาแล้ว สามารถปรับเปลี่ยน ได้ตามความเหมาะสมของแต่ละแห่ง และถ้าสถาบันสงฆ์แห่งใดมีปัญหาเกี่ยวกับการลงทะเบียน ก็ สามารถขอความร่วมมือจากหน่วยงานของกรมศิลปากร มีหอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งยินดีให้ความ ร่วมมือและพร้อมที่จะส่งผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ เพื่อให้คำแนะนำในการจัดทำบัญชี

๓. ข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับเอกสารโบราณ

๑) หมั่นตรวจตราดูแลความสะอาดสถานที่ที่เก็บรักษาเอกสารโบราณ หากจัดเก็บไว้ใน ห้องก็ควรเปิดหน้าต่างให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก และดูแลพื้นอาคารสถานที่เก็บให้สะอาด เพื่อขจัด หนู มด แมลงสาบ และอื่นๆ ไม่ควรให้สัตว์เลี้ยง เช่น นกพิราบถ่ายมูลรดเอกสารโบราณให้เปรอะ เปื้อน ซึ่งจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดเชื้อราได้ ให้ระมัดระวังเรื่องปลวก ซึ่งเป็นศัตรูสำคัญในการ ทำลายเอกสาร ควรคลี่เอกสารประเภทสมุดไทยและคัมภีร์ใบลานเป็นครั้งคราว เพื่อตรวจดูหนอน หนังสือ แมลงอื่นๆ ที่จะกัดกินเอกสารให้ปรุ ขาด พรุน ซึ่งทำให้เอกสารเสียหาย และควรระวังเรื่อง อัคคีภัยด้วย

๒) ควรหยิบจับเอกสารด้วยความระมัดระวัง ไม่ควรเขียนเพิ่มเติมข้อความใดๆ บนเอกสาร โบราณ บางแห่งใช้ของมีคมขีดข่วนจารึกให้มีร่องรอยเพิ่มขึ้น หรือเพิ่มตัวอักษร หรือใช้สีน้ำมัน หรือสี พลาสติก ทาผิวหน้าของจารึกโดยมีเจตนาจะรักษาเนื้อหิน ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นการทำลายจารึก เพราะเนื้อสีจะเคลือบและไหลอุดเส้นอักษรทำให้อ่านไม่ได้ การคลี่หน้าหนังสือสมุดไทยที่มีหน้าสมุด พับกลับไปกลับมา ควรใช้มือ ๒ ข้างพลิกหน้าสมุดทีละหน้า หรือเปิดหน้าที่ต้องการ ไม่ควรคลี่โดยวิธี ยกใบปกหรือหน้าหลังด้านใดด้านหนึ่งขึ้น เพราะจะทำให้กระดาษตรงรอยพับฉีกขาดได้ การเปิดหน้า ลานเพื่ออ่านข้อความหรือเนื้อเรื่องของคัมภีร์ใบลานก็เช่นเดียวกันควรเปิดอ่านด้วยความระมัดระวัง เพราะใบลานส่วนใหญ่จะกรอบ เปราะ หักได้ง่าย

๓) รักษาความปลอดภัยของเอกสารโบราณที่อยู่ในความดูแลของวัดไม่ให้สูญหาย วัดมี บทบาทสำคัญในด้านการส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนมาตั้งแต่สมัยโบราณจวบจนถึงปัจจุบัน เป็น แหล่งรวบรวมสรรพวิชาการศึกษาต่างๆ ทั้งทางคติโลกและคติธรรม ควรเก็บรักษาให้คงอยู่กับวัดตลอดไป หรือหากไม่ประสงค์จะเก็บรักษาไว้ กรมศิลปากรยินดีรับมอบเอกสารโบราณต่างๆ เพื่อให้

สำนักหอสมุดแห่งชาติซึ่งเป็นหน่วยงานของกรมศิลปากรเป็นผู้ดำเนินการอนุรักษ์และให้บริการเอกสารโบราณ เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าของคนในชาติต่อไป

๔) การให้บริการในกรณีที่ทางวัดมีห้องสมุดของวัดและให้บริการเอกสารโบราณ ควรมีกฎเกณฑ์ที่จะประกอบการพิจารณาเพื่ออนุญาตให้ใช้เอกสารโบราณ เพราะตัวเอกสารโบราณทั้งหลายส่วนใหญ่มีสภาพชำรุด การหยิบจับบ่อยๆ ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เอกสารชำรุดได้ ควรมีการเผยแพร่ข้อมูลในการสงวนรักษาเอกสาร การหยิบจับ การเปิดหน้าเอกสาร และรวมไปถึงการควบคุมดูแล การคัดลอกหรือคัดถ่ายถอด กล่าวคือ ไม่ควรอนุญาตใช้กระดาษลอกลายวางทาบบนเอกสารเพื่อคัดลอกวาดลายหรือตัวอักษร เป็นต้น และควรจัดโต๊ะเก้าอี้สำหรับอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้มาใช้บริการเพื่อการนี้โดยตรง

การให้ความร่วมมือกันระหว่างวัดและหน่วยงานของรัฐบาลในการทำนุบำรุงและสงวนรักษาเอกสารโบราณ เป็นนิมิตหมายที่ดีแห่งการร่วมใจกันจรรโลงรักษามรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาของชาติให้ดำรงอยู่เป็นมรดกอันน่าภูมิใจยิ่งแก่ชนรุ่นหลังสืบต่อไป

๒.๒.๕ การใช้ประโยชน์และบริการชุมชน

โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่ดี เมื่อเราสงวนรักษาและซ่อมบูรณะไว้ดีแล้ว ก็ไม่ควรปิดหรือเก็บทิ้งไว้เฉยๆ ควรจะต้องหมั่นตรวจตราสภาพโดยทั่วไปให้คงดีอยู่เสมอ และที่สำคัญที่สุดคือ ต้องนำมาใช้งานให้เกิดประโยชน์ จะเป็นทางตรงทางอ้อมจะมากหรือน้อยก็ตาม มิฉะนั้นก็คล้ายกับสูญเปล่าไม่คุ้มค่า อย่างเช่น บางวัดมีของดีของงามก็ปิดบังไม่ให้ใครรู้ หรือไม่กล้านำออกมาใช้งาน จริงอยู่ในบางกรณีอาจเกิดเป็นดาบสองคม อาจเกิดผลร้ายตามมาได้ เรื่องนี้เห็นว่า ถ้าเราดำเนินการอย่างรัดกุมรอบคอบมีวิธีการที่ดีถูกต้อง ก็ไม่น่าจะมีปัญหา เช่น วัดแห่งหนึ่งมีพระพุทธรูปงดงามมาก ท่านเจ้าอาวาสไม่ต้องการให้ใครเห็นใครดู เพราะกลัวจะไปเข้าหูคนร้ายและมาลักขโมย จึงเก็บซ่อนไว้ในกุฏิอย่างเร้นลับ จนไม่มีใครรู้ชื่อเท็จจริงว่ายังมีอยู่จริง ไม่ถูกสับเปลี่ยน หรือของจริงองค์เดิมหน้าตาเป็นอย่างไร เพราะคนรุ่นเก่าที่เคยเห็นตายไปทำให้เกิดปัญหาขึ้นในภายหลัง เมื่อเกิดอัคคีภัย เกิดโจรกรรม หรือท่านเจ้าอาวาสสมรณภาพ ก็ยังสับสนและไม่เหลือหลักฐานอะไรเลย เป็นต้น

พระพุทธรูปที่สวยงามเก่าแก่ ถ้าได้เปิดเผยให้สาธารณชนได้รู้เห็น ได้บูชากราบไหว้นำไปใช้ในพิธีกรรม งานบุญ งานประเพณีอยู่เสมอ ได้ถ่ายรูป ได้ขึ้นทะเบียน ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ในเอกสารหนังสือเป็นหลักฐานไว้ คนร้ายย่อมไม่กล้าขโมย เพราะแพร่หลาย ใครๆ ก็รู้จัก ตำรวจสามารถสืบสวนติดตามคืนได้ง่าย คนซื้อก็กลัวมีโทษ ถึงออกไปต่างประเทศก็สามารถขอคืนได้ เพราะเรามีหลักฐานแพร่หลายชัดเจนเหมือนอย่างทัพบหลังศิลาพระนารายณ์บรมมหาราชวัง จากปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ก็ได้รับคืนจากสหรัฐอเมริกาเป็นตัวอย่าง

อุโบสถ วิหาร เจดีย์ ศาลา ฯลฯ ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ มิฉะนั้นคนโบราณคงจะไม่ลงทุนสร้างขึ้นมาให้เหน้อยยาก ดังนั้นเรื่องการจัดการนำโบราณสถาน โบราณวัตถุมาใช้งาน นำมารับใช้สังคมจึงนับเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะโลกทุกวันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เห็นว่าโบราณสถาน โบราณวัตถุ ควรจัดการเพื่อชุมชน ดังนี้

๑) การใช้สอยประจำสำหรับภายใน

โบราณสถานที่ยังใช้งานอยู่ ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์ วิหาร ศาลา เจดีย์ กุฏิ มณฑป ฯลฯ จำเป็นต้องใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ อยู่เสมอ ทั้งในกิจของสงฆ์เองและกิจของชาวบ้านหรือศาสนิกชน กล่าวคือ พระสงฆ์ต้องใช้สวดมนต์ ทำวัตร ปลูกเสก บวชนาค เทศนา จำวัด ฯลฯ ประชาชนต้องมาตักบาตร ทำบุญทอดผ้าป่าทอดกฐิน บูชากราบไหว้ สรงน้ำพระ เวียนเทียน ฯลฯ อาคารศาสนสถานที่ดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของวัดที่มีอยู่ต้องถูกใช้งานอยู่เสมอ แต่การใช้งานอย่างไรจึงจะดีและมีประโยชน์ ควบคู่กันมีข้อปฏิบัติ คือ

ประการแรก การใช้ประโยชน์ใดๆ ควรเป็นไปด้วยความระมัดระวัง หรือการป้องกันดูแลรักษาตนเอง ถือเป็นขั้นตอนแรกของการอนุรักษ์ที่สำคัญมาก เป็นวิธีป้องกันรักษาไม่ให้โบราณสถาน โบราณวัตถุ เกิดการเสียหาย เสื่อมสภาพหรือเกิดทรุดโทรมอันเนื่องมาจากมนุษย์หรือผู้ใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ เด็กวัด หรือชาวบ้านก็ตาม อย่างเช่น พื้นและฝาผนังอาคารทุกชนิด ถ้าเราใช้อย่างไม่ประณีตปราศรัย อยากรจะลากอะไรก็ลาก อยากรจะตอกตะปูอะไรก็ตอก แขนงอะไรก็แขนง ในไม่ช้าอาคารนั้นก็เกิดสกปรก ขาดความสวยงามและทรุดโทรม ถ้าเป็นโบราณวัตถุก็จะเกิดการแตก หัก งอ บิ่น ร้าว ไฟไหม้ รอยขีดขีดสกปรก ฯลฯ สิ่งของทุกอย่างต้องหมั่นทำความสะอาดและตกแต่งให้ดูสวยงามตามสมควร

ประการที่สอง การซ่อมบำรุง เป็นเรื่องการขาดการเอาใจใส่ของคนไทยอย่างมาก อาคารศาสนสถานชอบสร้างมาก แต่ไม่ชอบซ่อม จึงกลายเป็นสร้างแล้วทิ้ง ถือว่าฟุ่มเฟือยสิ้นเปลืองโภคทรัพย์เงินทองของชาติอย่างมาก สิ่งของทุกอย่างเมื่อเกิดชำรุดต้องรีบซ่อมบำรุง ถ้าทิ้งไว้นานชิ้นส่วนต่างๆ จะค่อยๆ หายไปจนหมด อย่างเช่นธรรมาสน์

ประการสุดท้าย การรักษา ด้วยการเก็บเป็นที่เป็นที่ทาง มีทะเบียนบัญชี มีกุญแจติดป้องกัน ไข่มอย จัดคนดูแลเฝ้ารักษา ติดลูกกรงเหล็กเสริมความมั่นคง ติดไฟฟ้าให้แสงสว่างอย่างเพียงพอ

๒) การใช้สอยประจำสำหรับภายนอก

การเปิดบริการสาธารณะแก่ทางโลก วัดที่มีชื่อเสียง โบราณสถาน โบราณวัตถุที่สำคัญในท้องถิ่นทุกแห่ง ถือว่าเป็น "ของดี" ของบ้านเมือง ถ้ารู้จักจัดการบริหารที่ดีย่อมจะได้รับประโยชน์แก่ทุกฝ่าย เช่น วัดถ้ารู้จักดูแลรักษาโบราณสถานดีไม่ทรุดโทรมก่อสร้างอย่างเป็นระเบียบ บริเวณวัดสะอาด ปลูกต้นไม้สวยงามร่มรื่น จัดเจ้าหน้าที่และพระสงฆ์คอยบริการอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว แก่ผู้มาไหว้พระ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จัดให้มีการแสดงธรรม จัดให้มีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดงานเทศกาลและจัดงานวันสำคัญทางศาสนาอย่างเป็นระเบียบและสงบ วัดนั้นก็จะมีคนขึ้นมาก รายได้เข้าวัดก็จะตามมา โดยไม่ต้องไปเรียกรสร้างเสริมความเดือดร้อนแก่คนทั่วไป บางวัดพัฒนาไปมากสามารถเก็บเงินค่าเข้าชมได้อีก

ยิ่งสังคมโลกปัจจุบันนี้แคลงเพราะความเจริญก้าวหน้าทางการสื่อสาร การคมนาคม และการท่องเที่ยว การแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทอย่างมาก “จุดขาย” จึงอยู่ที่วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของผู้คน โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ดังนั้นถ้าคนไทยเราเห็นความสำคัญช่วยกันอนุรักษ์เอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้ อย่างเช่น ถ้าเราไปเที่ยวภาคเหนือก็ต้องการ “ดูคน ดูวัด” และถ้าเกิดความอึดอัดใจก็แสดงว่าวัฒนธรรมไทยเรายังคงมีหวังอยู่

๓) การบริจาคเพื่อการค้นคว้า

ทุกชาติในโลกต่างพยายามแข่งขันและส่งเสริมให้ประชาชนในชาติของตนเป็นคนฉลาดรอบรู้ ด้วยการส่งเสริมการเรียน การสอน การศึกษาค้นคว้าทุกรูปแบบ เกิดระบบการศึกษานอกโรงเรียน เกิดมหาวิทยาลัยชาวบ้าน เกิดทัศนศึกษาศึกษา เกิดล้านนาคดีศึกษา วัดวาอารามเข้ามาเกี่ยวข้องกับด้านสังคมศาสตร์ ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม วัดโบราณ วัดสำคัญมีชื่อเสียง จึงกลายเป็นแหล่งที่คนสนใจ นอกจากนักท่องเที่ยวแล้วยังมีนักเรียน นักศึกษา ครูอาจารย์ อีกรุ่นหนึ่งที่ต้องแวะเวียนเข้าไปในวัดเสมอ ฉะนั้น วัดจะต้องรับรู้และตอบสนองชุมชนในแง่นี้ด้วย ไม่ควรปิดกั้น หากควรส่งเสริมสนับสนุนเพราะเกิดผลดีแก่วัดทั้งทางตรงและทางอ้อม วัดใดมีโบราณศิลปวัตถุที่สวยงาม นอกจากจัดเก็บรักษาอย่างมั่นคงปลอดภัย จัดเก็บอย่างเป็นระเบียบหรือถ้าจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ ได้ยิ่งดี ก็เป็นที่ดึงดูดคนที่สนใจใฝ่รู้ เช่น ธรรมสาสน์ สังเค็ด ตู้พระธรรม หีบพระธรรม ภาพจิตรกรรม โบสถ์ วิหาร บานประตู ฯลฯ และเพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทางวัดขอให้สถาบันทางการศึกษามหาวิทยาลัยเข้ามาช่วยอนุรักษ์ หรือช่วยเหลือในทางใดๆ ก็ได้

๔) การบริการเพื่อการท่องเที่ยว

ปัจจุบันมีวัดวาอารามจำนวนมากในทุกภาคของประเทศที่กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว มิใช่เฉพาะสำหรับคนไทยแต่เป็นชาวต่างประเทศ เนื่องจากเอกลักษณ์ที่สำคัญโดดเด่นอย่างหนึ่งของประเทศไทยคือ “วัด” ซึ่งมีสถาปัตยกรรมไทยที่แปลกแตกต่างกันไปในภูมิภาค บางครั้งวัดก็กลายเป็นที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองได้ดีไม่แพ้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ยิ่งถ้าพระสงฆ์และท่านเจ้าอาวาสวัดเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของวัดในส่วนนี้และพยายามปรับปรุงให้เกิดประโยชน์ร่วมกันได้ก็จะดีมาก เนื่องจากทางศาสนาจะหนีทางโลกไม่พ้น เพราะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์ ถ้าวัดพัฒนาอย่างมีทิศทางถูกต้อง ทันโลกทันเหตุการณ์ อย่างเช่น วัดในประเทศญี่ปุ่น เกาหลี และจีน ก็จะเป็นประโยชน์มาก บางวัดมีพระสงฆ์ที่มีความรู้มาช่วยอธิบายนำชมโดยแทรกพระธรรมคำสั่งสอนเข้าไปด้วย ยิ่งทำให้มีบรรยากาศพิเศษน่าสนใจ ไม่เบื่อ อย่างสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

๕) การเผยแพร่สิ่งพิมพ์

วัดในสมัยโบราณเป็นสถานที่โรงเรียนและมหาวิทยาลัย เป็นแหล่งที่ประชาชนส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนหนังสือ เข้าไปบวช วัดมีคัมภีร์สมุดข่อย ไບลาน จารเรื่องต่างๆ ไว้มากมายรวมทั้งวรรณคดี พระสงฆ์บางรูปมีความสามารถแต่งหนังสือได้ บางวัดมีฆราวาสช่วยแต่งเรื่องประวัติต่างๆ ให้แก่วัด รวมทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ บางวัดก็มีหนังสือตำนาน หนังสือประวัติวัดประจำวัดไว้ด้วย ซึ่งวัดส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสำคัญในด้านนี้ การบริการชุมชน การส่งเสริมการศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็น ถ้าวัดมีห้องสมุด มีหนังสือประวัติ ตำนาน มีศิลาจารึก มีจารึกฐานพระพุทธรูป มีการอ่านแปลและตีพิมพ์เผยแพร่เรื่องราวต่างๆ จำหน่ายแจกกันไป ย่อมเท่ากับเป็นการช่วยสร้างบันทึกจดหมายเหตุ บันทึกประวัติศาสตร์ บันทึกเรื่องราวต่างๆ ของสังคมไทยไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้ มิใช่ปล่อยทิ้งสมุดข่อยไບลานให้เป็นอาหารของมดปลวก หนู แมลงต่างๆ อย่างน่าเสียดาย ตามวัดโบราณมักมี “หอไตร” นั่นคือความคิดของคนยุคก่อนที่มุ่งหวังจะ “สร้าง และ อนุรักษ์” เอกสารหนังสือไว้เป็นมรดกให้แก่คนรุ่นหลังนั่นเอง

บทที่ ๓

นิยามและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานมากมาย และมีความสำคัญในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับชาติ ระดับภาคพื้น และระดับโลก โดยมีกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ [ปัจจุบันกระทรวงวัฒนธรรม] เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ โดยใช้พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน และแก้ไขปรับปรุงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา ๘๐ ปีเศษ

การอนุรักษ์หรือสงวนรักษาโบราณสถาน เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐบาลทั่วประเทศ ที่จะต้องดำเนินการ เพราะโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติ ประเทศไทยดำเนินการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นต้นมาได้มีการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘^{๗๗} โดยพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว มอบอำนาจให้อธิบดีกรมศิลปากรเป็นเจ้าพนักงานในการกำหนดสิ่งก่อสร้าง หรือสถานที่แห่งใดเป็นโบราณสถาน โดยไม่จำกัดว่าเป็นของใคร ให้อธิบดีมีอำนาจในการประกาศขอบเขตพื้นที่แวดล้อมเป็นเขตโบราณสถาน ทั้งให้อำนาจในการกำหนดเงื่อนไขในการซ่อมแซมโบราณสถานทีประกาศขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ดังกล่าว แต่ข้อเท็จจริงทุกขั้นตอนในการดำเนินงานมีพระราชบัญญัติต่าง ๆ เกี่ยวข้องคือ

๑. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

๒. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งกำหนดทรัพย์สินในด้านพระพุทธศาสนา เช่น ทรัพย์สินของวัดและทรัพย์สินที่เป็นศาสนสมบัติ เช่น วัดร้าง รวมทั้งอำนาจของเจ้าอาวาสหรือกรรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ในการบริหารและจัดทรัพย์สินเหล่านั้น

๓. พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. ๒๕๒๘ ซึ่งมีกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง รับผิดชอบดูแลที่ราชพัสดุให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และข้อบังคับในพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว

๔. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยกรรมสิทธิ์ในโบราณสถาน ในฐานะเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งมีสิทธิและอำนาจในอสังหาริมทรัพย์ ฯลฯ

พระราชบัญญัติเหล่านี้มีความสัมพันธ์และขัดแย้งในวัตถุประสงค์และวิธีการปฏิบัติ ถ้าขาดการประสานงานที่ดีย่อมนำมาซึ่งความเสียหายแก่โบราณสถานโดยเฉพาะโบราณสถานที่เป็นศาสน

^{๗๗} กรมศิลปากร, คู่มือการสำรวจทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในความครอบครองของรัฐและเอกชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์, ๒๕๕๓), หน้า ๘.

สถานและย่านประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นศูนย์ธุรกิจสำคัญของแต่ละท้องถิ่น อันเป็นสมบัติของเอกชนหรือหน่วยราชการอื่น ๆ

อนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้ตรานุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ถึง พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้มีการประกาศสมาชิกถึง ๑๑๒ ประเทศและประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีในอนุสัญญาดังกล่าวเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๓๐ และเสนอบัญชีโบราณสถานของไทย ๖ รายการขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกโลกคือ

- ๑) โบราณสถานเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร
- ๒) โบราณสถานนครพนม ปราสาทพระนครศรีอยุธยา
- ๓) แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง
- ๔) อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่
- ๕) อุทยานแห่งชาติตะรุเตา
- ๖) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง^{๗๘}

คณะกรรมการมรดกโลกที่ตั้งขึ้นตามอนุสัญญา มีหน้าที่รับการจดทะเบียนไว้ในทะเบียนบัญชีมรดกโลกซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าแหล่งประวัติศาสตร์ทั้ง ๖ รายการมีความสำคัญต่ออารยธรรมของโลก

โดยมาตรการในการสงวนรักษามรดกสำคัญดังกล่าวนี้ กรรมการฯ ตระหนักว่ากฎหมายแนวทางและวิธีการอนุรักษ์ของแต่ละประเทศจะไม่เหมือนกัน วิธีการรักษาและบูรณะที่ขาดมาตรฐานอาจทำลายหลักฐานสำคัญของโลกไปก็ได้ จึงได้จัดทำหนังสือเป็นคู่มือในการดำเนินงานตามอนุสัญญาที่ชื่อว่า “MANAGEMENT GUIDELINES FOR WORLD CULTURAL HERITAGE SITES” เป็นข้อเสนอแนะเชิงบังคับให้รัฐสมาชิกนำไปดำเนินการ และกรมศิลปากรได้ขออนุมัติลิขสิทธิ์แปลและจัดพิมพ์เป็นภาษาไทยในชื่อ “แนวทางในการจัดการสงวนรักษาโบราณสถานในบัญชีมรดกโลก”

เพราะฉะนั้น เพื่อเสนอนโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของไทยในบั้นนี้ จึงขอกำหนดประเด็นหัวข้อย่อยดังนี้

- ๓.๑ นโยบายของรัฐในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ
 - ๓.๑.๑ นโยบายของรัฐในอดีต
 - ๓.๑.๒ นโยบายของรัฐในปัจจุบัน
- ๓.๒ กลไกของรัฐในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ
 - ๓.๒.๑ กลไกตามข้อตกลงผูกพันในองค์การระหว่างประเทศ
 - ๓.๒.๒ กลไกตามกฎหมายเกี่ยวกับการรักษา ส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ
 - ๓.๒.๓ กลไกตามกฎหมายกระทรวงและระเบียบข้อบังคับตามคำสั่งของกรมศิลปากร

ทั้งนี้จักได้อภิปรายตามหัวข้อเป็นลำดับไป

^{๗๘} ดร. โสมสุดา ลีชะวณิช, “อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ” ใน กรมศิลปากร, **มรดกโลก**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทฉลองรัตน์จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓-๓๔.

๓.๑ นโยบายของรัฐในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

๓.๑.๑ นโยบายของรัฐในอดีต

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของคนเราในปัจจุบัน ที่เกี่ยวโยงสืบทอดมาจากพฤติกรรมของคนในอดีตสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์การแสดงออกซึ่งสังคม ประเพณี และความเชื่อของคนเผ่าหนึ่งแตกต่างกับคนอีกเผ่าหนึ่ง

ส่วนในด้านศิลปะนั้น มุ่งเน้นความละเอียดอ่อนไหวที่พวยพุ่งออกมาเป็นลวดลายต่าง ๆ ที่พริ้วไหวไปตามกระแสและอิทธิพลภายในและภายนอกเช่นเดียวกับเปลวเพลิงที่พริ้วสะบัดไปตามกระแสลม

การสืบทอดทางวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นตามลักษณะพื้นฐานดังกล่าว และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามกระแสอิทธิพลภายนอก การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมของไทยในอดีตเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์เพื่อใช้ประโยชน์ใช้สอยสืบมา

เมื่อองค์การยูเนสโกได้จัดตั้งขึ้น รัฐบาลไทยซึ่งเป็นรัฐสมาชิกแห่งหนึ่ง และนำเอาวิชาการและเทคนิคการสงวนรักษาแบบชาวตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้การพิทักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมสากล ได้ให้สัตยาบันในอนุสัญญาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพิทักษ์รักษามรดกทางศิลปะและวัฒนธรรม

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งมี พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีเป็นประธานพิจารณาแล้วเห็นว่า วัฒนธรรมไทยเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชาติ เป็นรากฐานของการสร้างสรรค์ความสามัคคีและความมั่นคงของชาติ เป็นสิ่งที่แสดงถึงศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ และความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในชาติ เป็นปัจจัยให้คนได้ประพฤติในทางดีงาม มีคุณธรรมเพื่อพัฒนาตนเองพัฒนาสังคมและประเทศชาติ รวมทั้งรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมไทยอย่างจริงจังและกว้างขวางเป็นพิเศษ ตามนัยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ระบุไว้ว่า “รัฐพึงส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาติ” ทั้งได้กำหนดแนวทางในการรักษาส่งเสริมพัฒนาวัฒนธรรมในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานบางมาตรา เช่น ในมาตรา ๕.๕ ว่า

“การอนุรักษ์ทำนุบำรุงและฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ได้สืบทอดมาจากอดีต แม้บางอย่างไม่เหมาะสม ไม่ให้ประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบันแล้วก็ตาม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์ให้คงอยู่เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าถึงร่องรอยของความเจริญทางวัตถุในอดีตรวมไปถึงการตั้งหน่วยศิลปากรศูนย์วัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์ที่ใด ๆ เพื่ออนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ”^{๗๙}

ประเทศไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญของมรดกศิลปวัฒนธรรมรุ่นเก่ามาช้านาน ในระยะแรกคงเป็นเฉพาะรูปเคารพในศาสนา เช่น ในเอกสารประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย มีเรื่องการเก็บขึ้นส่วนของพระพุทธรูปรุ่นเก่ามาซ่อมแซมให้สมบูรณ์ ในสมัยอยุธยาได้มีการออกกฎหมายห้ามราษฎรทำลายพระพุทธรูป และศาสนสถานมีหน่วยงานรับผิดชอบโดยเฉพาะ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระเจ้าแผ่นดินทรงเอาพระทัยใส่ โดยการโปรดเกล้าฯ ให้ไปเก็บพระพุทธรูปจากวัดร้างตามหัวเมืองมาเก็บรักษาบูรณปฏิสังขรณ์และประดิษฐานไว้กับวัดต่าง ๆ ใน

^{๗๙} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๖๕.

กรุงเทพมหานคร ทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ทำการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามแบบประเพณีสืบต่อมาตามลำดับ เช่น การย้ายพระพุทธรูปจากหัวเมืองภาคเหนือมาประดิษฐานในกรุงเทพมหานครและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้มีพระบรมราชโองการให้การทำนุบำรุงรักษาวัดและทรัพย์สินทางศาสนา โดยให้ชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่รอบศาสนสถานรับผิดชอบ หากปล่อยให้สูญหายจะต้องร่วมกันซ่อมแซมชดใช้ค่าเสียหาย

เมื่อนักคิด นักเขียน และนักวิชาการในภาคพื้นยุโรปได้ประชุม ประกาศแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างในอดีตขึ้น พ.ศ. ๒๓๔๓ อิทธิพลแนวทางการอนุรักษ์แบบใหม่ได้แผ่ขยายเข้ามาในประเทศไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ดังนี้

พัฒนาการของการบริหารและจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมตามหลักสากล

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นโดยพระองค์ทรงรับเป็นนายกสโมสรและมีพระบรมราชโองการประกาศสงวนรักษาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นมรดกแผ่นดิน

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๔๕๕ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศิลปากรขึ้น
 พ.ศ. ๒๔๖๖ โปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศจัดตรวจรักษาของโบราณ
 พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น โอนงานการพิพิธภัณฑสถานและโบราณคดีสโมสร จากกระทรวงธรรมการมาสังกัดราชบัณฑิตยสภา ในปีเดียวกันก็โปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติควบคุมการส่งออกของโบราณไปนอกราชอาณาจักร

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๔๖๙ โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร สังกัดราชบัณฑิตยสภา กำหนดแนวนโยบายการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวสากลเป็นครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๐

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

พ.ศ. ๒๔๗๖ ประกาศจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม โอนงานโบราณคดีสโมสร และกิจการพิพิธภัณฑสถาน จากราชบัณฑิตยสภามาสังกัดกรมศิลปากร
 พ.ศ. ๒๔๗๗ ตราพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๘ ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานครั้งแรก ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘
 พ.ศ. ๒๔๘๖ แก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๘

- พ.ศ. ๒๔๘๖ (๒) รัฐบาล ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ออกพระราชบัญญัติให้นำที่ราชพัสดุออกจำหน่ายให้แก่ราษฎร มีการจำหน่ายที่ดินและพัสดุหลายแห่งออกจำหน่ายแก่ราษฎร และมีการจำหน่ายที่ดินในเมืองพระนครศรีอยุธยาแก่ราษฎรเป็นจำนวนมากสวนกระแสพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- พ.ศ. ๒๔๙๐ กระทรวงวัฒนธรรมอนุญาตให้ประมูลซุดหินจากซากโบราณสถานวัดร้างขายเป็นรายได้แผ่นดินทำให้โบราณสถานเมืองพระนครศรีอยุธยาเสียหายมาก
- พ.ศ. ๒๔๙๒ กรมศิลปากรกระทรวงวัฒนธรรมสมัครเป็นสมาชิกสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติและสถาปนาศึกษาวิธีการสงวนรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม
- พ.ศ. ๒๔๙๕ กระทรวงวัฒนธรรมยกเลิกระเบียบการซุดอิฐจากวัดร้างขาย
- พ.ศ. ๒๔๙๖ รัฐบาลโดย จอมพล ป.พิบูลสงคราม กระทรวงวัฒนธรรม อนุมัติให้กรมศิลปากรดำเนินการซุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเมืองเชียงใหม่ สุโขทัย และเมืองพระนครศรีอยุธยา
- พ.ศ. ๒๕๐๓ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยกเลิกกระทรวงวัฒนธรรม โอนกิจการกรมศิลปากร (รวมทั้งงานโบราณคดี) และกรมการศาสนา มาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
- พ.ศ. ๒๕๐๔ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เสนอพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ทดแทนพระราชบัญญัติฯ พ.ศ. ๒๔๘๖
- ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานกระแสพระราชดำรัส ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาว่า “การสร้างอาคารสมัยนี้คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว ในเรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อิฐเก่า ๆ แผ่นเด็ยวก็มีค่าควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย”
- พ.ศ. ๒๕๐๕ กระทรวงศึกษาธิการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ให้เอาที่โบราณสถาน วัดร้าง (ศาสนสมบัติกลาง) ให้เอกชนเช่าสร้างอาคารเพื่อนำรายได้บำรุงกองทุนศาสนสมบัติกลาง ชัดแย้งกับปรัชญาและแนวทางพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ
- พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะรัฐมนตรีมีมติให้สงวนรักษาคูเมืองกำแพงเมืองสุรินทร์ไว้เป็นโบราณสถานของชาติห้ามรื้อทำลายเพื่อทำถนนหรือปลูกสร้างสถานที่ราชการ
- พ.ศ. ๒๕๑๕ คำสั่งคณะปฏิวัติที่ ๑๘๙ เรื่องห้ามซุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง
- พ.ศ. ๒๕๑๕ คำสั่งคณะปฏิวัติที่ ๓๑๘ แก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ๒๕๐๔ บางมาตรา

พ.ศ. ๒๕๑๗	กรมศิลปากรแปลกฎบัตรระหว่างชาติ ว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน ค.ศ. ๑๙๖๔ (พ.ศ. ๒๕๐๗) ออกเผยแพร่
พ.ศ. ๒๕๒๐	กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เสนอแผนการอนุรักษ์และพัฒนา ศิลปวัฒนธรรมไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ เสนอเรื่องการจัดการโบราณสถานเมืองสุโขทัยเป็นอุทยานประวัติศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๒๔	คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กำหนดแนวทางในการรักษาส่งเสริม พัฒนาวัฒนธรรมเป็นครั้งแรก (มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานอยู่ด้วย)
พ.ศ. ๒๕๒๘	กรมศิลปากรออกระเบียบการบูรณะโบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘
พ.ศ. ๒๕๓๐	รัฐบาลไทยให้สัตยาบันร่วมอนุสัญญามรดกโลก
พ.ศ. ๒๕๓๔	คณะกรรมการมรดกโลกรับจดทะเบียนโบราณสถานเมืองสุโขทัย และ เมืองบริวารนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และแหล่งมรดกทาง วัฒนธรรมห้วยขาแข้ง หุ่นใหญ่นครสวรรค์ ไว้ในบัญชีมรดกโลก
พ.ศ. ๒๕๓๕	คณะกรรมการมรดกโลกรับจดทะเบียนแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง - แก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ครั้ง พ.ศ. ๒๔๖๖ มีการลักลอบนำศิลปะไทยออกไปต่างประเทศเป็นเหตุให้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการตรากฎหมายรักษาของโบราณขึ้น เป็นครั้งแรก แต่กฎหมายฉบับนี้เกี่ยวข้องกับเฉพาะโบราณศิลปวัตถุเท่านั้น

ครั้ง พ.ศ. ๒๔๗๘ ภายหลังจากตั้งกรมศิลปากรขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ทางราชการจึงได้ตรา พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้น เพื่อให้อำนาจ อธิบดีกรมศิลปากรทำหน้าที่ควบคุมบำรุงรักษาและซ่อมแซมโบราณสถาน เพื่อรักษาของเดิมไว้ รวมทั้งให้อำนาจในการเวนคืนที่ดินอันเป็นแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาเป็นของรัฐด้วย แต่ อำนาจนี้มีอยู่ระยะหนึ่งเท่านั้นพอถึง พ.ศ. ๒๔๘๖ รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกโดยแก้ไขพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๘ หลายมาตรา กรม ศิลปากรใช้กฎหมายนั้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ จึงยกเลิกกฎหมายฉบับเก่าและร่างกฎหมายใหม่ออกมา ใช้คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และมีการแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

๓.๑.๒ นโยบายของรัฐในปัจจุบัน

๑. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนั้น ถือเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ นับตั้งแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญฉบับแรก (ชั่วคราว) คือพระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม (ชั่วคราว) พ.ศ. ๒๔๗๕ ต่อมา มีรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ (ฉบับถาวร) ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ประเทศไทยจึงถือเอาวันที่ ๑๐ ธันวาคม ของทุกปีเป็นวันรัฐธรรมนูญมาจนถึงทุกวันนี้ นับจากนี้รัฐธรรมนูญชั่วคราวฉบับแรก พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นเวลา ๘๕ ปีเศษแล้ว ประเทศไทยมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแล้ว ๒๐ ฉบับรวมถึงฉบับปัจจุบันซึ่งตราไว้ ณ วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๐ ซึ่งแต่ละฉบับก็จะกำหนดนโยบายแห่งรัฐในด้านต่าง ๆ ไว้ด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะครอบคลุมนโยบายด้านความมั่นคง ด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนด้านศาสนาและวัฒนธรรม

ในส่วนของนโยบายด้านส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๖๐ ระบุไว้ดังนี้

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

มาตรา ๔๓ บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(๑) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริม ภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ

(๒) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๕๗ รัฐต้อง

(๑) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

(๒) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุง รักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เป็นประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๖๗ รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น

ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน และพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา ต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา ไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ มาตรการหรือกลไกดังกล่าวด้วย

มาตรา ๗๐ รัฐพึงส่งเสริมและให้ความคุ้มครองชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ให้มีสิทธิดำรงชีวิตในสังคมตามวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมตามความสมัครใจอย่างสงบสุข ไม่ถูกรบกวน ทั้งนี้ เท่าที่ไม่เป็นการผิดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐหรือสุขภาพอนามัย

มาตรา ๗๑ รัฐพึงส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวอันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของสังคม...รัฐพึงส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นพลเมืองที่ดี มีคุณภาพและความสามารถสูงขึ้น^{๘๐}

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมหลายมาตราโดยตรงได้แก่มาตรา ๔๓ ที่กำหนดให้บุคคลและชุมชนมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูหรือส่งเสริมภูมิปัญญาศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ ในมาตรา ๕๗ กำหนดให้รัฐต้องดำเนินการในลักษณะเดียวกันกับมาตรา ๔๓

มาตราที่เกี่ยวข้องโดยอ้อมกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเริ่มแต่มาตรา ๗ ที่กำหนดว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก และตามมาตรา ๖๗ ว่ารัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นซึ่ง ๒ มาตรานี้สำคัญมาก เพราะประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา การที่พระมหากษัตริย์และรัฐบาลต้องอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา ย่อมหมายรวมการอนุรักษ์คุ้มครองโบราณสถาน และโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนาด้วย ในมาตรา ๗๐ รัฐพึงส่งเสริมและให้ความคุ้มครองชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ แม้จะไม่นับชาวไทยที่นับถือศาสนาอื่นนอกจากพระพุทธศาสนาไม่นับรวมชนกลุ่มน้อยที่กระจัดกระจายอยู่ตามตะเข็บชายแดน โดยเฉพาะทางภาคเหนือของไทยเอาเฉพาะชาวไทยพุทธทั่วประเทศก็มีมากมายหลายชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้ ประเพณีวัฒนธรรมมีผิดแผกแตกต่างกันไปบ้าง และจะเกี่ยวเนื่องกันกับพระพุทธศาสนาที่ตาม ความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อมก่อให้เกิดพฤติกรรม เช่น การก่อสร้างทางสถาปัตยกรรม และปฏิมากรรม พุทธศิลป์ เป็นต้น ซึ่งรัฐพึงส่งเสริมคุ้มครองอนุรักษ์และบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนร่วมของประเทศ อนึ่ง ในมาตรา ๗๑ รัฐพึงส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวอันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของสังคม และเมื่อวัฒนธรรมคือรากฐานของสังคม รัฐก็ต้องให้ความสำคัญแก่การอนุรักษ์วัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น เพราะการรักษาวัฒนธรรม คือการรักษาชาติ อนึ่ง ในมาตรา ๗๑ ดังกล่าว ยังระบุให้รัฐพึงส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพและความสามารถสูงขึ้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้เพียงอย่างเดียว ต้องอาศัยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการขัดเกลานิสัยใจคอให้สุภาพอ่อนโยน มีคุณธรรมควบคู่ไปกับคุณภาพของชีวิต

อนึ่ง ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ในหมวด ๖ แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา ๖๕ กำหนดให้รัฐต้องจัดให้มียุทธศาสตร์การพัฒนาชาติ และในหมวด ๑๖ การปฏิรูปประเทศ เช่นมาตรา ๒๕๘ ข้อ ข. ให้มีการบริหารราชการแผ่นดิน วรรค (๓) ให้มีการปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างและระบบการบริหารงานของรัฐและแผนกำลังคนภาครัฐให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง

^{๘๐} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๖๐ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๗ ตอนที่ ๔๐ ก หน้า ๑ วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๐.

และความท้าทายใหม่ๆ โดยต้องดำเนินการให้เหมาะสมกับภารกิจของหน่วยงานของรัฐแต่ละหน่วยงานที่แตกต่างกัน

หมวด ๖ แผนนโยบายแห่งรัฐ และหมวด ๑๖ การปฏิรูปประเทศ ส่งผลให้หน่วยราชการต่าง ๆ ปรับยุทธศาสตร์ในการบริหารกิจการองค์กรของตน เริ่มแต่การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ซึ่งเป็นการขยายขอบข่ายนโยบายแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยกำหนดสาระสำคัญและกรอบของเวลาไว้แน่นอนซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

๒. ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙)

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าหมวด ๖ แผนนโยบายแห่งรัฐที่ตราไว้ในมาตรา ๖๕ แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ว่ารัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อให้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่างๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เกิดเป็นพลังประจักษ์ร่วมกันไปสู่เป้าหมายดังกล่าว การจัดทำ การกำหนดเป้าหมายระยะเวลาที่จะบรรลุเป้าหมาย และสาระที่พึงมีในยุทธศาสตร์ชาติให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ ทั้งนี้กฎหมายดังกล่าวต้องมีการบัญญัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการรับฟังความเห็นของประชาชนทุกภาคส่วนอย่างทั่วถึงด้วย ยุทธศาสตร์ชาติ เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้ใช้บังคับได้

ในการนี้รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙) โดยมี พลเอกวิลาศ อรุณศรี เลขาธิการนายกรัฐมนตรี เป็นประธานคณะกรรมการชุดนี้ได้ดำเนินนโยบายรัฐบาล ๑๑ ด้าน ประเด็นปฏิรูป คสช. ๑๑ ด้าน และประเด็นปฏิรูป สปช. ๓๗ กิจกรรมมาเป็นกรอบในการจัดทำ

ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี มี ๖ ด้าน คือ

๑. ความมั่นคง
๒. การสร้างความสามารถในการแข่งขัน
๓. การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน
๔. การสร้างโอกาสความเสมอภาคและเท่าเทียมกันของสังคม
๕. การสร้างความเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
๖. การปรับสมดุลและพัฒนาระบบการ

ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีในข้อ ๓ คือด้านการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพคน ตั้งอยู่บนพื้นฐานนโยบายรัฐบาล ๑๑ ข้อ คือในข้อ ค (๔) ว่าด้วยศึกษาเรียนรู้ / ทุนบำรุงศาสนา / ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นปฏิรูป คสช. ๑๑ ด้าน ในด้านการศึกษา / การเรียนรู้ / ภูมิปัญญา และพัฒนาคุณธรรม / จริยธรรม ทั้งนี้ได้ขยายเป็นประเด็นปฏิรูป สปช. ๓ วาระปฏิรูป ด้วยวาระที่ ๓๕ คือศิลปวัฒนธรรมสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ/สังคม และวาระที่ ๓๖ คือสถาบันศาสนาเป็นหลักของสังคม ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีนี้ เมื่อจัดลงในกรอบการปฏิรูป ตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งมี ๖ ด้าน

จะอยู่ด้านการศึกษา และกรอบที่ ๖ ด้านการบริหารราชการแผ่นดินตามนโยบายรัฐบาล
ข้อ ๑๑ ปรับปรุงกฎหมายต่างๆ ซึ่งเป็นกลไกให้นโยบายแห่งรัฐดำเนินการไปได้^{๕๑}

๓. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)

ดังกล่าวมาแล้วในข้อ ๒ ข้างต้น ว่าสาระสำคัญของกรอบยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี อยู่บน
วิสัยทัศน์ของรัฐบาลคือ “ความมั่นคง ความมั่งคั่ง ความยั่งยืน” เพราะฉะนั้น องค์กรของรัฐบาลคือ
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จำต้องปรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ระยะ ๕ ปีให้สอดคล้องกับระยะ ๕ ปีแรกของยุทธศาสตร์
ชาติ ๒๐ ปี กล่าวคือปรับตามวิสัยทัศน์ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” และยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ทั้ง ๖ ด้าน
ตามเป้าหมายอนาคตประเทศไทย ปี ๒๕๗๙ (สิ้นสุดแผน ๒๐ ปี) ซึ่งมี ๔ ข้อ และข้อที่ ๑ ว่าคนไทย
ในอนาคตมีศักยภาพในการร่วมกันพัฒนาประเทศ สามารถปรับตัวรองรับบริบทการพัฒนาในอนาคต
มีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีทักษะในการวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต มี
ภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึกวัฒนธรรมที่ดีงาม รู้คุณค่าความเป็นไทย และมีความ
รับผิดชอบเป็นรากฐานที่มั่นคงของชุมชนสังคม รักชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์

ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ด้านการสร้างโอกาสความเสมอภาคและเท่าเทียมกันทางสังคม ซึ่ง
มี ๕ ข้อ มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ ต้องปรับมาเข้ากับแผน คือข้อที่ ๔
“การสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมและความเข้มแข็งของชุมชน
ด้วยการฟื้นฟูบทบาทสถาบันศาสนา การธำรงรักษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อ
เป็นรากฐานที่เข้มแข็งในสังคม ตลอดจนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อให้ชุมชน
สามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน”

ที่ยกมาแสดงนี้เฉพาะสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พิจารณาใน
ประเด็นด้านการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม ตามกรอบของยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี มา
บูรณาการเข้ากับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)

เพราะฉะนั้น เมื่อก้าวโดยสรุป นโยบายของรัฐบาลปัจจุบัน จึงประกอบด้วยรัฐธรรมนูญ
แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ประกอบกับนโยบาย คสช. และยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ.
๒๕๖๐-๒๕๗๙) มาสังเคราะห์ลงเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-
๒๕๖๔) ซึ่งมีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับรัฐธรรมนูญหมวด ๖ แนวนโยบายแห่งรัฐ และ
หมวด ๑๖ การปฏิรูปประเทศ ส่งผลให้มีการตั้งคณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านต่างๆ ตลอดจน
ปฏิรูปกฎหมาย และมาตรการสร้างกลไกให้องค์กรของรัฐต้องปฏิบัติการให้เร่งด่วนและรัดกุม เพื่อให้
ประเทศก้าวไปสู่ความมั่นคง ความมั่งคั่ง และความยั่งยืนให้ได้ภายในปี ๒๖๗๙ ซึ่งนั่นความหมาย
รวมถึงกระบวนการในการอนุรักษ์ คุ้มครอง รักษา และส่งเสริมงานด้านมรดกวัฒนธรรมของชาติด้วย
เพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทยก็คือ “ การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิด
ความสมดุล หรือมีปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันระหว่างมิติอันเป็นองค์ประกอบที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์อยู่ดี มี

^{๕๑} พลเอกวิลาศ อรุณศรี, การบรรยายเรื่องยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙),
กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๐, ๓๗ หน้า.

สุข คือ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมการเมืองวัฒนธรรมจิตใจรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ทั้งต่อคนในรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นอนาคต^{๘๒}

๓.๒ กลไกของรัฐในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

คำว่า “กลไก” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้นิยามว่า “ตัวจักร
ต่าง ๆ, โดยปริยายหมายความว่าบุคคลผู้เป็นเจ้าของที่ปฏิบัติงานในระดับต่าง ๆ, ระบบหรือองค์กรที่
บุคคลผู้เป็นเจ้าของที่ในระดับต่าง ๆ ปฏิบัติงานร่วมกันดุษเครื่องจักร, ระบบที่จะให้งานสำเร็จตาม
ประสงค์, เช่นกลไกการปกครอง”^{๘๓}

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ หมวด ๑๖ การปฏิรูปประเทศมีคำว่า
“กลไก” ปรากฏในมาตรา ๒๕๘ ที่กำหนดให้มีการปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ ให้เกิดผล เช่น

ก. ด้านการเมือง

วรรค (๓) มีคนไกลที่กำหนดความรับผิดชอบของพรรคการเมืองในการประกาศโฆษณา
นโยบายที่ได้วิเคราะห์ผลกระทบความคุ้มค่าและความเสี่ยงอย่างรอบด้าน

วรรค (๔) มีคนไกลที่กำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความ
ซื่อสัตย์สุจริต และรับผิดชอบต่อประชาชนในการปฏิบัติหน้าที่ของตน

วรรค ๕ มีกลไกแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองโดยสันติวิธี ภายใต้การปกครอง
ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ฯลฯ

ข. ด้านกฎหมาย

วรรค (๑) มีกลไกให้ปรับปรุงกฎหมาย กฎระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่ใช้บังคับอยู่ก่อน
วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ให้สอดคล้องกับหลักการตามมาตรา ๗๗^{๘๔}

วรรค (๔) จัดให้มีกลไกช่วยเหลือประชาชนในการจัดทำและเสนอร่างกฎหมาย

ฯลฯ

^{๘๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓,

^{๘๓} ลดาวัลย์ คำภา, ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีและแผนฯ ๑๒ ปีของประเทศ, คำบรรยาย ณ เวที
สาธารณะนโยบายน้ำ สกว. ครั้งที่ ๗ เรื่องการเชื่อมโยงยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำกับยุทธศาสตร์ชาติ วันพุธที่
๒๓ มีนาคม ๒๕๕๙ ณ โรงแรมเอทิส ลุมพินี กรุงเทพมหานคร.

^{๘๔} มาตรา ๗๗ รัฐต้องจัดให้มีกฎหมายให้ประชาชนเข้าใจและเข้าถึงกฎหมาย และพัฒนาให้สอดคล้อง
กับหลักสากล ฯลฯ

จ. ด้านการให้ศึกษา

วรรค (๓) ให้มีกลไกและระบบการผลิต คัดกรอง และพัฒนาผู้ประกอบวิชาชีพครู และอาจารย์ ให้ได้ผู้มีจิตวิญญาณของความเป็นครู มีความรู้ ความสามารถอย่างแท้จริง ได้รับค่าตอบแทนที่เหมาะสมกับความสามารถและประสิทธิภาพในการสอน รวมทั้งมีกลไกสร้างระบบคุณธรรมในการบริหารงานบุคคลของผู้ประกอบวิชาชีพครู ฯลฯ

ฉ. ด้านเศรษฐกิจ

วรรค (๔) สร้างกลไกเพื่อส่งเสริมสหกรณ์และผู้ประกอบการแต่ละขนาดให้มีความสามารถในการแข่งขันอย่างเหมาะสม และส่งเสริมการประกอบวิสาหกิจเพื่อสังคมและวิสาหกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสร้างกลไกเพิ่มโอกาสในการทำงานและการประกอบอาชีพของประชาชน ฯลฯ

ตามนิยามศัพท์ **กลไก** ในพจนานุกรมฯ และตัวอย่างที่ใช้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ เท่าที่ยกมาประกอบนี้พอสรุปได้ว่า คำว่า **กลไก** หมายถึง มาตรการที่เป็นเครื่องมือหรือคู่มือปฏิบัติงานในหน้าที่หรือกิจการนั้น ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของ กฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ แม้แต่กฎบัตร อนุสัญญา สนธิสัญญา หรือข้อตกลงทวิภาคี ไตรภาคี พหุภาคี และในขณะเดียวกันก็หมายถึงบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานขององค์กรนั้น ที่จะผลักดันและดำเนินงานให้ภารกิจนั้น ๆ สำเร็จ ล่วงไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ยกตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) เป็นกลไกของรัฐที่ให้กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขับเคลื่อน ผลักดัน และดำเนินงานด้านการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของรัฐ ฉะนั้น

เมื่อว่าโดยบทบาทของกรมศิลปากร ซึ่งมีภารกิจหลักในการอนุรักษ์ส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติต้องปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ขัดหรือแย้งและสอดคล้องกับข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับล่าสุด^{๕๕} ขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙) และอยู่ภายใต้กรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับล่าสุด^{๕๖} ที่ให้นโยบายไว้

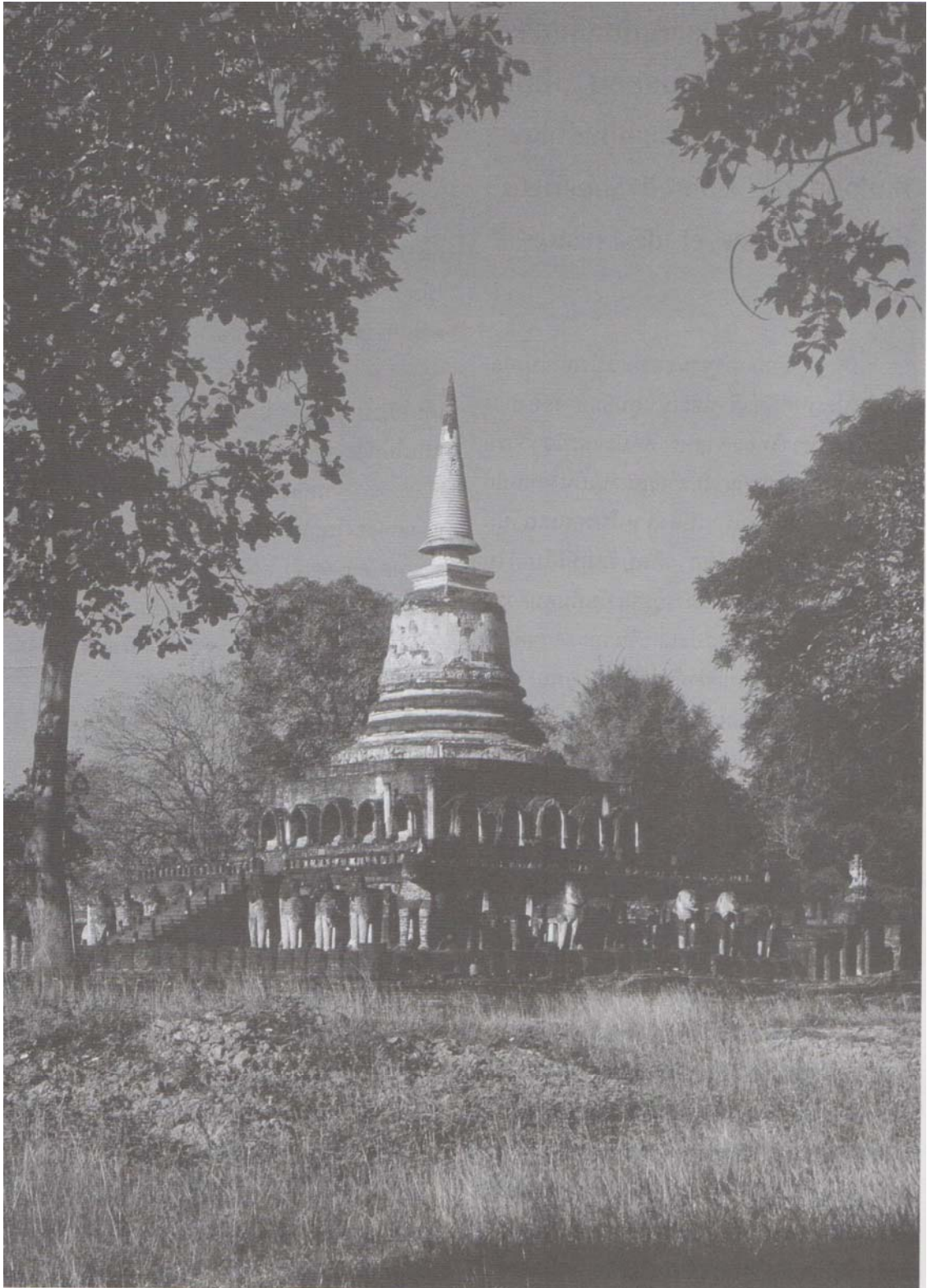
เมื่อว่าโดยกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ กรมศิลปากรก็มีกลไกเป็นมาตรฐานและมาตรการตามกฎหมายและระเบียบข้อบังคับ ตลอดจนข้อตกลงระหว่างประเทศให้ต้องปฏิบัติตาม ทั้งนี้จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท

๓.๒.๑ กลไกตามข้อตกลงผูกพันในองค์การระหว่างประเทศ

ข้อนี้หมายถึงประเทศไทยมีข้อผูกพันเป็นพันธสัญญาที่ต้องปฏิบัติตามข้อตกลงกับองค์การระหว่างประเทศดังนี้

^{๕๕} คือ ฉบับที่ ๒๐ พ.ศ. ๒๕๖๐ ซึ่งมีทั้งหมด ๒๗๙ มาตรา.

^{๕๖} คือ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔).

วัดช้างล้อม อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ก. องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ กับเครือข่ายระหว่างประเทศ

๑. องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)
๒. ศูนย์นานาชาติว่าด้วยวิธีการศึกษาสงวนวิทยาและบูรณะสมบัติทางวัฒนธรรม (ICCROM)
๓. สภาการระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (ICOMOS)
๔. สภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ (ICOM)
๕. สภาการจดหมายเหตุระหว่างชาติ (ICA)
๖. สภาการจดหมายเหตุประจำภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ (SABRICA)
๗. สหพันธ์ระหว่างชาติว่าด้วยฟิล์มภาพยนตร์ (IFFA)
๘. สมาคมว่าด้วยสื่อจดหมายเหตุแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิก (SEAPAVAA)
๙. สมาพันธ์ระหว่างชาติว่าด้วยสมาคมและสถาบันห้องสมุด (IFLA)
๑๐. ศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ISDS-SEA)
๑๑. ศูนย์ภูมิภาคว่าด้วยโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (SPAFA)
๑๒. สถาบันวัฒนธรรมอื่น ๆ

ข. อนุสัญญาระหว่างประเทศในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม

๑. อนุสัญญาว่าด้วยการป้องกันสมบัติทางวัฒนธรรมยามสงคราม ไทยให้สัตยาบันเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๑๒
๒. อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ไทยให้สัตยาบันเมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๓๐
๓. อนุสัญญาว่าด้วยวิธีห้ามและป้องกันการนำเข้า - ส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมอย่างผิดกฎหมาย

ค. กฎบัตรนานาชาติเกี่ยวกับการทำนุบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรม

๑. International Charter for Heritage Conservation 1964 (Venice Charter)
๒. International Charter for Historical Park (Florence Charter)
๓. International Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas
๔. International Charter for Archaeological Heritage Management (ICAHM)
๕. International Charter on the Protection and Management of Underwater Cultural Heritage
๖. International Charter of Cultural Tourism (Brussell Charter)
๗. The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Place and Site
๘. เกณฑ์มาตรฐานสำหรับโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา

หน้าที่ บทบาท และกิจกรรมขององค์การระหว่างชาติเหล่านี้ นายนิคม มุสิกคามะ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้ประมวลไว้โดยย่อ ดังต่อไปนี้^{๘๗}

ก. องค์การศึกษาศิลปะและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประวัติความเป็นมา มีดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๔ มีนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสท่านหนึ่งชื่อนายอองรี เบงซอง ร่วมกับนักวิชาการชาวอังกฤษ ได้เสนอแนวทางในการจัดตั้งองค์การวัฒนธรรมระหว่างชาติ (International Organization) ขึ้นในสังกัดองค์การสันนิบาตนานาชาติ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๒ ประการคือ

๑. ค้ำครองศิลปะและเอกสารสำคัญที่ถูกนำออกไปยังประเทศอื่น เพื่อคืนสมบัติเหล่านั้นแก่ประเทศเจ้าของเดิม

๒. พยายามปกป้องคุ้มครองศิลปะมรดกทางวัฒนธรรมพื้นที่หรือประเทศที่มีความขัดแย้งทางอาวุธ ตลอดจนการปฏิวัติรัฐประหาร

องค์การวัฒนธรรมระหว่างชาติได้เพียรพยายามนำแนวทางในการดำเนินงานหลายครั้ง มีการประกาศเป็นกฎบัตรและแนวทางในการดำเนินงานหลายรูปแบบ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้น ทำให้บทบาทขององค์การวัฒนธรรมระหว่างชาติต้องยุติกิจกรรมลง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของอังกฤษ ได้จัดประชุมรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องขึ้น กำหนดแนวทางการฟื้นฟูองค์การวัฒนธรรมระหว่างชาติที่ชะงักงันขึ้นที่กรุงลอนดอน ที่ประชุมมองเห็นว่าเพียงภาควัฒนธรรมอย่างเดียวไม่สามารถจะปกป้องมรดกสำคัญได้ ต้องเสริมการศึกษาและวิทยาศาสตร์

กิจกรรมที่ยูเนสโกดำเนินการในระยะแรกเกี่ยวข้องกับเฉพาะประเทศในยุโรปเท่านั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ประเทศสหรัฐอเมริกา รัสเซีย ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ จีนและอินเดีย ได้ให้การรับรองและสมัครเข้าเป็นสมาชิกในองค์การดังกล่าว ซึ่งมีการปรับปรุงตามบทบาทของยูเนสโกกันใหม่ และในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้รับรองธรรมนูญและบทบาทขององค์การยูเนสโกเป็นองค์การระหว่างประเทศและดำเนินการสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากการจัดองค์กรภายในสำนักงานแล้วองค์การยูเนสโก ยังมีคณะกรรมการในสำนักศูนย์หรือสภาการระหว่างชาติ ที่มีฐานะเป็นองค์การรัฐบาลและระหว่างชาติ และองค์การที่ไม่ใช่ของรัฐบาล (Non Government Organization = Ngo) เช่น

๑. องค์การรัฐบาลระหว่างชาติ (Intergovernment Organization)

๑) ศูนย์ระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์และสงวนรักษาสสมบัติทางวัฒนธรรม (International Center for the Study of Preservation and Restoration Cultural Property = ICCROM)

^{๘๗} นิคม มุสิกคามะ, วัฒนธรรม บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า ๓๑๔-๔๑๖.

๒. องค์การระหว่างชาติที่ไม่ใช่ของรัฐบาล (International Non-government Organization) เช่น

- ๑) สภาการระหว่างชาติว่าด้วยปรัชญาและมานุษยศึกษา (International Council of Philosophy and Humanistic Studies)
- ๒) สภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ (International Council of Monuments = ICOMS)
- ๓) สภาการระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (International Council of Monuments and Sites = ICOMOS)
- ๔) สภาการระหว่างชาติว่าด้วยสถาบันการละคร (International Council of Theater Institute)
- ๕) สภาการจดหมายเหตุระหว่างประเทศ (International Council of Archive)
- ๖) สมาคมระหว่างชาติว่าด้วยศิลปะพลาสติก (International Association of Plastic Arts)
- ๗) สหพันธ์ระหว่างชาติว่าด้วยสมาคมและสถาบันห้องสมุด (International Federation of library Associations)
- ๘) สโมสรนักเรียนระหว่างชาติ (International Pen Club)
- ๙) สหภาพระหว่างชาติว่าด้วยสถาปนิก (International Union of Architects)
- ๑๐) สหพันธ์ระหว่างชาติว่าด้วยเอกสารการพิมพ์ (International Federation of Documents)
- ๑๑) ศูนย์วัฒนธรรมเอเชียของยูเนสโก (Asian Cultural Center for UNESCO = ACCU)

๓. องค์การรัฐมนตรีว่าด้วยการศึกษาแห่งเอเชีย (South East Asian Ministers of Education = SEAMES)

- ๑) ศูนย์ฝึกอบรมทางด้านโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (SEMEO Center for Archaeology and Fine Arts = SPAFA)

ผลการดำเนินงาน

คณะกรรมการสาขาต่าง ๆ ได้ดำเนินการประชุมปรึกษาในภาคที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมหลายครั้ง โดยวางแนวทางการร่วมมือระหว่างชาติ เพื่อช่วยกันปกป้องคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ดังนี้

๑. จัดทำแนวทางการดำเนินงานและข้อเสนอแนะ (Recommendation)
๒. ข้อเสนอแนะบางสาขาจำเป็นต้องพัฒนาเป็นอนุสัญญาระหว่างประเทศและได้ดำเนินการตราเป็นอนุสัญญา
๓. เนื้อเรื่องที่ไม่สามารถจัดเป็นข้อผูกมัดเป็นพันธกิจได้ดำเนินการจัดทำเป็นกฎบัตรนานาชาติ

องค์การระหว่างประเทศที่มีบทบาทเกี่ยวกับวัฒนธรรม

๑. องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)

สถานที่ตั้ง สำนักงานใหญ่ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) ก่อตั้งขึ้นแทนที่สถาบันความร่วมมือทางภูมิปัญญา ซึ่งตั้งเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ โดยองค์การ UNESCO จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙ หลังจากร่างธรรมนูญขององค์กรขึ้นที่กรุงลอนดอน สหราชอาณาจักรเพียง ๑ ปี

ในการบริหารงานนั้น จะจัดให้มีการประชุมสมัชชาสามัญของยูเนสโกซึ่งประกอบด้วยผู้แทนประเทศสมาชิกทั้งหมดจะประชุมกันเป็นประจำทุก ๒ ปี เพื่อพิจารณานโยบาย โครงการ และงบประมาณ คณะกรรมการบริหารมีสมาชิกรวม ๕๑ คน ซึ่งได้รับเลือกจากที่ประชุมสมัชชาสามัญ ทำหน้าที่ดูแลการบริหารโครงการต่าง ๆ ที่ผ่านการพิจารณา เจ้าหน้าที่สำนักเลขาธิการซึ่งประกอบด้วยบุคคลมากกว่า ๑๓๐ สัญชาติ กระจายการปฏิบัติงานประจำสำนักงานใหญ่ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และสาขาอื่น ๆ อีก ๕๐ แห่งทั่วโลก สมาชิกแต่ละประเทศจะมีคณะกรรมการกิจการยูเนสโกแห่งชาติ ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อประสานงานให้ข้อมูลข่าวสาร ให้คำปรึกษา และปฏิบัติงาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมสร้างสรรค์สันติภาพและความมั่นคงของโลก โดยส่งเสริมความร่วมมือทางภูมิปัญญาาระหว่างประเทศต่าง ๆ โดยอาศัยการศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และการสื่อสาร โดยเฉพาะในด้านวัฒนธรรมนั้นจะเชิดชูมิติด้านวัฒนธรรมของการพัฒนาปกป้องมรดกด้านวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก รักษาเอกลักษณ์ทางประเพณีและวัฒนธรรม ส่งเสริมงานด้านศิลปวรรณกรรม สนับสนุนหนังสือ สิ่งพิมพ์ ตลอดจนงานศิลปะแขนงต่าง ๆ คัมภีร์อักษรรูขี

จากการประชุมสมัชชาสามัญของยูเนสโกได้รับรองให้เสนอแนะไปยังประเทศสมาชิกขององค์การนั้นโดยมีหลักการว่า ในยามที่เกิดเหตุการณ์ปกติประเทศต่าง ๆ ย่อมมีความรับผิดชอบต่อสังคมนานาชาติ ในอันที่จะต้องสงวนรักษาสมบัติวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่ในดินแดนของตน และย่อมเป็นหน้าที่ของประเทศเหล่านั้นที่จะต้องหาวิธีตั้งอันเหมาะสม เพื่อคุ้มครองสมบัติเหล่านั้นไว้ และช่วยเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักจากคนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ทางวิชาการ และเพื่อความเข้าใจร่วมกันระหว่างชาติโดยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑) หลักการนานาชาติเพื่อใช้บังคับสำหรับการขุดค้นทางโบราณคดี พ.ศ. ๒๔๙๙ มีความมุ่งหมายที่จะห้ามมิให้โยกย้ายหรือขนส่งวัตถุโบราณคดีที่ขุดพบ ซึ่งควรจะเป็นประโยชน์แก่มนุษยชาติทั้งหมด องค์การฯ จึงได้เชิญชวนให้ประเทศสมาชิกทำการสำรวจขุดค้นและขุดแต่งโบราณคดี โดยได้รับอนุญาตจากทางการเสียก่อน และให้มีการตรวจตรากันภายหลังด้วยองค์การฯ เสนอแนะให้ประเทศสมาชิกบังคับว่า วัตถุที่ค้นพบทั้งหมดจะต้องประกาศให้เป็นที่ทราบทั่วกัน โดยกำหนดโทษยึดทรัพย์ และฟ้องร้องไว้ และองค์การฯ เชิญชวนให้ประเทศสมาชิกทำการเก็บสะสมวัตถุต่าง ๆ ที่ขุดพบ และถ้าหากเป็นการสมควร ก็ให้สร้างพิพิธภัณฑ์สำหรับจัดแสดงวัตถุทางโบราณคดีให้มหาชนได้ชมด้วย

๒) การพิทักษ์รักษาความงามและลักษณะของภูมิประเทศและอาณาบริเวณ พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น ขยายแนวความคิดเกี่ยวกับ “มรดกทางวัฒนธรรมและสุนทรียภาพ” ให้กว้างออกไปจนรวมไปถึงธรรมชาติและชีวิตสัตว์ป่าด้วย ข้อเสนอแนะฉบับนี้เชิญชวนให้ประเทศสมาชิกสร้างสถานที่

สงวนธรรมชาติและสวนสาธารณะขึ้น และจะแจ้งประเภทอาณาบริเวณและภูมิประเทศที่สวยงามให้ตรวจตราการดำเนินการของโครงการพัฒนาและโครงการวางผังเมืองเพื่อป้องกันมิให้มีการก่อสร้างตึกแถว โรงงานอุตสาหกรรม ถนนใหญ่ ๆ ไฟฟ้า หรือการชลประทานในบริเวณสงวน ข้อเสนอแนะฉบับนี้ได้กล่าวถึงภัยที่คุกคามสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ร้ายแรงที่สุด ได้แก่การทำลายป่า อากาศเสีย และน้ำเน่า การทิ้งสิ่งปฏิกูลจากอุตสาหกรรมและขยะมูลฝอยตลอดจนความทรุดโทรมอันเนื่องมาจากคนเดินเท้า และผู้คนที่มาตั้งค่ายพักแรมอยู่ในบริเวณสงวน

๓) **วิธีห้ามและป้องกันการลักลอบนำเข้าออกและโยกย้ายสิทธิความเป็นเจ้าของสมบัติวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๐๗** เตือนให้ประเทศสมาชิกระลึกว่าแต่ละประเทศต่างก็มีข้อผูกพันทางศีลธรรมจะต้องรักษาวัตถุต่าง ๆ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศตน ข้อเสนอแนะฉบับนี้ขยายขอบเขตของข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการขุดค้นโบราณคดีออกไปอีก โดยมีจุดมุ่งหมายจะห้ามมิให้มีการซื้อขายหากำไรจากสมบัติวัฒนธรรมสำคัญ ๆ ทุกชนิด ทั้งที่เป็นสิ่งหาทรัพย์ที่เป็นของส่วนรวมและของเอกชนไม่ว่าจะเป็นงานศิลปะ สถาปัตยกรรม ต้นฉบับหนังสือ หรือศิลปวัตถุอื่น ๆ ตลอดจนตัวอย่างพันธุ์ไม้และสัตว์ หรือของที่เก็บสะสมไว้เกี่ยวกับวิชาวิทยาศาสตร์ หนังสือ และจดหมายเหตุต่าง ๆ และหลักฐานทางดนตรีด้วย ประเทศสมาชิกจึงได้รับการขอร้องให้ใช้มาตรการที่เหมาะสมและดำเนินการป้องกันควบคุมมิให้การค้าขายหากำไรจากสมบัติวัฒนธรรมได้

ปัญหานี้เป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะกฎหมายยังให้ความคุ้มครองแก่สมบัติวัฒนธรรมไม่เพียงพอ จึงทำให้สมบัติเหล่านั้นถูกภัยอันตรายคุกคามได้ องค์การยูเนสโกจึงเห็นเป็นการเหมาะสมและเป็นประโยชน์ที่จะจัดการให้เรื่องนี้เป็นอนุสัญญานานาชาติโดยเร็ว

๔) **การสงวนรักษาสสมบัติทางวัฒนธรรมซึ่งถูกคุกคามจากงานโยธาของส่วนรวมและเอกชน พ.ศ. ๒๕๑๑** เป็นการสรุปข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพิทักษ์รักษาภูมิประเทศและอาณาบริเวณและชี้เฉพาะลงไปให้ชัดเจนขึ้นอีก เพราะความก้าวหน้าทางวิชาการได้แก่การพัฒนาเมือง การพัฒนาอุตสาหกรรม ตลอดจนโครงการปรับปรุงและพัฒนาอื่น ๆ เป็นสิ่งที่คุกคามคุณภาพของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และยิ่งอาจจะเป็นอันตรายหรือเสียหายแก่อาณาบริเวณที่มีความสำคัญทางโบราณคดี อาคารสิ่งปลูกสร้างทางศิลปะประเพณีบริเวณเมืองประวัติศาสตร์ และโบราณสถานที่สำคัญทางศิลปะและสถาปัตยกรรม ประเทศสมาชิกจึงได้รับการเชิญชวนให้หามาตรการป้องกันและแก้ไขเพื่อสงวนรักษาไว้ซึ่งโบราณวัตถุสถานและอาณาบริเวณที่มีโบราณวัตถุตั้งอยู่ ยิ่งกว่านั้นข้อเสนอแนะฉบับนี้ยังเรียกร้องให้ประเทศสมาชิกวางกฎเกณฑ์และตรวจตราการวางผังขยายเมือง หรือการรื้อถอนปลูกสิ่งก่อสร้าง การทำถนน เขื่อน วางท่อประปา และสายไฟฟ้า การสร้างสนามบินและการพัฒนาทางอุตสาหกรรมทั้งหมด

ด้วยด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ยูเนสโกจึงได้สนับสนุนและส่งเสริมโดยตรงให้มีการร่างหลักการและกฎหมาย ซึ่งขณะนี้กำลังดำเนินการอยู่แล้ว ถ้าหากว่ากฎหมายและหลักการนี้ได้รับการยอมรับและนำไปใช้ในรัฐสมาชิกแล้ว ก็จะสามารถป้องกันสมบัติวัฒนธรรมมิให้ได้รับอันตรายอันเกิดจากการกระทำของมวลมนุษยชาติ

๑) การฝึกอบรม ทำการอบรมเจ้าหน้าที่และพัฒนาเครื่องมือและวิธีการให้ทันก่อนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์กว่า ๓,๕๐๐ คน จากบุคลากรทั่วโลก

๒) การเตรียมเอกสารเผยแพร่ มีห้องสมุดว่าด้วยวิธีการอนุรักษ์ที่ใหญ่ที่สุด มีเอกสารวิชาการในภาษาต่าง ๆ มากกว่า ๖๔,๐๐๐ เล่ม เอกสารว่าด้วยวิธีการอนุรักษ์แบบต่าง ๆ มากกว่า ๑,๒๐๐ เล่ม และมีธนาคารข้อมูลมากกว่า ๑๗,๐๐๐ เรื่อง

๓) การค้นคว้าวิจัยอุตสาหกรรม จัดประชุมวิธีการอนุรักษ์ ส่งเสริมสนับสนุนจริยธรรมการอนุรักษ์ระหว่างชาติ ตลอดจนการรักษามาตรฐานการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งการอนุญาตให้ผู้เชี่ยวชาญทำการวิจัยในห้องปฏิบัติการของศูนย์

๔) การประสานงาน รับผิดชอบในการประสานงานในการให้คำแนะนำห้องปฏิบัติการต่าง ๆ ด้านการอนุรักษ์

๕) การผลิตสื่อ ทำหน้าที่ผลิตสื่อและจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการสงวนรักษาสมบัติทางวัฒนธรรม

รัฐบาลไทยได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกขององค์การ ICCROM โดยกระทรวงศึกษาธิการมอบให้กรมศิลปากรเป็นเจ้าของเรื่อง เข้าร่วมประชุมประจำปีพร้อมทั้งส่งบุคลากรไปทำการศึกษาและฝึกอบรมในหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อพัฒนาบุคลากรของทางราชการโดยเฉพาะในการอนุรักษ์สาขาต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก^{๘๘}

๒. ศูนย์ระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์และสงวนรักษาสมบัติทางวัฒนธรรม (International Center for the Study of Preservation and Restoration of Cultural Property = ICCROM)

สถานที่ตั้ง สำนักงานใหญ่ ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี

ศูนย์นานาชาติ ว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์และสมบัติทางวัฒนธรรม อีครอม (ICCROM) นั้น ถือกำเนิดจากการประชุมใหญ่ของยูเนสโก ครั้งที่ ๙ ณ กรุงนิวเดลี ประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ เพื่อจัดระบบการทำงานบำรุงรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมให้ได้แนวทางและมาตรฐานเดียวกัน และสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ องค์การของรัฐบาลร่วมที่เรียกว่า Inter - government เป็นเพียงองค์การเดี่ยวเท่านั้น ที่ดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนการดูแลมรดกทางวัฒนธรรมทุกชนิด ทั้งที่เป็นวัตถุและนามธรรม มีสมาชิกทั้งหมด ๙๙ ประเทศ และมีสถาบันการอนุรักษ์เข้าร่วมเป็นสมาชิกสมทบอีก ๑๐๑ สถาบัน ถือว่าเป็นองค์การระหว่างประเทศที่แข็งแกร่งที่สุด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงคุณภาพของการอนุรักษ์และเรียกร้องเด็กจนถึงผู้ใหญ่ตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งค้นหาวิธีที่ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ต่อประชาชนทั่วโลก ศูนย์การอนุรักษ์แห่งนี้ทำหน้าที่เสมือนรักษามรดกในอดีตเพื่ออนาคต

๓. สภาการระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (International Council on Monuments and Sites = ICOMOS)

สถานที่ตั้ง สำนักงานใหญ่ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

^{๘๘} ในประเทศไทย กองวิเทศสัมพันธ์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกวารสารรายเดือน ชื่อ “วารสารยูเนสโก-คูเรีย” เพื่อเสนอบทความทางวิชาการในขอบข่ายของ UNESCO มาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การยูเนสโก.

ICOMOS ได้สถาปนาขึ้นจากการประชุมของผู้เชี่ยวชาญในการอนุรักษ์สงวนรักษาอาคารสถาปัตยกรรมโบราณที่มีคุณค่า ณ กรุงวอร์ซอ ประเทศโปแลนด์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ หลังจากที่ได้ตกลงในหลักการประกาศกฎบัตรนานาชาติว่าด้วยการสงวนรักษาสถาปัตยกรรมและแหล่งที่ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗

สำหรับประเทศไทยคณะรัฐมนตรีได้ลงมติเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๘ เห็นชอบและอนุมัติให้แต่งตั้งคณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติ ในสภาการระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (International Council of Monuments and Sites) หรือ ICOMOS ซึ่งมีจำนวนกรรมการทั้งสิ้น ๒๕ คน โดยคณะกรรมการนี้เป็นองค์กรรองรับในการติดต่อประสานงานและดำเนินการเกี่ยวกับ ICOMOS

ICOMOS เป็นสถาบันที่ไม่เกี่ยวข้องกับราชการทำหน้าที่ในการประกาศทฤษฎี และแนวทางปฏิบัติตลอดจนวิธีการสงวนรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมที่เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ภาคเอกชนระหว่างประเทศ

เป้าหมายและกิจกรรม มีดังนี้

๑. เป็นองค์กรนานาชาติที่มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งหมายถึงการอนุรักษ์คุ้มครองทำนุบำรุงและส่งเสริมโบราณสถานกลุ่มอาคารและแหล่งโบราณคดีในระดับนานาชาติ

๒. เป็นตัวจักรสำคัญในการประสานงานกับส่วนราชการอื่นๆ ตลอดจนสถาบันและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับงานอนุรักษ์โบราณสถานกลุ่มอาคารและแหล่งโบราณคดีและยังเป็นองค์กรระหว่างชาติที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนให้กับกลุ่มประเทศสมาชิกในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ รวบรวม ศึกษา และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับหลักการเทคนิคและนโยบายการอนุรักษ์คุ้มครองทำนุบำรุงและส่งเสริมโบราณสถาน กลุ่มอาคารและแหล่งโบราณคดี

๒.๒ สร้างความร่วมมือในระดับชาติและนานาชาติในการสร้างสรรค์และพัฒนาศูนย์เอกสารข้อมูลเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และคุ้มครองโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี กลุ่มอาคารและแหล่งโบราณคดี รวมทั้งศึกษาและปฏิบัติงานเทคนิคเกี่ยวกับอาคารตามวิธีการดั้งเดิม

๒.๓ สนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานตามข้อเสนอแนะระดับนานาชาติ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับโบราณสถาน กลุ่มอาคาร และโบราณคดี

๒.๔ สร้างความร่วมมือในการจัดเตรียมแผนงานฝึกสอนผู้ชำนาญพิเศษในงานอนุรักษ์คุ้มครองและส่งเสริมโบราณสถาน กลุ่มอาคาร และแหล่งโบราณคดี

๒.๕ จัดตั้งและคงไว้ซึ่งความร่วมมือใกล้ชิดกับ UNESCO ศูนย์นานาชาติว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์ และการสงวนรักษาสมบัติทางวัฒนธรรม ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี ศูนย์อนุรักษ์ระดับภาคี UNESCO ให้ความอุปถัมภ์ และสถาบันระดับนานาชาติหรือระดับภาคคนอื่น ๆ และองค์กรใด ๆ ที่มีเป้าหมายคล้ายคลึงกัน

๒.๖ ส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับข้อบัญญัติเหล่านี้

โดยเหตุผลที่ว่าความเป็นสมาชิกสภาระหว่างชาติฯ ดังกล่าว จะทำให้ประเทศไทยได้รับประโยชน์ทางด้านเทคนิค วิทยาการ ซึ่งพัฒนาอยู่ตลอดเวลาตลอดจนการบริหารเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีของประเทศไทยเป็นอย่างมากคณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติจึงนำเสนอกระทรวงศึกษาธิการ ขออนุมัติคณะรัฐมนตรี สมัครงานเป็นสมาชิกสภาระหว่างชาติว่าด้วย

อนุสรณสถานและแหล่งโบราณคดี ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ลงมติอนุมัติตามที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอ (หนังสือแจ้งมติ ค.ร.ม. ลงวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๙) ให้กระทรวงศึกษาธิการ (ปัจจุบันกระทรวงวัฒนธรรม) โดยกรมศิลปากรสมัครเป็นสมาชิก ประเภทสถาบัน ซึ่งเสียค่าบำรุงปีละ ๑๐๐ เหรียญสหรัฐ และสำนักงบประมาณได้พิจารณาให้ความเห็นชอบให้กรมศิลปากร เสนอขอตั้งงบประมาณรายจ่ายประจำปี หมวดเงินอุดหนุนงานสำรวจค้นคว้าวิจัยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายค่าสมาชิก

กระทรวงศึกษาธิการ ได้แต่งตั้งให้ผู้อำนวยการกองโบราณคดี (นายนิคม มูลิกะคามะ) เป็นผู้แทนประเทศไทยเข้าร่วมประชุมเรื่องอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ณ กรุงนิวเดลี ประเทศอินเดีย ระหว่างวันที่ ๑๓ - ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ และมีข้อสรุปที่ประเทศไทยต้องดำเนินการ คือ การจัดตั้งคณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติ และกรมศิลปากรยื่นเอกสารเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการต่อ ICOMOS เรียบร้อยแล้ว

๔. สภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ (ICOM)

องค์การสากลที่มีบทบาทในการส่งเสริมกิจการพิพิธภัณฑสถานทั่วโลก คือ องค์การที่เรียกว่าสภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ (International Council of Museums) ซึ่งองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือที่เรียกว่า UNESCO ได้สนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ด้วยความร่วมมือกันของนักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญการพิพิธภัณฑสถานกลุ่มหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยกันสนับสนุนการพัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถานทั่วโลก และต้องการรวมกันที่จะให้องค์การนี้เป็นตัวแทนของพิพิธภัณฑสถานนานาชาติ และผู้มีอาชีพในงานด้านพิพิธภัณฑสถาน

ในธรรมนูญของ ICOM ได้ระบุไว้ว่า ICOM เป็นองค์การระหว่างชาติที่ไม่ใช่ของรัฐบาล เป็นองค์การระหว่างชาติที่เป็นตัวแทนของวงอาชีพพิพิธภัณฑสถานปฏิบัติการร่วมมือใกล้ชิดกับ UNESCO วัตถุประสงค์สำคัญคือ

๑. ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑสถานร่วมมือสนับสนุนสถาบันพิพิธภัณฑสถานและผู้ประกอบอาชีพพิพิธภัณฑสถาน

๒. ดำเนินการประสานงานและช่วยเหลือกันระหว่างพิพิธภัณฑสถานทั้งหลาย และระหว่างผู้ประกอบอาชีพพิพิธภัณฑสถานในระดับระหว่างประเทศ

๓. เน้นความสำคัญของหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน และอาชีพพิพิธภัณฑสถานที่มีต่อชุมชน และการส่งเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจกันของมวลชนในโลก

สภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติประกอบด้วย

๑. คณะกรรมการแห่งชาติของประเทศสมาชิก (National Committees) ประเทศสมาชิก ICOM จะจัดตั้งคณะกรรมการแห่งชาติขึ้นในประเทศของตน ประกอบด้วยสมาชิกทุกประเภททั้งหมดในประเทศรวมเป็นคณะกรรมการแห่งชาติ สมาชิกทั้งหมดจะเลือกคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง มีหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานกับ ICOM จัดเป็นคณะกรรมการบริหารจะเป็นตัวแทนระดับชาติ จัดให้มีระเบียบข้อบังคับขึ้นเองในประเทศของตน มีการประชุมวิสามัญสมาชิกทั้งหมดอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง ทำการคัดเลือกผู้แทนไปประชุมสภาสามัญคณะกรรมการบริหารพิจารณารับสมาชิกตามคุณสมบัติในธรรมนูญของ ICOM

๒. คณะกรรมการระหว่างชาติ (International Committees) ได้แก่คณะกรรมการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ ทำหน้าที่ช่วยเหลือ ส่งเสริมมาตรฐาน และแก้ไขปัญหาปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑสถานในด้านต่าง ๆ คณะกรรมการแต่ละคนจะประกอบด้วยสมาชิกอย่างน้อย ๑๐ คนตั้งขึ้นโดยความเห็นชอบของคณะ

คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานเครื่องแต่งกาย (International Committee for Museums of Costumes)

คณะกรรมการนิทรรศการศิลปะระหว่างประเทศ (International Committee for International Art Exhibition)

คณะกรรมการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ (International Committee for International Training Personnel)

คณะกรรมการว่าด้วยการสงวนรักษา (International Committee for Conservation)

คณะกรรมการว่าด้วยเอกสาร (International Committee for Documentations)

คณะกรรมการว่าด้วยสถาปัตยกรรมและเทคนิคการพิพิธภัณฑสถาน (International Committee for Architecture and Museum Techniques)

คณะกรรมการว่าด้วยงานการศึกษาและวัฒนธรรม (International Committee for Education and Cultural Action)

คณะกรรมการว่าด้วยการรักษาความปลอดภัย (International Committee for Security)

คณะกรรมการว่าด้วยการประชาสัมพันธ์ (International Committee for Museum Public Relation)

คณะกรรมการว่าด้วยเรื่องอียิปต์วิทยา (International Committee for Egyptology)

คณะกรรมการว่าด้วยเรื่องจิตรศิลป์ (International Committee for Fine Art)

คณะกรรมการว่าด้วยเรื่องการบริหาร (International Committee for Management)

คณะกรรมการบริหารเป็นคณะกรรมการด้านวิชาการซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการส่งเสริมกิจการพิพิธภัณฑสถาน ปัจจุบันมีคณะกรรมการระหว่างชาติอยู่ ๒๓ คณะกรรมการ ได้แก่

คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (International Committees for Museums of Science and Technology)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ธรรมชาติ (International Committees for museums of Natural History)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยา (International Committees for Museums of Ethnology)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ (International Committees for Museums of Archeology and History)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานศิลปประยุกต์ (International Committees for Museums of Applied Arts)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ (International Committees for Museums of Modern Art)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์สถานส่วนภูมิภาค (International Committees for the Regional Museums)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์สถานวิทยา (International Committees for Museums of Museology)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์สถานวรรณคดี (International Committees for Literature Museums)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์สถานเครื่องแก้ว (International Committees for Literature Museums and Collections of Glass)

คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์สถานเครื่องดนตรี (International Committees for Museums of Musical Instruments)

นอกจากนี้ยังมีองค์กรเฉพาะเรื่องที่อยู่ในสภากาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาตินี้ อีก ๘ องค์กร คือ

- องค์กรว่าด้วยเรื่องพิพิธภัณฑ์เกษตรกรรม (Affiliated International Organization of Agriculture)

- องค์กรว่าด้วยเรื่องประวัติการทหารและอาวุธ (Affiliated International Organization of Army and Military History)

- องค์กรว่าด้วยเรื่องสหพันธ์พิพิธภัณฑ์กลางแจ้งแห่งยุโรป (Affiliated International Organization of Association of European Open Air Museums)

- องค์กรว่าด้วยการประชุมเรื่อง สถาปัตยกรรมพิพิธภัณฑ์ (AIO of International Confederation of Architectural Museums)

- องค์กรว่าด้วยเรื่องพิพิธภัณฑ์ทางทะเล (AIO of International Confederation of Maritime Museums)

- องค์กรว่าด้วยเรื่องความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิชาการพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ (AIO of International Movement for a New Museology)

- องค์กรว่าด้วยเรื่องศิลปะการแสดง (AIO of Performing Arts)

- องค์กรว่าด้วยเรื่องพิพิธภัณฑ์การขนส่ง (AIO of Transport Museums)

ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นต้นมา ปัจจุบันมีสมาชิก ๑๒๐ ประเทศ

การประชุมสามัญ (General Conference) มีทุก ๓ ปี พร้อมกับการประชุมสมัชชา (General Assembly) การประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษา (Advisory Committee) การประชุมคณะกรรมการบริหาร (Executive Council) และการประชุมคณะกรรมการระหว่างชาติ (International Committees) ว่าด้วยกิจการพิพิธภัณฑ์สถานต่าง ๆ

๕. สภาการจดหมายเหตุระหว่างประเทศ (International Council on Archives = ICA)

สภา ICA ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๑ อยู่ในความอุปถัมภ์ของสำนักงานองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. ส่งเสริมให้มีการพัฒนากิจการของหอจดหมายเหตุของประเทศต่าง ๆ
๒. ส่งเสริมให้มีความร่วมมือระหว่างสถาบันทุกแห่งที่ใช้ประโยชน์จากเอกสารจดหมายเหตุ
๓. เพื่อกระชับความสัมพันธ์ในระหว่างนักจดหมายเหตุแต่ละประเทศ
๔. เพื่อส่งเสริมวิธีการเก็บรักษาคุ้มครองป้องกันเอกสารจดหมายเหตุ ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าในการบริหารงานจดหมายเหตุ

ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิก ICA เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ และได้รับประโยชน์จากการเป็นสมาชิก ดังนี้

๑. ร่วมประชุมกับสมาชิกทั่วโลกเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารระหว่างประเทศ
๒. ร่วมพัฒนาวิชาชีพจดหมายเหตุให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วโลก
๓. ร่วมวิจัย แก้ปัญหา และพัฒนาเทคนิคการอนุรักษ์เอกสารจดหมายเหตุ

๖. สภาการจดหมายเหตุประจำภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ (The Southeast Asian Regional Branch International Council on Archives = SABRICA)

สภา SABRICA จัดตั้งขึ้น พ.ศ. ๒๕๑๑ โดยประเทศไทยมีส่วนร่วมก่อตั้งโดยส่งผู้แทนคือผู้อำนวยการจดหมายเหตุแห่งชาติ (นางชูศรี สวัสดิสงคราม หัวหน้ากองในสมัยนั้น) ไปร่วมประชุมและต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. ประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสัมพันธ์กันในด้านต่างๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ภาษา อันมีผลสะท้อนถึงด้านเอกสาร
๒. เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันระหว่างประเทศ
๓. เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านการบริหารเอกสาร ตลอดจนพัฒนาวิธีการในการแก้ปัญหาต่างๆ อันเกิดกับเอกสาร
๔. เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนข่าวสารต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์กับงานจดหมายเหตุ
๕. เพื่อให้มีการลงทุนร่วมมือกันในเรื่องไมโครฟิล์ม เพื่อแลกเปลี่ยนและใช้ประโยชน์ร่วมกันในภูมิภาค

๖. เพื่อให้เกิดความร่วมมือซึ่งกันและกันในการแลกเปลี่ยนผลงานด้านการซ่อม การเก็บ การดูแลรักษา และอุปกรณ์ทางเทคนิคฯ ตลอดจนการฝึกอบรมแลกเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ซึ่งกันและกัน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการเป็นสมาชิก มีดังนี้

๑. ร่วมประชุมกับกลุ่มประเทศสมาชิกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสารระหว่างประเทศ

๒. แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในด้านการบริหารให้ได้ประโยชน์สูงสุด
๓. ร่วมพิจารณาอาชีพทางวิชาการจดหมายเหตุสำหรับประเทศใดๆ กลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ก้าวหน้า
๔. ร่วมวิจัยแก้ปัญหาการเสื่อมสภาพของเอกสารจดหมายเหตุ อันเนื่องมาจากความร้อนชื้น อากาศ และตัวแมลง

๗. สหพันธ์ระหว่างชาติว่าด้วยฟิล์มภาพยนตร์ (The International Federation of Film Archives = IFFA)

IFFA ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิก เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๓๐

ประโยชน์ที่ได้รับ มีดังนี้

๑. ได้รับเอกสารและเข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการและประสบการณ์ในการอนุรักษ์ช่างฟิล์มภาพยนตร์ตามหลักวิชาการสากล
๒. จัดทำทะเบียนภาพยนตร์
๓. แลกเปลี่ยนหรือขอยืมภาพยนตร์ที่มีคุณค่าระหว่างประเทศสมาชิกโดยไม่เสียค่าลิขสิทธิ์

๘. สมาคมโสตทัศนจดหมายเหตุแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิก (Southeast Asia - Pacific Audio - Visual Archives Association = SEAPAVAA)

ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นสมาคมที่ก่อตั้งขึ้นจากความร่วมมือในระหว่างประเทศอาเซียนและแปซิฟิกซึ่งมีประเทศผู้ก่อตั้งประกอบด้วย ไทย ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ บรูไน ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ ปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มคือเวียดนาม

สมาคมนี้นับสนับสนุนงานด้านสื่อจดหมายเหตุโดยมีการประชุมปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดและเทคโนโลยีในการอนุรักษ์ฟิล์ม และโสตทัศนอุปกรณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะบรรดาประเทศอาเซียนมีสภาพอากาศร้อนชื้นจะมีปัญหาในการอนุรักษ์ฟิล์มใกล้เคียงกัน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิก มีดังนี้

๑. ได้ทราบข่าวคราวความเคลื่อนไหวในกลุ่มประเทศสมาชิก
๒. เรียนรู้การพัฒนาเทคนิคต่าง ๆ ของการอนุรักษ์ด้านสื่อจดหมายเหตุ
๓. ให้ความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน
๔. มีการทำงานร่วมกับนานาชาติในระดับสากล
๕. ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับหอภาพยนตร์ในทุกด้าน

๙. สถาบันระหว่างชาติว่าด้วยสมาคมและสถาบันห้องสมุด (The International Federation of Library Associations and Institutions = IFLA)

สหพันธ์ระหว่างประเทศว่าด้วยสมาคมและสถาบันห้องสมุด เป็นองค์กรอิสระในระดับสากลที่ไม่ได้ขึ้นกับรัฐบาลใด ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ณ เมืองเอเดินเบิร์ก ประเทศสกอตแลนด์ และมีที่ทำการอยู่ ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ สหพันธ์สากลนี้ ใช้ชื่อย่อเป็นภาษาอังกฤษว่า IFLA มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เพื่อส่งเสริมความร่วมมือ ความเข้าใจอันดีต่อกันในด้านการวิจัย การศึกษา การพิมพ์ การเผยแพร่ข่าวสาร และการพัฒนางานสาขาต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับกิจกรรมห้องสมุดและการบริการสารนิเทศ

๒. เพื่อส่งเสริมการศึกษาต่อเนื่องของบุคลากรที่ดำเนินงานในห้องสมุดและสถาบันสารนิเทศ

๓. เพื่อเป็นองค์กรกลางทำหน้าที่เป็นผู้แทนในวงการอาชีพบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ในระดับนานาชาติ

๔. เพื่อพัฒนา ส่งเสริม คุ้มครองรักษา และกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน กิจกรรมห้องสมุดในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการจัดทำสถิติ รายงาน และสื่อสารข้อมูลทางบรรณานุกรม สงวนรักษาและอนุรักษ์วัสดุห้องสมุดและอื่น ๆ

สหพันธ์ฯ ดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้โดยได้รับความร่วมมือจากองค์กรของภาครัฐบาล และภาคเอกชนในระดับนานาชาติ โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในระดับ กอง ฝ่าย คณะกรรมการ โต๊ะกลม และกลุ่ม โครงการหลักที่ได้รับการก่อตั้งเพื่อสนองความต้องการของชุมชน สารนิเทศซึ่งสหพันธ์เป็นผู้รับผิดชอบกับโครงการหลักนี้โดยตรง โครงการดังกล่าวประกอบด้วย ๕ โครงการ คือ

๑. การกระจายสิ่งพิมพ์ให้ทั่วถึง (Universal Availability of Publications - UAP)

๒. การควบคุมทางบรรณานุกรมด้วยระบบ MARC สากล (Universal Bibliographic Control International MARC - UBCIM)

๓. การอนุรักษ์และสงวนรักษา (Preservation and Conservation - PAC)

๔. การไหลเวียนของข้อมูลในระบบสหกรณ์ด้วยระบบประมวลผลและระบบโทรคมนาคม (Universal Dataflow and Telecommunication -UDT)

๕. ความเจริญก้าวหน้าในวงการอาชีพบรรณารักษณ์ในประเทศโลกที่สาม (Advancement of Librarianship in the Third World - ALP)

๑๐. ศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (International Serials Data System for Southeast Asia (ISDS - SEA)^{๔๔}

ศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นแหล่งรวบรวม และให้บริการข้อมูลวารสารของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นศูนย์กลางติดต่อระหว่างศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติของประเทศต่าง ๆ กับศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติสากล (International for International Serials Data System) โดยความสนับสนุนขององค์การศึกษาฯ สหประชาชาติ เพื่อให้บรรดาประเทศสมาชิกมีโอกาสรับบริการแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับวารสารซึ่งผลิตขึ้นในประเทศต่างๆ ประเทศไทยได้รับการสนับสนุนจากองค์การศึกษาฯ สหประชาชาติ จัดตั้งศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเมื่อ

^{๔๔} หัวหน้าโครงการวิจัยนี้เคยดำรงตำแหน่งผู้ประสานงาน (Co-Ordinator) ของศูนย์นี้อีกตำแหน่งหนึ่งเป็นเวลา ๑๔ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๓๖.

พ.ศ. ๒๕๑๗ กระทรวงศึกษาธิการได้อนุมัติให้หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร รับเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้ง และให้ความอนุเคราะห์ทางด้านสถานที่ วัสดุอุปกรณ์บางอย่างและให้ข้าราชการของหอสมุดแห่งชาติ ปฏิบัติงานบางส่วน องค์การศึกษาฯ สหประชาชาติและองค์การวิจัยเพื่อการพัฒนาระหว่าง ซึ่งมีสำนักงานใหญ่ ณ ประเทศแคนาดา (International Development Research Center - IDRC) ให้ความสนับสนุนทางการเงินเพื่อการสร้างแหล่งข้อมูลโดยเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อจัดการประชุมและฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานตามความจำเป็น

เนื่องจากศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นโครงการร่วมระหว่างประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาค ซึ่งทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลวารสารที่ดีพิมพ์ในแต่ละประเทศส่งให้ จึงมีข้อตกลงกันว่าในแต่ละปีจะมีการประชุมผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคอย่างน้อย ๑ ครั้งเพื่อหารือกิจการหาทางแก้ปัญหาและปรับปรุงงานของศูนย์ฯ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๑๑. ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (South East Asian Archaeology and Fine Arts = SPAFA)

เนื่องจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในการดำเนินงานยังไม่ได้ร่วมมือกันในการพัฒนาระบบและบุคลากร และร่วมพิทักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมของภูมิภาค คณะรัฐมนตรีแห่งเอเชียเห็นควรจัดตั้งโครงการทดลองขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๒๐ และพัฒนาเป็นองค์กรถาวรใน พ.ศ. ๒๕๓๖ ตั้งสำนักงานในกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรทางโบราณคดีและวิจิตรศิลป์
๒. ฝึกอบรมบุคลากรเกี่ยวกับระบบและกระบวนการในการค้นคว้าวิจัยและการทำนุบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรม
๓. แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในด้านโบราณคดีและวิจิตรศิลป์
๔. พัฒนาระบบ กระบวนการ และเทคนิคในการดำเนินงาน

สำหรับประเทศไทยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ เห็นสมควรให้คณะกรรมการต่างๆ ที่คณะรัฐมนตรีแต่งตั้งคงไว้ตามเดิมและปรับปรุงใหม่ตามที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอ มีคณะกรรมการชุดต่างๆ ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมอยู่ด้วย โดยมีการคงอยู่เพื่อปฏิบัติการต่อไปทั้งสิ้น ๙ คณะ

๑. คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO)
๒. คณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับศูนย์ชีววิทยาเขตร้อนของซีบีโอ (BICTROP)
๓. คณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับศูนย์นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษาของซีบีโอ (IHNOTEOH)
๔. คณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับศูนย์การศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ของซีบีโอ (RECSAM)

๕. คณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับศูนย์ภาษาของซีบีโอ (RELO)
๖. คณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับศูนย์บัณฑิตศึกษาและวิจัยด้านเกษตรศาสตร์ของซีบีโอ (SEARCA)
๗. คณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับศูนย์โบราณคดีและจิตรศิลป์ของซีบีโอ (SPAFA)
๘. คณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับศูนย์เทคนิคและอาชีวศึกษาของซีบีโอ (VOOTECH)
๙. คณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับโครงการเวชศาสตร์เขตร้อนและสาธารณสุขของซีบีโอ (TROPMED)

เฉพาะคณะกรรมการประสานงานระดับชาติเกี่ยวกับศูนย์โบราณคดีและจิตรศิลป์ (SPAFA) มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

๑. ให้คำแนะนำปรึกษาแก่คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเรื่องที่อยู่ในขอบข่ายของศูนย์โบราณคดีและจิตรศิลป์ของซีบีโอ
๒. ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ และสถาบันที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมให้หน่วยงานและสถาบันเหล่านั้นมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์ฯ
๓. เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับความมุ่งหมายของโครงการและกิจกรรมของศูนย์ฯ
๔. ดำเนินงานเพื่อความร่วมมือกับกิจกรรมของศูนย์ฯ

๑๒. สถาบันวัฒนธรรมอื่น ๆ

นอกจากโครงการหรือสถาบันระหว่างประเทศตามที่กล่าวมาแล้ว กรมศิลปากรยังสมัครเป็นสมาชิกในสถาบันการอนุรักษ์ต่าง ๆ ซึ่งเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องอีกหลายแห่งคือ

๑. สถาบันนานาชาติว่าด้วยการอนุรักษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์และงานศิลปะพิเศษ (The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Work = IIC)
๒. สถาบันเพื่อการอนุรักษ์วัตถุทางวัฒนธรรมแห่งออสเตรเลีย (Australian Institute for The Conservation of Cultural Materials = AICCM)
๓. สถาบันเพื่อการอนุรักษ์ผลงานทางประวัติศาสตร์และศิลปะแห่งสหรัฐอเมริกา (The American Institute for Conservation of Historic and Artistic works = AIC)
๔. สถาบันแห่งราชอาณาจักรเพื่อการอนุรักษ์ผลงานทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม (United Kingdom Institute for Conservation of Historic and Artistic works = UKIC)

ข. อนุสัญญาระหว่างประเทศในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๓ ประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปได้ประกาศแนวทางในการสงวนรักษาสถาปัตยกรรมที่มีค่าของชาติต่าง ๆ ขึ้น ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปัจจุบันคำว่า “โบราณสถาน” ได้ขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้นไม่จำเพาะอยู่เพียงอาคารสถาปัตยกรรมที่ก่อสร้างในอดีต แต่รวมถึงบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของคนในปัจจุบันที่มีค่าต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและวิถีชีวิตของคน แนวทางวิธีการ

อนุรักษโบราณสถานได้พัฒนาการมาตามลำดับ จนถึงปัจจุบันการสงวนรักษาได้พัฒนาเป็นระบบสากล ซึ่งใช้ทั่วโลก โดยมีกฎหมายและกฎหมายระหว่างประเทศดังต่อไปนี้

๑. อนุสัญญาว่าด้วยการป้องกันสมบัติทางวัฒนธรรมยามสงคราม (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict)

เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๑๒ รัฐบาลไทยได้ให้สัตยาบันอนุสัญญาดังกล่าวพร้อมกับประเทศสมาชิกจำนวน ๕๙ ประเทศ โดยมีกรมยุทธการทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด เป็นเจ้าของเรื่อง สารสำคัญของอนุสัญญาจะช่วยกันเขตมรดกทางวัฒนธรรมให้พ้นจากการสู้รบโดยศัตรูคู่สงคราม โดยไม่มีมาตรการและแนวปฏิบัติต่าง ๆ เช่น ตัดตั้งธงสีขาว น้ำเงิน เป็นต้น

อนุสัญญานี้ได้รับการรับรองแล้วในที่ประชุมระดับรัฐบาลนานาชาติ ซึ่งยูเนสโกจัดขึ้นตามคำเชิญของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ที่กรุงเฮก เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ประเทศสมาชิก ๕๙ ประเทศ ก็ได้ให้สัตยาบันเพื่อเข้าร่วมเป็นภาคีของอนุสัญญานี้

ตามเจตนารมณ์ของอนุสัญญา ประเทศที่เข้าร่วมเป็นภาคีสัญญาจะเคารพต่อสมบัติทางวัฒนธรรม ซึ่งตั้งอยู่ในเขตแดนของประเทศตน และในเขตของประเทศอื่น ๆ ที่เป็นภาคีในอนุสัญญานี้ ในยามที่เกิดมีศึกสงครามประเทศสมาชิกจะหลีกเลี่ยงไม่ใช้ประโยชน์จากสมบัติดังกล่าวในทางที่อาจจะเป็นอันตรายหรือทำลายเสียหายลงได้ และจะหลีกเลี่ยงไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นปฏิปักษ์โดยตรงต่อสมบัติเหล่านี้ ประเทศที่เป็นภาคีของอนุสัญญาจะป้องกันโครงการการจู่โจมทำลายหรือการฉ้อโกงสมบัติวัฒนธรรม ตลอดจนป้องกันภัยอันตรายจากมือคนและจะยกเลิกการขอสิทธิเป็นเจ้าของสมบัติวัฒนธรรมหรือการเข้ายึดครองสมบัติดังกล่าว และหากประเทศสมาชิกเข้ายึดครองดินแดนของประเทศสมาชิกประเทศใดประเทศหนึ่ง ก็ขอให้ร่วมมือกับหน่วยราชการที่เหมาะสมเพื่อพิทักษ์รักษาสงวนไว้ซึ่งสมบัติวัฒนธรรม

อนุสัญญาฉบับนี้ได้มีส่วนปรับปรุงแก้ไขกฎหมายนานาชาติอีกด้วย โดยได้ก่อตั้งทะเบียนนานาชาติว่าด้วยสมบัติทางวัฒนธรรมที่กำลังสงวนรักษาอยู่เป็นพิเศษ ซึ่งเลขาธิการของยูเนสโกเป็นผู้เก็บรักษาไว้ และหากประเทศสมาชิกยื่นคำขอรับรองมาแล้วประเทศที่เป็นภาคีอื่น ๆ มิได้คัดค้านประการใดก็จะมีการจดทะเบียน “สถานที่อันอาจใช้เป็นที่พักพิงสำหรับเก็บซ่อนสมบัติวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งหามิทรัพย์ในยามที่เกิดสงครามตลอดจนศูนย์กลางต่าง ๆ ที่มีโบราณวัตถุสถานและสมบัติวัฒนธรรมที่เป็นอสังหาริมทรัพย์สำคัญ ๆ ตั้งอยู่ทางนี้โดยจำกัดจำนวนสถานที่ที่จัดขึ้นทะเบียนได้” ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้มีการอนุมัติให้ขึ้นทะเบียนรับบริการทั้งหมด และต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๐ ก็ได้อนุมัติให้ขึ้นทะเบียนสถานที่หลบภัยซึ่งรัฐบาลออสเตรเลียได้สร้างขึ้น ณ เหมืองเกลือที่ไม่ใช้แล้วแห่งหนึ่งใกล้ ๆ กับออสเตรเลียตอนเหนือ และใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ก็อนุมัติให้ขึ้นทะเบียนสถานที่หลบภัย ๖ แห่งตามที่รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ขอมา จึงนับว่าเป็นครั้งแรกที่สมบัติวัฒนธรรมสำคัญสำคัญ ๆ ระดับโลกได้รับการคุ้มครองจากนานาชาติ

๒. อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage)

เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๐ รัฐบาลไทยได้ให้สัตยาบัน โดยมีสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เป็นเจ้าของเรื่อง

๑. กรมศิลปากรรับผิดชอบเกี่ยวกับการดูแลมรดกทางวัฒนธรรม

๒. กรมป่าไม้รับผิดชอบดูแลเกี่ยวกับมรดกทางธรรมชาติ

การประชุมสมัยสามัญครั้งที่ ๑๗ ของยูเนสโก ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ที่ประชุมได้มีมติยอมรับอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก

คำว่า “มรดกทางวัฒนธรรม” หรือ “cultural heritage” หมายถึงสถานที่ดังต่อไปนี้

๑. อนุสรณ์ : ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานภาพแกะสลักทางโบราณสถาน และภาพเขียนส่วนประกอบทางโบราณคดี รอยจารึก ถ้าที่อยู่อาศัยและการรวมลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมีคุณค่าอย่างเด่นชัดในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาการ

๒. กลุ่มสถานที่ก่อสร้าง : กลุ่มสถานที่ที่แยกหรือเชื่อมต่อกัน ซึ่งทางสถาปัตยกรรมปรากฏในภูมิทัศน์ว่ามีคุณค่าอย่างเด่นชัดในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาการ

๓. แหล่งสถานที่สำคัญ : ผลงานฝีมือมนุษย์ หรือผลงานผสมผสานของธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่งทางโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และมนุษยวิทยา

คำว่ามรดกทางธรรมชาติหมายถึงสถานที่ดังต่อไปนี้

๑. ลักษณะทางธรรมชาติซึ่งธรรมชาติสร้างขึ้นตามสภาพ มีคุณค่าเด่นชัดในด้านความงาม

๒. ลักษณะทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์ปรากฏเป็นที่อยู่ของสัตว์และพืชพันธุ์ต่าง ๆ

การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติในระดับชาติและนานาชาติ

ประเทศที่เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญานี้ มีหน้าที่ให้ความคุ้มครอง สงวนรักษาส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติให้คงอยู่แก่คนรุ่นต่อ ๆ ไปโดยใช้มาตรการที่เหมาะสมทั้งด้านนโยบายการบริหารเทคนิค และกำลังเงินในประเทศ

ความร่วมมือและความช่วยเหลือในระดับนานาชาติ จะเป็นเพียงการสนับสนุนให้ประเทศที่เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญา สร้างความพยายามที่จะสงวนรักษาและปกป้องมรดกของชาติดังกล่าว

คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลกกับการรับรองคุณภาพ

ยูเนสโกได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมา ๑ ชุดชื่อว่า “คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก” คณะกรรมการนี้ประกอบด้วยประเทศที่เข้าเป็นภาคี ๑๕ ประเทศ ซึ่งจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอย่างน้อยที่สุด ๕๐ ประเทศ ทั้งนี้มีผู้แทนหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ICCROM, ICOMOS และ IUCN เป็นผู้ให้คำปรึกษา

ประเทศที่เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญา จะต้องจัดส่งบัญชีรายชื่อสมบัติวัฒนธรรมและมรดกของธรรมชาติในประเทศตน ให้คณะกรรมการฯ พิจารณาประกอบด้วยเอกสารแสดงรายละเอียดที่ตั้งและความสำคัญด้วย

วัดมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี

คณะกรรมการฯ จะจัดพิมพ์เป็น “บัญชีมรดกของโลก” ขึ้นหลังจากพิจารณาว่า สถานที่ดังกล่าวมีคุณค่าที่เห็นเด่นชัดตามที่ได้จำกัดความไว้และจะปรับปรุงบัญชีให้ทันสมัยอยู่เสมอ นอกจากนี้ได้มีการจัดทำบัญชี “รายชื่อมรดกของโลกที่อยู่ในอันตราย” ขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง ในกรณีที่พิจารณาเห็นว่ามรดกของโลกที่กำลังตกอยู่ในสภาพที่จะต้องคุ้มครองอย่างเร่งด่วน เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟถล่ม น้ำท่วม เป็นต้น

กองทุนเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก

คณะกรรมการฯ ได้จัดตั้งกองทุนเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก โดยใช้ชื่อว่า “กองทุนมรดกทางโลก” ซึ่งมีแหล่งเงินทุนดังนี้

๑. ได้จากเงินช่วยเหลือของประเทศที่เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญา อันเป็นการจ่ายตามข้อผูกพันและการบริจาคตามความสมัครใจ
๒. ได้รับบริจาคเป็นของขวัญหรือมรดกจากประเทศอื่น ๆ องค์กรระหว่างประเทศอื่น หรือหน่วยงานเอกชนหรือการบริจาคส่วนบุคคล
๓. ได้จากดอกเบี้ยของกองทุนฯ
๔. ได้จากการจัดกิจกรรมซึ่งเป็นผลประโยชน์แก่กองทุนฯ
๕. ได้จากแหล่งอื่น ๆ

ประเทศที่เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญานี้จะต้องให้เงินช่วยเหลือแก่กองทุนฯ อย่างสม่ำเสมอทุก ๒ ปีตามอัตราส่วนซึ่งที่ประชุมประเทศที่เข้าเป็นภาคีฯ จะพิจารณาการให้เงินช่วยเหลือตามข้อผูกพันนี้จะไม่เกิน ๑% ของเงินอุดหนุนที่ประเทศนั้น ๆ ให้แก่ยูเนสโก

อย่างไรก็ตาม ประเทศที่เข้าเป็นภาคีฯ อาจเรียกร้องในขณะที่ให้สัตยาบันหรือรับรองหรือรับอนุสัญญาได้ว่าจะไม่ผูกพันกับหลักการข้างต้น และอาจถอนคืนการเรียกร้องนี้เมื่อใดก็ได้

นอกจากนี้ ประเทศที่เป็นภาคีฯ สามารถพิจารณาหรือสนับสนุนการจัดตั้งมูลนิธิหรือสมาคมระดับชาติทั้งของรัฐและเอกชน เพื่อให้ความช่วยเหลือในการรณรงค์หาเงินของยูเนสโก โดยรวบรวมรายชื่อองค์กรหน่วยงานที่จะสามารถให้เงินบริจาคหรือให้ความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ ให้ยูเนสโกทราบ

เงื่อนไขและการดำเนินการช่วยเหลือในระดับนานาชาติ

ประเทศที่เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาจะต้องจัดส่งโครงการขอรับความช่วยเหลือในระดับนานาชาติให้คณะกรรมการมรดกของโลกพิจารณา ซึ่งประกอบด้วยรายงานของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อสนับสนุนเนื้อหาของโครงการด้วยอาจเป็นไปได้ และจะต้องให้เหตุผลที่จำเป็น ระบุรูปแบบที่ต้องการความช่วยเหลือต่าง ๆ ในกรณีเร่งด่วน คณะกรรมการฯ อาจพิจารณางบฉุกเฉินให้ได้

ความช่วยเหลือในระดับนานาชาติ ซึ่งคณะกรรมการมรดกของโลกจะให้ได้ มีดังนี้

๑. การศึกษาวิจัยปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อหาทางป้องกัน สงวนรักษา และส่งเสริมมรดกวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก
๒. ผู้เชี่ยวชาญ ช่างฝีมือที่มีความสามารถ
๓. การฝึกอบรมผู้ร่วมงานและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา
๔. จัดหาอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ต้องการและจำเป็น

๕. ให้เงินกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ หรือไม่คิดดอกเบี้ยระยะยาว
๖. ให้เงินช่วยเหลือในกรณีพิเศษ

โครงการด้านการศึกษา

ประเทศที่เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาดังกล่าวจะต้องพยายามจัดโครงการด้านการศึกษาและข่าวสาร เพื่อให้ประชาชนในประเทศได้รับความรู้และข้อมูลอันจะทำให้พวกเขาเกิดความซาบซึ้ง และยอมรับในมรดกดังกล่าว การเผยแพร่ข้อมูลอย่างกว้างขวางเพื่อให้ทราบถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้น หากไม่มีการสงวนรักษามรดกของโลก ควรจะต้องดำเนินการออกไปสู่สาธารณชนเป็นอย่างยิ่ง

การเข้าร่วมเป็นภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลกอนุสัญญาระบุว่าประเทศที่เป็นสมาชิกของยูเนสโกอยู่แล้วจะเข้าเป็นภาคีอนุสัญญานี้ได้ โดยทางสัตยาบันหรือการยอมรับ ประเทศไทย กระทรวงการต่างประเทศได้จัดทำสารให้การยอมรับอนุสัญญาดังกล่าว เพื่อให้รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้ลงนาม และได้จัดส่งไปยังเอกอัครราชทูตหัวหน้าคณะผู้แทนถาวรประจำยูเนสโก ณ กรุงปารีส เพื่อดำเนินการยื่นภาคยานุวัติสาสน์ให้แก่ผู้อำนวยการยูเนสโก

สำนักงานคณะผู้แทนถาวรไทยประจำยูเนสโก ได้ดำเนินการแล้ว และประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาฯ เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐

๓. อนุสัญญาว่าด้วยวิธีห้ามและป้องกันการนำเข้า ส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมอย่างผิดกฎหมาย (Convention of the Means of Prohibition and Preventing the Illicit import Export and Transfer of Ownership of Cultural Property)

องค์การ UNESCO ได้มีการประชุมใหญ่ สมัยที่ ๑๖ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ระหว่างวันที่ ๑๒ ตุลาคม ถึง ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้พิจารณาดังนี้

๑. ตระหนักถึงความสำคัญของบทบัญญัติของคำประกาศว่าด้วยหลักการความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ ซึ่งที่ประชุมมีมติยอมรับในระหว่างสมัยประชุมที่ ๑๔

๒. การแลกเปลี่ยนสมบัติทางวัฒนธรรมระหว่างประชาชาติต่าง ๆ เพื่อจุดมุ่งหมายด้านวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และการศึกษา เป็นการเพิ่มพูนความรู้ทางวัฒนธรรมของมนุษย์ สร้างเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมวลประชาชาติ และคลี่คลายให้เกิดความเคารพและความเข้าใจกันระหว่างประชาชาติต่าง ๆ

๓. สมบัติทางวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบพื้นฐานอย่างหนึ่งของอารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติ และมนุษย์จะชื่นชมคุณค่าที่แท้จริงของสมบัติทางวัฒนธรรมได้ก็ต่อเมื่อ ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งกำเนิด ประวัติศาสตร์และชนบประเพณีอย่างสมบูรณ์ที่สุดเท่านั้น

๔. เป็นหน้าที่ของทุกประเทศที่จะต้องคุ้มครองสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในดินแดนของตนให้พ้นจากภัยการถูกโจรกรรม การลักลอบขุดค้น และการส่งออกอย่างผิดกฎหมาย

๕. การจะหลีกเลี่ยงให้พ้นจากภัยเหล่านี้จำเป็นต้องที่ทุกประเทศจะต้องมีความตื่นตัวมากขึ้นต่อพันธะผูกพันทางศีลธรรมในการให้ความเคารพต่อมรดกทางวัฒนธรรมของตนและของประเทศ

๖. สถาบันทางวัฒนธรรม พิพิธภัณฑสถาน หอสมุด และหอจดหมายเหตุ ควรสร้างหลักประกันว่าสถาบันของตนมีการจัดเก็บวัตถุสะสมโดยคำนึงถึงหลักศีลธรรมที่สากลโลกให้การยอมรับ

๗. การนำเข้า ส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมอย่างผิดกฎหมาย เป็นอุปสรรคประการหนึ่งต่อการสร้างความเข้าใจระหว่างประชาชาติ อันเป็นภารกิจด้านหนึ่งที่ยูเนสโกส่งเสริมโดยแนะนำให้ประเทศที่เกี่ยวข้องจัดทำอนุสัญญานี้ขึ้น

๘. การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมจะทำได้อย่างมีประสิทธิภาพก็ด้วยการจัดตั้งทั้งในระดับประเทศ และระดับระหว่างประเทศของบรรดาประเทศต่าง ๆ ที่ทำงานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดเท่านั้น

ที่ประชุมใหญ่ของยูเนสโกมีมติยอมรับข้อแนะนำเพื่อการบรรลุจุดหมายใน พ.ศ. ๒๕๐๗ และได้รับข้อเสนอเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีห้ามและป้องกันการนำเข้า ส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมอย่างผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นประเด็นลำดับที่ ๑๙ ในระเบียบวาระของสมัยประชุมเมื่อได้ตัดสินใจในระหว่างสมัยประชุมที่ ๑๕ ว่าประเด็นนี้ควรเป็นหัวข้อของอนุสัญญาระหว่างประเทศ จึงได้จัดตามอนุสัญญานี้ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ มีมาตราสำคัญดังนี้

มาตรา ๑

เพื่อวัตถุประสงค์ของอนุสัญญานี้คำว่า “สมบัติทางวัฒนธรรม” หมายถึง “ทรัพย์สินซึ่งด้วยเหตุผลทางศาสนาหรือทางโลก แต่ละประเทศได้ระบุนำเข้าไว้อย่างเฉพาะเจาะจงว่ามีความสำคัญในทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์ และจัดอยู่ในประเภทต่อไปนี้

๑. ของสะสมหายากและตัวอย่างสัตว์ พืช แร่ โครงกระดูก และวัตถุที่มีคุณค่าทางโบราณคดีวิทยา

๒. ทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์รวมทั้งประวัติศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การทหารและสังคมวิทยา จนถึงชีวิตของผู้นำประเทศ นักคิด นักวิทยาศาสตร์ และศิลปิน พร้อมทั้งเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของประเทศ

๓. วัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี (ทั้งที่ขุดได้ตามปกติและที่ลักลอบขุด) หรือจากการค้นพบทางโบราณคดี

๔. ส่วนประกอบของอนุสรณ์ที่มีคุณค่าทางศิลปะหรือประวัติศาสตร์ หรือโบราณสถาน ซึ่งถูกลักลอบตัดเอา

๕. วัตถุโบราณที่มีอายุเก่าแก่กว่า ๑๐๐ ปี เช่น จารึก เหรียญ และตราประทับแกะสลัก

๖. วัตถุที่มีคุณค่าทางชาติพันธุ์วิทยา

๗. ทรัพย์สินที่มีคุณค่าทางศิลปะ เช่น

๗.๑ รูปภาพ จิตรกรรม และภาพวาดเส้นที่ทำด้วยมือทั้งหมด บนสื่อหรือวัสดุใด ๆ (ยกเว้นแบบอุตสาหกรรมที่ตกแต่งด้วยมือ)

๗.๒ งานประติมากรรม และภาพปั้นต้นแบบ ไม่ว่าทำด้วยวัสดุใด

๗.๓ ภาพพิมพ์ลายแกะ ภาพพิมพ์ และภาพพิมพ์หินต้นแบบ

๘. ต้นฉบับงานเขียนและหนังสือเก่าหายาก เอกสารและสิ่งพิมพ์ที่มีคุณค่าพิเศษ (ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี เป็นต้น) โดยลำพังตัวเองหรือเป็นชุด
๙. ดวงตราไปรษณีย์ อากูร และแสตมป์ที่คล้ายกัน โดยลำพังตัวเองหรือเป็นชุด
๑๐. งานที่เก็บรวบรวมไว้ได้แก่ วัสดุบันทึกเสียง ภาพนิ่ง และภาพยนตร์
๑๑. เครื่องตกแต่งบ้านที่มีอายุกว่า ๑๐๐ ปี และเครื่องดนตรีเก่าแก่

มาตรา ๒

๑. ประเทศภาคีอนุสัญญานี้ยอมรับว่าการนำเข้า ส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมอย่างผิดกฎหมายเป็นต้นเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการสูญเสียมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศต้นกำเนิดสมบัติทางวัฒนธรรมนั้น และการดำเนินความร่วมมือระหว่างประเทศนับเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดวิธีหนึ่งในการคุ้มครองสมบัติทางวัฒนธรรมของแต่ละประเทศให้รอดพ้นจากภัยดังกล่าวทั้งหมด

๒. เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าวประเทศภาคีอนุสัญญาฯ จึงมุ่งมั่นที่จะต่อต้านพฤติกรรมดังกล่าวโดยอาศัยปัจจัยที่ตนมีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการกำจัดต้นทุนของปัญหาหยุดยั้งพฤติกรรมที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน และให้ความช่วยเหลือชดใช้ค่าเสียหายที่จำเป็น

มาตรา ๓

การนำเข้า ส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมที่ขัดต่อบทบัญญัติอนุสัญญาฯ ที่ประเทศภาคีมีมติยอมรับ ถือเป็นสิ่งผิดกฎหมาย

มาตรา ๔

ประเทศภาคีอนุสัญญานี้ยอมรับว่า เพื่อประโยชน์แห่งอนุสัญญานี้ ให้ถือว่าทรัพย์สินประเภทต่อไปนี้เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ

๑. สมบัติทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นด้วยสติปัญญาของพลเมืองหนึ่งหรือหลายคนของประเทศที่เกี่ยวข้องและสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อประเทศที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสร้างขึ้นในดินแดนของประเทศนั้นโดยบุคคลต่างสัญชาติ หรือบุคคลไร้สัญชาติที่อาศัยอยู่ในดินแดนนั้น

๒. สมบัติทางวัฒนธรรมที่พบภายในดินแดนของประเทศ

๓. สมบัติทางวัฒนธรรมที่ได้มาจากการดำเนินโครงการโบราณคดีชาติพันธุ์วิทยา หรือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ โดยได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ของประเทศต้นกำเนิดของสมบัติทางวัฒนธรรมดังกล่าว

๔. สมบัติทางวัฒนธรรมที่มีการตกลงแลกเปลี่ยนกันอย่างเสรี

๕. สมบัติทางวัฒนธรรมที่ได้รับเป็นของขวัญหรือซื้อมาอย่างถูกกฎหมาย โดยได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ของประเทศต้นกำเนิดของสมบัติทางวัฒนธรรมดังกล่าว

๖. เริ่มใช้ใบรับรองที่เหมาะสมซึ่งประเทศผู้ส่งออกระบุว่าสมบัติทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ได้รับอนุญาตให้ส่งออกได้ ควรมีใบรับรองดังกล่าวกำกับสมบัติทางวัฒนธรรมทุกชิ้นที่ส่งออกตามกฎระเบียบ

๗. ห้ามการส่งออกสมบัติทางวัฒนธรรมจากดินแดนของตน เว้นแต่จะมีใบกำกับการส่งออกที่กล่าวข้างต้นกำกับ

๘. โฆษณาประชาสัมพันธ์ข้อห้ามนี้ด้วยวิธีที่เหมาะสม โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ที่มีแนวโน้มว่าจะส่งออกหรือนำเข้าสมบัติทางวัฒนธรรม

มาตรา ๕

เพื่อให้เป็นการแน่ชัดถึงการปกป้องทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของรัฐภาคีจากการส่งออก การนำเข้าและการโอนกรรมสิทธิ์โดยมิชอบ ให้รัฐภาคีดำเนินการใด ๆ อันเป็นการเหมาะสมกับรัฐภาคี แต่ละรัฐในการจัดตั้งหน่วยงานของรัฐขึ้นภายในดินแดนอาณาเขตของรัฐตรงส่วนที่ยังไม่ปรากฏ หน่วยงานดังกล่าว หน่วยงานของรัฐนี้มีหน้าที่ในการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม ด้วยเจ้าพนักงานที่มีคุณภาพเพียงพอที่จะรับภาระหน้าที่ดังต่อไปนี้โดยมีประสิทธิภาพ

๑. เข้าไปมีส่วนร่วมในการร่างกฎหมาย กฎระเบียบ และข้อบังคับที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันสำหรับการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อเป็นการป้องกันการนำเข้าส่งออก และการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่สำคัญโดยมิชอบ

๒. จัดทำบัญชีทรัพย์สินที่ได้รับการคุ้มครองให้ทันกับความเป็นจริง นอกจากนี้ยังจัดทำรายการของทรัพย์สินทางวัฒนธรรม ซึ่งทรัพย์สินดังกล่าวนี้ถ้ามีการส่งออกจะก่อให้เกิดการสิ้นสุดของมรดกทางวัฒนธรรมชาติอย่างเห็นได้ชัดเจน ทรัพย์สินเหล่านี้ให้รวมทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน

๓. สนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาหรือการก่อตั้งสถาบันทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี (อาทิ เช่น พิพิธภัณฑ์ หอสมุด หอจดหมายเหตุ ห้องปฏิบัติการทดลองทางเคมี โรงงานฝึก ฯลฯ) เป็นสถาบันที่จำเป็นอย่างมากในการสงวนรักษาและจัดแสดงทรัพย์สินทางวัฒนธรรม

๔. ก่อตั้งองค์กรซึ่งมีหน้าที่ในการควบคุมตรวจตราการขุดค้นทางโบราณคดี กำหนดมาตรการด้วยการสงวนรักษาทรัพย์สินทางวัฒนธรรมให้ชัดเจนและดำเนินการคุ้มครองป้องกันพื้นที่อันสงวนไว้สำหรับการวิจัยทางโบราณคดีในอนาคต

๕. ตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่บุคคลผู้ซึ่ง เกี่ยวข้องในการนำเข้าการส่งออกและการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทางวัฒนธรรมภัณฑารักษ์นักสะสมผู้ประกอบการค้าโบราณวัตถุทั้งนี้เพื่อให้เป็นการสอดคล้องกับหลักจริยธรรมซึ่งได้รับการกล่าวเอาไว้ในอนุสัญญาฉบับนี้ และทั้งนี้จะต้องดำเนินขั้นตอนในการสังเกตติดตามผลการนำกฎเกณฑ์เหล่านี้มาใช้บังคับด้วย

๖. นำมาตรการทางการศึกษามาใช้ในการชักจูงและพัฒนาความสำนึกถึงมรดกทางวัฒนธรรมในรัฐต่างๆทุกรัฐและให้รวมถึงการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับบทบัญญัติของอนุสัญญาฉบับนี้

๗. คอยสอดส่องดูว่าได้มีการโฆษณาให้ทราบถึงการสูญหายของทรัพย์สินทางวัฒนธรรมอย่างเหมาะสมหรือไม่

มาตรา ๖

ให้รัฐภาคีตามอนุสัญญาฉบับนี้ให้ดำเนินการ

๑. แนะนำเผยแพร่การใช้ใบอนุญาตซึ่งใบอนุญาตดังกล่าวรัฐผู้ส่งออกจะต้องระบุรายละเอียดว่าการส่งออกทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่เป็นปัญหานั้นได้รับอำนาจโดยถูกต้องและใบอนุญาตดังกล่าวจะต้องแนบมาพร้อมกับรายการทรัพย์สินทางวัฒนธรรมทั้งหมดที่ต้องการจะนำส่งออกโดยรายการดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับกฎระเบียบ

๒. ห้ามการส่งออกทรัพย์สินทางวัฒนธรรมจากดินแดนอาณาเขตของรัฐภาคีถ้าหากว่าการส่งออกนั้นไม่มีใบอนุญาตการส่งออกที่กล่าวข้างต้นมาพร้อมกันด้วย

๓. โฆษณาเผยแพร่ถึงการห้ามดังกล่าวข้างต้นด้วยวิธีการที่เหมาะสมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มบุคคลที่ดำเนินกิจการนำเข้าหรือส่งออกทรัพย์สินทางวัฒนธรรม

มาตรา ๗

ประเทศภาคีสัญญานี้แสดงเจตจำนงว่าจะ

๑. ดำเนินมาตรการที่จำเป็นและสอดคล้องกับกฎหมายแห่งชาติในการป้องกันพิพธัณท์และสถาบันในประเทศที่คล้ายกันไม่ได้รับสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีต้นกำเนิดอยู่ในประเทศภาคีอีกประเภทหนึ่งซึ่งถูกลักลอบส่งออกอย่างผิดกฎหมายหลังจากอนุสัญญานี้ผลบังคับใช้แล้วในประเทศที่เกี่ยวข้องและเมื่อเป็นไปได้แจ้งประเทศต้นกำเนิดที่เป็นภาคีสัญญานี้ให้ทราบเกี่ยวกับการเสนอขายสมบัติทางวัฒนธรรมที่ถูกลักลอบนำออกจากประเทศนั้นหลังจากอนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้แล้วในทั้งสองประเทศ

๒. ห้ามนำเข้าสมบัติทางวัฒนธรรมที่ถูกโจรกรรมมาจากพิพธัณท์ ศาสนสถาน อนุสรณสถานหรือสถาบันที่คล้ายกันของประเทศภาคีสัญญานีกประเทศหนึ่ง หลังจากอนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้แล้วในประเทศที่เกี่ยวข้อง ถ้ามีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรแสดงว่าสมบัติทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นทรัพย์สินของสถาบันนั้น

๓. เมื่อได้รับคำร้องขอจากประเทศต้นกำเนิดที่เป็นภาคีสัญญาฯ ดำเนินมาตรการที่เหมาะสมเพื่อเสาะหาแหล่งส่งคืนสมบัติทางวัฒนธรรมด้านใดๆ ที่นำเข้าประเทศหลังจากอนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้แล้วในประเทศที่เกี่ยวข้องทั้งสอง ถ้าประเทศผู้ร้องขอยอมจ่ายเงินชดเชยอย่างเป็นทางการให้แก่ผู้ซื้อที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือแก่บุคคลที่มีสิทธิครอบครองทรัพย์สินดังกล่าว คำร้องขอให้เสาะหาและส่งคืนควรยื่นเสนอต่อหน่วยงานทางการทูต

ประเทศภาคีสัญญาฯ จะรับผิดชอบออกค่าใช้จ่ายเรื่องการจัดหาเอกสารและหลักฐานอื่น ๆ ที่จำเป็นในการอ้างสิทธิให้มีการเสาะหาและส่งคืนประเทศภาคีสัญญาฯ จะไม่เรียกเก็บภาษีศุลกากรหรือค่าธรรมเนียมอื่นใดกับสมบัติทางวัฒนธรรมที่นำส่งคืนตามบทบัญญัติของมาตรานี้ ภาคีสัญญาฯ ที่ร้องขอจะเป็นผู้รับผิดชอบออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการนำสมบัติทางวัฒนธรรมส่งกลับคืน

มาตรา ๘

ประเทศภาคีสัญญานี้แสดงเจตจำนงว่าจะกำหนดโทษอาญาหรือโทษทางวินัยกับผู้ละเมิดข้อห้ามที่กล่าวไว้ในมาตรา ๖(ข) และ มาตรา ๗(ข) ข้างต้น

มาตรา ๙

ภาคีสัญญาฯ ประเทศใดที่มรดกทางวัฒนธรรมของตน เช่น โบราณวัตถุและวัตถุทางชาติพันธุ์ กำลังเสี่ยงต่อการถูกโจรกรรม อาจแจ้งภาคีประเทศอื่นที่ได้รับผลกระทบให้ทราบ ในสถานการณ์เช่นนี้ ประเทศภาคีสัญญานี้แสดงเจตจำนงว่า จะร่วมกันดำเนินความพยายามระดับนานาชาติแสดงความมุ่งมั่นและดำเนินมาตรการบูรพธรรมที่จำเป็น ซึ่งรวมทั้งควบคุมการส่งออก นำเข้า และการค้าวัตถุเฉพาะที่ ประเภทที่เกี่ยวข้องในตลาดระหว่างประเทศ ในระหว่างที่ยังไม่มีการบรรลุถึงข้อตกลงนั้น แต่ละประเทศที่เกี่ยวข้องจะดำเนินมาตรการเฉพาะกาลที่ทำได้ เพื่อป้องกันการเกิดความเสียหายอย่างถาวรกับมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศผู้ร้องขอ

มาตรา ๑๐

ประเทศภาคีอนุสัญญาฯ แสดงเจตจำนงว่าจะ

๑. ให้การศึกษา ข่าวสารข้อมูล และสอดส่องเพื่อจำกัดการลักลอบขนย้ายสมบัติทางวัฒนธรรมออกนอกประเทศภาคีอนุสัญญาฯ อย่างผิดกฎหมายและกำหนดโทษอาญาหรือโทษทางวินัยตามความเหมาะสมของแต่ละประเทศ เพื่อให้ผู้ค้าของเก่าเก็บบันทึกแหล่งต้นกำเนิดของสมบัติทางวัฒนธรรมแต่ละรายการ ชื่อที่อยู่ของผู้จัดหา รูปพรรณและราคาของสินค้าที่ขายแต่ละรายการ และแจ้งให้ผู้ซื้อทราบเกี่ยวกับข้อห้ามด้านการส่งออกที่อาจครอบคลุมถึงสมบัติทางวัฒนธรรมดังกล่าว

๒. พยายามให้การศึกษาเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกของประชาชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของสมบัติทางวัฒนธรรมและภัยที่จะเกิดกับมรดกทางวัฒนธรรมจากการโจรกรรม การลักลอบขุด และการส่งออกอย่างผิดกฎหมาย

มาตรา ๑๑

การส่งออกและโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมด้วยการบังคับ อันเป็นผลโดยตรงโดยอ้อมจากการที่ประเทศถูกต่างชาติยึดครองถือเป็นสิ่งผิดกฎหมาย

มาตรา ๑๒

ประเทศภาคีอนุสัญญาฯ จะให้ความเคารพมรดกทางวัฒนธรรมภายในดินแดนต่าง ๆ ที่ประเทศเหล่านี้ต้องรับผิดชอบในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและจะดำเนินมาตรการที่เหมาะสมทุกวิถีทางเพื่อห้ามและป้องกันการนำเข้า ส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมอย่างผิดกฎหมายในดินแดนดังกล่าว

มาตรา ๑๓

ประเทศภาคีอนุสัญญาฯ ยังแสดงเจตจำนงโดยสอดคล้องกับกฎหมายของแต่ละประเทศว่าจะ

๑. ดำเนินมาตรการที่เหมาะสมทุกอย่างเพื่อป้องกันการโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรม ซึ่งมีท่าทางว่าจะเป็นการส่งเสริมการลักลอบนำเข้าและส่งออกสมบัติทางวัฒนธรรมดังกล่าวอย่างผิดกฎหมาย

๒. ให้ประกันว่าหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมมือให้ความสะดวกในการนำสมบัติทางวัฒนธรรมที่ถูกลักลอบส่งออกอย่างผิดกฎหมายส่งคืนให้กับเจ้าของที่ชอบธรรมโดยเร็วที่สุด

๓. ยอมรับมาตรการของเจ้าของที่ชอบธรรมหรือตัวแทน ในการนำสมบัติทางวัฒนธรรมที่สูญหายหรือถูกโจรกรรมไปกลับคืน

๔. ยอมรับสิทธิ์อันไม่อาจเพิกถอนได้ของภาคีอนุสัญญาฯ แต่ละประเทศในการจัดประเภทและประกาศให้สมบัติทางวัฒนธรรมบางประเภทเป็นทรัพย์สินที่ไม่อาจโอนกรรมสิทธิ์ได้ ซึ่งจากข้อเท็จจริงอันนี้ จึงไม่ควรอนุญาตให้มีการส่งออกและประเทศที่เกี่ยวข้องจะช่วยเหลือหาในกรณีที่มีการลักลอบส่งสมบัติทางวัฒนธรรมดังกล่าวออกนอกประเทศ

มาตรา ๑๔

เพื่อป้องกันการลักลอบส่งออกอย่างผิดกฎหมาย และเพื่อรักษาพันธกรณีของการบังคับใช้อนุสัญญาฯ ภาคีอนุสัญญาฯ แต่ละประเทศควรดำเนินการมากเท่าที่ทำได้ในการจัดหาหน่วยงาน

ระดับชาติที่รับผิดชอบด้านการให้ความคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมของตน โดยจัดสรรงบประมาณให้ อย่างเพียงพอ และถ้าจำเป็นควรตั้งกองทุนเพื่อวัตถุประสงค์นี้โดยเฉพาะ

มาตรา ๑๕

ไม่มีบทบัญญัติใดในอนุสัญญานี้ที่กีดกันไม่ให้ประเทศภาคีอนุสัญญาฯ ทำข้อตกลงพิเศษ ระหว่างกัน หรือไม่ให้คงบังคับใช้ข้อตกลงที่ได้ทำกันแล้ว เกี่ยวกับการเคลื่อนสมบัติทางวัฒนธรรมที่ถูก เคลื่อนย้ายไปจากดินแดนต้นกำเนิดไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใด ก่อนที่อนุสัญญานี้จะมีผลบังคับใช้ใน ประเทศที่เกี่ยวข้อง

มาตรา ๑๖

การเสนอรายงานเป็นครั้งคราวต่อที่ประชุมใหญ่ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และ วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติตามเวลาและในลักษณะที่อนุสัญญาฯ จะกำหนดให้ประเทศภาคี อนุสัญญาฯ จะต้องแจ้งข้อมูลเกี่ยวกับบทบัญญัติของฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารที่ตนใช้อยู่ และ มาตรการอื่น ๆ ที่ได้ดำเนินการไปเพื่อบังคับใช้อนุสัญญานี้ รวมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับประสบการณ์ ในด้านนี้

มาตรา ๑๗

๑. ประเทศภาคีอนุสัญญาฯ อาจร้องขอความช่วยเหลือทางวิชาการจากองค์การ การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติโดยเฉพาะในด้านต่อไปนี้

๑.๑ ข่าวสารข้อมูลและการศึกษา

๑.๒ การปรึกษาและคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ

๑.๓ ความร่วมมือและความช่วยเหลือ

๒. องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ริเริ่มทำวิจัยและ ตีพิมพ์ผลการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับการลักลอบขนย้ายสมบัติทางวัฒนธรรมอย่างถูกกฎหมาย

๓. เพื่อให้บรรลุสู่จุดหมายดังกล่าว องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่ง สหประชาชาติ อาจร้องขอความร่วมมือจากองค์การเอกชนใด ๆ ด้วย

๔. องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ อาจเป็นผู้เสนอ ข้อเสนอเกี่ยวกับการบังคับใช้อนุสัญญาต่อประเทศภาคีอนุสัญญาฯ

๕. เมื่อได้รับคำร้องขอจากประเทศภาคีอนุสัญญาฯ ที่มีปัญหาพิพาทเรื่องการบังคับใช้ อนุสัญญาฯ อย่างน้อยสองประเทศ ยูเนสโกอาจให้ความช่วยเหลือระงับปัญหาพิพาทดังกล่าว

มาตรา ๑๘

อนุสัญญานี้ร่างขึ้นเป็นภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย และสเปน ตัวย่ออนุสัญญาฯ ทั้งนี้ ภาษาอื่นต่างมีผลเท่าเทียมกัน

มาตรา ๑๙

๑. ประเทศสมาชิกองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จะต้องให้สัตยาบันหรือให้การรับรองอนุสัญญานี้ ตามกระบวนการรัฐธรรมนูญของสมาชิกแต่ละ ประเทศ

๒. การให้สัตยาบันหรือการรับรองจะต้องส่งมอบให้เลขาธิการองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติเก็บรักษา

มาตรา ๒๐

๑. อนุสัญญาฯ นี้เปิดรับการเข้าเป็นภาคีของทุกประเทศที่ไม่ได้เป็นสมาชิกองค์การ การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ โดยการเชื้อเชิญของคณะกรรมการบริหาร ขององค์การฯ

๒. การเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาฯ จะมีผลเมื่อมีการส่งมอบตราสารการเข้าเป็นภาคีให้ เลขาธิการองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ เก็บรักษา

มาตรา ๒๑

อนุสัญญาฯ นี้จะมีผลบังคับใช้ ๓ เดือนหลังจากวันที่ส่งมอบตราสารการให้สัตยาบัน การรับรอง หรือการเข้าเป็นภาคีฉบับที่สาม ทั้งนี้เฉพาะกับประเทศที่ส่งมอบภาษาตราสารในวันหรือก่อนวัน ดังกล่าวนั้น สำหรับประเทศอื่น ๆ อนุสัญญาฯ จะมีผลบังคับใช้ ๓ เดือน หลังการส่งมอบตราสารการ ให้สัตยาบันการรับรองหรือการเข้าเป็นภาคี

มาตรา ๒๒

ประเทศภาคีอนุสัญญาฯ ยอมรับว่า อนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้ไม่เพียงเฉพาะในเขตมหานคร เท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงดินแดนทั้งหมดนั้นรับผิดชอบเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ถ้าจำเป็น ประเทศเหล่านี้จะให้คำปรึกษาแก่รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ของดินแดนเหล่านี้ในวันหรือก่อนวันให้ สัตยาบัน การรับรอง หรือการเข้าเป็นภาคี เพื่อเป็นหลักประกันการบังคับใช้อนุสัญญาฯ นี้ในดินแดน เหล่านั้น และแจ้งให้เลขาธิการองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ทราบเกี่ยวกับดินแดนซึ่งอนุสัญญาฯ จะมีผลบังคับใช้ การแจ้งความจะมีผลบังคับใช้ ๓ เดือนหลังจากวัน รับมอบ

มาตรา ๒๓

๑. ประเทศภาคีอนุสัญญาฯ อาจบอกเลิกอนุสัญญาฯ ในนามของตนเอง หรือในนามของ ดินแดนใด ๆ ที่ตนรับผิดชอบในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

๒. การบอกเลิกอนุสัญญาฯ จะต้องแจ้งเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยตราสาร และยื่นเสนอ ต่อเลขาธิการองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

๓. การบอกเลิกอนุสัญญาฯ จะมีผลบังคับใช้หลังการรับมอบตราสารบอกเลิกอนุสัญญาฯ แล้ว ๑๒ เดือน

มาตรา ๒๔

เลขาธิการองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จะแจ้งให้ ประเทศสมาชิกที่ไม่ได้เป็นสมาชิกขององค์การฯ ที่อ้างถึงในมาตรา ๒๐ รวมทั้งสหประชาชาติ ทราบ เกี่ยวกับการรับมอบตราสารการให้สัตยาบัน การรับรอง หรือการเข้าเป็นภาคีทั้งหมดตามที่ระบุไว้ใน มาตรา ๑๙ และ ๒๐ และการแจ้งความและการบอกเลิกอนุสัญญาฯ ตามมาตรา ๒๒ และ ๒๓ ตามลำดับ

มาตรา ๒๕

๑. อนุสัญญาอาจแก้ไขได้ในที่ประชุมใหญ่ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และการแก้ไขดังกล่าวจะมีผลผูกมัดแต่เฉพาะกับประเทศที่จะเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาระดับแก้ไขเท่านั้น

๒. หากว่าที่ประชุมใหญ่กำหนดให้มีอนุสัญญาระดับใหม่เพื่อแก้ไขอนุสัญญาระดับนี้ทั้งหมด หรือเพียงบางส่วน และหากว่าอนุสัญญาระดับใหม่มิได้กำหนดไว้เป็นอย่างอื่น การให้สัตยาบัน การรับรอง หรือการเข้าเป็นภาคีของอนุสัญญาระดับนี้จะหยุดยั้งลงนับจากวันที่อนุสัญญาระดับแก้ไขใหม่มีผลบังคับใช้

มาตรา ๒๖

ตามนัยแห่งมาตรา ๑๐๒ ของกฎบัตรสหประชาชาติ อนุสัญญานี้จะต้องจดทะเบียนไว้กับสำนักเลขาธิการสหประชาชาติตามคำขอของเลขาธิการองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้มีการจัดทำอนุสัญญานี้ขึ้นสองฉบับ และลงนามโดยประธานของที่ประชุมใหญ่ สมัยที่ ๑๖ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และโดยเลขาธิการองค์การฯ และถูกนำไปเก็บรักษาไว้ในห้องเก็บเอกสารสำคัญ และจะมีการแจกจ่ายสำเนาอนุสัญญาฯ ที่ได้รับการรับรองว่าถูกต้องไปให้กับทุกประเทศที่อ้างถึงในมาตรา ๑๙ และ ๒๐ รวมทั้งสหประชาชาติ จะเห็นได้ว่าองค์การระหว่างประเทศที่มีบทบาทเกี่ยวกับวัฒนธรรมมีมากมาย ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกเครือข่ายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะองค์การแม่ข่ายใหญ่คือองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติที่ครอบคลุมสื่อสารมวลชนด้วย องค์การที่ประเทศไทยได้รับประโยชน์จากความร่วมมือความอนุรักษมรดกวัฒนธรรมโดยเฉพาะด้านโบราณสถานโบราณวัตถุและศิลปวัตถุตลอดจนพิพิธภัณฑสถานได้แก่องค์การ ICCROM, ICOMOS, ICOM และสถาบันวัฒนธรรมอื่น ๆ ส่วนอนุสัญญาระหว่างประเทศในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม ประเทศไทยได้รับประโยชน์สูงสุด ได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก และอนุสัญญาว่าด้วยวิธีห้ามและป้องกันการนำเข้า ส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์สมบัติทางวัฒนธรรมอย่างผิดกฎหมาย ในที่นี้จึงลงรายละเอียดในอนุสัญญามากกว่ากฎบัตรอื่น ๆ เพราะเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงานส่งเสริมและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมของชาติในฐานะข้อผูกพันที่ประเทศไทยเป็นเครือข่ายสมาชิก นอกจากกลไกตามกฎหมายไทยแม้จะมีอยู่แล้ว แต่เพราะได้รับความคุ้มครองตามอนุสัญญาระหว่างประเทศ สิทธิประโยชน์ย่อมได้รับมากขึ้น และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า องค์การยูเนสโกมีบทบาทมากไม่เฉพาะแต่ในด้านวัฒนธรรม แต่ยังมีบทบาทเข้มแข็งในส่วนการศึกษา วิทยาศาสตร์ และสื่อสารมวลชนอีกด้วย โดยเฉพาะในด้านสารสนเทศและห้องสมุดทั่วโลก

ค. อนึ่ง ยังมีกฎบัตรนานาชาติเกี่ยวกับการทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรม คณะกรรมการว่าด้วยโบราณวัตถุศิลปวัตถุ (Le Conseil Superieur des Antiquites et des Beaux Arts)

องค์การนี้ทำหน้าที่เป็นผู้รักษามาตรฐานของการบูรณะโบราณสถานในประเทศอิตาลี และเป็นศูนย์กลางของการพบปะเจรจาทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และวิชาการ มีความเห็นว่าการบูรณะโบราณสถานเป็นงานหนักซึ่งต้องรับผิดชอบมาก เนื่องจากโบราณสถานมีคุณค่าทางศิลปะไม่น้อยกว่าศิลปวัตถุที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์สถาน นอกจากนี้การบูรณะยังเพิ่มพูนความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวิชาการด้วยคณะกรรมการฯ ขอเสนอมติว่าด้วยเรื่องการบูรณะดังนี้

๑. การบูรณะให้คำนึงถึงความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถานพยายามหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงและการทำลาย

๒. การบูรณะที่จะทำเพื่อความงาม และเอกภาพทางสถาปัตยกรรม จะต้องคำนึงถึงโบราณสถานที่เหลืออยู่ไม่สมควรอาศัยการสันนิษฐาน และต้องศึกษาจากส่วนที่เป็นของแท้ดั้งเดิม ไม่ใช่ศึกษาจากส่วนที่ต่อเติมขึ้นไป

๓. การบูรณะโบราณสถานที่เก่าแก่มากจนหาความเกี่ยวข้องกับอารยธรรมสมัยใหม่ไม่ได้ ไม่สมควรจะต่อเติม ควรจะใช้วิธีหรือและทำรากฐานให้มั่นคงนะประกอบเข้ารูปเดิม (L'anastulose) คือการเอาส่วนที่แตกหลุดไปแล้ว แต่ยังพอหาพบได้ในบริเวณนั้นมาประกอบให้เป็นรูปเดิม ถ้าจำเป็นต้องต่อเติมก็ให้ทำเพื่อการทรงตัวหรือเพื่อความแข็งแรงเท่านั้น

๔. การบูรณะโบราณสถานรุ่นใหม่ ควรใช้วิธีการให้มีส่วนคล้ายคลึงกับของเดิม และการบูรณะไม่ควรเปลี่ยนรูปร่างของโบราณสถานนั้น

๕. ชั้นส่วนวัตถุทุกชั้นที่มีคุณภาพทางศิลปะ และเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะ เป็นของยุคใดสมัยใดควรจะถูกรักษาไว้อย่างดี การจะพิจารณาว่าชั้นส่วนวัตถุเช่นใดมีความสำคัญเท่าใดนั้น ไม่ควรจะเป็นความเห็นของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการตามโครงการแต่ผู้เดียว

๖. สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับโบราณสถาน ควรระวังไม่ให้ขนาด สี และแบบไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ

๗. การต่อเติมที่จำเป็นต้องทำเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน ไม่ว่าจะเพียงบางส่วนหรือทั้งหมด ควรต่อเติมให้น้อยที่สุดและง่ายที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถ้าจะสร้างใหม่หมด (Reconstruction) จะทำได้กับโบราณสถานที่มีรูปทรงเรขาคณิตเรียบๆ และไม่มีลวดลายตกแต่งเท่านั้น

๘. การต่อเติมที่สร้างขึ้นใหม่ จะต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ด้วยการใช้วัสดุแตกต่างกับของเดิมหรือเพื่อการต่อเติมเพียงคร่าว ๆ ไม่ให้มีลวดลายเช่นของเดิม หรือโดยการทำเครื่องหมายบอกไว้ การทำการทั้ง ๓ ประการนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการบูรณะครั้งต่อไปแล้ว ยังทำให้ไม่เกิดการเข้าใจผิดเกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกด้วย

๙. การเคลื่อนย้ายของเก่าออกและนำของใหม่เข้ามาแทนที่ ควรทำโดยอาศัยหลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้า

๑๐. ของที่ได้จากการขุดค้นและการสำรวจต้องดูแลรักษาอย่างดีและอย่างถูกต้อง

๑๑. การบูรณะแต่ละครั้งก็เช่นเดียวกับการขุดค้น ควรทำเอกสารในรูปของรายงาน ซึ่งรวบรวมจากบันทึกรายวันของการบูรณะมีภาพวาดและถ่ายภาพประกอบ มีรายละเอียดของโครงสร้างรูปร่างของโบราณสถาน รวมทั้งการปฏิบัติงานทุกระยะในการบูรณะด้วย

คณะกรรมการเห็นพ้องต้องกันว่าการบูรณะเป็นเรื่องยุ่งยาก และแต่ละแห่งมีปัญหาไม่เหมือนกับหลักการทั้ง ๑๑ ข้อข้างต้น ควรจะนำมาตรวจสอบและถกเถียงกันบ้างในบางครั้ง จึงเสนอแนะดังนี้

๑. รายการบูรณะของบุคคลหรือของส่วนราชการทุกครั้ง ขอให้ยึดถือข้อเสนอแนะตามหลักการ ๑๑ ข้อ

๒. เพื่อให้มีการพบปะกันระหว่างผู้ควบคุมการบูรณะ ณ กรุงโรม ปีละครั้ง เพื่อจะได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และปัญหาที่ได้พบพร้อมทั้งวิธีการแก้ปัญหา

๓. ให้ถือหลักการ ๑๑ ข้อ ตามที่กล่าวข้างต้นว่าเป็นเรื่องจำเป็นและควรพิมพ์เป็นเอกสารทางวิชาการในขั้นต่อไป

องค์การดังกล่าว มีเครือข่ายระดับนานาชาติ ดังนี้

๑. อนุสรณ์นานาชาติว่าด้วยสิทธิการศึกษา และการสงวนรักษา และการบูรณะอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง พ.ศ. ๒๕๐๗

อนุสรณ์สถานประวัติศาสตร์ ที่ตกทอดเหลือมาถึงปัจจุบันเป็นประจักษ์พยานให้ตระหนักถึงความสำคัญร่วมกันในคุณค่าของมนุษย์ และให้ถือว่าอนุสรณ์สถานในอดีตเป็นมรดกทั่วไปที่คนในยุคปัจจุบันจะต้องร่วมกันปกป้องและสืบทอดไปในอนาคต

ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องกำหนดเกี่ยวกับแนวปฏิบัติพื้นฐาน การสงวนรักษา และการบูรณะอาคารโบราณ และกำหนดเป็นกรอบพื้นฐาน แต่สมาชิกต้องรับผิดชอบในการปรับปรุงให้เป็นแผนปฏิบัติที่เหมาะสมตามกรอบวัฒนธรรม และจารีตประเพณีของประเทศตน

หลักการที่นานาชาติได้กำหนดหลักการพื้นฐานครั้งแรกในกฎบัตรเมืองเอเธน พ.ศ. ๒๔๗๔ เพื่อใช้ในการพัฒนาแนวทางให้กว้างขวางและเป็นรูปธรรมซึ่งปรากฏในเอกสารของชาติต่าง ๆ ทั้งของสภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างประเทศ (ICOM) และองค์การ UNESCO และองค์กรที่ตั้งขึ้นในเวลาต่อมา คือ ศูนย์ระหว่างชาติในการศึกษา วิธีการสงวนรักษาและการบูรณะสมบัติทางวัฒนธรรม (ICCROM) ได้เพิ่มความระมัดระวังปัญหาซึ่งต้องมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ ซึ่งที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรมและสถาปนิกได้พิจารณากฎบัตรนานาชาติดังกล่าว เพื่อจะได้ศึกษาหลักเกณฑ์ทั้งหมดที่มีขอบเขตกว้างขวางเป็นกฎบัตรฉบับใหม่อีกครั้ง

ในการประชุมสภาระหว่างชาติของสถาปนิกและนักอนุรักษ์อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ ณ เมืองเวนิส ระหว่างวันที่ ๒๕ - ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ที่ประชุมเห็นชอบหลักการดังต่อไปนี้

คำจำกัดความ

มาตรา ๑ ความหมายของอนุสรณ์สถานแห่งชาติ ครอบคลุมไม่เพียงแต่สิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้นรวมถึงบริเวณเมืองหรือชุมชน (ชนบท) รายรอบซึ่งเราพบหลักฐานของอารยธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งพัฒนาการที่สำคัญหรือเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ คำจำกัด

ความนี้ยังไม่เพียงพอแต่ใช้กับงานศิลปะชิ้นใหญ่เท่านั้น หากหมายถึงงานชิ้นย่อยจากอดีตที่ได้เพิ่มพูนความสำคัญในเชิงวัฒนธรรมตามกาลเวลาอีกด้วย

มาตรา ๒ การอนุรักษ์และบูรณะอนุสรณสถานจะต้องคำนึงถึงความรู้จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกสาขาที่อาจนำมาใช้เพื่อการศึกษาณะสงวนรักษามรดกทางสถาปัตยกรรม

มาตรา ๓ จุดมุ่งหมายในการอนุรักษ์และบูรณะอนุสรณสถาน จะต้องอยู่ที่การป้องกันอนุสรณสถานเหล่านั้น ในฐานะที่เป็นทั้งผลงานศิลปะและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ควบคู่กัน

การอนุรักษ์

มาตรา ๔ การอนุรักษ์อนุสรณสถานจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

มาตรา ๕ การอนุรักษ์อนุสรณสถานจะดำเนินการได้ง่ายขึ้น หากสามารถใช้อุสรณสถานเหล่านั้น เพื่อเสริมจุดประสงค์ทางสังคมด้วย จึงควรสนับสนุนงานด้านนี้ แต่ทั้งนี้จะต้องไม่หมายถึงการเปลี่ยนแปลงผังหรือสวดลายของอาคารดังกล่าว แต่อาจมีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงสภาพใช้สอย และอาจอนุญาตให้กระทำได้ภายในขอบเขตข้างต้นนี้เท่านั้น

มาตรา ๖ การอนุรักษ์อนุสรณสถานหมายความรวมถึงการสงวนรักษาบริเวณรายรอบในขอบเขตที่เหมาะสมด้วย ในกรณีที่บริเวณโดยรอบควัดคูเมืองถูกกำหนดมาแต่ดั้งเดิม จะต้องยึดถือขอบเขตนั้นไว้ ไม่ควรอนุญาตให้มีสิ่งก่อสร้างใหม่ การทำลายหรือการปรับปรุงแก้ไขที่จะเปลี่ยนสัดส่วนของวัสดุและสีสันทันของอนุสรณสถานนั้น ๆ

มาตรา ๗ การแยกอนุสรณสถานออกจากพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีโบราณสถานนั้น หรือจากบริเวณรายรอบที่โบราณสถานนั้นถูกสร้างขึ้นไม่ได้ ไม่ให้อนุญาตให้การเคลื่อนย้ายอนุสรณสถานทั้งชิ้น หรือเพียงบางส่วนยกเว้นแต่มีเหตุผลสำคัญของประเทศหรือระหว่างประเทศ

มาตรา ๘ ประติมากรรม จิตรกรรม หรือสิ่งตกแต่งซึ่งเป็นองค์ประกอบที่รวมเข้าเป็นโบราณสถานจะถูกย้ายออกจากที่เดิมได้ก็ต่อเมื่อเป็นวิถีทางเดียวที่จะสงวนรักษาสงเหล่านี้ไว้เท่านั้น เช่น เพื่อป้องกันภัยจากสงครามหรือโจรผู้ร้าย

การบูรณะและการฟื้นฟู

มาตรา ๙ การบูรณะเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะสาขาวิชา โดยมุ่งที่จะสงวนรักษาและแสดงคุณค่าแห่งสุนทรีย์และประวัติศาสตร์และยึดถือข้อมูลที่เป็นวัสดุ และเอกสารดั้งเดิมเป็นหลัก กระบวนการบูรณะจะต้องหยุดปฏิบัติลงทันทีเมื่อถึงจุดที่เราต้องเริ่มคาดคะเนเอง โดยเฉพาะในกรณีที่ใช้การคาดคะเน ซึ่งต้องชี้ให้เห็นชัดเจนว่างานพิเศษที่จำเป็นต้องทำนั้นจำแนกจากโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและสัญลักษณ์และระยะเวลาที่ดำเนินการให้ชัดในทุกกรณี จะต้องมีการศึกษาทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เกี่ยวกับโบราณสถานก่อนการบูรณะเสมอ

มาตรา ๑๐ ในกรณีที่เทคนิคที่ใช้มาดั้งเดิมแข็งแรงไม่พอ อาจเสริมโครงสร้างของอนุสรณสถานให้แข็งแรงขึ้นได้ โดยการใช้เทคนิคสมัยใหม่สำหรับการอนุรักษ์และก่อสร้าง แต่ทั้งนี้จะต้องพิสูจน์ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และประสบการณ์ว่าเทคนิคนั้นมีประสิทธิภาพสูงพอ

มาตรา ๑๑ จะต้องยอมรับหลักฐาน (รอยจารึก) ที่บรรพชนทุกสมัยได้สร้างสมไว้ในอนุสรณสถานแต่ละแห่ง เพราะเราไม่ได้มุ่งหวังจะบูรณะเพื่อรวมเอาทุกรูปแบบเข้าเป็นเอกภาพ เมื่ออนุสรณสถานใดมีงานก่อสร้างของยุคต่าง ๆ ซ้อนทับกันไว้จะเปิดเผยให้เห็นสภาพแต่ละชั้นก่อสร้างได้ เพื่อเป็นกรณีพิเศษเท่านั้น ทั้งนี้สิ่งที่ถูกทำลายลงนี้ จะต้องสลักสำคัญเพียงเล็กน้อย แต่สิ่งที่กระจ่ายชัด

วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

ขึ้นมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสุนทรียศาสตร์อย่างยิ่ง นอกจากนี้สภาพของโบราณสถานได้รับการอนุรักษ์ไว้ดีพอที่จะดำเนินการได้ โดยไม่ปล่อยให้การประเมินความสำคัญขององค์ประกอบที่เกี่ยวข้องและการตัดสินใจจะทำลายส่วนใดบ้างขึ้นอยู่กับผู้ดำเนินการแต่เพียงคนเดียว

มาตรา ๑๒ การสร้างส่วนที่ขาดหายไปขึ้นมาแทน จะต้องให้รูปแบบ วัสดุและมีมือช่างกลมกลืนกับภาพรวมทั้งมวล แต่ในขณะเดียวกันจะต้องแยกได้จากส่วนร่างเดิม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการบูรณะกลับกลายเป็นการสร้างหลักฐานแปลความทางศิลปะหรือประวัติศาสตร์

มาตรา ๑๓ การจะสร้างต่อเติมอาคารสถาปัตยกรรมจะกระทำไม่ได้ ยกเว้นแต่ส่วนที่เพิ่มเติมไม่กระทบต่อส่วนที่เป็นเนื้อแท้ของอนุสรณ์สถานและบริเวณรายรอบดั้งเดิม กับสัดส่วนที่สมดุลของโครงสร้างและความสัมพันธ์ของอนุสรณ์สถานนั้นต่อสิ่งแวดล้อม

แหล่งประวัติศาสตร์

มาตรา ๑๔ จะต้องดูแลแหล่งที่โบราณสถานตั้งอยู่อย่างดี เพื่อจะรักษาคุณค่าที่สมบูรณ์แบบของโบราณสถานนั้นไว้ และเพื่อให้แน่ใจว่าแหล่งที่ตั้งนี้จะได้รับการดูแลและเผยแพร่ดีตามสมควร งานการสงวนรักษาและบูรณะที่ดำเนินการในแหล่งที่ตั้งดังกล่าว จะต้องคำนึงถึงหลักการที่กล่าวข้างต้นด้วย

การขุดแต่ง

มาตรา ๑๕ จะขุดแต่งอนุสรณ์สถานได้ต่อเมื่อดำเนินการตามมาตรฐานทางวิทยาศาสตร์ และตามหลักการระหว่างประเทศ ในการขุดแต่งโบราณคดีซึ่งยูเนสโกมีมติรับรองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ปัจจุบันกฎบัตรการจัดการมรดกทางโบราณคดีเป็นการเฉพาะเรียกว่า International Charter for Archaeological Heritage management (ICAHM) ซึ่งจะต้องดูแลซากปรักหักพังและดำเนินการตามวิธีการที่จำเป็นที่จะสงวนรักษาและปกป้ององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและวัตถุที่ขุดพบ ยิ่งกว่านั้นจะต้องหาวิธีที่จะให้คนทั่วไปเข้าใจถึงคุณค่าของโบราณสถานและจัดแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโบราณสถานนั้น โดยไม่บิดเบือนความหมาย

ด้วยเหตุนี้ การก่อสร้างต่อเติมทั้งสิ้นจึงไม่สามารถจะกระทำได้ ยกเว้นแต่จะใช้วิธีอนาสติโลซิส ซึ่งเป็นการแยกออกแล้วนำมาประกอบใหม่ของชิ้นส่วนที่มีอยู่กระจัดกระจายอยู่เท่านั้น จะต้องให้วัสดุที่นำมาใช้ประสานชิ้นส่วนเข้าด้วยกันเห็นได้ชัดเสมอ และจะต้องใช้น้อยเท่าที่จำเป็นที่สุดที่จะสงวนรักษาและประกอบโครงสร้างให้อนุสรณ์สถานคืนรูปเดิมเท่านั้น

เอกสาร

มาตรา ๑๖ ในการดำเนินงานทุกด้านของการสงวนรักษา การบูรณะหรือการขุดแต่งอนุสรณ์สถาน จะต้องมีการบันทึกข้อมูลอย่างชัดเจนในรูปแบบของรายงานการวิเคราะห์วิจารณ์พร้อมทั้งรูปวาดหรือรูปถ่ายประกอบ จะต้องชี้ชัดทุกขั้นตอนในการขุดแต่งการเสริมรากฐานการแยกแยะและรวมกลุ่มชิ้นส่วน ตลอดจนองค์ประกอบทางเทคนิคและรูปแบบอื่นที่กระทำในขั้นตอนการปฏิบัติงาน จะต้องเก็บบันทึกรายละเอียดนี้ไว้ในหอจดหมายเหตุของราชการเพื่อให้นักวิจัยค้นคว้าได้ และควรจัดพิมพ์เผยแพร่บันทึกนี้ด้วย

๒. กฎบัตรแห่งเมืองฟลอเรนซ์ว่าด้วยอุทยานประวัติศาสตร์ (The Florence Charter for Historical Park)

การประชุมของคณะกรรมการนานาชาติ ICOMOS-IFLA สำหรับอุทยานประวัติศาสตร์ ที่เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลีเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้ร่างกฎบัตรแห่งเมืองฟลอเรนซ์ว่าด้วยการอนุรักษ์อุทยานประวัติศาสตร์ และได้ร่างกฎบัตรที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ICOMOS ได้จดทะเบียนเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ เพื่อให้เป็นภาคผนวกของกฎบัตรแห่งเวนิส โดยมีเนื้อหาครอบคลุมถึงเรื่องที่กำลังดำเนินการอยู่ดังนี้

คำนิยาม

มาตราที่ ๑ อุทยานประวัติศาสตร์คือ ส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมและการตกแต่งภูมิทัศน์ที่เป็นจุดสนใจของสาธารณชนทางด้านประวัติศาสตร์ด้านศิลปะ

มาตราที่ ๒ “อุทยานประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยส่วนของสถาปัตยกรรม ซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญคือพีช และสิ่งมีชีวิตซึ่งหมายถึงสิ่งที่เนาเปื่อยได้และเป็นสิ่งที่ทำขึ้นใหม่ได้”

มาตราที่ ๓ อุทยานประวัติศาสตร์จะต้องถูกอนุรักษ์ให้เป็นไปตามเนื้อหาของกฎบัตร อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นโบราณสถานที่มีชีวิต (Living monument) การอนุรักษ์จะต้องมีกฎเกณฑ์ เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในกฎบัตร

มาตราที่ ๔ ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของอุทยานประวัติศาสตร์รวมถึง

- แผนผังและสถาปัตยกรรมศาสตร์
- พีชซึ่งรวมถึงชนิดสัตว์ส่วนสี่ส้นที่จัดให้เข้ากันการจัดเนื้อที่และลำดับความสูง
- ลักษณะโครงสร้างและลักษณะของการตกแต่ง
- น้ำ ไม่ว่าจะเป็สายน้ำที่ไหลหรือน้ำนิ่ง

มาตราที่ ๕ อุทยานประวัติศาสตร์จะต้องมีความสำคัญเสมือนเป็นสวรรค์บนพื้นพิภพ และเป็นสวรรค์ ในแง่ของวิชาว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรม และเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นแบบอย่างการคิดสร้างสรรค์ของศิลปิน

มาตราที่ ๖ อุทยานประวัติศาสตร์หมายรวมถึง ส่วนเล็ก ๆ จนถึงสวนสาธารณะขนาดใหญ่ และเป็นส่วนที่จัดขึ้นหรือเป็นเพียงภูมิประเทศ

มาตราที่ ๗ อุทยานประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือในชนบท ไม่ว่าจะเป็สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นหรือเป็นตามธรรมชาติ และจะเป็สิ่งที่ก่อสร้างเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยหรือไม่ก็ตาม จะไม่ถูกแยกออกจากสภาพแวดล้อม

มาตราที่ ๘ แหล่งทางประวัติศาสตร์ ที่มีเรื่องราวเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เช่น เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญ เรื่องตำนานที่มีชื่อเสียง มหาเทพ เรื่องสงคราม หรือรูปภาพที่มีชื่อเสียงมาก

มาตราที่ ๙ การอนุรักษ์อุทยานประวัติศาสตร์ขึ้นอยู่กับกำกับการจำแนกกลุ่มและการเคลื่อนย้าย มีการดำเนินการหลายด้าน เช่น การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ และการซ่อมแซม ในกรณีพิเศษเฉพาะแห่งการสร้างขึ้นใหม่ อาจจะมีคามจำเป็น การคงไว้ซึ่งความงามอย่างแท้จริงของอุทยานประวัติศาสตร์ขึ้นอยู่กับกำกับการออกแบบและการจัดสัดส่วนในการตกแต่ง การเลือกพันธุ์ไม้ การเลือกวัสดุ

สำหรับนำมาใช้ในการซ่อมแซมส่วนต่างๆ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การซ่อมแซมโบราณสถาน การสร้างชิ้นใหม่

มาตรา ๑๐ การดำเนินการเกี่ยวกับการบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การซ่อมแซมสิ่งก่อสร้าง หรือการสร้างชิ้นใหม่ ของอุทยานประวัติศาสตร์หรือของส่วนใดส่วนหนึ่งก็ดี จะต้องพิจารณา ส่วนประกอบพร้อมกันทั้งหมด หากพิจารณาไปทีละขั้นตอนจะเป็นผลเสียหายต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของโบราณสถานได้

การบำรุงรักษาและการอนุรักษ์

มาตราที่ ๑๑ การบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่องของอุทยานประวัติศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เนื่องจากว่าวัสดุที่สำคัญของอุทยานก็คือพันธุ์ไม้ ถ้าหลีกเลี่ยงตัดฟันต้นไม้ลงไม่ได้ ก็ต้องปลูกต้นไม้ แทนที่ให้ทันท่วงที และเหมาะสมกับความต้องการ รวมทั้งการปลูกพืชใหม่เป็นระยะๆ ในโครงการ ระยะยาว

มาตราที่ ๑๒ ไม้ยืนต้นชนิดต่างๆ ไม้พุ่ม พืชล้มลุก และดอกไม้ที่จะนำมาปลูกเพิ่มเติมแต่ละครั้ง จะต้องได้รับการคัดเลือกทั้งในแง่พฤกษศาสตร์ และทฤษฎีการจัดสวน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะ เลือกชนิดของพืชตั้งแต่เริ่มปลูกไปจนถึงการบำรุงรักษาต้นไม้เหล่านั้นด้วย

มาตรา ๑๓ สถาปัตยกรรมประเภทถาวรและที่เคลื่อนย้ายได้ รูปปั้นหรือสิ่งตกแต่งที่ทำให้ อุทยานประวัติศาสตร์มีความสมบูรณ์ขึ้น ควรจะถูกย้ายหรือหาที่ทางวางใหม่ก็ต่อเมื่อจำเป็นต้อง อนุรักษ์และบูรณะซ่อมแซมสถาปัตยกรรมนั้นๆ การหาชิ้นส่วนใหม่มาแทนที่หรือการซ่อมแซมชิ้นส่วน ที่อยู่ในอันตรายจะต้องมีการทำโดยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทบัญญัติเวนิซ และควรที่จะระบุ วันที่ที่จะปล่อยชิ้นส่วนใหม่เสร็จเรียบร้อยไว้เป็นหลักฐานด้วย

มาตราที่ ๑๔ จะต้องสงวนรักษาสภาพแวดล้อมของอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเหมาะสม ห้ามการเปลี่ยนแปลงใดๆ ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อความสมดุลทางนิเวศวิทยา ซึ่งรวมไปถึงสิ่งก่อสร้างทุก อย่างทั้งภายในหรือภายนอก เช่น ระบบระบายน้ำ ระบบชลประทาน ถนนที่จอดรถ รั้ว เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

มาตราที่ ๑๕ ก่อนที่จะมีการซ่อมแซมและก่อสร้างสิ่งใหม่ในอุทยานประวัติศาสตร์ จะต้อง มีการศึกษาค้นคว้าโดยละเอียด เพื่อให้แน่ใจว่างานนั้นจะดำเนินไปตามขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ โดยการรวมสิ่งที่ขุดค้นได้ทุกอย่างไว้เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอุทยานดังกล่าวและอุทยานอื่นๆ ก่อนที่จะ เริ่มงานภาคปฏิบัติ โครงการจะต้องเตรียมจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานตามที่ได้ศึกษาค้นคว้าไว้ และ จะต้องส่งขั้นตอนการปฏิบัตินั้นไปให้กลุ่มผู้เชี่ยวชาญร่วมกันตรวจและพิจารณาอนุมัติ

มาตรา ๑๖ การซ่อมแซมสิ่งก่อสร้าง จะต้องดำเนินการไปตามขั้นตอน ยกเว้นในกรณีที่มี สภาพเสียหาย และถูกทำลายส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ในอุทยาน กรณีเช่นนี้ก็จะมีการตัดสินใจให้มีการสร้างใหม่ โดยดูว่าร่องรอยที่หลงเหลืออยู่หรือจากหลักฐานเอกสารที่มีความสมบูรณ์ งานก่อสร้าง ใหม่นี้อาจดำเนินการโดยเฉพาะในส่วนของอุทยานที่อยู่ใกล้กับสิ่งก่อสร้างมากที่สุด เพื่อตั้งส่วนที่สำคัญ ที่สุดออกมา

มาตราที่ ๑๗ ในบริเวณที่ไม่มีอุทยานหรือร่องรอยที่เหลืออยู่ และไม่เป็นหลักฐานให้รู้ ขั้นตอนต่างๆ แน่ชัด จะถือว่าสิ่งก่อสร้างอันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ไม่ได้

การใช้งาน

มาตรา ๑๘ อุทยานประวัติศาสตร์ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนเข้าชมและเดินเล่น การที่ผู้คนจะเข้าไปในอุทยานก็ขึ้นอยู่กับความต้องการ ทั้งนี้ต้องดูว่าอุทยานมีขนาดและมีจุดอ่อนอย่างไรบ้าง และต้องคำนึงว่าจะรักษาวัตถุและสิ่งของทางวัฒนธรรมไว้ได้

มาตราที่ ๑๙ อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นสถานที่ที่นำมาชมมาใช้ความงามของธรรมชาติ การใช้อุทยานประจำวันกับการใช้ในการจัดงานในโอกาสพิเศษ เช่น งานฉลองต่าง ๆ เป็นครั้งคราวนั้น ควรที่กำหนดแนวทางให้ชัดเจนเพื่อให้การจัดงานพิเศษเหล่านั้นช่วยส่งเสริมเป็นผลดีต่อการเข้าชมอุทยาน การที่จะให้ผู้คนหมดความสนใจเป็นการทำลายอุทยาน

มาตราที่ ๒๐ อุทยานประวัติศาสตร์บางแห่งอาจจะเหมาะสำหรับเล่นกีฬาประจำวัน ดังนั้นจึงควรมีพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับการเล่นกีฬาที่โลดโผนมีชีวิตชีวา โดยกำหนดพื้นที่ให้อยู่ติดกับอุทยานประวัติศาสตร์นั้น

มาตราที่ ๒๑ การดูแลรักษาและการอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับฤดูกาล และมีระยะเวลาสั้น ๆ เพื่อคงไว้ซึ่งความสวยงามของอุทยานนั้น จะต้องมาก่อนความต้องการใช้สถานที่ของสาธารณชนเสมอ การเตรียมงานเพื่อเปิดให้เข้าชมอุทยานประวัติศาสตร์นั้น จะต้องมีการกำหนดที่แน่ใจได้ว่าจะสามารถรักษาคุณค่าของอุทยานประวัติศาสตร์ไว้ได้อย่างครบถ้วน

มาตราที่ ๒๒ การรื้อถอนกำแพงที่ล้อมรอบอยู่เดิมไม่อาจกระทำได้

การป้องกันโดยกฎหมายและการปกครอง

มาตราที่ ๒๓ เป็นหน้าที่ของผู้รับผิดชอบที่จะต้องรับกฎหมายที่เหมาะสมและระเบียบการปกครองสำหรับการเลือกขึ้นบัญชีและอนุรักษ์อุทยานประวัติศาสตร์ ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา การอนุรักษ์อุทยานเช่นนี้จะต้องจัดทำรวมไว้ในแผนการใช้ที่ดิน เพื่อร่วมไว้ในเอกสารแผนงานของเขตและท้องถิ่น เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบด้วยที่จะต้องจัดให้มีมาตรการด้านการเงินที่จะอำนวยความสะดวกในด้านการดูแลรักษา การอนุรักษ์และการซ่อมแซมโบราณสถาน และถ้าจำเป็นก็รวมไปถึงการก่อสร้างอุทยานประวัติศาสตร์ขึ้นใหม่

มาตราที่ ๒๔ อุทยานประวัติศาสตร์เป็นมรดกของบรรพบุรุษต้องมีการดูแลอย่างใกล้ชิด และต่อเนื่องโดยผู้เชี่ยวชาญที่ถูกฝึกมาโดยเฉพาะ การฝึกงานบุคคลต่าง ๆ เช่นนักประวัติศาสตร์ สถาปนิก สถาปนิกทางด้านภูมิศาสตร์ คนสวน หรือนักพฤกษศาสตร์ จะต้องมีการเตรียมการอย่างเหมาะสม

มาตราที่ ๒๕ ควรจัดกิจกรรมที่กระตุ้นความสนใจของประชาชน ให้ตระหนักว่าอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นส่วนหนึ่งของมรดกบรรพบุรุษให้เกิดความรู้และความชื่นชม เช่น การสนับสนุนให้มีการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ การแลกเปลี่ยนระหว่างชาติและหมุนเวียนข้อมูล การจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่รวมถึงการเชิญชวนชักจูงให้สาธารณชนเข้าไปใช้อุทยาน ให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่เหมาะสม นอกจากนั้นควรใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อพัฒนาให้สาธารณชนมีความเข้าใจซาบซึ้งในคุณค่าของธรรมชาติและมรดกทางประวัติศาสตร์ สิ่งที่เด่นที่สุดของอุทยานประวัติศาสตร์จะถูกเสนอให้รวมเข้าไว้ในบัญชีมรดกของโลก

วัดเขابันไดอิฐ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

๓. กฎบัตรสากลว่าด้วยการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์ (International Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas)

๙๐

คำจำกัดความ

๑. ทุกชุมชนเมือง ไม่ว่าจะชุมชนนั้นจะค่อย ๆ พัฒนาตามกาลเวลาหรือตั้งใจถูกสร้างขึ้นมา ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นถึงสังคมที่แตกต่างกันออกไปตามประวัติศาสตร์

๒. กฎบัตรนี้จะเกี่ยวพันถึงย่านประวัติศาสตร์/พื้นที่ในเมือง ไม่ว่าจะมิขนาดเล็กลง หรือใหญ่ รวมทั้งเมืองเล็ก เมืองใหญ่ และย่านประวัติศาสตร์ใจกลางเมือง หรือส่วนหนึ่งของเมืองร่วมกับพื้นที่แวดล้อมโดยธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น นอกจากบทบาทของมันจะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว พื้นที่ที่ยังเปี่ยมไว้ด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีของเมือง

ปัจจุบันพื้นที่เช่นนี้หลายแห่งกำลังถูกภัยคุกคาม ให้มีสภาพเสื่อมโทรม ถูกทำลายลงโดยผลกระทบจากการพัฒนาเมือง ซึ่งมาจากการพัฒนาทางอุตสาหกรรมในสังคมปัจจุบันในทุกแห่ง

๓. การเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่รุนแรงนี้บ่อยครั้งนำไปสู่การสูญเสียทางวัฒนธรรม สังคมและแม้กระทั่งทางเศรษฐกิจ อันมีอาจกู้คืนมาได้ สภาการระหว่างชาติว่าด้วยอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (International Council on Monument and Sites หรือ ICOMOS จึงเห็นความจำเป็นในการมีกฎบัตรสากลว่าด้วยการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ และย่านประวัติศาสตร์ในเมืองขึ้นเพื่อสนับสนุน “กฎบัตรสากลว่าด้วยการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์โบราณสถานและพื้นที่สำคัญ” ซึ่งมักจะรู้จักกันในนามของกฎบัตรการเวนิซ (The Venice Charter)”

ในกฎบัตรนี้จะได้กล่าวถึงหลักการ วัตถุประสงค์ และวิธีการที่จำเป็นในการอนุรักษ์เมือง และย่านประวัติศาสตร์ในเมือง นอกจากนี้จะเป็นการสนับสนุนการดำรงชีวิตของประชากรและชุมชนให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมไม่ว่าสิ่งเหล่านั้นจะมีขนาดเล็กเพียงใด เพื่อให้มันเป็นสิ่งเตือนใจของมนุษยชาติ

๔. ดังเช่นที่ระบุใน “ข้อเสนอแนะเพื่อการปกป้องคุ้มครอง และการมีบทบาทร่วมสมัยของพื้นที่ประวัติศาสตร์ (Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas)” โดย ยูเนสโก จัดการประชุมที่กรุงวอร์ซอและกรุงไนโรบี พ.ศ. ๒๕๑๙ และจากกฎบัตรสากลอื่น ๆ “การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และด้านประวัติศาสตร์ในเมือง” ได้เป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงขั้นตอนต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการป้องกัน การอนุรักษ์ และการบูรณะเมืองและพื้นที่เหล่านั้น เช่นเดียวกับการพัฒนาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับชีวิตปัจจุบันให้ร่วมสมัยกัน

^{๙๐} กฎบัตรฉบับนี้กรมศิลปากรใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการศึกษาโบราณสถานและรื้อฟื้นโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและปรับปรุงใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๓๓ เพื่อเป็นนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาโดยนายนิคม มูลิกะคามะ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร สมัยที่ยังเป็นผู้อำนวยการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ดังกล่าว

หลักการและเหตุผล

๑. เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์จะต้องใช้ความร่วมมือทางด้านการเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมประกอบการในการวางแผนทุกระดับของการวางผังเมืองและการวางผังภาค

๒. คุณลักษณะที่ดีของเมืองและย่านประวัติศาสตร์อันพึงอนุรักษ์ไว้ จะได้แก่ลักษณะของเมือง และย่านประวัติศาสตร์นั้น ซึ่งรวมไปถึงวัสดุและองค์ประกอบทางนามธรรม ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของเมืองและเรื่องประวัติศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

๒.๑ แบบแผนผังของเมืองซึ่งแสดงโดยลักษณะการแบ่งพื้นที่เป็นช่องๆ หรือเป็นผืนๆ และถนน

๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารกับพื้นที่สีเขียวและพื้นที่เปลือกโลก

๒.๓ ลักษณะของอาคารทั้งภายในและภายนอก ซึ่งปรากฏให้เห็นด้วยสัดส่วน ขนาดรูปแบบ วิธีการก่อสร้าง วัสดุ สี และการตกแต่ง

๒.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์กับภูมิที่ตั้ง ซึ่งเป็นทั้งลักษณะธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น

๒.๕ การใช้งานของเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์จะมีขึ้นในหลายลักษณะตามกาลเวลาที่ผ่านมาช้านาน

การปฏิบัติต่อคุณลักษณะที่ดีเหล่านี้จะต้องโอนอ่อนให้กับเนื้อแท้ของเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์นั้น

๓. การมีส่วนร่วมจากประชาชนซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นเป็นสิ่งจำเป็น อันจะนำไปสู่ความสำเร็จตามแผนงานอนุรักษ์และสมควรได้รับการสนับสนุน การอนุรักษ์เมืองและงานประวัติศาสตร์จะต้องคำนึงถึงประชาชนผู้พักอาศัยเป็นอันดับแรกประการหนึ่ง

๔. การดำเนินการอนุรักษ์เมือง หรือย่านประวัติศาสตร์ต้องการความรอบคอบระบบการทำงานที่มีแผนงานและระเบียบ การดำเนินงานที่แข็งตรงไม่อาจยืดหยุ่นได้ควรหลีกเลี่ยง เนื่องจากปัญหาพิเศษเฉพาะหน้าอาจเกิดขึ้นได้เสมอ

วิธีการและมาตรการ

๕. การวางแผนการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์ ควรดำเนินการภายใต้การศึกษาในหลายแง่มุม

แผนงานอนุรักษ์จะต้องกล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันเด่นชัด ได้แก่ งานโบราณคดี งานประวัติศาสตร์ งานด้านสถาปัตยกรรม งานด้านเทคนิค งานด้านสังคมวิทยา และงานด้านเศรษฐกิจ

แผนงานอนุรักษ์จะต้องกล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอันเด่นชัด ได้แก่ งานโบราณคดี งานประวัติศาสตร์ งานด้านสถาปัตยกรรม งานด้านเทคนิค งานด้านสังคมวิทยา และงานด้านเศรษฐกิจ

แผนงานอนุรักษ์ควรจะต้องตัดสินใจได้ว่าอาคารใดบ้างควรอนุรักษ์ไว้ อาคารควรจะอนุรักษ์ภายใต้สถานการณ์ใดบ้าง และอาคารควรจะอนุรักษ์ภายใต้สถานการณ์พิเศษที่อาจเกิดขึ้นด้วยประการใดบ้าง

ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติการอนุรักษ์ สภาพปัจจุบันของพื้นที่ควรได้รับการบันทึกหลักฐานไว้ โดยละเอียดถี่ถ้วน

แผนงานอนุรักษ์ควรได้รับความสนับสนุนจากประชาชนผู้พักอาศัยในพื้นที่นั้น

๖. จนกระทั่งการงานอนุรักษ์ได้รับการอนุมัติ กิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ที่จำเป็นควรดำเนินไปตามหลักการและวัตถุประสงค์ของกฎสากลนี้ และกฎบัตรแห่งเวนิซ

๗. เมื่อมีการใช้ประโยชน์และประกอบกิจกรรมใหม่ ๆ ควรให้สิ่งเหล่านั้นเข้ากับบุคลิกลักษณะของเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์นั้น

๘. การปรับปรุงบ้านพักอาศัยควรจะเป็นวัตถุประสงค์พื้นฐานอย่างหนึ่งของการอนุรักษ์

๙. เมื่อมีความจำเป็นต้องก่อสร้างอาคารใหม่หรือดัดแปลงอาคารเดิม ทั้งบริเวณเฉพาะของอาคารหลังนั้นควรได้รับความเคารพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของสัดส่วนและขนาดของพื้นที่ตั้ง

๑๐. องค์ประกอบร่วมสมัยที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมไม่ควรถูกกีดกัน เมื่อองค์ประกอบเหล่านั้นสามารถสร้างความงามและเพิ่มพูนคุณค่าให้กับพื้นที่นั้นได้

๑๑. ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ของเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์ ควรจะขยายให้กว้างขึ้นด้วยการตรวจสอบทางโบราณคดี และการนำเสนอสิ่งที่ค้นพบอย่างเหมาะสม

๑๒. การสัญจรภายในเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์ต้องถูกควบคุม และพื้นที่จอดรถจะต้องได้รับการวางผังไว้ เพื่อมันจะไม่ได้ทำลายเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์หรือสภาพแวดล้อมของมัน

๑๓. เมื่อผังเมืองรวมหรือผังเมืองภาคใต้มีการกำหนดไว้ให้มีการจัดสร้างถนนสายหลัก ถนนเหล่านั้นจะต้องไม่ผ่าใจกลางเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์ แต่ควรส่งเสริมให้การสัญจรไปสู่เมืองหรือย่านประวัติศาสตร์นั้นดีขึ้น

๑๔. เมืองประวัติศาสตร์ควรได้รับการปกป้องจากภัยธรรมชาติและการรบกวนจากมลภาวะและการสิ้นสະเทือน เพื่อเป็นการคุ้มครองมรดกของชาติและเพื่อความปลอดภัยและเป็นสุขของประชาชนผู้พักอาศัย

เมื่อไรก็ตามที่ภัยธรรมชาติมีผลกระทบกระเทือนต่อเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์ มาตรการป้องกันและซ่อมแซมต้องมีการดัดแปลงให้เหมาะสมกับลักษณะจำเพาะของอาคารแต่ละหลัง ซึ่งจะต้องดำเนินการ

๑๕. เพื่อเป็นการส่งเสริมให้สาธารณชนเข้ามามีส่วนรวม แผนงานด้านข่าวสารทั่วไป ควรมีการจัดตั้งขึ้นสำหรับประชาชนทั่วไป โดยเริ่มตั้งแต่เด็กในโรงเรียน

กิจกรรมของสมาคมต่าง ๆ เพื่อการคุ้มครองมรดกแห่งชาติ การได้รับการสนับสนุน และมาตรการด้านการเงินเพื่อการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์ควรได้รับการอนุมัติ

๑๖. การฝึกอบรมเพื่อสร้างความชำนาญการ ควรจัดให้มีขึ้นสำหรับทุกสาขาวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

๔. กฎบัตรนานาชาติว่าด้วยการจัดการมรดกทางโบราณคดี (International Charter for Archeological Heritage Management)

กฎบัตรมีหลักการกว้าง ๆ และเสนอแนะแนวทางขึ้นพื้นฐาน เพื่อสนองความต้องการของทั่วโลกโดยไม่พิจารณาปัญหาเฉพาะเรื่อง ความเป็นไปได้การปฏิบัติเฉพาะเรื่อง หรือการปฏิบัติเฉพาะ

ส่วนภูมิภาคหรือประเทศใดเป็นพิเศษ กฎบัตรจึงเป็นเพียงภาคผนวกสำหรับกิจกรรมการอนุรักษ์มรดกทางโบราณคดี ซึ่งแต่ละภูมิภาคหรือประเทศนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับนโยบายของตน

คำนิยาม

๑. มรดกทางโบราณคดี คือ มรดกทางวัตถุที่ผ่านขั้นตอนและวิธีการศึกษาทางโบราณคดี และการจัดเสนอข้อมูลเบื้องต้น

๒. มรดกทางวัตถุประกอบด้วย หลักฐานการคงอยู่ของมนุษยชาติ สถานที่ซึ่งปรากฏหลักฐานกิจกรรมของมนุษย์ อาคารที่ถูกละทิ้ง ซากปรักหักพังทุกชนิดไม่ว่าจะอยู่ใต้ดินหรือใต้น้ำ รวมทั้งโบราณวัตถุที่สัมพันธ์กับแหล่งโบราณคดี

การรวบรวมนโยบายในการปกป้อง

๑. มรดกทางโบราณคดีเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ละเอียดอ่อนและไม่สามารถนำกลับมาใหม่ได้ ต้องมีการควบคุมการพัฒนาและกำหนดมาตรการเพื่อลดอัตราการทำลายให้ได้มากที่สุด

๒. ต้องรวบรวมนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดิน การพัฒนาแผนงานเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมนโยบายการศึกษา และการสร้างสรรค์จากการอนุรักษ์ทางโบราณคดีในงานต่าง ๆ โดยการปรับนโยบายและแผนงานให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน และระดับระหว่างประเทศ ระดับภูมิภาคและระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น

๓. ในกรณีที่มีชนพื้นเมืองซึ่งเป็นเจ้าของมรดกทางโบราณคดีเข้ามาเกี่ยวข้อง ควรถือประโยชน์จากนโยบายการร่วมมือกันอย่างแข็งขันของสาธารณชนเพื่อการปกป้องมรดกทางโบราณคดี นโยบายการให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ ต้องสามารถเข้าถึงความรู้ที่จำเป็นในทุกแง่มุม และนโยบายการเสนอข้อมูลต่อประชาชนทั่วไป

กฎหมายและเศรษฐกิจ

๑. การปกป้องมรดกทางโบราณคดีนับเป็นพันธะทางจริยธรรม และเป็นการรับผิดชอบร่วมกันของมวลมนุษยชาติ พันธะนี้จำเป็นต้องนำเสนอโดยผ่านกฎหมายที่มีความเกี่ยวข้องและการจัดหาเงินทุนจำนวนเหมาะสม เพื่อสนับสนุนโครงการต่างๆ ที่เป็นส่วนสำคัญต่อการจัดการมรดกทางโบราณคดีอย่างมีประสิทธิภาพ

๒. มรดกทางโบราณคดีพบโดยทั่วไปในชุมชนมนุษยชาติทุกแห่ง ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐบาล การประสานการจัดการจัดหาเงินทุนจำนวนเหมาะสมดังกล่าวเพื่อปกป้องมรดกทางโบราณคดี

๓. ควรจะให้พระราชบัญญัติที่ตราขึ้นเพื่อปกป้องมรดกทางโบราณคดีนั้น มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการ ประวัติศาสตร์ และจารีตประเพณีของแต่ละประเทศแต่ละภูมิภาคและเพื่อสนองความต้องการในด้านการปกป้องและทำการค้นคว้าวิจัยแหล่งโบราณคดี และอนุสรณสถานในที่นั้นๆ

๔. พระราชบัญญัติต้องตั้งอยู่บนรากฐานแนวความคิดในเรื่องมรดกทางโบราณคดีของมนุษยชาติทั้งหมด โดยจำกัดสำหรับเอกบุคคคลหรือประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ

๕. การตราพระราชบัญญัติเพื่อห้ามปรามการทำลาย ถอดถอน หรือดัดแปลง อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงแหล่งโบราณคดี อนุสรณ์สถาน หรือสภาพแวดล้อมของแหล่งโบราณคดีใดๆ โดยมิได้รับการยินยอมจากคณะกรรมการโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับกรณีนั้นๆ อย่างเป็นเอกฉันท์

๖. พระราชบัญญัติ จะต้องมีหลักการบังคับใช้ในการสำรวจตรวจสอบสภาพทางโบราณคดี และการจัดทำเอกสารอย่างเต็มรูปแบบในกรณีที่คณะกรรมการได้ลงมติให้มีการทำลายมรดกทางโบราณคดีแหล่งใดๆ ได้

๗. พระราชบัญญัติ จะต้องมีข้อบังคับและให้มีการจัดหา เพื่อการบำรุงรักษาและอนุรักษ์ อย่างเหมาะสมสมควรแก่มรดกทางโบราณคดีแหล่งนั้นๆ จะต้องมีการชี้แจงบทลงโทษอย่างเหมาะสมตามตัวบทกฎหมายเมื่อมีการละเมิดพระราชบัญญัติมรดกโบราณ

๘. เนื่องจากพระราชบัญญัติสามารถให้ความคุ้มครองทางโบราณคดี ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษา จำเป็นต้องมีมาตรการชั่วคราวเพื่อปกป้องมรดกทางโบราณคดี ที่ยังไม่ได้รับการคุ้มครอง หรือแหล่งโบราณคดีหรืออนุสรณ์สถานที่ยังค้นพบใหม่ จนกว่าจะได้รับการประเมินคุณค่าทางโบราณคดี

โครงการพัฒนานับเป็นมหันตภัยคุกคามทางกายภาพของมรดกทางโบราณคดีที่สำคัญที่สุด ต้องมีการกำหนดหน้าที่ของนักพัฒนา เพื่อให้มีการศึกษาถึงผลกระทบต่อมรดกทางโบราณคดี ก่อนที่การงานการพัฒนาจะได้รับการปฏิบัติ ดังนั้น นักพัฒนาจึงจำเป็นต้องศึกษาและรวบรวมพระราชบัญญัติที่เหมาะสม กำหนดเงื่อนไขให้ใช้งบประมาณส่วนที่ใช้ศึกษาผลกระทบต่อนี้ ร่วมอยู่กับงบประมาณรายจ่ายของโครงการด้วย

พระราชบัญญัติสำหรับการพัฒนาควรจะวางรากฐานหลักการและแนวคิดจะลดผลกระทบของการปฏิบัติงานต่อมรดกทางโบราณคดีให้เหลือน้อยที่สุด

การสำรวจ

การคุ้มครองมรดกทางโบราณคดี มีพื้นฐานอยู่บนข้อมูลความรู้อย่างละเอียดเกี่ยวกับขอบเขต เนื้อความและธรรมชาติของมรดกทางโบราณคดี การสำรวจโดยทั่วไปของแหล่งข้อมูลทางโบราณคดีเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนายุทธวิธี เพื่อการคุ้มครองมรดกทางโบราณคดี นับเป็นขั้นพื้นฐานทางการคุ้มครองและจัดการมรดกทางโบราณคดี ทะเบียนประวัตินับเป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการศึกษาทางวิชาการ และการวิจัยกระบวนการรวบรวมทะเบียนประวัติจะต้องทำอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วบรรจุข้อมูลหลายระดับความสำคัญ เพราะแม้แต่ความรู้ระดับผิวเผิน ก็เป็นจุดเริ่มต้นในการวางมาตรการคุ้มครองได้

การสำรวจตรวจสอบสภาพ

การสืบค้นเรื่องทางวิชาการซึ่งรวมถึงวิธีการทุกอย่าง นับตั้งแต่การสำรวจอันเป็นวิธีที่ไม่แต่ต้องหรือทำลายมรดกทางโบราณคดี จนถึงการทำคดีโดยสมบูรณ์ เป็นพื้นฐานทางวิชาการ

หลักการที่สำคัญที่สุดในการอนุรักษ์มรดกทางโบราณคดี ได้แก่การรวบรวมข้อมูลโดยไม่ทำลายหลักฐานทางโบราณคดีเกินความจำเป็น เพื่อวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองและในการศึกษาทางวิชาการ วิธีการทำลายหลักฐานทางโบราณคดีได้แก่การสำรวจทางอากาศ และบนผิวดินในทุกแหล่งที่เป็นไปได้ ควรสนับสนุนการเก็บตัวอย่างแทนการทำคดีโดยสมบูรณ์ เนื่องจากในการขุดของแต่ละครั้งจำเป็นต้องเลือกบันทึกอนุรักษ์หลักฐานโดยมีความเสี่ยงต่อการสูญเสียข้อมูลส่วนอื่น ๆ และใน

บางกรณีอาจเป็นเหตุให้อนุสรณสถานถูกทำลายลง ดังนั้น จึงควรมีการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนก่อนตัดสินใจดำเนินการขุดค้น

ในบริเวณแหล่งโบราณคดี หรืออนุสรณสถานที่ถูกคุกคามจากการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การลักลอบขุดค้น และขบวนการเชื่อมสายโดยธรรมชาติ จะได้รับการพิจารณาให้มีการดำเนินการขุดค้นเพื่อสงวนข้อมูล

แหล่งโบราณคดีที่ไม่ได้ถูกคุกคามอาจได้รับการพิจารณาให้มีการขุดค้นในกรณีพิเศษ เพื่อตอบปัญหาทางวิชาการได้อย่างชัดเจน การตีความที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นหรือเพื่อการจัดแสดงแหล่งโบราณอนุสรณสถานสำหรับประชาชน การขุดค้นในกรณีเช่นนี้จะทำให้มีการประเมินคุณค่าทางวิชาการของแหล่งโบราณคดีอย่างถี่ถ้วน และการขุดค้นจัดทำเพียงบางส่วน เพื่อสงวนส่วนที่ไม่ถูกรบกวนไว้สำหรับการศึกษาทางวิชาการในอนาคต

ควรมีการจัดทำรายงานอย่างละเอียดและได้มาตรฐานเสนอต่อนักวิชาการภายในระยะเวลาอันสมควรหลังจากเสร็จสิ้นการขุดค้น

หลักการของการขุดค้นและรวบรวมไว้ในคำแนะนำของ UNESCO ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ เรื่อง “หลักการระหว่างประเทศเพื่อนำมาใช้ในการขุดค้นทางโบราณคดี” และต้องดำเนินการขุดค้นให้ได้ตามมาตรฐานของผู้ชำนาญการระดับระหว่างชาติและระดับประเทศ

การบำรุงรักษาและการอนุรักษ์

วัตถุประสงค์ของการจัดการมรดกทางโบราณคดี ได้แก่การรักษาอนุสรณสถาน และแหล่งโบราณคดีอยู่กับที่ การเคลื่อนย้ายที่ตั้งขององค์ประกอบต่างๆ ของมรดกทางโบราณคดี แสดงถึงหลักการที่มั่นคงเพื่อการรักษาเนื้อหาอันแท้จริงของมรดกทางโบราณคดีไว้ หลักการนี้เน้นถึงความต้องการในการทำนุบำรุงรักษา การอนุรักษ์ และการจัดการอย่างเหมาะสม

ควรยึดติดต่อหลักการที่จะไม่ทำลายมรดกทางโบราณคดีโดยการขุดค้นที่ไม่จำเป็น และคัดค้านการเปิดทิ้งไว้หลังการขุดค้น โดยไม่มีการประกันการหาวิธีการหรือผู้รับผิดชอบด้านการบำรุงรักษาและการจัดการหลังจากเสร็จสิ้นการขุดค้น

ควรมีการคัดเลือกและสนับสนุนความร่วมมือระดับท้องถิ่นเพื่อเป็นเครื่องมือในการสงวนรักษามรดกทางโบราณคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น การสนับสนุนให้กลุ่มชนที่เป็นผู้รับผิดชอบในการคุ้มครอง และการจัดการแหล่งโบราณคดีและอนุสรณสถานเป็นสิ่งที่เหมาะสม

หลักเกณฑ์ของการบำรุงรักษามรดกทางโบราณคตินั้นต้องเลือกสามารถปรับใช้ในการปฏิบัติการให้เหมาะสมกับข้อจำกัดอันหลากหลายของมรดกทางโบราณคดี ที่ได้จากการประเมินคุณค่าทางวิชาการและรูปลักษณะที่มีความแตกต่างจากอนุสรณสถานที่เป็นที่รู้จัก อันเป็นที่ตั้งดูดยาสายตาแห่งอื่นๆ

การบำรุงรักษาและอนุรักษ์มรดกทางโบราณคตินั้นต้องปรับใช้หลักการและคำแนะนำของยูเนสโก พ.ศ. ๒๕๔๙ ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละแห่ง

การจัดแสดง การจัดข้อมูล และการซ่อมสงวนรักษา

การจัดแสดงมรดกทางโบราณคดีเป็นวิธีการสำคัญที่จะสื่อให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจรากฐานและการพัฒนาของสังคมปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างความเข้าใจถึงความต้องการในการคุ้มครองอนุสรณ์สถาน

การจัดแสดงและการจัดข้อมูล จะต้องประกอบกันขึ้นเพื่อความเข้าใจอย่างกว้างขวาง และทันต่อความรู้ในปัจจุบัน เป็นข้อมูลที่นำไปสู่ความเข้าใจในอดีตในหลายแง่มุม

การซ่อมแซมสงวนรักษามีความสำคัญ ๒ ประการ คือ ด้านการวิจัยซึ่งเป็นการทดลองปฏิบัติจริง และด้านการตีความ การซ่อมสงวนรักษาต้องปฏิบัติด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง เพื่อหลีกเลี่ยงต่อการรบกวนในส่วนที่ยังคงสภาพของหลักฐานทางโบราณคดี การซ่อมสงวนรักษาจะต้องดำเนินงานตามหลักฐานที่ได้จากการศึกษาด้านต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงรูปแบบที่แท้จริง การซ่อมสงวนรักษาจะหลีกเลี่ยงการปฏิบัติบนซากโบราณคดีโดยตรง และส่วนที่ได้รับการซ่อมสงวนรักษาจะต้องแสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง

คุณวุฒิของผู้ปฏิบัติงาน

มาตรฐานทางวิชาการชั้นสูงในสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นในการจัดการมรดกทางโบราณคดี การฝึกอบรม ให้มีคุณวุฒิเหมาะสมและมีจำนวนที่เพียงพอในแต่ละสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางโบราณคดี จึงเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญของนโยบายด้านการศึกษาในทุกประเทศ ซึ่งความต้องการในการพัฒนาผู้ชำนาญการในแต่ละสาขา วิชาการพิเศษชั้นสูงและถูกนำมาซึ่งความร่วมมือระหว่างประเทศ

วัตถุประสงค์ของการอบรมวิชาโบราณคดีนำไปสู่นโยบายการอนุรักษ์นับตั้งแต่ขั้นตอนการขุดค้นไปจนถึงขั้นตอนการสงวนรักษาอนุสรณ์สถานอยู่กับที่

การศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มวัฒนธรรมพื้นถิ่น เป็นสิ่งสำคัญในการสงวนรักษาและการทำความเข้าใจในมรดกทางโบราณคดี ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการศึกษาอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ การปกป้องมรดกทางโบราณคดีเป็นขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง เป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ปฏิบัติการในสาขาวิชานี้ เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานต้องปรับปรุงความรู้ให้ทันสมัยตลอดเวลา โครงการอบรมบัณฑิตจะต้องพัฒนาโดยเน้นเรื่องการคุ้มครองและการจัดการมรดกทางโบราณคดีเป็นพิเศษ

ความร่วมมือระหว่างประเทศ

มรดกทางโบราณคดีเป็นมรดกของมวลมนุษยชาติ ความร่วมมือระหว่างประเทศ จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนา และการรักษามาตรการจัดการมรดกทางโบราณคดี

องค์กรระหว่างประเทศที่เป็นตัวกลางในการจัดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ในหมู่ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการโบราณคดีเป็นสิ่งที่ต้องการเร่งด่วน

องค์กรนี้จะทำการจัดประชุมสัมมนา จัดการอบรมเฉพาะเรื่อง ฯลฯ ในระดับโลกและระดับท้องถิ่นจัดตั้งศูนย์ระดับภูมิภาคเพื่อการศึกษาาระดับการ

การแลกเปลี่ยนคณะทำงานระหว่างประเทศเป็นแนวทางการยกระดับมาตรฐานของการจัดการมรดกทางโบราณคดี

๕. กฎบัตรว่าด้วยการปกป้องคุ้มครองและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ พ.ศ. ๒๕๓๙ (International Charter on the Protection and Management of Underwater Cultural Heritage, 1996)

สภาระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (ICOMOS) ได้ให้สัตยาบันรับรองในการประชุมใหญ่ครั้งที่ ๑๑ ณ กรุงโซเฟีย ประเทศบัลแกเรีย ระหว่างวันที่ ๕ - ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๙

กฎบัตรมีความมุ่งหมายที่จะกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในการปกป้องและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ ในแผ่นดินและชายฝั่งน้ำตื้นและในมหาสมุทรน้ำลึก เป็นการเน้นคุณลักษณะและสถานการณ์แวดล้อมของมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำและถือเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี ในเรื่องเกี่ยวกับกฎบัตรการปกป้องคุ้มครองและการจัดการมรดกทางโบราณคดี พ.ศ. ๒๕๓๓

ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้มีการให้คำจำกัดความของการจัดการมรดกทางโบราณคดี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งได้บัญญัติวิธีการสำรวจทางโบราณคดี การให้คำแนะนำเบื้องต้น ซากของสิ่งก่อสร้างซึ่งประกอบด้วยสถานที่ที่เกี่ยวข้องกิจกรรมหรือยกเลิกแล้วและสิ่งที่เหลือตกค้างอยู่ทั้งหมดรวมทั้งวัตถุทางวัฒนธรรมที่เคลื่อนที่ได้ เพื่อวัตถุประสงค์ในการกำหนดบัตรโบราณคดีใต้น้ำรวมทั้งสถานที่และโครงสร้างและแหล่งเรือจม รวมถึงอายุบริบทของธรรมชาติแวดล้อมและหลักฐานทางโบราณคดี

ลักษณะเฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำเป็นทรัพยากรนานาชาติ ซึ่งส่วนมากตั้งอยู่ในเขตพื้นที่นานาชาติและมีต้นกำเนิดมาจากการค้าและการคมนาคมติดต่อระหว่างประเทศ ซึ่งเรือหรือเรือรжавเริ่มต้นจากท่าที่เรือออกจนถึงจุดหมายปลายทาง

วิชาโบราณคดีมักจะเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมถึงการจัดการทรัพยากรมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ ที่จมไปแล้วและไม่นำกลับมาใช้อีก (ถ้ามรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำสนับสนุนความประทับใจต่อสภาพแวดล้อมในอนาคต เราจะรับผิดชอบเฉพาะบุคคลในปัจจุบัน เพื่อสร้างความมั่นใจในการดำรงรักษาอย่างต่อเนื่อง) วิชาโบราณคดีเป็นกิจกรรมสาธารณะ ซึ่งทุกคนมีสิทธิ์ที่จะวาดภาพในอดีตของพวกเขา เพื่อแนะนำตนเองและความเพียรพยายามตัดทอนความรู้ในอดีตเป็นการละเมิดที่อิสระ มรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำจะช่วยเสริมรูปแบบเฉพาะซึ่งมีความสำคัญต่อประชาชนหากมีการจัดการเรื่องราวที่ละเอียดอ่อนได้อย่างถูกต้อง มรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำสามารถเสริมสร้างบทบาทและการท่องเที่ยวให้ดีขึ้น และการวิจัยความรู้ทางวัฒนธรรมที่หลากหลายในยุคสมัยต่างๆ ทั้งยังช่วยเปิดแนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพในอดีต ความรู้และแนวคิดดังกล่าวนี้ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงชีพในวันนี้และการคาดหมายอนาคตข้างหน้า ภารกิจทางทะเลแบบต่างๆ มีส่วนช่วยเสริมประโยชน์และความต้องการในกิจกรรมมรดกทางวัฒนธรรมได้เสมอถ้าหลักฐานนั้นไม่กระทบและทำลายเสียก่อน

มรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำอาจถูกเปิดเผยโดยงานโยธา เช่น การเปลี่ยนชายฝั่ง ความลึกของท้องทะเล การเปลี่ยนแนวกระแสน้ำ การลอกตะกอนและสิ่งปฏิกูลต่างๆ การสำรวจทรัพยากรที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นความต้องการ “สิ่งที่ระลึก” จากใต้ทะเลกระทบต่อความรู้สึกหรือของหลักฐานได้

มรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ ยังถูกเบียดเบียนด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่สามารถควบคุมได้ เพราะนักดำน้ำ อาจต้องการหาผลประโยชน์เล็กๆ น้อยๆ ในการชดเชยค่าใช้จ่ายเชิงพาณิชย์ เพื่อการค้า หรือข้อกำหนดอันเป็นข้อขัดแย้งกับการพิทักษ์ปกป้องและรักษามรดก กฎบัตรนี้มุ่งเน้นหลักประกันในการสำรวจที่จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ให้แจ่มชัดถึงวิธีการและการคาดหมายของผลสำเร็จ กฎบัตรแต่ละมาตราจะต้องโปร่งใสแก่ทุกฝ่าย

มาตรา ๑ หลักการพื้นฐาน

- การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำให้เก็บรักษาไว้ตามสภาพถือเป็นแนวคิดประการแรก
- จะต้องพิจารณาทางเข้าชมของสาธารณชน
- ระบบการทำลายการรบกวนและการเก็บตัวอย่างจัดทำได้เพื่อนำไปสู่การขุดค้นอย่างเป็นระบบเท่านั้น
- จะไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อความมั่นคงของมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำเกินความจำเป็นเพื่อบรรเทาความเสียหายและเพื่อการวิจัยเท่านั้น
- จะต้องไม่อนุญาตให้รบกวนหลักฐานที่เหลือหรือแหล่งที่ควรยกย่อง
- จะต้องมีการศึกษาเอกสารเรื่องราวเบื้องต้นอย่างเพียงพอก่อนดำเนินการ

มาตรา ๒ รูปแบบโครงการ

การดำเนินงานโบราณคดีใต้น้ำ เพื่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ควรดำเนินงานตามลำดับ เช่น

- การลดปัญหาหรือวัตถุประสงค์ของโครงการ
- วิธีการศึกษาและเทคนิคที่จะนำมาใช้
- งบประมาณที่คาดว่าจะได้รับ
- ตารางปฏิบัติงานทั้งโครงการ
- องค์กรประกอบคุณภาพความรับผิดชอบและประสบการณ์ของคณะ
- เครื่องมือที่ใช้ในการอนุรักษ์
- การเตรียมการประสานงานกับพิพิธภัณฑ์สถานและสถาบันอื่นๆ
- เอกสารประกอบการวิจัย
- การรักษาสุขภาพและความปลอดภัย
- การเตรียมการรายงาน
- เอกสารจดหมายเหตุรวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำที่เกี่ยวข้อง
- การเผยแพร่ข่าวสารและความร่วมมือของประชาชน

รูปแบบโครงการควรมีการปรับปรุงและแก้ไขปัญหาปลีกย่อยได้ตามความจำเป็น ควรจะได้ดำเนินการตามยุทธวิธีที่กำหนดไว้ รูปแบบของโครงการที่ดีควรเกิดประโยชน์ต่อองค์กรโบราณสถานทั้งหมด

มาตรา ๓ ทุนดำเนินงาน

ค่าใช้จ่ายควรคำนึงล่วงหน้าในการดำเนินงานทุกขั้นตอน เช่น กระบวนการอนุรักษ์ การเตรียมการรายงานและการเผยแพร่โครงการ ควรผนวกโครงการต่อเนื่อง ซึ่งเป็นหลักประกันการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมได้นำ และสนับสนุนและส่งเสริมงบประมาณที่คาดการณ์ไว้

มาตรา ๔ ตารางการปฏิบัติงาน

การประกันเวลาที่เพียงพอ เพื่อความก้าวหน้าในการสอบสวนในการสร้างความสมบูรณ์ให้กับขั้นตอนที่ออกแบบไว้ รวมทั้งการอนุรักษ์ การเตรียมรายงานและการเผยแพร่ข้อมูล การออกแบบโครงการควรรวมแผนการสมทบที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมได้นำและสนับสนุนงานเอกสารตามโอกาสที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดการณ์ล่วงหน้า

มาตรา ๕ เป้าหมายในการวิจัย วิธีการและเทคนิค

การวิจัยและรายละเอียดของการดำเนินงานและเทคนิคที่จะนำมาใช้ ต้องกำหนดให้แน่นอน ในการออกแบบโครงการ วิธีการดำเนินงานจะต้องเป็นไปในทางเดียวกันกับเป้าหมายการสืบสวนและเทคนิคที่จะต้องใช้ในการเปิดเผยคุณค่าที่น้อยที่สุด

การวิเคราะห์โบราณวัตถุในภาคสนามและข้อมูลในเอกสารจะต้องสร้างความสมบูรณ์ให้แก่การสืบสวน โดยรวมการเตรียมมาตรการในอนาคตที่เพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ จะต้องทำให้ในการวางแผนโครงการ

มาตรา ๖ การกำหนดคุณภาพ ความรับผิดชอบและประสบการณ์

ทุกคนในทีมสืบสวน จะต้องมีความสมบัติที่เหมาะสมและมีประสบการณ์ตามบทบาท จะต้องได้รับการแนะนำอย่างเต็มที่และเข้าใจว่าอะไรคือสิ่งที่ต้องการ

การสืบสวนมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นการคุกคามหลักฐาน จะต้องดำเนินการภายใต้ทิศทางและควบคุมักโบราณคดีได้นำด้วยคุณภาพที่เป็นที่ยอมรับและประสบการณ์ที่เหมาะสม

มาตรา ๗ การสืบสวนขั้นต้น

การสืบสวนการคุกคามงานมรดกทางวัฒนธรรมจะต้องพิจารณาผลกระทบด้านต่าง ๆ ล่วงหน้า เช่น การประเมินพื้นที่ปฏิบัติงาน จุดอ่อน ความสำคัญ และศักยภาพพื้นที่ปฏิบัติงาน

การประเมินพื้นที่การปฏิบัติงาน ประกอบด้วยการศึกษาภูมิหลังของหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ ลักษณะเฉพาะของสิ่งแวดล้อมและโบราณคดี และผลกระทบจากการบุกรุกสำหรับความมั่นคงที่ยั่งยืนในระยะยาว ที่เกิดจากการดำเนินงาน

มาตรา ๘ เอกสารหลักฐาน

การปฏิบัติการจะต้องมีการบันทึกเรื่องราวโดยตลอด เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานเอกสารหลักฐานทางโบราณคดีอาชีพในปัจจุบันโดยการบันทึกเกี่ยวกับพื้นที่ปฏิบัติงาน ซึ่งรวมถึงหลักฐานของมรดกวัฒนธรรมได้นำที่ถูกเคลื่อนย้ายเมื่อมีการสำรวจ การจดบันทึกภาคสนาม การวางแผน การวาดภาพ การถ่ายภาพ และการบันทึกในสื่ออื่น ๆ

มาตรา ๙ การอนุรักษ์วัตถุหลักฐาน

กิจกรรมการอนุรักษ์จะต้องครอบคลุมการเบียดเบียนซากหลักฐานที่เหลือในระหว่างดำเนินการ การเปลี่ยนตำแหน่งชั่วคราวและการสงวนรักษาระยะยาว

มาตรา ๑๐ การจัดการสถานที่และการบำรุงรักษา

กิจกรรมการจัดการพื้นที่ปฏิบัติงานจะต้องมีการเตรียมการ ประกอบด้วยมาตรการต่าง ๆ ในการปกป้อง และจัดการดูแลให้พื้นที่ปฏิบัติงานมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ ที่มีขอบเขตภาคสนามที่แน่นอน จะต้องรวบรวมข้อมูลสาธารณะ การเตรียมการในอนาคตอย่างมีเหตุผลสำหรับการก่อตั้งพื้นที่ การปฏิบัติงาน การสอดส่องดูแลและการป้องกันจากการแทรกแซงทางเข้าสาธารณะ เพื่อเข้าชมมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ ควรได้รับการส่งเสริมให้แพร่หลาย เว้นแต่ทางเข้าไม่เหมาะสมในการป้องกันและการจัดการ

มาตรา ๑๑ สุขภาพและความปลอดภัย

สุขภาพและความปลอดภัยของคณะสำรวจและกลุ่มคนสำคัญเท่าเทียมกัน ทุกคนในคณะจะต้องมีกฎการรักษาความปลอดภัยที่สนองต่อพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้อง และความจำเป็นในอาชีพ และต้องการปรากฏชัดในแผนการดำเนินงาน

มาตรา ๑๒ การทำรายงาน

จะต้องมีการจัดทำรายงานในระหว่างการปฏิบัติการสำรวจ ตามตารางเวลาที่วางไว้และจัดเก็บในบันทึกสาธารณะที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

- บัญชีวัตถุประสงค์
- บัญชีวิธีการทำงานและเทคนิคที่ใช้
- บัญชีความสำเร็จของการดำเนินงาน

- คำแนะนำที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในอนาคต การจัดการพื้นที่การปฏิบัติงานและการรักษามรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำที่ถูกเคลื่อนย้ายระหว่างการสำรวจ

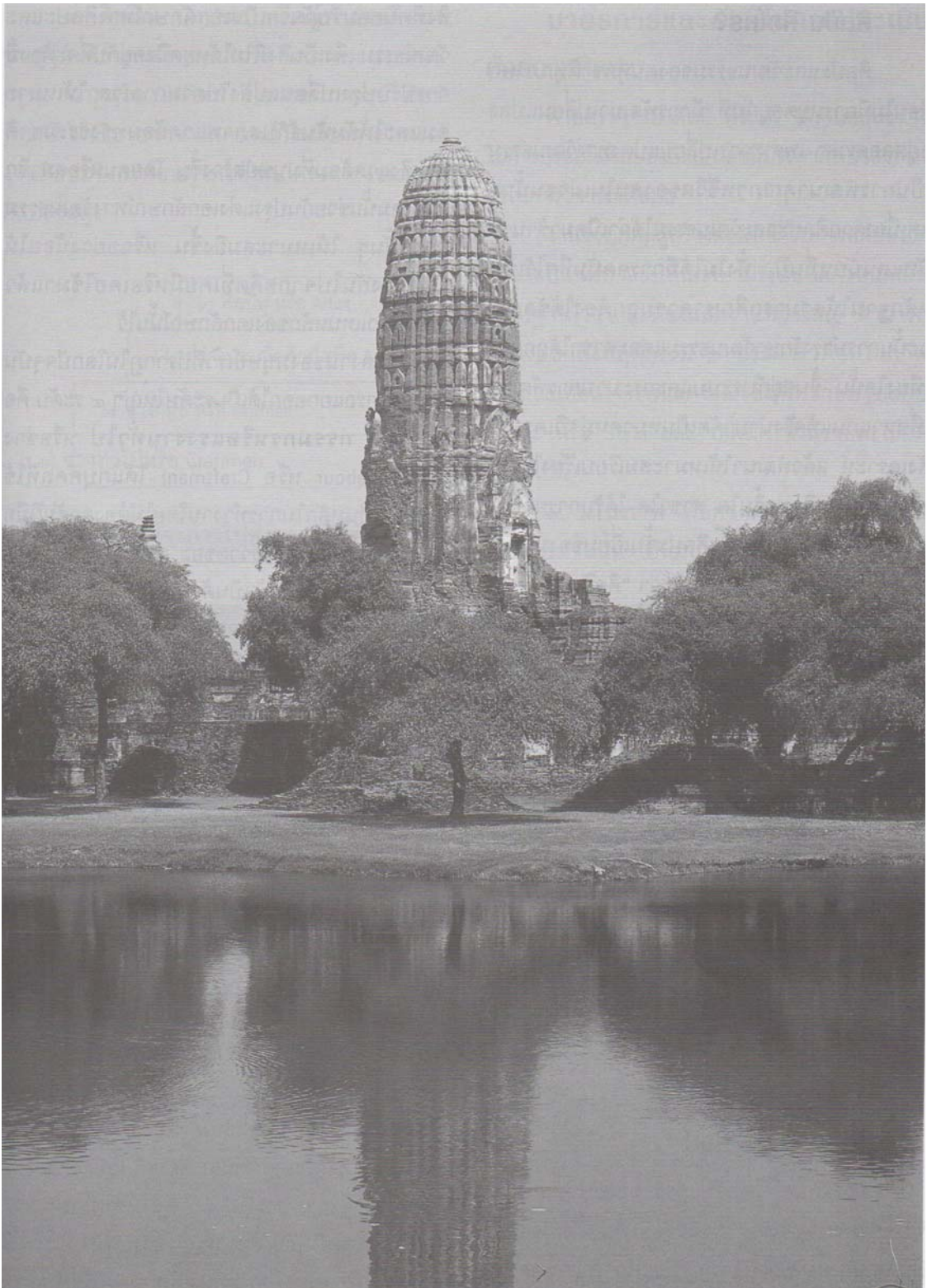
มาตรา ๑๓ การดูแลรักษาความมั่นคงของวัตถุหลักฐาน

ความสำเร็จของโครงการรวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำที่ถูกขนย้ายระหว่างการสำรวจ และสำเนาเอกสารสนับสนุนทั้งหมด จะต้องจัดเก็บในสถานที่ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าชมและมีการบำรุงรักษาถาวร การจัดเก็บวัตถุอื่น ๆ จะต้องสร้างและได้รับความเห็นชอบก่อนการสำรวจเกิดขึ้น และจะต้องจัดไว้ในการวางแผนโครงการหลักฐานทางวัตถุจะต้องเตรียมการให้เป็นไปตามมาตรฐานวิชาชีพในปัจจุบัน

มาตรา ๑๔ การเผยแพร่

การสำรวจและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ จะต้องได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้แพร่หลายทางสื่อมวลชนและต้องไม่อคติต่อค่าเช่าเวลาที่แพงเกินไป

ควรสนับสนุนความร่วมมือกับชุมชนในท้องถิ่นและกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ

วัดพระราม อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา

คณะสำรวจต้องพยายามเกี่ยวข้องกับชุมชนและกลุ่มผลประโยชน์ในการสำรวจให้ยาวนาน เพื่อให้ความสัมพันธ์นั้นประกอบด้วยการศึกษาและการจัดการ ในทางปฏิบัติโครงการควรให้โอกาสแก่มวลชนที่ต้องการพัฒนาทักษะทางโบราณคดีได้นำโดยจัดหลักสูตรพิเศษให้การศึกษาและฝึกอบรม

ควรมีความร่วมมือระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานและสถาบันอื่น ๆ มีการเตรียมการล่วงหน้า สำหรับการเยี่ยมชม การวิจัยและการรายงานโดยร่วมมือกับสถาบันต่าง ๆ ทำการสำรวจล่วงหน้า การสังเคราะห์ ท้ายสุดของการสำรวจ ควรเริ่มให้เร็วที่สุดโดยคำนึงถึงความซับซ้อนในการวิจัยในบันทึกสาธารณะที่เกี่ยวข้อง

มาตรา ๑๕ ความร่วมมือระหว่างชาติ

ความร่วมมือระหว่างประเทศเป็นสิ่งจำเป็นต่อการปกป้องรักษาและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมได้น้ำ และควรมีการส่งเสริมความสนใจในการปฏิบัติและการวิจัยที่มีมาตรฐานสูง ความร่วมมือระหว่างชาติควรกระตุ้นให้เกิดประสิทธิผลแก่นักโบราณคดีและวิชาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานมรดกทางวัฒนธรรมได้น้ำ กิจกรรมการแลกเปลี่ยนวิชาชีพควรพิจารณาหาวิธีการเผยแพร่ที่ปฏิบัติหน้าที่ที่ดีที่สุด

๖. กฎบัตรว่าด้วยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (International Charter of Cultural Tourism)

อิคอมโมส (ICOMOS) มีจุดหมายที่จะกระตุ้นการป้องกันการสงวนรักษาโบราณสถานและแหล่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นมรดกของมนุษยชาติ

โดยเกี่ยวข้องกับโดยตรงถึงผลทั้งทางบวกและทางลบของมรดกที่ได้กล่าวไปแล้วอันเนื่องมาจากการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างขนานใหญ่ในโลกและได้ตระหนักดีว่า ในปัจจุบันไม่ว่าใครจะใช้เวลาพยายามในการทำงานอย่างไร หรือจะมีอำนาจในขอบเขตการทำงานแค่ไหน ก็ไม่สามารถที่จะมีอิทธิพลบังคับแนวทางของเหตุการณ์ได้ ด้วยเหตุนี้เอง อิคอมโมส (ICOMOS) จึงพยายามที่จะร่วมมือกับโครงการต่างๆ ขององค์การโลก และองค์การท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมอย่างใดอย่างหนึ่งในความรับผิดชอบและมีแนวโน้มที่จะช่วยเหลือและวางแนวทางที่เป็นสากลเพื่อให้สอดคล้องและมีผลชัดเจน

ตัวแทนขององค์การเหล่านี้ได้มีการสมมนาระหว่างประเทศเกี่ยวกับการท่องเที่ยวร่วมสมัยและมนุษยศาสตร์ ณ กรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม เมื่อวันที่ ๘ - ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๙ โดยมีข้อตกลงดังต่อไปนี้

หลักการขั้นพื้นฐาน

๑. การท่องเที่ยว คือ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงทางสังคมมนุษยชาติ เศรษฐกิจ และความจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรม อิทธิพลของการท่องเที่ยวในเรื่องของโบราณสถานและงานต่าง ๆ มีความสำคัญเป็นพิเศษ และความสำคัญนี้ได้เพิ่มขึ้นเพราะว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้นเป็นเรื่องที่รู้กันโดยทั่วไป

๒. ในระยะเวลาอีก ๒๕ ปีข้างหน้า การแผ่ขยายจะมีผลที่ตามมาอย่างมาก และเป็นสิ่งที่มนุษยชาติต้องเผชิญอยู่ การท่องเที่ยวดูเหมือนมีอิทธิพลสำคัญต่อสภาพแวดล้อมของมนุษย์โดยทั่วๆ

ไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ เพื่อที่จะสามารถยืนหยัดอยู่ได้ จะต้องมีการศึกษาถึงอิทธิพลนี้อย่างรอบคอบ และจะสอดคล้องนโยบายที่เข้าเป้าหมายนี้ในทุกระดับถ้าหากนโยบายนี้ไม่ประสบผลสำเร็จในทุกเรื่อง นโยบายปัจจุบันซึ่งจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จะมีส่วนสร้างรากฐานที่ดีและเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาในการแก้ปัญหาของโลก

๓. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์หนึ่งในหลายข้อคือการค้นพบโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ อิทธิพลของการท่องเที่ยวมีผลที่ดีและยังมีส่วนช่วยในการดูแลรักษาและป้องกันด้วย การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้กล่าวได้ว่าเป็นการดูแลรักษาป้องกันและเป็นความต้องการของสังคมมนุษย์ อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมสังคมและประโยชน์ทางเศรษฐกิจซึ่งส่งผลให้กับมวลมนุษย์ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้

๔. ผลที่ตามมาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จะต้องพิจารณาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการปล้นและความเสียหายที่เกิดแก่โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่ถูกใจอย่างหนักและไม่มีขอบเขตจำกัด ทั้งนี้เพราะโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีเป็นสิ่งที่ตรงตามความต้องการพื้นฐานที่จะดึงดูดการท่องเที่ยวและการศึกษาทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นผลสำเร็จมาแล้วอย่างเห็นได้ชัดเจนทั่วโลก

อย่างไรก็ดี ควรจะคำนึงถึงในอนาคตเป็นหลัก ในส่วนที่เกี่ยวกับโลกวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติ จะต้องมีความสำคัญเมื่อก่อนเรื่องที่พิจารณาอื่น ๆ ไม่ว่าเรื่องนั้น ๆ จะเหมาะสมทางด้านสังคม การเมือง หรือด้านเศรษฐกิจเพียงใด การจัดเครื่องมือเครื่องใช้และการดูแลเรื่องความเคลื่อนไหวของนักท่องเที่ยว จะยึดนโยบายแต่เพียงอย่างเดียวไม่ได้ และจะต้องตรวจตราดูให้มีการใช้ (แหล่งโบราณคดี) อย่างไม่จำกัดขอบเขต หรือให้คนเข้าไปหนาแน่นมากเกินไป นอกเหนือไปกว่านั้นผู้เกี่ยวข้องจะต้องรับผิดชอบเรื่องการจัดสถานที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว หรือจัดบริการที่มีความขัดแย้งต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ซึ่งถือเป็นงานที่สำคัญที่สุด

การปฏิบัติงานขั้นพื้นฐาน

๑. ตัวแทนของการท่องเที่ยวการปกป้องรักษามรดกทางธรรมชาติและโบราณสถานมีความเชื่อว่าการปกป้องรักษาและส่งเสริมมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์ของหลาย ๆ ฝ่ายนั้น ควรจะเป็นไปตามระเบียบขั้นตอน เกี่ยวกับการรวบรวมผลประโยชน์ทางวัฒนธรรมเข้ากับวัตถุประสงค์ทางสังคมและเศรษฐกิจซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนทรัพยากรของรัฐ เขตและชุมชนท้องถิ่น

๒. ยอมรับความสำคัญ ซึ่งเป็นแม่บทที่แต่ละฝ่ายพร้อมที่จะดำเนินงานในขอบเขตของตน ดังที่ได้อธิบายไว้ในภาคผนวกของประกาศฉบับนี้

๓. อุทธรณ์ไปยังรัฐเพื่อให้ได้ผลที่เร็วและมีพลังในการประชุมระหว่างชาติ สำหรับการป้องกันรักษามรดกทางธรรมชาติและธรรมชาติของโลกซึ่งได้รับการยอมรับเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕ และข้อสนับสุนนไนโรบี (Nairobi Recommendation) เชื่อมโยงองค์การท่องเที่ยวโลกได้บรรลุเป้าหมาย และองค์การยูเนสโกจะให้ความพยายามทั้งหมดที่จะให้ความร่วมมือกับองค์กรที่เกี่ยวข้องและฝ่ายอื่น ๆ ซึ่งในอนาคตจะมีส่วนช่วยในการปลูกฝังนโยบาย องค์กรที่ถูกกำหนดให้ทำงานนี้มีนโยบายเดียวกับที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการปกป้องรักษามนุษยชาติจากผลของการขยายตัวแบบไม่มีหลักเกณฑ์ของการท่องเที่ยวซึ่งจะเป็นผลในทางลบ

๔. รัฐที่ทำหน้าที่ควบคุมการท่องเที่ยว และสมาคมผู้ใช้ต่าง ๆ จะยอมรับหลักการที่เหมาะสมเพื่ออำนวยความสะดวก ในการให้รายละเอียดและการฝึกงานบุคคลที่ต้องเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวภายในและภายนอกประเทศของตน

ความเอาใจใส่ในเรื่องการปกป้องรักษามรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์พื้นฐานของการท่องเที่ยวระดับนานาชาติ ทางองค์กรได้ดำเนินการช่วยเหลือในการต่อสู้ในทุก ๆ ทาง เรื่องการทำลายโบราณสถานอันเนื่องมาจากมลภาวะเป็นพิษของมรดกทางวัฒนธรรมที่กล่าวถึง โดยได้อุทิศทรัพยากรไปยังกลุ่มสถาปนิกและกลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางวิทยาศาสตร์ของโลก เพื่อนำวิทยาการที่ก้าวหน้าที่สุดและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยในการปกป้องรักษาโบราณสถาน ผู้เชี่ยวชาญจะถูกเรียกมาช่วยคิดและหาวิธีปลูกฝังบทบาทการท่องเที่ยวของมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติและฝึกให้เข้ากับปัญหาในหลายรูปแบบ และควรที่จะได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดแบบแผนและการดำเนินงานของการพัฒนาและแผนงานของการท่องเที่ยว การกระทำขององค์กรเป็นการเคารพและปกป้องรักษาความสวยงามและความหลากหลายของคุณค่าทางวัฒนธรรมในเขตและประเทศที่กำลังพัฒนาเช่นเดียวกับในประเทศอุตสาหกรรมต่าง ๆ เพราะมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาตินั้นจะมีชะตากรรมเหมือนกันทุกแห่ง เมื่อมีการแผ่ขยายทางการท่องเที่ยว

๗. กฎบัตรว่าด้วยการอนุรักษ์สถานที่และแหล่งที่ตั้งของประเทศออสเตรเลีย (The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Place and Site)^{๙๑}

คณะกรรมการมรดกออสเตรเลีย ได้จัดให้มีการประชุมเพื่อร่างกฎบัตรในการอนุรักษ์พื้นที่ที่สำคัญ

การสร้างสิ่งแวดล้อมและได้นำเข้าในการประชุม ICOMOS ที่กรุงแคนเบอร์รา ประเทศออสเตรเลีย เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

ก่อนหน้านี้ได้เคยมีการพิจารณากฎบัตรระหว่างประเทศในเรื่องการสงวนรักษาและบูรณะโบราณสถานและบริเวณพื้นที่ ณ เมืองเวนิซ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑

การแนะนำด้านการรักษาความปลอดภัย และบทบาทเกี่ยวกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่ประเทศรัสเซีย พ.ศ. ๒๕๑๙ และผลสรุปของการประชุมทั่วไป ครั้งที่ ๕ ของ ICOMOS ณ กรุงมอสโก พ.ศ. ๒๕๒๑ เกี่ยวกับเรื่องการนำกฎบัตรมาใช้โดย ICOMOS ประเทศออสเตรเลีย

คำนิยาม

มาตราที่ ๑ วัตถุประสงค์

สถานที่ หมายถึง แหล่งโบราณสถาน พื้นที่ บริเวณอาคารสถานที่อื่น ๆ กลุ่มอาคารสถานที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม ทั้งบริเวณภายในและบริเวณโดยรอบ

ความสำคัญทางวัฒนธรรม หมายถึง คุณค่าทางสุนทรียภาพ

ประวัติศาสตร์หรือสังคมในอดีต ปัจจุบันและอนาคต

^{๙๑} กฎบัตรฉบับนี้ประเทศไทยไม่ได้ให้การรับรอง แต่สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศให้การรับรองกับโบราณสถานแห่งหมู่เกาะทะเลใต้

การอนุรักษ์ หมายถึงกระบวนการปฏิบัติการดูแลรักษาสถานที่ให้มีลักษณะที่แสดงถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วย การอนุรักษ์ การบูรณะ การบำรุงรักษา รวมถึงการสร้างชิ้นใหม่ หรือการดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพของเก่าให้เป็นส่วนประกอบน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

การสงวนรักษา หมายถึง การบำรุงรักษาโครงสร้างของสถานที่ตามสภาพที่เป็นอยู่ และชะลอการเสื่อมสลายให้ช้าลง

การบูรณะ หมายถึง การทำให้โครงสร้างของสถานที่กลับไปสู่สภาพเดิมในอดีต

รูปแบบหรือลักษณะการบูรณปฏิสังขรณ์แบบสร้างใหม่ หมายถึง การทำให้สถานที่กลับไปสู่สภาพเดิมในอดีตและใกล้เคียงเท่าที่ทำได้ โดยให้เห็นความแตกต่างของวัสดุใหม่และเก่าที่ใช้บูรณปฏิสังขรณ์และยอมรับว่าจะทำด้วยการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่หรือการบูรณะแบบสร้างใหม่ตามความคิดเห็นอย่างใดอย่างหนึ่งนอกขอบเขตของกฎบัตรนี้

การดัดแปลงให้เหมาะสม หมายถึง การดัดแปลงสถานที่ให้มีความเหมาะสมกับหน้าที่ประโยชน์ใช้สอยโดยไม่ทำลายความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม

หลักการ

มาตราที่ ๒ ความมุ่งหมายของการอนุรักษ์ คือ การสงวนรักษาสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม รวมถึงข้อกำหนดถึงความปลอดภัยการบำรุงรักษา

มาตราที่ ๓ การอนุรักษ์ จะขึ้นอยู่กับการคงสภาพโครงสร้างที่เป็นอยู่

มาตราที่ ๔ การอนุรักษ์ควรใช้หลักเกณฑ์หลายด้าน ซึ่งมีส่วนต่อการศึกษา และความปลอดภัยต่อสถานที่ วิธีการที่ใช้ อาจจะเป็นแบบเก่าหรือแบบใหม่ซึ่งคงพื้นฐานทางด้านวิชาการไว้ และต้องใช้หลักเกณฑ์นั้น ๆ ด้วยความชำนาญหรืออาจจะทำขึ้นมาใหม่บ้าง

มาตราที่ ๕ การอนุรักษ์สถานที่ จะต้องพิจารณาหลายแง่ โดยเฉพาะการแสดงถึงความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม โดยไม่ต้องเน้นถึงความสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายต่าง ๆ

มาตราที่ ๖ การเลือกวิธีการอนุรักษ์ให้เหมาะสมแก่สถานที่ หรือส่วนหนึ่งของสถานที่นั้น จะต้องเริ่มด้วยการพิจารณาความสำคัญทางวัฒนธรรมและสภาพทางกายภาพของสถานที่นั้น ๆ

มาตราที่ ๗ วิธีการอนุรักษ์ที่พิจารณาเลือกใช้นั้น จะต้องถือปฏิบัติอย่างมีเหตุผลไม่ว่าจะเป็นการบูรณะโดยไม่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงเฉพาะส่วนที่สำคัญให้ผิดไปจากของเดิม

มาตราที่ ๘ การอนุรักษ์ควรเหมาะสมกับสภาพต่าง ๆ เช่น รูปร่าง มาตรฐาน ชนิดของวัสดุ โครงสร้างและวัสดุที่ใช้ ไม่ควรให้มีสิ่งก่อสร้างใหม่ รื้อทำลายหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ไม่มีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างซาบซึ้งและความพอใจต่อสถานที่ที่เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ

มาตราที่ ๙ ไม่ควรเคลื่อนย้ายอาคารสิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ประวัติศาสตร์ แม้จะเป็นการเคลื่อนย้ายทั้งหมดหรือในบางส่วน เว้นเสียแต่แน่ใจได้ว่ากระทำเพื่อยืดอายุของสิ่งนั้นให้ยืนยาวต่อไป

มาตราที่ ๑๐ การเคลื่อนย้ายวัตถุที่มีอยู่ภายในสถานที่ที่มีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ เว้นแต่แน่ใจว่าการกระทำดังกล่าวจะทำให้เกิดความปลอดภัยและเป็นการสงวนรักษาสิ่งต่างๆ เหล่านี้ หรือจำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในสภาพที่ใช้ประโยชน์ได้

ระเบียบการปฏิบัติ

มาตราที่ ๑๑ การดำเนินงานอนุรักษ์สถานที่ จะต้องศึกษาอย่างถี่ถ้วนเนื้อเรื่องทางกายภาพ เอกสารสำคัญ และหลักฐานอื่นๆ รวมทั้งศึกษาโครงสร้างและลักษณะสภาพที่เป็นอยู่ และทำบันทึกหลักฐานไว้

มาตราที่ ๑๒ การศึกษาสถานที่ หากจะต้องรบกวนโครงสร้างหรือต้องขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีควรจะทำเฉพาะในกรณีจำเป็น เพื่อจะได้ข้อมูลสำคัญ มาประกอบการพิจารณาหาทางอนุรักษ์สถานที่ และศึกษาเพื่อให้ความปลอดภัยแก่หลักฐานที่สูญอยู่ผ่านการอนุรักษ์ที่จำเป็น หรือการกระทำอื่น ๆ ที่หลีกเลี่ยงได้

มาตราที่ ๑๓ ต้องจัดทำข้อปฏิบัติในการอนุรักษ์ เป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบด้วยหลักการและเหตุผลในการพิจารณาพร้อมด้วยหลักฐานประกอบรวมทั้งภาพถ่าย ภาพร่าง และตัวอย่างที่สัมพันธ์กัน

มาตราที่ ๑๔ จะต้องอธิบายโดยระบุหน่วยงานและบุคคล ผู้มีหน้าที่กำหนดนโยบายให้เด่นชัด และต้องรับผิดชอบเป็นพิเศษในการพิจารณาตัดสินแต่ละคราว

มาตราที่ ๑๕ ต้องมีการตรวจงานระหว่างการทำงานด้านโบราณคดีและทางด้านสถาปัตยกรรมและบันทึกเป็นหลักฐานใหม่ ๆ รวมทั้งการพิจารณาข้อบันทึกไว้ตามมาตรา ๑๓

มาตราที่ ๑๖ หลักฐานที่จำเป็นต้องบันทึกตามมาตราที่ ๑๑, ๑๓, ๑๔ และ ๑๕ นั้นควรนับเป็นเอกสารสำคัญที่จะต้องจัดให้มีการพิมพ์เผยแพร่ให้ทราบทั่วกัน และจัดให้มีสถานที่เก็บเอกสารที่สามารถให้ประชาชนมาศึกษาได้ง่าย

การสงวนรักษา

มาตรา ๑๗ การสงวนรักษา นั้นต้องกระทำให้เหมาะสมกับสภาพโครงสร้างและลักษณะที่เป็นอยู่ ซึ่งจะเป็หลักฐานสำคัญทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะ

มาตรา ๑๘ การสงวนรักษา ควรทำในลักษณะเป็นการป้องกันและรักษาตามความจำเป็นที่จะให้โครงสร้างหรือสภาพที่เป็นอยู่มีความมั่นคงขึ้น การปฏิบัติการ จะต้องไม่ทำให้โครงสร้างเดิมผิดรูปไป

การบูรณะ

มาตรา ๑๙ การบูรณะเป็นการกระทำที่เหมาะสมเฉพาะกับโบราณที่มีหลักฐานสภาพโครงสร้างหรือลักษณะโบราณเพียงพอ และเป็นการฟื้นฟูสภาพเพื่อส่งเสริมความสำคัญด้านวัฒนธรรมของสถานที่ให้มากขึ้น การบูรณะอย่างไม่ควรทำ จนกว่าจะคิดหาหนทางที่ถูกต้องแน่นอนในการบูรณะได้

มาตราที่ ๒๐ การบูรณะ จะต้องนำไปสู่การฟื้นฟูลักษณะความสำคัญทางวัฒนธรรมรวมทั้งความเกี่ยวข้องกับกายภาพทั้งหมด ตลอดจนต้องมีเอกสารและหลักฐานอื่น ๆ ให้พร้อม และต้องหยุดการบูรณะหากพบว่าการสันนิษฐานอย่างไม่มีเหตุผล

มาตราที่ ๒๑ ในการบูรณะ จะต้องรวบรวมวัตถุที่กระจัดกระจายหรือนำวัตถุที่ถูกเคลื่อนย้ายมาไว้อย่างเดิมให้ถูกต้อง ตามความในมาตราที่ ๒๒

มาตราที่ ๒๒ ควรคำนึงถึงสถานที่ ที่มีการก่อสร้างหลายสมัยรวมกันสร้างสถานที่นั้น ประกอบด้วยโครงสร้างที่มีความแตกต่างกัน ก็ให้ดำเนินการเพื่อให้เห็นโครงสร้างของสมัยแรกเริ่มนี้

สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นทางวัฒนธรรม โดยสามารถอ้างเหตุผลสนับสนุนเมื่อจะเคลื่อนย้ายวัตถุที่มีความสำคัญในทางวัฒนธรรมน้อยกว่าเพื่อให้เห็นโครงสร้างที่มีความสำคัญมากกว่า

การสร้างใหม่

มาตราที่ ๒๓ การสร้างใหม่ หมายถึง การปฏิบัติการในสถานที่ที่ไม่สมบูรณ์เนื่องจากถูกทำลายหรือถูกเปลี่ยนแปลง และการสร้างใหม่จัดให้สถานที่นั้น ๆ มีอายุยืนยาวขึ้น หรือการปฏิบัติการในสถานที่ซึ่งประสงค์จะฟื้นฟูความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมให้กลับคืนมาอีก

มาตราที่ ๒๔ การสร้างใหม่ มีขอบข่ายให้กระทำได้เฉพาะการสร้างสิ่งทีขาดไปจากรูปลักษณะเดิมให้กลับสมบูรณ์ และสิ่งทีขาดนั้นจะต้องเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างส่วนใหญ่ของสถานที่นั้น

มาตราที่ ๒๕ การทำโครงสร้างขึ้นมาใหม่จะต้องทราบหลักฐานทางกายภาพ และมีหลักฐานทางเอกสารสนับสนุน และควรจะมีการตรวจงาน

การดัดแปลงให้เหมาะสม

มาตราที่ ๒๖ การดัดแปลง จะกระทำในกรณีทีทำการสงวนรักษาไม่ได้และต้องเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม

มาตราที่ ๒๗ การดัดแปลง จะต้องบอกชัดว่าใช้สำหรับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง (ตามนโยบายทีได้ตกลงกันในมาตรา ๖ และมาตราที่ ๗) การทำงานจะต้องมีหลักฐานชัดเจนแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างที่มีความสำคัญในทางวัฒนธรรม

มาตราที่ ๒๘ วัสดุสำคัญทีเคลื่อนย้ายเมื่อมีการดัดแปลง จะต้องมีความแข็งแรงและสามารถอนุรักษ์ให้คงทนได้ต่อไปในอนาคต

๘. เกณฑ์มาตรฐานสำหรับโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา*

เกณฑ์มาตรฐานนี้จะเป็นประโยชน์ในการเป็นคู่มือสำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และใช้เป็นแนวทางสำหรับเอกชนหรือผู้ดำเนินการในโครงการทีเกี่ยวกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานที่ทีขึ้นทะเบียนเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ เจ้าหน้าที่ของรัฐจะใช้เกณฑ์มาตรฐานเหล่านี้เป็นมาตรการในการตรวจสอบความเหมาะสมของโครงการทีได้นำเสนอ เพื่อขอจัดสรรเงินทุนอุดหนุนเพื่อการอนุรักษ์และเพื่อขอรับผลประโยชน์ในด้านภาษี ส่วนเอกชนก็ได้ใช้เกณฑ์มาตรฐานเหล่านี้เป็นแนวทางการปฏิบัติให้ถูกต้อง

๑. นิยามของวิธีการปฏิบัติ

๑.๑ การเข้าถึงกรรมสิทธิ์

กระบวนการเพื่อให้ได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของ หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทีมีใช้กรรมสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของเช่นสิทธิทีจะให้มีการปรับปรุงสถานที่ทั้งหมดหรือบางส่วน

* เกณฑ์มาตรฐานสำหรับโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศไทยไม่ได้ให้สัตยาบัน แต่สภาการโบราณสถานแห่งชาติให้การรับรอง-นิคม มูลนิธิคามะ.

๑.๒ การป้องกัน

กระบวนการในการใช้มาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลในการป้องกัน หรือ คัดกรองสภาพทางกายภาพของสถานที่ ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพผู้ฝัง การสูญหาย หรือการถูกทำอันตรายโดยมีการสร้างสิ่งครอบคลุมหรือเกราะคุ้มกัน เพื่อให้พ้นจากภัยอันตรายและการถูกทำอันตรายต่างๆ

วิธีการปฏิบัตินี้ ในกรณีที่เป็นอาคารและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม โดยทั่วไปจะเป็น การกระทำที่ไม่ถาวรและจะเกี่ยวข้องกับวิธีการปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ในอนาคต ในกรณีที่เป็นแหล่ง โบราณคดี วิธีการป้องกันนี้อาจทำได้ทั้งการกระทำที่ถาวรและไม่ถาวร

๑.๓ การเสริมสร้างความมั่นคง

กระบวนการในการใช้มาตรการต่างๆที่เหมาะสมเพื่อให้สถานที่สำคัญทาง ประวัติศาสตร์มีความสามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศได้สืบต่อไป หรือเพื่อเป็น การทำให้โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ไม่แข็งแรงปลอดภัยหรือที่มีการเสื่อมสภาพให้มีความมั่นคงขึ้น ทั้งนี้รูปทรงตามที่ปรากฏในปัจจุบันของสิ่งก่อสร้างนั้นจะต้องคงไว้โดยไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง

๑.๔ การสงวนรักษา

กระบวนการในการใช้มาตรการต่างๆทางกฎหมายที่เหมาะสม เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งรูปทรง ของอาคาร บุรณภาพ และวัสดุก่อสร้างรวมถึงลักษณะและชนิดของพันธุ์ไม้ให้คงอยู่ตามที่ปรากฏใน ปัจจุบันสืบไป วิธีการปฏิบัติในการสงวนรักษานี้ซึ่งอาจมีการเสริมสร้างความมั่นคงเป็นขั้นต้นในส่วนที่ จำเป็นเช่นเดียวกับการบำรุงรักษาซึ่งได้กระทำอยู่โดยตลอด

๑.๕ การฟื้นฟูสภาพ

กระบวนการในการนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ร่วมสมัย เท่าที่จะเป็นไปได้หรือวิธีการซ่อมแซมเพื่อเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม ทั้งนี้ส่วนสำคัญ ทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของสถานที่นั้นต้องถูกอนุรักษ์ไว้

๑.๖ การบูรณะ

กระบวนการในการทำให้รูปทรงหรือรายละเอียดต่างๆ ของสถานที่นั้นรวมทั้งสถานที่ตั้ง ของมันกลับมาปรากฏให้เห็นเช่นที่เคยเป็นในอดีต วิธีการปฏิบัตินี้อาจเป็นการเอาส่วนต่อเติมที่สร้าง ขึ้นภายหลังออกเป็นการเสริมทดแทนส่วนดั้งเดิมที่ขาดหายไป

๑.๗ การปฏิสังขรณ์ใหม่

กระบวนการในการสร้างสิ่งก่อสร้างเลียนแบบขึ้นมาใหม่ โดยให้มีรูปทรงและรายละเอียด ต่าง ๆ เหมือนกับอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือวัตถุ ที่เคยมีอยู่ในอดีตแต่ได้สูญหายไปแล้ว อนึ่งวิธีการ ปฏิบัตินี้ยังหมายรวมถึงการสร้างเลียนแบบแม้เพียงบางส่วนของสิ่งเหล่านั้นด้วย

๒. เกณฑ์มาตรฐานทั่วไป

เกณฑ์ทั้งหลายดังต่อไปนี้เป็นเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้ร่วมกันในวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ ของโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะสถานที่ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ

๑. ให้มีความพยายามอย่างมีเหตุผลในทุกวิถีทางที่จะนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงในอาคาร หรือที่ตั้ง และสิ่งแวดล้อมของมันเกิดขึ้นน้อยที่สุด หรือมีฉะนั้นก็ให้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ดั้งเดิมที่ได้ตั้งใจไว้ของสถานที่นั้น

๒. ไม่ควรให้มีการทำลายคุณภาพดั้งเดิมและเอกลักษณ์ของอาคารสิ่งก่อสร้างพื้นที่สิ่งแวดล้อมที่ประกอบอยู่ในแต่ละชนิดนั้น การเคลื่อนย้ายหรือการเปลี่ยนแปลงวัสดุและส่วนประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ของสถานที่ให้หลีกเลี่ยงเมื่อเป็นไปได้

๓. ให้ตระหนักว่า อาคาร สิ่งก่อสร้าง และพื้นที่ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทั้งหลายนั้นเป็นผลงานแห่งยุคสมัยของมัน การเปลี่ยนแปลงโดยไม่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ หรือความพยายามที่จะบิดเบือนให้กลายเป็นสมัยที่เก๋กว่า ไม่สมควรได้รับการสนับสนุน

๔. การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อาจเกิดขึ้นได้ตามกาลเวลา และมักเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการของอาคาร สิ่งก่อสร้าง พื้นที่ รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ประกอบอยู่ในแต่ละชนิดนั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจมีนัยสำคัญเป็นเอกสิทธิ์แห่งตนจึงสมควรได้รับการรับรู้และควรยอมรับนับถือ

๕. ควรมีจิตสำนึกในการปฏิบัติต่อสิ่งที่มีลักษณะเด่นในรูปแบบ หรือสิ่งที่เป็นตัวอย่างของช่างฝีมือ ซึ่งเป็นลักษณะบ่งชี้ถึงอาคารสิ่งก่อสร้างหรือพื้นที่นั้น

๖. ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เสื่อมสภาพพึงให้มีการซ่อมแซม มากกว่าการเปลี่ยนทดแทน ในกรณีที่มีการเปลี่ยนทดแทน เป็นสิ่งจำเป็น วัสดุใหม่ที่ใช้ควรเข้ากันได้กับของเดิม ทั้งในแง่ของสัดส่วน ลักษณะการออกแบบ สี ลายผิว และคุณภาพทางทัศนวิสัยอื่นๆ

ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ขาดหายไป เมื่อมีการซ่อมแซมหรือการเปลี่ยนแปลงทดแทนได้ให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการลอกเลียนแบบของเดิมให้ถูกต้อง โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ กายภาพ หรือภาพถ่าย เป็นสาระในการยึดถือ มากกว่าที่จะเป็นการออกแบบด้วยการคาดเดา หรือการใช้ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน แต่หาได้ง่ายจากอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอื่น

๗. การทำความสะอาดผิวหน้าของอาคารและสิ่งก่อสร้าง ให้ใช้วิธีประเทศที่สุด จะไม่ใช่วิธีขัดด้วยทรายเป่าหรือวิธีทำความสะอาดอื่นใดที่มีผลในการทำลายวัสดุทางประวัติศาสตร์

๘. ควรมีความพยายามอย่างมีเหตุผลในทุกวิถีทางที่จะปกป้อง และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีที่จะถูกกระทบกระเทือน หรือเมื่อแหล่งโบราณคดีนั้นอยู่ติดกับโครงการเพื่อการเข้าถือกรรมสิทธิ์การป้องกันการเสริมสร้างความมั่นคงการอนุรักษ์การฟื้นฟูสภาพการปฏิสังขรณ์ หรือการสร้างขึ้นมาใหม่

๓. เกณฑ์มาตรฐานเฉพาะ

เกณฑ์มาตรฐานเฉพาะดังต่อไปนี้ เป็นเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้ผนวกกับเกณฑ์มาตรฐานทั่วไป ทั้ง ๘ ข้อข้างต้น

เกณฑ์มาตรฐานสำหรับการเข้าถึงกรรมสิทธิ์

ควรมีการพิจารณาอย่างรอบคอบถึงชนิดและขอบเขตของสิทธิที่ต้องการเพื่อให้แน่ใจว่า สิทธินั้นเป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์จึงเป็นตัวกำหนดชนิดที่แน่นอนของสิทธิที่ต้องการ

ควรมีการเข้าถึงกรรมสิทธิ์อย่างสมบูรณ์ในทรัพย์สิน เพื่อกรรมสิทธิ์ที่สมบูรณ์นั้นทำให้มั่นใจว่าเป็นการอนุรักษ์สถานที่ไว้ได้

การจัดซื้ออนุรักษ์บางส่วน เช่น สิทธิเฉพาะส่วนของพื้นที่เปิดโล่งหรือสิทธิเฉพาะในรูปด้านของอาคารให้กระทำได้เมื่อการกระทำนั้นเพียงพอที่จะทำให้จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ประสบผลสำเร็จ

ควรมีความพยายามอย่างมีเหตุผลในทุกวิถีทาง เพื่อให้ได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ของทรัพย์สินอย่างพอเพียงที่จะเป็นการคุ้มครองนัยสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดี สถาปัตยกรรม หรือวัฒนธรรม

เกณฑ์มาตรฐานสำหรับการป้องกัน

๑. ก่อนจะลงมือปฏิบัติตามมาตรการป้องกันซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นการดำเนินงานซึ่งให้ผลชั่วคราวเพื่อรอวิธีปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ต่อไป ให้มีการวิเคราะห์เชิงเหตุคุกคามซึ่งเกิดขึ้นอย่างแท้จริง หรือมีส่วนพัวพันกับทรัพย์สินนั้นเสียก่อน

๒. การป้องกันจะเป็นการคุ้มครองสภาพทางกายภาพหรือเป็นการคุ้มครองสภาพแวดล้อมของทรัพย์สินหรือพื้นที่โบราณคดี ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพพึงเนื่องจากภาวะอากาศหรือภัยจากธรรมชาติ สัตว์ หรือมนุษย์

๓. ถ้ามีวัสดุประวัติศาสตร์หรือส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมใดก็ตามถูกรื้อออกให้ทำการบันทึกหลักฐานไว้ และถ้าเป็นไปได้ ให้เก็บสิ่งของเหล่านั้นไว้เพื่อการศึกษาหรือการนำกลับมาใช้ในอนาคต

เกณฑ์มาตรฐานสำหรับการเสริมสร้างความมั่นคง

การเสริมสร้างความมั่นคง จะเป็นการทำให้โครงสร้างของทรัพย์สินแข็งแรงขึ้นมาอีกครั้ง ด้วยวิธีการเพิ่มความแข็งแรงให้กับตัวโครงสร้างรับน้ำหนักหรือโดยการยับยั้งการเสื่อมสภาพผุพังของวัสดุอื่นมีผลให้โครงสร้างล้มเหลว และการเสริมสร้างความมั่นคงจะเป็นการทำให้สภาพของทรัพย์สินสามารถทนทานต่อสภาวะอากาศได้อีกครั้ง

การเสริมสร้างความมั่นคงให้ดำเนินการได้สำเร็จ ในลักษณะที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปลักษณะของทรัพย์สินน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้และเมื่อกรรมวิธีเพิ่มความแข็งแรงให้โครงสร้างมั่นคงขึ้นมาใหม่นั้นจำเป็นต้องกระทำ ให้กระทำโดยปิดบังงานให้มิดชิดในทุกที่ เป็นไปได้เพื่อจะไม่รบกวนหรือทำให้สุนทรียภาพและคุณภาพทางประวัติศาสตร์ของทรัพย์สินเสียหายไป ยกเว้นเฉพาะ

เมื่อการปิดบังดังกล่าวจะมีผลให้เกิดการตัดแปลงหรือการทำลายวัสดุหรือพื้นที่ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น

เกณฑ์มาตรฐานสำหรับการอนุรักษ์

๑. การอนุรักษ์ จะเป็นการดำรงไว้ตามที่ปรากฏแห่งลักษณะรูปทรง บุรณภาพ และวัสดุต่าง ๆ ของอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือพื้นที่ การสร้างขึ้นใหม่หรือการปฏิสังขรณ์อย่างกว้างขวาง จะไม่นับเป็นกรรมวิธีอนุรักษ์ที่กล่าวถึงนี้

๒. การอนุรักษ์จะรวมเทคนิคต่าง ๆ เพื่อการยับยั้งหรือชะลอการเสื่อมสภาพผู้ฟังของทรัพย์สินไว้โดยจัดเข้าเป็นโปรแกรมเพื่อการบำรุงรักษา ซึ่งจะดำเนินการเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

เกณฑ์มาตรฐานสำหรับการฟื้นฟูสภาพ

๑. ไม่ให้พอใจที่จะมีการออกแบบอย่างร่วมสมัยเพื่อการตัดแปลงหรือต่อเติมทรัพย์สินในเมื่อการตัดแปลงหรือต่อเติมนั้น ไม่เป็นการทำลายนัยสำคัญแห่งวัสดุทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม หรือวัฒนธรรม และการออกแบบนั้นสามารถเข้ากันได้กับขนาด สัดส่วน สี วัสดุที่ใช้ และลักษณะของทรัพย์สินและสภาพแวดล้อม

๒. ส่วนประกอบจำเป็นที่บอกถึงรูปลักษณะและบุรณภาพของโครงสร้างจะต้องไม่ถูกทำลาย

เกณฑ์มาตรฐานเพื่อการปฏิสังขรณ์

๑. ให้มีความพยายามอย่างมีเหตุผลในทุกวิถีทาง เพื่อใช้ทรัพย์สินตามเจตนารมณ์ดั้งเดิมหรือให้จัดใช้ในงาน ซึ่งต้องการการตัดแปลงในทรัพย์สินหรือสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

๒. เมื่อต้องการมีการเพิ่มความแข็งแรงให้โครงสร้างหรือต้องการติดตั้งระบบเมคานิกส์ต่าง ๆ เพื่อป้องกันภัยหรือตามเทศบัญญัติ ให้ปิดบังสิ่งเหล่านี้อย่างมิดชิดถ้าเป็นไปได้ เพื่อจะไม่เป็นการรบกวนหรือทำให้สุนทรียภาพและคุณภาพทางประวัติศาสตร์ของทรัพย์สินเสียไป ยกเว้นเฉพาะการปิดบังดังกล่าวจะมีผลให้เกิดการตัดแปลงหรือทำลายวัสดุพื้นที่ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้น

๓. เมื่อทรัพยากรทางโบราณคดีต้องถูกรบกวนโดยงานปฏิสังขรณ์ การกู้วัสดุทางโบราณคดีให้ดำเนินงานภายใต้ความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญ

เกณฑ์มาตรฐานเพื่อการสร้างขึ้นใหม่

๑. การสร้างขึ้นใหม่แต่เพียงบางส่วนหรือทั้งหมด ให้กระทำได้ในกรณีที่งานนั้นมีความจำเป็นเพื่อการทดแทนส่วนสำคัญ ที่ขาดหายไปจากเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์ หรือทัศนียภาพแห่งสถานที่นั้นและเมื่อการออกแบบร่วมสมัยไม่เป็นที่ยอมรับ

๒. การสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือแต่เพียงบางส่วนในทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ จะมีความเหมาะสมก็ต่อเมื่อการอธิบายความหมาย ถึงคุณค่าทางเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์ หรือเมื่อไม่มีอาคารสิ่งก่อสร้าง วัตถุ หรือลักษณะทางภูมิทัศน์อื่นใดซึ่งมีคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ที่ตัดเทียมกันหลงเหลืออยู่และเมื่อมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์อยู่พอเพียงที่จะให้การสร้างขึ้นใหม่เป็นไปในลักษณะดั้งเดิมอย่างถูกต้อง

๓. การสร้างเลียนแบบของเดิมโดยใช้วัสดุใหม่นั้นให้เป็นการลอกเลียนแบบทั้งในแง่ของ สัดส่วน องค์ประกอบ การออกแบบ สี ลายผิว และคุณภาพทางทัศนียวิสัยอื่น ๆ ของส่วนที่ขาด หายไป และการสร้างขึ้นใหม่ของส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ขาดหายไปนั้น ให้ตั้งอยู่บนพื้นฐาน ของการลอกเลียนอย่างถูกต้อง โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทางลักษณะกายภาพที่ปรากฏ หรือทางภาพถ่ายมากกว่าจะเป็นการออกแบบด้วยการคาดเดา หรือหาได้ง่ายจากส่วนประกอบทาง สถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันซึ่งนำมาจากอาคารอื่น

๔. การสร้างขึ้นใหม่ของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างบนสถานที่ตั้งเดิม ให้มีการตรวจสอบทาง โบราณคดีให้ถี่ถ้วนก่อนดำเนินการ เพื่อให้จะได้ระบุและบอกได้ถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่อยู่ใต้ดิน

๕. การสร้างขึ้นใหม่ให้รวมมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ให้ดำรงไว้ซึ่งส่วนดั้งเดิมที่เหลืออยู่อัน รวมถึงรากฐานต่าง ๆ วัตถุในชั้นใต้ดิน และวัตถุย่อยอื่น ๆ ทั้งการสร้างขึ้นใหม่ของส่วนหรือ องค์ประกอบที่ขาดหายไป ให้กระทำด้วยวิธีทางที่จะไม่เป็นการทำให้รูปทรงและบูรณภาพของส่วน ดั้งเดิมที่เหลืออยู่เสียไป

การที่ประเทศไทยได้ลงนามเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกองค์การระหว่างชาติเหล่านี้ ทำให้กรม ศิลปากร ซึ่งมีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการดูแลควบคุมรักษาอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ได้มีมาตรฐานในการฟื้นฟูบูรณะ โบราณสถานให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้อีกครั้งหนึ่ง โดยการออกมาตรการและให้คำแนะนำหน่วย ราชการอื่นเกี่ยวกับการทำนุบำรุงรักษาโบราณสถานและวัตถุที่มีอยู่ในรายการหรือมีสิทธิที่จะได้รับ การคัดเลือกเข้าบัญชีรายชื่อสถานที่ที่มีค่าทางประวัติศาสตร์แห่งชาติที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ ในบางส่วนของ ความรับผิดชอบนี้จะต้องวางมาตรฐานสำหรับโครงการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์ที่ได้แก่พัฒนา ก้าวหน้าไปสู่การดำเนินงานโดยตรงเกี่ยวกับอาคารทางประวัติศาสตร์ ในขั้นต้นควรกำหนดนโยบายใน การทำงานให้งานโครงการที่วางไว้เกี่ยวกับโบราณวัตถุสถานที่ที่มีค่าซึ่งได้ขึ้นทะเบียนไว้ ได้ใช้ให้เป็น ประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวกับแผนการให้ความช่วยเหลือด้านกองทุนอนุรักษ์ด้านประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ได้รับการทดสอบอย่างกว้างขวางมาตลอดปี ส่วนโครงการที่ได้มาและพัฒนามาแล้วมากกว่า ๖,๐๐๐ โครงการก็ได้รับการพิสูจน์แล้วสำหรับการปฏิบัติงานในแบบต่าง ๆ นอกจากนั้นมาตรฐานต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกดำเนินงานโดยหน่วยราชการอย่างอื่น ๆ ที่จะทำให้ความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ทาง ประวัติศาสตร์สำหรับโบราณวัตถุสถานที่ที่มีค่าที่อยู่ในกรรมสิทธิ์และความควบคุมนั้น เป็นผลสำเร็จและ ได้ถูกดำเนินงานโดยส่วนราชการของรัฐและท้องถิ่น

สรุปความได้ว่า ประเทศไทยได้ประโยชน์อย่างมากในการเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกของ องค์การระหว่างประเทศเหล่านี้ ในด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ แสดงให้เห็นถึงรัฐบาลทุก ยุคทุกสมัยตระหนักและให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติเป็นอย่างมาก ใน ขณะเดียวกันก็เป็นมาตรฐานและมาตรการสำคัญของกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ ปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กฎระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ รวมถึงเอกสารจดหมายเหตุ แม้จะมีรายละเอียดและรัดกุมมาก แต่เมื่อมองในแง่ ปฏิบัติของบุคคลภายนอก กรมศิลปากรก็เป็นเรื่องค่อนข้างยุ่งยากและซับซ้อน โดยเฉพาะองค์กรส่วน ท้องถิ่น รวมทั้งพระสังฆาธิการผู้มีหน้าที่ดูแลโบราณสถานในวัดด้วย

๓.๒.๒ กลไกตามกฎหมายเกี่ยวกับการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีความเป็นมาอันยาวนานและได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไข หลายครั้ง การแก้ไขครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ กฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติฉบับที่มีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันคือ “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕” มีดังนี้^{๑๒}

๑. โบราณสถาน

คำว่า “โบราณสถาน” มีความหมายตามมาตรา ๔ วรรคแรกว่า “อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือ โดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย”

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น การที่จะถือว่าสิ่งใดเป็นโบราณสถานจะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ดังนี้

(๑) ต้องเป็นอสังหาริมทรัพย์

ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๙ ว่า “อสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ ที่ดินและทรัพย์สินอันติดกับที่ดินนั้น มีลักษณะเป็นการถาวรหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้น และหมายความรวมถึงทรัพย์สินอันเกี่ยวกับที่ดินหรือทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดินหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นด้วย”

(๒) โดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

องค์ประกอบใน (๒) นี้ จะต้องพิจารณาถึงหลักการสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใดใน ๓ ประการคือ

๒.๑ อายุของอสังหาริมทรัพย์

๒.๒ ลักษณะการก่อสร้างของอสังหาริมทรัพย์

๒.๓ หลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์

ทั้งนี้ จะต้องเป็นประโยชน์ในทาง ศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

^{๑๒} กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม ฯ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยระเบียบประกาศและคำสั่งที่เกี่ยวข้อง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทศรีเมืองการพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๙.

๒. ประเภทของโบราณสถาน

วิธีการแบ่งแยกประเภทของโบราณสถานอาจแยกได้ ๒ วิธี

(๑) แบ่งแยกโดยพิจารณาจากหลักกรรมสิทธิ์ การแบ่งแยกโดยวิธีนี้สามารถจำแนกโบราณสถานออกได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑.๑ โบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย

๑.๒ โบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย

(๒) แบ่งโดยพิจารณาจากหลักการขึ้นทะเบียน การแบ่งแยกโดยวิธีนี้สามารถจำแนกโบราณสถานออกได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๒.๑ โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน

๒.๒ โบราณสถานที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียน

การแบ่งแยกประเภทของโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณฯ ก็เพื่อประโยชน์ในการใช้มาตรการทางกฎหมายเข้าไปให้ความปกป้องคุ้มครอง โดยโบราณสถานแต่ละประเภทจะมีระดับของมาตรการในการควบคุมที่แตกต่างกัน ซึ่งมาตรการควบคุมจักได้อธิบายในลำดับต่อไป

๓. การขึ้นทะเบียนโบราณสถานและหน้าที่ต่างๆ ที่ต้องปฏิบัติ

(๑) ความเป็นมาของการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน^{๔๓}

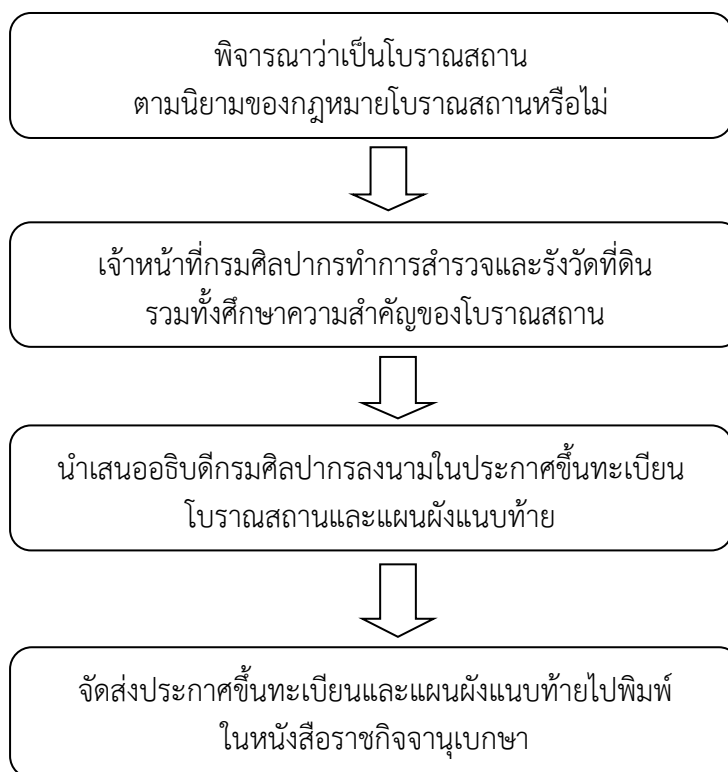
การขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของกฎหมายในอันที่จะคุ้มครองควบคุมดูแลรักษาโบราณสถาน ปัจจุบันกฎหมายที่คุ้มครองโบราณสถานของไทยคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งการแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๗ ได้กำหนดเรื่องการขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ ซึ่งพอสรุปหลักเกณฑ์ไว้ดังนี้

๑) เหตุผลในการประกาศขึ้นทะเบียน เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน

(๑) ผู้มีอำนาจประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้มีอำนาจขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และมีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน ซึ่งเขตของโบราณสถานนี้ให้ถือเป็นโบราณสถานด้วย

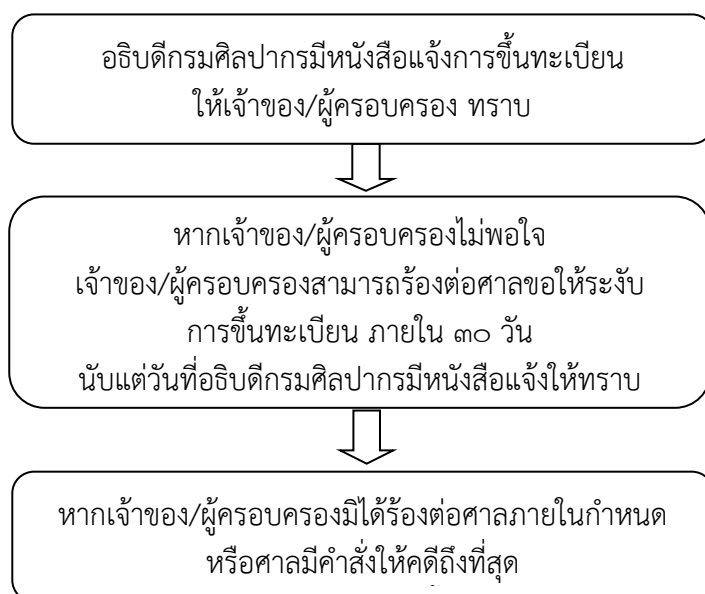
^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙-๕๖.

(๒) ขั้นตอนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ดังปรากฏตามแผนภูมิดังนี้

(๓) การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อนถ้าโบราณสถานนั้นมี
เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย

ในกรณีที่โบราณสถานนั้นโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วย
กฎหมาย พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการเพิ่มเติมจากขั้นตอนการ
ประกาศขึ้นทะเบียนปกติธรรมดา ดังปรากฏตามแผนภูมิดังนี้

จากขั้นตอนการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่ากฎหมายมิได้มีเจตนารมณ์ที่จะยึดโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายมาเป็นของรัฐดังที่มีบุคคลบางคนเข้าใจ กฎหมายยังให้ความสำคัญในสิทธิของเอกชนไม่ว่าจะเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองก็ตาม โดยกรณีที่เจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ซึ่งก็อาจจะเป็นไปได้เพราะการขึ้นทะเบียนโบราณสถานมีผลทำให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองถูกจำกัดสิทธิบางประการ ดังจะได้กล่าวต่อไป ฉะนั้นหากเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร ก็จะต้องร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่อดีตกรมศิลปากรแจ้งให้ทราบ ทั้งนี้เพื่อที่จะขอให้มีการฟ้องคดีกรมศิลปากรระงับการประกาศขึ้นทะเบียนและหรือกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถาน ซึ่งในประเด็นนี้ขอนำสังเกตประการหนึ่งก็คือ การที่กำหนดให้ร้องต่อศาลซึ่งเป็นฝ่ายตุลาการนี้ถือว่าเป็นการเปลี่ยนหลังจากพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๗ ที่เดิมกำหนดให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ไม่พอใจการประกาศขึ้นทะเบียนจะต้องอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นฝ่ายบริหารเท่านั้น และการที่เจ้าของหรือผู้ครอบครองจะใช้สิทธิร้องขอให้ระงับการประกาศขึ้นทะเบียนนั้น พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ฉบับที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันก็กำหนดว่าจะต้องดำเนินการโดยผ่านแต่ทางศาลยุติธรรมเท่านั้น จะมายื่นขอต่ออดีตกรมศิลปากรหรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการไม่ได้

(๔) การขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง

โบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งถูกทิ้งร้างไว้ ยังพบเห็นได้อยู่ทั่วไปตามป่าเขา ดังที่เป็นข่าวอยู่เนืองๆ และเมื่อได้มีการตรวจสอบแล้วเห็นว่าสมควรจะขึ้นทะเบียนเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถาน ก็ให้อำนาจอดีตกรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนได้

นอกจากการประกาศขึ้นทะเบียนตามที่กล่าวข้างต้นแล้วกฎหมายยังให้อดีตกรมศิลปากรมีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ มีข้อที่น่าสังเกตว่าในเรื่องการกำหนดเขตที่ดินนี้ ตามกฎหมายเดิมคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ มิได้บัญญัติไว้ ทั้งนี้เนื่องจากแต่เดิมการขึ้นทะเบียนโบราณสถานใช้วิธีการประกาศชื่อโบราณสถานเท่านั้น และไม่มีข้อยุ่งยากแต่อย่างใด เพราะที่ดินว่างเปล่ายังมีอยู่มากมาย ปัญหาต่างๆ เช่น การบุกรุกที่ดินโบราณสถานมักไม่ค่อยพบ ข้อบกพร่องของกฎหมายเดิมก็คือเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ไม่สามารถจะชี้ชัดได้ว่าเขตของโบราณสถานมีอยู่แค่ไหนเพียงใด พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ใช้บังคับในปัจจุบันจึงได้อุดช่องว่างนี้ โดยกำหนดหลักการให้มีการกำหนดเขตที่ดินเป็นเขตโบราณสถาน โดยเขียนไว้ชัดว่า “ให้ถือว่าเป็นโบราณสถาน” ด้วย

๔. มาตรการทางกฎหมายที่ใช้ในการควบคุมโบราณสถาน

(๑) มาตรการในการควบคุมดูแลโบราณสถานทั้งที่ขึ้นทะเบียนและไม่ขึ้นทะเบียน (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๐)

ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๐ กำหนดห้ามมิให้ผู้ใดดำเนินการดังต่อไปนี้ในเขตโบราณสถาน

- ซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย หรือขุดค้นโบราณสถาน หรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน
- ปลุกสร้างอาคารในเขตโบราณสถาน

ไม่ว่าโบราณสถาน
จะได้ประกาศขึ้น
ทะเบียนแล้วหรือไม่
ก็ตาม

หากผู้ใดประสงค์จะดำเนินการดังกล่าวมาข้างต้น บุคคลนั้นก็จะต้องได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมศิลปากรก่อน จึงจะเริ่มดำเนินการได้ และหากหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขอย่างไร ผู้ขออนุญาตก็ต้องปฏิบัติตาม

(๒) มาตรการในการควบคุมดูแลโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๗ ทวิ)

มาตรการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๗ ทวิ นี้จะใช้บังคับแต่เฉพาะกับโบราณสถานที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน

เนื่องจากว่าปัญหาเกี่ยวกับการปลุกสร้างอาคารเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อโบราณสถานประกอบกับโบราณสถานที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญต่อชาติเป็นอย่างมาก ฉะนั้น หากไม่มีการควบคุม ปล่อยให้มีการปลุกสร้างอาคารในเขตโบราณสถานที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนได้อย่างเสรีแล้ว ย่อมส่งผลทำให้สภาพภูมิทัศน์ของโบราณสถานเสียไป

๕. หน้าที่ของเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถาน

ตามปกติเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานไม่ว่าจะขึ้นทะเบียนหรือไม่ก็ต้องปฏิบัติตามที่พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.๒๕๐๔ กำหนดให้ต้องปฏิบัติ เช่น ตามมาตรา ๑๐ อยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่โบราณสถานนั้นได้ขึ้นทะเบียนแล้ว เจ้าของหรือผู้ครอบครองจะต้องมีหน้าที่เพิ่มขึ้น ดังนี้

(๑) เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานต้องแจ้งการชำรุด หักพังหรือเสียหาย ไม่ว่าจะด้วยประการใดเป็นหนังสือไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่โบราณสถานนั้นชำรุด หักพังหรือเสียหาย (ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๙) หากไม่แจ้งมีโทษตามมาตรา ๓๔ ซึ่งกำหนดให้จำคุกไม่เกิน ๑ เดือน หรือปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

(๒) เจ้าของหรือผู้ครอบครองจะต้องยินยอมให้พนักงานเจ้าหน้าที่เข้าไปตรวจสอบภายในโบราณสถาน (มาตรา ๑๐ ทวิ) คำว่า “พนักงานเจ้าหน้าที่” ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ได้ให้คำนิยามไว้ในมาตรา ๔ วรรคเจ็ด ว่าหมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แต่งตั้งให้ไปปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๖ ออกคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ ศก ๖๘๔/๒๘๓๙ แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ประกอบด้วยข้าราชการ ๔ หน่วยงานดังต่อไปนี้ เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่

- ข้าราชการในสังกัดกรมศิลปากร
- ข้าราชการในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
- ข้าราชการในสังกัดกระทรวงกลาโหม

วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

พนักงานเจ้าหน้าที่จะมีอำนาจเข้าไปในโบราณสถานเพื่อตรวจดูว่าได้มีการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถานหรือมีการขุดค้นสิ่งใดๆ หรือมีการปลูกสร้างอาคารภายในเขตโบราณสถานหรือไม่ โดยการเข้าไปตรวจสอบ จะต้องกระทำในระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตกดิน และหากพบวัตถุที่มีเหตุควรสงสัยว่า ได้มาจากการขุดค้นโบราณสถานหรือภายในบริเวณโบราณสถานพนักงานเจ้าหน้าที่สามารถอายัดวัตถุ นั้นได้ แล้วรายงานการยึดหรืออายัดต่ออธิบดีกรมศิลปากร ถ้าเป็นกรณีในจังหวัดอื่นนอกเขต กรุงเทพมหานครให้พนักงานเจ้าหน้าที่รายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีกรมศิลปากร เพื่อทราบ และหากผู้ใดขัดขวางหรือไม่อำนวยความสะดวกตามสมควรแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย ผู้นั้นจะต้องถูกระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๗ คือ จำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

(๓) เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานต้องยินยอมให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคล ใดๆ ซึ่งได้รับคำสั่งจากอธิบดีกรมศิลปากรเข้าทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใดๆ เพื่อเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมเมื่อได้รับการแจ้งเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมศิลปากรแล้ว (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๑) และในกรณีที่มีการขัดขวางการปฏิบัติงานของพนักงาน เจ้าหน้าที่ดังกล่าว แม้พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ จะมีได้บัญญัติฐานความผิดไว้ก็ต้องพิจารณาจาก บทบัญญัติในมาตรา ๑๓๘ แห่งประมวลกฎหมายอาญาขัดขวางเจ้าพนักงานซึ่งบัญญัติว่า

ผู้ใดต่อสู้หรือขัดขวางเจ้าพนักงานหรือผู้ซึ่งต้องช่วยเจ้าพนักงานตามกฎหมายในการ ปฏิบัติการตามหน้าที่ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการต่อสู้หรือขัดขวางนั้นได้กระทำโดยใช้กำลังประทุษร้ายหรือขู่เข็ญว่าจะใช้กำลัง ประทุษร้าย ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินแปดพันบาทหรือหรือทั้งจำทั้ง ปรับ

(๔) เจ้าของหรือผู้ครอบครองซึ่งเป็นผู้โอนโบราณสถานให้บุคคลอื่นจะต้องแจ้งการโอน เป็นหนังสือ โดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีโอนไปยังอธิบดีกรมศิลปากร ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันโอน (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๒) และในกรณีที่เจ้าของเป็นผู้ได้รับ กรรมสิทธิ์โบราณสถานโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีกรม ศิลปากรภายใน ๖๐ วัน นับแต่วันที่ได้รับกรรมสิทธิ์ หากมีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกัน หลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ร่วมทุกคน ได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย ทั้งนี้ตามมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ หากฝ่าฝืนยอม มีโทษตามมาตรา ๓๔ คือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

(๕) หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบตามกฎหมายซึ่งโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียน แล้วจัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระหรือจัดเก็บผลประโยชน์ใดๆ ที่เกิด จากโบราณสถานดังกล่าว เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้นต้องเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการ ซ่อมแซมทั้งหมดหรือบางส่วนตามที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนด (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๙ ทวิ) โดยในการกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมดังกล่าวอธิบดีกรมศิลปากรจะแต่งตั้ง

คณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง จำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยให้มีผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วย

ในกรณีที่เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน ประสงค์จะเปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมโบราณสถานที่ตนเป็นเจ้าของหรือครอบครองอยู่โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๓ วรรคสองได้กำหนดให้เจ้าของ/ผู้ครอบครองโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน จะต้องมียกหนังสือแจ้งการเปิดให้เข้าชมให้อธิบดีกรมศิลปากรทราบ และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนด ซึ่งได้แก่ประกาศกรมศิลปากร เรื่องกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการจัดให้เข้าชมโบราณสถานที่ มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ลงวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ (ราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๑๑๙ ลงวันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๓๕)

นอกจากปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนซึ่งประสงค์จะเปิดให้เข้าชมโบราณสถานโดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ควรจะได้ทราบถึงข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น ข้อกำหนดที่กล่าวถึงนี้ก็คือมาตรา ๑๓ วรรคหนึ่งแห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ โดยในบทบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนและจะต้องปฏิบัติบางประการในระหว่างเข้าชม ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการรักษาสภาพความปลอดภัย ความสะดวก และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ในการนี้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ออกกฎกระทรวง ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๓๙) กำหนดให้ผู้เข้าชมโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนต้องปฏิบัติดังนี้

- (๑) ไม่เคลื่อนย้ายสิ่งต่างๆ ภายในโบราณสถาน
 - (๒) ไม่ขีด เขียน หรือทำให้ปรากฏด้วยประการใดๆ ซึ่งข้อความ ภาพ หรือรูปรอยใดๆ ลงบนโบราณสถาน
 - (๓) ไม่นำอาวุธ วัตถุระเบิด วัตถุเชื้อเพลิง หรือสารเคมี อันจะก่อให้เกิดอันตรายเข้าไปในโบราณสถาน
 - (๔) ไม่ปีนป้ายโบราณสถาน หรือไม่กระทำการใดๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความชำรุดเสียหาย หรือก่อให้เกิดความสกปรก และไม่เปื้อนระเบียบเรียบร้อยแก่โบราณสถาน
 - (๕) ไม่เทหรือถ่ายทิ้งขยะมูลฝอย หรือสิ่งปฏิกูลลง ณ ที่ใดๆ ภายในโบราณสถาน นอกจากที่ซึ่งจัดไว้
 - (๖) ไม่กระทำการใดๆ ภายในโบราณสถาน อันเป็นที่น่ารังเกียจ หรือเป็นที่เสื่อมเสียต่อศีลธรรมอันดี หรือลบล้างคุณความดีและวัฒนธรรม หรือก่อความรำคาญแก่ผู้เข้าชมอื่น
- ดังนั้นเมื่อได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมโบราณสถาน โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นแล้ว เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานมีหน้าที่จะต้องแจ้งให้ผู้เข้าชมปฏิบัติตามกฎกระทรวงดังกล่าวด้วย ซึ่งหากฝ่าฝืนมาตรา ๑๓ ย่อมมีโทษตามมาตรา ๓๔ เช่นกัน

๒. โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ

๑) ความหมายของ “โบราณวัตถุ” และ “ศิลปวัตถุ”^{๙๔}

คำว่า “โบราณวัตถุ” นั้น ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.๒๕๐๔ ได้ให้ความหมายไว้ในมาตรา ๔ วรรคสองว่า “สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี”

ความหมายของคำว่า “โบราณวัตถุ” ข้างต้นมีส่วนที่คล้ายคลึงกับคำว่า “โบราณสถาน” ตรงที่ว่ามุ่งเน้นไปที่ศาสตร์ ๓ แขนง คือ ศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี แต่ที่เห็นแตกต่างอย่างชัดเจนก็คือคำว่า “โบราณสถาน” นั้นกฎหมายกำหนดไว้ว่าเป็นอสังหาริมทรัพย์ ส่วนคำว่า “โบราณวัตถุ” กฎหมายกำหนดว่าเป็นสังหาริมทรัพย์ ดังนั้นของบางอย่างแม้ดั้งเดิมจะเคยเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน แต่เมื่อหลุดหรือแยกจากโบราณสถานก็อาจจะกลายเป็นโบราณวัตถุได้

นิยามคำว่า “สังหาริมทรัพย์” ได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๑๔๐ ซึ่งบัญญัติว่า “สังหาริมทรัพย์ หมายความว่า ทรัพย์สินอื่นนอกจากอสังหาริมทรัพย์ และให้หมายความรวมถึงสิทธิอันเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นด้วย”

คำว่า “ศิลปวัตถุ” นั้นตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ.๒๕๐๔ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ได้ให้ความหมายไว้ในมาตรา ๔ วรรคสามว่า “สิ่งที่ทำขึ้นด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ”

จากความหมายข้างต้น หากนำไปเปรียบเทียบกับคำว่า “โบราณวัตถุ” แล้ว จะเห็นว่า คำว่า ศิลปวัตถุ มิได้กำหนดว่าเป็นโบราณ ดังนั้นสิ่งที่ทำขึ้นใหม่ก็อาจเป็นศิลปวัตถุได้หากมีลักษณะตามที่กฎหมายกำหนด คือทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ

๒) การขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ / ศิลปวัตถุ

(พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๔)

(๑) องค์กรประกอบในการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ

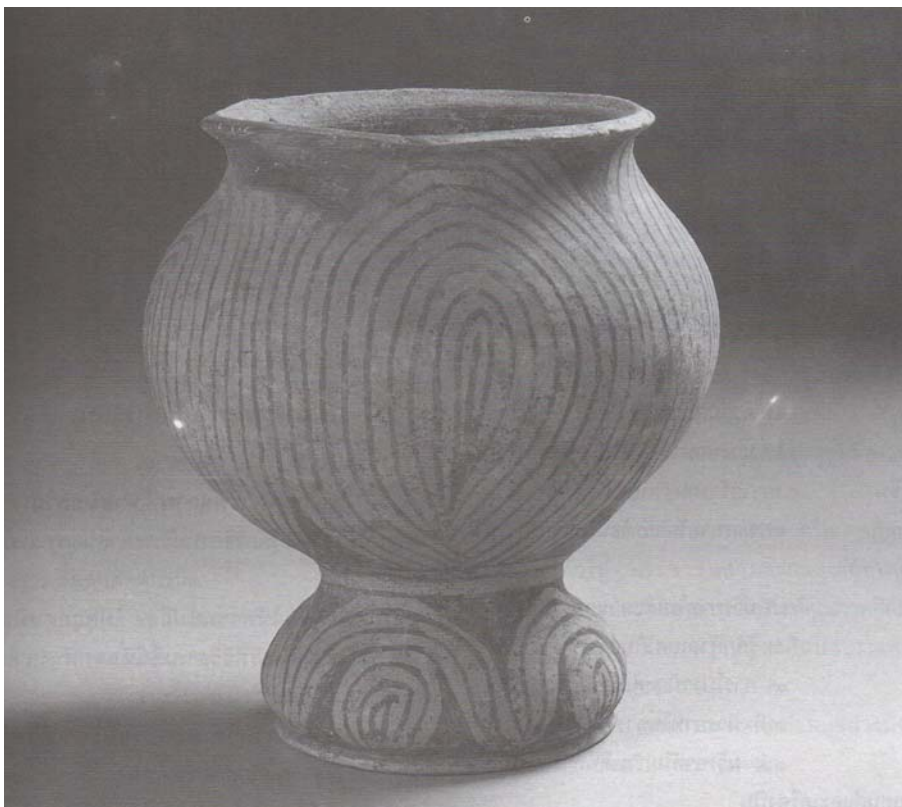
๑.๑ สังหาริมทรัพย์นั้นจะต้องเข้าลักษณะของการเป็นโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุตามนิยามที่กำหนดในพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๔ วรรคสองและวรรคสาม

๑.๒ โบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุนั้น จะต้องมิได้อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

๑.๓ โบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุนั้น ต้องมีคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ

มีข้อน่าสังเกตว่า ในการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ กฎหมายมิได้กำหนดให้อธิบดีกรมศิลปากรจะต้องแจ้งการประกาศขึ้นทะเบียนให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบกฎหมายทราบเหมือนอย่างเช่น การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

โบราณวัตถุเครื่องปั้นดินเผา บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี

เครื่องประดับลูกปัดหิน สมัยทวารวดี

(๒) ผู้มีอำนาจประกาศขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ
อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจประกาศขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ โดยจะต้องนำประกาศดังกล่าวตีพิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาด้วย

(๓) หน้าที่ของเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุที่ประกาศขึ้นทะเบียน

๓.๑ เมื่อได้มีการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุใดแล้ว ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ จะทำการซ่อมแซม แก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากรเป็นลายลักษณ์อักษร (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๕)

๓.๒ กรณีที่โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ขึ้นทะเบียนนั้นชำรุดหักพัง เสียหาย หรือสูญหายหรือมีการย้ายสถานที่เก็บรักษา เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น จะต้องแจ้งเป็นหนังสือไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันชำรุด หักพัง เสียหาย สูญหายหรือมีการย้ายสถานที่เก็บรักษา (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๖)

๓.๓ ในกรณีที่มีการโอนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อ ที่อยู่ของผู้รับโอนและวัน เดือน ปีไปยังอธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๗ วรรคหนึ่ง)

แต่ถ้าหากโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร จะโอนกันมิได้เว้นแต่กฎหมายให้อำนาจ แต่ถ้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินมีอยู่เหมือนกันมากเกินความต้องการ อธิบดีกรมศิลปากรจะอนุญาตให้โอนโดยวิธีขายหรือแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์แห่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือให้เป็นรางวัลหรือค่าแรงงานแก่ผู้ขุดค้นก็ได้ ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศในราชกิจจานุเบกษา (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๘)

(๔) มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมดูแลโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ

๔.๑ การควบคุมการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

(พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๑๙ และมาตรา ๑๙ ตริ)

ถ้าหากผู้ใดประสงค์จะค้าโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุที่มีได้ห้ามทำการค้า บุคคลนั้นจะต้องขอรับใบอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากรก่อน ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการขอรับอนุญาตที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๓๙) และฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ

ตามมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ กำหนดให้ผู้รับใบอนุญาตค้าโบราณวัตถุ / ศิลปวัตถุ จะต้องแสดงใบอนุญาตค้าโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุ ไว้ในที่เปิดเผยและเห็นได้ง่าย ณ สถานที่ทำการค้า และต้องทำบัญชีรายการโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครอง พร้อมทั้งต้องรักษาบัญชีไว้ ณ สถานที่ทำการค้าดังกล่าว โดยการจัดทำบัญชีรายการโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุนั้นให้ปฏิบัติตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการทำบัญชีรายการโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุ พ.ศ.๒๕๓๕ ลงวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ (ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๙๗ วันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๓๕)

๔.๒ การควบคุมการส่งหรือนำโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักร
ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ได้แยกลักษณะของการส่งหรือนำโบราณวัตถุ/
ศิลปวัตถุออกนอกอาณาจักรเป็น ๒ ลักษณะ คือ

- การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการถาวร (มาตรา ๒๒)
- การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว (มาตรา ๒๓)

การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว สำหรับการส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวไม่ว่าจะอยู่ในท้องที่ใดให้ยื่นขอรับใบอนุญาตได้ที่สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร เท่านั้น

การตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ประสงค์จะส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักร

การตรวจพิสูจน์ คือ การตรวจสอบว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นๆ เป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีหรือศิลปะหรือไม่ ซึ่งในการตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่จะส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรนั้นจะมีคณะกรรมการคณะหนึ่ง ซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรแต่งตั้งจากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุเรียกว่า “คณะกรรมการพิสูจน์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ขออนุญาตส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักร” คณะกรรมการดังกล่าวจะทำการตรวจพิสูจน์เพื่อกำหนดอายุ สมัย ขนาด รูปลักษณะ และราคาประเมินของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ พร้อมทั้งตรวจสอบดูว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุดังกล่าวเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนหรือห้ามทำการค้าหรือไม่ แล้วบันทึกผลการตรวจพิสูจน์เสนอต่ออธิบดีกรมศิลปากรซึ่งเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาอนุญาตการส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักร เพื่อพิจารณาต่อไป

การยื่นขอรับใบอนุญาตไม่ว่าจะเป็นการส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการถาวรหรือชั่วคราว ผู้ขอรับใบอนุญาตจะต้องนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ประสงค์จะส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรมาแสดง ณ สถานที่ที่ยื่นคำขอรับใบอนุญาตเพื่อทำการตรวจพิสูจน์

หากผู้ขอรับใบอนุญาตไม่สามารถนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ประสงค์จะส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรมาแสดง ณ สถานที่ที่ยื่นขอรับใบอนุญาตเพื่อทำการตรวจพิสูจน์ ผู้ขอรับใบอนุญาตสามารถทำคำขอเป็นหนังสือพร้อมทั้งแสดงเหตุผลเสนอต่ออธิบดีกรมศิลปากร เพื่อขอให้มีการตรวจพิสูจน์ ณ สถานที่ที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุได้ ซึ่งการขอให้มีการตรวจพิสูจน์ ณ สถานที่ที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุผู้ขอรับใบอนุญาตจะต้องเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการนี้ทั้งหมด

การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่เป็นพระพุทธรูปหรือรูปเคารพในศาสนาออกนอกราชอาณาจักร

ในกรณีของการส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่เป็นพระพุทธรูปหรือรูปเคารพใน

ศาสนานอกนอกราชอาณาจักรที่เป็นพระพุทธรูปหรือรูปเคารพในศาสนานอกนอกราชอาณาจักรไม่ว่าจะเป็นการส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่เป็นพระพุทธรูปหรือรูปเคารพในศาสนานอกนอกราชอาณาจักรเป็นการถาวรหรือชั่วคราว กฎหมายกำหนดให้ผู้ซื้อหรือนักสะสมจะต้องระบุวัตถุประสงค์ในการส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุดังกล่าวออกนอกราชอาณาจักรไว้ในคำขอด้วย

การวางหลักประกันการชำระค่าปรับในกรณีที่ได้รับใบอนุญาตไม่นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้รับอนุญาตกลับเข้ามาในราชอาณาจักร เพื่อเป็นประกันการส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นขั้นตอนการดำเนินเฉพาะสำหรับการส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวเท่านั้น โดยผู้รับใบอนุญาตส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวจะต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้เพื่อเป็นหลักประกันการชำระค่าปรับในกรณีที่ได้รับใบอนุญาตไม่ส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้รับอนุญาตกลับเข้ามาภายในราชอาณาจักรภายในระยะเวลาที่กำหนด โดยจะต้องวางเงินประกัน/หลักทรัพย์/หลักประกันเป็นจำนวนเงินเท่ากับราคาประเมินของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นไว้กับอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งหากว่าผู้รับใบอนุญาตไม่นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้รับอนุญาตกลับเข้ามาในราชอาณาจักรภายในเวลาระยะเวลาที่กำหนด อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจปรับผู้รับใบอนุญาตเป็นจำนวนเงินเท่ากับราคาประเมินของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น

๕) การส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากรออกนอกราชอาณาจักร

(พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๒๓ ทวิ)

กรณีที่กรมศิลปากรต้องส่งหรือนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ หรือชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเพื่อการศึกษา การวิเคราะห์ การวิจัย การซ่อมแซม หรือประกอบเป็นอำนาจของอธิบดีกรมศิลปากรที่จะส่งหรือนำโบราณวัตถุดังกล่าวออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวแล้วนำกลับเข้ามา แต่ถ้าหากชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุต้องนำไปแปรสภาพหรือทำลายโดยกระบวนการวิเคราะห์หรือการวิจัย อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรได้โดยไม่ต้องนำกลับก็ได้

๖) การควบคุมนำโบราณวัตถุที่มีถิ่นกำเนิดในต่างประเทศเข้ามาในราชอาณาจักร

สืบเนื่องจากในบทบัญญัติของพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ไม่มีข้อกำหนดในเรื่องของการควบคุมนำโบราณวัตถุที่มีแหล่งกำเนิดในต่างประเทศเข้ามาในราชอาณาจักร ซึ่งจุดบกพร่องในเรื่องดังกล่าวนี้ทำให้ประเทศไทยถูกโจมตีในการประชุมองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) ว่าสาเหตุที่ประเทศไทยไม่ยอมให้สัตยาบันเข้าภาคีของ UNESCO Convention on the means of prohibiting and preventing the import, export and transfer of ownership of cultural property, 1970 เพราะประเทศไทยเป็นแหล่งรับซื้อโบราณวัตถุของประเทศเพื่อนบ้านที่ลักลอบนำเข้ามาในประเทศไทยผ่านทางชายแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณวัตถุของกัมพูชา ซึ่งผลจากการประชุม UNESCO ดังกล่าว กรมศิลปากรจึงได้เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงต่างประเทศ กรมศุลกากร กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ และสำนักงานอัยการสูงสุดเข้าร่วมประชุม เพื่อกำหนดมาตรการให้การป้องกันการลักลอบนำโบราณวัตถุ

ที่มีแหล่งกำเนิดในต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งจากการประชุมดังกล่าวที่ประชุมมีมติเห็นพ้องต้องกันดังนี้

๑) มาตรการระยะยาว

- (๑) ให้กรมศิลปากรพิจารณาให้สัตยาบันเข้าภาคีของอนุสัญญาของ UNESCO 1970 และ อนุสัญญาของ UNIDROIT 1995
- (๒) ปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ให้มีบทบัญญัติควบคุมนำโบราณวัตถุที่มีแหล่งกำเนิดในต่างประเทศเข้ามาในราชอาณาจักร

๒) มาตรการเร่งด่วน

กำหนดมาตรการนำโบราณวัตถุที่มีแหล่งกำเนิดในต่างประเทศเข้ามาในราชอาณาจักร โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งออกและการนำเข้ามาในราชอาณาจักรซึ่งสินค้า พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์เป็นผู้รักษาการ

ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งออกและการนำเข้ามาในราชอาณาจักรซึ่งสินค้า พ.ศ. ๒๕๒๒ ได้กำหนดให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์โดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้สินค้าบางประเภทเป็นสินค้าที่ต้องขออนุญาตในการส่งออกและการนำเข้ามาในราชอาณาจักร ดังนั้นอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติดังกล่าว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์จึงได้ออกประกาศกระทรวงพาณิชย์ว่าด้วยการนำสินค้าเข้ามาในราชอาณาจักร (ฉบับที่ ๑๐๙) พ.ศ. ๒๕๓๘ ลงวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ (ราชกิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม ๑๑๒ ตอนพิเศษ ๒๕ ง วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘) กำหนดให้โบราณวัตถุที่มีแหล่งกำเนิดในต่างประเทศประเภท พระพุทธรูป เทวรูป รูปเคารพในศาสนา และชิ้นส่วนหรือองค์ประกอบของโบราณสถานตามพิกัดอัตราอากรขาเข้าประเภท ๙๗๐๓.๐๐๙ เป็นสินค้าที่ต้องขออนุญาตนำเข้ามาในราชอาณาจักร หากผู้ใดประสงค์จะนำเข้าโบราณวัตถุประเภทที่กล่าวมาข้างต้นเข้ามาในราชอาณาจักรจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดในระเบียบกระทรวงพาณิชย์ว่าด้วยการอนุญาตให้นำเข้ามาในราชอาณาจักร (ฉบับที่ ๑) พ.ศ. ๒๕๓๘ ลงวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ซึ่งกำหนดว่า การอนุญาตให้นำโบราณวัตถุเข้ามาในราชอาณาจักรจะสามารถกระทำได้เฉพาะกรณีดังต่อไปนี้

๑. พระพุทธรูป เทวรูป รูปเคารพในศาสนา และชิ้นส่วนหรือองค์ประกอบของโบราณสถานให้นำเข้ามาจัดแสดงเพื่อการศึกษาและการเผยแพร่ในประเทศไทยเป็นการชั่วคราว โดยมีการกำหนดระยะเวลาจัดแสดงและการส่งกลับไว้แน่นอน

๒. พระพุทธรูป เทวรูป รูปเคารพในศาสนา ที่นำติดตัวเข้ามาเพื่อการสักการบูชา ในปริมาณไม่เกิน ๒ ชิ้น หรือจะอนุญาตให้นำเข้าเป็นกรณีๆ ไป

๓. โบราณวัตถุที่นำเข้ามาบริจาคให้แก่ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ

ในการนี้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ได้มีคำสั่งกระทรวงพาณิชย์ ที่ ๓๒๗/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ มอบอำนาจให้อธิบดีกรมศิลปากรหรือผู้รักษาการแทน หรือเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรตามรายชื่อแนบท้ายคำสั่ง มีอำนาจพิจารณาอนุญาตและลงนามในใบอนุญาตให้นำโบราณวัตถุเข้ามาในราชอาณาจักรตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งออกและการนำเข้ามาในราชอาณาจักรซึ่งสินค้า พ.ศ. ๒๕๒๒

๗) การควบคุมการทำสิ่งเทียมโบราณวัตถุและสิ่งเทียมศิลปวัตถุ

(พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๒๓ ทวิ)

การควบคุมการทำสิ่งเทียมโบราณวัตถุและสิ่งเทียมศิลปวัตถุ จะกระทำได้เฉพาะกับโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากรหรือโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนไว้ และมีประโยชน์/คุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจะเป็นผู้มีอำนาจประกาศรายชื่อโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม ในการนี้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ออกประกาศกระทรวงศึกษาธิการเรื่องโบราณวัตถุหรือศิลปะวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม ลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑ (ราชกิจจานุเบกษาฉบับประกาศทั่วไป เล่ม ๑๑๕ ตอนที่ ๕ ง ลงวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๑) มีโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุจำนวน ๙ รายการที่ถูกกำหนดให้เป็นโบราณวัตถุ/ศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม ได้แก่

๑. ศิลปินพอชุนรามคำแหงมหาราช (ศิลปินหลักที่ ๑)
๒. ธรรมจักร
๓. พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
๔. พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗
๕. พระอิศวร
๖. ตู้พระธรรม
๗. ช้างทรงเครื่องพระคชาธาร
๘. พระเต้าทองคำ (สุวรรณภิงคาร)
๙. พระแสงขรรค์

ผู้ใดประสงค์จะผลิต คำ หรือมีสิ่งเทียมโบราณวัตถุ/สิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมไว้ในสถานที่ทำการค้า จะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีและเงื่อนไขที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนด คือประกาศกรมศิลปากร เรื่องกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการผลิต การค้า หรือมีไว้ในสถานที่การค้าซึ่งสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม ลงวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๑ (ราชกิจจานุเบกษาฉบับประกาศทั่วไป เล่ม ๑๑๕ ตอนที่ ๙๒ ง ลงวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๑) โดยมีหลักเกณฑ์พอสรุปได้ดังนี้

(๑) ผู้ใดประสงค์จะผลิตสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมไม่ว่าจะทำการค้าหรือไม่ ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์

(๑.๑) ประทับคำว่า “สิ่งเทียม” ลงในเนื้อของสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุ ในที่เห็นได้ง่าย (ถ้าสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ผลิตเป็นพระพุทธรูป เทวรูป หรือรูปเคารพในพระศาสนาให้ประทับคำว่า “จำลอง” แทน)

(๑.๒) ขนาดของสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่จะผลิตขึ้นต้องมีขนาดแตกต่างจากของจริง โดยจะต้องมีขนาดเล็กหรือใหญ่กว่าของจริงไม่น้อยกว่าร้อยละยี่สิบห้า

พระพุทธรูปขนาดปรก ศิลปะลพบุรี

(๒) ให้ผู้ที่ผลิตตามข้อ (๑.๑) แจ้งรายการสิ่งทีตนจะผลิตต่ออธิบดีกรมศิลปากร ณ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค ภายในระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๓๐ วัน ก่อนการผลิต

(๓) เมื่อผู้ผลิตได้ทำการผลิตสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุตามที่ได้แจ้งไว้เรียบร้อยแล้ว ผู้ผลิตจะต้องแจ้งให้อธิบดีกรมศิลปากรทราบ ณ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหรือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค ภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ผลิตเสร็จ พร้อมด้วยภาพถ่ายสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุขนาด ๕x๗ นิ้ว จำนวน ๓ ชุด (๑ ชุดประกอบด้วยภาพถ่ายด้านหน้า ด้านหลัง ด้ายซ้าย และด้านขวา)

(๔) ให้ผู้ที่ประสงค์จะค้าหรือมีไว้ในสถานที่ทำการค้าซึ่งสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม ต้องแจ้งอธิบดีกรมศิลปากรทราบ ณ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหรือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค ภายในระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๓๐ วันก่อนค้าหรือมีไว้ในสถานที่ทำการค้า

(๕) ผู้ทำการค้าหรือมีไว้ในสถานที่ทำการค้าซึ่งสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมจะต้องทำบัญชีรายการสิ่งเทียมที่อยู่ในความครอบครองและรักษาบัญชีนั้นไว้ ณ สถานที่ทำการค้า โดยการทำบัญชีให้ทำตามแบบที่กรมศิลปากรกำหนด ว่าด้วยการทำบัญชีรายการโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุ พ.ศ. ๒๕๓๕

๘) การค้นพบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

(พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๒๔)

ในกรณีที่มีการพบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังทอดทิ้งไว้ในราชอาณาจักรหรือในบริเวณเขตเศรษฐกิจจำเพาะโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของไม่ว่าที่ซึ่งซ่อนหรือทอดทิ้งจะอยู่ในกรรมสิทธิ์หรือความครอบครองของบุคคลใดหรือไม่ ให้ตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบแก่พนักงานเจ้าหน้าที่หรือพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้วมีสิทธิได้รับรางวัลไม่เกิน ๑ ใน ๓ แห่งค่าของนั้น

เมื่อมีการพบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งไว้ในราชอาณาจักรหรือเขตเศรษฐกิจจำเพาะโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดอ้างว่าเป็นเจ้าของ กฎหมายได้สันนิษฐานในเบื้องต้นว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบนั้นต้องตกเป็นทรัพย์สินแผ่นดิน เพราะฉะนั้นถ้าบุคคลใดกล่าวอ้างว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบนั้นเป็นกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองของตน บุคคลนั้นจะต้องหาพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความเป็นเจ้าของของตนเองให้ได้ จึงจะมีสิทธิครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีการค้นพบหรือเก็บได้ และเมื่อมีการค้นพบหรือเก็บได้ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุแล้วผู้เก็บได้ต้องส่งมอบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้แก่เจ้าหน้าที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งดังต่อไปนี้

๑. พนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ได้แก่ ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม^{๙๕} ให้ปฏิบัติงานในฐานะเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ซึ่งขณะนั้นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมได้มีคำสั่งกระทรวงวัฒนธรรม ที่ ๑๕๗/๒๕๔๗ ลงวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗ (ราชกิจจานุเบกษาฉบับทั่วไป เล่ม ๑๒๑ ตอนที่ ๕๑ ง วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๗) แต่งตั้งข้าราชการในสังกัดกรมศิลปากร สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม และผู้บริหาร/ข้าราชการสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ หรือ

๒. พนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒ (๑๖) ซึ่งได้แก่ เจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายกำหนดให้มีอำนาจและหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน ให้รวมทั้งพืศติเจ้าพนักงานกรมสรรพสามิต กรมศุลกากร กรมเจ้าท่า พนักงานตรวจคนเข้าเมือง และเจ้าพนักงานอื่นๆ ในเมื่อทำการอันเกี่ยวกับการจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมายซึ่งตนมีหน้าที่ต้องจับกุมหรือปราบปราม

การที่กฎหมายกำหนดให้ผู้เก็บได้ต้องส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบให้แก่บุคคลดังกล่าวข้างต้นนั้น ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายว่าต้องการจะห้ามมิให้ผู้เก็บได้ทำการครอบครองหรือเก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบไว้เป็นของตนเอง ถึงแม้กฎหมายจะมิได้กำหนดว่าผู้เก็บได้จะต้องส่งมอบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบในกำหนดเวลาเท่าใด แต่ตามลักษณะเช่นนี้ผู้เก็บได้จะต้องส่งมอบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้แก่เจ้าพนักงานของรัฐในทันทีที่มีโอกาสจะกระทำได้ ทั้งนี้เพราะหากเก็บไว้ ผู้เก็บได้อาจจะต้องมีความผิดตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๑ ในฐานะเบียดบังเอาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุซึ่งซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งไว้โดยพฤติการณ์ที่ไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ เอาไว้เป็นของตนเองหรือของผู้อื่นดังนั้นเพื่อมิให้ผู้เก็บได้ต้องถูกดำเนินคดีในความผิดฐานดังกล่าว ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบโดยเร็วในทันทีที่สามารถทำได้ มิใช่ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบเอาไว้เป็นเวลา ๓-๔ เดือนแล้วจึงนำไปมอบให้เจ้าพนักงานของรัฐ ระยะเวลาที่ผู้เก็บได้ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบไว้ พนักงานสอบสวนสามารถพิจารณาได้ว่าผู้เก็บได้มีเจตนาเบียดบังเอาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่พบเป็นของตนเองหรือของผู้อื่นได้

อนึ่ง การนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งไว้โดยพฤติการณ์ที่ไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้มามอบให้แก่เจ้าพนักงานของรัฐตามที่กฎหมายกำหนดนั้น จะต้องได้ความชัดเจนว่าเป็นกรณีของการพบโดยบังเอิญ มิใช่เป็นกรณีของการเจตนาเข้าไปขุดค้นเพื่อหาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

นอกเหนือจากบทบัญญัติในพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๒๔ แล้ว ยังมีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการพบสิ่งหายากมีค่าที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งไว้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๒๘ ที่กำหนดให้สิ่งหายากมีค่าที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งไว้ ถ้ามีผู้เก็บได้

^{๙๕} ตามที่ได้มีการออกพระราชกฤษฎีกาการโอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ ทำให้มีการโอนอำนาจหน้าที่ในเรื่องดังกล่าวนี้จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม.

โดยพฤติการณ์ที่ไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้กฎหมายระบุให้กรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์นั้นตกเป็นของแผ่นดิน ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบทรัพย์สินนั้นแก่ตำรวจนครบาลหรือพนักงานเจ้าหน้าที่อื่น โดยในกรณีนี้สังหาริมทรัพย์มีค่านั้นอาจจะไม่ใช่โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ฉะนั้นในกรณีที่มีผู้เก็บสังหาริมทรัพย์มีค่าที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งไว้โดยพฤติการณ์ที่ไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ไม่ว่าสังหาริมทรัพย์นั้นจะเป็นอะไรก็ตาม ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบสังหาริมทรัพย์นั้นให้แก่เจ้าพนักงานตำรวจหรือพนักงานเจ้าหน้าที่อื่นทันที ทั้งนี้เพราะจากการที่กฎหมายบัญญัติเป็นฐานให้กรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์ที่เก็บได้ตกเป็นของแผ่นดินนั้น ย่อมถือว่ากรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์ที่เก็บได้ตกเป็นของแผ่นดินนับแต่วันที่เก็บได้ ซึ่งหากผู้เก็บได้ส่งมอบทรัพย์สินล่าช้า ผู้เก็บได้จะมีความผิดฐานยกยอกทรัพย์สินที่เก็บได้ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๒๕๕ หรือถ้าในระหว่างที่ส่งมอบทรัพย์สินปรากฏว่าทรัพย์สินนั้นเกิดการชำรุดหรือสูญหาย ผู้เก็บได้อาจจะต้องรับผิดชอบชดใช้ราคาหรือได้มีสิทธิได้รับรางวัลจำนวนหนึ่งในสามแห่งค่าของทรัพย์สินนั้น หรือถ้าปรากฏว่าสังหาริมทรัพย์มีค่าที่เก็บได้นั้นเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ผู้เก็บได้มีสิทธิได้รับรางวัลเป็นจำนวนไม่เกินหนึ่งในสามแห่งค่าของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น โดยในการนี้อธิบดีกรมศิลปากรจะแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเป็นผู้พิจารณากำหนดค่าของโบราณวัตถุที่เก็บได้รวมทั้งกำหนดจำนวนของเงินรางวัลที่ผู้เก็บได้มีสิทธิได้รับ ซึ่งหากผู้เก็บได้ไม่พอใจการกำหนดของคณะกรรมการ ผู้เก็บได้ก็มีสิทธิอุทธรณ์การกำหนดของคณะกรรมการเป็นหนังสือต่ออธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ทราบการกำหนด หากอธิบดีมีควินิจฉัยเช่นไร ก็ให้ถือเป็นที่สุด

๓. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๑. การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พ.ร.บ. โบราณสถานฯ มาตรา ๒๕)^{๙๖}

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ^{๙๗} เป็นผู้มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งการถอนสภาพด้วย

๒. หน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๒.๑ การเก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน

โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินและอยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากรต้องเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จะเก็บรักษาไว้ ณ สถานที่อื่นใดไม่ได้ แต่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๒๖ ได้กำหนดข้อยกเว้นไว้ ๔ กรณีที่ไม่ต้องนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไปเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐-๒๑.

^{๙๗} ปัจจุบันตามพระราชกฤษฎีกาการโอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕ ทำให้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นที่มีการโอนอำนาจหน้าที่ในเรื่องดังกล่าวนี้จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม.

พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

- (๑) กรณีไม่อาจหรือไม่สมควรจะนำมาเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และเมื่ออธิบดีกรมศิลปากรอนุญาตแล้วจะเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัด หรือสถานที่ของทางราชการก็ได้
- (๒) กรณีที่อธิบดีกรมศิลปากรอนุญาตให้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไปแสดง ณ ที่ใดๆ เป็นการชั่วคราว
- (๓) กรณีที่อธิบดีกรมศิลปากรมีคำสั่งให้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเพื่อประโยชน์ในการซ่อมแซมหรือบูรณะ
- (๔) กรณีโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่เหมือนกันหลายชิ้น อธิบดีจะอนุญาตให้กระทรวง ทบวง กรมใดเป็นผู้เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นบางชิ้นก็ได้

๓. การกำหนดข้อปฏิบัติในการเข้าชมและเรียกเก็บค่าเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหรือค่าบริการอื่น (พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๒๗)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น (กฎกระทรวง ฉบับที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๙ ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ) รวมทั้งออกกฎกระทรวงกำหนดข้อปฏิบัติในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๙ ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ)

๔. โทษในส่วนที่เกี่ยวกับโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

๑. ผู้ที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งโดยพฤติกรรมซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของและเบียดบังเอาไว้เป็นของตนหรือของผู้อื่น โดยมีได้ส่งมอบให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตามประมวลกฎหมายพิจารณาความอาญา ตามมาตรา ๒๔ ผู้นั้นต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน มาตรา ๓๑ คือจำคุกไม่เกินเจ็ดปีหรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

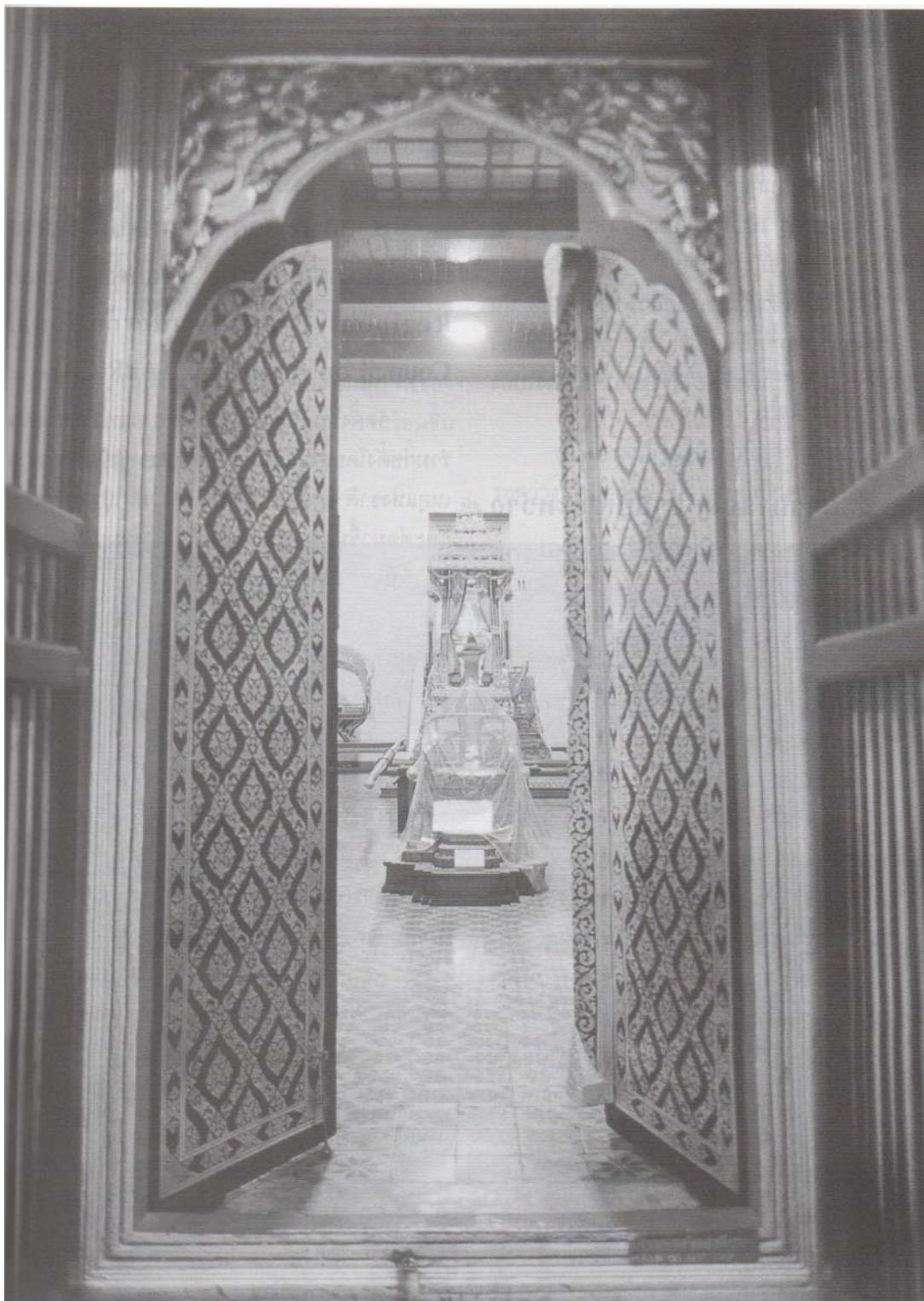
๒. ผู้ใดซ่อนเร้น จำนำย เอาไปเสียหรือรับซื้อรับจำนำหรือรับไว้โดยประการใดๆ ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันได้มาโดยการกระทำความผิดตามมาตรา ๓๑ ผู้นั้นต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๑ ทวิ คือจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

๓. ผู้ใดทำให้โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ที่ขึ้นทะเบียนแล้ว

- เสียหาย
- ทำลาย
- ทำให้เสื่อมค่า
- ทำให้สูญหาย
- ไร้ประโยชน์

ผู้นั้นต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๓ คือจำคุกไม่เกิน ๑๐ ปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

๔. กรณีผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๔ ทวิ ที่กำหนดให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุต้องแจ้งปริมาณ รูปพรรณ และสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

กรอบเข็ดหน้าประตูของพระที่นั่งในหมู่พระวิมาน ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ต่ออธิบดีกรมศิลปากร ผู้นั้นต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๔ คือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

๕. กรณีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ไม่แจ้งการชำรุด หักพัง เสียหายหรือสูญหายเป็นหนังสือต่ออธิบดีกรมศิลปากรภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ชำรุด หักพัง เสียหายหรือสูญหาย เจ้าของหรือผู้ครอบครองต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๔ คือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

๖. กรณีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ได้ขึ้นทะเบียนไว้ไม่แจ้งการโอนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว หรือได้รับโอนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือพินัยกรรมแล้วไม่แจ้งการรับโอน บุคคลนั้นต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๔ คือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

๗. ผู้ใดทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุโดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร ต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๗ ทวิ คือจำคุกไม่เกิน ๓ ปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๘. กรณีผู้ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุให้บุคคลเข้าชมไม่แสดงใบอนุญาตไว้ในที่ซึ่งเห็นได้ง่ายในสถานการค้าหรือสถานการแสดง และไม่ทำบัญชีแสดงรายการโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่อยู่ในความครองของตน ผู้รับใบอนุญาตต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๔ คือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๙. กรณีซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่อธิบดีกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้โดยไม่ได้รับอนุญาต หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนดไว้ในหนังสืออนุญาต ต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๖ คือจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๑๐. กรณีจัดแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุโดยไม่แจ้งให้อธิบดีกรมศิลปากรทราบ หรือไม่ได้ปฏิบัติตามประกาศหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกรมศิลปากรกำหนด ต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๗ ทวิ คือจำคุกไม่เกินหกปี หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๑๑. กรณีผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติฝ่าฝืนกฎกระทรวงที่กำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติ และการเสียค่าธรรมเนียมเข้าชม ต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๔ คือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๑๒. กรณีสงหรือนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนออกนอกราชอาณาจักร โดยไม่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร ต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๘ คือจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๑๓. กรณีสงหรือนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ขึ้นทะเบียนออกนอกราชอาณาจักร โดยไม่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร ต้องระวางโทษตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๘ คือจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

๑๔. กรณีขัดขวางหรือไม่อำนวยความสะดวกตามสมควรแก่อาชีพศิลปการหรือผู้ซึ่ง
 อธิบติมอบหมายหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องระวางโทษตาม
 พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ มาตรา ๓๗ ตรี คือจำคุกไม่เกินเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท
 หรือทั้งจำทั้งปรับ

๑๕. กรณีไม่ปฏิบัติตามประกาศกรมศิลปากร เรื่องกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข
 ในการผลิต ค่า หรือมีไว้ในสถานที่ทำการค้าสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการ
 ทำเทียม พ.ศ. ๒๕๔๑ หรือไม่แจ้งรายการสิ่งเทียมที่จะผลิตต่ออธิบดีกรมศิลปากร หรือไม่แสดงให้
 ปรากฏซึ่งสิ่งที่ตนผลิตว่าเป็นสิ่งที่ได้ทำเทียมขึ้นตามที่พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ กำหนด ต้อง
 ระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

สรุปได้ว่า พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน
 แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ นี้ เป็นกลไกที่มอบอำนาจหน้าที่ในการ
 ส่งเสริมคุ้มครอง อนุรักษ์ ปรดกวัฒนธรรมของชาติ เฉพาะในเรื่องของโบราณสถาน โบราณวัตถุ
 ศิลปวัตถุ และดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้อย่างรัดกุม มีความยืดหยุ่นที่จะออกกฎกระทรวง
 หรือประกาศกรมศิลปากรเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติเพิ่มเติมได้ตามเหตุผลอันควร ทั้งได้กำหนดโทษแก่
 ผู้ละเมิดหรือผู้ฝ่าฝืนไว้ด้วย ในขณะที่เดียวกันก็สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในการอนุรักษ์มรดก
 วัฒนธรรมของชาติ และอนุวัติตามอนุสัญญาว่าด้วยข้อตกลงกับองค์การระหว่างประเทศด้วย
 ตามอนุสัญญาและกฎบัตรที่รัฐบาลไทยรับรองหรือให้สัตยาบันไว้

๓.๒.๓ กลไกตามกฎหมายกระทรวงและระเบียบปฏิบัติตามคำสั่งกรมศิลปากร

กลไกขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ มรดกวัฒนธรรม นอกเหนือไปจาก
 พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไข
 เพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ แล้ว ยังมีกฎระเบียบปฏิบัติอื่นๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติงานของ
 กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

กฎกระทรวง

- กฎกระทรวง ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน
 โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
- กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน
 โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
- กฎกระทรวง ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน
 โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
- กฎกระทรวง ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน
 โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
- กฎกระทรวง ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน
 โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
- กฎกระทรวง ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๙) ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน
 โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔

- กฎกระทรวง ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๐) ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
- กฎกระทรวง ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๕๐) ออกตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
- กฎกระทรวง กำหนดค่าเข้าชมและค่าบริการอื่น สำหรับโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียน แล้ว และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๑

ประกาศคณะปฏิวัติ

- ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับ ๑๘๙

ประกาศและคำสั่งกระทรวง

- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดบริเวณท้องที่ห้ามมิให้ผู้ใด ขุดค้นหาโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุเพิ่มเติม
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดบริเวณท้องที่ห้ามมิให้ผู้ใด ขุดค้นหาโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดบริเวณท้องที่ทะเลห้ามงมหา โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ห้ามขุดค้นหาโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดบริเวณท้องที่ห้ามมิให้ผู้ใด ขุดค้นหาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ห้ามขุดค้นหาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ห้ามขุดค้นหาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม
- คำสั่งกระทรวงวัฒนธรรม ที่ ๑๕๗/๒๕๔๗ เรื่อง แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ตามความ ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔^{๙๘}

ประกาศและระเบียบกรมศิลปากร

- ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการจัดการให้เข้าชมโบราณสถานที่มิใช่เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยเรียกเก็บค่าเช่าหรือค่าบริการอื่น
- ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น

^{๙๘} กฎกระทรวง ประกาศและคำสั่งกระทรวง เดิมที่หมายถึงกระทรวงศึกษาธิการ ครั้นต่อมาเมื่อมี พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวงกรม พ.ศ. ๒๕๔๕ และกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวง วัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๔๕ คำว่า กระทรวง จึงหมายถึงกระทรวงวัฒนธรรม นับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

- ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการผลิต การค้า หรือมีไว้ในสถานที่ทำการค้าซึ่งสิ่งทำเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียม ศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม
- ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข การแจ้งปริมาณ รูปพรรณ และสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ที่มีอายุ ตั้งแต่สมัยอยุธยาขึ้นไป
- ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการขออนุญาตบันทึกภาพโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕
- ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการขออนุญาตให้โอนโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มี เหมือนกันอยู่มากเกินต้องการ พ.ศ. ๒๕๓๕
- ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการทำบัญชีรายการโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือสิ่ง เทียมโบราณวัตถุ หรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุ พ.ศ. ๒๕๓๕
- ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติในการเก็บรักษา และนำ โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ไปตั้งแสดง ณ สถานที่อื่นใดเป็นการชั่วคราว พ.ศ. ๒๕๓๕
- ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการขออนุญาตถ่ายทำภาพยนตร์ในโบราณสถาน หรือเขต โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๔๗
- ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการขออนุญาตถ่ายทำภาพยนตร์ในโบราณสถาน หรือเขต โบราณสถาน (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๘
- ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง วิธีการยื่นคำขออนุญาต อัตราค่าธรรมเนียม และเงิน ประกันความเสียหายการถ่ายทำภาพยนตร์ในโบราณสถานหรือเขตโบราณสถาน
- ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการขออนุญาตใช้ที่พัก และพื้นที่ในโบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๔๐
- ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการขออนุญาตใช้สถานที่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๘
- ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง อัตราค่าธรรมเนียมและเงินประกันความเสียหาย การใช้ สถานที่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ระเบียบปฏิบัติเบื้องต้น

- ประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่อง การนำโบราณวัตถุที่มีแหล่งกำเนิดในต่างประเทศเข้า มาในราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๕๔๗
- คำสั่งกระทรวงพาณิชย์ ที่ ๕๐/๒๕๔๘ เรื่อง มอบอำนาจให้ข้าราชการกรมศิลปากร เป็นผู้พิจารณาอนุญาตให้นำโบราณวัตถุที่มีแหล่งกำเนิดในต่างประเทศเข้ามาใน ราชอาณาจักร
- หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท ๑๑๐๑/ว ๗๖๐๖ ลงวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๐๘
- หนังสือสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี ที่ สร ๐๕๐๒/๘๓๘๗ ลงวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๐๘
- หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ มท ๐๘๐๔/๑๒๔๑๗ ลงวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๐๘

- หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ สร ๐๕๐๒/๘๓๘๗ ลงวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๑
- หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ สร ๐๒๐๑/๖๕๗ ลงวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๑๘
- หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ สร ๐๒๐๑/๙๒๕๗ ลงวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๑๘
- ขั้นตอนและวิธีการขอรับใบอนุญาตส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักร
- ขั้นตอนและวิธีการขอรับใบอนุญาตค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ^{๙๙}

สรุปความว่า ในบทที่ ๓ ว่าด้วยนโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ มีประเด็นสรุปได้เป็น ๒ ประเด็นคือ ประเด็นแรกเรื่องของนโยบายในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งมีกำหนดไว้ในกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ได้แก่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ในมาตรา ๔๓ และ ๖๗ ที่กำหนดให้รัฐต้องบำรุงรักษามรดกวัฒนธรรมไทย และในมาตราที่ ๗๑ รัฐพึงส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัวโดยไม่ละเลยวัฒนธรรมของชาติ อนึ่ง ในหมวด ๖ แนวนโยบายแห่งรัฐ ตามมาตรา ๖๕ กำหนดให้มียุทธศาสตร์ชาติ ซึ่งรัฐบาลจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙) ครอบคลุมการพัฒนาชาติ ๖ ด้าน ด้านหนึ่งคือการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ และส่งเสริมให้บุคคลในชาติมีคุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาด้วย

ผลจากยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีทำให้มีการปรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทั้งแผนระยะสั้น ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) และแผนระยะยาวทุกช่วง ๕ ปีหลังจากนั้นจนถึงปี๒๕๗๙ ต้องกำหนดแผนพัฒนาประเทศไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้วยกรอบการวิจัยตามแผนงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ก็ดี แผนแม่บทการวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๖๐ -๒๕๖๔ ก็ต้องปรับไปตามด้วย กล่าวคือทุกแผนต่างต้องกำหนดยุทธศาสตร์อนุวัติตามกรอบ ๖ ด้านของยุทธศาสตร์ ๒๐ ปี ซึ่งด้านหนึ่งคือการบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งก็สอดคล้องกับพันธกิจข้อหนึ่งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอยู่แล้ว

ในประเด็นที่สอง คือกลไกในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ ในส่วนของหน่วยงานดำเนินการอย่างเป็นทางการได้แก่กรมศิลปากร ซึ่งมีสำนักงานต่างๆ ปฏิบัติงานในด้านส่งเสริมคุ้มครอง อนุรักษ์ เผยแพร่ และบริการ โดยเฉพาะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ และเอกสารโบราณ/จดหมายเหตุ มีสำนักโบราณคดี สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งสำนักสถาปัตยกรรม สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำนักวรรณกรรมและ

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง, หน้า ๖๘-๒๙๕.

ประวัติศาสตร์ ต่างปฏิบัติงานเฉพาะด้านโดยตรง หน่วยงานเหล่านี้ซึ่งสังกัดอยู่ในกรมศิลปากร มีกฎหมายหลักรองรับคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ให้อำนาจหน้าที่ไว้ ในขณะที่เดียวกันก็มีกฎกระทรวง ประกาศของคณะปฏิวัติ ประกาศและคำสั่งของกระทรวง รวมทั้งประกาศและระเบียบกรมศิลปากร ที่ออกข้อกำหนดไว้เป็นระเบียบปฏิบัติ เครือข่าย หน่วยงานของกรมศิลปากร ทั้งสำนักศิลปากรเขต สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ มีกระจายอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศไทย มีเครือข่ายปฏิบัติงานที่กว้างขวาง และเชื่อมโยงประสานงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอื่นๆ เป็นจำนวนมาก เช่นสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษาต่างๆ ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ

อนึ่ง การดำเนินงานด้านอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตลอดจนการอนุรักษ์ และบริการเอกสารจดหมายเหตุต่างๆ ประเทศไทยยังต้องปฏิบัติตามอนุสัญญาและข้อตกลงกับองค์การระหว่างประเทศอื่นๆ เช่นองค์การยูเนสโก UNESCO ซึ่งมีเครือข่ายร่วมมือเป็นองค์การระหว่างชาติด้วยกันมากกว่า ๑๒ แห่ง ประเทศไทยได้ลงนามในอนุสัญญาอีก ๓ ฉบับ และให้สัตยาบันรับรองกฎบัตรนานาชาติที่เกี่ยวกับการทำนุบำรุงรักษามรดกวัฒนธรรม อีกรกว่า ๘ กฎบัตร ซึ่งประเทศไทย ได้รับประโยชน์ส่วนที่มีมาตรฐานและมาตรการในการปฏิบัติที่รัดกุม แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นข้อผูกมัดที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด อำนาจประโยชน์แก่การดำเนินงานของกรมศิลปากร แต่ก็เป็นที่เข้าใจยากและสลับซับซ้อนยากแก่การปฏิบัติโดยผลการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะพระสังฆาธิการผู้มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่อยู่ภายในวัดและจัดกระจายในชุมชนในท้องถิ่น ดังนั้น การดำเนินงานใดๆ ควรต้องปรึกษาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของกรมศิลปากรจะเป็นการดีและรัดกุมที่สุด

บทที่ ๔

แนวทางการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในประเทศไทย

ในบทก่อนๆ ได้กล่าวถึงนิยามและความหมายของมรดกวัฒนธรรมของชาติ กระบวนการในการอนุรักษ์ นโยบาย และกลไกของรัฐบาล ในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ ส่วนใหญ่จะเป็นภารกิจของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (แต่เดิมสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ) ซึ่งมีพันธกิจในด้านอนุรักษ์โบราณสถานและเอกสารโบราณอย่างเป็นทางการ และดังได้กล่าวมาแล้วว่า มรดกวัฒนธรรมของชาติเหล่านี้จะเกี่ยวเนื่องกับศาสนาที่ชาวไทยนับถือมาแต่เดิม คือศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ แม้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยจะเป็นเมืองพระพุทธศาสนา แต่มรดกวัฒนธรรมที่ตกทอดมาก็มีอายุหลายร้อยปีหรืออาจหลายพันปี เช่นมรดกบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม มรดกวัฒนธรรมส่วนใหญ่ก็นับเนื่องในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม อาคาร สถานที่ก่อสร้าง เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร และพระนครศรีอยุธยา ตามที่ปรากฏอยู่ ตลอดจนเอกสารโบราณซึ่งมีการจัดเก็บ ดูแลรักษา อยู่ ณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ และสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมทั้งสถาบันไทยคดีศึกษาของมหาวิทยาลัยในภาคต่างๆ หน่วยงานหรือองค์กรของรัฐเหล่านี้มีศักยภาพสูง มีความพร้อมทั้งด้านบุคลากร อาคารสถานที่ และงบประมาณในการดำเนินการ กล่าวโดยรวมคือเป็นองค์กรระดับชาติที่กระจัดกระจายดำเนินการอยู่ในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

แต่ในระดับท้องถิ่นยังมีปัญหามากมายในการวางแผนจัดตั้งและจัดการ เพราะความไม่พร้อม ทั้งในด้านบุคลากร สถานที่ปฏิบัติงาน องค์ความรู้วิชาการ โดยเฉพาะงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง งานวิจัยนี้จึงศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการส่งเสริมให้องค์กรในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนเข้มแข็งได้สำนึกมีจิตร่วมกันที่จะดำเนินการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน ในอีกมุมมองหนึ่งในแง่ของความเป็นไปได้คือ หน่วยงานส่วนภูมิภาคของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อันได้แก่ วิทยาเขตและวิทยาลัยสงฆ์ในภาคต่างๆ เช่น ภาคใต้ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จังหวัดขอนแก่น ทั้งมหาวิทยาลัยของรัฐใน ๓ จังหวัดนี้ ก็มีสถาบันหรือศูนย์อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่แล้ว อีกประการหนึ่ง บทบาทของพระสงฆ์ก็มีหน้าที่อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นเป็นหัวข้อวิจัยดังนี้

๔.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

๔.๒ บทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการส่งเสริม และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

๔.๓ ศักยภาพในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยเครือข่ายงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : การศึกษาความเป็นไปได้ตามการวิเคราะห์ SWOT

๔.๔ แนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย : ข้อเสนอแนะจากการประชุมสัมมนากลุ่ม ๔ ภาค

๔.๕ สรุปความ

ทั้งนี้จักได้อธิบายตามหัวข้อเป็นลำดับไป

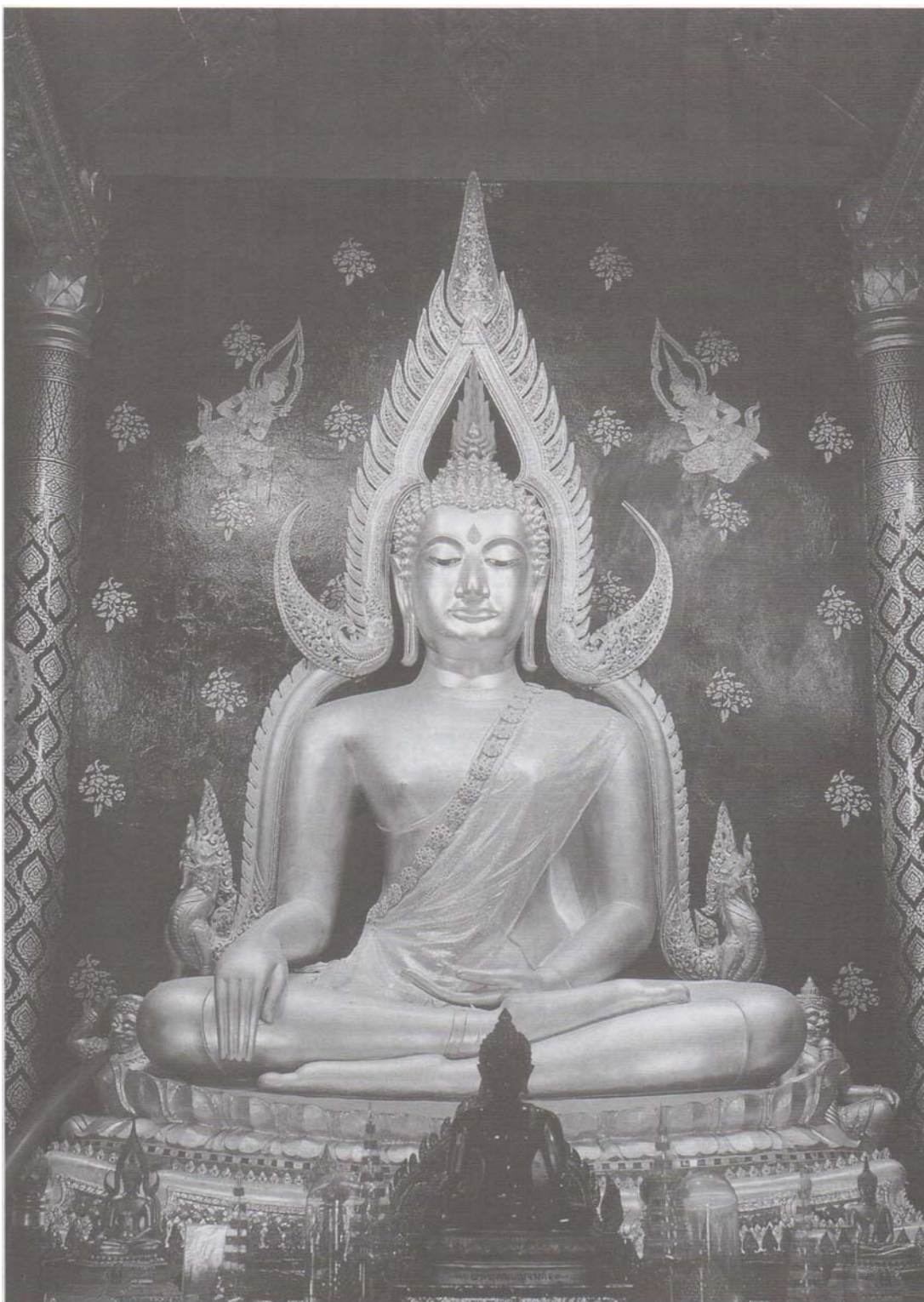
๔.๑ บทบาทของพระสังฆาธิการในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

เมื่อกล่าวถึงพระภิกษุสามเณรโดยทั่วไป อาจเรียกเป็นองค์กรรวมว่า “พระสงฆ์” และเมื่อพูดถึงพระสงฆ์จะมีผู้คนมองใน ๒ ลักษณะคือ สวาทของพระพุทธเจ้าผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยพักอาศัยอยู่ภายในวัด อีกลักษณะหนึ่งคือพระสงฆ์ในฐานะผู้มีบทบาทต่อสังคม ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายคามวาสีหรืออรัญญวาสี ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายปริยัติหรือฝ่ายปฏิบัติ แต่เมื่อมองในแง่การปกครองคณะสงฆ์แล้วเล็งความหมายถึง “พระสังฆาธิการ” ผู้บริหารคณะสงฆ์ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสขึ้นไป จนถึงสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม (มส.) เพราะฉะนั้น คำว่าพระสงฆ์ในที่นี้จึงไปถึงพระสังฆาธิการผู้มีบทบาทสำคัญในการปกครองดูแลพระภิกษุสามเณร และเป็นผู้นำชุมชนโดยปริยายในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

คำว่า "พระสังฆาธิการ" มาจากคำว่า "สังฆ" และ "อธิการ" แปลตามรูปศัพท์ว่า "พระภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์" "พระภิกษุผู้ทำงานคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง" ซึ่งในแม่บทท่านบัญญัติว่า หมายถึง "พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์"^{๑๐๐} พระสังฆาธิการ เป็นตำแหน่งพระภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นไว้ได้แก่ ระดับ เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าว จะมีอำนาจเต็มตามกฎหมายคณะสงฆ์ กฎ มติ คำสั่งของมหาเถรสมาคมครอบคลุมทุกส่วนในเขตปกครองหรือวัด พระสังฆาธิการ จึงมีลักษณะความเป็นผู้นำในการพัฒนาพระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด ในหมู่บ้าน และชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางศาสนา

พระสังฆาธิการ เป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองและในวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุม และส่งเสริมรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ จัดการและพัฒนาศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาการสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุและสามเณร

^{๑๐๐} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอำนาจเจริญ, โครงการประชุมพระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัดเจ้าคณะอำเภอ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๘.

พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ดูแลให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้ภิกษุและสามเณรมีจริยาวัตรตรงตาม ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย นับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ดูแลการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุและสามเณรไม่ให้ออกนอกพระธรรมวินัย และพระสังฆาธิการโดยเฉพาะเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส จะต้องบำรุงรักษาจัดการวัด และสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอยู่ในวัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และเป็นธุระในการอบรมศึกษาสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้สะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (ปัจจุบันอยู่ในสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม) ระบุถึงความสำคัญของพระสังฆาธิการว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบไปก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญเนื่องด้วยพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชน โดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่เคารพและเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๐๑}

พระสงฆ์กับการบริหารจัดการ ถือว่าพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะพระสงฆ์จะทำอะไรเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายในวัดหรือนำพาพุทธศาสนิกชนทำตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ พระสงฆ์มีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะพระสงฆ์มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด สามารถให้ความรู้ที่ตนเองได้ศึกษามาเพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและสังคมประเทศชาติ^{๑๐๒}

ดังนั้นพระสังฆาธิการ จึงเป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติตามภารกิจของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรือง และสร้างศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา และสร้างความเข้มแข็ง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

๔.๑.๑ บทบาทของพระสังฆาธิการ

๔.๑.๑.๑ บทบาททั่วไปของพระสังฆาธิการ

พระสังฆาธิการ มีบทบาทหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีหลักการปกครองคือ มุ่งความสงบเรียบร้อย มุ่งความเจริญงอกงาม และมุ่งความสามัคคีปรองดอง ซึ่งทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นเครื่องหมายสมรรถภาพในการปกครอง ในขณะที่เดียวกันการปกครองพระสงฆ์ให้ได้ผลดีตามหลักดังกล่าวนี้^{๑๐๓}

พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ทุกรูปต้องพัฒนาตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยก่อนเป็นประการแรก ประการที่สองจะต้องมีรูปแบบการปกครองในวัดวาอารามให้เรียบร้อย และประการ

^{๑๐๑} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า คำนำ.

^{๑๐๒} สิริวิวัฒน์ ศรีเครือตอง, “พระสงฆ์กับภาวะผู้นำ”, ใน *รวมบทความ สารนิพนธ์พุทธศาสนธรรมหาบัณฑิตประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๑*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๖.

^{๑๐๓} พระธรรมญาณมุนี (ททองย้อย กิตติทินโน), *วัดช่วยบ้านได้อย่างไร การแสวงหาเส้นทาง การพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : เอกสารอัสสัมชัญ, ๒๕๒๖). หน้า ๔๗.

สุดท้ายจะต้องจัดรูปแบบในการศึกษาเล่าเรียนแผนกพระปริยัติธรรมชั้น เช่น แผนกนักธรรม แผนกบาลี ขึ้นในวัดของตน นอกจากนี้จะต้องอบรมวิปัสสนากรรมฐานให้กับพระภิกษุสามเณร เรียกว่าพัฒนาจิตใจของพระภิกษุสามเณรให้มีความมั่นคง เพื่อพระภิกษุสามเณรจะได้นำหลักการพัฒนาจิตใจนี้ไปสู่เด็ก หรือเยาวชน หรือยุวพุทธ ให้หันเข้ามาศึกษาหาความรู้ด้านพระพุทธศาสนา เรียกว่าจริยธรรม การให้การศึกษาด้านจริยธรรมก็คือการเปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น การเปิดโรงเรียนเด็กเล็ก ที่เรียกว่าเด็กก่อนเกณฑ์ ซึ่งเป็นโครงการของมหาเถรสมาคม ก็เพื่อเป็นการชักจูงเด็กเล็กให้หันเข้ามาฟังพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็มีบทบาทช่วยเหลือเด็กเล็กด้วยเมตตาธรรม เด็กเล็กเหล่านี้ ก็คือลูกหลานชาวบ้านที่ต้องออกไปประกอบอาชีพ เมื่อวัดรับดูแลลูกหลานให้ ความเลื่อมใสศรัทธาต่อวัด ต่อพระพุทธศาสนาก็บังเกิดขึ้นกับประชาชน^{๑๐๔}

จึงเห็นได้ว่า พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส นอกจากจะมีหน้าที่ในการดูแลวัดพัฒนาวัดแล้ว ยังต้องช่วยเหลือและพัฒนาชุมชนพร้อมกันไปด้วย พระสังฆาธิการเป็นนามบัญญัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่การปกครองคณะสงฆ์ ในเขตปกครองของตน ได้แก่ การรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษา สงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ รวมทั้งการนิคหกรรมหรือการวินิจฉัยอธิกรณ์ หรือความผิดทางพระธรรมวินัยของพระภิกษุ

กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดจริยาพระสังฆาธิการ ซึ่งพระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามบทบาทของพระสังฆาธิการดังต่อไปนี้

๑. ต้องเคารพเอื้อเฟื้อต่อกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด

๒. ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยอำนาจหน้าที่ ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยคำสั่งนั้น ให้เสนอความเห็นคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบคำสั่งและเมื่อได้คัดค้านดังกล่าวมานั้นแล้ว แต่ผู้สั่งมิได้ถอนหรือแก้คำสั่งนั้น ถ้าคำสั่งนั้นไม่ผิดพระวินัยต้องปฏิบัติตาม ต้องรายงานจนถึงผู้สั่งในกรณีมีการคัดค้านคำสั่งให้ผู้ส่งรายงานเรื่องทั้งหมดไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตน เพื่อพิจารณาสั่งการต่อไป ในการปฏิบัติหน้าที่ ห้ามทำขามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่จะได้รับการอนุญาตพิเศษเป็นครั้งคราว

๓. ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้เกิดความเสียหายแก่การคณะสงฆ์และการพระศาสนาและห้ามมิให้ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันควร

๔. ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบและห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร

๕. ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตนและผู้อยู่ในปกครอง

๖. ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีในหมู่คณะและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบ

^{๑๐๔} พระครูมงคลคีลวงค์, พระมหาอรุณ ธีรปญโญ, และพระศรีรัตนมุนี, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท การแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : เอกสารอัสสัมชัญ, ๒๕๒๖). หน้า ๕๘.

๗. ต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์และการพระศาสนา
 ๘. ต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยังไม่ควรเปิดเผย ทั้ง ๘ ข้อนี้ เป็นจรรยา
 อันพระสังฆาธิการต้องถือปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด เพราะละเมิดแล้วย่อมได้รับโทษฐานละเมิด

๔.๑.๑.๒ บทบาทและหน้าที่ของพระสังฆาธิการในสังคมปัจจุบัน

วัดเป็นสถานที่ให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิตและชุมชนตามชุมชนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทย
 อย่างมาก วัดเคยเป็นศูนย์กลางของผู้คนในสังคมชาวไทย ทุกเพศทุกวัย ทุกสถานะ คนไทยจะไปวัดกัน
 บ่อยครั้งเพื่อประกอบประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา เล่าเรียน เขียนอ่าน และพบปะหาความรู้ วัดจึงมี
 บทบาทหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมะ ทางกาณ์ดำเนินชีวิตที่เหมาะสมที่ควร เป็นแหล่งรวบรวม
 วรรณกรรมและศิลปกรรม อาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทเป็นผู้นำทางความคิด เป็นศรัทธา
 ของประชาชนเทียบเท่ากับหัวหน้าชุมชนหรือผู้บริหารคนหนึ่ง

ในปัจจุบัน คงต้องยอมรับกันว่า สภาพสังคมและวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของคนไทย
 เปลี่ยนไป ชีวิตในเมืองหลวงและในเมืองใหญ่ ๆ เปลี่ยนมาก ส่วนชีวิตในชนบทแม้จะเปลี่ยนไม่มาก
 เท่ากับเมืองใหญ่ๆ แต่ก็นับว่าคนไทยต้องชวนช่วยเรื่องการสร้างฐานะมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีความ
 สะดวกสบาย ความทันสมัยทางวัตถุมากขึ้น และวันหยุดวันว่างของคนไทยก็ต้องการจะรับเอามหรสพ
 ความบันเทิงจากสื่อทันสมัยแบบต่างๆ ดังนั้น ชีวิตคนไทยในทุกวันนี้จึงห่างจากวัดมากขึ้นทุกที

อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตคนไทยก็ยังไม่อาจขาดจากพระสงฆ์ได้ จึงเป็นหน้าที่สำคัญของพระ
 สังฆาธิการที่จะต้องพยายามดูแลบริหารพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาของประชาชนต่อไป ไม่
 ว่าสถานะของสังคมจะก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร หน้าที่ของพระสังฆาธิการที่จะพยายามทำเพื่อ
 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนก็ยังคงเป็นหน้าที่ที่มีมาแต่เดิมในอดีตและพัฒนาให้เหมาะสมกับยุค
 สมัยดังนี้คือ

๑. บำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้สะอาด เรียบร้อย สวยงาม เป็นที่เจริญศรัทธา แก่ผู้เข้ามาในวัด

สิ่งที่คุณจำนวนมากคาดหวังจากการมาวัด นอกจากธุรกิจโดยตรงแล้ว ก็คือต้องการพบ
 กับบรรยากาศที่สงบสุข มีความเรียบร้อย สวยงาม เกิดศรัทธา และเกิดความรู้สึกที่ดีต่อศาสนา

ดังนั้น พระสังฆาธิการควรให้ความสำคัญต่อการดูแลทำความสะอาดวัด ความมีระเบียบใน
 บริเวณวัด ตลอดจนจัดบริเวณของผู้ทำกิจกรรมในวัดให้มีความสะดวกสบายเหมาะสม จัดระเบียบของ
 ผู้ที่อาศัยอยู่ในวัด ตลอดจนเอาใจใส่ดูแลสัตว์ภายในวัด ให้มีที่อยู่ที่ดี และมีการสาธารณสุขที่
 เหมาะสม

บางคนอาจมีได้มีฐานะโดยตรงในการมาวัด หากต้องการเป็นสถานที่พักผ่อน หาความสงบ
 หรือมาเที่ยวชมศิลปกรรม วัดที่งดงาม สะอาดและสงบ ย่อมสร้างศรัทธาได้อย่างมาก ขณะเดียวกันผู้ที่
 ต้องการประกอบศาสนกิจ ประเพณี พิธีกรรม ก็ย่อมพอใจที่จะมาวัดที่มีบรรยากาศที่น่าเคารพศรัทธา
 เช่นกัน

^{๑๐๕} สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือพระสังฆาธิการ
 และพระวินยาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗๐.

๒. ดูแล รักษาสมบัติต่างๆ ที่มีคุณค่าภายในวัดให้อยู่ในสภาพดี

สมบัติและทรัพย์สินภายในวัดหลายสิ่งหลายอย่าง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางวิชาการทางวัฒนธรรม แม้จะมีใช้โบราณวัตถุที่จะต้องขึ้นทะเบียนตามกฎหมายก็ตาม ของใช้ที่มีมาแต่เดิมในวัดหลายแห่ง เช่น รัชชิ่ง กลองเพล เรือพระ หรือของที่ชาวบ้านถวายให้แก่วัด ในปัจจุบันเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่า หากพระสังฆาธิการท่านใดเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ภายในวัดของท่านเก็บรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดี เมื่อสิ่งของเหล่านี้เสื่อมสภาพก็ดำเนินการอนุรักษ์ ซึ่งจะทำให้ความรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรมแก่ชาวบ้านเป็นอย่างดี หากวัดใดมีหัตถกรรมที่มีคุณค่าเช่นนี้เป็นจำนวนมากพอสมควร และได้รับการดูแลไว้เป็นอย่างดี วัดนั้นจะเป็นสถานที่ที่คนมาเยี่ยมมากขึ้น จนอาจจัดการและพัฒนาให้เป็นพิพิธภัณฑ์หรือเป็นสถานที่สำคัญขึ้นได้

๓. ทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน

พระภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ยกย่องเป็นที่ปรึกษา เป็นเสมือนครูของชาวบ้าน ในอดีตวัดเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาแทบทุกแขนงวิชา พระสงฆ์ทำหน้าที่ครูผู้สั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้ โดยเฉพาะการอ่านการเขียนหนังสือแก่เด็ก ปัจจุบันแม้พระสงฆ์จะไม่ได้เป็นครูสอนหนังสือแก่เด็กแล้ว แต่พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาก็ยังเป็นครูสอนในการปฏิบัติธรรมตามคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณรและพุทธศาสนิกชน

การสอนธรรมะในวาระต่างๆ เช่นในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันพระ หรือโอกาสพิเศษต่างๆ พระสามารถเสริมความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้านได้มาก พุทธศาสนิกชนที่เป็นชาวบ้านในท้องถิ่นมีความเคารพเชื่อฟังพระสงฆ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว มักจะยินดีปฏิบัติตามคำสั่งสอนอบรมของพระสงฆ์โดยง่าย

ความรู้อันเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านสามารถสอดแทรกในระหว่างการเทศนาธรรมในที่ต่างๆ ฉะนั้นจึงควรได้รับการศึกษาหาความรู้ในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนมาถ่ายทอด เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและส่งเสริมคุณภาพชีวิตชาวบ้าน เรื่องที่ส่งเสริมและประโยชน์สุขต่อชุมชนที่สำคัญได้แก่ การรักษาสุขอนามัยในครอบครัว การดูแลสิ่งแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และการรักษากฎหมาย เป็นต้น

พระสามารถนำวิทยาการความรู้ที่เป็นประโยชน์มาถ่ายทอดให้แก่ประชาชนโดยการศึกษาหาความรู้ต่างๆ จากสื่อหลายแขนง เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และนอกจากพระจะเป็นผู้เรียนรู้มาถ่ายทอดเองโดยตรงแล้ว จะต้องเป็นผู้ประสานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านให้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การสนับสนุนดำเนินการโครงการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่น ในการดูแลรักษาโบราณสถานโดยจัดอาสาสมัคร อบรมสั่งสอนชาวบ้าน ให้เห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมเพื่อการดูแลรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในท้องถิ่นให้คงสวยงามและทรงคุณค่าอยู่เสมอ เช่นการดูแลถากถางทำความสะอาดโบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นประจำ

นอกจากการถ่ายทอดวิทยาการความรู้ต่างๆ แล้ว พระควรจะได้มีส่วนปลูกฝังนิสัยที่ดีแก่ชุมชนด้วย เช่นนิสัยในการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและศิลปกรรมให้ชาวบ้านได้เห็นคุณค่า

ของสิ่งดังกล่าว ความจำเป็น ในวิถีชาวบ้านผู้ด้อยการศึกษาที่ควรส่งเสริมนอกจากความรู้ในด้านอื่นแล้วคือ การรู้กฎหมายหลักๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน

๔. บทบาทต่อชุมชนด้านศาสนกิจและพิธีกรรม

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยแล้ว ชาวไทยได้รับถือศาสนานี้เป็นส่วนใหญ่ จนกล่าวได้ว่า สถานทางศาสนาคือวัดและพระสงฆ์ ได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนอย่างแนบแน่น แม้กระทั่งพิธีกรรมบางประเภทที่พระสงฆ์ยึดถือปฏิบัติอยู่นั้น ก็กลายมาเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประชาชนพลอยยึดถือปฏิบัติด้วยเช่นกัน อาทิ เช่นการแสดงความเคารพระหว่างผู้น้อยและผู้ใหญ่ หรือระหว่างผู้มีศักดิ์เสมอกัน เป็นต้น ธรรมเนียมนี้สังคมชาวบ้านได้นำมาใช้กับผู้น้อยที่ฟังปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ด้วย ซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า อปจายะ แปลว่า ความอ่อนน้อม

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของขนบธรรมเนียมต่างๆ อีกหลายประการในสังคมที่เป็นสิ่งที่ดีงาม และถือเป็นมารยาทของผู้ดีที่จะฟังปฏิบัติ เช่นมารยาทในการรับประทานอาหาร ซึ่งเราก็นำมาจากวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ การใช้ช้อนกลางในการรับประทานอาหารร่วมกับผู้อื่นเพื่อการเข้าสู่สังคมแบบไม่เก้อเขิน ดังนี้ เป็นต้น

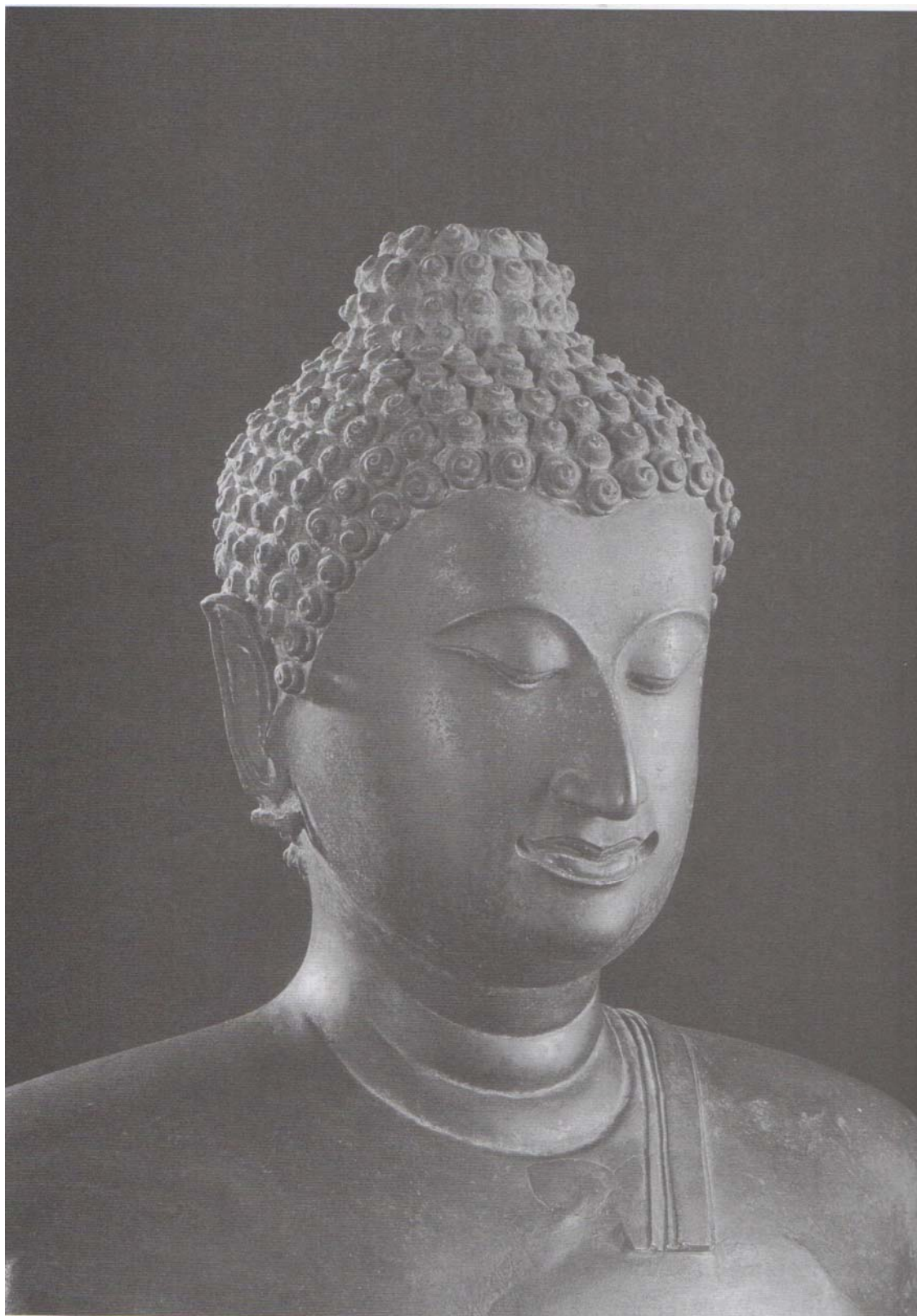
ส่วนในด้านประเพณีต่างๆ ที่ยังยึดถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้ เช่น ประเพณีทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น หรือคตินิยมการก่อกองเจดีย์ทราย จุดประสงค์ก็คือเพื่อจะทำนุบำรุงวัดและมุ่งหมายให้สร้างความสามัคคีในสังคม เฉพาะอย่างยิ่งคติของคนไทยแต่โบราณถือว่าการไปวัด เมื่อกลับมาเยี่ยมมีดินติดเท้ามา เพื่อเป็นการชดเชยจึงมีการขนทรายเข้าวัดแทนดิน

นี่คือสิ่งที่ดีงาม อันถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา โดยพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำพิธี และสังคมชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว แต่ปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างก็ถูกต่อเติมจนหาสาระมิได้ จึงควรอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะเป็นผู้นำเอาสาระที่แท้มาสั่งสอนชาวบ้าน ให้รู้ถึงแก่นแห่งศาสนกิจ พิธีกรรม หรือขนบธรรมเนียมนั้นๆ ซึ่งจะปลูกสำนึกที่มีเหตุผลแก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี อันจะก่อให้เกิดศรัทธาแก่วิญญูชนที่มีใจฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทั้งนี้ นอกจากจะอนุรักษสิ่งที่ดีงามทางวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นผลสะท้อนกลับให้แก่สังคมเกิดความสุข ความร่มเย็น อันเป็นสิ่งที่ทุกสังคมปรารถนาอย่างยิ่ง

๔.๑.๑.๓ บทบาทในด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

๑. แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ

แนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ อาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ไทยกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในอดีต แต่เดิมลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในอดีต จะเป็นไปในบทบาทผู้พิทักษ์รักษา เนื่องจากพระสงฆ์แต่ก่อนจะมีความคิดในเรื่องอนุรักษ์อย่างมาก มักเป็นผู้รวบรวมโบราณวัตถุจากที่ต่าง ๆ มาไว้ที่วัดของตนหรือบางครั้งเป็นผู้ทำการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปโบราณที่ถูกทิ้งร้างไว้ในที่ต่าง ๆ ด้วยเจตนา

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย เป็นพุทธศิลป์ที่งดงามอ่อนช้อยที่สุด

บริสุทธิ์ ที่ปรารถนาให้พระพุทธรูปเหล่านี้อยู่ในสภาพดี ไม่ทรุดโทรม หักพัง เป็นที่น่าสังเวชใจแก่ผู้พบเห็น

กิจที่พระสงฆ์ปฏิบัติดังกล่าว ปรากฏนับแต่สุโขทัยจากศิลาจารึกหลักที่ ๒ วัดศรีชุม กล่าวถึง สมเด็จพระมหาศรีศรัทธาราชจุฬามณี พระสงฆ์องค์สำคัญในสมัยสุโขทัยซึ่งมีบทบาทในการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ศาสนสถานโบราณที่ถูกทิ้งร้างตามป่า รวมทั้งเก็บรวบรวมชิ้นส่วนพระพุทธรูปที่แตกหักทรุดโทรมมาต่อให้เป็นองค์ เพื่อการสักการะยังความปิติแก่พุทธศาสนิกชนดังตัวอย่างข้อความในจารึกที่กล่าวว่า

สมเด็จพระมหาศรีศรัทธาราชจุฬามณีเป็นเจ้า เอาตนเข้าไปเลิกไปก่อกระทำพระมหาธาตุ หลวงคีน พระมหาธาตุด้วยสูงเก้าสิบห้าวาไม้ เนื้อพระธาตุไซ้ สองอ้อม สามอ้อม พระศรีศรัทธาราชจุฬามณีเป็นเจ้าพยายามให้แผ้วถางแล้ว จึงก่ออิฐขึ้นเจ็ดวาสหายปุนแล้วบริเวณพระธาตุหลวงก่อใหม่เก้าสูงได้ร้อยสองวา^{๑๐๖}

ลักษณะความสัมพันธ์ของพระสงฆ์ที่มีต่อหลักฐานทางโบราณคดีในแง่ของการช่วยเหลือซ่อมแซม บูรณะศาสนวัตถุที่ชำรุดผุพังนั้น น่าจะมีสืบเนื่องมาตลอด เพราะพระสงฆ์มักมีจุดมุ่งหมายไปในที่ต่างๆ เสมอ ย่อมมีโอกาสพบเห็นบรรดาโบราณสถาน โบราณวัตถุมากกว่าคนทั่วไป ทั้งนี้หากโบราณสถานวัตถุเหล่านั้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนา อาทิ วิหาร พระพุทธรูปที่อยู่ในสภาพทรุดโทรม ประกอบกับความปรารถนาดีไม่นิ่งดูดาย เพิกเฉย พระสงฆ์มักดำเนินการซ่อมแซมสิ่งนั้นตามกำลังเท่าที่สามารถกระทำได้ อาจวิธีชักชวนชาวบ้านให้ร่วมบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุนั้น ด้วยกิจดังกล่าวถือเป็นวัตรอันพึงปฏิบัติในหมู่สงฆ์

หลักฐานในเรื่องนี้มีกล่าวไว้ในจดหมายเหตุเรื่องสมณทูตไปลังกาทวีปเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมณทูตไทย จำนวน ๘ รูปเดินทางไปลังกาเพื่อสืบข่าวคราวและเหตุการณ์ในพระพุทธศาสนา ภายหลังจากที่ลังกาทกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ระหว่างการเดินทางผ่านอินเดีย เมื่อสมณทูตไทยเดินทางถึงนาคปุตตัม พบพระพุทธรูปปางสมาธิชำรุดจมดินอยู่ในสภาพน่าสังเวชใจ คณะสงฆ์ไทยจึงร่วมกันยกพระพุทธรูปจากดิน และทำความสะอาดพระพุทธรูปดังกล่าวตามกำลังศรัทธาและความคิดในขณะนั้น

ฝ่ายพระสงฆ์ทั้งปวงชวนกันเหยอยยกขึ้นแล้วตักน้ำมาชำระขัดสี บางองค์ก็เปลื้องอังสะห่มบูชา บางองค์เอาร่มไปกั้น ให้คฤหัสถ์เอาทองไปปิด เอาชาดแต้มพระโอษฐ์ พระศอก

จากนั้นจึงเดินทางต่อ เมื่อถึงเมืองโกลปุตตัมพบพระพุทธรูปศิลาชำรุด องค์หนึ่งล้มคว่ำอยู่ริมทางถนน คณะสมณทูตไทยจึงหยุดการเดินทางไว้ชั่วคราว ช่วยกันยกและทำความสะอาดพระพุทธรูปนั้น ดังที่เคยกระทำที่เมืองนาคปุตตัมอีกครั้งหนึ่ง

ได้เห็นพระพุทธรูปศิลาองค์หนึ่งล้มคว่ำอยู่ริมทางถนนถนนก็ชวนกันยกขึ้น วัดคูหาตกกว้าง ๒ ศอกข้างไม้ พระองค์สูง ๒ ศอก ๗ นิ้ว แต่พระนาสิกและพระอุระเบื้องขวา พระกรทั้ง ๒ นั้น

^{๑๐๖} กรมศิลปากร, **จารึกสมัยสุโขทัย**, (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๒๗),

แตกทำลายเสียแล้ว ชวนกันไปตักน้ำมาชำระขจัดสี ต่างองค์ก็เปลื้องเอาอังสะแลสไบออกแล้วให้
คฤหัสถ์เอาทองคำปิดพระพักตร์ เอาชาดแต้มพระโอษฐ์ พระศอ พระเมาลี พระอุณาโลม

นอกจากกรณีดังกล่าวแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเป็นพระสงฆ์
ได้เสด็จจุดธูปไปตามที่ต่างๆ เพื่อทอดพระเนตรโบราณวัตถุ ตามแหล่งชุมชนโบราณสำคัญของ
ประเทศหลายแห่ง อาทิพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ที่เป็นจุดเริ่มต้นให้มีพระราชดำริในการบูรณะ
และทรงศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปสถานแห่งนี้ในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพบศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง
และศิลาจารึกพระมหาธรรมราชา (ลิไท) ณ เมืองเก่าสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ
ให้ย้ายศิลาจารึกดังกล่าวมาเก็บรักษาไว้ในกรุงเทพมหานคร จากนั้นทรงอ่านและแปลความในศิลา
จารึก พ่อขุนรามคำแหงจนสำเร็จ และนับเป็นหลักฐานสำคัญที่บอกเล่าเกี่ยวกับดินแดนในสุโขทัยใน
อดีต ^{๑๐๗}

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้งที่ทรงดำรงเพศบรรพชิตทรงมีบทบาท
สำคัญต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานสำคัญ ต่อการศึกษางานด้าน
โบราณคดีในประเทศไทยในเวลาต่อมา

ความสัมพันธ์อีกแง่หนึ่งของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม คือ การเป็น
ผู้พิทักษ์ดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งถือเป็นเสนาสนะและศาสนวัตถุของวัด เนื่องจากวัดใน
ประเทศไทยมิได้เป็นเพียงศาสนสถาน ที่พักอาศัยศึกษา ปฏิบัติพระธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจ
ของพระสงฆ์เท่านั้น หากแต่ยังเป็นศูนย์รวมของความเจริญรุ่งเรืองในวัฒนธรรมในครั้งอดีตของไทย
บ่งชี้ถึงพลังอำนาจแห่งความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนา ดังปรากฏในงานศิลปกรรมอันเนื่องใน
พระพุทธรูปที่มีความงดงาม วิจิตรบรรจงประณีต อย่างที่ไม่อาจทำขึ้นใหม่ให้เหมือนได้ในปัจจุบัน
อาทิ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป เป็นต้น พระสงฆ์ในฐานะผู้พำนักพักอาศัยในวัด จึงมีหน้าที่ใน
การดูแลรักษา ให้คงอยู่ต่อไป

พระสงฆ์อดีตมีความรู้เรื่องงานช่างศิลปปะเป็นอย่างดี สามารถดูแลรักษาโบราณสถาน
โบราณวัตถุ อันทรงคุณค่าในวัดได้ด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์งานศิลปกรรมหรือเสนาสนะ
ภายในวัดได้อย่างงดงาม เช่น วัดเกาะแก้วสุทราวาส จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งมีศาลาการเปรียญขนาดใหญ่
โครงสร้างภายในเป็นลายตักแตงเสาลายทอง มีดาวเพดาน แกะด้วยฝีมืออันวิจิตรงดงาม หลักฐานอีก
ประการหนึ่งที่แสดงถึงความสามารถในเชิงช่างของพระสงฆ์ในอดีตได้อย่างชัดเจน คือ “โครงต้น
ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน” พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
ที่กล่าวถึงพระสงฆ์ในวัดต่างๆ ซึ่งรวบรวมดำเนินการปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ใน
รัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

ช่างขี้สืบสร้าง	ฐานองค์ พระนา
กำกับกิจฝ่ายสงฆ์	พวกนั้น
วินัยธรวัดระฆังคง	คุมควบ อยู่เอย
เกณฑ์กะพระช่างปั้น	จ่ายถ้วย ควรเสมอฯ

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๖.

มหาเนียมสนับเอกอ้าง	ออกนาม ช่างภา
ชีช่างสองอาราม	มอบให้
ราชสิทธิ์ชนสงคราม	คุมควบ เขียนแสบ
ถ้วนถึ ช้างานได้	เฉกเช่น ถานาฯ
สงฆ์สรอวาาสห่า	แห่งจัด มาภา
ราชคฤห์เคลือวลลิวัด	ปากน้ำ
หงส์กลางช่างสันทัด	ทุกรูป
รจิตเล่นถุมิตล้า	เลอศล้นลายระบายฯ ^{๑๐๘}

จากการที่พระสงฆ์เป็นช่างมีความรู้ในเรื่องการดูแลรักษาสิ่งของภายในวัด เป็นเหตุให้พระสงฆ์ต้องมิกิจอันเกี่ยวกับการซ่อมแซม ความผูกพันอันเกิดจากการเป็นผู้สร้างสรรค์ จึงเกิดในจิตใจ ปัญหาในการทำลาย หรือปล่อยให้ศาสนวัตถุในวัดผุพังเสียหายมีน้อยมาก

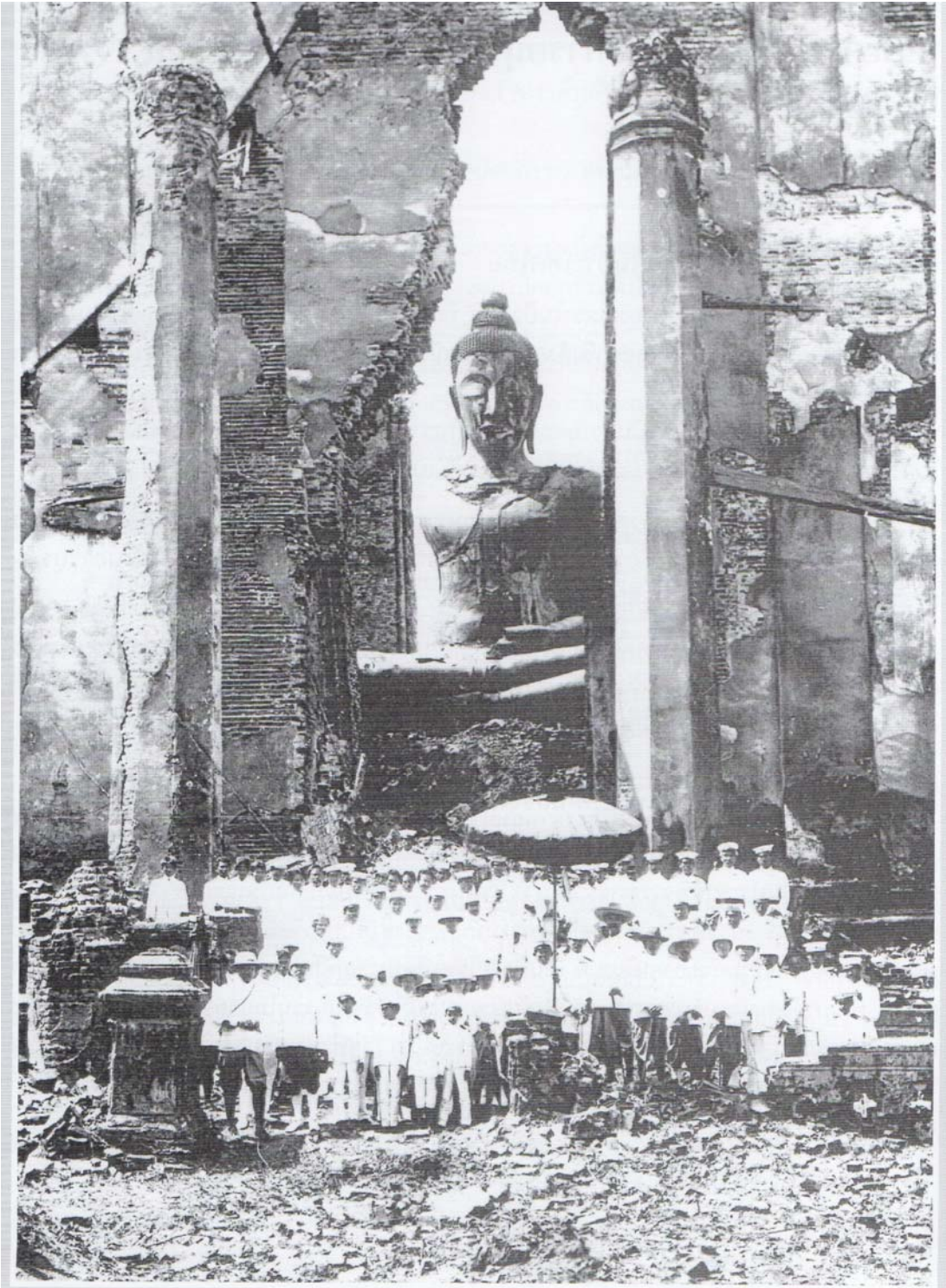
ดังนั้น หลักฐานทางโบราณสถาน โบราณวัตถุในวัด จึงได้รับการอนุรักษ์ให้คงสภาพเดิมอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นช่างเริ่มลดลง เมื่อมีหน่วยของฆราวาสมาทำหน้าที่แทนกล่าวคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นพระสงฆ์ที่เป็นช่างยังมีมากพอสมควร แต่หลังจากที่กรมช่างสิบหมู่ ซึ่งรวบรวมผู้มีความรู้เรื่องช่างเข้าด้วยกัน พระสงฆ์ที่ความรู้ในงานช่างมีโอกาสนำความรู้ในงานช่างน้อยลง เพราะการซ่อมแซมวัดเริ่มมีช่างหลวงมาทำหน้าที่แทนมากขึ้น การสืบทอดวิชาช่างจึงค่อยขาดหายไป จนถึงในปัจจุบัน เหลือพระสงฆ์ที่มีความรู้เรื่องช่างน้อยลงมาก การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุในวัดจึงไม่สามารถทำได้เอง ต้องเป็นหน้าที่จากทางราชการ ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ระหว่างพระสงฆ์และหน่วยงานราชการอยู่เสมอ ถือเป็นสัญญาณแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงทางความสัมพันธ์ของพระสงฆ์ต่อการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรม และปรากฏชัดเจนมากขึ้นจากพระราชนิพนธ์ที่ยาวเมืองพระร่วง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งเมื่อดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินครั้งเริ่มจากเมืองกำแพงเพชร สุโขทัย สวรรคโลก อุตรดิตถ์ พิษณุโลก และพิจิตร ระหว่าง วันที่ ๔ มกราคม - ๖ มีนาคม ๒๔๕๐ ทรงพระราชนิพนธ์ถึงโบราณสถาน แห่งหนึ่งในเมืองสุโขทัยที่มีการปฏิสังขรณ์ จนทำให้โบราณสถานนั้นเสียรูปทรงความเป็นของเดิมแท้ไปว่า

จากวัดตระพังทองไปคูวัดร้าง ซึ่งราษฎรเรียกว่า วัดใหม่ จะเป็นวัดมาครั้งไรก็ไม่ปรากฏวัดนี้มีคูรอบ ภายในจังหวัดคุณนั้นมีที่กว้าง ๑ เส้น ๘ วา ยาว ๓ เส้น คุณนั้นคงจะเป็นสี่มา ที่บนเกาะกลางนั้นมีวิหาร รูปร่างขอบกลตั้งอยู่บนลานยกพื้นดินขึ้นไปประมาณ ๔ ศอก มีบันไคขึ้นวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมรี กว้าง ๖ วา ยาว ๑๕ วา มีเสาใหญ่ๆ รูปกลมก่อด้วยแลงแผ่นเล็กๆ ทางด้านตะวันออกและตะวันตก มีมุขเด็จทางด้านตะวันออกทะลายเสียแล้ว แต่ตะวันตกยังเป็นรูปร่างเรียบดี ยังแลเห็นบัวที่ฐาน บนมุขเด็จมีพระปรารักษ์ย้อมๆ ตั้งอยู่หน้าเป็นมุขเด็จปราสาท ที่วิหารด้านเหนือนอกแถวเสาออกมา มีผนังปูนเกลี้ยงๆ ที่ผนังมีหน้าต่างช่องใหญ่ๆ รูปสี่เหลี่ยมเหมือนหน้าต่างโบสถ์ในปัจจุบันนี้

^{๑๐๘} กรมศิลปากร, **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, ๒๕๑๐), หน้า ๓๑๘-๓๑๙.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนางเจ้าสุวัทนา วรราชเทวี ทรงฉาย ณ บริเวณหน้า
พระวิหารพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉาย ณ บริเวณหน้าพระวิหารพระมงคลบพิตร

พอแลเห็นหน้าต่างก็เดาว่าเป็นขึ้นใหม่ ครั้นพิจารณาดูพอจะสังเกตเห็นได้ว่า ผนังวิหารตลอดถึงเสา
บุษบกที่มุขเด็จ และพระปราสาทที่มุขเด็จนั้นเป็นของเพิ่มเติมขึ้นใหม่ทั้งสิ้น ก่อด้วยอิฐแผ่นใหญ่เสริมขึ้น
ไปบนฐานแลงของเดิม ฐานชุกชีที่รองพระประธาน ก็เป็นชั้นที่เติมขึ้นภายหลัง แลเห็นได้ชัดเจนที่ตรง
รอยต่อกับเสาเดิมไม่สนิท เป็นพยานอยู่ว่า คนทำละครวากัน พอจะเดาต่อไปได้ว่า วิหารนี้คงทิ้งร้าง
อยู่แล้วมีผู้มาปฏิสังขรณ์ขึ้น คือตอนที่ทำด้วยอิฐนั้น และโดยที่ไม่รู้จักนามวัด จึงได้เลยเรียกว่าวัดใหม่
ทั้งยังทรงพบว่า ประชาชนบางกลุ่มมีความคิดในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานที่เบี่ยงเบนไปจาก
แนวเดิม ยังทรงชี้ถึงภาวะวิกฤติดังกล่าว^{๑๐๙}

บางคนแทบจะไม่ทราบวาทีกำแพงเพชรมีเมืองเก่าที่จะเที่ยวดูเล่นได้ เมื่อผ่านไปแลเห็น
กำแพงเมืองเก่าก็พอทราบได้มีเมืองเก่าเท่านั้น ไม่ได้นึกอยากดูหรืออยากทราบต่อไป บางคนถึงกับ
อุทานวาทว่า เมืองเก่านี้จะไปดูอะไรปานนี้ จนปรักหักพังเสียหายหมดแล้ว เพราะเรามีความคิดเช่นนี้
เรื่องราวของชาติจึงได้สูญเรื้อนาก ชาวเราไม่รู้ละอายแก่ชาติอื่นๆ เขาบ้างเลย น่าจะประสงค์ที่จะอวดว่า
เราเป็นชาติที่แก่ กลัวยากจะลืมความแก่ของชาติเสีย อยากแต่จะตั้งหนึ่งใหม่ เริ่มด้วยสมัยเมื่อเรา
รู้สึกวาทเดินสู่ทางเจริญแบบยุโรปแล้วทั้งนั้น ข้อที่ประสงค์เช่นนี้ก็เพราะประสงค์จะให้ชาวยุโรปนิยมว่า
ชาติไทยไม่เคยเป็นชาติ “ป่า” เลย พอเกิดขึ้นก็จำเจริญเทียมหน้าเพื่อนเลยทีเดียว ข้อนี้เป็นข้อที่เข้าใจ
ผิดโดยแท้ ชาวยุโรปไม่นับถือทั้งของใหม่ทั้งชาติใหม่ นิยมในของโบราณและชาติที่โบราณมากกว่า
ทั้งนั้น ในหมู่เมืองประเทศยุโรปเองแข่งกันอยู่เสมอว่า ชาติไหนจะค้นเรื่องราวของชาติได้นานกว่ากัน
เพราะฉะนั้น นิยมเห็นวาท การตัดอายุของชาติตนเป็นของควรกระทำนั้นเป็นการนิยมผิดเท่ากับการ
หมิ่นประมาทผู้ใหญ่ว่างุ่มง่ามใช้ไม่ได้ ซึ่งเป็นความผิดคนสมัยใหม่บางพวก^{๑๑๐}

ด้วยตระหนักถึงความสำคัญแห่งโบราณสถานที่เป็นส่วนเสริมสร้างเกียรติภูมิในชาติ และ
เพื่อดำรงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ก่อตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการดำรงรักษามรดกของชาติ คือ
กรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ทั้งยังทรงมีพระบรมราชโองการ เรื่องประกาศจัดตรวจรักษาของ
โบราณ เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๖ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้กรรมการหอสมุด
วชิรญาณสำหรับพระนคร มีหน้าที่อีกประการหนึ่ง คือ เป็นพนักงานอำนวยความสะดวกตรวจรักษาของโบราณ
ในพระราชอาณาเขต ให้มีหน้าที่ ดังนี้

ข้อที่ ๑ ให้พิเคราะห์เลือกสรรและกำหนดวาท ของโบราณแห่งใดและสิ่งใด ควรตรวจรักษา
ไว้สำหรับบ้านเมืองบ้าง

ข้อที่ ๒ ให้คิดอ่านวิธีการตรวจตรารักษาของโบราณ ซึ่งสมควรจะรักษาไว้สำหรับ
บ้านเมือง

ข้อที่ ๓ ให้ตรวจและเป็นที่ปรึกษาแนะนำเจ้าหน้าที่ผู้อื่นที่เป็นพนักงานตรวจตราของ
โบราณ

^{๑๐๙} ชูศักดิ์ แซ่เอี้ย และคณะ, “การศึกษาพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานทาง
โบราณคดี” (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒), หน้า ๙๑.

^{๑๑๐} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทียบเมืองพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๘.

ข้อที่ ๔ ให้พุดจว่ากล่าวในเรื่องการตรวจตราของโบราณ ได้ตรวจต่อเจ้ากระทรวงทบวง การ หรือเทศบาลและผู้อื่น ตามที่เห็นควรแก่ประโยชน์ของการนั้น

ข้อที่ ๕ ให้ทำรายการที่ได้จัดทำขึ้นทูลเกล้าถวายฯ ไม่น้อยกว่าปีละครั้ง ๑ เป็น กำหนด ^{๑๑๑}

แนวพระราชดำริดังกล่าว นับเป็นจุดกำเนิดของพระราชบัญญัติว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗ และพระราชบัญญัติว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๖ ซึ่งมีบทบัญญัติ ว่าด้วยการดูแลรักษาโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ

๒. บทบาทในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ

ปัจจุบันพระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของชาติ โดยเฉพาะ โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในวัดต่างๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่พระสังฆาธิการผู้ดูแลวัดและปกครองคณะสงฆ์ จะต้องทำหน้าที่ดูแลรักษาและป้องกันคุ้มครอง เพื่อส่งเสริมสนับสนุนบทบาทดังกล่าวของพระสังฆา ธิการองค์ภครฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์โบราณสถาน ได้แก่ กรมศิลปากร และองค์กรที่ ทำหน้าที่ดูแลปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และมหาเถรสมาคม โดย คณะสงฆ์พิจารณาเห็นว่า เจ้าอาวาสบางวัดได้ทำการรื้อถอนโบราณสถานภายในวัด และวัดร้างที่ไม่ได้ ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ทำให้โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุของชาติเสียหาย

เพื่อเป็นการรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติที่ยังไม่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ของชาติ มิให้ถูกทำลายให้เสียหายไป โดยมีการประกาศคณะสงฆ์ลง วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งจะกล่าวข้างหน้า

นอกจากนี้ หนังสือข้อตกลงความร่วมมือกระทรวงวัฒนธรรมกับสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ลงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ซึ่งทำความตกลงร่วมกันเพื่อให้การ ดำเนินการทางวัฒนธรรมบรรลุผลสำเร็จในการร่วมมือด้านต่างๆ ได้แก่

ความร่วมมือด้านการศาสนา ตกลงให้ความร่วมมือในด้านเผยแพร่ศาสนธรรม การ ส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางศาสนา การส่งเสริมด้านศาสนสงเคราะห์ การส่งเสริมสนับสนุนด้านศาสนา สัมพันธ์ รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ความร่วมมือด้านการศิลปะ ตกลงให้ความร่วมมือในการปกครอง คุ้มครอง อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟูและส่งเสริมในด้านโบราณสถาน และศิลปวัตถุ รวมทั้งการส่งเสริม และสนับสนุน การสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย

ความร่วมมือด้านการวัฒนธรรม ตกลงให้ความร่วมมือในการส่งเสริมสนับสนุนการ ดำเนินการเกี่ยวกับศูนย์ข้อมูลด้านสารสนเทศ และให้บริการแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมไทยสายใย ชุมชน ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในวัดและศาสนา ส่งเสริมการสืบค้นข้อมูลประวัติท้องถิ่น

^{๑๑๑} กรมศิลปากร, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑสถานไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์, (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐-๑๒.

ที่เกี่ยวกับวัดและบุคลากรทางศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนตามแนววิถีพุทธ

ความร่วมมือด้านบุคลากรและการวางแผน ตกลงให้ความร่วมมือในการประสานแผนการปฏิบัติงาน และมีการประสานงานการใช้ทรัพยากรบุคคลร่วมกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

การอนุรักษ์โบราณสถานของสังฆาธิการ มีแนวทางในการดูแลรักษาโบราณสถานอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นวิธีเบื้องต้นที่สำคัญของการอนุรักษ์ รวมถึงควรมีการทำตารางบันทึกประจำวันเพื่อประเมินผล เพื่อลดภาวะเสี่ยงต่างๆ ครอบอนุรักษ์ตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โดยไม่ผิดเพี้ยน ควรเคารพความสำคัญของโบราณสถานที่เหลืออยู่และถือให้เป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ต่อไป และควรเก็บรักษาร่องรอยเหตุการณ์และบุคคลที่สำคัญเอาไว้ หากจำเป็นใช้เทคนิคเข้ามาช่วยต้องไม่ทำลายของเดิม และที่ทำการอนุรักษ์ครั้งก่อนควรเลือกใช้เทคนิคและวัสดุให้เข้ากับการอนุรักษ์ตามจารีตประเพณี สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์ได้หลังจากที่ได้ตรวจสอบโดยแน่ใจแล้วว่า จะไม่ทำลายคุณค่าโบราณสถานนั้น ไม่ควรตัดแปลงประวัติศาสตร์เพื่อเสริมแต่งให้พื้นที่นั้นดูสมบูรณ์ยิ่งขึ้นควรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมรอบๆ โบราณสถาน เพราะภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมโดยรอบก่อให้เกิดความสำคัญของโบราณสถานนั้น องค์ประกอบใดที่อยู่ในภาวะเสื่อมโทรม หรืออาจจะถูกกระทบภูมิทัศน์ ทั้งหมดควรรีบแก้ไข ซึ่งทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในกระบวนการและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ

จึงอาจกล่าวได้ว่า สังคมให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์อย่างมากต่อการดูแลรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมในฐานะผู้สืบทอดพระศาสนา ทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับโบราณสถาน และภาคประชาชน ซึ่งโดยสรุปแล้วมีบทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ เป็นการป้องกันความเสื่อมสภาพ โดยการสงวนรักษา การส่งเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพ และการประยุกต์การใช้สอย ซึ่งในแต่ละแห่งนั้นอาจมีวิธีการต่างกันแล้วแต่กรณี ดังนั้น การเสริมสร้างความเข้าใจในบริบทแห่งการเป็นผู้ดูแลรักษาและอนุรักษ์โบราณสถานแก่พระสงฆ์จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งดังที่กล่าวมา

อนึ่ง ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยหลังจาก พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา คณะสงฆ์ก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัด ดังหลักฐานอ้างอิงดังต่อไปนี้คือประกาศคณะสงฆ์ เรื่อง ระเบียบควบคุมโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุภายในวัด ลงนามโดย สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (จวน อุฏฐายี) สังฆนายก เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๐๓ ดังนี้

คณะสังฆมนตรีพิจารณาเห็นว่า เจ้าอาวาสวัดต่างๆ บางวัดได้ทำการรื้อของเก่าในวัดนั้นๆ และในวัดที่ร้างมิได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ทำให้โบราณสถานและโบราณวัตถุของชาติเสียหาย เพื่อเป็นการรักษาของเก่าอันมีค่าของชาติมิให้ถูกทำลาย จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

๑. ถ้าวัดใดเจาะ ขุดรื้อปูชนียสถานเจดีย์ ปรางค์ ประติมากรรมหรือภาพฝาผนังอุโบสถ วิหาร ตลอดถึงซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเก่าอื่นๆ ให้รายงานขออนุญาตต่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอและจังหวัดโดยลำดับ

๒. ให้ส่งรูปถ่ายของเก่าที่จะเจาะขุดรื้อ หรือเปลี่ยนแปลงสภาพนั้น พร้อมประวัติของโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้นมาโดยย่อ กับให้มีแผนผังแปลนที่จะก่อสร้างเปลี่ยนแปลงใหม่แนบมาด้วย

๓. จะเจาะ ขุดรื้อปูชนียวัตถุ หรือซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้นได้ ต่อเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว

๔. ให้คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดกับผู้ว่าราชการจังหวัด ร่วมกันพิจารณาแล้วแจ้งกรมการศาสนา

๕. ให้กรมการศาสนากับกรมศิลปากรร่วมกันพิจารณา แล้วเสนอองค์การสาธารณูปการ เพื่อพิจารณาสั่งการ ในบางกรณีที่เห็นสมควรจะเสนอคณะสังฆมนตรีพิจารณาอนุมัติก็ได้

๖. ผู้ใดฝ่าฝืน ล่วงละเมิดประกาศนี้ ให้เจ้าคณะผู้บังคับบัญชาลงโทษตามควรแก่กรณี

๗. ประกาศฉบับนี้ให้ใช้บังคับเฉพาะวัตถุที่ไม่ได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ^{๑๒}

อนึ่ง ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๖๓/๒๕๓๙ เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๓๔ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า กรมศิลปากรได้มีหนังสือ ศธ ๓๑๐๔/๒๕๒๓ ลงวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๔ แจ้งว่า กรมศิลปากรให้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในบริเวณวัดต่างๆ ที่ยังมีพระสงฆ์ จำพรรษาอยู่ในบรรดาวัดเหล่านั้น เจ้าอาวาสมีหลายรูปที่ได้ช่วยอนุรักษ์โบราณสถานของวัด ซึ่งเท่ากับเป็นการรักษาปูชนียสถานที่สำคัญของชาติไว้ การกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและเพื่อประเทศชาติ สมควรที่กรมการศาสนาจะได้พิจารณาปรับปรุงเกี่ยวกับการเลื่อนและการแต่งตั้งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ โดยขอให้รวมเอาการอนุรักษ์ การบูรณะ การสงวนรักษา โบราณสถานเข้าในหลักเกณฑ์การขอพระราชทานสมณศักดิ์ด้วย

กรมการศาสนาขอประทานเสนอว่า การพิจารณาเลื่อนและการแต่งตั้งสมณศักดิ์ของพระสังฆาธิการเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณาตามลำดับ กรมการศาสนาเป็นเพียงผู้รับสนองงานของมหาเถรสมาคม เพื่อพิจารณาในขั้นตอนสุดท้าย อย่างไรก็ตามปัจจุบันปัญหาของสังฆมและประเทศชาติได้เปลี่ยนไป มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เป็นโอกาสอันควรที่คณะสงฆ์และองค์กรต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาจะเพิ่มบทบาทช่วยชาติและประชาชนมากขึ้น การขอขอพระราชทานสมณศักดิ์ นอกจากเป็นการให้เกียรติและกำลังใจแก่พระสงฆ์ผู้ทำความดีแล้ว น่าจะส่งผลถึงความเจริญมั่นคงของชาติและความผาสุกของประชาชนมากยิ่งขึ้น การที่กรมศิลปากรเสนอให้รวมเอาหลักการเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานเข้าเป็นหลักเกณฑ์การขอพระราชทานสมณศักดิ์ด้วยนั้น ก็น่าจะรวมถึงพระภิกษุที่มีความสามารถในด้านเทศนาบรรยายธรรม พระภิกษุที่ได้เฝ้าอำนวยการนโยบายของ คณะสงฆ์และนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศ ตลอดจนการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนเท่าที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยด้วย แต่ทั้งหมดก็สุดแต่มหาเถรสมาคมจะพิจารณา และที่ประชุมพิจารณาแล้วอนุมัติเห็นชอบในหลักการตามที่เสนอ เป็นมติของมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๒๗/๒๕๓๙

^{๑๒} กรมศิลปากร, คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๔๘, หน้า ๑๓๗.

๔.๑.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ

๔.๑.๒.๑ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากด้านโบราณสถาน

โดยทั่วไปแล้วโบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี รวมทั้งบันทึกประวัติศาสตร์ และจดหมายเหตุ ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมนั้น จัดเป็นสิ่งสูงค่าทำนองเดียวกันกับทรัพยากรธรรมชาติประเภทแร่ธาตุและน้ำมันปิโตรเลียมซึ่งถ้าใช้อย่างไม่ระมัดระวังแล้วก็จะหมดไปอย่างสิ้นเชิงโดยไม่มีวิธีใดจะสร้างขึ้นทดแทนใหม่ได้จึงเป็นหน้าที่ของทุกคน จะต้องช่วยกันอย่างเต็มกำลังในการอนุรักษ์และสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นสมบัติตกทอดถึงรุ่นลูกรุ่นหลานสืบไป^{๑๑๓}

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันดีว่า ในทุกประเทศกำลังประสบปัญหาเรื่องการเสื่อมสลายหรือปัญหาในการดำเนินการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทุกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และแหล่งโบราณคดี หากจะกล่าวอย่างกว้างๆ ว่าการเสื่อมสลายของมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยมักเกิดจากสาเหตุต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. การเสื่อมสลายไปเนื่องจากกระบวนการทางธรรมชาติและกาลเวลา

กรณีนี้ได้แก่ การพังทลายของดิน การซ้ำระล้างดิน เนื่องจากการกระทำของน้ำฝน น้ำท่วม แผ่นดินยุบตัว แผ่นดินไหว รวมทั้งจากการกระทำของลมและภูมิอากาศ รวมทั้งความชื้น ความร้อน อุณหภูมิ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังเกิดเนื่องจากเป็นกฎธรรมชาติที่เมื่อกาลผ่านไปวัตถุ ย่อมผุพังเสื่อมสลายรูปลักษณะเดิม แต่โดยทั่วไปแล้ว การเสื่อมสลายเนื่องจากเวลาเป็นไปอย่างช้าๆ แม้ว่ากระบวนการทางธรรมชาติสามารถทำให้มรดกทางวัฒนธรรมทุกประเภทต้องหรือป้องกันการเสื่อมสลายไปก่อนเวลาที่สมควรได้

๒. การเสื่อมสลายเนื่องจากการกระทำของคน

การเสื่อมสลายของมรดกทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งโบราณคดี บันทึกประวัติศาสตร์และจดหมายเหตุ เนื่องจากการกระทำของคน นับเป็นปัญหาใหญ่และมีผลในการทำลายมากที่สุด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งนี้การกระทำที่นำไปสู่การทำลายนั้นก็มีทั้งทำไปโดยรู้ไม่ถึงการณ์ เช่น การก่อสร้างสิ่งใหม่ๆ ทับแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถาน การขุดดินบริเวณโบราณสถานเพื่อใช้ในการก่อสร้าง หรือการพยายามซ่อมแซมโบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยขาดความรู้ เป็นต้น และทำไปโดยจงใจ เช่น การลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ เพื่อนำไปขายหรือเก็บเป็นสมบัติส่วนตัว เป็นต้น

๓. การเสื่อมสลายเนื่องจากการกระทำของพืชและสัตว์

รากของพืชที่ขึ้นอยู่ตามแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน หรือสิ่งก่อสร้างที่มีความงดงามทางศิลปะ สามารถงอกขึ้นไปตามช่องว่างและรอยต่อของส่วนต่างๆ ของสิ่งก่อสร้างได้ เมื่อพืชเหล่านี้เติบโตมีรากใหญ่ขึ้น ก็จะดันให้สิ่งก่อสร้างเกิดรอยแยก จนกระทั่งร้าวและแตกหักหลุดออกไป ส่วน

^{๑๑๓} กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, “มาตรฐานการดูแลโบราณสถาน”, (กรุงเทพมหานคร : กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๓), (อิตสำเนา).

สัตว์ประหลาด ปลวก มอด ก็สามารถทำลายส่วนประกอบของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่เป็นไม้ และอินทรีวัตถุให้สูญหายไปได้อย่างรวดเร็วมาก รวมทั้งสามารถทำลายบันทึกประวัติศาสตร์และจดหมายเหตุที่ทำด้วยกระดาษ ในบรรดาสาเหตุเหล่านี้ กล่าวได้ว่าในปัจจุบันการเสื่อมสภาพเนื่องมาจากการกระทำของคนมากที่สุด หรือก่อให้เกิดทำลายรุนแรงที่สุดต่อมรดกทางวัฒนธรรมทุกประเภท

๔.๑.๒.๒ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากด้านพระสังฆาธิการ

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากในการอนุรักษ์โบราณสถานโดยเฉพาะพระสังฆาธิการ ซึ่งเป็นผู้บริหารกิจการพระพุทธศาสนาโดยตรง ในการสงวนรักษาโบราณสถานนั้นต้องอาศัยความสำคัญในคุณค่า ความรู้เกี่ยวกับอนุรักษ์ และขั้นตอนการอนุรักษ์ เป็นต้น จากการศึกษาที่กรมศิลปากรได้ ทำหนังสือ ๓ เล่ม คือ (๑) คู่มือการดูแลและรักษาโบราณสถาน^{๑๑๔} (๒) คู่มือถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (พ.ศ. ๒๕๓๗)^{๑๑๕} และ (๓) คู่มือถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (พ.ศ. ๒๕๔๘)^{๑๑๖} พอประสบปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากด้านพระสังฆาธิการดังต่อไปนี้

๑. ขาดสำนึกในคุณค่าของมรดกศิลปวัฒนธรรม

ความสำนึกในคุณค่าความสำคัญและประโยชน์ของโบราณสถาน มีดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน

โบราณสถานทุกแห่งมีคุณค่าและความสำคัญในด้านต่างๆ ดังนี้

(๑) ด้านเอกลักษณ์ เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่แสดงการรับรู้ หรือความเข้าใจถึงที่มา สถานที่ตั้ง ชนชาติ ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชุมชนใด ชุมชนหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่น พระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเป็นที่รับรู้กันว่าเป็นเอกลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราช ตลอดจนเป็นความภาคภูมิใจของชาวนครศรีธรรมราช และชาวไทย เป็นต้น

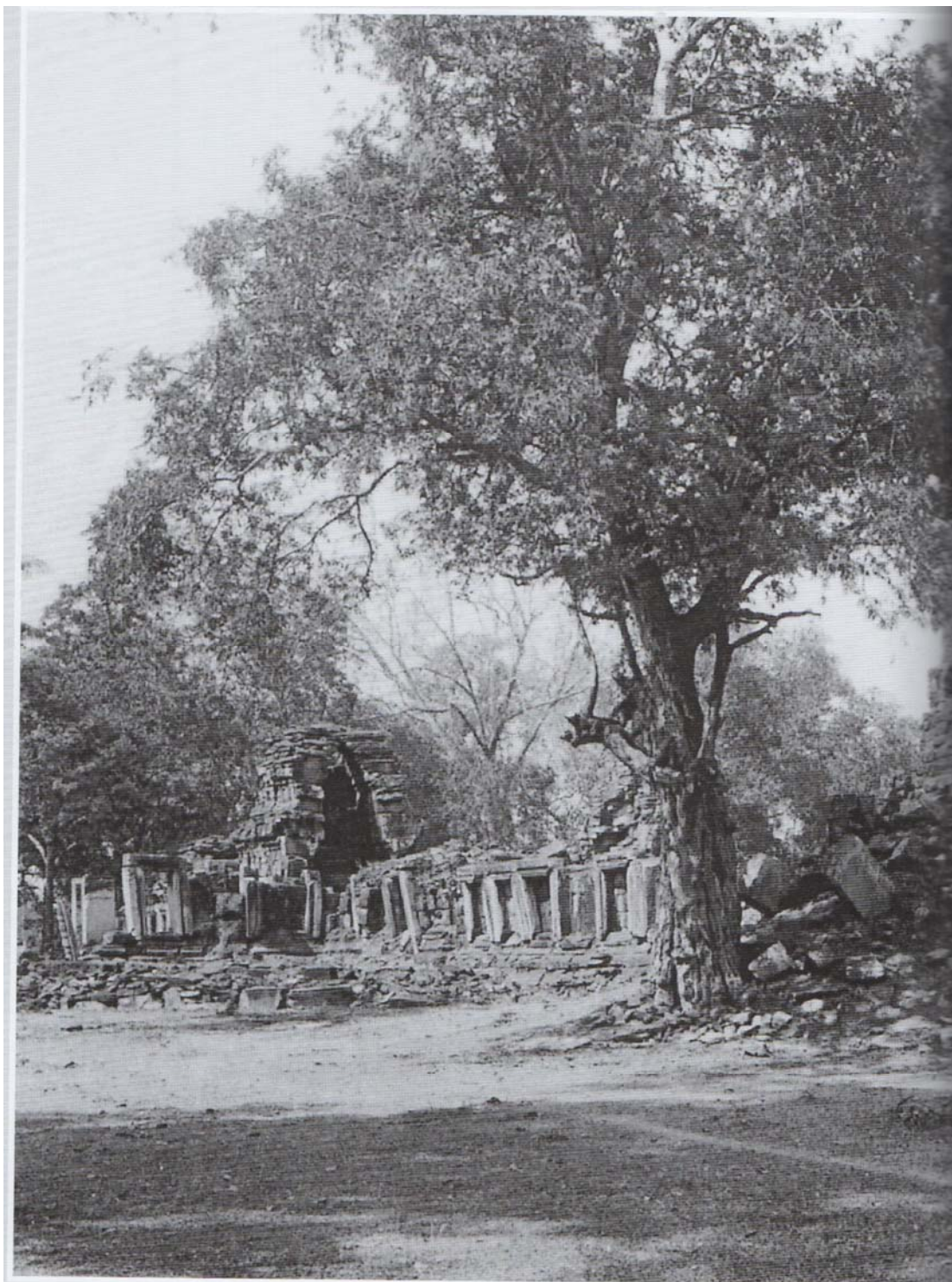
(๒) ด้านวิชาการ เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่สะท้อนเรื่องราวในอดีตเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันเก่าแก่ของชุมชน ของชาติ รวมทั้งเป็นแหล่งศึกษา และเรียนรู้ตลอดชีวิต โบราณสถานในเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย แสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ชาติไทย และเรียนรู้ทางศิลปะ ทางโบราณคดี เป็นต้น

(๓) ด้านเศรษฐกิจ เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่ก่อให้เกิดรายได้ของชุมชน และของประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว สร้างกิจกรรมต่างๆ อันสืบ

^{๑๑๔} กรมศิลปากร, คู่มือการดูแลและรักษาโบราณสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๕๒), ๕๐ หน้า.

^{๑๑๕} กรมศิลปากร, คู่มือถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๗), ๙๕ หน้า.

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, ๑๒๐ หน้า.

สภาพทั่วไปของปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒

สภาพทั่วไปของปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒

สภาพของโคปุระปราสาทเมืองต่ำ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒

สภาพของปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒

ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย
กรมศิลปากรก่อตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕

ปราสาทพนมรุ้ง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง
กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗

เนื่องจากการท่องเที่ยว พร้อมๆ กับการศึกษาหาความรู้ ตัวอย่าง เช่น อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เป็นต้น

(๔) ด้านการใช้สอย เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่สามารถนำมาใช้งานได้ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการใช้งานที่ไม่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพ การเปลี่ยนแปลง หรือการรื้อ ทำลาย โบราณสถานนั้น ตัวอย่าง เช่น ศาลากลางเก่า จังหวัดราชบุรี พระวิมานพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ปัจจุบันใช้เป็นอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หรือจวนเรซิดังกัมปอร์ต จังหวัดตราด ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ทำการสำนักคุมความประพฤติ กระทรวงยุติธรรม เป็นต้น

(๕) ด้านสังคม เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี เป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคม เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคม ตัวอย่างเช่น มัสยิดกรือเซะ จังหวัดปัตตานี พระธาตุคุดยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุพนมจังหวัดนครพนม เป็นต้น

(๖) ด้านการเมือง เป็นคุณค่าของโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ การกำหนดขอบเขตหรือการรักษาอธิปไตย และการสร้างความร่วมมือร่วมใจของคนทั้งชาติ ตัวอย่าง เช่น วัดชลธาราสิงเห หรือพักแผ่นดินไทย อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญในการกำหนดแบ่งเขตแดนระหว่าง ไทยกับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

(๗) ด้านสุนทรียภาพ เป็นคุณค่าความงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เช่น วัดบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

๒) ประโยชน์ของโบราณสถาน

โบราณสถานมีประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ ทางด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจดังนี้

(๑) ใช้เป็นแหล่งให้ความรู้ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี

(๒) ส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้เพิ่ม จากการที่มีผู้มาเยี่ยมชมศึกษาหาความรู้ ซึ่งก่อให้เกิดอาชีพ ดังต่อไปนี้

(๒.๑) อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริการ ได้แก่แม่ค้าคู่เทศก์ การโรงแรม การขนส่ง การอาหาร เป็นต้น

(๒.๒) อาชีพที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่จักสาน ผ้าพื้นเมือง เป็นต้น

(๒.๓) อาชีพผลิตสินค้าเลียนแบบโบราณ เช่น ภาชนะดินเผาลายเขียนสี บ้านเชียง สังกโลกสุโขทัย เป็นต้น

(๒.๔) อาชีพผลิตของที่ระลึกที่ใช้สัญลักษณ์โบราณ ได้แก่ รูปจำลอง ปราสาท หินพิมาย พระปรางค์สามยอด พวงกุญแจ ที่ทับกระดาษ เป็นต้น

(๓) เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจแล้วยังก่อให้เกิดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการ เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ที่จอดรถ เป็นต้น^{๑๑๗}

๒. ขาดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสงวนรักษาโบราณสถาน

แต่เดิมนั้น เมื่อครั้งราชบัณฑิตยสภา ยังทำหน้าที่รับผิดชอบในการบำรุงรักษาโบราณสถานตามแนวทางสากล ได้กำหนดวิธีการและขั้นตอนการทำให้เป็น ๓ ระยะ คือ การสำรวจ, การสงวน, การรักษา

ในปัจจุบันกระบวนการจัดโครงการโบราณสถานได้พัฒนาการตามลำดับ จนถึงปัจจุบันได้กำหนดงานออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ

๑. การประกาศขึ้นทะเบียน เป็นกระบวนการทางกฎหมายในการสำรวจจำนวนโบราณสถาน แหล่งที่ตั้ง การประเมินค่าและจัดอันดับความสำคัญ การกำหนดขอบเขต การประกาศบัญชีโบราณสถาน เพื่อให้การคุ้มครองและกำหนดโทษผู้ทำให้โบราณสถานเสียหาย

๒. การตรวจและคุ้มครองโบราณสถานและสภาพแวดล้อม เป็นกระบวนการควบคุมโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน การห้ามทำการแก้ไข และส่งเจ้าพนักงานไปตรวจสอบสภาพ

๓. การซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์ตามสภาพเดิม เป็นกระบวนการทางเทคนิคซึ่งมีหลักสำคัญในการบูรณะ ๔ ประการ คือ การรักษารูปแบบของการก่อสร้าง การบำรุงรักษาวัสดุตั้งเดิม การรักษากระบวนการช่างฝีมือ และควบคุมระบบออกแบบ และสภาพแวดล้อมตั้งเดิม

๔. การซ่อมบำรุง เป็นการบำรุงสภาพของโบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมไว้ให้ปลอดภัยจากการกระทำของคน ธรรมชาติ และผลกระทบอื่นๆ

๕. การบริการทางการศึกษา ซึ่งเป็นหน้าสุดท้ายในการจัดสงวนรักษาโบราณสถาน และบทบาทประการหลังสุดนี้ เป็นปัจจัยและหน้าที่สำคัญที่สุดในสังคมปัจจุบัน

แต่ละขั้นตอนมีวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินงาน และเทคนิคต่างๆ ดังที่ได้อธิบายไว้แล้วในบทที่ ๒

๔.๑.๒.๓ ปัญหาและอุปสรรคด้านอื่นๆ ของพระสังฆาธิการ

ปัญหาและอุปสรรคของพระสังฆาธิการในการดูแลศิลปะโบราณสถาน และโบราณวัตถุ เป็นต้น ย่อมมีแตกต่างกันไป ตามภาวะของวัดและสถานที่นั้นๆ เช่นบางวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และวัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นต้น ย่อมมีรายได้เข้าวัดพอเพียงเพื่อจะบำรุงรักษาศิลปะโบราณสถาน มิให้ทรุดโทรม แต่บางวัด เช่น วัดสุรรณาราม และวัดทองธรรมชาติ เป็นต้น ไม่มีรายได้ส่วนนี้มาบำรุงรักษา จึงต้องเป็นภาระของเจ้าอาวาสแต่รูปนับเป็นปัญหาอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ได้ดังนี้

^{๑๑๗} กรมศิลปากร, คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน, หน้า ๑๐-๑๒.

- ๓.๑ บุคลากรผู้มีความรู้ความสามารถในวัด หรือมีไม่เพียงพอ
- ๓.๒ งบประมาณในการทำนุบำรุงรักษามีไม่เพียงพอ
- ๓.๓ การประสานงานในวัด หรือจดหมายจะติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐและภาคเอกชน
- ๓.๔ กฎหมายความรู้ทั่วไป ซึ่งเป็นไปใน ๒ กรณี คือ (๑) กฎหมาย และแบบแผนทางราชการ และ (๒) การบูรณปฏิสังขรณ์ที่ทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งจะเป็นการทำลายโบราณสถานและโบราณวัตถุไปโดยปริยาย

๔.๑.๓ แนวทางการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ

การทำงานทุกอย่างย่อมมีปัญหาอุปสรรคทั้งนั้น เพียงแต่จะมากหรือน้อย ผู้นั้นจะมีปัญหาสามารถแก้ไขได้ด้วยตนเองหรืออาศัยองค์ประกอบอย่างอื่น ๆ อย่างไรก็ดี แนวทางในการแก้ปัญหาตามวิธีการอริยสัจ ๔ ข้อ จะแก้ไขได้ โดยมีกระบวนการดังนี้

๑. ศึกษาปัญหาว่า คือ อะไร อะไรที่เป็นปัญหา
๒. วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาว่า มีได้เพราะอะไร แยกแยะประเด็นออกมาให้เห็น
๓. แสวงหาบรรทัดวิธีหรือกุศโลบายในการแก้ปัญหานั้น ซึ่งอาจกำหนดดูบายวิธีเพื่อเอามาวิเคราะห์หรือแก้ปัญหาและอุปสรรคนั้นๆ กล่าวคือแก้ไขให้ตรงสาเหตุ เพราะปัญหาเกิดจากสาเหตุต้องแก้ตามสาเหตุนั้นๆ
๔. วิธีการหรือมุ่งหมายเพื่อการแก้ไขก็เป็นปัญหาและอุปสรรคตามวิธีการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายปลายทางนั้นๆ

ในวิธีการเดียวกัน งานวิจัยนี้ต้องการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการและเพื่อการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของพระสังฆาธิการว่ามีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. การขาดสำนึกในคุณค่าของมรดกทางศิลปวัฒนธรรม
๒. ขาดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสงวนรักษาโบราณสถาน
๓. ปัญหาและอุปสรรคด้านอื่นๆ ของพระสังฆาธิการ เช่น ขาดยุทธศาสตร์ผู้มีความรู้ความสามารถ บุคลากรที่เชี่ยวชาญ และการทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ปัญหาข้างต้นนี้ สรุปได้เป็น ๒ ประเด็น คือ (๑) ขาดความสำนึกและความรู้ (๒) ความสามารถของพระสังฆาธิการ มีแนวทางแก้ไขเบื้องต้น ดังนี้

๔.๑.๓.๑ เรื่องขาดความสำนึกและความรู้

ต้องมีการฝึกฝนอบรมให้ความรู้ความเข้าใจแก่พระสังฆาธิการ เพราะเมื่อเห็นความสำคัญของโบราณสถานแล้วก็จะเกิดความสำนึก มองเห็นคุณค่าที่จะใช้ประโยชน์ โดยต้องการอนุรักษ์ สงวนไว้ แท้จริงแล้ว มหาเถรสมาคมก็พอมองเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ จึงมอบหมายให้กรมศิลปากร (แต่เมื่อครั้งยังไม่ได้แยกสำนักงานพระพุทธศาสนาออกไปเป็นหน่วยงานต่างหาก) โดยความร่วมมือของคณะหนและเจ้าคณะภาค จัดวิทยากรไปอบรมหรือถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการในภาคนั้นๆ*

* หัวหน้าโครงการวิจัยนี้ ได้รับมอบหมายให้เป็นวิทยากรอบรม เรื่องการอนุรักษ์เอกสารโบราณในภาคต่างๆ ตามโครงการนี้.

อนึ่ง กรมการศาสนา ก็ได้ตั้งโครงการถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการ ในการสงวนรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งหมายรวมทั้งด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ มรดกทางภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรม ด้านอื่นๆ มีวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือวรรณกรรมท้องถิ่น ที่อยู่รูปแบบของใบลานและสมุดข่อย เป็นต้น ซึ่งได้จัดขึ้นหลายครั้ง แม้ว่าจะมี ๒ หน่วยงาน คือ กรมการศาสนา และกรมศิลปากรดำเนินงาน แต่เพราะขาดงบประมาณการสนับสนุนจากทางการ และดำเนินการไม่ต่อเนื่อง จึงทำได้ไม่เท่าที่ควร ขอให้ดูตัวอย่างโครงการจัดประชุมสัมมนาถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการ ของกองหน่วยงานกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๗^{๑๑๘} ดังนี้

โครงการจัดประชุมสัมมนาถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการ เขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม

๑. หลักการและเหตุผล

มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เช่น เจดีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร พระพุทธรูป คัมภีร์ใบลาน ซึ่งเป็นมรดกทางความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่คนไทยและศาสนิกชนยังยึดเหนี่ยวไว้ที่เป็นเคารพบูชา และส่วนมากตั้งอยู่ในวัด เป็นศูนย์รวมศิลปะวิชาชีทุกแขนงมาตั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน การที่จะสงวนรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ นั้น นอกจากจะเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรในการศึกษา ค้นคว้า ทำนุบำรุง และอนุรักษ์โดยตรงแล้ว การอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชน โดยการให้ความรู้ความเข้าใจแก่บุคคลเหล่านั้น ให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก

ด้วยความจำเป็นดังกล่าว จึงได้จัดทำโครงการถวายความรู้ด้านการดูแลทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติแก่พระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลขึ้นเพื่อพระสังฆาธิการได้มีส่วนช่วยในการทำนุบำรุงดูแลสิ่งต่างๆ ภายในวัดและที่มีอยู่ในความครอบครอง รวมทั้งศิลปะพื้นบ้านให้คงเป็นสมบัติของชาติสืบไป

๒. วัตถุประสงค์

(๑) เพื่อให้พระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ได้รับทราบเข้าใจและตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ในฐานะเป็นผู้ดูแลทรัพย์สินอันเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติร่วมกับทางราชการ

(๒) เพื่อสำรวจและสนับสนุนการจัดการทำบัญชีทรัพย์สิน ทางด้านศิลปวัฒนธรรมของวัดที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมของชาติไว้มิให้สูญหาย รวมไปถึงการช่วยทำนุบำรุงรักษาให้คงสภาพเดิมและเป็นสมบัติของชาติและของท้องถิ่นสืบไป

^{๑๑๘} กรมศิลปากร, คู่มือถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม,

๓. เป้าหมาย

พระสังฆาธิการผู้ดูแลวัดที่มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ทั้งขึ้นทะเบียนและยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน จำนวน ๒๐๐ รูป โดยแบ่ง เป็น

กรุงเทพมหานคร	จำนวน	๑๕๒	รูป
นนทบุรี	จำนวน	๒๕	รูป
ปทุมธานี	จำนวน	๑๔	รูป
สมุทรปราการ	จำนวน	๙	รูป

๔. วิธีดำเนินการ

- (๑) เสนอโครงการขอความเห็นชอบต่อกระทรวงศึกษาธิการ มหาเถรสมาคมและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- (๒) แต่งตั้งและจัดประชุมคณะกรรมการอำนวยการ
- (๓) จัดพิมพ์หนังสือ สื่อโปสเตอร์และแผ่นพับ
- (๔) จัดประชุมสัมมนาถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการ
- (๕) ติดตามประเมินผล

๕. ระยะเวลาดำเนินการ

วันเสาร์ที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๓๗ เวลา ๘.๐๐ – ๑๖.๓๐ น. ณ หอประชุมหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพมหานคร

๖. งบประมาณ : ๙๕๐,๐๐๐ บาท ฯลฯ

๗. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- (๑) ผู้เข้ารับการประชุมสัมมนาได้รับความรู้เข้าใจและตระหนักในบทบาทหน้าที่หลักตามกรอบที่กรมศิลปากรได้วางไว้
- (๒) ได้รับทราบจำนวนทรัพย์สินที่อยู่ในความครอบครองของแต่ละวัดเพื่อใช้ประโยชน์ในการช่วยเหลือดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพที่คงอยู่เป็นสมบัติของชาติและท้องถิ่นสืบไป
- (๓) จะช่วยแบ่งเบาภาระในการปกป้องคุ้มครองมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติแทนกรมศิลปากร

จากโครงการนี้จะเห็นได้ว่า หลักการและเหตุผลประกอบกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายดี มาก แต่เมื่อนึกถึงว่ามีพระสังฆาธิการภาคกลางเพียง ๔ จังหวัด จำนวน ๒๐๐ รูป ระยะเวลาสัมมนาเพียง ๑ วัน (วันเสาร์ที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๓๗ เวลา ๘.๐๐-๑๖.๓๐ น.) แต่ค่าใช้จ่ายสูงถึง ๙๕๐,๐๐๐ บาท (เก้าแสนห้าหมื่นบาท) ผลที่ได้รับเพียงการปลูกสำนึกให้รู้คุณค่าของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้นเอง แต่อย่างน้อยก็ยังมีดีที่ได้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินงานโครงการเช่นนี้มีประโยชน์ แต่เมื่อนึกถึงว่า มีพระสังฆาธิการอยู่วัดต่างๆ กว่า ๒๐,๐๐๐ วัด ทำอย่างไร

ที่จะจัดโครงการสัมมนาเช่นนี้ให้ครอบคลุมไปทั่วประเทศ อย่างน้อยเน้นวัดที่มีมรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาก็ยังดี

การแก้ไขก็ควรที่ต้องให้ความสำคัญกับการสัมมนาหรือวิธีการเช่นนี้อย่างต่อเนื่อง โดยคณะสงฆ์หรือองค์กรสงฆ์สูงสุดให้การสนับสนุน ซึ่งได้แก่มหาเถรสมาคม (มส.) ควรเป็นมติ มส. ให้เป็นแผนระดับชาติหรือแผนแม่บท เพื่อจะได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลหรือภาคเอกชนอื่นๆ ให้มาสนับสนุนโครงการนี้

๔.๑.๓.๒ เรื่องขาดความรู้เรื่องกระบวนการอนุรักษ์

ข้อนี้จะเชื่อมกับบทบาทข้อที่ ๑ คือการศึกษาหาความรู้แล้วก็จะสามารถทำงานได้ ซึ่งเรียกว่ามีความสามารถเกิดขึ้น เมื่อมีความรู้ย่อมมองเห็นลู่ทางการแก้ปัญหาและดำเนินต่อไปได้ ตัวอย่างเช่นการบูรณปฏิสังขรณ์เบื้องต้น มีการกำจัดวัชพืช การรักษาโบราณ การทำผนังกันน้ำท่วม ฯลฯ พระสังฆาธิการย่อมใช้บุคลากรของวัดดำเนินการได้

เพื่อให้มองเห็นปัญหาแล้วแก้ไข และสามารถเข้าไปดำเนินการได้ ขอยกตัวอย่างงานวิจัย ๒ เรื่อง เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของพระสังฆาธิการ ดังนี้

๑. “บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ซึ่งสรุปทัศนคติของพระสังฆาธิการในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกลุ่มอื่นๆ คือกลุ่ม อนุรักษ์ สงวน และกลุ่มปกป้อง ทั้งหมด ๓ กลุ่ม จำแนกเป็น ๘ สาย มาสรุปดังนี้^{๑๑๔}

กรณีศึกษา : แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ ในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดของพระสงฆ์ตามหลักการอนุรักษ์นั้นถือเป็นการบูรณการเบื้องต้นในการชะลออัตราการเสื่อมของโบราณสถานเป็นมาตรการเฉพาะหน้าชั่วคราวก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ขั้นสูงต่อไป หรือเป็นการกระทำอย่างต่อเนื่องหลังจากที่ได้มีการอนุรักษ์ขั้นต้น เช่น การบูรณะ ซ่อมแซม หรือปฏิสังขรณ์โบราณสถานแล้ว เพื่อป้องกันการเสื่อมสภาพอันจะเกิดมาใหม่ในอนาคต รวมถึงพัฒนาโบราณสถานให้เกิดประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่พระศาสนาหรือชุมชน โดยมีบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานที่ถูกต้องและเหมาะสมจะเป็นการดำรงไว้ซึ่งโบราณสถานมิให้เสื่อมสภาพหรือเสื่อมคุณค่าลงไป สามารถกระทำได้ตามขั้นตอนดังนี้

๑. การศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

เป็นกระบวนการแรกของการอนุรักษ์ เพื่อศึกษาเรื่องราวของโบราณสถานและข้อที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ได้แก่ การค้นคว้ารวบรวมข้อมูลด้านประวัติความเป็นมา หลักฐานทางโบราณคดี

^{๑๑๔} พระครูวิบูลธรรมโชติ (พิชาชาญ ธมฺมโชโต) “บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๗-๑๕๖.

สถาปัตยกรรมศิลปกรรมและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง จากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่บันทึกไว้ในรูปของรายงาน ทะเบียน หนังสือประวัติ บทความ พงศาวดาร วรรณกรรม คำจารึก หรือบันทึกในรูปแบบอื่นๆ ที่อ้างถึงหรือเกี่ยวข้องกับโบราณสถานและสภาพแวดล้อมโดยข้อมูลพื้นฐานของตัวโบราณสถานเอง เช่น ประวัติการบูรณะ ที่บันทึกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโบราณสถานในยุคต่างๆ หลักฐานที่เป็นภาพของโบราณสถาน เช่น ภาพวาด ภาพลายเส้น แผนที่ แผนผัง ผังรูปแบบที่บันทึก สภาพโบราณสถาน หรือรูปแบบการอนุรักษ์ในอดีต ภาพถ่ายเก่าของโบราณสถานภาพถ่ายทางอากาศ และภาพถ่ายดาวเทียมที่เคยมีการบันทึกไว้ ข้อมูลเบื้องต้น นี้ส่วนหนึ่งรวมความถึงความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอย และความผูกพันทางจิตใจของคนในท้องถิ่น หรือผู้ที่ครอบครองโบราณสถานอยู่ ที่อาจได้มาจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ ซึ่งมีความสำคัญในการวางแผนดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน รวมทั้งเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปเรียบเรียงเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดพิมพ์เอกสาร และหนังสือ เป็นต้น

การศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้นนี้ พระสงฆ์สามารถดำเนินการได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์การศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของวัด ของชุมชน แต่ทั้งนี้การรวบรวมข้อมูลจะต้องไม่เป็นการทำลายคุณค่าของโบราณสถาน เช่น การขุดบริเวณโบราณสถาน เพื่อหาโบราณวัตถุ การรื้อเอาชิ้นส่วนโบราณมาเก็บไว้รักษา ฯลฯ การศึกษารวบรวมข้อมูล พระสงฆ์จึงควรเป็นการเก็บหลักฐานที่มีอยู่ จำแนกประเภท จัดทำบัญชี วัดขนาด และถ่ายภาพเก็บไว้ ซึ่งการเก็บข้อมูลดังกล่าวนี้ นอกจากจะรวบรวมหลักฐานไว้เป็นหมวดหมู่แล้วยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการสืบสวนกรณีหลักฐานเหล่านั้นสูญหายอีกด้วย

๒. การอนุรักษ์ขั้นพื้นฐาน

การอนุรักษ์ขั้นพื้นฐาน เป็นขั้นตอนในการอนุรักษ์โบราณสถาน que พระสงฆ์สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อหยุดหรือการบรรเทาเหตุแห่งการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน โดยการดำเนินการนั้นไม่มีผลให้ลักษณะทางกายภาพของโบราณสถานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อรอการอนุรักษ์ขั้นสูงต่อไป หรือเป็นการกระทำที่ต่อเนื่องภายหลังที่การบูรณะซ่อมแซมหรือปฏิสังขรณ์โบราณสถานได้สำเร็จลงไปแล้ว แต่การดำเนินการจะต้องคำนึงคุณค่าความเป็นของแท้ดั้งเดิม ทั้งรูปแบบ วัสดุ ฝีมือ ช่าง และสถานที่ การอนุรักษ์ขั้นพื้นฐานซึ่งพระสงฆ์สามารถดำเนินการได้นั้นประกอบด้วย

๑) การดูแลรักษา โบราณสถานอาคารศาสนสถานทุกชนิด ภายในวัดควรดูแลรักษาความสะอาดถักถางปิดกวาดอยู่เสมอ ไม่ควรปล่อยให้รกรุงรังด้วยวัชพืช และขยะจนก่อให้เกิดผลเสียต่อโบราณสถาน ต้องดูแลตัดแต่งต้นไม้ และกำจัดวัชพืช โดยมีการดูแลดังนี้

(๑) ควรทำความสะอาดโบราณสถานและบริเวณรอบๆ เป็นประจำ ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยปราศจากขยะมูลฝอย หรือสิ่งกีดกีดให้เกิดความไม่งามตา หรืออาจมีผลให้โบราณสถานเสื่อมสภาพได้ วิธีการและจำนวนครั้งของการทำความสะอาดให้พิจารณาตามความเหมาะสม โดยยึดหลักการที่ว่า การดำเนินการนั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อโบราณสถาน เช่น การเกิดคราบสีบนตัวโบราณสถาน เนื้อวัสดุของโบราณสถานชำรุด เป็นต้น

ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ กรมศิลปากร
ดำเนินการบูรณะเป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗

โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ กรมศิลปากรก่อตั้งเป็นอุทยาน
ประวัติศาสตร์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๒๙

(๒) การทำความสะอาดสิ่งก่อสร้างควรระวัง ต้องกระทำเมื่อจำเป็น และใช้วิธีการทดลองยืนยันว่า ไม่มีผลเสียต่อโบราณสถาน เช่น การใช้น้ำสะอาด และแปรงขนอ่อนขัดล้าง ในกรณีของโบราณสถานที่มีความสำคัญมากๆ เช่น มีลวดลายปูนปั้นเก่าแก่ที่เป็นศิลปกรรมชั้นเยี่ยม มีภาพจิตรกรรมฝาผนังตกแต่ง ฯลฯ จำเป็นต้องขออนุญาตต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบก่อนดำเนินการ

(๓) การกำจัดวัชพืชมีแนวทางในการดำเนินการเช่นเดียวกันกับการทำความสะอาด และให้พิจารณาเพิ่มเติมถึงเหตุผลความจำเป็นในการดำเนินการ เช่น หากเป็นบริเวณที่มีการเข้าไปเยี่ยมชม ต้องการรักษาไว้ซึ่งลักษณะตามสภาพธรรมชาติก็ไม่จำเป็นต้องไปถางเป็นต้น

(๔) ห้ามเผา ทำลายวัชพืชและขยะมูลฝอย ในบริเวณโบราณสถานโดยเด็ดขาด

(๕) ในการรักษาความสะอาดจะต้องมีการจัดเตรียมถังขยะไว้ในบริเวณที่เพียงพอต่อความต้องการ นำไปจัดวางไว้ในที่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย และที่สำคัญให้พิจารณาถึงรูปขนาด และสีของถังขยะ อีกทั้งตำแหน่งในการตั้งให้มีความกลมกลืนเหมาะสมกับโบราณสถานนั้นๆ ไม่บดบังมุมมองงามของโบราณสถาน หรือทำให้โบราณสถานดูอึดอัดด้วยเหตุอื่นใด ทั้งนี้วัดแต่ละแห่งจะต้องจัดเตรียมระบบเก็บขยะที่มีประสิทธิภาพเพียงพอแก่ความต้องการ การกำจัดขยะหากต้องดำเนินการเองต้องคำนึงการรักษาสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

(๖) การปลูกต้นไม้เพื่อการตกแต่งสภาพภูมิทัศน์โบราณสถาน ควรกระทำเพื่อมิให้เกิดความรกรุงรัง ไม่ให้เกิดเป็นที่ลี้ลับตาหรือไม่เกิดอันตรายจากการหักโค่นของต้นไม้เท่านั้น สภาพพื้นที่โดยรอบโบราณสถานควรรักษาสภาพอันเป็นธรรมชาติไว้ให้มากที่สุด ไม่ควรปลูกต้นไม้ที่ขัดตาและชิงเด่นโบราณสถาน ในการตกแต่งต้นไม้รูปทรงต่างๆ ที่เป็นธรรมชาติ เช่น ทรงพุ่มกลม หรือลักษณะของไม้ดัด ให้พิจารณาให้สอดคล้องกับลักษณะโบราณสถาน

(๗) ต้นไม้ที่อยู่บนโบราณสถานให้รีบกำจัดออกตั้งแต่ที่ต้นยังเล็กหากปล่อยให้เจริญ ต้นไม้ขนาดใหญ่รากจะซอนไหลไปทำลายโบราณสถาน หากจะกำจัดออกเมื่อเติบโตขึ้นต้นไม้ใหญ่ก็จะกระทบกระเทือนต่อโบราณสถานอย่างมากเช่นกัน ในกรณีของการกำจัดต้นไม้ใหญ่ต้องแจ้งให้หน่วยงานที่รับผิดชอบก่อนดำเนินการ

๒) การปกป้องคุ้มครอง บริเวณที่ดินโบราณสถานหรือเขตวัดที่มักมีชาวบ้านบุกรุกอยู่เสมอ เนื่องจากที่ดินทำกินหายากราคาแพง สกูปเจดีย์ โบสถ์ วิหาร ก็มีคนร้าย คอยจ้องขุดหาสมบัติหาพระเครื่องรางของขลังต่างๆ พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดูแลปกป้อง หากมีเหตุการณ์เกิดขึ้นต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจและกรมศิลปากรทันที เพื่อระงับเหตุการณ์ สำหรับแนวทางในการปกป้องคุ้มครองโบราณสถานภายในวัดมีดังนี้

(๑) ในเขตโบราณสถานและบริเวณโดยรอบจะต้องควบคุมดูแลไม่ให้กีดขวางเส้นทางสัญจรต่างๆ ที่อาจจะนำมาซึ่งความไม่สะดวกปลอดภัยแก่ประชาชนผู้มาเยี่ยมชมเยือนโบราณสถาน เช่น ป้าย ถังขยะ กระจาดต้นไม้ เป็นต้น

(๒) การสำรวจตรวจตราโดยรอบบริเวณไม่ให้มีสิ่งบดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน โดยปฏิบัติตามเกณฑ์ที่ระบุไว้ในแผนแม่บทควบคุมการใช้พื้นที่โบราณสถาน คอยตรวจสอบคำขออนุญาต การปลูกสร้าง และการปลูกสร้างอาคารใหม่ที่ไม่ได้รับอนุญาต

(๓) หากพื้นที่โบราณสถานนั้นยังไม่มีกำหนดแผนหรือนโยบายการดำเนินการใดๆ ควรหารือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักศิลปากร ฯลฯ เพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไป

(๔) ควรป้องกันไม่ให้สัตว์เข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณโบราณสถาน เช่น หนู ค้างคาว นกพิราบ ฯลฯ เนื่องจากสัตว์เหล่านี้จะเป็นตัวการหนึ่งที่ทำให้โบราณสถานเสื่อมเสียคุณค่า รวมทั้งไม่น่าดู สวย แปะ แกะ หรือสัตว์เลี้ยงอื่นๆ มาเลี้ยงในเขตโบราณสถานด้วย

(๕) การดูแลป้องกันมิให้มีการบุกรุกทำลายหรือขุดหาโบราณวัตถุในเขตโบราณสถาน หากเกิดเหตุการณ์ขึ้นต้องแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทันที

(๖) ควรตรวจตราโบราณสถานที่ยังคงต่อทำลายทั้งโดยธรรมชาติ พืช สัตว์ และมนุษย์ รวมทั้งการเสื่อมสภาพของวัสดุก่อสร้าง หากพบว่า มีความเสียหายต้องรีบแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔

๓) การเสริมความมั่นคง คือต้องป้องกันการเสื่อมสลาย การรักษาสภาพความแข็งแรง และการบูรณะโบราณสถาน ในกรณีที่โบราณสถานในวัดเกิดการชำรุดผุพังอยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคงแข็งแรง หลักการบูรณะโบราณสถาน คือจะต้องไม่กระทำโดยพลการ ซึ่งมีแนวปฏิบัติดังนี้

(๑) ก่อนการดำเนินการใดๆ ต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ก่อนถึงเหตุผลความจำเป็นในการดำเนินการ เพื่อจะได้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ให้ระลึกถึงเสมอว่าการดำเนินการที่เกินความจำเป็นสามารถส่งผลกระทบต่อโบราณสถานได้เสมอ ต้องพิจารณาถึงคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ

(๒) เมื่อต้องการทำสีอาคารใหม่ ให้เลือกใช้สีที่เป็นแบบเดิมเพื่อคงความเป็นของแท้ดั้งเดิมของโบราณสถาน และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมแล้วแต่กรณี ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากรอย่างใกล้ชิด เนื่องจากต้องตรวจสอบสีเดิมก่อน และคุณสมบัติของสีที่ใช้ต้องไม่มีผลเสียต่อเนื้อวัสดุของโบราณสถาน จึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ

(๓) การซ่อมแซมโบราณส่วนที่ชำรุด ให้เลือกใช้วัสดุรูปแบบและเทคนิค การก่อสร้างตามชนิด ส่วนผสม ลักษณะ และวิธีการตามดั้งเดิม หากไม่สามารถทำได้ให้ใช้วัสดุและวิธีการปัจจุบันเข้าช่วยชะลอการเสื่อมสภาพ เพื่อรอการดำเนินการอนุรักษ์ที่เหมาะสมในลำดับต่อไป

(๔) ห้ามใช้ปูนซีเมนต์ในการซ่อมแซม หรือใช้ในการฉาบสอ หรือยาแนวของโบราณสถาน เพราะนอกจากจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้แล้ว ยังจะทำให้ก่อผลเสียต่อโบราณสถานรุนแรงมากขึ้นในอนาคต ควรใช้ปูนขาวหมักซึ่งเป็นปูนแบบโบราณมีคุณสมบัติไม่ทำให้ทำลายเนื้อวัสดุสามารถแก้ไขได้ง่ายและคงความเป็นของเดิมแท้

(๕) การรั้วซุ้มของหลังอาคารโบราณสถาน หลังคาควรได้รับการป้องกันเป็นการชั่วคราวก่อนเป็นอันดับแรก เช่น การแซมกระเบื้องหรือการใช้สังกะสีคลุมไว้ชั่วคราว เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย ก่อนที่จะทำการซ่อมแซมด้วยวิธีการที่เหมาะสมต่อไป

(๖) ควรหมั่นตรวจสอบสภาพโบราณสถานหากพบร่องรอยของปลวกให้รีบกำจัดซ่อมแซมไม้ที่เสื่อมสภาพตามรูปแบบดั้งเดิม ทาน้ำยารักษาเนื้อไม้ และย้อมสีเนื้อไม้ให้กลมกลืนกับวัสดุดั้งเดิม

(๗) การกระทำที่นอกเหนือไปจากการซ่อมแซมเล็กๆ น้อยๆ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า อาจจะมีผลต่อการเปลี่ยนทางกายภาพของโบราณสถาน จะกระทำโดยพลการมิได้

(๘) เมื่อพบว่า โบราณสถานอยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการพังทลายและอาจเป็นอันตรายสร้างความไม่มั่นใจต่อประชาชนทั่วไป ระหว่างรอการอนุรักษ์ที่เหมาะสมในลำดับต่อไป ควรที่จะต้องค้ำยันไว้เป็นการชั่วคราวโดยเร็ว เพื่อป้องกันให้ชิ้นส่วนโบราณสถานหักพังลงมาเกิดความเสียหายไปมากกว่าที่ควรจะเป็น และกำหนดพื้นที่อันตราย

(๙) วัสดุที่ใช้ค้ำยันชั่วคราวอาจเป็นไม้หรือเหล็กที่ได้รับการยอมรับการออกแบบอย่างเหมาะสม ให้สามารถชะลอการพังทลายของโบราณสถานลงได้ และไม่สร้างความเสียหายให้กับโบราณสถานนั้นๆ

(๑๐) ในการค้ำยันชั่วคราวให้ทำการป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับชิ้นส่วนของโบราณสถาน และควรพิจารณาใช้รูปแบบของการค้ำยันที่จะไม่สร้างปัญหาที่ขีดขวางหรือเปียดบังโบราณสถาน

๔) การใช้ประโยชน์โบราณสถาน การนำโบราณสถานมาใช้งานให้เกิดประโยชน์ ทั้งทางตรงและทางอ้อมสามารถทำได้ โดยมีแนวทางในการดำเนินการดังนี้

(๑) การใช้ประโยชน์โบราณสถาน ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะมีต่อโบราณสถาน ควรมีการกำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์ให้ชัดเจนสอดคล้องกับหน้าที่ของเดิมของพื้นที่ และไม่เปลี่ยนรูปแบบของโบราณสถาน

(๒) การใช้สอยพื้นที่ภายในอาคารโบราณสถาน ควรเป็นไปด้วยความระมัดระวัง มีการป้องกันดูแลรักษา และซ่อมแซมบำรุงไม่ให้เกิดการเสียหายหรือเสื่อมสภาพอันเนื่องมาจากการใช้งาน

(๓) การใช้สอยพื้นที่ภายนอกอาคารโบราณสถานควรเปิดโอกาสให้ประชาชนโดยทั่วไปสามารถเข้ามาใช้พื้นที่เขตโบราณสถาน ดังนั้น พระสงฆ์ต้องดูแลรักษาโบราณสถานให้อยู่ในสภาพที่ไม่ทรุดโทรม ก่อสร้างอย่างเป็นระเบียบ บริเวณวัดสะอาด ปลูกต้นไม้สวยงามร่มรื่น และจัดเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ

(๔) การบริการเพื่อการค้นคว้าวิจัย วัดที่มีโบราณสถานจะเป็นสถานที่ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่สำคัญของนักเรียน นักศึกษา ครูอาจารย์ นักวิชาการต่างๆ และประชาชนผู้สนใจ ดังนั้นวัดจึงมีหน้าที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนในเชิงวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการอนุรักษ์เบื้องต้นของโบราณสถานนั้น

๓. การอนุรักษ์ขั้นสูง

การอนุรักษ์โบราณสถานขั้นสูงเป็นงานที่มีความซับซ้อนด้วยเงื่อนไขทางวิชาการมากมาย เนื่องจากโบราณสถานเป็นเอกลักษณ์มีเพียงแห่งเดียว หากการอนุรักษ์ไม่เป็นไปตามหลักวิชาการแล้ว จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อโบราณสถาน ซึ่งไม่สามารถแก้ไขหรือเรียกคืนได้ งานอนุรักษ์ขั้นสูงจึงเป็นงานในหน้าที่ของกรมศิลปากร ที่จะต้องระดมองค์ความรู้สรรพกำลังที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการอนุรักษ์โบราณสถานแต่ละแห่งจะมีวิธีการแตกต่างกัน แล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยอื่นๆ ในแต่

วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย โบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย กรมศิลปากรก่อตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘

พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

กรณีอาจจะใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งหรือหลายวิธีการร่วมกัน กระบวนการอนุรักษ์ชั้นสูงของกรรมศิลปากรมีแนวทางดำเนินการโดยสังเขปดังนี้

๑) **การป้องกันการเสื่อมสภาพ** โดยการควบคุมสภาพแวดล้อม เพื่อป้องกันการผุพังและความเสียหายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น รวมถึงการควบคุมความชื้น แสงสว่าง การป้องกันไฟ อีกทั้งการลดมลภาวะอันจะมีผลกระทบต่อโบราณสถานเสื่อม

๒) **การสงวนรักษา** ได้แก่การดูแลรักษาให้สิ่งก่อสร้างของโบราณสถานคงอยู่ในสภาพที่ปรากฏอยู่ และชะลอการเสื่อมสภาพที่อาจเกิดขึ้น ป้องกันมิให้เสียหาย โดยอาจมีกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มาเกี่ยวข้อง

๓) **การเสริมความมั่นคงแข็งแรง** เป็นการเสริมความมั่นคงทางกายภาพ ในกรณีที่โบราณสถานชำรุดทรุดโทรม จนอาจจะเป็นอันตรายโดยใช้วัสดุเชื่อมหรือช่วยค้ำยันเสริมเข้าไปในเนื้อดั้งเดิม เพื่อให้โครงสร้างมีความมั่นคงแข็งแรง เป็นการดำเนินการเฉพาะหน้าเพื่อรอการดำเนินงานในระดับอื่นๆ ต่อไป

๔) **การจำลองแบบ** เป็นการลอกเลียนแบบงานศิลปกรรม ส่วนตกแต่ง หรือองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของโบราณสถานที่มีคุณค่า ไม่ให้ถูกคุกคามให้เสื่อมสภาพ จำเป็นจะต้องเคลื่อนย้ายในส่วนนั้นๆ ไปไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่มีการควบคุมความปลอดภัยจากปัจจัยที่ทำให้เกิดความเสื่อมสภาพ แล้วนำแบบจำลองนั้นมาไว้แทนที่

๕) **การบูรณะ** เป็นการซ่อมแซมโบราณสถานเพื่อฟื้นฟูแนวความคิดหรือลักษณะเดิมของโบราณสถาน ที่ค้ำจนถึงวัสดุดั้งเดิม หลักฐานทางโบราณคดีอื่นๆ ในกรณีที่จะต้องสร้างส่วนที่ขาดหายไป ต้องทำให้กลมกลืนกับของเดิม ในขณะเดียวกันก็ต้องแสดงความแตกต่างแยกจากวัสดุดั้งเดิม

๖) **การปฏิสังขรณ์** เป็นการนำโบราณสถานกลับไปสู่สภาพเดิมให้ใกล้เคียงที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยการก่อสร้างขึ้นมาใหม่บนหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานนั้น โดยไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม ไม่ว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่

๗) **การประกอบคืนสภาพ** เป็นการสร้างขึ้นใหม่โดยใช้วัสดุดั้งเดิมของโบราณสถานนั้นนำมาประกอบใหม่ ณ ตำแหน่งเดิม ด้วยวิธีการสร้างแบบเดิมหากเป็นการย้ายไปยังที่ตั้งใหม่จะเรียกว่า การย้ายสิ่งก่อสร้างของโบราณสถาน

๘) **การประยุกต์การใช้สอย** เป็นการปรับโบราณสถาน เพื่อประโยชน์ใช้สอย โดยมีพื้นฐานแนวคิดที่ว่าด้วยวิธีการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ดีที่สุด คือ การยังคงใช้ประโยชน์จากอาคารนั้นอยู่ การใช้ประโยชน์ใช้สอยใหม่นั้นอาจจะใช้ประโยชน์แตกต่างไปจากอดีต

๔. การพัฒนาโบราณสถาน

นอกจากการอนุรักษ์โบราณสถานแล้ว การพัฒนาโบราณสถานเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน อาจส่งผลกระทบต่อทั้งในแง่บวกและแง่ลบแก่โบราณสถาน เพื่อให้การพัฒนาโบราณสถานสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ การพัฒนาโบราณสถานสำหรับพระสงฆ์สามารถดำเนินการได้ดังนี้

๑) การให้บริการด้านข้อมูลข่าวสาร

- (๑) การนำเสนอข้อมูลทางวิชาการแก่สาธารณชนจะต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้อง
- (๒) การจัดทำป้ายสื่อความหมายจะต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทการอนุรักษ์โบราณสถาน หากไม่มีแผนแม่บทควรเร่งรัดให้มีการกำหนดแนวทางไว้เป็นหลักปฏิบัติ เนื่องจากการจัดทำป้ายสื่อความหมาย นอกจากจะต้องมีความเข้าใจที่ถูกต้อง จะต้องพิจารณาในเรื่องรูปแบบ ขนาด และตำแหน่งที่ตั้งของป้ายที่เหมาะสมด้วย
- (๓) ต้องควบคุมมิให้มีการติดป้ายที่เกินความจำเป็นซับซ้อน อันจะเป็นเหตุให้บังทัศนียภาพของโบราณสถานทั้งดงาม และอาจให้ข้อมูลที่ขัดแย้งกัน เมื่อมีการปรับปรุงข้อมูลจัดทำป้ายให้ถอนป้ายเดิมออกทุกครั้ง
- (๔) ควรออกแบบป้ายสื่อความหมาย ให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย และที่ตั้งของป้ายเพื่อประโยชน์สูงสุดในการบริการด้านข้อมูลข่าวสาร

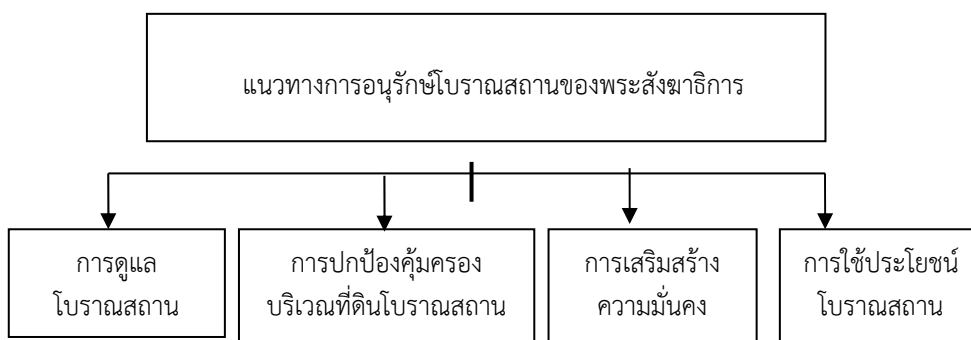
๒) การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก

- (๑) การก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างเพื่ออำนวยความสะดวกในพื้นที่โบราณสถาน เช่น อาคาร ศูนย์ข้อมูล ร้านค้าของที่ระลึก สุขา ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ จะต้องทำแบบเพื่อขออนุมัติหน่วยงานที่รับผิดชอบก่อนทั้งสิ้น การดำเนินการจะต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น และกฎหมายหรือระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- (๒) ในกรณีที่ยังไม่มีการกำหนดนโยบายที่แน่ชัดในเรื่องของการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ในพื้นที่โบราณสถานแห่งนั้น ควรเร่งรัดให้มีการจัดทำแผนแม่บทขึ้น เพื่อจะได้มีการวางแผนจัดการอย่างรัดกุมต่อไป
- (๓) การออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวก และงานระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการควรยึดหลักของการเพียงพอต่อการใช้สอยเท่าที่มีความจำเป็น และไม่มีผลกระทบสร้างปัญหา กีดขวาง บดบังทัศนียภาพ ซึ่งระดับความเคร่งครัดของการดำเนินการ ให้พิจารณาจากคุณค่าของโบราณสถานนั้นเป็นสิ่งสำคัญ
- (๔) การปรับปรุงภูมิทัศน์ของโบราณสถานด้วยสวนดอกไม้ ไม้ประดับ ให้จำกัดพื้นที่ในบริเวณที่เป็นส่วนบริการเท่านั้น บริเวณโดยรอบโบราณสถานควรรักษาบรรยากาศที่เป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากกรณีของโบราณสถานประเภท ภูมิทัศน์ ประวัติศาสตร์ ในบางกรณี เช่น สวนโบราณ ซึ่งอาจทำการรื้อฟื้นบรรยากาศตามลักษณะของสวนในอดีต ซึ่งในการดำเนินการจะต้องมีข้อมูลทางวิชาการมารองรับ
- (๕) ห้ามปลูกต้นไม้ล้อมรอบอาคารหรือโบราณสถาน เพราะเป็นการทำลายบรรยากาศของโบราณสถาน ก่อให้เกิดความสะสมความชื้น และรากไม้อาจ

ขอนไซเข้าไปทำลายโบราณสถาน อันเป็นสาเหตุของการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน

- (๖) ไม่ควรสร้างถนนในบริเวณโบราณสถาน เพราะเป็นการสัญจรของยานพาหนะ ก่อให้เกิดการสั่นสะเทือน รูปลักษณะของถนนทำลายบรรยากาศของโบราณสถาน นอกจากนี้ถนนยังก่อให้เกิดความสะสมความชื้นอันเป็นสาเหตุของการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน
- (๗) การขุดดินในบริเวณพื้นที่โบราณสถาน จะต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง เนื่องจากพื้นที่ซึ่งมีโอกาสพบหลักฐานทางโบราณคดี อาจเป็นการทำให้ลักษณะทางกายภาพของโบราณสถานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การดำเนินการจึงควรมีความจำเป็นจะต้องอยู่ในความดูแลของนักโบราณคดี
- (๘) การถมดินในบริเวณพื้นที่โบราณสถาน ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของโบราณสถานเช่นกัน ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อโบราณสถานได้ เป็นต้นว่าหากมีการถมดินชิดกับโบราณสถานโดยรอบ จะเป็นการบดบังรูปแบบสถาปัตยกรรมของโบราณสถาน มีผลให้สัดส่วนผิดไปจากที่เป็นการถมดินยังสะสมความชื้น ในบางกรณีอาจไปอุดช่องระบายอากาศเดิมของอาคาร ทำให้อาคารโบราณสถานต้องเสื่อมสภาพจากความชื้น ดังนั้นการถมดินจึงต้องการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน
- (๙) การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทถนน ลานจอดรถ ทางเดินเท้า หรือทางสัญจรอื่นๆ ควรมีการจัดระบบระบายน้ำควบคู่กันไปด้วย โดยระมัดระวังไม่ให้เกิดพื้นที่น้ำท่วมขังที่ตัวโบราณสถานและบริเวณโดยรอบ ก่อนการดำเนินการจะต้องขออนุญาตและควบคุมการดำเนินการไม่ให้เกิดผลกระทบต่อตัวโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโบราณสถาน

จากศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ สามารถจัดแสดงเป็นแผนภูมิ โดยมีขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณสถานดังต่อไปนี้

โดยสรุปคือ ปัญหาและอุปสรรคของพระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การขาดความสำคัญหรือการตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ ขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ขาดความรู้ถึงขั้นตอนหรือกระบวนการอนุรักษ์ ขาดความรู้ด้านกฎหมาย และหน่วยงานภาครัฐผู้รับผิดชอบด้านการ

คุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมไม่สนับสนุน ขาดเงินงบประมาณ และการกระทำไปโดยรู้ไม่เท่าถึงการณ์หรือขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ของพระสังฆาธิการโดยตรง

ดังนั้น แนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว ควรต้องให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่พระสังฆาธิการ ทุกระดับ และรวมทั้ง ๓ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง คือ กรมศิลปากร กรมการศาสนา และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จะต้องถวายเป็นความรู้และสนับสนุนแก่คณะสงฆ์ โดยความควบคุมของมหาเถรสมาคม โดยวิธีการจัดโครงการสัมมนาทั้งอบรมหรือภาคปฏิบัติ ควรจัดสรรงบประมาณและร่วมมือกันประสานงานให้การดำเนินงานราบรื่นเรียบร้อยในที่สุด

๒. “การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย : กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร”^{๑๒๐}

เมื่อกล่าวถึงบทบาทของพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์โบราณสถานฯ พึงทราบถึงบทบาทของพระสังฆาธิการในเบื้องต้นก่อนว่า หมายถึงพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งมีบทบาทและอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน ได้แก่ การรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ อนึ่ง ตามหนังสือข้อตกลงความร่วมมือของกระทรวงวัฒนธรรมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ลงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ซึ่งทำความตกลงร่วมกันเพื่อให้การดำเนินการทางวัฒนธรรมบรรลุผลสำเร็จในการร่วมมือด้านต่างๆ โดยเฉพาะความร่วมมือด้านศิลปะตกลงให้ความร่วมมือในการปกครอง คุ้มครอง อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟู และส่งเสริมในด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยโดยแท้จริง ข้อกำหนดเช่นนี้เคยมีมาแล้วตามประกาศคณะสงฆ์เรื่องระเบียบควบคุมโบราณสถานโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในวัด ลงนามโดยสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ สังฆนายก เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๐๓ และได้มีมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๓๙ สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม แจ้งว่า กรมศิลปากรได้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน ภายในบริเวณวัดต่างๆ ที่ยังมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ในบรรดาวัดเหล่านี้ เจ้าอาวาสมีหลายรูปที่ได้ช่วยอนุรักษ์โบราณสถานของวัดซึ่งเท่ากับเป็นการรักษาปูชนียสถานที่สำคัญของชาติไว้ การกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและเพื่อประโยชน์ของชาติ สมควรที่กรมการศาสนาจะได้พิจารณาปรับปรุงเกี่ยวกับการเลื่อนสมณศักดิ์และการแต่งตั้งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ โดยขอให้รวมเอาการอนุรักษ์ การบูรณะ การสงวนรักษาโบราณสถาน เข้าในหลักเกณฑ์การขอพระราชทานสมณศักดิ์ด้วย

ทั้งนี้ ก็โดยเป็นไปตามข้อเสนอของกรมศิลปากร ซึ่งได้ริเริ่มโครงการถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมครั้งแรกในวันเสาร์ที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๓๗ โดยมีพระสังฆาธิการที่ได้รับอาราธนาเข้าร่วมทั้งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลรวมจำนวน ๒๐๐ รูป ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี กรุงเทพมหานคร ต่อจากนั้นได้มีการจัดโครงการถวายเป็น

^{๑๒๐} พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญญา), “การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย : กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙๔-๒๙๗.

ความรู้แต่พระสังฆาธิการอีกหลายครั้ง และครั้งที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยมีประเด็นหลัก ๓ ประเด็น คือ (๑) สาระสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (๒) การจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรม และ (๓) สาระสำคัญของพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ อนึ่ง ในหนังสือคู่มือถวายความรู้แต่พระสังฆาธิการดังกล่าว กรมศิลปากรได้สรุปหน้าที่ของพระสังฆาธิการในสังคมปัจจุบันไว้ ๔ ประการ คือ

๑. บำรุงรักษาสีงแวดล้อมภายในวัดให้สะอาด เรียบร้อย สวยงาม เป็นที่เจริญศรัทธาแก่ผู้คนที่ได้เข้ามาในวัด

๒. ดูแล รักษา สมบัติต่างๆ ที่มีคุณค่าภายในวัดให้อยู่ในสภาพดี

๓. พระสงฆ์มีหน้าที่ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน

๔. บทบาทของพระสงฆ์ต่อชุมชนด้านศาสนกิจและพิธีกรรม

ทั้งนี้ ในข้อที่ ๒ นั้น เป็นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานโดยตรง มีรายละเอียด คือ สมบัติและทรัพย์สินในวัดหลายสิ่งหลายอย่างเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางวิชาการ ทางวัฒนธรรม แม้จะมีใช้โบราณศิลปวัตถุที่จะต้องขึ้นทะเบียนไว้ตามกฎหมายก็ตาม ของใช้ที่มีมาแต่ดั้งเดิมภายในวัดหลายแห่ง เช่น ระฆัง กลองเพล เรือพระ หรือของที่ชาวบ้านถวายให้แก่วัด ในปัจจุบันเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่า หากแต่พระสังฆาธิการรูปใดเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ภายในวัดของท่าน ก็เก็บรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพดี หรือเก็บรักษาไว้ให้อยู่ในที่ควรชม เมื่อสิ่งของเสื่อมสภาพก็ดำเนินการอนุรักษ์ซึ่งจะให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมแก่ชาวบ้านเป็นอย่างดี หากวัดใดมีงานหัตถกรรมที่มีคุณค่าเช่นนี้เป็นจำนวนมากพอสมควรและได้รับการดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดี วัดนั้นก็กลายเป็นสถานที่ที่มีคนมาหามาเยี่ยมชมมากขึ้น จนอาจจัดการและพัฒนาให้เป็นพิพิธภัณฑหรือเป็นสถานที่สำคัญขึ้นได้

เมื่อกล่าวถึงบทบาทของพระสังฆาธิการในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตกรุงเทพมหานคร ได้มีการสำรวจวัดทั้งที่เป็นวัดราษฎร์และวัดหลวง (พระอารามหลวง) มีจำนวนทั้งสิ้น ๔๒๗ วัด ใน ๕๐ เขต แยกเป็นวัดราษฎร์ ๓๓๒ วัด วัดหลวงหรือพระอารามหลวง ๙๕ วัด ในจำนวนนี้มี ๑๒ วัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เอง หรือไม่ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์เป็นผู้แทนพระองค์ไปถวาย มีวัดบวรนิเวศวิหาร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม วัดราชาธิวาส วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดเทพศิรินทราวาส วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วัดราชโอรสาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และวัดอรุณราชวราราม ส่วนพระอารามหลวงอื่นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่วนราชการ หน่วยงาน องค์กร บริษัท ห้างหุ้นส่วน บุคคล นำไปถวาย

อย่างไรก็ดี ในการวิจัยครั้งนี้ จะได้ขอสัมภาษณ์พระมหาเถรานุเถระผู้เป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ๑๘ แห่ง ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีโบราณสถานและโบราณวัตถุตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก วัดเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นวัดเก่าแก่ สร้างมาแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์และหลังสุดคือสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นวัดทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและพุทธศิลปะ ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบบทบาทของพระสังฆาธิการ

ในวัดเหล่านี้ ว่าดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างไร วัดที่เลือกใช้เป็นกลุ่มประชากรศึกษา ได้แก่ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วัดสามพระยา วัดราชนันทาราม วัดชนะสงคราม วัดราชบูรณะ วัดประยุรวงศาวาส วัดพิชยญาติการาม วัดทองธรรมชาติ วัดหงส์รัตนาราม วัดโมลีโลกยาราม วัดศรีสุธาราม วัดระฆังโฆสิตาราม วัดอมรินทราราม วัดราชสิทธิาราม และวัดสุวรรณาราม เป็นวัดที่อยู่ฝั่งพระนคร ๘ วัด อยู่ฝั่งธนบุรี ๑๐ วัด รวมทั้งสิ้น ๑๘ วัด

จากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการผู้เป็นเจ้าของอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสที่ได้รับมอบหมายให้ตอบคำถาม มีผลสรุปออกมาเป็น ๓ ประเด็นใหญ่ๆ คือ

๑. ด้านการบริหารจัดการ ทุกวัดดำเนินการตามปฏิปทาของเจ้าอาวาสองค์ก่อนๆ คือ อนุรักษ์หรือก่อสร้างเสนาสนะให้มั่นคงถาวร ปรับภูมิทัศน์ให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของวัดและบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากเป็นพระอารามหลวงสำคัญ มีโบราณสถานเก่าแก่หรือมีคุณค่าทางศิลปะสูงยิ่ง เจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ที่ดูแล มีความสำนึกในคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นอย่างดี และเนื่องจากโบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัดส่วนใหญ่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากรแล้ว การบูรณปฏิสังขรณ์จึงต้องดำเนินการภายใต้การควบคุมของกรมศิลปากร ทั้งในด้านวิศวกรรม สถาปัตยกรรม และหรือภูมิศาสตร์และจิตรกรรม การประสานงานกับส่วนราชการต่างๆ ในด้านการบูรณปฏิสังขรณ์จึงมีปัญหาไม่มากนัก นอกจากข้อขัดแย้งบางประการและความล่าช้าอาจมีบ้าง แต่ก็สามารถแก้ไขปัญหาก็ได้

๒. ด้านงบประมาณ แต่ละวัดมีปัญหาแตกต่างกัน ถ้าเป็นวัดใหญ่ มีชื่อเสียง เป็นแหล่งท่องเที่ยว จะมีงบประมาณที่ได้รับหลายแหล่ง เช่น กรมศิลปากร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (กรมการศาสนาเดิม) สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนต่างๆ รวมถึงรายได้จากการเช่าชม เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นต้น หรืออาจมีหลายวัดมีรายได้บำรุงวัดจากค่าเช่าที่ดินของวัด ค่าจอดรถในวัด เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า หน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือด้านงบประมาณแทนที่จะเป็นกรมศิลปากรและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กลับเป็นสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นจำนวนมากที่สุดในส่วนของพระอารามหลวงขนาดเล็ก ไม่ค่อยมีชื่อเสียงด้านโบราณสถานหรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับชาวต่างชาติ ต้องดูแลการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยลำพังเงินทุนของวัดเอง ซึ่งอาจได้มาสองทาง คือ รับบริจาคจากศรัทธาสาธุชนโดยทั่วไป หรือมีหน่วยงานของรัฐ เอกชน และแม้แต่พ่อค้า คฤหบดี ให้การอุปถัมภ์เป็นรายการๆ ไป เช่นการซ่อมแซมพระอุโบสถ วิหาร การเปรียญ หรือโบราณวัตถุอื่นๆ และมีข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ถ้าเจ้าอาวาสเป็นพระผู้มีบารมีธรรม เช่น พระสงฆ์สมณศักดิ์สูง มีบทบาททั้งด้านการบริหารและวิชาการ มักหาหน่วยงานหรือผู้อุปถัมภ์ได้โดยง่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ ความเสียสละ ความตั้งใจทำงานจริงจังเพื่อพระศาสนา โดยเฉพาะความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ของพระสังฆาธิการเฉพาะรูปนั้นด้วย การบริหารจัดการงานวัดให้เรียบร้อยโดยองค์รวมย่อมเป็นส่วนหนึ่งของการเรียกศรัทธาสาธุชนให้เข้ามาทำบุญร่วมกุศลบริจาคให้ด้วย

๓. ข้อเสนอแนะ พระสังฆาธิการส่วนใหญ่เห็นด้วยที่กรมศิลปากรจัดโครงการอบรมถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการในการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่ขอให้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ขยายขอบเขตทั้งเนื้อที่และจำนวนผู้เข้ารับการอบรมให้ครอบคลุมทั่วประเทศ และควรจัดให้มีความรู้ในหลายๆระดับ ของขั้นตอนการอนุรักษ์ จัดให้มีการพำนักชมนอกสถานที่ โดยเฉพาะในระหว่างที่แต่ละแห่งกำลังดำเนินการบูรณะซ่อมแซม ข้อเสนอต่อไป คือ มหาเถรสมาคมควรจัดตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานขึ้นโดยตรง เพื่ออนุรักษ์วัดซึ่งขาดกำลังงบประมาณจากส่วนราชการอื่นๆ ให้ทำหน้าที่อนุรักษ์ได้อย่างเต็มที่ เพราะบางวัดผู้บริหารไม่มีศักยภาพที่จะประสานขอความร่วมมือด้านงบประมาณจากหน่วยงานใดได้ มหาเถรสมาคมควรจัดสรรเงินศาสนสมบัติกลางเข้ามาเป็นกองทุนช่วยเหลือ ในลักษณะเดียวกับรัฐและมหาเถรสมาคมให้เงินอุดหนุนด้านการศึกษาแก่คณะสงฆ์ ข้อเสนอประการสุดท้าย ขอให้วัดที่มีโบราณสถาน และโบราณวัตถุ รวมทั้งศิลปวัตถุ อันล้ำค่า ได้จัดทำและจัดบริการเอกสารเป็นหนังสือออกเผยแพร่ หรือพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมีความรู้ ความสำนึกในคุณค่า และหวงแหนอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ ด้านโบราณสถานต่างๆ เหล่านี้

ในการนี้ได้ยกตัวอย่างวัดประยุรวงศาวาสในการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์และอาคารที่ต่อเนื่องกัน คือ พรินทรปริยัติธรรมศาลา ซึ่งปัจจุบันเป็นประยูรภณศาการ มาเป็นต้นแบบ สำหรับพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ก็เพราะเหตุที่เจ้าอาวาสวัดนั้นได้แสดงความรู้ ความสามารถ ความจริงใจ รวมทั้งมนุษยสัมพันธ์ในการติดต่อขอความรู้และความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็กรมศิลปากร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าวิทยาเขตเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เข้ามาช่วยเหลือด้านเทคนิควิธีการ ประสานขอความอุปถัมภ์เงินงบประมาณจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนอื่นๆ เข้ามาสนับสนุน ผลงานที่ปรากฏได้รับการจัดการอนุรักษ์โบราณสถาน ดีเลิศจากวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย และสุดท้ายได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอันดับ ๑ จากองค์การยูเนสโก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ จะเห็นได้ว่าการบูรณปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอารามให้เรียบร้อยสวยงามก็ดี การปรับปรุงระบบไฟฟ้า ประปาและโทรศัพท์ให้เดินสายใต้ดินก็ดี การบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ และโบราณสถานอื่นๆ มีเขามอเป็นต้นก่ดี ล้วนเป็นงานใหญ่ งานหนัก และใช้งบประมาณมาก ต้องอาศัยแหล่งความร่วมมือทางบุคลากรและงบประมาณมากๆ แต่ทางวัดก็สามารถบริหารจัดการได้สำเร็จ ถือเป็นทักษะความสามารถของพระสังฆาธิการคือ เจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส เป็นตัวอย่างอันดีที่ควรศึกษาและนำมาเป็นแบบอย่างเพื่อประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดของตนต่อไป

๔.๒ บทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งขึ้นตามพระราชปณิธานในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ แต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ โดยโปรดให้เรียกว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” ซึ่งได้เปิดทำการสอนเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ จนถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ จึงได้มีการยกฐานะ พ.ร.บ. ฉบับแรกของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น กาลล่วงมาจึงมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัขึ้น โดยพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายทั่วประเทศ จำนวน ๕๗ รูป นำโดยพระพิมลธรรม (ช้อย จันทตฺตเถร)

อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองในสมัยนั้น เป็นประธาน มติที่ประชุมให้เปิดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยตามพระบรมนามาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” โดยเปิดเรียนครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๐ และได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๐ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้รับการตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ มีสถานะเป็นนิติบุคคลที่เป็นส่วนราชการและเป็นรัฐวิสาหกิจ เน้นการจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อแรกนั้นตั้งอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันได้ย้ายสำนักงานใหญ่มาตั้งที่ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งตั้งบนเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่ มีพันธกิจดังนี้

๑. ผลิตบัณฑิตและพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ ใฝ่คิด เป็นผู้นำทางจิตใจและปัญญา มีโลกทัศน์กว้างไกล มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคม

๒. จัดการศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ โดยบูรณาการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ผ่านกระบวนการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อก้าวไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ และเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนามนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลและสันติสุข

๓. มุ่งมั่นในการให้บริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแก่คณะสงฆ์และสังคม รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้และความร่วมมืออันดีระหว่างพุทธศาสนิกชนในระดับชาติและนานาชาติ เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา

๔. ทุ่มเทพพัฒนาการบริหารจัดการตามหลักนิติธรรมจริยธรรมความสำนึกรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมความโปร่งใสตรวจสอบได้และความคุ้มค่า รวมทั้งสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของบุคลากรเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง

ในปัจจุบัน มีหน่วยงานในสังกัดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคถึง ๗๖ แห่งดังนี้

ส่วนกลาง (สำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)

สำนัก/สถาบัน/ศูนย์ ๘ หน่วยงาน

๑. สำนักงานอธิการบดี
๒. สำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม
๓. สำนักทะเบียนและวัดผล
๔. สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ
๕. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
๖. สถาบันภาษา
๗. สถาบันวิปัสสนาธุระ
๘. ศูนย์อาเซียนศึกษา

คณะ ๕ คณะ

๑. บัณฑิตวิทยาลัย
๒. คณะพุทธศาสตร์
๓. คณะครุศาสตร์
๔. คณะมนุษยศาสตร์
๕. คณะสังคมศาสตร์

วิทยาเขต ๑๑ แห่ง

๑. วิทยาเขตหนองคาย
๒. วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
๓. วิทยาเขตเชียงใหม่
๔. วิทยาเขตขอนแก่น
๕. วิทยาเขตอุบลราชธานี
๖. วิทยาเขตนครราชสีมา
๗. วิทยาเขตแพร่
๘. วิทยาเขตสุรินทร์
๙. วิทยาเขตพะเยา
๑๐. วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส
๑๑. วิทยาเขตนครสวรรค์

วิทยาลัยสงฆ์ ๑๖ แห่ง

๑. วิทยาลัยสงฆ์เลย
๒. วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
๓. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
๔. วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
๕. วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
๖. วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี
๗. วิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติ
๘. วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
๙. วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
๑๐. วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร
๑๑. วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
๑๒. วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
๑๓. วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
๑๔. วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง
๑๕. วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
๑๖. วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

ห้องเรียนวิทยาเขต ๑๐ แห่ง

๑. ห้องเรียนวิทยาเขตขอนแก่น จังหวัดร้อยเอ็ด
๒. ห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ จังหวัดเพชรบูรณ์
๓. โรงเรียนวิทยาเขตอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ
๔. ห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ จังหวัดสิงห์บุรี
๕. ห้องเรียนวิทยาเขตแพร่ จังหวัดลำปาง
๖. ห้องเรียนวิทยาเขตพะเยา จังหวัดน่าน
๗. ห้องเรียนวิทยาเขตนครศรีธรรมราช จังหวัดสุราษฎร์ธานี
๘. ห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
๙. ห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์ จังหวัดกาญจนบุรี
๑๐. ห้องเรียนวิทยาเขตพะเยา จังหวัดเชียงราย

หน่วยวิทยบริการ ๑๘ แห่ง

๑. หน่วยวิทยบริการคณะพุทธศาสตร์ จังหวัดสงขลา
๒. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ จังหวัดราชบุรี
๓. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์หนองคาย จังหวัดสกลนคร
๔. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม
๕. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ จังหวัดเพชรบุรี
๖. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช จังหวัดตาก
๗. หน่วยวิทยบริการวิทยาเขตนครสวรรค์ จังหวัดอุทัยธานี
๘. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ
๙. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ จังหวัดระยอง
๑๐. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ จังหวัดชลบุรี
๑๑. หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช จังหวัดอุดรธานี
๑๒. หน่วยวิทยบริการวิทยาเขตนครสวรรค์ จังหวัดกำแพงเพชร
๑๓. หน่วยวิทยบริการวิทยาเขตนครสวรรค์ จังหวัดพิจิตร
๑๔. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ จังหวัดนครปฐม
๑๕. หน่วยวิทยบริการคณะมนุษยศาสตร์ จังหวัดนครปฐม
๑๖. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ จังหวัดจันทบุรี
๑๗. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ จังหวัดสุพรรณบุรี
๑๘. หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ จังหวัดสระแก้ว

สถาบันสมทบ ๗ แห่ง

๑. มหาปัญญาวิทยาลัยจังหวัดสงขลา
๒. มหาวิทยาลัยพระพุทธรศาสนาตองกุก ซอนบอบ สาธารณรัฐเกาหลี
๓. มหาวิทยาลัยชินเจีย ไต้หวัน
๔. วิทยาลัยพระพุทธรศานานานาชาติ ประเทศศรีลังกา
๕. วิทยาลัยพุทธศาสนา ประเทศสิงคโปร์

๖. ศูนย์การศึกษาพระอาจารย์พรหม ประเทศสิงคโปร์
๗. วิทยาลัยพระพุทธศาสนาธรรมเกศ ประเทศฮังการี^{๑๒๑}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระองค์ผู้สถาปนามหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๑๒๑} มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รายงานประจำปี ๒๕๕๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔-๒๗; มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, MCU Diary ๒๕๖๐/๒๐๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๘-๙.

สำนักงานใหญ่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

หอพระไตรปิฎกและสำนักงานอธิการบดี

หอพระไตรปิฎกและสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ

สำนักงานอธิการบดี ถ่ายจากด้านหน้าทางเข้ามหาวิทยาลัย

กุฏิทรงไทยเป็นที่อธิการบดีรับรองอาคันตุกะจากต่างประเทศ

จะเห็นได้ว่า หน่วยงานในสังกัดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้ง ส่วนกลางส่วนภูมิภาคมีถึง ๗๕ แห่ง กระจายอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศถึง ๕๕ จังหวัด นับได้ว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่มีเครือข่ายมากเป็นอันดับ ๑ ของประเทศ และยังมีสถาบันสมทบทั้งในและต่างประเทศอีก ๗ แห่ง มีนิสิตนักศึกษาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ในระดับปริญญาตรี โท และเอก ประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน ถือเป็นมหาวิทยาลัยที่มีเครือข่ายมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก

นอกจากพันธกิจ ๑ ใน ๕ ข้อที่มุ่งมั่นในการธำรงรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาแล้ว ตามรูปแบบการจัดระบบการประกันคุณภาพ การศึกษา รูปแบบที่ ๑ ระบบประกันคุณภาพสำหรับส่วนงานที่จัดการศึกษาที่ใช้สำหรับคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบที่ทำหน้าที่โดยตรงในการผลิตบัณฑิต ส่วนงานเหล่านี้ได้ดำเนินการครบทั้ง ๙ องค์ประกอบ โดยเฉพาะองค์ประกอบที่ ๖ คือ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม นอกจากนี้ในการปรับจากปัจจัยเป็นมาตรฐานตาม สมศ. ประกอบด้วย ๗ มาตรฐาน ซึ่งมาตรฐานที่ ๔ คือด้านทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม^{๑๒๒}

อนึ่ง ยุทธศาสตร์การพัฒนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในช่วงแผนพัฒนา การศึกษาระดับอุดมศึกษาระยะที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๒๕๕๔) รวม ๖ ยุทธศาสตร์นั้น เฉพาะยุทธศาสตร์ที่ ๕ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน มีเป้าประสงค์และกลยุทธ์ดังนี้

เป้าประสงค์ : มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม อย่างยั่งยืน

กลยุทธ์ที่ ๑๖ : พัฒนารูปแบบและวิธีการในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรม

กลยุทธ์ที่ ๑๗ : พัฒนามหาวิทยาลัยให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ

กลยุทธ์ที่ ๑๘ : เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความสำนึกในคุณค่าของ พระพุทธศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม^{๑๒๓}

ความมุ่งหวังจากที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้รับการสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ก็ได้ปรับปรุงพัฒนาแผนการปฏิบัติให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้นกว่าเดิมโดยลำดับ เช่น ในช่วง ทศวรรษแรกก็ได้มีแผนงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้ว่า มหาวิทยาลัยมีเป้าหมายที่จะ ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมด้วยการอบรม การสัมมนา การบริการวิชาการ การประชาสัมพันธ์ในทุก ระดับ เพื่อให้บุคลากรของมหาวิทยาลัย และผู้รับบริการ มีความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จนสามารถ กำกับดูแล อนุรักษ์ รวมถึงสามารถเป็นแกนกลางในการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนทั่วไป โดยมหาวิทยาลัยได้กำหนดไว้เป็นนโยบายดังนี้

๑. พัฒนาศักยภาพของมหาวิทยาลัยในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การทำนุบำรุง ศิลปะและวัฒนธรรม

^{๑๒๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ระดับอุดมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐-๓๑

^{๑๒๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **รายงานประจำปี ๒๕๕๓**, หน้า ๖-๗.

๒. ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา การทำนุบำรุง ศิลปะและวัฒนธรรม

๓. สนับสนุนการพัฒนาทางจิตใจควบคู่กับการพัฒนาทางวัตถุ บนพื้นฐานแห่งหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา และความเจริญของบ้านเมือง

ทั้งนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกำหนดให้การดำเนินงานทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมเป็นภารกิจหลักควบคู่ไปกับการบริการวิชาการแก่สังคม สามารถเป็นแกนกลางในการ ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนทั่วไป ให้การสนับสนุนและร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน ใน การจัดกิจกรรมรณรงค์ทางด้านศีลธรรมศาสนา ศิลปวัฒนธรรม สนับสนุนการวิจัยด้านการเผยแพร่ พระพุทธศาสนา และศิลปวัฒนธรรมตลอดจนภูมิปัญญาไทย ที่มีความหลากหลายในทุกภูมิภาคของ ประเทศ โดยได้จัดสรรงบประมาณสำหรับดำเนินโครงการร่วมปีละกว่า ๒๗ โครงการ เช่น โครงการ พิเศษการพัฒนาาระบบฐานข้อมูลการสืบค้นพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยบนซีดีรอม (Mahachulalongkornrajavidyalaya University Tipitaka Retrieving Artificial Intelligence CD-ROM, MCUTRAI) ด้วยตระหนักว่าพระไตรปิฎกเป็นแหล่งข้อมูลที่มีความสำคัญนะทรงคุณค่ายิ่ง สำหรับพุทธบริษัท ประมวลพระธรรมวินัย อันเป็นหลักคำสั่งสอนชั้นปฐมภูมิ (Primary Resources) ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เป็นมาตรฐานกลางในการตรวจสอบความ ถูกต้องแห่งพระสัทธรรมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ มีเนื้อหาถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จัดเก็บใน รูปเล่มหนังสือภาษาไทย ๔๕ เล่ม และภาษาบาลีอีก ๔๕ เล่ม มหาวิทยาลัยฯ เห็นความจำเป็นในการ อำนวยประโยชน์แก่การศึกษาพระไตรปิฎกตามพระราชปณิธานดังกล่าว จึงได้ดำเนินการตรวจชำระ และพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีครบ ๔๕ เล่ม เรียกว่า “พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย” ต่อมาได้แปลเป็นภาษาไทยครบ ๔๕ เล่ม^{๑๒๔}

ในช่วงแรกของทศวรรษที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เร่งรัดการ ดำเนินการตามยุทธศาสตร์ทั้ง ๖ ข้อ เฉพาะยุทธศาสตร์ที่ ๕ คือการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน มีผลการดำเนินงานในปี ๒๕๕๓ สรุปได้ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ ๕ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

กลยุทธ์ที่ ๑๖ พัฒนารูปแบบและวิธีการในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม

๑๖.๑ จำนวนหลักสูตรและโครงการในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม

๑๖.๒ จำนวนผู้รับบริการในงานทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม

^{๑๒๔} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รายงานประจำปี ๒๕๔๙ - ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๗.

ที่	โครงการ/กิจกรรม	จำนวน	หน่วยงานที่รับผิดชอบ
๑	โครงการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒๘๒ รูป/คน	วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
๒	โครงการสืบสานประเพณีไทย	๒๒๘ รูป/คน	วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
๓	โครงการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๔.๐๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตสุรินทร์
๔	โครงการส่งเสริมหออพุทธศิลป์	๑.๒๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตสุรินทร์
๕	โครงการสืบสานประเพณีท้องถิ่นเทศน์มหาชาติ	๑.๒๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตสุรินทร์
๖	โครงการวิปัสสนากรรมฐานสำหรับประชาชนทั่วไป	๓๐๐ คน	วิทยาเขตเชียงใหม่
๗	โครงการจัดนิทรรศการเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๑๐.๐๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตเชียงใหม่
๘	โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน	๕.๐๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตเชียงใหม่
๙	โครงการส่งเสริมหออพุทธศิลป์	๕๕๐ รูป/คน	วิทยาเขตนครราชสีมา
๑๐	โครงการจัดนิทรรศการเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๗๕๐ รูป/คน	วิทยาเขตนครราชสีมา
๑๑	โครงการสืบสานวัฒนธรรมทางศาสนาเทศน์มหาชาติ	๒๐๐ รูป/คน	วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๑๒	โครงการหล่อเทียนและถวายเทียนพรรษา	๔๐๐ รูป/คน	วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๑๓	โครงการรักษาศีลรักษากาย	๑๒๑ คน	วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๑๔	โครงการพิธีไหว้ครูกราบบูชาปูชนียาจารย์	๗๓๖ รูป/คน	วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๑๕	โครงการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น	๕๐ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๑๖	โครงการบุญกุ่มข้าวใหม่และฟังเทศน์มหาชาติ	๑.๘๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตเชียงใหม่
๑๗	โครงการเทศนาธรรมประจำวันพระ	๑๐๐.๐๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๑๘	โครงการพระไตรปิฎกศึกษาสำหรับประชาชน	๒.๐๐๐ คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๑๙	โครงการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๑๕.๕๓๗ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๐	โครงการปฏิบัติธรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา	๕๕.๑๑๗ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๑	โครงการประเพณีทอดเทียนพรรษา ๙ วัดฯ	๔๘.๖๔๕ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๒	โครงการบูรพาจารย์รำลึกและถวายสักการะมหาเถระ	๘๕๖ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๓	โครงการสวดมนต์เฉลิมพระเกียรติ	๖๙๙ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๔	โครงการทำบุญปีใหม่สงกรานต์สืบสานประเพณี	๕๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๕	โครงการปีใหม่สงกรานต์อีสานปลอดภัย	๑๐๐.๐๐๘ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๖	โครงการจัดแสดงธรรมเทศนาทำนองสรภัญญะ	๓๗๙ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๗	โครงการธรรมสังฆจรพัฒนาจิตใจ	๑๙.๑๔๔ รูป/คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๘	โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์	๔๒๕ คน	วิทยาเขตขอนแก่น
๒๙	โครงการสมาธิภาวนาชนะความเครียดสมาธิจิตพิชิตความทุกข์	๕.๐๐๐ คน	วิทยาเขตอุบลราชธานี
๓๐	โครงการค่ายพุทธธรรมนำชีวิตเทิดพระคุณพ่อ ๕ ธันวาคมหาราช	๕.๐๐๐ คน	วิทยาเขตอุบลราชธานี
๓๑	โครงการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๕.๐๐๐ รูป	วิทยาเขตอุบลราชธานี

ที่	โครงการ/กิจกรรม	จำนวน	หน่วยงานที่รับผิดชอบ
๓๒	โครงการพระสงฆ์กับการเป็นผู้นำในการฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม	๕.๐๐๐ คน	วิทยาเขตอุบลราชธานี
๓๓	โครงการสาธยายพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ	๕.๐๐๐ คน	วิทยาเขตอุบลราชธานี
๓๔	โครงการสืบสานประเพณีท้องถิ่น	๓.๐๐๐ คน	วิทยาเขตอุบลราชธานี
๓๕	โครงการประชุมอบรมครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน	๑.๓๒๐ รูป/คน	วิทยาเขตอุบลราชธานี
๓๖	โครงการธรรมสัญจรพัฒนาจิตใจ	๕.๐๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตอุบลราชธานี
๓๗	โครงการจัดกิจกรรมวันไหว้ครู	๓๑๐ รูป/คน	วิทยาเขตอุบลราชธานี
๓๘	โครงการศูนย์แลกเปลี่ยนพระนิสิตในประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	๑๕ รูป/คน	วิทยาเขตพะเยา
๓๙	โครงการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตพะเยา
๔๐	โครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย (วัฒนธรรมภูมิกายาว)	๓๐๐ รูป/คน	วิทยาเขตพะเยา

**กลยุทธ์ที่ ๑๗ พัฒนามหาวิทยาลัยให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม
ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ**

๑๗.๑ จำนวนแหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ

ที่	ชื่อแหล่งเรียนรู้	จำนวน
๑	ห้องสมุดส่วนกลาง	๓ แห่ง
๒	ห้องสมุดวิทยาเขต	๑๐ แห่ง
๓	ห้องสมุดวิทยาลัย	๕ แห่ง
๔	ห้องสมุดโครงการขยายห้องเรียน	๑๒ แห่ง
๕	ห้องสมุดหน่วยวิทยบริการ	๑๖ แห่ง
๖	ศูนย์ฝึกอบรมและปฏิบัติธรรม	๕ แห่ง

๑๗.๒ ความร่วมมือกับองค์กรระดับนานาชาติในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ศิลปะ
วัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับคณะกรรมการจัดงานนานาชาติ (IOC) ประชุมกัน เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีมติให้ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดงานวิสาขบูชาโลก และให้จัดตั้งสมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (ICUNDV) เพื่อดำเนินการจัดงานเฉลิมฉลองให้มีเอกภาพและมีประสิทธิภาพ โดยกำหนดจัดกิจกรรมนานาชาติเนื่องใน วันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของสหประชาชาติประจำปี ๒๕๕๓ ขึ้น ณ ประเทศไทย ระหว่างวันที่ ๒๓ - ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ มีผู้เข้าร่วมประชุมวิชาการ จำนวน ๕,๐๐๐ รูป/คน ประเทศที่เข้าร่วมกิจกรรมมีจำนวน ๘๐ ประเทศ

๑๗.๓ พัฒนาหลักสูตรทางด้านศิลปวัฒนธรรม และส่งเสริมให้มีการศึกษาอย่างกว้างขวาง

มหาวิทยาลัยร่วมกับองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ร่วมกันพัฒนาหลักสูตรพุทธศิลปกรรม ดำเนินการเปิดสอนเมื่อปีการศึกษา ๒๕๕๓ ณ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ มีผู้เข้าเรียนเป็นพระภิกษุ จำนวน ๕๐ รูป/คน

๑๗.๔ มีการส่งเสริมอนุรักษ์และเปิดพื้นที่ในการแสดงศิลปวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ

มหาวิทยาลัยจัดโครงการกิจกรรมส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม จำนวน ๔๐ โครงการ (ตารางตัวชี้วัดที่ ๑๖.๒ หน้า ๖๐-๖๑)

กลยุทธ์ที่ ๑๘ เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและความสำนึกในคุณค่าของพระพุทธศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๑๘.๑ จำนวนงาน โครงการส่งเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจและความสำนึกในคุณค่าของ พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ

มหาวิทยาลัยจัดโครงการ/กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและความสำนึกในคุณค่า ของพระพุทธศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรม ดังนี้

ที่	โครงการ/กิจกรรม	หน่วยงานที่รับผิดชอบ
๑.	โครงการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	ส่วนธรรมนิเทศ, วิทยาเขตนครศรีธรรมราช, วิทยาเขตเชียงใหม่, วิทยาเขตสุรินทร์, วิทยาเขต นครราชสีมา, วิทยาเขตขอนแก่น, วิทยาเขต อุบลราชธานี, วิทยาเขตพะเยา, วิทยาลัยสงฆ์ นครสวรรค์
๒.	โครงการธรรมะบรรยายภาษาอังกฤษ	ส่วนธรรมนิเทศ, วิทยาเขตเชียงใหม่
๓.	โครงการสอนธรรมศึกษาใน ทัศนสถาน	วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
๔.	โครงการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุ โทรทัศน์	สำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม, วิทยาเขตนครศรีธรรมราช วิทยาเขตเชียงใหม่, วิทยาเขตขอนแก่น, วิทยาเขตนครราชสีมา, วิทยาเขตสุรินทร์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๕.	โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชน ภาคฤดูร้อน	กองกิจการนิสิตร่วมกับวิทยาเขต วิทยาลัย ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการและคณะสงฆ์ ทุกจังหวัด

๑๘.๒ จำนวนงาน โครงการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจและความสำนึกในคุณค่าของ พระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมไทย สู่นานาชาติ

ที่	โครงการ/กิจกรรม	หน่วยงานที่รับผิดชอบ
๑.	โครงการจัดกิจกรรมนานาชาติในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก กิจกรรมการประชุมวิชาการพระพุทธศาสนา นานาชาติ กิจกรรมจัดนิทรรศการ กิจกรรมแสดงศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมเวียนเทียน ^{๑๒๕}	มหาวิทยาลัยส่วนกลาง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ถือเป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทยฝ่ายมหานิกาย การบริหารและการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมีความสัมพันธ์ทางกฎหมายทั้งกับรัฐบาลและคณะสงฆ์ โดยมีสภามหาวิทยาลัยเป็นองค์กรบริหารสูงสุด มีพันธกิจ ผลิตบัณฑิต วิจัยและพัฒนา ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยมีแผนยุทธศาสตร์และผลการดำเนินงานเป็นที่ประจักษ์ โดยเฉพาะในด้านการทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นมรดกของชาติ ทั้งมีเครือข่ายหน่วยงานทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ตลอดจนสถาบันสมทบในต่างประเทศใน ขณะเดียวกันก็มีหน่วยงานที่จัดตั้งใหม่คือศูนย์อาเซียนศึกษาเพื่อความร่วมมือในด้านการศึกษาศิลปะและวัฒนธรรม รวมแล้วมีหน่วยงานเครือข่ายถึง ๗๕ แห่ง นับว่าเป็นองค์กรใหญ่ ได้รับการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับนานาชาติ ดังจะเห็นได้ว่าอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับเลือกจากที่ประชุมนานาชาติให้เป็นนายกสภามหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก ซึ่งมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จึงถือได้ว่ามีศักยภาพที่จะจัดตั้งและดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติได้ ส่วนจะเป็นด้านใด มีความเป็นไปได้เพียงใด จะต้องศึกษาและวิเคราะห์ตามนโยบาย ศักยภาพ และความพร้อมของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตามที่จะได้วิเคราะห์และประเมินถึงศักยภาพและความเป็นไปได้ในตอนต่อไป

^{๑๒๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รายงานประจำปี ๒๕๕๓, หน้า ๖๐-๖๓

อธิการบดี ตำแหน่งผู้บริหารสูงสุด
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., M.A., M.Phil., Ph.D.(Philosophy)
เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส, เจ้าคณะภาค ๒, กรรมการมหาเถรสมาคม, ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์
ศาสตราจารย์ตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แผนงานประจำปี มจร ๒๕๖๐

วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์

ภายในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตหนองคาย

วิทยาเขตเชียงใหม่

วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

วิทยาเขตขอนแก่น

วิทยาเขตนครราชสีมา

วิทยาเขตอุบลราชธานี

วิทยาเขตสุรินทร์

วิทยาเขตแพร่

วิทยาเขตพะเยา

วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโธส

วิทยาเขตนครสวรรค์

วิทยาลัยสงฆ์เอย

วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ภายในมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

วิทยาลัยสงฆ์นครน่านฯ

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภรต

วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปณศาศรีทวารวดี

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

๔.๓ ศักยภาพในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยเครือข่ายหน่วยงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : การศึกษาความเป็นไปได้ตามการวิเคราะห์ SWOT

ตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยในข้อ ๑ เพื่อการศึกษาแนวทางการพัฒนานโยบายและกลไกรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ - ๓ ในขณะเดียวกันใน บทที่ ๔ นี้ ๒ ข้อแรกก็ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสังฆาธิการซึ่งเป็นผู้หน้าที่เข้มแข็งของท้องถิ่นในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ ทั้งได้กล่าวถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและเครือข่ายทั่วประเทศถึง ๗๕ แห่งที่มีศักยภาพและความเป็นไปได้สูงมากที่จะดำเนินงานส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวกับพุทธศิลป์มีสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และเอกสารโบราณ ทั้งศิลาจารึก ไบลาน สมุดข่อย และใบจุ่ม เป็นต้น ซึ่งในที่นี้มุ่งเน้นเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการเป็นหลัก

ดังที่ได้บรรยายไว้แล้วเกี่ยวกับทฤษฎีและปฏิบัติการในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ตลอดจนนโยบายและกลไกของรัฐในการส่งเสริมและคุ้มครอง มีกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมเป็นหน่วยงานภารกิจหลักรับผิดชอบควบคุมดูแล แม้ในส่วนเอกสารโบราณก็มีหน่วยงานถึง ๒ หน่วย คือ สำนักหอสมุดแห่งชาติ และสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ดูแลรักษา และยังมีสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ปฏิบัติการตรวจชำระและจัดพิมพ์เผยแพร่บริการความรู้สู่ประชาชน แม้กระนั้นก็คงจะยังไม่ทั่วถึงและครอบคลุมภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเทศอย่างทั่วถึงได้

ดังนั้น หากจะมีองค์กรหรือหน่วยงานอื่นๆ ในระดับชุมชนหรือท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนก็จะทำให้การส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมดำเนินไปอย่างรัดกุมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น มีพระสังฆาธิการเป็นจำนวนมากมองเห็นความสำคัญและตระหนักในหน้าที่นี้ จึงได้แสดงบทบาทในการอนุรักษ์โดยเฉพาะมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์, จัดห้องแสดงนิทรรศการถาวร, จัดแหล่งเรียนรู้แก่ประชาชน ฯลฯ แต่ก็ยังเป็นความสำนึกตระหนักและจิตอาสาส่วนบุคคลคือเฉพาะตัวของท่านเจ้าอาวาส ดังเช่นพิพิธภัณฑ์ประยูรภัณฑาคาร วัดประยูรวงศาวาส กรุงเทพมหานคร การอนุรักษ์หนึ่งใหญ่ของวัดখনอน จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น ในทางบริการชุมชน เช่น กัณฑ์การศึกษาค้นคว้ายังไม่มีความรู้ความสามารถด้านวิชาการ หมายความว่ามีความศักยภาพในการจัดตั้งแต่ขาดความพร้อมในการบริหารหลังการจัดตั้ง ข้อนี้เป็นจุดอ่อนของภาคเอกชน ไม่ว่าจะเอกชนท้องถิ่นหรือแม้แต่หน่วยงานของรัฐ เช่น อบต., อบจ. เป็นต้น เพราะฉะนั้นในการพิจารณาถึงศักยภาพหรือความเป็นไปได้ของหน่วยงานส่วนท้องถิ่นว่าจะจัดตั้งหรือบริหารงานด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติแม้ในระดับชุมชนหรือท้องถิ่นได้แค่ไหน เพียงไร นั้น จำเป็นต้องใช้วิธีการวิเคราะห์สว่าท (SWOT Analysis) เข้ามาเป็นหลักการพิจารณา

ก่อนที่จะกล่าวถึงการวิเคราะห์ SWOT เห็นควรพูดถึงยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี หรือกลยุทธ์ ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Strategy ในทางบริหารธุรกิจ อาจจะนำมาใช้เพื่อเอาชนะคู่แข่งหรือเอาตัวรอดจากกระแสกดดันของโลกาภิวัตน์ ซึ่งก็ไม่แน่ว่าจะไป เพราะในปัจจุบันนี้นำมาใช้ได้ทุกวงการ แม้จะไม่ใช่วงการธุรกิจ แต่เป็นหน่วยงานราชการหรือสถานเอกชน เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา ๕ ประการในการพัฒนามหาวิทยาลัย^{๑๒๖} ยุทธวิธีนี้ให้ความสำคัญในขั้นตอนของการตัดสินใจ (Decision Making) และการวางแผน (Planning) มาก การวางแผนเชิงยุทธวิธีนั้นใช้ได้ทั้งในระดับการวางแผนชีวิต การวางแผนธุรกิจ การวางแผนรัฐวิสาหกิจ ตลอดจนการวางแผนสำหรับการบริหารประเทศ^{๑๒๗}

ในการที่จะบริหารเชิงยุทธวิธีให้ประสบความสำเร็จ อันหมายถึงการที่ผู้นำจะต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางและยุทธวิธีจากปัจจุบันไปสู่เส้นทางในอนาคต องค์ประกอบสำคัญที่จะเป็นสิ่งที่กำหนดความสำเร็จในการบริหารเชิงยุทธวิธีก็คือ

๑. ผู้นำในองค์กรนั้นจะต้องรับรู้ว่ามีปัญหาในเรื่องของช่องว่างระหว่างแนวทางที่ใช้ในปัจจุบันกับแนวทางที่ควรจะทำหรือนโยบายใหม่ที่ควรจะทำในอันที่จะบรรลุสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ในอนาคต

๒. ผู้นำขององค์กรจะต้องมีแรงกระตุ้นในอันที่จะลดช่องว่างดังกล่าวกล่าวคือมีแรงกระตุ้นในการที่จะปรับเปลี่ยนกลไกหรือนโยบายในปัจจุบันเพื่อที่จะไปสู่แนวนโยบายใหม่ที่ไปสู่เป้าหมายที่อยากจะได้และเป็นไปได้ในอนาคต

๓. ผู้นำในองค์กรนั้นเชื่อว่าช่องว่างทางด้านยุทธวิธี (Strategic Gap) สามารถที่จะลงเอยได้ด้วยการปรับเปลี่ยนพื้นฐานของความเป็นไปได้ในแง่ของทรัพยากรขององค์กรที่จะใช้^{๑๒๘}

การจัดทำแผนยุทธวิธี ถือเป็นหัวใจหลักของการวางแผน ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงทิศทางเป้าหมาย และแนวทางดำเนินกิจการ ดังนั้น เครื่องมือในการวิเคราะห์ที่นิยม และรู้จักกันอย่างแพร่หลายก็คือ การวิเคราะห์ สว็อท (SWOT Analysis)^{๑๒๙}

ผู้นำแผนเชิงยุทธวิธีมาใช้ โดยวิเคราะห์ถึงช่องว่างทางยุทธวิธี (Strategic Gap) ได้แก่ H. Igor Ansoff ในหนังสือของเขาชื่อ Corporate Strategy ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๕ (พ.ศ. ๒๕๐๘) ในระหว่างที่เขาได้รับการว่าจ้างจากบริษัท Rand Corporation และหนึ่งในโครงการที่เขาเกี่ยวข้องกับการบินภัยคุกคามทางอากาศของกองทัพอากาศอเมริกันโดยรัสเซีย ต่อมาก็ได้มีการต่อยอดความคิดของ Ansoff โดย Kenneth Andrews แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด สหรัฐอเมริกา เป็นการวิเคราะห์สว็อท (SWOT Analysis)^{๑๓๐}

การวิเคราะห์ SWOT เป็นเครื่องมือในการวางแผนเชิงยุทธวิธี กล่าวคือ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในเพื่อหาจุดแข็ง (Strength) และจุดอ่อน (Weakness) และการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อหาโอกาส (Opportunity) และภัยคุกคามหรืออันตราย (Threat) การ

^{๑๒๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รายงานประจำปี ๒๕๔๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา ลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๒๗} สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, การบริหารเชิงกลยุทธ์คัมภีร์สู่ความเป็นเลิศในการบริหารจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓-๓๔.

^{๑๒๙} โกลด์ ดีคัลธอร์ม, เครื่องมือสำหรับบริหารยุคใหม่, (กรุงเทพมหานคร : อินฟอร์มีเดียบุ๊กส์, ๒๕๔๗), หน้า ๙.

^{๑๓๐} John Sheldrake, Management Theory, 2nd ed., (Cornwall : TJ International, 2003), p.

วิเคราะห์ SWOT ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า ถ้าผู้บริหารหรือผู้จัดการได้พิจารณาอย่างรอบคอบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามหรืออันตราย เช่นนั้น ยุทธวิธีที่กำหนดไว้ก็แน่นอนว่าจะทำให้องค์การประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน^{๑๓๑}

๑. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกองค์การ

หมายถึงปัจจัยหรือองค์ประกอบใด ๆ ที่อยู่เหนือการควบคุมโดยองค์การ อาจมีผลในการส่งเสริมหรือขัดขวางการดำเนินงานขององค์การ ประกอบด้วย

๑) **โอกาส** หมายถึงสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยต่อการขยายตัวขององค์การ เช่นสภาพเศรษฐกิจที่ขยายตัวเป็นปัจจัยที่อยู่เหนือการควบคุมขององค์การแต่ส่งผลดีต่อการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ขององค์การ เป็นต้น

๒) **ภัยคุกคาม** (หรือภัยอันตราย หรืออุปสรรคขัดขวาง) หมายถึงสถานการณ์ภายนอกที่ทำให้การดำเนินงานขององค์การเป็นไปด้วยความยากลำบาก เช่นสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของชาติหดตัว ทำให้กำลังซื้อของประชาชนลดลง เป็นต้น^{๑๓๒}

๒. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในองค์การ

หมายถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่องค์การสามารถควบคุมได้ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งสถานการณ์ที่อยู่ภายใต้การควบคุมโดยองค์การ สภาพแวดล้อมภายในจะเป็นทั้งจุดเกื้อหนุนการดำเนินงานและเป็นได้ทั้งจุดที่จุดรั้งองค์การให้เสียเปรียบในการแข่งขัน สภาพแวดล้อมภายในองค์การประกอบด้วย

๑) **จุดแข็ง** หมายถึงปัจจัยที่องค์การมีความได้เปรียบเหนือกิจการอื่นในการแข่งขัน

๒) **จุดอ่อน** หมายถึงปัจจัยที่องค์การมีความเสียเปรียบองค์การอื่นๆ และเป็นปัจจัยให้ฝ่ายจัดการต้องพิจารณาอย่างรอบคอบในการแข่งขันกับองค์การอื่นๆ องค์การมีความจำเป็นต้องทราบธุรกิจของตนเพื่อจะได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในการแก้ไขจุดอ่อนเหล่านั้น

ไมเคิล อี. พอร์ตเตอร์ กล่าวไว้ว่า การวิเคราะห์คู่แข่งอย่างมีแบบแผนนั้นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับคู่แข่ง ๔ ประการคือ เป้าหมายในอนาคต ยุทธวิธีในปัจจุบัน ฐานคติ (Assumption) และขีดความสามารถของคู่แข่ง หากสามารถเข้าใจองค์ประกอบทั้งสี่อย่างนี้อย่างลึกซึ้ง ก็จะสามารถคาดคะเนแนวทางการตอบโต้ของคู่แข่งได้อย่างมีเหตุผล การวิเคราะห์คู่แข่ง นอกจากคู่แข่งในปัจจุบันแล้วต้องคำนึงถึงคู่แข่งในอนาคตด้วย^{๑๓๓}

^{๑๓๑} Samuel C. Certo, *Principles of Modern Management : Functions and Systems*, 4th ed., (Boston : Allyn and Bacon, 1989), p. 143.

^{๑๓๒} ชนงกรณ์ กุณพลบุตร, *การบริหารธุรกิจระหว่างประเทศ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘-๙.

^{๑๓๓} ไมเคิล อี. พอร์ตเตอร์, *ยุทธวิธีการแข่งขัน*, เรียบเรียงจากเรื่อง *Competitive Strategy* โดย สมคิด จาตุศรีพิทักษ์, สุวินัย ต่ศิริสุข และอุตตม สวานายน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่นจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖-๑๗.

เนื่องจากองค์การจะต้องตกอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นผู้บริหารต้องพยายามจัดการให้องค์การอยู่ในสถานะที่เหมาะสมที่สุด ทั้งในแง่ของการหาประโยชน์และหลีกเลี่ยงอุปสรรคหรือข้อจำกัดจากสภาพแวดล้อมให้มากที่สุด เรียกว่าการจัดการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง (Management of Change)^{๑๓๔}

ในหนังสือ “การบริหารเชิงกลยุทธ์ คัมภีร์สู่ความเป็นเลิศในการบริหารการจัดการ” สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบในการวางแผนเชิงยุทธวิธีไว้ ๕ ประการ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้^{๑๓๕}

๑) ในการวางแผนเชิงยุทธวิธีนั้น จะต้องมีการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ตลอดจนอุตสาหกรรมธุรกิจ อันจะส่งผลกระทบต่อการดำเนินธุรกิจทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ทั้งในทางบวกและทางลบ ถ้าในทางบวกเรียกว่า “โอกาส” ถ้าในทางลบเรียกว่า “ภัยอันตราย” โดยมีเป้าหมายเพื่อปรับตัวและเตรียมพร้อมในการแก้ไขสถานการณ์

๒) ในการวางแผนเชิงยุทธวิธีนั้น จะต้องมีการวิเคราะห์สภาพภายในขององค์การ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของบุคลากร ระบบการเงิน คอมพิวเตอร์ โครงสร้างองค์การ ระบบการสื่อสาร ค่านิยม และอื่น ๆ เพื่อหา “จุดอ่อน” เพื่อแก้ไขปรับปรุง และ “จุดแข็ง” เพื่อคงไว้หรือเพิ่มศักยภาพยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ

๓) ในการวางแผนเชิงยุทธวิธีนั้น จะแตกต่างจากการวางแผนทั่วไป คือต้องมีทั้งแผนระยะยาว แผนระยะกลาง และแผนระยะสั้น แต่ละขั้นตอนมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน แผนระยะสั้นและแผนระยะกลางจะมีความเป็นรูปธรรม (Concrete) มากกว่า เพราะอยู่ในขั้นตอนการปฏิบัติจริง ส่วนแผนระยะยาวมีความเป็นนามธรรม (Abstract) มากกว่า เพราะยังห่างไกลจากการปฏิบัติ ตามหลักการถือว่าเป็นแผนที่ทิศทาง ที่เรียกว่า “ทิศทางยุทธวิธี” (Strategic direction)

๔) ในการวางแผนเชิงยุทธวิธี จะต้องวางแผนอย่างมีขั้นตอนและเป็นระบบ (Systematic) โดยทุก ๆ ส่วนจะมีความสัมพันธ์และผูกพันกันอย่างมีโครงสร้าง ทุกเวลาและทุกส่วนของกิจการที่จะทำจะมีความสัมพันธ์และเสริมสร้างในลักษณะที่ผลักดันไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

๕) ในการวางแผนเชิงยุทธวิธีนั้น จะต้องเป็นการวางแผนที่สามารถปฏิบัติได้ (Realistic) ถือเป็น “แผนที่ทำได้” ไม่ใช่เป็น “แผนที่อยากได้” คือเป็นแผนอุดมคติ (Idealistic) ที่ปฏิบัติตามได้ งานวางแผนไม่ใช่แค่งานรวบรวมข้อมูล แต่เป็นงาน “เชิงรุก” เพราะเป้าหมายคือตีคู่แข่งให้ตกและเพิ่มประโยชน์ให้แก่ลูกค้ามากยิ่งขึ้น^{๑๓๖}

^{๑๓๔}David I. Cleland and William R. King, *Management : A Systems Approach*, (New York : McGraw-Hill Book Company, 1972), pp. 202-203.

^{๑๓๕} สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, *การบริหารเชิงกลยุทธ์ คัมภีร์สู่ความเป็นเลิศในการบริหารการจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๖-๑๕.

^{๑๓๖}ริชาร์ด เอส. สโลมา, *กลยุทธ์การบริหารแบบเฉียบขาดและฉันทัน* กฎทองคำสู่การเป็นนักบริหารชั้นนำ, อีรณีย์ แปลเรียบเรียงจากเรื่อง No-Nonsense Management, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๖.

การวางแผนมีความสำคัญต่อองค์กรและการปฏิบัติหน้าที่บริหารงานเป็นอย่างมาก ถ้าหากผู้บริหารได้เข้าใจถึงความสำคัญและคุณประโยชน์ของการวางแผนแล้ว จะเห็นว่าการวางแผนมาก่อนสิ่งอื่น จึงเท่ากับให้มีการคิดหาทางป้องกันมิให้เกิดผลเสียหาย หรือถ้าจะมี ก็ให้มีน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้^{๑๓๗}

สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ ได้ชี้ถึงปัจจัยกำหนดความสำเร็จและความล้มเหลวในการวางแผนเชิงยุทธวิธี ๔ ประการ ดังนี้

๑. การวางแผนเชิงยุทธวิธี ต้องเป็นแผนที่มีการประสานกันระหว่างผู้บริหารกับพนักงาน คือมีลักษณะที่เป็นทั้งจากบนสู่ล่าง (Top-down) และมีการระดมความคิด (Brainstorming) หรือเป็นลักษณะจากล่างสู่บน (Bottom-up)

๒. การวางแผนเชิงยุทธวิธี ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของข้อมูลข่าวสาร การที่จะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะขององค์กรเองหรือของคู่แข่ง และที่ต้องคาดการณ์ล่วงหน้าระยะยาว ตั้งแต่ ๕-๑๐-๑๕ ปีนั้น ต้องมีข้อมูลพร้อม

๓. ขั้นตอนในการทำการวิเคราะห์จุดอ่อนหรือจุดแข็งขององค์กรนั้น จะต้องให้ตรงตามสภาพเป็นจริงซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดความสำเร็จหรือความล้มเหลวได้

๔. การจัดทำแผนนั้นเป็นลักษณะแบบวัฒนธรรมเปิด เปิดคือผู้บริหารเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานระดับล่างมีส่วนร่วม เพราะปัจจัยข้อนี้ย่อมส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการวางแผนเชิงยุทธวิธีได้^{๑๓๘}

การวางแผนเชิงยุทธวิธี จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของการประเมินศักยภาพขององค์กร ที่จะดำเนินงานอะไรไปในทิศทางใด อย่างไรก็ดี ในทางพระพุทธศาสนานั้นในการวางแผนกลยุทธ์หรือยุทธวิธีหรือยุทธศาสตร์ใดๆ ก็ตาม จะวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกโดยองค์รวม (Holistic) คือไม่ได้แยกแยะที่จะวิเคราะห์เพื่อหาจุดแข็ง (Strength) และจุดอ่อน (Weakness) เฉพาะกับสภาพแวดล้อมภายใน หรือการวิเคราะห์เพื่อหาโอกาส (Opportunity) และภัยคุกคามอันตราย หรือปัญหาอุปสรรค (Threat) เฉพาะกับสภาพแวดล้อมภายนอก แต่ทั้งกระบวนการ SWOT ทุกปัจจัยนำมาวิเคราะห์ทางสภาพแวดล้อมภายในและภายนอก เช่นพระพุทธเจ้าทรงวางแผนในการประกาศพระพุทธศาสนา ก็ทรงวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในคือองค์กรพระพุทธศาสนาครบทั้ง ๔ ปัจจัยของ SWOT หรือในการวิเคราะห์คู่แข่งอย่างศาสนาพราหมณ์ หรือลัทธิศาสนาคริสต์ทั้ง ๖ ก็ทรงวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกครบทั้ง ๔ ปัจจัยของ SWOT เช่นเดียวกัน^{๑๓๙}

ในการกล่าวถึงศักยภาพ (Potentiality) หรือความเป็นไปได้ (Possibility) ขององค์กรสงฆ์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงเอาเฉพาะบทบาทของพระสังฆาธิการในฐานะผู้นำชุมชนของท้องถิ่นนั้นๆ และ

^{๑๓๗} ชาญ สันติวงษ์, องค์กรและการบริหาร การศึกษาการจัดการแผนใหม่ (Organization and Management), พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๒.

^{๑๓๘} สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, การบริหารเชิงกลยุทธ์ คัมภีร์สู่ความเป็นเลิศในการบริหารการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๑๕-๑๘.

^{๑๓๙} ดูรายละเอียดใน ทรงวิทย์ แก้วศรี, “การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๗๗-๑๑๒.

เครือข่ายหน่วยงานในสังกัดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษา มีพันธกิจประการหนึ่งคือการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของประเทศไทย ผู้วิจัยจะได้นำมาวิเคราะห์สว็อท (SWOT Analysis) มาใช้ในภาพองค์รวม (Holistic) ทั้งสภาพแวดล้อม ภายในและภายนอกองค์กรดังนี้

๑. จุดแข็ง Strength

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาและบริการสังคมของ คณะสงฆ์ไทยที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของประเทศ เป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ได้รับเงินอุดหนุนจาก งบประมาณของรัฐเกือบ ๒,๐๐๐ ล้านบาทต่อปี มีเครือข่ายทั่วประเทศถึง ๗๕ แห่ง ผู้บริหารและ คณาจารย์เป็นพระสงฆ์ปฏิบัติธรรมตั้งแต่ระดับสมเด็จพระราชาคณะ กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล ลงมาถึงเจ้าอาวาส และพระสงฆ์ภายใน วัดทั่วไป ทั้งวัดหลวงวัดราษฎร์ และสำนักสงฆ์ ในฐานะพระเถรานุเถระก็เป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ และผู้เป็นผู้นำชุมชนในท้องถิ่นไปโดยปริยาย ในฐานะพระสงฆ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นที่เคารพนับ ถือของบุคคลทุกหมู่เหล่า เพราะฉะนั้นเมื่อคิดอ่านจะทำประการใดย่อมได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี จากสาธุชน จะคิดอ่านอะไรใหญ่โตแม้จะต้องใช้เงินงบประมาณสักเท่าใดก็ไม่มีปัญหาขัดข้อง ขอแต่ให้ ทำจริงและทำให้ตลอดเท่านั้น จะเห็นได้ว่าตัวอย่างการก่อสร้างอาคารสถานที่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ไม่ว่าจะส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาค รวมกันแล้วใช้เงินหลายหมื่นล้านบาท ก็สามารถ กระทำได้ โดยที่ได้รับความอุดหนุนจากรัฐบาลวันนี้อย่างไม่ถึง ๑๐ เปอร์เซ็นต์ด้วยซ้ำไป หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง คือกรณีของพระมหาภูมิจัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี) แห่งสถาบันวิมุตตยาลัย ไร่เชิญชวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งได้อุทิศตนสร้างสถาบันไปแล้วเป็นเงินกว่าพันล้านบาท ทั้งที่เป็นพระสงฆ์มีอายุ พรรษาไม่มาก ทั้งนี้ก็ด้วยแรงศรัทธาของญาติโยมสาธุชนทั่วไป นี่เป็นเพียงตัวอย่างส่วนน้อย เพราะ พระสงฆ์มีบารมี ได้รับแรงศรัทธาจากประชาชนทั่วประเทศยังมีอีกมากมาย

มีงานวิจัยอย่างน้อย ๒ เรื่องยืนยันศักยภาพของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่ขอ ยกมาอ้างทั้งในส่วนกลางคือกรุงเทพมหานคร และส่วนภูมิภาคคืออำเภอบางปะอิน จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ดังนี้

๑. ผลการวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย : กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร” ซึ่งเป็นคุณุฎินิพนธ์ ของพระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญญา) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษา กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระสังฆาธิการ ในการ อนุรักษ์โบราณสถานในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ วัด ประยูรวงศาวาสวรวิหาร เป็นต้นแบบ และ (๓) เพื่อเสนอรูปแบบการอนุรักษ์โบราณสถานของคณะ สงฆ์ไทย ผลการศึกษามี ดังนี้ : คำว่าโบราณสถาน โดยทั่วไปหมายถึง อาคารสถานที่ที่มีความ เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของมนุษย์ ที่มีความเก่าแก่ มีประวัติความเป็นมาที่เป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี เป็นต้น การอนุรักษ์โบราณสถานมีวิธีการเป็นรูปแบบต่างๆ ๘ วิธีการ คือ (๑) การซ่อมแซมเบื้องต้นตามรูปแบบวัสดุและวิธีการดั้งเดิม (๒) การค้ายันโบราณสถาน (๓) การ สงวนรักษา (๔) การส่งเสริมความมั่นคงแข็งแรง (๕) การบูรณะ (๖) การปฏิสังขรณ์ (๗) การประกอบ

คืนสภาพ (๘) การประยุกต์การใช้สอย ทั้งนี้ตามที่กรมศิลปากรจัดทำคู่มือการดูแลรักษาโบราณสถานสำหรับพระสังฆาธิการไว้แล้ว

ในเขตกรุงเทพมหานคร มีเขตจำนวน ๕๐ เขต มีวัดทั้งสิ้น ๔๒๗ วัด แยกเป็นพระอารามหลวง ๙๕ วัด นอกนั้นเป็นวัดราษฎร์ ๓๓๒ วัด ในที่นี้ได้กำหนดเลือกพระอารามหลวง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัดเก่าแก่ มีมาก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรือสร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่มีโบราณสถานหรือสถาปัตยกรรมอันสำคัญล้ำค่ายิ่งของชาติ วัดเหล่านี้ ได้แก่ (๑) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (๒) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (๓) วัดอรุณราชวราราม (๔) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (๕) วัดสามพระยา (๖) วัดราชนันทาราม (๗) วัดชนะสงคราม (๘) วัดราชบูรณะ (๙) วัดประยูรวงศาวาส (๑๐) วัดพิชยญาติการาม (๑๑) วัดทองธรรมชาติ (๑๒) วัดหงส์รัตนาราม (๑๓) วัดโมลีโลกยาราม (๑๔) วัดศรีสุดาราม (๑๕) วัดระฆังโฆสิตาราม (๑๖) วัดอมรินทราราม (๑๗) วัดราชสิทธาราม และ (๑๘) วัดสุวรรณาราม ซึ่งวัดเหล่านี้ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานมาโดยตลอดตามรูปแบบและกลไกวิธีการตามกฎหมายเกณฑ์และเงื่อนไขข้อกำหนดของกรมศิลปากร โดยได้รับงบประมาณทั้งจากภาครัฐและเอกชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร ซึ่งได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอันดับ ๑ จากองค์การยูเนสโก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ ถือเป็นต้นแบบของวัดที่ได้อนุรักษ์โบราณสถานสำคัญของชาติ ครบถ้วนตามรูปแบบและกระบวนการอันถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยใช้กลไกและวิธีการ ทั้งของราชการและเอกชนให้ความร่วมมือกัน ทั้งนี้มีพระสังฆาธิการคือเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศาวาสวรวิหารเป็นผู้ริเริ่ม ดำเนินการและประสานงานจนการทุกอย่างลุล่วงไปด้วยดีตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ ควรจะถือเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์โบราณสถานของคณะสงฆ์ต่อไป

ในแง่ของปัญหาและอุปสรรค ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร หรือแม้แต่ที่อื่นๆ จะมีอยู่ ๔ ประการคือ (๑) ขาดความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน (๒) ขาดความรู้ พ.ร.บ. หรือระเบียบของกรมศิลปากร เกี่ยวกับการดูแลโบราณสถาน (๓) ขาดการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (๔) ขาดงบประมาณในการดำเนินงาน เป็นที่น่ายินดีว่า พระสังฆาธิการซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดในเขตกรุงเทพมหานครซึ่งมีโบราณสถานตั้งอยู่ เป็นผู้มีความสำนึกในความสำคัญและคุณค่าของโบราณสถาน ได้สืบทอดการอนุรักษ์มาแต่บูรพาจารย์โดยไม่ทอดธุระ ทั้งได้ดำเนินตามกระบวนการอนุรักษ์ทางวิชาการเป็นอย่างดี แม้จะมีปัญหาและอุปสรรคในเรื่องความรู้ ก็อาศัยตัวบทบัญญัติแห่งกฎหมาย และหน่วยงานของรัฐ เช่นกรมศิลปากรช่วยเหลือได้ แม้ปัญหาเรื่องงบประมาณ แต่ด้วยบารมีธรรม ความตั้งใจ ความมีจิตเป็นกุศล ก็สามารถสร้างศรัทธาและหาผู้บริจาคร่วมในการปฏิสังขรณ์ได้

กรณีตัวอย่างซึ่งเป็นต้นแบบของการอนุรักษ์โบราณสถาน ได้แก่ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร ที่เจ้าอาวาสได้ใช้ความรู้ ความสามารถ การประสานงานกับหน่วยราชการ ทั้งกรมศิลปากร สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง สมาคมสถาปนิกสยาม ตลอดจนแหล่งเงินทุนเช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และมูลนิธิสิริวัฒนภักดี เป็นต้น จนสามารถบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์พร้อมด้วยพริ้นทรปริยัติ

ธรรมศาลา ได้สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์อย่างถูกต้อง ทั้งตามหลักกฎหมายและวิชาการ และได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอันดับ ๑ จากองค์การยูเนสโก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖^{๑๔๐}

จะเห็นได้ว่าแม้พระสังฆาธิการส่วนใหญ่จะขาดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน แต่ด้วยจิตสำนึกอันสูงส่งก็สามารถดำเนินการได้ โดยการติดต่อขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่มีความรู้ความสามารถ มีกรมศิลปากร หรือหน่วยงานวิศวกรรมโยธาของมหาวิทยาลัยบางแห่ง มาช่วยกำกับดูแลการบูรณปฏิสังขรณ์ และแม้เรื่องงบประมาณก็สามารถจัดหาได้ด้วยบารมีธรรมของท่าน ดังกรณีตัวอย่างของการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ของวัดประยุรวงศาวาส ซึ่งได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอันดับ ๑ ขององค์การยูเนสโก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยที่พระสังฆาธิการผู้เป็นเจ้าของอาวาสพระอารามหลวงนี้คือ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าคณะภาค ๒ ปกครองบังคับบัญชาภาคสงฆ์ เขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง และสระบุรี ซึ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีโบราณสถานและโบราณวัตถุ มากที่สุด

๒. ผลการวิจัยเรื่อง “บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ ในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ (๒) เพื่อศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ (๓) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษามีดังนี้

๑) พระสังฆาธิการมีแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน ในลักษณะเป็นการป้องกันการเสื่อมสภาพด้วยการสงวนรักษา เสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพ และการประยุกต์การใช้สอย ซึ่งแต่ละแห่งนั้นอาจมีวิธีการต่างกัน แต่ด้วยสถานการณ์และปัจจัยอื่นๆ ในแต่ละกรณี โดยอาจจะใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งหรือหลายวิธีร่วมกัน และการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นการปฏิบัติที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายโดยทั่วไป

๒) พระสังฆาธิการส่วนใหญ่มีบทบาทในการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการอนุรักษ์โบราณสถานแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชน มีวิธีการและขั้นตอนในการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเป็นระบบ รวมถึงการดูแลรักษา และป้องกันโบราณสถานจากวัชพืช สัตว์ ภัยธรรมชาติ และการบุกรุกโจรกรรม มีการจัดทำทะเบียนประวัติ ความเป็นมา ประวัติ การบูรณะปฏิสังขรณ์ ทั้งนี้เพราะได้รับความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงานภายนอกได้แก่ กรมศิลปากร องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เทศบาล และประชาชนผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป

๓) แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น ประกอบด้วย (๑) มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้น (๒) มีการดูแลรักษาโบราณสถานอาคารศาสนสถานทุกชนิดภายในวัด (๓) มีการป้องกันคุ้มครองที่ดินบริเวณโบราณสถานจากการบุกรุกของชาวบ้านที่ (๔) มีการเสริมสร้างความมั่นคงโบราณสถานให้มั่นคงแข็งแรง (๕) มีการ

^{๑๔๐} พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปณฺโณ), “การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย : กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), ๓๒๖ หน้า.

บริหารการใช้ประโยชน์จากโบราณสถานอย่างมีระบบ จึงทำให้พระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญยิ่งในการอนุรักษ์โบราณสถานซึ่งเป็นสมบัติอันล้ำค่าของประเทศชาติ จึงควรสนับสนุนและพัฒนาบทบาทของพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์โบราณสถานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป^{๑๔๑}

จะเห็นได้ว่า พระสังฆาธิการในเขตอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ล้วนมีสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานและสาธารณะ และสามารถดูแลโบราณสถานเบื้องต้นตามหลักการและวิธีการของกรมศิลปากรได้

กรณีจากผลการวิจัย ๒ เรื่องที่ยกมาอ้าง แสดงให้เห็นว่าพระสังฆาธิการมีจุดแข็งในเรื่องการบูรณปฏิสังขรณ์ มีศักยภาพในการดำเนินงานได้ด้วยแรงศรัทธาและความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย จุดแข็งของพระสังฆาธิการก็ดี ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ดี จึงอยู่ที่ภาวะผู้นำที่จะเกิด จะริเริ่ม จะทำการใด ก็มักประสบความสำเร็จ ถ้าท่านคิดจะทำจริงๆ อย่างต่อเนื่อง

๒. จุดอ่อน (Weakness)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาในกำกับของรัฐ ผู้บริหารและคณาจารย์ส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ และส่วนมากเป็นพระสังฆาธิการ ยังมีสถานภาพตำแหน่งสูงส่งเท่าใด ก็มักมีภาระหน้าที่ต้องปฏิบัติในฐานะพระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะในฐานะเจ้าคณะอยู่ผู้ปกครองมากขึ้นเท่านั้น อาทิ อธิการบดีของมหาวิทยาลัย ซึ่งปัจจุบันได้แก่พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต) ในฐานะพระสังฆาธิการ เป็นเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส เป็นเจ้าคณะภาค ๒ ซึ่งกำกับดูแลปกครองคณะสงฆ์ ๓ จังหวัดคือพระนครศรีอยุธยา สระบุรี และอ่างทอง เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม ทั้งยังปฏิบัติหน้าที่กองงานเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกอีกด้วย นี่ยังไม่นับรวมกรรมการในคณะต่างๆ อีกมากมาย แม้พระเถรานุเถระผู้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งอื่นๆ เช่น รองอธิการบดี คณบดี รองคณบดี หัวหน้าภาควิชา และผู้อำนวยการหลักสูตรระดับต่างๆ ส่วนใหญ่ก็เป็นพระสังฆาธิการตั้งแต่สมเด็จพระราชาคณะมาถึงผู้ช่วยเจ้าอาวาส เมื่อต้องปฏิบัติหน้าที่ในฐานะพระสังฆาธิการผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ด้วย ปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ซึ่งแสดงธรรมแก่ประชาชนและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนและโรงเรียนต่างๆ ขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติกิจของสงฆ์ เช่น ลงฟังพระปาฏิโมกข์ ประกอบพิธีกรรมตามเทศกาลต่างๆ มีกฐิน ผ้าป่า อุปสมบท และกิจกรรมนิตต่างๆ ทำหน้าที่ในฐานะผู้บริหารหรืออาจารย์มหาวิทยาลัยไม่เต็มที่ นี่อาจเป็นจุดอ่อนจุดหนึ่งของผู้บริหารหรืออาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งแตกต่างจากมหาวิทยาลัยทางโลกโดยทั่วไป

ประการที่สอง ในแง่ของโครงสร้างของกระบวนการบริหารมหาวิทยาลัย ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐^{๑๔๒} มีลักษณะโครงสร้างที่เป็นจุดอ่อน เมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยทางโลกอื่นๆ ในประเทศ ขอยกมากล่าว ๒ ประเด็นคือ ประการแรก ในฐานะเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ผู้บริหารระดับสูงเป็นพระสงฆ์ หากพ้นจากความเป็นพระภิกษุ คือ

^{๑๔๑} พระครูวิชาญธรรมโชติ (พิชาชาญ ธมมโชโต), “บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), ๑๙๓ หน้า.

^{๑๔๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พัฒนาการพระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๕-๙๔.

ลาสิกขาเมื่อใดเป็นอันพ้นจากตำแหน่งเมื่อนั้น ทั้งนี้ นอกเหนือจากกรณีอื่นๆ เช่น ตายหรือลาออก หากเป็นเช่นนั้น หรือแม้แต่ครบวาระดำรงตำแหน่ง หากจะมีฆราวาสอยู่ในตำแหน่งรองที่อาวุโสสูงสุดก็จะได้ไม่ได้เลื่อนหรือรับตำแหน่งขึ้นมาแทน พระภิกษุรูปอื่นอื่นๆ ที่รองลงไปจากพระสังฆาธิการบริหาร หรือบรรจุกเข้ามาไม่นาน อาจได้รับตำแหน่ง หรือเลื่อนขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน อีกประเด็นหนึ่ง เพราะความเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีโครงสร้างติดกับมหาวิทยาลัยทางโลกอื่นๆ จึงเท่ากับปิดโอกาสให้มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนหรือโอนข้าราชการหน่วยราชการอื่นๆ เข้ามาได้ จึงอาจทำให้เกิดขาดแคลนผู้บริหารหรือคณาจารย์บางตำแหน่งได้

ประการที่ ๓ พระสงฆ์แม้ว่าจะอยู่ในหน้าที่ใด มักเป็นผู้มีบารมี มีความรู้ความสามารถ เฉพาะตัว หากพ้นตำแหน่งหน้าที่ไป จึงยากที่จะหาผู้ใดผู้หนึ่งในสถาบันหรือหน่วยงานมาทดแทนหรือชดเชยได้ หากเกิดเหตุการณ์จริง ทำให้ระบบการบริหารพนักงานขาดตอน นโยบายไม่ต่อเนื่อง หรือไม่ก็ผู้สืบสานต่อไปโดยไม่มีบารมี ไม่มีความรู้ความสามารถ หรือการยอมรับนับถือจากบุคคลทั้งภายในและภายนอกองค์กรอย่างเพียงพอ ข้อนี้สำคัญมาก และเป็นจุดอ่อนของพระสังฆาธิการทั่วไปด้วย ของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้วย ในทางราชการบ้านเมืองนั้นมีการสืบทอด มีระบบการปฏิบัติงานเป็นช่วงชั้น มีการเลื่อนระดับสูงขึ้นทดแทนกันโดยระบบโครงสร้างราชการที่มีระเบียบระบบแบบแผนชัดเจน และรัดกุม แต่มหาวิทยาลัยสงฆ์อาจขาดความรัดกุมในประเด็นนี้ จึงทำให้ผู้บริหารบางตำแหน่งก้าวกระโดดหรือข้ามช่วงชั้น เพราะความอ่อนด้อยประสบการณ์เพราะอายุทำงานน้อย อาจผิดพลาดหรือขาดความคิดริเริ่มในการประกอบงานได้

ประการที่ ๔ เพราะความเคยคุ้นอยู่กับระบบปฏิบัติเฉพาะแบบสงฆ์ เมื่อปฏิบัติหน้าที่ตามระบบระเบียบของทางราชการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปกครอง การวางแผน การจัดการงบประมาณ การบริหารบุคลากร จึงอาจเกิดข้อผิดพลาดบกพร่องในหน้าที่ได้ เพราะต้องไม่ลืมว่ามหาวิทยาลัยนี้เป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ งบประมาณการใช้จ่ายจึงมาจากงบประมาณประจำปีของรัฐด้วย หากการบริหารการเงินงบประมาณไม่รัดกุมพอ อาจผิดพลาดขึ้นได้ ข้อนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย ที่กำหนดให้มีรองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไปว่าจะต้องเป็นฆราวาส เพื่อรับผิดชอบด้านธุรกรรมและนิติกรรมต่างๆ แทนพระภิกษุ เพราะหากเกิดผิดพลาดหลังขึ้นจะได้รับผิดทางแพ่ง หรือทางอาญาแทนพระภิกษุ

ประการสุดท้าย พระสงฆ์หรือพระสังฆาธิการในปัจจุบันนี้มีความรู้ความสามารถสูงส่งกว่าสมัยก่อนมาก เพราะท่านชวนชายศึกษาเล่าเรียนระดับอุดมศึกษา ตั้งแต่ปริญญาตรี-โท-เอก หากเทียบจำนวนพระสังฆาธิการในตำแหน่งต่างๆ ที่สำเร็จการศึกษาอย่างน้อยปริญญาตรีกับผู้นำชุมชนผู้ดำรงตำแหน่งทางโลก จำนวนพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาอย่างน้อยปริญญาตรีและที่จบปริญญาโทถึงเอกเป็นจำนวนมากจะเทียบกันไม่ได้เลย เปรอ์เซ็นต์ของพระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาถึงปริญญาโทและปริญญาเอกมีสูงมาก หากจะเทียบกับฆราวาสผู้ดำรงตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นอื่นๆ ในอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดี ปลัดกระทรวง จนถึงระดับรัฐมนตรี ถ้าเทียบตำแหน่งพระสงฆ์เทียบกับตำแหน่งดังกล่าว จะมีพระสงฆ์ที่จบชั้นปริญญาโทถึงปริญญาเอกคิดเป็นเปอร์เซ็นต์สูงกว่า ยกตัวอย่างเช่น กรรมการมหาเถรสมาคม (เทียบกับคณะรัฐมนตรี) ส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นปริญญาโทและปริญญาเอก แม้แต่องค์สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ปัจจุบัน ก็ทรงสำเร็จการศึกษาปริญญาโทจากต่างประเทศ

แม้กระนั้นก็ตาม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็มีฐานความรู้ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ นอกเหนือไปจากพระพุทธศาสนา แต่ขาดความรู้ทางวิทยาศาสตร์และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ แม้แต่ในมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ภาควิชาเฉพาะทาง เช่นโบราณคดี พระสงฆ์ก็ขาดองค์ความรู้ เช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาในแง่ของการอนุรักษ์ส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม ท่านจึงขาดองค์ความรู้ทั้งในส่วนที่เป็นวิชาการและปฏิบัติการ และวิชาด้านเหล่านี้มักมีกฎหมายคุ้มครองรองรับ จะเห็นได้ว่ามีเหตุการณ์เกิดขึ้นหลายครั้งที่พระสงฆ์ทำการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานผิดพลาด โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงเท่ากับเป็นการทำลายมรดกวัฒนธรรมของชาติหรือทำให้เสียคุณค่าไป แม้ว่าท่านจะดำเนินการด้วยกุศลจิตหวังดีก็ตาม ข้อนี้อาจถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนอีกจุดหนึ่งของพระสังฆาธิการ ซึ่งส่วนหนึ่งก็ได้แก่ผู้บริหารและคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งส่วนกลางและเครือข่ายในส่วนภูมิภาคท้องถิ่นนั่นเอง

อย่างไรก็ดี จุดอ่อนเหล่านี้เพียงชี้ให้เห็นว่าอาจเกิดขึ้น ซึ่งสามารถแก้ไขหรืออุดช่องโหว่ได้ เพราะโดยสภาวะขององค์กรสงฆ์นั้นจะมีสามัคคีธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในระหว่างกันและกัน อันก่อให้เกิดความร่วมมือ หากบริหารจัดการให้ลงตัวก็สามารถบริหารกิจการที่วางแผนจัดตั้งหรือบริหารกิจการต่อไปได้

๓. โอกาสหรือช่วงจังหวะ (Opportunity)

โบราณสถานทั่วประเทศไทยส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา และบางแห่งก็ยังคงเป็นวัดที่มีพระสงฆ์ประจำดูแลอยู่ โบราณสถานเหล่านี้ได้รับการคุ้มครอง และโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ จริ่งอยู่มีวัดเป็นอันมากเช่นในกรุงเทพมหานคร ไม่ใช่โบราณสถาน แต่มีสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างที่ได้รับการควบคุมดูแลจากกรมศิลปากร ตัวอย่างเช่นพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม โดยที่ตั้งวัดไม่ใช่โบราณสถาน แต่พระอุโบสถเป็นอาคารอนุรักษ์ การจะบูรณปฏิสังขรณ์ต้องอยู่ในความควบคุมดูแลของกรมศิลปากร อย่างนี้เป็นต้น อีกประการหนึ่ง มีวัดหลายแห่งเช่นวัดเบญจมบพิตรดังกล่าว มีโบราณวัตถุคือพระพุทธรูปศิลปะยุคสมัยต่างๆ มากมาย และบางองค์ก็ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากรแล้ว ดังนั้นจึงเป็นโอกาสอันดีที่พระสังฆาธิการจะได้มีบทบาทในการอนุรักษ์และคุ้มครองให้คงอยู่ยาวนานในฐานะมรดกวัฒนธรรมของชาติ

เนื่องจากโบราณสถานของชาติ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากรมีอำนาจตามกฎหมายเข้าไปดูแลรักษา พระสงฆ์ควรมีบทบาทในด้านให้ความร่วมมือ ในส่วนที่พระสงฆ์ควรแสดงบทบาทเพิ่มเติมคือการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปหรือสัญลักษณ์ศาสนา และแม้แต่โบราณวัตถุในยุคก่อนประวัติศาสตร์ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งหาชมได้ยาก แตกต่างจากโบราณสถานซึ่งเป็นสิ่งหาชมได้ทั่วไป กล่าวคือเคลื่อนไหว โยกย้าย และเปลี่ยนมือผู้ครอบครองได้ และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าสมบัติของชาติในส่วนที่เป็นโบราณวัตถุตลอดจนศิลปวัตถุอยู่ในครอบครองของชาวบ้านหรือเอกชนมีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะโบราณวัตถุขนาดเล็ก มีพระพิมพ์ เป็นต้น ตกเป็นสมบัติของเอกชนมากกว่าของส่วนราชการ เช่น พิพิธภัณฑสถาน หรือหอศิลป์ หากพระสงฆ์จะเป็นแกนนำชุมชน ชักชวน รวบรวม นำมาจัดแสดงเป็นของกลางชุมชนแต่ละท้องถิ่น ก็เป็นไปได้สูง เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับสูงสุด

บทบาทอีกส่วนหนึ่งก็คือการรวบรวมเอกสารโบราณ โดยเฉพาะคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบของคัมภีร์ใบลาน นอกจากนี้มีตำราและวรรณกรรมต่างๆ บันทึกอยู่ในสมุดข่อย และกระดาษเพลาและเชื่อว่ามีการจัดกระจายอยู่ตามวัดต่างๆ รวมถึงเอกชนตระกูลเก่าแก่บางคนอีกมาก ถ้าพระสงฆ์จะแสดงบทบาท รวบรวม และจัดทำบัญชีไว้อย่างเป็นระบบจะเป็นการดีมาก ทั้งหมดนี้เป็นโอกาสที่พระสงฆ์ทำได้เป็นอย่างดีเยี่ยมหากเทียบกับส่วนราชการอื่นๆ และหัวขบวนหรือแกนนำก็น่าจะได้แก่พระสังฆาธิการผู้มีบทบาทในการบริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั่นเอง

๔. อุปสรรคหรือความเสี่ยง (Threat)

เนื่องจากพระสงฆ์หรือพระสังฆาธิการ ซึ่งก็รวมถึงผู้บริหารและคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ส่วนใหญ่ขาดความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ส่งเสริม และคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ตลอดจนเอกสารโบราณ เพราะสิ่งเหล่านี้มีเทคนิควิธีการอนุรักษ์ที่ยุ้งยาก ซับซ้อนมาก จำต้องอาศัยผู้รู้และผู้มีประสบการณ์เฉพาะทางโดยตรง นั่นคือนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ตลอดจนบรรณารักษ์ นักจดหมายเหตุ ของกรมศิลปากรเท่านั้น มาให้ข้อปรึกษาแนะนำ หรือควบคุมดูแล

เมื่อว่าโดยมาตรการของพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ สิ่งที่เป็นอันตรายหรือสุ่มเสี่ยงเกินไปที่พระสังฆาธิการจะเข้าไปแสดงบทบาท ได้แก่การอนุรักษ์โบราณสถานที่เป็นแหล่งโบราณคดี ไม่ว่าจะอยู่ในความครอบครองของวัดหรือเอกชน ควรเพียงทำหน้าที่เป็นยามเฝ้าระแวดระวังเป็นหูเป็นตาแก่ทางราชการ โดยเฉพาะหน่วยศิลปากรเขตต่างๆ ที่จะเข้ามาสำรวจและดำเนินการขุดค้น และดำเนินการตามขั้นตอนทั้งทางกฎหมาย ระเบียบปฏิบัติ และเทคนิคกรรมวิธีดำเนินการ อนึ่ง แม้จะเป็นสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรม เช่น วัดวาอาราม สถูปเจดีย์ หรือปราสาท ปรังก์ กู่ หรืออนุสรณ์สถานอื่นๆ ซึ่งตั้งอยู่ภายในวัดของตน ก่อนที่จะดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ใดๆ ต้องปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรก่อน เพราะหากทำการไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์อาจก่อให้เกิดภัยอันตรายที่อาจสร้างปัญหาให้ต้องแก้ไขอีกมากมายตามมา พึงหลีกเลี่ยงกระทำการใดๆ โดยพลการ

สิ่งที่มีอันตรายน้อยที่สุดน่าจะได้รับการแสดงบทบาทในการอนุรักษ์ โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และเอกสารโบราณ เพราะอาศัยศรัทธาที่ประชาชนมีแก่พระสังฆาธิการซึ่งเป็นผู้นำชุมชน ย่อมจะได้รับความร่วมมือในการเก็บรวบรวมได้มากที่สุด แม้กระนั้นก็ต้องระวังในเรื่องของการลงทะเบียน การทำความสะอาด หรือซ่อมแซม การลงทะเบียน การจัดเก็บรักษา ซึ่งอาจรวมไปถึงการจัดแสดงเพื่อเปิดให้ประชาชนได้เข้าชมและศึกษาหาความรู้ และวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องจึงควรได้รับคำแนะนำ และแน่นอนว่าเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไม่ว่าจะเป็นสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำนักหอสมุดแห่งชาติ และสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ น่าจะให้คำแนะนำที่จะปฏิบัติได้อย่างดีที่สุด

โดยสรุปคือเมื่อว่าโดยเครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการแสดงศักยภาพในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม จำกัดเฉพาะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ผลจากการวิเคราะห์ส่วท (SWOT Analysis) จัดเป็นตารางแผนภูมิ โดยใช้เครื่องหมาย ✓ แสดงค่าปริมาณมากน้อยไปตามลำดับ คือ ✓✓✓ มากที่สุด ✓✓ ปานกลาง และ ✓ น้อยที่สุด ดังนี้

การวิเคราะห์ส่วท	โบราณสถาน	โบราณวัตถุ	เอกสารโบราณ	หมายเหตุ
● จุดแข็ง (Strength)	✓	✓✓	✓✓✓	
● จุดอ่อน (Weakness)	✓✓✓	✓✓		✓
● โอกาส (Opportunity)	✓	✓✓	✓✓✓	
● อุปสรรคหรือความเสี่ยง (Threat)	✓✓✓	✓✓		✓

การแปลความหมาย :

๑. จุดแข็ง

๑.๑ ด้านโบราณสถาน มีศักยภาพน้อยที่สุด เพราะขาดองค์ความรู้ในการดูแลรักษา ทั้งขาดบุคลากรผู้มีความรู้ความสามารถในการดูแลรักษา กำลังเงินงบประมาณไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับบารมีของแต่ละพระสังฆาธิการ โดยเฉพาะโบราณสถานโดยกฎหมายถูกกำหนดให้อยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร พระสังฆาธิการมีส่วนดูแลในด้านอาคารสถานที่ โดยเฉพาะที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนไว้ การจะบูรณปฏิสังขรณ์ต้องประสานงานให้ดีกับกรมศิลปากร มิฉะนั้น อาจจะมีละเมิดกฎหมายและทำลายโบราณสถานได้โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

๑.๒ ด้านโบราณวัตถุ มีศักยภาพปานกลาง ขึ้นอยู่กับการเข้าถึงประชาชนผู้ครอบครองโบราณวัตถุในท้องถิ่นที่จะให้ความร่วมมือมอบให้เพื่อเก็บรวบรวมรักษาไว้เป็นสมบัติส่วนกลางของชุมชนและของชาติโดยส่วนรวม แต่การทำความสะอาด ซ่อมแซม จัดทำทะเบียน และจัดเก็บรักษา ตลอดจนการจัดแสดง ต้องอาศัยผู้รู้ทางนี้โดยตรง คือเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร

๑.๓ ด้านเอกสารโบราณ มีศักยภาพมากที่สุด ถือเป็นจุดแข็งหากพระสังฆาธิการเข้าไปบริหารจัดการ เพราะเอกสารโบราณประเภทใบลาน สมุดข่อย กระจดข่อย หรือแม้แต่ศิลาจารึกส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนา ตำรา และวรรณคดีต่างๆ สิ่งนี้ยังหลงเหลือและมีอยู่กระจัดกระจายในแต่ละท้องถิ่นอีกมาก พระสังฆาธิการในท้องถิ่นจะได้เป็นแกนนำเก็บรวบรวมรักษาไว้ ณ สถานที่อันเหมาะสม จะเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองต่อไปอย่างหาที่สุดมิได้ มีข้อควรระวังในการจับต้อง ขนถ่าย ทำความสะอาด จัดเก็บรักษา ต้องอาศัยผู้รู้จากกรมศิลปากร และหากเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะผนึกกำลังกันจัดหาผู้ปริวรรตถ่ายถอด อ่าน และแปลถอดความออกมา เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าจะเป็นการดียิ่ง

๒. จุดอ่อน

๒.๑ ด้านโบราณสถาน พระสังฆาธิการมีจุดอ่อนมากที่สุด เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ ๑. มีกฎหมายควบคุมอย่างเข้มงวด คือพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ไม่ควรที่เอกชนจะเข้าไปควบคุมดูแล ๒. พระสังฆาธิการมีความรู้ความสามารถและบุคลากรด้านนี้น้อยมากหรือไม่มีเลย ทางที่ดีควรทำหน้าที่เป็นยามเฝ้าระวังให้หน่วยงานของรัฐ หรือท้องถิ่นเช่นหน่วยศิลปากรต่างๆ หรือวัฒนธรรมอำเภอ จังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบ

๒.๒ ด้านโบราณวัตถุ พระสังฆาธิการมีจุดอ่อนปานกลาง คือสามารถเป็นแกนนำชุมชนเก็บรวบรวมโบราณวัตถุโดยเฉพาะที่เป็นสมบัติของเอกชน ซึ่งคาดว่าจะยังมีตกค้างอยู่เป็นจำนวน

มาก เช่นในท้องถิ่นเป็นที่ตั้งของโบราณสถาน เพราะมีการลักลอบขุดค้นมาช้านานแล้วเพื่อหาวัตถุมีค่า และโบราณวัตถุ เช่นพระพิมพ์ เทวรูปขนาดต่างๆ ตลอดจนเครื่องปั้นดินเผา แก้ว แหวน กำไล เงิน ทอง ลูกปัด ฯลฯ แต่ก็มีข้อควรระวังคือการทำความสะดวก การจัดทำบัญชี การลงทะเบียน การจัดแสดง และการดูแลรักษาหลังจากนั้น ในส่วนการจัดตั้งมีความเป็นไปได้สูง แต่ในการดูแลคือบริหารจัดการจัดการหลังจากนั้น ยังเป็นจุดอ่อนอยู่มาก เพราะขาดบุคลากรผู้มีความรู้ความสามารถดูแลประจำ หากจัดตั้งขึ้นมาแล้วต้องประสานงานกับกรมศิลปากรเป็นประจำและเผื่อระวังเรื่องความปลอดภัยด้วย

๒.๓ ด้านเอกสารโบราณ พระสังฆาธิการมีจุดอ่อนน้อยที่สุด หรืออีกนัยหนึ่งคือมีจุดแข็งมากที่สุดนั่นเอง เพราะเอกสารโบราณยังมีตกค้างตามท้องถิ่นชุมชนนั้นๆ อยู่มาก บางครั้งผู้ครอบครองไม่ตระหนักถึงความสำคัญและเห็นคุณค่าด้วยซ้ำไป พระสงฆ์ควรมีบทบาทเข้าไปเก็บรวบรวมรักษาไว้ และปรึกษาผู้รู้ในการทำความสะดวก จัดเก็บ ลงทะเบียน และจัดแสดง ตลอดจนให้มีการสรุป ปริวรรตถ่ายถอด อ่าน แปล และจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไป

๓. โอกาสหรือช่วงจังหวะ

๓.๑ ด้านโบราณสถาน พระสังฆาธิการมีโอกาสแสดงบทบาทน้อยมาก เพราะอยู่ในความควบคุมดูแลของกรมศิลปากรตามกฎหมาย พระสังฆาธิการอาจมีส่วนรับผิดชอบเฉพาะสิ่งก่อสร้างที่อยู่ในภายในวัดของตน แม้กระนั้นก็ต้องดำเนินการใดๆ ด้วยการอนุมัติเห็นชอบและควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดของกรมศิลปากร

๓.๒ ด้านโบราณวัตถุ พระสังฆาธิการมีโอกาสเข้าไปช่วยดูแลอนุรักษ์ปานกลาง ในส่วนศักยภาพคือสามารถชักชวนประชาชนผู้ครอบครองโบราณวัตถุให้นำมามอบให้ทางวัด และบางชิ้นอาจต้องให้กรมศิลปากรมาตรวจสอบและขึ้นทะเบียนเป็นโบราณวัตถุของชาติ อนึ่ง เมื่อได้มาแล้วก็ต้องระมัดระวังเรื่องการทำความสะดวก การซ่อมแซมหากชำรุดมาก่อน การจัดแสดง ซึ่งต้องมีผู้รู้จากกรมศิลปากรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาให้คำปรึกษาแนะนำหรือช่วยดำเนินงาน

๓.๓ ด้านเอกสารโบราณ พระสังฆาธิการมีโอกาสมากที่สุด และควรถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงอีกหน้าที่หนึ่งของพระสังฆาธิการด้วยซ้ำไป เพราะเอกสารส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา แม้ที่เป็นตำรา และวรรณคดีก็ล้วนเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ มีข้อควรระวังเฉพาะด้านปฏิบัติการ เช่นกรรมวิธีทำความสะดวก การลงบัญชีทะเบียน การจัดเก็บรักษา และการจัดแสดง ตลอดจนปริวรรตถ่ายถอด อ่าน แปล และจัดพิมพ์เผยแพร่

๔. อุปสรรค ความเสี่ยง หรือสิ่งคุกคาม

๔.๑ ด้านโบราณสถาน เป็นสิ่งคุกคามมากที่สุดสำหรับพระสังฆาธิการ เพราะมีกฎหมายโบราณสถานควบคุมอย่างเข้มงวด หากไปบุกรุกเช่นสร้างสำนักสงฆ์ในที่โบราณสถานหรือแหล่งประวัติศาสตร์จะมีโทษรุนแรงมาก แม้การบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างภายในวัดเอง ก็ต้องประสานงานกับกรมศิลปากรให้ดี เพราะมีกฎหมายและระเบียบปฏิบัติที่เข้มงวดเช่นเดียวกัน และเนื่องจากพระสังฆาธิการมีบารมีเฉพาะตน หากหลีกเลี่ยงส่วนที่ละเมิดกฎหมายกำหนด และใช้บารมีและศักยภาพในการหาทุนดำเนินงานก็จะเกิดประโยชน์สูงสุด เพราะว่า เงินอุดหนุนช่วยเหลือของทางราชการในการอนุรักษ์บูรณปฏิสังขรณ์ไม่เพียงพออยู่แล้ว

๔.๒ ด้านโบราณวัตถุ พระสังฆาธิการมีศักยภาพปานกลาง กล่าวคือหากมีฉันทะที่จะเป็นแกนนำเก็บรวบรวมจะทำได้ค่อนข้างดี เพราะเป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนอยู่แล้ว แต่กรรมวิธี การปฏิบัติจำต้องอาศัยความรู้ ซึ่งก็อาจจะขอคำแนะนำและช่วยเหลือจากกรมศิลปากรได้ แต่ถึงอย่างไรก็ต้องมีบุคลากรคอยดูแล เผื่อระวัง ตลอดทั้งทุนทรัพย์ในการจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ด้วย แต่หากพระสังฆาธิการได้มีศักยภาพ มีความพร้อมที่จะทำ แม้อย่างน้อยเพียงเก็บรวบรวมมารักษาไว้เป็นสมบัติกลางของส่วนรวมในชุมชนก็ถือเป็นประโยชน์ยิ่งแล้ว

๔.๓ ด้านเอกสารโบราณ พระสังฆาธิการมีศักยภาพมากที่สุด เพราะเป็นการอนุรักษ์คัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งต่างท้องถิ่นอาจถ่ายสำเนา ต่างสำนวน โดยเฉพาะวรรณกรรมท้องถิ่น อาจมีบางเรื่องที่น่าสนใจไม่เคยรู้มาก่อน อาจเป็นวรรณคดีสำคัญของชาติ หรือไม่ก็เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ ดังเช่นกรณีพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เมื่อครั้งเป็นหลวงประเสริฐอักษรนิติ ได้พบที่จังหวัดเพชรบุรีก่อนหน้าที่ชาวบ้านกำลังจะฉีกสมุดย่อยเล่มดังกล่าวกอไฟหุงข้าวในเวลาพลบค่ำ^{๑๔๓} และเป็นพระราชพงศาวดารชาติไทยที่สมบูรณ์ถูกต้องที่สุดเท่าที่มีการค้นพบจากอดีตถึงปัจจุบัน

หากประเมินตามการวิเคราะห์ SWOT พระสังฆาธิการหรือเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งผู้บริหารเป็นพระสังฆาธิการทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นอยู่แล้ว ควรจะมีบทบาทในการอนุรักษ์ด้านเอกสารโบราณมากเป็นอันดับหนึ่ง และด้านโบราณวัตถุเป็นอันดับรองลงมา ส่วนด้านโบราณสถานมีข้อจำกัดมากทั้งทางกฎหมายและวิธีการปฏิบัติ จึงควรแสดงบทบาทเท่าที่จำเป็นเฉพาะอาคารสถานที่ภายในของวัดของตนเท่านั้น และควรยึดแนวทางปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบปฏิบัติตามที่ทางราชการกำหนดไว้เป็นดีที่สุด

๔.๔ แนวทางการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย :

ข้อเสนอแนะจากการประชุมสัมมนา กลุ่ม ๔ ภาค

การกำหนดแต่ละจังหวัดในแต่ละภาคทั้ง ๔ ภาค เป็นสถานที่จัดสัมมนากลุ่มภาค ก็เพื่อต้องการทราบข้อมูลและวิธีการหลากหลายในการปฏิบัติตามสภาพท้องถิ่นของภูมิภาคนั้นๆ นี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เมื่อถือเอาการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณเป็นตัวตั้ง ก็มองไปที่หน่วยงานหลักสองหน่วยงานที่มีพันธกิจหลักที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยขั้นนี้ คือ กรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนั้น จึงขอกำหนดประเด็นหัวข้อเป็น ๒ ข้อ คือ

๔.๔.๑ พันธกิจขององค์กร

๔.๔.๒ แนวทางการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม จากข้อเสนอแนะจากการสัมมนากลุ่ม ๔ ภาค

^{๑๔๓} สมเด็จพระญาณสังวร ปภส.ป.ส. กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เขษมบรรณกิจ, ๒๕๐๓), หน้า ๑๗๐ ถึง ๑๗๗.

๔.๔.๑ พันธกิจขององค์กร

มีหน่วยงานหลักสองหน่วยงาน คือกรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีพันธกิจของแต่ละแห่ง ดังนี้

๑.๑ กรมศิลปากร

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ก่อนวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๕ อยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ) มีภารกิจหลักคือการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติโดยเฉพาะด้านโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและหอสมุดแห่งชาติ เฉพาะด้านโบราณคดีมีหน่วยงาน ๓ หน่วยงานรองรับ คือสำนักโบราณคดี สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และสำนักหอสมุดแห่งชาติ ดังนี้

๑ ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย หลักฐานทางโบราณคดี เพื่อพัฒนางานโบราณคดี และงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

๒ ดำเนินการอนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในเชิงวิชาการโบราณคดี รวมทั้งงานบูรณปฏิสังขรณ์

๓ ศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์วิจัยโบราณวัตถุและโบราณสถานเพื่อการอนุรักษ์การซ่อมแซมการจัดทำแผนและเป็นศูนย์ปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถาน

๔ สำรวจ ชุดค้น ขึ้นทะเบียน ควบคุมดูแลรักษา และอนุรักษ์โบราณสถาน รวมทั้งปฏิบัติการให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และกฎหมายว่าด้วยกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่การปกครองส่วนท้องถิ่น

๕ บริหารจัดการโบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน มรดกทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อหาประโยชน์ให้แก่กรมศิลปากรเพื่อสมทบกองทุนโบราณคดี

๖ ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย^{๑๔๔}

โดยภาพรวม อำนาจหน้าที่ของสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ก็คือ “ดำเนินการอนุรักษ์บูรณปฏิสังขรณ์และซ่อมแซมโบราณสถาน ในเชิงวิชาการโบราณคดี รวมทั้งควบคุมงานพร้อมบูรณปฏิสังขรณ์และงานซ่อมแซมโบราณสถาน” สำนักโบราณคดีภาพรวมเริ่มจากในสังกัดของกรมศิลปากร มีภาระหน้าที่ใหญ่หลวงมาก ลำพังงานโบราณคดีอย่างเดียวก็มีแหล่งนับหมื่นนับแสนแห่งกระจายอยู่ทั่วไปบนแผ่นดิน ๕๐๐,๐๐๐ กว่าตารางกิโลเมตรในพื้นที่ ๔๐๐,๐๐๐ แสนกว่าตารางกิโลเมตรก็มีอีกจำนวนมาก ซึ่งกรมศิลปากรตระหนักในความรับผิดชอบในการที่จะสืบค้น วิเคราะห์ศึกษา พัฒนาการของสังคมมนุษย์ในประเทศไทยต่อไป

^{๑๔๔} ศิลปากรสมาคม, สารานุกรมศิลปากร (ฉบับปฐมฤกษ์), (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๕-๑๓๖.

พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดี

ไม้แกะสลักบานประตู วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แต่งงานโบราณคดียังอยู่ในสำนักต่างๆ อีก ๑๕ แห่งทั่วประเทศในส่วนภูมิภาค ที่ขึ้นอยู่กับสำนักโบราณคดี แต่ปัจจุบันมีกำหนดเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักศิลปากรที่ ๑-๑๒ ได้แก่

๑. สำนักศิลปากรที่ ๑ ราชบุรี รับผิดชอบจังหวัดราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สมุทรสาคร สมุทรปราการ

๒. สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี รับผิดชอบจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี นครปฐม ปทุมธานี นนทบุรี

๓. สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา รับผิดชอบจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สิงห์บุรี อ่างทอง สระบุรี นครนายก

๔. สำนักศิลปากรที่ ๔ ลพบุรี รับผิดชอบจังหวัดลพบุรี ชัยนาท อุทัยธานี นครสวรรค์ เพชรบูรณ์

๕. สำนักศิลปากรที่ ๕ ปราจีนบุรี รับผิดชอบจังหวัดปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี จันทบุรี ระยอง ตราด สระแก้ว

๖. สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย รับผิดชอบจังหวัดสุโขทัย ตาก กำแพงเพชร พิจิตร พิษณุโลก อุตรดิตถ์

๗. สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ รับผิดชอบจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน พะเยา แพร่ ลำปาง

๘. สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น รับผิดชอบจังหวัดขอนแก่น เลย หนองคาย หนองบัวลำภู อุดรธานี บึงกาฬ สกลนคร

๙. สำนักศิลปากรที่ ๙ อุบลราชธานี รับผิดชอบจังหวัดอุบลราชธานี มุกดาหาร ยโสธร อำนาจเจริญ ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ นครพนม

๑๐. สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา รับผิดชอบจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ มหาสารคาม ศรีสะเกษ

๑๑. สำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา รับผิดชอบจังหวัดสงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส พัทลุง ตรัง

๑๒. สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช รับผิดชอบจังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมพร สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต ระนอง พังงา กระบี่^{๑๔๕}

กล่าวโดยสรุป แต่ละสำนักก็มีงานวิชาการและปฏิบัติการของกลุ่มโบราณคดี และกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถานอยู่ด้วย การติดตามและประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ในการบำรุงรักษาขั้นพื้นฐาน และการดูแลรักษาโบราณสถานในระดับท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่จะทำให้องค์ประกอบองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทราบถึงผลการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ว่าสำเร็จตามเป้าหมายหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร ควรแก้ไขอย่างไร ถ้าการติดตามประเมินผลกระทำได้ดีแล้ว จะช่วยให้การดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

^{๑๔๕} ประกาศกรมศิลปากรเรื่อง กำหนดเขตพื้นที่รับผิดชอบของสำนักศิลปากร ๑-๑๒ ลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

๑.๒ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

มีกฎหมายแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๔๕ ปรับกิจการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ให้มีสถานะเป็นสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในกรมศิลปากรอีกครั้งหนึ่ง และคงสถานภาพมาตราปัจจุบัน

ปัจจุบันสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ ดังนี้

ดำเนินการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ และวิจัย เรื่องที่เกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จากหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และวัตถุทางชาติพันธุ์ เพื่อพัฒนาเป็นข้อมูลวิชาการในระดับชาติและนานาชาติ

๑. ดำเนินการสำรวจ แสวงหา และรวบรวม มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติที่เป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ทั้งแบบประเพณีและร่วมสมัย และวัตถุทางชาติพันธุ์ รวมทั้งหลักฐานที่แสดงเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นมรดกของชาติ

๒. วางระบบการบริหารจัดการโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และวัตถุทางชาติพันธุ์ตามกระบวนการของศาสตร์พิพิธภัณฑสถานวิทยา และศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ในการสงวนรักษาและการศึกษา

๓. ดำเนินการสงวนรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติตามหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และวัตถุทางชาติพันธุ์ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

๔. ส่งเสริม เผยแพร่ความรู้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า

๕. เป็นศูนย์ข้อมูลด้านโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และวัตถุทางชาติพันธุ์ เพื่อการเผยแพร่และการบริการในระบบสารสนเทศ

๖. ควบคุม ดูแล รักษา อนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งปฏิบัติการให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๗. วางแผนการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นในท้องถิ่น

๘. บริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศ เพื่อหาผลประโยชน์ให้แก่กรมศิลปากร เพื่อสมทบทุนเข้ากองทุนโบราณคดี

๙. พัฒนาความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน ตลอดจนชุมชน ให้มีการประสานร่วมกันในการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางศิลปวัฒนธรรม และการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานตามพระราชบัญญัติการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมาตรา ๑๗ ข้อ ๒๐

๑๐. ประสานและแลกเปลี่ยน และร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และพิพิธภัณฑสถานต่างประเทศ องค์กรระหว่างประเทศ และสถาบันอื่นๆ ในการพัฒนากิจการแลกเปลี่ยนนิทรรศการ การนำนิทรรศการไปจัดแสดง ณ ต่างประเทศ การประชุมสัมมนาทางด้านพิพิธภัณฑสถานวิทยา เทคนิคพิพิธภัณฑสถาน และการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์

๑๑. ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภายใต้การดำเนินงานของสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กิจการงานพิพิธภัณฑท์ได้ขยาย
ขอบข่ายออกไปทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ปัจจุบัน มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่วราชาอาณาจักร
๔๔ แห่ง คือ

๑. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร
๒. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก กรุงเทพมหานคร
๓. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ กรุงเทพมหานคร
๔. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์ กรุงเทพมหานคร
๕. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น กรุงเทพมหานคร
๖. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี กรุงเทพมหานคร
๗. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร
๘. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ นครปฐม
๙. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี
๑๐. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครคีรี เพชรบุรี
๑๑. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง สุพรรณบุรี
๑๒. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี
๑๓. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชวนาไทย สุพรรณบุรี
๑๔. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา พระนครศรีอยุธยา
๑๕. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม พระนครศรีอยุธยา
๑๖. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ ลพบุรี
๑๗. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อินทร์บุรี สิงห์บุรี
๑๘. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี ชัยนาท
๑๙. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเก่า กาญจนบุรี
๒๐. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี
๒๑. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พาณิชยน์วิ จันทบุรี
๒๒. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย นครราชสีมา
๒๓. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง อุดรธานี
๒๔. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น
๒๕. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด
๒๖. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ นครราชสีมา
๒๗. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์
๒๘. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี
๒๙. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่
๓๐. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน เชียงราย
๓๑. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย ลำพูน
๓๒. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน
๓๓. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง สุโขทัย

- ๓๔. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร
- ๓๕. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช พิษณุโลก
- ๓๖. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวันายก สุโขทัย
- ๓๗. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช
- ๓๘. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา
- ๓๙. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ถลาง ภูเก็ต
- ๔๐. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชุมพร
- ๔๑. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา สุราษฎร์ธานี
- ๔๒. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สตูล
- ๔๓. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดมณีมาวาส สงขลา
- ๔๔. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ลาดหญ้า กาญจนบุรี^{๑๔๖}

จะเห็นได้ว่า สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานของกรมศิลปากร มีหน้าที่หลักคือจะแสดงโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ อันเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ กล่าวอีกนัยหนึ่งว่างานโบราณคดีเบื้องต้นเป็นภาระหน้าที่ของสำนักโบราณคดี (ปัจจุบันเป็นสำนักศิลปากร) หลังจากนั้น ในส่วนของโบราณสถานสำนักโบราณคดียังคงควบคุมดูแลต่อไป ส่วนโบราณวัตถุมอบให้เป็นหน้าที่ของสำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติดูแลต่อไป เพื่อแบ่งหน้าที่กันทำ แต่ทั้ง ๒ หน่วยก็อยู่ได้สังกัดกรมศิลปากรเช่นเดียวกัน

๑.๓ สำนักหอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติ มีบทบาทภาระหน้าที่แตกต่างจากห้องสมุดประชาชน และห้องสมุดประเภทอื่นๆ ที่สำคัญคือการเก็บ รวบรวม รักษา เอกสารลายลักษณ์ อันแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ได้แก่ จารึก คัมภีร์ใบลาน หนังสือสมุดไทย หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ สื่อโสตสารสนเทศ และสื่อโสตทัศนวัสดุต่างๆ ที่ผลิตขึ้นภายในประเทศให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อการอนุรักษ์ไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสู่เยาวชนรุ่นหลัง รวมทั้งการจัดทำและร่วมทางการจัดทำเป็นบรรณานุกรมแห่งชาติ เป็นแหล่งให้บริการความรู้และข่าวสารแก่คนในชาติ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย มีการดำเนินงานทางวิชาการด้านบรรณารักษศาสตร์ให้เป็นไปตามหลักมาตรฐานสากล

นอกเหนือไปจากการดำเนินการเก็บรวบรวมทรัพยากรสารสนเทศแล้ว ยังมีภารกิจหลักด้านดำเนินการอนุรักษ์ สงวนรักษาต้นฉบับ เอกสารโบราณหนังสือเก่า และหนังสือชำรุดจากการบริการ และผลิตสื่อโสตทัศนวัสดุอื่นๆ เพื่อการอนุรักษ์ต้นฉบับ เช่น ไมโครฟิล์ม ภาพถ่ายดิจิทัล ต้นฉบับตัวหนังสือ ตัวเขียนหนังสือหายาก วารสาร และหนังสือพิมพ์เก่า อนุรักษ์แผ่นเสียง และอนุรักษ์ต้นฉบับเพลงเก่า เป็นต้น

ในด้านการดำเนินงานด้านเอกสารโบราณ การปริวรรต คัด ถ่ายถอดเอกลักษณ์ และการอ่านแปลอักษรโบราณ จากต้นฉบับตัวเขียน คัมภีร์ ใบลาน จารึก ให้เป็นอักษรไทยภาษาไทย ปัจจุบัน

^{๑๔๖} กรมศิลปากร, สารานุกรมศิลปากร (ฉบับปฐมฤกษ์), หน้า ๑๖๒-๑๖๔.

นำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์ วิจัย และค้นคว้า อธิบายความหมายเพิ่มเติม เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ให้กว้างขวาง ให้จัดทำทะเบียน บรรณานุกรม และสารสังเขป เอกสารโบราณทุกประเภท เพื่อเป็นเครื่องมือในการให้บริการ ศึกษา ค้นคว้า นอกจากนี้ยังออกสำรวจ เพื่อเพิ่มพูนเอกสารใหม่ และแนะนำความรู้ให้แก่เครือข่ายด้วย

สำนักหอสมุดแห่งชาติ ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร และยังได้ขยายสาขาออกไปยังส่วนภูมิภาคด้วยถึง ๑๖ สาขา ได้แก่

ภาคเหนือ ๒ แห่ง คือ

๑. หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๕๓๒)
๒. หอสมุดแห่งชาติ ลำพูน (พ.ศ. ๒๕๒๑)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓ แห่ง คือ

๑. หอสมุดแห่งชาติประโคนชัย บุรีรัมย์ (พ.ศ. ๒๕๒๘)
๒. หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร. ๙ นครราชสีมา (พ.ศ. ๒๕๓๐)
๓. หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นครพนม (พ. ศ. ๒๕๓๗)

ภาคกลาง ๓ แห่ง คือ

๑. หอสมุดแห่งชาติอินทร์บุรี สิงห์บุรี
๒. หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก กาญจนบุรี (พ.ศ. ๒๕๔๐)

ภาคตะวันออก ๒ แห่ง คือ

๑. หอสมุดแห่งชาติชลบุรี (พ.ศ. ๒๕๒๖)
๒. หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก จันทบุรี (พ.ศ. ๒๕๓๓)

ภาคใต้ ๖ แห่ง คือ

๑. หอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช (พ.ศ. ๒๕๒๑)
๒. หอสมุดแห่งชาติวัดดอนรัก สงขลา (พ.ศ. ๒๕๒๕)
๓. หอสมุดแห่งชาติวัดเจริญสมณกิจ ภูเก็ต (พ.ศ. ๒๕๓๖)
๔. หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา (พ.ศ. ๒๕๔๐)
๕. หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตรัง (พ. ศ. ๒๕๑๑)
๖. หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สงขลา (พ. ศ. ๒๕๔๒)

ต่อมาในปี ๒๕๕๐ รัฐบาลมีนโยบายให้มีการปรับลดขนาดการบริหารส่วนกลาง จึงให้หอสมุดแห่งชาติสาขาในภูมิภาคขึ้นไปสังกัดอยู่กับสำนักศิลปากรเขต

ในปี ๒๕๕๓ กรมศิลปากรได้ถ่ายโอนหอสมุดแห่งชาติสาขาขนาดเล็กจำนวน ๕ แห่งให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับผิดชอบ คือลำพูน บุรีรัมย์ สิงห์บุรี สงขลา (วัดดอนรัก) และภูเก็ต โดยมีพิธีลงนามส่งมอบระหว่างอธิบดีกรมศิลปากรกับผู้แทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เมื่อวันที่ ๙

กรกฎาคม ๒๕๓๕ ครั้นต่อมาได้มีประกาศแบ่งส่วนราชการและหน่วยงานของกรมศิลปากรใหม่ เป็นผลให้สาขาหอสมุดแห่งชาติไปสังกัดสำนักศิลปากรเขตพื้นที่นั้นๆ^{๑๔๗}

การที่ยกภารกิจหลักของ ๓ หน่วยงานในกรมศิลปากรแสดงข้างต้น ก็เพื่อให้เห็นเครือข่ายของกรมศิลปากรในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติในด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณอย่างเป็นทางการหลักเท่านั้น เพราะยังมีหน่วยงานอื่นที่สนับสนุนและปฏิบัติการ เช่น สำนักสถาปัตยกรรมยังคงดูแลรับผิดชอบการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทยโบราณยุคสมัยต่างๆ ในฐานะโบราณสถานด้วยกระบวนการสำรวจ ศึกษา ค้นคว้า ประเมินคุณค่า ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน บำรุงซ่อมแซม และดูแลบำรุงรักษา ให้ความสำคัญต่อรูปแบบ ลักษณะ กระบวนการก่อสร้าง ฝีมือช่าง โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการควบคุมดูแลอาคารสถานที่สิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานของวัดวาอารามต่างๆ และแม้แต่การออกแบบก่อสร้างพระเมรุมาศ เป็นต้น ดังนั้น การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานของวัดต่างๆ จะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานต่างๆ ซึ่งสังกัดในกรมศิลปากรเช่นเดียวกัน

๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถานศึกษาในกำกับของรัฐ แต่ก็มีพันธกิจในการธำรงรักษามรดกวัฒนธรรมของชาติโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่าโบราณสถานโบราณวัตถุและเอกสารโบราณส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ยิ่งไปกว่านั้นหากจะนับปริมาณของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณซึ่งมีกระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศกันแล้วจะมีมากกว่าที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปัจจุบันมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ก็ยังมีส่วนหนึ่งอยู่ที่เดิมคือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และวัดศรีสุดาราม กรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ส่วนกลาง ๓ แห่งนี้แล้ว มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีเครือข่ายอยู่ทั่วประเทศ เป็นวิทยาเขต ๑๑ แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ ๑๖ แห่ง โครงการขยายห้องเรียน ๓ แห่ง หน่วยวิทยบริการ ๑๔ แห่ง เปิดสอนตามหลักสูตรเริ่มแต่ระดับมัธยมศึกษา ประกาศนียบัตร ประกาศนียบัตรบัณฑิต ปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก มีนิสิตนักศึกษาประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน^{๑๔๘} ถือได้ว่าเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่มีเครือข่ายในประเทศและต่างประเทศมากที่สุดแห่งหนึ่ง จึงมีศักยภาพเพียงพอหากจะดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ เพียงแต่ยังขาดความคิดริเริ่มและการประสานงานอย่างจริงจังเท่านั้น

^{๑๔๗} ประกาศกรมศิลปากรเรื่องการแบ่งส่วนราชการและหน่วยงานของกรมศิลปากร ลงวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ อนุวัติตามกฎกระทรวงวัฒนธรรมการแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๖๐ ลงวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ และประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๒๐ ก. หน้า ๑๓ ลงวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๑๔๘} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, MCU Diary ๒๕๖๐/2017, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๘-๙.

พระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร
ประดิษฐานด้านหน้าทางเข้ามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีสำนักงานอธิการบดีเป็นภาพฉากหลัง

๔.๔.๒ แนวทางการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม : ข้อเสนอแนะจากการสัมมนา กลุ่ม ๔ ภาค

แนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของประเทศไทย
ข้อเสนอแนะจากการประชุมสัมมนา ๔ ภาค โดยมีการจัดรวม ๔ ครั้งในภาคต่างๆ ดังนี้

ครั้งที่ ๑ กลุ่มภาคใต้ จัดขึ้น ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช เมื่อ
วันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ครั้งที่ ๒ กลุ่มภาคกลาง จัดขึ้น ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา
เมื่อวันจันทร์ที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ครั้งที่ ๓ กลุ่มภาคเหนือ จัดขึ้น ณ ห้องประชุมโรงเรียนธรรมราชศึกษา โรงเรียนการกุศล
ของวัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๕ มกราคม
พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ครั้งที่ ๔ กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดขึ้น ณ ห้องประชุมโรงเรียนการกุศลวัดหนอง
แวง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ผู้เข้าร่วมประชุม และหรือผู้ที่ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วยรองอธิการบดี หรือผู้แทน
รองอธิการบดี วิทยาเขตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัฒนธรรมจังหวัดหรือผู้แทน
ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรเขตหรือผู้แทน ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสาขาจังหวัดหรือ
ผู้แทน ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขาจังหวัดหรือผู้แทน โดยรวมผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนามี ๓
กลุ่มคือผู้แทนเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้แทนกระทรวงวัฒนธรรม
พระสังฆาธิการตัวแทนในเขตพื้นที่ และคณะผู้วิจัย ๒-๓ คน ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาแต่ละครั้ง ๕-๘
คน มีผลการประชุมสัมมนาแต่ละครั้ง มีรายงานละเอียดในหน้าต่อๆ ไป

ก. การประชุมสัมมนากลุ่มภาคใต้

ก.๑ สถานภาพของจังหวัดนครศรีธรรมราชในฐานะตัวแทนกลุ่มภาคใต้

ก.๑.๑ จังหวัดนครศรีธรรมราชกับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นจังหวัดเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยศรีวิชัย ซึ่ง ดร.ธิดา สาระยา เชื่อว่าเป็นรัฐร่วมสมัยกับทวารวดี รัฐศรีวิชัยเป็นนามกำหนดที่นักวิชาการใช้เรียกมหาอำนาจทางการค้าทางทะเลขณะนั้น ซึ่งเชื่อว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ปาเล็มบัง สัมพันธ์กับชาวและคาบสมุทรมหาสมุทรภาคใต้ของไทยที่ไชยาและนครศรีธรรมราช^{๑๔๙} นครศรีธรรมราชแม้จะไม่โดดเด่นในฐานะเมืองท่องเที่ยว แต่เป็นเมืองที่มากด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่สุดของภาคใต้ เดิมมีชื่อเมืองว่า ลิงกอร์ เชื่อว่าเป็นเมืองหลวงของแคว้นตามพรลิงค์ อันรุ่งโรจน์ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๖ เมืองลิงกอร์ได้กลายเป็นเมืองสำคัญของอาณาจักรศรีวิชัย และเป็นศูนย์กลางทางศาสนา พร้อมกับมีชื่อเรียกใหม่เป็นภาษาสันสกฤตว่า นครศรีธรรมราชตามพระนามของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ผู้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ประทุมวงศ์ ทั้งนี้เมืองที่ตั้งใหม่มีความหมายว่า “นครอันงามสง่าแห่งพระราชผู้ทรงธรรม” จากนั้นก็มีพ่อค้าชาวอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก จึงมีสถานสักการะแบบพราหมณ์ให้เห็นในบริเวณเมือง นอกจากนี้เมืองนครศรีธรรมราชยังมีชื่อเสียงด้านหนังตะลุงและเครื่องถมที่วิจิตรงดงาม^{๑๕๐}

ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ จารึกสุโขทัยกล่าวถึงนครศรีธรรมราชมีสัมพันธ์อันดีทางพระพุทธศาสนากับลังกา (ตามพจนานุกรม หรือเกาะสีหะ) เป็นพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทสืบเนื่องแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีป (อินเดีย) กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งแคว้นมคธทรงจัดส่งพระมหินทเถระ ผู้เป็นพระราชโอรสพร้อมบริวารไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกา พร้อมกับที่จัดส่งสมณทูตไปดินแดนอื่นๆ รวม ๙ สาย ซึ่งรวมทั้งพระโสภณเถระและพระอุตตรเถระพร้อมบริวาร เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖^{๑๕๑} อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาในช่วงสุวรรณภูมินี้ขาดหายไปไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี มีปรากฏด้านประวัติศาสตร์ในสมัยสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ทรงอาราธนาพระมหาเถระมาแต่เมืองนครศรีธรรมราชมาประดิษฐานพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในกรุงสุโขทัย ดังข้อความในจารึกพ่อขุนรามคำแหงภาษาไทยอักษรไทยว่า

กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารส มีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันงาม มีปูครุณีสัยมุตก มีเถระ มีมหาเถระ เมืองตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้

^{๑๔๙} รศ.ดร.ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๒), หน้า ๒๖๗.

^{๑๕๐} ชูสิทธิ์ วิริยะวงศ์ชัย, เทียวเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร : ริดเดอร์ส ไตเจสท์ (ประเทศไทย), ๒๕๔๘), หน้า ๓๖๘.

^{๑๕๑} พระพุทธโฆษาจารย์, อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค ๑ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๐ หน้า ๘๘ ถึง ๙๒

มือโรฎีก ป่อขุนรามคำแหง กระจ่างโอยทาน แก่มหาเถร สังฆราช ปราชญ์ เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ คนลุกมาแต่เมืองศรีธรรมราชมา^{๑๕๒}

สถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งตั้งอยู่ตามแนวถนนราชดำเนิน ได้แก่ วัดพระมหาธาตุ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช หอพระอิศวร ถนนราชดำเนิน หอพระพุทธสิหิงค์ ถนนราชดำเนิน หอพระนารายณ์ ถนนราชดำเนิน กำแพงเมืองเก่า ถนนราชดำเนิน ภูมิทรงไทยวัดวังตะวันตก ถนนราชดำเนิน และตลาดบวร นอกจากนี้มีหัตถกรรม เครื่องเงินเครื่องทองที่ถนนท่าช้าง และบ้านหนังตะลุงสุชาติ ทรัพย์สิน ถนนศรีธรรมมาโคก ตลอดจนอุทยานแห่งชาติเขาหลวง เป็นต้น

หน่วยงานของกรมศิลปากรที่ดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ได้แก่สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช ซึ่งครอบคลุมจังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมพร ภูเก็ต ระนอง พังงา กระบี่ และสุราษฎร์ธานี เฉพาะแหล่งโบราณคดีภายในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชมีถึง ๒๙ แห่ง ได้แก่แหล่งโบราณคดี เจดีย์เขาธาตุ, เจดีย์วัดท่าโคตร, โบราณสถาน ณ วัดตุมปัง (ร้าง), โบราณสถาน ณ สวนยางนายจรูญ รัตน์เจริญ, โบราณสถาน ณ วัดพระโอรน (ร้าง), ถ้ำเขาพุทธทอง, ถ้ำเขาหลักหมายเลข ๑, ถ้ำช้าง เขาสำโรง, โบราณสถานบนเขาคา, โบราณสถานบ้านทุ่งพัน, โบราณสถานบ้านนาเพรง, โบราณสถานบ้านนางนำ สังข์ทอง, โบราณสถานบ้านนายจ่านง ศรีวิมาศ, โบราณสถานบ้านนายเฉลิม คงพิม, โบราณสถานบ้านนายเข้ม ควรเรือง, โบราณสถานบ้านนายเนินสุดช้า, โบราณสถานบ้านนายพริ้ง อาจหาญ, โบราณสถานบ้านนายมาตร หงส์ชู, โบราณสถานบ้านนายวิรัตน์ ชัยฤกษ์, โบราณสถานบ้านนายศิริ ณ นคร, โบราณสถานบ้านนายสมจิตต์ อินทราช, โบราณสถานบ้านนายสว่าง คตฉิน และนายสุน ใจห้าว, โบราณสถานบ้านสีสา, โบราณสถานบ้านนายคง คงแก้ว, โบราณสถานนายชยัน ใจห้าว, โบราณสถานบ้านสวนนายปลอด มั่นคง, โบราณสถานบ้านนายลิขิต เห็นจริง, แหล่งโบราณคดีวัดเขาชน และแหล่งโบราณคดีวัดวังไทร นอกจากนี้ ในจังหวัดกระบี่มีแหล่งโบราณคดี ๑๗ แห่ง ในจังหวัดพังงามีแหล่งโบราณคดี ๔๑ แห่ง ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีแหล่งโบราณคดี ๑๒ แห่ง^{๑๕๓} ดังนี้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดใหญ่เก่าแก่มาจังหวัดหนึ่งของไทย เป็นบ่อเกิดศิลปวัฒนธรรมมากมาย มีแหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมาก จึงมีหน่วยงานของกรมศิลปากรที่ควบคุมดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเอกสารโบราณครบทุกด้าน พระบรมธาตุคู่บ้านคู่เมืองคือพระมหาธาตุ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองคือพระพุทธรูปสิหิงค์ ที่หอพระพุทธรูปสิหิงค์ ถนนราชดำเนิน นอกจากนี้ยังมีพระพิมพ์หรือพระเครื่องที่มีชื่อเสียงมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศคือพระเครื่องกรุวัดท่าเรือและวัดนางตรา และพระกรุนาคาม

^{๑๕๒} กรมศิลปากร, **จารึกสมัยสุโขทัย**, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย พุทธศักราช ๒๕๒๖, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร ๒๕๒๗), หน้า ๑๔.

^{๑๕๓} กรมศิลปากร, **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๕ (ภาคใต้)**, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการกองโบราณคดีกรมศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๖๔-๓๓๖.

หรือนาคคัม ซึ่งมีทั้งเนื้อทองคำ เงิน นาก สำริด และเนื้อดิน ซึ่งในปัจจุบันนี้มีราคาเช่าขายกันในราคาแพงมาก ทั้งหมดนี้ว่าโดยส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี

เจดีย์พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่มา : นิคม มุสิกะคามะ, วัฒนธรรม : บทบาทยุคใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๑.

อันถือได้ว่าเป็นแหล่งศูนย์กลางของจังหวัดในภาคใต้ของไทย และยังมีหน่วยงานของรัฐที่สนับสนุนส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น อันได้แก่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยช่างศิลป์นครศรีธรรมราช และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

เมื่อว่าโดยองค์รวมการบริหารจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ งานในกรมศิลปากร อาจจัดเป็นหมวดหมู่ตามภารกิจที่ปฏิบัติเป็น ๔ หมวดหมู่

๑. งานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยมีสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๒. งานด้านเอกสารหนังสือ มีสำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๓. งานด้านศิลปกรรม ได้แก่ งานประติมากรรม งานจิตรกรรม งานช่างสิบหมู่ งานสถาปัตยกรรม มีสถาบันศิลปกรรมคือสำนักสถาปัตยกรรมและสำนักช่างสิบหมู่ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๔. งานด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ มีสถาบันดุริยางคศิลป์ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ^{๑๕๔}

ในส่วนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีเครือข่ายมากมายหลายแห่งทั้งในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชและสาขาอีกหลายแห่งในจังหวัดในภาคใต้ เฉพาะจังหวัดนครศรีธรรมราช มีวิทยาเขตนครศรีธรรมราชซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ มีวิทยาลัยสงฆ์ที่จังหวัดปัตตานี ซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ปี ๒๕๕๓ มีห้องเรียนวิทยาเขตนครศรีธรรมราชวัดพัฒนารามซึ่งตั้งมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖ มีหน่วยวิทยบริการที่วัดหงษ์ประดิษฐาราม ที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งปัจจุบันมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร มาแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ ปัจจุบันย้ายสำนักงานใหญ่ไปตั้งอยู่ที่ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยยังมีบางส่วนอยู่ ณ วัดมหาธาตุและวัดศรีสุदारาม ในส่วนกลางมีสำนัก/สถาบัน/ศูนย์ตั้งอยู่ ๘ แห่ง คณะ ๕ คณะ ส่วนภูมิภาคมีวิทยาเขต ๑๑ แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ ๑๖ แห่ง โครงการขยายห้องเรียน ๓ แห่ง หน่วยวิทยบริการ ๑๔ แห่ง มีสถานบันสมทบในประเทศ ๑ แห่ง และในต่างประเทศ ๖ แห่ง ในปัจจุบัน อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แก่ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส เจ้าคณะภาค ๒ กรรมการมหาเถรสมาคม ได้รับเลือกจากมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนวิชาพระพุทธศาสนาทั่วโลก ให้เป็นประธานสภาอธิการบดีมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก^{๑๕๕}

^{๑๕๔} อารักษ์ สังหิตกุล, กรมศิลปากรกับการบริหารจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคตโครงการนำร่องการบริหารจัดการทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมสู่เขตพื้นที่ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๕๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, MCU Diary 2560/2017, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๐ หน้า ๑-๔๐.

ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี, นายสมยศ พูนพั่ง
ถ่ายภาพหน้าสำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช

นายกมล รัฐปัติย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช, นางพรทิพย์ โพธิ์ทอง ผู้อำนวยการ
หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช, ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี, นางอภิญญา
สุวรรณ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ถ่ายภาพหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีพันธกิจ ๖ ด้าน และด้านหนึ่งคือทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งปัจจุบันมีเครือข่ายแห่งความร่วมมือกันและกันในระหว่างกลุ่มสมาชิกสมาคมอาเซียน โดยมีรองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ

จากพันธกิจข้อหนึ่งต้องทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ทำให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้ความสำคัญแก่งานนี้เป็นอย่างมาก เพราะเป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยนั้นส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดนับเนื่องในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ดังนั้นควรจะได้มีการศึกษาวิจัยถึงความเป็นไปได้ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและหรือเครือข่ายจะได้ร่วมมือกันกับภาครัฐและภาคเอกชนในท้องถิ่น ดำเนินการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมขึ้น และแน่นอนว่าหน่วยงานภาครัฐที่ปฏิบัติหน้าที่โดยตรงด้านนี้ได้แก่ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม นอกเหนือไปจากศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของสถาบันอุดมศึกษา และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดในแต่ละภูมิภาค จากการศึกษาภารกิจด้านต่างๆ ของกรมศิลปากร หน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบด้านโบราณสถาน ได้แก่สำนักโบราณคดี ซึ่งมีสำนักศิลปากรเขตต่างๆถึง ๑๒ หน่วย ในด้านโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ มีหน่วยงานรองรับคือสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีเครือข่ายสาขาถึง ๔๔ แห่งทั่วประเทศ ในด้านบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานภายในวัด ซึ่งกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้แล้ว ก็มีสำนักสถาปัตยกรรมเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ด้านเอกสาร/จดหมายเหตุ ก็มีสำนักหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งมีสาขาอยู่หลายแห่งทั่วประเทศ รวมสำนักหอจดหมายเหตุรองรับให้บริการชุมชน ในด้านการตรวจสอบ ชำระ แปร และจัดพิมพ์เผยแพร่ ก็มีสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ^{๑๕๖} เพราะฉะนั้น หากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและกรมศิลปากรจะได้ร่วมมือกันโดยการทำข้อตกลง (MOU) เพื่อดำเนินงานจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ เอกสารโบราณ เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาก็น่าจะมีความเป็นไปได้สูง และพันธกิจนี้หากสำเร็จก็จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ประเทศชาติโดยรวมอย่างมาก

ก.๑.๒ จังหวัดนครศรีธรรมราชกับหน่วยงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

การอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนา และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ อยู่ในภารกิจดูแลรับผิดชอบโดยตรงของกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมีหน่วยงานหลัก ๒ หน่วยงานที่ปฏิบัติงาน ได้แก่ กรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม หน่วยงานย่อยของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมที่พบว่าอยู่ทุกจังหวัดคือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด มีวัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้อำนวยการดูแลรับผิดชอบ หน้าที่หลักจะเน้นด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมในทุกรูปแบบ ระดับจังหวัดลงไปถึงท้องถิ่นตำบลหมู่บ้าน โดยเฉพาะด้านอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ด้านดนตรีนาฏศิลป์ พื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น เครื่องแต่งกาย อาหาร การถักทอ การชั่ง หัตถกรรมพื้นบ้าน ฯลฯ โดยร่วมมือประสานงานกับ

^{๑๕๖} กรมศิลปากร, คู่มือการถวายเป็นบุญแด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : สำนักโบราณคดี, ๒๕๔๘).

คณะผู้วิจัยถ่ายภาพร่วมกับอาจารย์และเจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

หน่วยงานราชการต่างๆ กํบองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น อบจ., อบต., กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, สถานศึกษา ตลอดจนผู้นำชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

ในส่วนกรมศิลปากร ซึ่งมีหน้าที่อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เอกสาร โบราณ มีหน่วยงานหลักคือสำนักศิลปากรเขตพื้นที่ในจังหวัดสำคัญใหญ่ๆ ในส่วนภูมิภาค หน่วยศิลปากรแต่ละพื้นที่มีสถานภาพเป็นสำนัก มีหน่วยงานขึ้นตรงคือฝ่ายบริหารทั่วไป, กลุ่มโบราณคดี, กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน, อุทยานประวัติศาสตร์หรือแหล่งโบราณคดี, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสาขาจังหวัด, หอสมุดแห่งชาติสาขาจังหวัด สำนักศิลปากรมี ๑๒ เขตพื้นที่ ซึ่งจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นที่ตั้งสำนักศิลปากรที่ ๑๒ มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ ๗ จังหวัด ได้แก่ นครศรีธรรมราช ชุมพร สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต ระนอง พังงา และกระบี่

ก.๑.๓ จังหวัดนครศรีธรรมราชกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

ในเขตพื้นที่ภาคใต้ ๑๔ จังหวัด มีวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพียง ๑ แห่ง คือวิทยาเขตนครศรีธรรมราช ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ ณ วัดแจ้ง (พระอารามหลวง) ในเขตตัวเมืองนครศรีธรรมราช โดยปัจจุบันย้ายวิทยาเขตมาตั้งที่ ๓/๓ หมู่ที่ ๕ ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีพระเทพปัญญาสุธี (พร้อม โกวิท ป.ธ. ๘, พธ.บ., M.A.) เป็นรองอธิการบดี เปิดสอนถึงระดับปริญญาโท ๓ สาขา คือพุทธศาสตร์ ครุศาสตร์ และสังคมศาสตร์สาขาการพัฒนาสังคม วิทยาเขตนครศรีธรรมราชมีเครือข่ายในสังกัด คือวิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี (ยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙) ตั้งอยู่ที่ถนนสายข ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี เครือข่ายอีกแห่งหนึ่งคือห้องเรียนวิทยาเขตนครศรีธรรมราช วัดพัฒนาราม (ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๖) ที่อยู่ : โครงการขยายห้องเรียนวิทยาเขตนครศรีธรรมราชวัดพัฒนาราม (พระอารามหลวง) ๘๗/๑ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากนี้มีเครือข่ายวิทยาเขตนครศรีธรรมราช คือหน่วยงานวิทยบริการ (คณะพุทธศาสตร์) วัดหงส์ประดิษฐาราม ตำบลหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จะเห็นได้ว่าเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราชครอบคลุม ๔ จังหวัด คือนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ปัตตานี และสงขลา มีนิสิตชั้นปริญญาตรี-โท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ชายหญิง จึงมีความพร้อมที่จะเป็นเครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยให้ความร่วมมือด้านอนุรักษ์ ส่งเสริม และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีส่วนกลางเป็นแม่ข่าย

ก.๑.๔ ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาภาคใต้

คณะนักวิจัยเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ได้จัดให้มีการประชุมสัมมนาภาคใต้ ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา

(๑) คณะผู้วิจัย

๑. ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี	หัวหน้าโครงการวิจัย
๒. ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร	ผู้ร่วมวิจัย

(๒) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

๑. พระเทพปัญญาสุธี (พร้อม โกวิท) วัดแจ้ง รองอธิการบดีวิทยาเขตนครศรีธรรมราช
๒. พระเทพสิริโสภณ (ภากร ปภังกรโร) วัดวังตะวันตก อดีตเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช และผู้บริหาร มจร. วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

หมายเหตุ ทั้ง ๒ ท่านติดภารกิจจึงขอให้คณะผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ในวันรุ่งขึ้นที่ ๖ มกราคม ๒๕๖๑

(๓) กระทรวงวัฒนธรรม

๑. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช
 - นางอภิญญา สุวรรณ
 - ผู้แทนวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช
๒. หน่วยศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช
 - นางจารุพัฒน์ นกุล และนางสาวโสภสินี สุขเกษม
 - ผู้แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช
 - นายคงกมล รัฐปัติย์
 - ผู้แทนผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช
 - นางพรทิพย์ โพธิ์ทอง
 - ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช
 - นางสาวพูนพั่ง
 - ผู้แทนฝ่ายอนุรักษ์เอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช

ก.๑.๕ ผลการประชุมสัมมนากลุ่มภาคใต้

ปัญหาและข้อเสนอแนะเป็นรายบุคคล

๑. พระเทพปัญญาสุธี (พร้อม โกวิท) จากการไปสัมภาษณ์เป็นการพิเศษ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๐.๐๐ - ๑๑.๐๐ น. ณ วัดแจ้ง กล่าวถึงปัญหาว่า สำนักของชาวบ้านและพระสงฆ์ในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณยังมีน้อย ต้องปลูกจิตสำนึกให้มากกว่านี้ โดยเฉพาะทางคณะสงฆ์และกระทรวงวัฒนธรรมควรมีมาตรการออกมาอย่างรัดกุม และร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการในการจัดหลักสูตร หรือจัดกิจกรรมให้เด็กนักเรียน นิสิต นักศึกษามีสำนึกหวงแหนมรดกวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ด้วยรัฐบาลควรมีนโยบายที่ชัดเจนให้ทุกกระทรวง ทบวง กรม ร่วมมือกัน เพราะมรดกวัฒนธรรมเป็นเครื่องบ่งบอกภูมิปัญญาของคนในชาติ เป็นความภาคภูมิใจของท้องถิ่น เพราะแต่ละภาคมีลักษณะพิเศษของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่แตกต่างกัน แต่ก็หลอมรวมเป็นเอกลักษณ์ของชาติ โดยเฉพาะ

เข้ากราบนมัสการและขอสัมภาษณ์พระเทพปัญญาสูธี (พร้อม โกวิท) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช วัดแจ้ง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เข้ากราบนมัสการและขอสัมภาษณ์พระเทพสิริโสภณ (ภากร ปภงกโร) อดีตเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช และผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ณ วัดสมอ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะเมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวโลกชื่นชมและให้เกียรติเป็นผู้นำชาวพุทธ ในส่วนของวิทยาเขตนครศรีธรรมราชสนับสนุนอย่างเต็มที่ให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม และหากเป็นไปได้เปิดสอนภาควิชานุรักษ์พุทธศิลป์ไทย และวิทยาเขตต่างๆ ก็พร้อมที่จะร่วมมือและขยายเครือข่าย สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือการอนุรักษ์เอกสารโบราณซึ่งชำรุดเสื่อมสภาพโดยง่าย หากไม่เห็นคุณค่า จัดเก็บรวบรวม และดำเนินการถ่ายถอดหรือแปลจัดพิมพ์เผยแพร่ วันหนึ่งข้างหน้าอาจไม่มีหลงเหลืออยู่ให้อนุชนได้เห็น ได้ศึกษาเรียนรู้ก็เป็นได้ และหน่วยงานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะทำหน้าที่ส่วนนี้ได้ดีที่สุด เพราะบุคลากรมีความรู้ด้านนี้มากกว่าหน่วยงานอื่นของรัฐ ยกเว้นกรรมวิธีการอนุรักษ์ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของกรมศิลปากร

๒. พระเทพสิริโสภณ (ภากร ปภังโก) อดีตผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครศรีธรรมราช และอดีตเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช เจ้าอาวาสวัดวังตะวันตก (พระอารามหลวง) คณะผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์ท่าน ซึ่งพักพิงรักษาตัวอยู่ที่วัดสมอ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๕.๓๐-๑๖.๓๐ น. ในฐานะพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะจังหวัด ได้ให้ความเห็นว่า จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา มาแต่สมัยทวารวดี ศรีวิชัย และสุโขทัย โดยเฉพาะสมัยพ่อขุนรามคำแหงพระมหากษัตริย์สุโขทัย ที่ได้อาราธนาพระมหาเถระสายลังกาจากนครศรีธรรมราชไปสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชในกรุงสุโขทัย ทำให้พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทกลายเป็นศาสนาประจำชาติไทยถึงทุกวันนี้ นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดใหญ่มีความสำคัญในภาคใต้ พระพุทธศาสนายังมั่นคง มีโบราณสถานที่ขึ้นชื่อคือพระมหาธาตุเจดีย์ ตั้งอยู่ในใจกลางเมืองนครศรีธรรมราช พระพุทธรูปสำคัญคือพระพุทธรูปลีหิงค์ สถาปัตยกรรมทรงไทย เป็นปฏิมากรรมไทย ซึ่งอนุรักษ์ไว้ที่วัดวังตะวันตก โบราณสถานหลายแห่งอยู่ภายในวัด โบราณวัตถุและเอกสารโบราณยังอยู่ในครอบครองของเอกชนและวัดเป็นจำนวนมาก หรือมากกว่าที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช หากมีองค์กรหรือหน่วยงานใดๆ มาดำเนินการอย่างต่อเนื่องจะมีประโยชน์มาก และหากเป็นไปได้ก็ขอเสนอให้กระทรวงวัฒนธรรมร่วมมือกันกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป เพราะทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีบุคลากรที่มีความรู้ แต่อาจจะขาดองค์ความรู้และทักษะเฉพาะทาง เช่น ด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณตามกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ แต่จะดำเนินการจัดตั้งในรูปแบบใดนั้น ควรจะได้มีการปรึกษาหารือกัน และหากจะมีมติมหาเถรสมาคมออกมาสสนับสนุนก็จะเป็นการดียิ่งทางพระสังฆาธิการทั่วประเทศจะได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน ตัวอย่างเช่นกรมศิลปากรเคยจัดโครงการถวายเป็นความรู้แต่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่ดีมีประโยชน์น่าอนุโมทนาชื่นชมมาก แต่เนื่องจากไม่ได้จัดต่อเนื่องสม่ำเสมอและจัดได้ไม่ทั่วประเทศ จึงไม่ได้ผลเท่าที่ควร หากมหาเถรสมาคมสนับสนุนเรื่องบทบาทจัดดำเนินการให้พระสังฆาธิการเอง โดยมีกรมศิลปากรช่วยด้านวิชาการจัดหาวิทยากรมาถวายเป็นความรู้ให้ จะกระทำได้อย่างดีมีประสิทธิภาพ และเมื่อเป็นนโยบายของคณะสงฆ์พระสังฆาธิการจะได้ถือเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติจะกระทำได้ดีมาก จึงอยากให้เป็นข้อเสนอต่อไปและแม้จะกระทำโดยมีมหาวิทยาลัยฯ เป็นแกนนำร่วมมือกับกรมศิลปากรก็จะได้ประโยชน์เช่นเดียวกัน และควรเป็นนโยบายและปฏิบัติการร่วมกันด้วย

เพราะสมบัติของชาติบางอย่างเช่นเอกสารโบราณไม่มีเวลาคอยสำหรับการอนุรักษ์ จึงขอฝากข้อคิดเห็นไว้ในฐานะตัวแทนของพระสงฆ์ภาคใต้

๓. นางจารุพัฒน์ นกุล และนางสาวโสมสินี สุขเกษม ผู้แทนของสำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช กล่าวถึงปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของกลุ่มโบราณคดีและกลุ่มอนุรักษ์โบราณคดีโบราณสถานว่า เนื่องจากโบราณสถานส่วนใหญ่อยู่ในเขตดูแลของวัด บางครั้งก็มีปัญหาข้อขัดแย้งกับทางคณะสงฆ์ ยกตัวอย่างการบูรณปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ วัดพระมหาธาตุ ซึ่งทางวัดมักไม่ยินยอมให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรเข้าไปควบคุมดูแล ประหนึ่งว่าทางวัดจะมีอคติต่อเจ้าหน้าที่ทางการของบ้านเมืองว่าจะเข้าไปยึดอำนาจหรือก้าวก้าวกายกิจการของวัดนั้นๆ ความจริงกรมศิลปากรจำเป็นต้องไปเข้าไปควบคุมดูแลตามอำนาจหน้าที่ตาม พ.ร.บ. โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เพราะหากยอมให้วัดดำเนินการขุดแต่งหรือบูรณปฏิสังขรณ์เอง อาจเกิดความเสียหายแก่โบราณสถานได้ ทางแก้คือเจ้าหน้าที่ต้องคอยเข้าไปเจรจาทำความเข้าใจกับทางวัด ซึ่งได้ผลบ้างแต่ต้องใช้เวลามาก แต่หลายแห่งก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี อีกด้านหนึ่งคือโบราณสถานที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติไว้ ไม่ได้ได้อยู่ภายในวัดแต่อยู่ภายในครอบครองของเอกชน มีปัญหามากเพราะต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของที่ก่อนเข้าไปตรวจสอบ และบ่อยครั้งที่มีการขุดค้นหาสมบัติมีค่า ทางแก้ปัญหาคือเจ้าหน้าที่ต้องเข้าไปเจรจาโอนอ่อนผ่อนตามจนเกิดความเข้าใจกันก่อนดำเนินการ ประการสุดท้ายคือมีโบราณสถานบางแห่งที่เพิ่งมีผู้ค้นพบ ได้มีการลักลอบขุดค้น บางแห่งได้โบราณวัตถุมีค่า อย่างเช่นที่อำเภอสิชล มีชาวบ้านไปเก็บมูลค้างคาวในถ้ำลึก และได้ลักลอบขุดพื้นถ้ำพบแผ่นประดิษฐานศิวิลิ่งทองคำ ๓ แห่ง กว่าจะกรมศิลปากรจะพบเข้าก็มีผู้ลักลอบเก็บไปแล้ว และยังรื้อค้นที่ประดิษฐานซึ่งเป็นแผ่นอิฐถือปูนเคลื่อนกลาดไปหมด ในที่สุดกว่าเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจะไปเจรจาทริมาจากเจ้าของที่ครอบครอง ก็ได้มาเพียงท่อนเดียวใน ๓ ท่อน ซึ่งปัจจุบันนำมาจัดแสดงไว้ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราชตั้งนี้ เป็นต้น อนึ่ง เนื่องจากสำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราชมีเขตรับผิดชอบ ๗ จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช ชุมพร สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต ระนอง พังงา และกระบี่ ทุกแห่งโดยเฉพาะกระบี่ และสุราษฎร์ธานี มีโบราณสถานและโบราณวัตถุ เช่นพวกเครื่องประดับ มีกำไล ลูกปัด และเครื่องมือเครื่องใช้ ของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นอันมาก สิ่งของเหล่านี้แม้ทุกวันนี้ยังมีขุดค้นพบอยู่ แต่กว่าจะมีผู้แจ้งให้เจ้าหน้าที่ศิลปากรทราบก็มักเปลี่ยนมือไปแล้ว โดยเฉพาะพวกนายทุนทั้งชาวไทยชาวต่างชาติที่มากว่านซื้อจากเจ้าของ กรมศิลปากรยังขาดบุคลากรและงบประมาณดำเนินการอีกมากเพราะฉะนั้นหากทางคณะสงฆ์ หรือองค์กรสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีเครือข่ายทั่วประเทศกว่า ๗๐ แห่ง จะได้ให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือกับกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย จะเป็นการดียิ่ง จึงเห็นด้วยที่ทางคณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และทางราชการบ้านเมืองโดยเฉพาะกระทรวงวัฒนธรรมโดยกรมศิลปากร จะได้ร่วมมือกันดำเนินการในเรื่องนี้เป็นอย่างเป็นรูปธรรมในโอกาสอันไม่ไกลนี้

๔. นายคงมล รัฐปัติย์ ผู้แทนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช กล่าวถึงปัญหาในการทำงานเดียวกันกับเจ้าหน้าที่สำนักศิลปากรที่ ๑๒ เพราะสังกัดกรมเดียวกัน ทำงานร่วมกันอย่าง

การประชุมสัมมนากลุ่มภาคใต้ ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช
วันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

ใกล้ชิด เพราะหน่วยศิลปากรกลุ่มโบราณคดี และกลุ่มอนุรักษ์ ปฏิบัติการด้านโบราณสถาน แต่โบราณวัตถุที่ได้จะได้ส่งต่อให้พิพิธภัณฑสถานดูแลโดยการจัดแสดงให้ประชาชนเข้าชมได้ ทั้งกว่าจะนำมาแสดง ต้องผ่านกรรมวิธีทำความสะอาด ชัดถู ชำระด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ โบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูปขนาดต่างๆ มีอยู่ในวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น ที่วัดพระธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนใหญ่เป็นพุทธศิลป์สมัยศรีวิชัย และที่เป็นพระพิมพ์มีการขุดพบกระจายแทบทุกจังหวัดในภาคใต้ ทั้งนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ยะลา กระบี่ พังงา และสงขลา พิพิธภัณฑสถานรวบรวมมาเท่าที่จะกระทำได้ และที่มีบริจาคให้ก็มี แต่ส่วนใหญ่เจ้าของมักหวงแหน และปัจจุบันมีการซื้อขายในวงการพระเครื่องที่แพงมาก จึงยากที่ชาวบ้านผู้ครอบครองจะมอบให้กรมศิลปากร สิ่งที่กรมศิลปากรเป็นห่วงคือ โบราณวัตถุหลายแห่งอยู่ในความครอบครองของวัดเอกชน อาจมีการบูรณะซ่อมแซมผิดวิธีทางวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ ทำให้เสียหายสภาพเดิม หรือผิดรูปแบบไป เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรต้องใช้มนุษยสัมพันธ์ในการเจรจาชี้แจง ซึ่งก็ได้ผลไม่เต็มร้อย ดังนั้น หากคณะสงฆ์ซึ่งมีบารมี เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชน จะได้มาช่วยเหลือสนับสนุน ก็จะเป็นการดียิ่ง และหากมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งมีเครือข่ายเป็นจำนวนมาก ในภาคใต้ก็มีถึง ๔ จังหวัด ได้ร่วมมือกับกระทรวงวัฒนธรรม จัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติร่วมกัน จะเป็นประโยชน์ต่อชาติและท้องถิ่นอย่างมากมายมหาศาล

๕. นางพรทิพย์ โพธิ์ทอง ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช และนางสมร พูนพจน์ บรรณารักษ์ หัวหน้าฝ่ายบริการ ได้กล่าวถึงปัญหาเฉพาะในด้านกรอนุรักษ์เอกสารโบราณว่ามีพอสมควร ในห้องเอกสารโบราณและหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช ทั้งคัมภีร์ใบลานที่เป็นคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนา และสมุดข่อย ที่เป็นตำราและวรรณกรรมพื้นเมือง และที่มีอยู่ในครอบครองของวัดต่างๆ มีจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดสำคัญเก่าแก่ที่เป็นพระอารามหลวง ซึ่งส่วนใหญ่จะหวงแหนไม่ยอมมอบให้แก่หอสมุดแห่งชาติ ที่น่าเป็นห่วงคือการจัดเก็บรักษาซึ่งไม่ดีพอ อาจถูกแมลง เช่น ปลวกกัดกิน หรือแมลงอื่นเข้าไปกัดหรือวางไข่ เกิดความชื้น เป็นอันตรายต่อวัสดุได้ คัมภีร์ใบลานหรือสมุดข่อยขาดการอนุรักษ์ตามหลักวิทยาศาสตร์ เกิดความชื้น ผุพัง เสียหาย หากอยู่ในสภาพเช่นนี้คงชำรุดเสียหายภายในไม่เกิน ๓๐ ปี อีกประการหนึ่ง คัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นใบลานจารด้วยอักษรขอม ปัจจุบันหาพระสงฆ์ที่จะเป็นผู้รู้หลงเหลืออยู่น้อยแล้ว จึงไม่มีการปริวรรตถ่ายถอดออกมาเป็นภาษาไทย ปัจจุบันจึงไม่ทราบเนื้อหา และสมุดข่อยที่เป็นตำรา และวรรณกรรมพื้นเมือง อักษรและภาษาก็อ่านยาก จึงไม่มีการจัดทำสำเนาและจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ หากเอกสารเหล่านี้ต้องสูญสลายไปก็จะเป็นที่น่าเสียดายมาก

ในส่วนที่จัดเก็บรวบรวมไว้ในหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช แม้จะเก็บรักษาอนุรักษ์ไว้อย่างดี แต่ขาดนักภาษาโบราณผู้เชี่ยวชาญ ที่จะมาช่วยดำเนินการอ่านปริวรรต ถ่ายถอดแปล และเรียบเรียง จัดพิมพ์ออกมาเผยแพร่ได้ ปัญหาส่วนนี้ทางหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราชยังแก้ไขไม่ตก เพราะตำแหน่งนักภาษาโบราณมีอัตราให้เฉพาะส่วนกลาง คือ สำนักหอสมุดแห่งชาติ ในกรุงเทพมหานครเท่านั้น ดังนั้น หากคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมก็ดี เครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ก็ดี เล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เอกสารโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคำสอนของพระพุทธรูปศาสนา จะเป็นแกนนำจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ระดับชาติขึ้นมา โดยความร่วมมือกับกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ก็จะเป็นการดียิ่ง ยกตัวอย่างเช่น คณะสงฆ์หรือ

ภาพผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนากลุ่มภาคใต้ ณ หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช
เมื่อวันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นเจ้าของเรื่อง การจัดโครงการอบรมพระสังฆาธิการด้าน อนุรักษ์เอกสารโบราณ โดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางของกรมศิลปากร มาเป็นวิทยากรถวายความรู้ ให้ในการจัดเก็บ รักษา และจัดแสดง ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์จะเหมาะสมที่สุด เพราะ พระสงฆ์เป็นที่เคารพเชื่อถือของประชาชน และสามารถสั่งการพระสงฆ์ตามลำดับชั้นของพระสังฆา ธิการได้ ซึ่งในประเด็นนี้หน่วยราชการกระทำไม่ได้ เพราะขาดทั้งกำลังคนและงบประมาณ และการ เข้าถึงวัดของเจ้าหน้าที่รัฐกระทำไม่ได้ไม่เท่าคณะสงฆ์ดำเนินการเอง

ศักยภาพของคณะสงฆ์มีองค์กรสูงสุดคือมหาเถรสมาคม หรือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีเครือข่ายมาก มีพระเถระผู้บริหารและคณาจารย์มีความรู้ในวิทยาการต่างๆ สูงส่ง หากได้เป็นตัวแกนนำโดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้ปฏิบัติช่วยเหลือสนองงาน จะเป็นคุณูปการแก่ ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง ที่ควรดำเนินการเบื้องต้นคือจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ ดำเนินการ อย่างรูปแบบขององค์กรอยู่ในความควบคุมดูแลของคณะสงฆ์ มีมหาวิทยาลัยรับสนองงาน และกรม ศิลปากรสนับสนุนด้านวิชาการด้านทักษะเฉพาะทาง แม้การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุก็ เช่นเดียวกัน แต่ในเบื้องต้นควรจัดโครงการฝึกอบรม ขยายวงกว้างไปทั่วประเทศจะเป็นการดีที่สุด

๖. นางอภิญญา สุวรรณ ตัวแทนสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวถึง งานภารกิจหน้าที่ของวัฒนธรรมจังหวัดว่า เน้นด้านการส่งเสริม เผยแพร่มรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นหลัก โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ นครศรีธรรมราชเป็นเมืองประวัติศาสตร์เก่าแก่ มีความ หลากหลายของพหุวัฒนธรรม ไม่เฉพาะด้านศาสนาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเอกสารโบราณ แต่ยังมี ด้านนาฏศิลป์ ดนตรี ศิลปะการแสดง เช่น หนังตะลุง โนรา คติความเชื่อและจารีตประเพณีเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนา การเกิดการตาย วิถีชีวิต การช่าง หัตถกรรม งานของวัฒนธรรมจังหวัดต้องกว้าง ครอบคลุมไปถึงองค์กรส่วนท้องถิ่น ชุมชนหมู่บ้าน กลุ่มวิชาชีพต่างๆ ที่มีทักษะ ถ่ายทอดภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษออกมา ขณะเดียวกันก็ช่วยเป็นยามเฝ้าระวังให้แก่สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ เกี่ยวกับการ อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ หรือวรรณกรรมท้องถิ่นด้วย หากสรุปกว้างๆ สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ดูแลงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารหนังสือ มีกลุ่ม โบราณคดี กรมอนุรักษ์โบราณสถาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และหอสมุดแห่งชาติในเขตพื้นที่นั้นๆ ดำเนินงาน ส่วนกรมส่งเสริมวัฒนธรรมซึ่งอยู่ภายในสังกัดกระทรวงวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน เน้นภารกิจ เรื่องการส่งเสริม มีขอบเขตกว้างๆ เกี่ยวกับการเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น แม้จะ ต่างองค์กรแต่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นจึงเห็น ด้วย และสนับสนุนให้ทางคณะสงฆ์หรือเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะได้ ร่วมมือกับกระทรวงวัฒนธรรมในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งก็เชื่อมั่นว่า กระทรวงวัฒนธรรมพร้อมที่จะสนองงานของคณะสงฆ์ในส่วนนี้ในทุกวิถีทาง

บทสรุปข้อเสนอแนะจากการประชุมสัมมนากลุ่มภาคใต้

จากการประชุมสัมมนาภาคใต้ มีข้อสรุปออกมาดังนี้

๑. มรดกวัฒนธรรมของชาติเป็นสิ่งที่ทุกคนในชาติภาคภูมิใจและหวงแหน ควรค่าแก่ การอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างสูง ภาระหน้าที่ส่งเสริม คุ้มครอง อนุรักษ์ เผยแพร่และนำเสนอออกมาเป็นองค์

ภาพหมู่ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาภาคใต้

ภาพหมู่ถ่ายร่วมกับบรรณารักษ์เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช มีนางพรทิพย์ โพธิ์ทอง(คนที่ ๔ จากซ้าย) เป็นผู้อำนวยการ และอำนวยความสะดวกในการจัดประชุมสัมมนา

ความรู้ควรเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน ทุกหมู่เหล่า ทั้งหน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ องค์กรส่วนท้องถิ่น ชุมชน รวมทั้งสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรดกวัฒนธรรมของไทยเกือบทั้งหมดเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ด้านสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง ประติมากรรม รูปเคารพ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป (พระโพธิสัตว์) ขนาดต่างๆ ที่แม้ขนาดเล็กๆ ที่เรียกว่า พระพิมพ์หรือพระเครื่อง ที่สังคมไทยปัจจุบันคุ้นเคยรู้จัก จิตรกรรมฝาผนัง ภาพพระบฏ รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ของคนยุคสมัยต่างๆ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ของคนในชาติ โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่ปรากฏออกมาในรูปลักษณะต่างๆ เป็นหน้าที่ของคนในชาติต้องช่วยกันทำนุบำรุงรักษา

๒. คณะสงฆ์เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน เป็นผู้นำชาวบ้านที่ชาวบ้านเชื่อถือ และยินดีปฏิบัติตาม พระสงฆ์ในปัจจุบันมีภูมิปัญญาสูงส่ง ทั้งทางโลกทางธรรม และมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งยังมีสถาบันการศึกษาของสงฆ์ระดับอุดมศึกษารองรับคือ มหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้น มีเครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ประเทศไทยทุกภูมิภาคเกือบทั่วทุกจังหวัด พระสงฆ์เหล่านี้เป็นทั้งนักการศึกษา นักบริหาร และอาจารย์บรรยายในวิทยาการสาขาต่างๆ แต่อาจยังขาดความรู้ด้านเทคนิควิทยาการด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ตลอดจนวิธีการส่งเสริมและเผยแพร่ตามหลักวิชาการ ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติการ หากคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมเป็นแม่ข่าย มอบหมายให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยดำเนินงานร่วมกับกระทรวงวัฒนธรรม มีกรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรมสนองงานภารกิจด้านการอนุรักษ์ดังกล่าวจะดำเนินงานไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สิ่งทีหน่วยงานของรัฐขาดแคลนคือกำลังคนและกำลังงบประมาณแผ่นดิน แต่คณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยสงฆ์มีความพร้อมและศักยภาพสูงส่งมากกว่า สิ่งใดที่คณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยขาดแคลน เช่นบุคลากรผู้มีความรู้ชำนาญเฉพาะด้าน เน้นวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ทางกรมศิลปากร และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม มีความพร้อม และทั้งองค์กรสงฆ์และองค์กรราชการต่างก็มีสายงานและเครือข่ายอยู่ทุกภูมิภาคทั่วประเทศ หากได้ร่วมมือกันอย่างจริงจัง ประสิทธิภาพในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมดังกล่าวมานี้ จะเกิดขึ้นในระดับสูงสุดอย่างแน่นอนทีเดียว

๓. ความร่วมมือขององค์กรทั้งสองดังกล่าวมีความเป็นไปได้สูง โดยมีการปรึกษาหารือกัน ตั้งคณะทำงานร่วมกัน ในการวางแผนการจัดตั้งศูนย์หรือสถาบันอนุรักษ์ จนได้ข้อสรุปออกมาเป็นโครงการและลงนามในข้อตกลง (MOU) ระหว่างคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมหรือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้องค์กรสงฆ์เป็นแม่ข่ายงาน กระทรวงวัฒนธรรมสนองงานโดยจัดผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางมาช่วย ซึ่งขั้นตอนควรมี ๓ ระดับ คือ

๑) ในด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน - ร่วมมือกันดำเนินโครงการจัดอบรมถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการ ดังเช่นสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากรเคยจัดมาแล้วหลายครั้ง แต่การจัดในส่วนกลาง กรุงเทพมหานคร พระสงฆ์ที่อาราธนาเข้ามาอบรมมีจำนวนน้อยมาก ประมาณ ๑๕๐ รูปต่อครั้ง เมื่อเทียบกับพระสงฆ์กว่า ๒๐๐,๐๐๐ รูปทั่วประเทศ อีกทั้งการอบรมก็ไม่ต่อเนื่อง และไม่ครอบคลุมไปทั่วทุกภูมิภาค หากองค์กรสงฆ์และองค์กรของรัฐร่วมมือกันจัดตั้งศูนย์และจัดฝึกอบรมอย่างจริงจัง โดยคณะสงฆ์หรือมหาวิทยาลัยเป็นแม่ข่ายงาน กระทรวง

ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร และ ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี
ถ่ายภาพในห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช

ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, นางพรทิพย์ โพธิ์ทอง ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช,
ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี และนางอภิญญา สุวรรณ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช
ถ่ายภาพหน้าหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

วัฒนธรรมสนองงานด้านบุคลากรผู้เชี่ยวชาญ ขยายวงกว้างให้ครอบคลุมทุกภูมิภาค และจัดอย่างต่อเนื่อง และตั้งเป็นที่ทราบแล้วว่าโบราณสถานที่อยู่ภายใต้การปกครองดูแลของพระสงฆ์ภายในวัดยังมีอีกมากมาย พระสงฆ์จะได้จัดการดูแลบูรณปฏิสังขรณ์ได้ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยมีกรมศิลปากรช่วยสนองงานอย่างเต็มที่ โดยไม่เกิดข้อขัดแย้ง ทุกอย่างจะราบรื่นเป็นไปด้วยดี อนึ่ง พระสงฆ์ที่ผ่านการฝึกอบรมแล้วยังช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้ช่วยกันอีกแรงหนึ่งด้วย

๒) ในด้านการอนุรักษ์โบราณวัตถุ – พระสงฆ์ที่ดูแลโบราณวัตถุภายในวัดมีเป็นจำนวนมาก หากมีการฝึกอบรมถวายความรู้ทั้งในการทำ ความสะอาดเบื้องต้น การตกแต่ง ซ่อมแซมหากจำเป็น การจัดเก็บรักษา การทำทะเบียน และการจัดแสดงในห้องอย่างพิพิถีพิถัน โดยกรมศิลปากรสนองงานด้านวิชาการ จะเกิดผลดีแก่ทุกฝ่าย อนึ่ง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่อยู่ในครอบครองของเอกชน พระสงฆ์เป็นกำลังสำคัญในการแนะนำการอนุรักษ์หรือมอบกรมศิลปากรจัดเก็บรักษาเป็นสมบัติของชาติ ย่อมกระทำได้ดีกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐไปติดต่อประสานงานโดยตรง

๓) ในด้านการอนุรักษ์เอกสารโบราณ – มติที่ประชุมของผู้แทนทุกฝ่าย ทั้งทางคณะสงฆ์ วิทยาเขตมหาวิทยาลัย ผู้แทนกระทรวงวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช นักโบราณคดีจากสำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช และบรรณารักษ์หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช ต่างเห็นพ้องและสนับสนุนให้เครือข่ายมหาวิทยาลัยและกระทรวงวัฒนธรรมโดยกรมศิลปากร จัดตั้งศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณเป็นหน่วยงานหนึ่งของมหาวิทยาลัย มีฐานะเทียบเท่ากอง มีบุคลากรประจำปฏิบัติงาน มีการร่วมมือประสานงานกันกับกรมศิลปากร โดยสำนักหอสมุดแห่งชาติอย่างใกล้ชิด เพื่อสนองงานด้านการอนุรักษ์ ศูนย์หรือสถาบันนี้ควรจัดตั้งเป็นการริบด่วน เพราะเอกสารโบราณของชาติซึ่งส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตกอยู่ในสภาพชำรุดใกล้หมดสภาพเสื่อมสลายในที่สุด เพราะวัสดุไม่คงทนเหมือนโบราณสถานหรือโบราณวัตถุอื่นๆ ทั้งเอกสารโบราณเป็นบันทึกเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณกรรมของชาติ หากมีการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ ระบบงานจะแผ่ขยายไปทั่วทุกภูมิภาคตามเครือข่ายของมหาวิทยาลัย จะอำนวยความสะดวกแก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนาโดยรวม ส่วนจะจัดตั้งและดำเนินการในรูปแบบใดนั้น ควรที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้จะได้จัดตั้งคณะทำงานขึ้นมาวางแผนจัดตั้งและวางระบบต่อไป

ข. การประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคกลาง

ข.๑ สถานภาพของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในฐานะตัวแทนกลุ่มภาคกลาง

ข.๑.๑ จังหวัดพระนครศรีอยุธยากับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทย บริเวณที่แม่น้ำสำคัญ ๓ สายมาบรรจบกันคือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเกษตรกรรมอันเป็นพื้นฐานของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งชุมทางคมนาคมที่เอื้ออำนวยต่อการค้าทั้งภายในและภายนอก จนทำให้เมืองอยุธยาเติบโตเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการค้าที่มีความสำคัญของภูมิภาคเอเชียและของโลกในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๓

พื้นที่ประเทศไทยก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา แบ่งออกเป็นเมืองใหญ่เมืองน้อยซึ่งมีอิสระในการปกครองไม่ขึ้นต่อกัน เช่น ทางภาคเหนือมีอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรสุโขทัย ทางภาคใต้มีเมืองนครศรีธรรมราช ทางภาคตะวันตกมีเมืองสุพรรณบุรี ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางมีอิทธิพลของมอญหลายยุคก่อน โดยมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่เมืองลพบุรี เชื่อกันว่าบริเวณเมืองอยุธยาเคยเป็นที่ตั้งของเมืองอโยธยาซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของลพบุรีมาก่อน โดยมีหลักฐานพระราชพงศาวดารกล่าวถึงการสร้างพระเจ้าพนัญเชิง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๗ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นองค์ใหญ่ อันแสดงให้เห็นว่าขณะนั้นชุมชนอโยธยามีขนาดใหญ่ มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่งคั่ง ซึ่งมีทั้งกำลังคนและกำลังทรัพย์ในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นได้

เมื่ออิทธิพลของมอญเริ่มเสื่อมลง นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา ทำให้เมืองที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองต่างตั้งตัวเป็นอิสระ ในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือพระเจ้าอู่ทอง (พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๑๒) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง เมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๓ โดยรวบรวมกลุ่มเมืองที่มีความสัมพันธ์กันทางด้านเครือญาติเข้าด้วยกัน อาทิ เมืองลพบุรี เมืองสุพรรณบุรี และเมืองสรรค์บุรี เป็นต้น

ต่อจากนั้น กรุงศรีอยุธยาได้พัฒนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ มีการขยายดินแดนออกไปอย่างกว้างขวาง และดำรงฐานะศูนย์กลางของประเทศไทยสืบต่อมาถึง ๔๑๗ ปี มีพระมหากษัตริย์ปกครองแผ่นดินสืบต่อกันมา ๓๓ พระองค์ จาก ๕ ราชวงศ์ พระเจ้าเอกทัศ (สมเด็จพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์) พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐ เป็นพระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายก่อนที่เมืองอยุธยาจะถูกทำลายลงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ทำให้ศูนย์กลางของประเทศไทยต้องย้ายลงมาอยู่ที่ธนบุรีและกรุงเทพฯ トラบจนทุกวันนี้

ลักษณะทางด้านกายภาพของเมืองโบราณอยุธยา

ศูนย์กลางของเมืองอยุธยาคือส่วนที่เป็นเกาะมีแม่น้ำล้อมรอบ ๓ สาย ตัวเกาะมีกำแพงเมืองล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง เมื่อพระเจ้าอู่ทองแรกสร้างเมืองนั้นกำแพงเมืองทำด้วยดิน มาเปลี่ยนเป็นกำแพงอิฐในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๑) กำแพงเมืองยาวประมาณ ๑๒.๕ กิโลเมตร หนา ๕ เมตร สูง ๖ เมตร มีป้อมปืนประจำอยู่โดยรอบจำนวน ๑๖ ป้อม มีประตูเมือง ๑๘ ประตู ประตูช่องกุดประตูเล็ก ๖๑ ประตู ประตูน้ำ ๒๐ ประตู รวมมีประตูทั้งสิ้น ๙๙ ประตู

อยุธยาออกแบบให้เป็นเมืองน้ำ ผังเมืองที่สมบูรณ์และสวยงามเกิดจากความรู้และประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้จากธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง เพราะแม่น้ำหลัก ๓ สายนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่

เมืองอยุธยาที่จริง แต่เมื่อถึงฤดูฝนปริมาณน้ำจะมีมากและไหลหลากลงมามากเกินความจำเป็น ดังนั้น การสร้างเมืองของชาวอยุธยาจึงได้รักษาแม่น้ำลำคลองของเดิมเอาไว้ และขุดคลองเพิ่มเติมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแนวเหนือถึงใต้ให้เป็นแนวตรงเชื่อมต่อกับแม่น้ำลำคลองของเดิม ทำให้กระแสน้ำไม่ไหลเข้า ปะทะเมืองได้โดยตรง แต่กลับระบายออกไปตามตัวเมืองได้สะดวกรวดเร็ว จึงพบว่าเมื่ออยุธยามีแม่น้ำ ลำคลองจำนวนมากเป็นเครือข่ายโยงใยกันทั้งนอกเมืองและในเมือง

ในตัวเมืองนั้นคูคลองสายหลักมากกว่า ๑๐ สายถูกขุดขึ้นใหม่ทั้งในแนวเหนือ-ใต้ และ ตะวันออก-ตะวันตก แบ่งพื้นที่ออกเป็นแปลงสี่เหลี่ยมขนาดเล็กจำนวนมาก แต่ละแปลงจะใช้เป็นเขต วัด เขตวัง และที่อยู่อาศัยอย่างเป็นระเบียบ

ขนานไปกับแนวคูคลองก็คือถนนสร้างเป็นถนนดิน และถนนอิฐ โดยมีสะพานจำนวนมาก ข้ามคลองเหล่านี้ มีทั้งสะพานไม้ สะพานก่ออิฐ สะพานก่อด้วยศิลาแลง และสะพานสายโซ่ ซึ่งเป็น สะพานยกได้อีกแบบหนึ่ง รวมทั้งสิ้นกว่า ๓๐ สะพาน

นอกตัวเมืองเป็นที่ต่ำกว่าใช้เป็นพื้นที่สำหรับเกษตรกรรม มีแม่น้ำลำคลองนำน้ำเข้าไป หล่อเลี้ยงอย่างทั่วถึง สองฝั่งน้ำเหล่านั้นเป็นที่อยู่อาศัยของชาวอยุธยา ซึ่งจะปลูกบ้านเรือนอยู่เป็น กลุ่มๆ สลับกันไปกับวัดวาอาราม เบื้องหลังของหมู่บ้านคือทุ่งกว้างสำหรับเกษตรกรรม

การปกครองสมัยอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็น พระประมุข ที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองแผ่นดิน ทรงปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม พระองค์ทรงมอบหมายให้พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางปกครองดูแลเมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวง ต่างพระเนตรพระกรรณ ส่วนเมืองประเทศราชมีเจ้านายในราชวงศ์การปกครองขึ้นตรงต่อเมือง ราชธานีศรีอยุธยา

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ทรงปฏิรูปการปกครอง ลดทอน อำนาจหัวเมือง ทรงแยกการบริหารราชการแผ่นดินออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายทหารมีสมุหพระกลาโหม เป็นผู้รับผิดชอบ ฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายกเป็นผู้รับผิดชอบ ในฝ่ายพลเรือนนั้นยังแบ่งออกเป็น ๔ กรม หรือจตุสดมภ์ คือ สี่เสาหลัก ได้แก่ กรมเวียงหรือนครบาลทำหน้าที่ปกครองดูแลบ้านเมือง กรมวังหรือ ธรรมาธิกรณ์เจ้าหน้าที่ดูแลกิจการพระราชวัง กรมคลังหรือโกษาธิบดีทำหน้าที่ดูแลด้านการค้าและการ ต่างประเทศ กรมนาหรือเกษตราธิกรณ์ทำหน้าที่ดูแลเรื่องเกษตรกรรม ซึ่งรูปแบบการปกครองใช้สืบ ต่อมาตลอดสมัยอยุธยา

พระราชวังหลวงศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง

ที่อยู่ของพระมหากษัตริย์คือพระราชวังหลวง ซึ่งเป็นทั้งศูนย์กลางทางการเมือง และการปกครองในเวลาเดียวกัน เมื่อแรกสร้างกรุงศรีอยุธยาพระเจ้าอู่ทอง (พ.ศ. ๑๙๘๓-๑๙๑๒) ทรง โปรดให้สร้างพระราชวังขึ้นในบริเวณที่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งวัดพระศรีสรรเพชญ์ ปรากฏชื่อพระที่นั่งสำคัญ ๕ หลัง คือพระที่นั่งไพศุภย์มหาปราสาท พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท พระที่นั่งไอศวรรย์มหา ปราสาท พระที่นั่งมังคลาภิเษก และพระที่นั่งตรีมุข สันนิษฐานว่าสร้างด้วยไม้ทั้งหมด ต่อมา พ.ศ. ๑๙๘๓ ได้เกิดไฟไหม้เสียหาย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) จึงทรงยกพื้นที่

ภายในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา

พระราชวังเดิมให้เป็นพุทธาวาส และทรงโปรดเกล้าให้สร้างพระราชวังขึ้นใหม่ทางด้านเหนือของพระราชวังเดิม และใช้สืบต่อมาจนถึงสิ้นกรุงศรีอยุธยา

พระราชวังหลวง แบ่งออกเป็น ๗ เขต ดังนี้

๑. เขตพระราชฐานชั้นนอกหรือท้องสนามหน้าจักรวรรดิ เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ เช่น ศาลาลูกหลวง หลานหลวง คลังปืนใหญ่ และโรงราชรถ เป็นต้น พระที่นั่งที่ตั้งอยู่ในเขตนี้ คือ พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ซึ่งพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๙๙) ทรงโปรดเกล้าให้สร้างขึ้นเพื่อใช้ประทับทอดพระเนตรการกรมหรสพ การตรวจพลสวนสนาม บางครั้งก็ใช้สำหรับบำเพ็ญกุศลพระบรมศพ

๒. เขตพระราชฐานชั้นกลาง เป็นที่ตั้งของพระมหากษัตริย์สำคัญ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ทรงสร้างพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทขึ้นเพื่อใช้ในพระราชพิธีต่างๆ เช่นพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รับแขกเมือง และต้อนรับราชทูต เป็นต้น

พระที่นั่งวิหารสมเด็จนั้น สันนิษฐานว่าสร้างในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๗) ใช้ในพระราชพิธีเช่นเดียวกัน

พระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๑๙๙) ทรงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พัก และอาจจะใช้ประทับทอดพระเนตรกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคด้วย

พื้นที่ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง ยังเป็นที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างสำคัญอย่างอื่นอีก เช่น พระคลังมหาสมบัติ โรงช้างเผือก และโรงม้า เป็นต้น

๓. เขตพระราชฐานชั้นใน ใช้เป็นที่อยู่อาศัย พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นที่ประทับน่าจะอยู่ในบริเวณที่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของพระที่นั่งตรีมุข (รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อใช้สำหรับประกอบพระราชพิธีและรับแขกเมือง)

พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ สร้างอยู่กลางสระ พระที่นั่งองค์นี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑) ทรงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประทับ ในบริเวณพระที่นั่งแห่งนี้มีระบบน้ำประปา มีน้ำพุ มีภูเขาจำลอง และการจัดสวนซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประเทศฝรั่งเศส

ตำหนักตึก (ตำหนักคูหาสวรรค์) ที่ประทับของพระมเหสีในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและสมเด็จพระเพทราชา ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ นอกจากนี้ยังมีพระตำหนักและอาคารอย่างอื่นอีกหลายหลัง เช่น พระที่นั่งทรงปืน ตำหนักของพระสนม โรงเครื่องต้น และถ้ำน้ำประปา เป็นต้น

๔. เขตพระคลังมหาสมบัติ เป็นบริเวณที่เก็บรักษาของใช้สำหรับพระราชวัง ประกอบด้วยคลังต่างๆ เช่น หอพระมณเฑียรธรรม (เก็บหนังสือ) คลังศุภรัตน์ (เก็บเครื่องอัฐบริวาร) คลังวิเศษ (เก็บเครื่องใช้ในครัว) และคลังพินาศอากาศ (เก็บเครื่องแก้ว) เป็นต้น

๕. เขตสวนอู่ เป็นเขตพระราชอุทยานหลวง แต่ในสมัยอยุธยาตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักสำหรับพระเจ้าลูกเธอฝ่ายในขึ้นในบริเวณนี้ได้แก่ ตำหนักสระแก้ว และตำหนักศาลาลวด เป็นต้น

วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

๖. เขตสวนกระต่าย เป็นที่ตั้งของตำหนักสวนกระต่าย ที่ประทับของพระเจ้าอู่ทุมพรวงศ์ ยังดำรงพระยศเป็นพระมหาอุปราช สร้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑)

๗. เขตวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดในพระราชวัง ใช้สำหรับประกอบพระราชพิธีต่างๆ

นอกจากพระราชวังหลวง ยังมีวังหน้า สร้างอยู่ทางด้านทิศตะวันออก และวังหลังตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมือง ทั้ง ๒ แห่งสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๓๓) โดยวังหน้าสร้างให้เป็นที่ประทับของพระนเรศวรมหาราช ขณะดำรงพระยศเป็นพระมหาอุปราช ส่วนวังหลังสร้างให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเอกาทศรถ พระราชโอรสองค์หนึ่ง

โดยสรุป พระนครศรีอยุธยาขึ้น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง ๑๔๘๓-๑๔๑๒) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๓ เมื่อถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ อยุธยาแผ่อำนาจได้อย่างกว้างไกล สุขุขิตกเป็นเมืองขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๘๑ พ่อค้าชาวยุโรปเริ่มเข้ามาในตอนกลางศตวรรษที่ ๒๑ ได้บันทึกถึงความรุ่งเรืองของอยุธยาไว้เป็นหลักฐาน สงครามที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่กลางศตวรรษที่ ๒๓ ทำให้บ้านเมืองอ่อนแอจนที่สุดในที่สุด พ.ศ. ๒๓๑๐ ก็เสียกรุงแก่พม่า ปัจจุบันยังพบเห็นซากโบราณสถานได้ทั่วไปในตัวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมโดยองค์การยูเนสโก^{๑๕๗}

ปัจจุบันมีสถานที่สำคัญควรค่าแก่การเข้าไปเยี่ยมชม ดังนี้

๑. วัดมหาธาตุ

เป็นพระอารามใหญ่และสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของอยุธยา ยังไม่แน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่พงศาวดารกล่าวว่ามีสร้างในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พ.ศ. ๑๘๑๓-๑๘๓๑) ปรากฏประธาน ซึ่งพังทลายแล้วนั้นสูงถึง ๕๐ เมตร

๒. วัดราชบูรณะ

ตั้งอยู่ตรงข้ามวัดมหาธาตุ ปรากฏประธานสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (หรือ เจ้าสามพระยา ค.ศ. ๑๘๖๗-๑๘๙๑) ณ สถานที่ถวายพระเพลิงพระเชษฐาสองพระองค์ ซึ่งซึ่งราชสมบัติภายหลังพระราชบิดาเสด็จสวรรคตจนถึงแก่พิราลัย มีผู้ลักลอบขุดกรุได้เครื่องทองไปเป็นจำนวนมาก ต่อมาได้เจาะบันไดทางเดินลงไปชมสภาพจิตรกรรมสมัยอยุธยาในกรุด้วย

๓. วังจันทรมุขหรือวังหน้า

พระราชวังจันทรมุข ตั้งอยู่ทางมุมตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมืองอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรโปรดฯ ให้สร้างเป็นที่ประทับเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๒๐ ครั้งทรงเป็นมหาอุปราชเมื่อครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๑๓๓ แล้ว ก็ยังประทับที่นั่นต่อมา แต่อาคารต่างๆ ที่ปรากฏส่วนใหญ่สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๔ ปัจจุบันใช้เป็นที่ทำการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันทรมุข จัดแสดงพระพุทธรูป และโบราณวัตถุสำคัญ ด้านหลังยังมีพ้อมียังมี หอพิสัยศัลยลักษณ์ ซึ่งเป็นหอดูดาวของรัชกาลที่ ๔

^{๑๕๗} กรมศิลปากร, นครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖๖-๑๗๑.

วัดพระราม พระนครศรีอยุธยา

๔. วัดธรรมิกราช

ซากเจดีย์แปดเหลี่ยมที่วัดนี้ มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น มีรูปสิงห์ก่ออิฐปั้นปูนล้อมรอบฐาน ด้านหน้าเจดีย์คือสร้างวิหารหลวง เศียรพระพุทธรูปอุ้มทองคำใหญ่ที่ตั้งงามในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา ค้นพบที่วัดนี้

๕. พระราชวังหลวง

ทางทิศตะวันออกของวัดธรรมิกราชคือพระราชวังหลวง ซึ่งขยายขึ้นมาทางเหนือในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) และในรัชกาลต่อมาได้มีการสร้างเพิ่มเติมพระราชวังหลวงถูกทำลายเมื่อครั้งเสียกรุงปี พ.ศ. ๒๓๑๐ อาคารที่ยังปรากฏให้เห็นคือพระที่นั่งตรีมุข ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๕ เป็นศาลาไม้บนรากฐานพระราชมนต์เขียรเดิม

๖. วัดพระศรีสรรเพชญ์

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นเขตพุทธาวาสในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ต่อมาสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงสร้างเจดีย์ขึ้น ๒ องค์บรรจุพระบรมอัฐิของพระราชบิดาและพระเชษฐา คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ส่วนองค์ที่ ๓ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ สร้างขึ้นบรรจุพระบรมอัฐิของพระราชบิดาคือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในรัชกาลต่อมา มีการปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมจนเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ มีการบูรณะครั้งล่าสุดไม่นานมานี้ โบราณวัตถุส่วนหนึ่งเก็บอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๗. วิหารพระมงคลบพิตร

พระมงคลบพิตรเป็นพระพุทธรูปสำริดองค์ใหญ่ที่สุดองค์หนึ่ง สร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น และได้รับการปฏิสังขรณ์อีกหลายครั้ง ทั้งองค์พระพุทธรูปและวิหารที่ประดิษฐานถูกทำลายเมื่อครั้งเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ พระรัศมีและพระกรขวาหักพัง องค์พระพุทธรูปตั้งอยู่กลางแจ้งจนในปี พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๑ จึงมีการสร้างวิหารขึ้นใหม่ ปัจจุบันองค์พระได้รับการบูรณะและปิดทองแล้ว

๘. วัดพระราม

ในพงศาวดารระบุว่าสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุริโยราชโปรดฯ ให้สร้างวัดนี้ใน พ.ศ. ๑๙๑๒ ณ บริเวณที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดาคือสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง ปรากฏประธานบูรณะในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประดับรูปครุฑและนาค รอบพระปรางค์มีอุโบสถและวิหารอีกหลายหลัง

๙. วัดโลกยสุธาราม

พระนอนกลางแจ้งองค์ใหญ่ที่วัดนี้มีความยาวถึง ๔๒ เมตร ตามคติอาจเป็นปางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ให้อสุรินทรหูละทิลูฐิ พระนอนองค์นี้เดิมอยู่ในวิหาร ยังมีซากเสาหลงเหลืออยู่เป็นหลักฐานให้เห็น

๑๐. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

จัดแสดงเครื่องราชูปโภคทองคำ พระแสงดาบฝักทองคำประดับพลอย ฉลองพระบาททองคำจำลอง และเครื่องประดับ ที่พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ นับเป็นหนึ่งในบรรดาของส่วนน้อยที่รอดพ้นจากคราวเสียกรุง และยังมีเศียรพระพุทธรูปสำริด และเครื่องไม้แกะสลักที่ได้จากวัดในอยุธยา

วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

๑๑. ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา

จัดสร้างด้วยทุนสนับสนุนจากรัฐบาลญี่ปุ่น จัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับอาณาจักรอยุธยา และการค้ากับนานาชาติ ด้วยสื่อวัตถุภาพและเสียงแบบสมัยใหม่ มีการจำลองสภาพดั้งเดิมของพระราชวังหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ และวัดไชยวัฒนาราม

๑๒. วัดสุพรรณดาราราม

ถูกทำลายเมื่อครั้งเสียกรุง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ใหม่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารเขียนขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๗ โดยพระยาอนุศาสน์จิตรกร เป็นภาพพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรและภาพพุทธหัตถ์ที่หนองสาหร่ายปี ๒๑๓๕ ไม่ใช่เรื่องทางศาสนาเช่นวัดสมัยอยุธยาทั่วไป ป้อมเพชรที่อยู่ใกล้กันเป็นส่วนหนึ่งของป้อมปราการที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เพราะเป็นจุดป้องกันพระนครด้านลำน้ำเจ้าพระยา

สำรวจอยุธยารอบนอก

เกาะเมืองอยุธยา ตั้งอยู่ในบริเวณแม่น้ำสามสายมาบรรจบกัน คือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก แม้ว่าโบราณสถานสำคัญส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในเกาะเมือง แต่ในพื้นที่รอบๆ เกาะเมืองก็ยังมีโบราณสถานอีกหลายแห่งที่น่าสนใจ เช่น วัดหน้าพระเมรุราชิการาม ซึ่งเป็นวัดสมัยอยุธยาที่สวยงามที่สุดแห่งหนึ่ง และวัดนักบุญยอแซฟ ที่สะท้อนให้เห็นภาพการติดต่อกับชาติตะวันตกในยุครุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยา ตัวเมืองสมัยใหม่ของอยุธยาตั้งอยู่หนาแน่นทางด้านตะวันออกเลยแม่น้ำป่าสักออกไป

๑. วัดหน้าพระเมรุราชิการาม

อยู่ทางทิศเหนือของเกาะเมือง ถือเป็นวัดที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งของอยุธยา เป็นวัดเพียงแห่งเดียว ที่ไม่ถูกทำลายเมื่อคราวเสียกรุง อาจสร้างในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แต่ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และได้รับการบูรณะอีกครั้ง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ภายในวิหารน้อยประดิษฐาน “พระคันธารราษฎร์” สมัยทวารวดี สันนิษฐานว่าย้ายมาจากนครปฐมตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่วนจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารลบลี้นเกือบหมด บานประตูมีอายุเก่าแก่ถึงสมัยอยุธยา ภายในอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่อง ซึ่งน่าจะสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

๒. เหนียด

ทางทิศเหนือเป็นที่ตั้งของเหนียด ช้างป่าจะถูกด้อนเข้ามาคล้องในเหนียดเพื่อนำไปฝึกเป็นช้างงานและช้างศึก สมัยอยุธยาตอนต้นตั้งอยู่ในภายในเขตเกาะเมือง ภายหลังย้ายออกมาทางเหนือนอกกำแพงพระนคร และยังคงใช้งานสืบมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ใจกลางเหนียดมีศาลพระเทวกรรม เป็นที่สถิตของพระคเณศเทพเจ้าแห่งช้าง

๓. วัดภูเขาทอง

สันนิษฐานว่า พระเจ้าบุเรงนองแห่งพม่า ทรงสร้างเจดีย์ภูเขาทององค์เดิมเพื่อฉลองชัยชนะคราวเสียกรุงครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๑๑๒ และมาต่อเติมในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

๔. วัดไชยวัฒนาราม

สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๗๓ มีปรากฏประธานและเจดีย์รายตามพระระเบียงครอบพระปราสาท และยังมีรูปภาพปูนปั้นเรื่องราวพุทธประวัติหลงเหลืออยู่

๕. วัดนักบุญยอแซฟ

ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตะวันตกเฉียงใต้ของเกาะเมือง สร้างในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่โบสถ์หลังเก่าถูกทำลายไปในระหว่างสงครามเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ โบสถ์หลังปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่สมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๖. วัดพุทไธสวรรย์

อยู่ทางตะวันออกของวัดนักบุญยอแซฟ ปรากฏประธานสมัยอยุธยาตอนต้นได้รับการปฏิสังขรณ์มาหลายครั้ง ล้อมรอบด้วยระเบียงประดิษฐานพระพุทธรูปนับร้อย

๗. วัดกุฎีดาว

เป็นวัดโบราณตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น อาคารที่เหลือบูรณะในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ได้แก่เจดีย์ประธาน อุโบสถ และวิหารที่มีซุ้มประตูและหน้าต่างรูปกลีบบัว

๘. วัดประดู่ทรงธรรม

ในวิหารมีภาพจิตรกรรมภาพพุทธประวัติและภาพชีวิตประจำวันสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมทั้งเรื่องราวในรามเกียรติ์ ข้างวิหารมีหอรบซึ่งหอเจดีย์สมัยอยุธยาตอนปลาย

๙. วัดมเหยงคณ์

สร้างสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา พ.ศ. ๑๙๖๗-๑๙๙๑) แต่บูรณะครั้งใหญ่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระพร้อมกับวัดกุฎีดาว รูปช้างปูนปั้นล้อมรอบฐานเจดีย์ประธานแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะสุโขทัยอย่างชัดเจน

๑๐. วัดใหญ่ชัยมงคล

สมเด็จพระนเรศวรโปรดฯ ให้สร้างเจดีย์ประธานวัดใหญ่ชัยมงคลพร้อมกับเจดีย์ที่หนองสาหร่ายสุพรรณบุรี เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งสงครามยุทธหัตถีและยังมีวิหารพระนอนอยู่ด้านนอก

๑๑. วัดพนัญเชิง

เป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าพนัญเชิง พระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์ใหญ่ที่สุด สันนิษฐานว่าสร้างก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา แต่ตัววิหารบูรณะในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๑๒. หมู่บ้านญี่ปุ่น

เคยเป็นชุมชนชาวญี่ปุ่นสมัยอยุธยา มีอาคารจัดแสดงนิทรรศการ

นอกจากนี้ยังมีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ พระราชวังบางปะอิน พระราชวังแห่งนี้สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙) และคงถูกทิ้งร้างไปหลังจากสงครามเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) โปรดฯ ให้บูรณะขึ้นใหม่ แต่พระที่นั่งต่างๆ ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ตั้งอยู่กลางสระน้ำ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ เดิมเป็นไม้ทั้งองค์ ต่อมารัชกาลที่ ๖ โปรดให้

เปลี่ยนเสาและพื้นเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก พระที่นั่งวโรภาสพิฆานสร้างในช่วงเดียวกัน เป็นอาคารทรงยุโรป ส่วนพระที่นั่งวิฑูรทัศนาเป็นหอสูงทาสีเหลืองสลับแดงสร้างในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ คณะพ่อค้าและข้าราชการชาวจีนร่วมกันสร้างพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ หรือ “พระที่นั่งแก่งเงิน” ถวายรัชกาลที่ ๕ ในปี ๒๔๓๒ นักท่องเที่ยวสามารถนั่งกระเช้าข้ามคลองไปยังวัดนิเวศธรรมประวัติ ชมอุโบสถแบบกอธิคที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๑๙-๒๔๒๑

อยุธยา : มรดกโลก

อยุธยาเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าโดดเด่น องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก : UNESCO) จึงมีมติ ณ กรุงคาร์เธจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ ให้ขึ้นทะเบียนไว้ในบัญชีมรดกโลกด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

๑. อยุธยาเป็นความเยี่ยมในการเลือกสรรทำเลที่ตั้งเมืองในตำแหน่งที่ชุมนุมของแม่น้ำ มีการออกแบบผังเมืองอย่างซับซ้อนเหมาะสมกับชุมชนที่อาศัยการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก อันเป็นธรรมชาติของการตั้งถิ่นฐานแบบไทยๆ ลักษณะดังดังกล่าวเพื่ออำนวยความสะดวกการรักษาพระนคร การป้องกันการรุกรานของข้าศึกศัตรู และการจัดระบบสาธารณูปโภคได้อย่างเหมาะสมกับสังคมเมือง จนสามารถพัฒนาสู่ความรู้เรื่องในยามสงบสุข

๒. อยุธยาเป็นแม่แบบในการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ โดยได้ถ่ายทอดความงาม ความรุ่งเรืองของอยุธยามาไว้ในทุกแห่งทุกมุม ไม่ว่าจะเป็นระเบียบผังเมือง การจัดวางอาคาร ชื่อสถานที่ต่างๆ ลักษณะสถาปัตยกรรม อาคารบ้านเรือน ตลอดจนวิถีชีวิต

๓. นครประวัติศาสตร์แห่งนี้มีเอกลักษณ์ ไม่ว่าจะในด้านกายภาพ ด้านประวัติศาสตร์ และด้านอารยธรรม ซึ่งจะหานครโบราณใดเทียบได้ในเอเชียหรือในโลกเป็นไม่มี

๔. อาคารโบราณสถานแต่ละหลังในนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามีลักษณะและการออกแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นในภาคพื้นเอเชีย ลักษณะของสิ่งก่อสร้างหลายอย่าง เช่น เจดีย์ ปราสาท และปราสาท มีความเป็นพิเศษไม่สามารถพบเห็นในที่อื่นๆ แม้สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จะมีกำเนิดมาก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเรืองอำนาจ แต่แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องและวิวัฒนาการด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมาสู่ลักษณะที่เป็นแบบไทยแท้และไม่สามารถสร้างทดแทนได้ในปัจจุบัน

นอกจากสถาปัตยกรรมแล้ว จิตรกรรมและศิลปวัตถุต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องก็มีความเป็นเอกลักษณ์ในด้านรูปแบบ การออกแบบ ฝีมือช่าง การคัดเลือกวัสดุ การผสมผสาน และเป็นสิ่งหายาก สิ่งเหล่านี้เป็นตัวแทนที่สะท้อนให้เห็นถึงความแนวความคิด ความเชื่อ และความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ของชาวไทยในสมัยอยุธยาที่เผยแพร่อิทธิพลทางวัฒนธรรมไปยังประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียง เช่น ลาว และกัมพูชา^{๑๕๘}

^{๑๕๘} ชุติพร วิริยะวงศ์ชัย, **เที่ยวเมืองไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ริดเดอร์ส ไตเจสต์ (ประเทศไทย), ๒๕๔๘), หน้า ๗-๑๓.

วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา

ข.๑.๒ จังหวัดพระนครศรีอยุธยากับหน่วยงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทาง พระพุทธศาสนา

การอนุรักษ์ ส่งเสริม การพัฒนา และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ อยู่ในภารกิจดูแลรับผิดชอบโดยตรงของกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมีหน่วยงานหลัก ๒ หน่วยงานที่ปฏิบัติงาน ได้แก่ กรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม หน่วยงานย่อยของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมที่พบว่าอยู่ทุกจังหวัดคือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด มีวัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้อำนวยการดูแลรับผิดชอบ หน้าที่หลักจะเน้นด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมในทุกรูปแบบ ระดับจังหวัดลงไปถึงท้องถิ่นตำบลหมู่บ้าน โดยเฉพาะด้านอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ด้านดนตรีนาฏศิลป์พื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น เครื่องแต่งกาย อาหาร การถักทอ การช่าง หัตถกรรมพื้นบ้าน ฯลฯ โดยร่วมมือประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆ กับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น อบจ., อบต., กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, สถานศึกษา ตลอดจนผู้นำชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

ในส่วนกรมศิลปากร ซึ่งมีหน้าที่อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เอกสารโบราณ มีหน่วยงานหลักคือสำนักศิลปากรเขตพื้นที่ในจังหวัดสำคัญใหญ่ๆ ในส่วนภูมิภาค หน่วยศิลปากรแต่ละพื้นที่มีสถานภาพเป็นสำนัก (กอง) มีหน่วยงานขึ้นตรงคือฝ่ายบริหารทั่วไป, กลุ่มโบราณคดี, กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน, อุทยานประวัติศาสตร์หรือแหล่งโบราณคดี, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสาขาจังหวัด, หอสมุดแห่งชาติสาขาจังหวัด สำนักศิลปากรมี ๑๒ เขตพื้นที่ ซึ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นที่ตั้งสำนักศิลปากรที่ ๓ มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ ๕ จังหวัด ได้แก่ พระนครศรีอยุธยา นครนายก สระบุรี อ่างทอง และสิงห์บุรี เฉพาะสำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา มีหน่วยงานคือ ฝ่ายบริหารทั่วไป กลุ่มโบราณคดี, กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน, อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม พระนครศรีอยุธยา, และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อินทร์บุรี สิงห์บุรี

ข.๑.๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยากับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เดิมทีเมื่อแรกตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ นั้น มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แห่งที่ ๒ ณ วัดศรีสุदारาม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ สำนักงานใหญ่ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นที่ทำการของคณะพุทธศาสตร์และบัณฑิตวิทยาลัย ส่วนสำนักงานที่ ๒ ณ วัดศรีสุदारามนั้น เป็นที่ทำการของคณะครุศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ ครั้นต่อมาจึงได้เตรียมการย้ายสำนักงานใหญ่ไปตั้งอยู่ที่ตำบลลำไทร อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งนายแพทย์รัศมี และคุณหญิงสมปอง วรรณิสสร บริจาคที่ดินประมาณ ๘๔ ไร่ ๑ งาน ๓๗ ตารางวา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร เมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณา เสด็จพระราชดำเนินประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ การก่อสร้างเป็นไปเรื่อยมา และทางมหาวิทยาลัยได้ซื้อที่ดินในเขตติดต่อกันขยายเพิ่มขึ้นอีก รวมทั้งหมดประมาณ ๓๐๐ ไร่ การก่อสร้างอาคารสถานที่ส่วนใหญ่แล้วเสร็จ โดยเฉพาะอาคารเรียนรวม ครั้นถึงวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ย้ายที่ทำการจากวัดมหาธาตุยุวราช

วิหารพระมงคลบพิตร พระนครศรีอยุธยา

ใต้ร่มไม้ด้านหน้าวิหารพระมงคลบพิตร

รังสฤษฎ์และวัดศรีสุदारาม กรุงเทพมหานคร มาอยู่ที่ทำการใหม่ ณ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ยังมีห้องเรียนบางส่วนยังคงเปิดทำการอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ และวัดศรีสุदारาม กรุงเทพมหานคร

ดังนั้น แม้ว่าจะมีวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ หรือวิทยบริการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ผู้เข้ามาเป็นนิสิตศึกษาเล่าเรียนก็มาจาก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี สระบุรี ชัยนาท อ่างทอง สิงห์บุรี นครนายก นนทบุรี ปทุมธานี โดยเฉพาะจากกรุงเทพมหานคร และจังหวัดอื่นๆ เช่น ชลบุรี ฉะเชิงเทรา แม้แต่นครสวรรค์ เป็นต้น โดยเฉพาะในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง และสระบุรี มีพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศาสตราจารย์ตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส กรรมการมหาเถรสมาคม เป็นเจ้าคณะภาค ๒ ได้สนับสนุนส่งเสริมให้พระสังฆาธิการในเขตปกครอง ไปศึกษา ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ สำนักงานใหญ่ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก ณ วัดกษัตราธิราช ภายในเขตโบราณสถานของพระนครศรีอยุธยาก็มีห้องเรียนระดับประกาศนียบัตรการบริรักษ์การคณะสงฆ์ (ป.บส.) ตั้งอยู่ ด้วยองค์ประกอบที่เหมาะสมทั้งหน่วยงานของรัฐคือกรมศิลปากร พระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์ และมหาวิทยาลัย จึงได้กำหนดให้จัดประชุมสัมมนากลุ่มภาคกลาง ณ วัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ข.๑.๔ ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาภาคกลาง

คณะผู้วิจัยเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ได้จัดให้มีการประชุมสัมมนาภาคกลาง ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา

(๔) คณะผู้วิจัย

๑. ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี	หัวหน้าโครงการวิจัย
๒. พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญญา), ดร.	ผู้ร่วมวิจัย
๓. ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร	ผู้ร่วมวิจัย

(๕) พระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑. พระครูพิบูลรัตน์นกร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดกษัตราธิราช (พระอารามหลวง) ผู้แทนพระราชทานนิตยารจารย์ เจ้าอาวาสวัดกษัตราธิราช และเจ้าคณะอำเภอบ้านแพรก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒. พระครูวิชาญธรรมโชติ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชุมพลนิกายาราม อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ผู้เคยเสนอนิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถาน

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคกลาง ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช พระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ประกอบด้วย พระเทพสุวรรณเมธี, พระครูพิบูลรัตน์นกร, พระครูวิชาญธรรมโชติ, นายวีระศักดิ์ แสนสะอาด, นางสาวศิริวรรณ สุนสกุล, ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี (โดยมี ดร.นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร เป็นผู้ถ่ายภาพ)

ของพระสังฆาธิการในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” พ.ศ. ๒๕๕๔) ปัจจุบันเป็น
เลขานุการเจ้าคณะอำเภอบางปะอิน วัดชุมพลนิกายาราม ราชวรวิหาร

(๖) กระทรวงวัฒนธรรม

๑. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
นางสาวศิริวรรณ สุ่นสกุล
ผู้แทนวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๒. สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา
นายวีระศักดิ์ แสนสะอาด
ผู้แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา

(๗) เลขานุการที่ประชุม

พระครูโสภณปริยัตยานุกิจ ประจำสำนักงานเจ้าคณะภาค ๒ วัดประยุรวงศาวาส และ
อาจารย์ประจำหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
ห้องเรียนวัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ข.๑.๕ ผลการประชุมสัมมนากลุ่มภาคกลาง

ปัญหาและข้อเสนอแนะเป็นรายบุคคล

๑. นายวีระศักดิ์ แสนสะอาด สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา กล่าวถึงปัญหา
การแก้ไข และข้อเสนอแนะว่า พระนครศรีอยุธยาหรือกรุงเก่า เป็นเขตพื้นที่ที่นับว่าโชคดีกว่าจังหวัด
อื่นๆ ในการอนุรักษ์โบราณสถาน ประการแรกเพราะเป็นเมืองหลวงเก่าของไทยสมัยอยุธยา ซึ่งมีอายุ
ยืนนานถึง ๔๑๗ ปี พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มี
พระอารามหลวงสร้างขึ้นมากมายภายในเขตตัวเมืองกรุงเก่า ซากโบราณสถานทางพระพุทธศาสนา
ปรากฏเนืองแน่นทุกหนทุกแห่ง อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีต เมื่อได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์
ตกแต่งตามหลักวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ จึงได้รับการประกาศจากองค์การยูเนสโก (UNESCO) ให้ขึ้น
ทะเบียนไว้ในบัญชีมรดกโลกเมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของประชาชน
ชาวไทยอย่างยิ่ง ประการที่สอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก
อยู่ในวิสัยที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศจะมาเยี่ยมชมได้โดยง่ายและสะดวกสบาย ทั้ง
มีอาคารสถานที่พัก ร้านอาหาร และปางช้างที่จัดแสดงประจำวันไว้คอยต้อนรับ ความเจริญเติบโตของ
ตัวเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว แม้ในเขตโบราณสถานและวัดวาอารามต่างๆ ก็เคร่งครัดเรื่องความเป็น
ระเบียบเรียบร้อย ตามถนนหนทางมีแสงสว่างเพียงพอ จึงเป็นเมืองไม่รกร้างและเปลี่ยวเหมือนกับใน
จังหวัดอื่นๆ และเขตโบราณสถานก็ไม่กระจุกกระจายอยู่ห่างไกลจากผู้คน ทำให้การควบคุมดูแล
กระทำได้ง่ายกว่าจังหวัดอื่นๆ เมื่อว่าโดยจิตสำนึกของประชาชนในท้องถิ่นและพระสงฆ์ในเขต
พื้นที่ก็ตระหนักถึงความสำคัญและช่วยกันดูแลเป็นอย่างดี ทั้งหมดนี้ว่าโดยสภาพทั่วไป

ในส่วนปัญหาก็มีบ้างในเรื่องของชาวบ้าน ซึ่งมี ๒ จำพวก คือพวกแรกซึ่งเป็นเจ้าของที่ดิน
ซึ่งโบราณสถานตั้งอยู่ อาจลुक้าขุดค้นทำลายโบราณบ้าง เช่น บุกรุกเข้าไปปลูกพืชพันธุ์ต่างๆ หรือไม่

การประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคกลาง ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

แถวยืนหลัง : พระครูพิบูลรัตน์นगर, พระครูวิชาญธรรมโชติ, พระเทพสุวรรณเมธี
แถวนั่งหน้า : นางสาวศิริวรรณ สุนสกุล, ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี, นายวีระศักดิ์ แสนสะอาด

ช่วยลดความสะอาดเบื้องต้น การกำจัดวัชพืช และแม่แตงัดแวงก้อนอิฐก้อนหินไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น ปัญหาเหล่านี้ก็ต้องอาศัยการออกไปตรวจตราของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร และประสานขอความร่วมมือ ส่วนใหญ่ก็สำเร็จ แต่ก็มีบางส่วนไม่ยินยอม หากรุนแรงก็ต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมาย ซึ่งก็มีอยู่หลายราย อีกพวกหนึ่งซึ่งสร้างความเสียหายมาก คือยังมีการลักลอบขุดโบราณสถานบางแห่งที่ไกลหูไกลตาผู้คนหรือเจ้าหน้าที่ แม้จะไม่เกิดขึ้นบ่อย แต่มีการละเมิดก็เกิดความเสียหายต่อโบราณสถานมาก อนึ่ง หากจะเพิ่มอีกประเภทหนึ่งเข้าไป คือประชาชนและนักท่องเที่ยวทั่วไปที่เข้าไปแล้วทิ้งขยะเกลื่อนกลาดประเภทภาชนะใส่อาหารและเครื่องดื่ม บางคนแอบขีดเขียนชื่อหรือข้อความไว้ตามผนังหรือซอกพื้นของโบราณสถาน หรือบางพวกปีนป่ายถ่ายรูปด้วยกิริยาอาการอันไม่เหมาะสม เพราะเป็นพุทธสถาน การแสดงออกของนักท่องเที่ยวเพียงไม่กี่คนจึงเกิดเรื่องราวกระทบกระเทือนถึงศรัทธาประชาชนชาวพุทธไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้กรมศิลปากรมิได้นิ่งนอนใจ หาทางป้องกันแก้ไขอยู่ตลอดเวลา ในขณะเดียวกันก็จัดโครงการจัดถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการอนุรักษ์โบราณสถานและโครงการอบรมอาสาสมัครการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) แต่ก็ไม่ได้จัดต่อเนื่อง เพราะงบประมาณมีจำกัด

ในด้านเอกสารโบราณ พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองเก่าคัมภีร์พระพุทธศาสนามีอยู่ในรูปของใบลาน สมุดข่อย และสมุดไทยโบราณอื่นๆ มีกระจัดกระจายตามวัดวาอารามต่างๆ เป็นจำนวนมาก แม้จะเก็บรักษาไว้อย่างดี แต่ก็น่าเป็นห่วงเรื่องการจัดเก็บให้ถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ อาจชำรุดเสื่อมสูญได้ง่าย ประกอบกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่มีหอสมุดแห่งชาติ จึงไม่มีหน่วยงานของกรมศิลปากรที่รับผิดชอบโดยตรง ดังนั้น หากทางคณะสงฆ์หรือองค์การการศึกษาของสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เห็นความสำคัญในการดำเนินงานตั้งสถาบันหรือศูนย์อนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุและเอกสารโบราณ หน่วยงานของกรมศิลปากรก็พร้อมและยินดีให้ความร่วมมือสนองงานทางวิชาการอย่างเต็มที่ และควรดำเนินงานเร่งด่วนด้านเอกสารโบราณก่อน เพราะอะไรที่คณะสงฆ์เริ่มจัดทำ จะได้รับความร่วมมือจากพระสงฆ์และชาวบ้านเป็นอย่างดี

๒. นางสาวศิริวรรณ สุนทรกุล ผู้แทนวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวถึงปัญหา การแก้ไข และข้อเสนอแนะ ว่าการดำเนินงานของวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งขึ้นอยู่กับสังกัดของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งเมื่อแรกเริ่มเดิมทีนั้นสืบเนื่องมาจากสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด มีหน้าที่ปกครองดูแลการศึกษาในเขตพื้นที่ ทั้งบังคับบัญชาครูประจำโรงเรียนในเขตพื้นที่จังหวัดด้วย ขณะเดียวกันก็สนองงานพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องทุกด้าน หน่วยงานนี้เคยสังกัดอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ ถูกยุบ ถูกปรับมาหลายครั้ง จนปัจจุบันขึ้นอยู่กับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม และมีหน่วยงานย่อยประจำอยู่แต่ละจังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่มีที่ทำการอยู่ในศาลากลางจังหวัดของแต่ละจังหวัด มีเพียงไม่กี่แห่งที่มีสำนักงานเป็นเอกเทศของตนเอง

ภารกิจของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จะแตกต่างจากหน้าที่ของสำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา เพราะหน่วยงานในสังกัดกรมศิลปากรเน้นด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ อาจเป็นการขุดแต่งโบราณสถาน การจัดการบริหารแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะพระพุทธศาสนาแต่ด้านอื่นด้วย เช่น พระราชวังโบราณ หรือชุมชนหมู่บ้านของต่างชาติในอดีต อย่างเช่น กรมศิลปากรขุดค้น ตกแต่ง จัดเป็นหมู่บ้านญี่ปุ่น หมู่บ้านโปรตุเกส หมู่บ้านฝรั่งเศส เป็นต้น ในด้านวัตถุก็มีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรับหน้าที่

ปฏิบัติ ในพระนครศรีอยุธยาไม่ถึง ๒ แห่ง คือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันทระเกษม และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา แต่ในด้านเอกสารโบราณยังไม่มีหน่วยงานปฏิบัติหน้าที่โดยตรง แต่ศูนย์วัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยาอาจปฏิบัติบ้าง แต่ไม่มีสายงานโดยตรง ในส่วนงานของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จะเน้นเรื่องการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม เน้นที่แสดงออกมาซึ่งภูมิปัญญาไทยในท้องถิ่นโดยตรง ครอบคลุมไปทั้งจังหวัด อย่างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีขนบธรรมเนียมประเพณีลัทธิความเชื่อดั้งเดิม นาฏศิลป์ดนตรีพื้นเมือง การละเล่นของเด็กหรือผู้ใหญ่ในเทศกาลต่างๆ เช่นสงกรานต์ การช่างฝีมือหัตถกรรมพื้นบ้าน การแต่งกาย อาหารการกิน สิ่งเหล่านี้มีหลากหลายในเขตพระนครศรีอยุธยา และควรค่าแก่การรักษา และเผยแพร่สู่รุ่นลูกหลานต่อไป ภารกิจทั้งปวงนี้ต้องได้รับความสนับสนุนจากองค์กรปกครองท้องถิ่นต่างๆ และต้องทำความเข้าใจกับประชาชน ให้ตระหนัก ให้เข้าใจถึงความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้

ในข้อที่มีผู้เข้าใจว่า เฉพาะเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปฏิบัติงานซ้ำซ้อนกับศูนย์ศิลปาชีพพิเศษที่บางไทรหรือไม่ ขอชี้แจงว่าไม่ซ้ำซ้อน เพราะขอบข่ายและลักษณะงานต่างกัน ศูนย์ศิลปาชีพพิเศษที่บางไทร ที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มีพระราชดำริโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งขึ้นที่บางไทรแห่งแรกนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อทำนุบำรุงศิลปกรรมไทยอันเป็นภูมิปัญญาของชาติและของท้องถิ่นทั่วประเทศ โดยเฉพาะฝีมืองานช่าง มีทอผ้า และการถักทอ จักสาน และเครื่องเคลือบดินเผา เป็นต้น เพื่ออนุรักษ์ให้คงอยู่ชั่วลูกชั่วหลาน แต่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดส่งเสริมเผยแพร่เฉพาะศิลปกรรมของจังหวัดนั้นๆ จึงแตกต่างกันทั้งในเรื่องคุณภาพ ปริมาณ และเครือข่าย

ในข้อเสนอแนะนั้น ประมาณการว่า โบราณสถานในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น น่าจะมีการขุดค้นตกแต่งโดยศิลปากรทั้งหมดแล้ว โดยเฉพาะเขตพระราชวังโบราณและวัดร้างในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา แม้ที่ตั้งอยู่ภายในวัดต่างๆ ซึ่งกรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนไว้ ปัจจุบันทางวัดด้วยความร่วมมืออย่างใกล้ชิดของกรมศิลปากร คงมีการดูแลบูรณปฏิสังขรณ์เป็นอย่างดี แม้โบราณวัตถุ เช่นพระพุทธรูปสำคัญในวัดหน้าพระเมรุราชิการามและวัดพนัญเชิง เป็นต้น ก็ได้รับการอนุรักษ์เป็นอย่างดี อาจมีอยู่ในครอบครองของเอกชน รวมทั้งพระพิมพ์ พระเครื่องโบราณ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุอื่น มีเป็นจำนวนมาก แต่เจ้าของก็หวงแหน คงมีการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน ปัญหาว่าจะอยู่ที่เอกสารโบราณ ซึ่งกระจุกกระจายตามวัดวาต่างๆ เป็นจำนวนมาก นับวันแต่จะเสื่อมสูญ เพราะวัสดุไม่คงทน ผู้ครอบครองขาดความรู้เฉพาะด้านการอนุรักษ์ ทั้งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่มีหอสมุดแห่งชาติสาขาตั้งอยู่ จึงเห็นด้วยที่มีข้อเสนอว่า คณะสงฆ์หรือเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะได้ร่วมมือกับกระทรวงวัฒนธรรม โดยเฉพาะกรมศิลปากร จัดตั้งสถาบันหรือศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณขึ้น เพื่อดำเนินการรวบรวมจัดเก็บ มีการอนุรักษ์ตามหลักวิชาการมีเครือข่ายบริการชุมชน หากกระทำได้และเป็นผลสำเร็จ จะเป็นประโยชน์มิใช่เฉพาะแก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมเท่านั้น แต่เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะคัมภีร์พระพุทธศาสนาส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบของใบลานและสมุดข่อย ซึ่งเป็นเอกสารโบราณทั้งสิ้น แม้แต่โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ส่วนใหญ่ก็เกี่ยวกับ

วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา

พระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น พระสงฆ์มีศักยภาพสูง หากมีคำริเห็นชอบและดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่องจะเป็นประโยชน์แก่ชาติอย่างยิ่ง

๓. พระครูพิบูลรัตนาร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดกษัตราธิราช ในฐานะผู้แทนพระราชทานนิตยภัต เจ้าอาวาสวัดกษัตราธิราช (พระอารามหลวง) กล่าวถึงสถานภาพทั่วไปของการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาว่า ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นที่ตั้งพระราชวังและวัดสำคัญในกรุงเทพฯ ปัจจุบันกรมศิลปากรควบคุมดูแลเป็นอย่างดี จนได้รับการประกาศจากองค์การยูเนสโกให้เป็นมรดกโลกทางศิลปวัฒนธรรม มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศมาเยี่ยมชมแต่ละวันเป็นจำนวนมาก อาจมีปัญหาบ้างในการควบคุมดูแล เช่นเรื่องการรักษาความสะอาด และการประพาดตัวไม่เหมาะสมของชาวต่างชาติต่อโบราณสถาน โดยเฉพาะพุทธสถาน ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวพุทธไทย แต่ทางราชการก็มีงบประมาณจำกัด จึงดำเนินการอนุรักษ์อย่างค่อยเป็นค่อยไป หากคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ซึ่งควบคุมดูแลเรื่องศาสนสมบัติกลาง เห็นความสำคัญและตระหนักในคุณค่าของการอนุรักษ์โบราณสถานเหล่านี้ รวมทั้งที่อื่นๆ ทั่วประเทศ ซึ่งล้วนแต่เป็นสถานที่ทางพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น ได้จัดสรรช่วยเหลือหน่วยงานที่รับผิดชอบ เช่นกรมศิลปากร ก็ยิ่งจะทำให้กระบวนการอนุรักษ์โบราณสถานของชาติเป็นไปด้วยดี

ปัญหาเกี่ยวกับการดูแลโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ที่อยู่ในเขตพื้นที่ของวัด เมื่อก่อนอาจมีปัญหาเรื่องพระสงฆ์ขาดทักษะในการบูรณปฏิสังขรณ์ ปัจจุบันมีค่อนข้างน้อย เขตพระนครศรีอยุธยาเป็นเขตมรดกโลกคืออุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นเมืองเก่าที่อยู่ไกลจากกรุงเทพฯ บ้านเมืองทันสมัยเจริญกว่าแต่ก่อนมาก การคมนาคมสะดวก โบราณสถานกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นที่เปิดเผยแก่สายตาประชาชน ปัญหาการลักลอบขุดกรุหาสมบัติ จึงเชื่อว่าไม่น่าจะมีแล้ว พระสงฆ์เองก็มีความรู้ด้านการอนุรักษ์พอสมควร พระสังฆาธิการส่วนใหญ่มีความรู้จากการเข้าศึกษาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) โดยเครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศ แม้แต่ที่วัดกษัตราธิราชก็มีห้องเรียนอยู่ อนึ่ง การเรียนการสอนตามหลักสูตรปริญญาตรี-ปริญญาโท จนถึงปริญญาเอก สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ ก็มีวิชาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ซึ่งรวมอยู่ในหน้าที่ของพระสังฆาธิการ ๖ ด้าน ได้แก่ด้านสาธารณูปการ ทั้งคณะสงฆ์คือมหาเถรสมาคมก็ให้การสนับสนุน และถือเป็นความดีความชอบของพระสังฆาธิการที่จะได้รับการพิจารณาแต่งตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ ว่าด้วยงานด้านการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติด้วย

ดังนั้น เมื่อว่าโดยสภาพปัญหาทั่วไป ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานเกี่ยวกับพระสังฆาธิการในท้องที่พระนครศรีอยุธยามีไม่มากนัก และทางวัดก็ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ทั้งจากทางราชการเช่นกรมศิลปากร จากหน่วยงานอื่นๆ ของราชการ และเอกชน ตลอดจนเงินศรัทธาบริจาคทั่วไป พอที่จะมีกำลังซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์ได้ โดยมีกรมศิลปากรช่วยควบคุมดูแลโบราณสถานเหล่านี้อย่างใกล้ชิด ข้อสำคัญถ้าพระสังฆาธิการเข้าใจบทบาทของกรมศิลปากร และปรึกษาหารือกันก่อนที่จะคิดลงมือทำการใดๆ เกี่ยวกับโบราณสถานแล้ว ปัญหาจะไม่เกิดขึ้นระหว่างพระสังฆาธิการกับหน่วยงานของรัฐ ส่วนปัญหาการบุกรุกหรือถอน หรือขุดค้นโบราณสถานที่เอกชนครอบครองก็เป็น

พระพุทธรูปศิลา ปางห้อยพระบาท สมัยทวารวดี ในพระวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุราชิการาม
พระนครศรีอยุธยา

หน้าที่ของสำนักศิลปากรเขตพื้นที่ และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องจะต้องดำเนินการแก้ไขต่อไป

ปัญหาที่แท้จริงและหนักหน่วงของการดูแลโบราณสถานของวัด ได้แก่ปัญหาอุทกภัย ทั้งฝนตกหนักทำให้ดินทรุด และปัญหาน้ำท่วม ซึ่งมีแทบทุกปี เพราะพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองที่ราบลุ่มต่ำมาก ขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งรับน้ำที่ไหลบ่าท่วมมาจากทางเหนือ ประกอบกับวัดส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ดังจะเห็นได้ว่าวัดพนัญเชิงซึ่งอยู่ท้องคุ้งแม่น้ำ ต้องกันเขื่อนกั้นน้ำขนาดใหญ่ ใช้น้ำไม้หรือเสาปูนขนาดใหญ่เขื่อนค้ำยันพนังกั้นน้ำ จัดเวรยามพระภิกษุสามเณรเฝ้าระวังตลอดวันตลอดคืน จึงพอแก้ไขน้ำท่วมไปได้ ส่วนวัดอื่นๆ รวมทั้งโบราณสถานภายในอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ถูกน้ำท่วมประจำทุกปี มากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่สาเหตุ และภัยธรรมชาติ ซึ่งทางการและคณะสงฆ์ในท้องถิ่นที่คงต้องช่วยกันดูแลตลอดไป

อนึ่ง ดังที่ผู้แทนกระทรวงวัฒนธรรมกล่าวแล้ว พันธกิจในการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ ก็มีกระทรวงวัฒนธรรมโดยกรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรมดูแลรับผิดชอบโดยตรงพอสมควรแล้ว แต่ยังขาดการดูแลอนุรักษ์เอกสารโบราณ ซึ่งมีกระจุกกระจายอยู่ตามวัดวาอารามอีกเป็นจำนวนมาก หากทางคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม เครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ตระหนักเห็นความสำคัญและคุณค่า ร่วมมือกันกับกระทรวงวัฒนธรรม โดยเฉพาะกรมศิลปากร จัดตั้งศูนย์หรือสถาบันเพื่อการอนุรักษ์เอกสารโบราณ จะเป็นคุณูปการแก่ชาติบ้านเมือง และสถาบันพระพุทธศาสนาโดยตรงด้วย

๔. พระครูวิชาญธรรมโชติ (พิชชาญ ธมฺมโชโต) เลขาธิการเจ้าคณะอำเภอบางปะอิน และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชุมพลนิกายาราม ราชวรวิหาร อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ระดับต้นคือประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) ห้องเรียนวัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา ปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสำเร็จปริญญาโทพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใน ส่วนกลาง ณ ตำบล ลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยในระดับพุทธศาสตรมหาบัณฑิตนั้น ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทบาทการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” เมื่อปีการศึกษา ๒๕๕๔ ซึ่งจากประสบการณ์และการศึกษาวิจัยได้พบว่า

ในด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน พระสังฆาธิการมีแนวคิดในลักษณะเป็นการป้องกันการเสื่อมสภาพ ด้วยการสงวนรักษา การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะการปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพ และการประยุกต์การใช้สอย ซึ่งแต่ละแหล่งนั้นอาจมีวิธีการต่างกันแล้วแต่สถานการณ์ และปัจจัยอื่นๆ ในแต่ละกรณี โดยอาจจะมีวิธีการใดวิธีการหนึ่งหรือหลายวิธีร่วมกัน และการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นการปฏิบัติที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายโดยทั่วไป แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้นประกอบด้วย (๑) มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้น (๒) มีการดูแลรักษาโบราณสถานอาคารศาสนสถานทุกชนิดภายในวัด (๓) มีการป้องกันคุ้มครองที่ดินบริเวณโบราณสถานจากการบุกรุกของชาวบ้าน (๔) มีการเสริมสร้างความมั่นคงโบราณสถานให้มั่นคงแข็งแรง (๕) มีการบริหารการใช้ประโยชน์จากโบราณสถานอย่างมีระบบ จึงทำให้พระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญยิ่งในการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าของ

พระพุทธรูปทรงเครื่อง สมัยลพบุรี ประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุราชิการาม
พระนครศรีอยุธยา

ประเทศไทย จึงควรสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพของพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์โบราณสถานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป

ปัญหาเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตอำเภอบางปะอิน ไม่แตกต่างจากอำเภอพระนครศรีอยุธยา เพราะเป็นเขตพื้นที่ต่ำ รับน้ำไหลหลากจากทางเหนือ ในส่วนของโบราณวัตถุก็มีลักษณะสภาพของปัญหาเหมือนกับที่ท่านผู้อื่นเสนอ และแนวทางปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ส่วนข้อคิดเห็นเป็นข้อเสนอแนะในฐานะเป็นศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทราบดีถึงศักยภาพของมหาวิทยาลัยและวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร จึงขอให้มีการศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study) และดำเนินการจัดตั้งสถาบันอนุรักษ์เอกสารโบราณทางพระพุทธศาสนา เป็นหน่วยงานระดับกอง โดยร่วมมือกับกรมศิลปากรต่อไป

๕. พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปญโญ) ผู้ร่วมโครงการวิจัย ซึ่งโดยตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และเป็นรองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาธรรม ๘ ประโยค (ป.ธ. ๘) พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา ๒๕๕๗ โดยทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย : กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร” ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของพระสังฆาธิการด้านการอนุรักษ์โบราณสถานว่า ส่วนมากขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุดังกล่าวส่วนใหญ่อยู่ภายในวัดหรือความดูแลของท่าน ในฐานะพระสังฆาธิการย่อมมีหน้าที่ก่อสร้าง และบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างภายในวัดอยู่แล้ว แต่หากขาดความรู้ความเข้าใจในการบูรณปฏิสังขรณ์ โดยเฉพาะขั้นตอนตั้งแต่เริ่มดำเนินการจนถึงดำเนินการแล้วเสร็จ จึงมักมีปัญหาทั้งทางบ้านเมือง โดยเฉพาะกับกรมศิลปากร ซึ่งมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องซึ่งทางออกและทางแก้ไขปัญหานี้ไม่ใช่เรื่องยุ่งยากอะไรหากผู้ปฏิบัติหน้าที่ทุกคนทุกฝ่ายรู้และเข้าใจหน้าที่และบทบาทของตัวเอง ปัญหาข้อกฎหมายขัดแย้งจะไม่เกิดขึ้นเลย

ตามข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้ให้สัมภาษณ์ในการวิจัยหัวข้อวิทยานิพนธ์ดังกล่าว นี้ องค์การสงฆ์สูงสุดคือมหาเถรสมาคม ควรร่วมมือกับกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งมีกรมการศาสนาและกรมศิลปากรอยู่ในสังกัด รวมทั้งสำนักสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จัดให้มีโครงการอบรมพระสังฆาธิการ และพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนมรดกศิลปวัฒนธรรมอื่นๆ ให้มีความรู้ในการอนุรักษ์ อย่างน้อยก็ให้มีความรู้ขั้นต้นในการดูแลรักษาโบราณสถานให้อยู่ในสภาพเดิมไปก่อน และขอความร่วมมือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ให้คำแนะนำและช่วยเหลือต่อไป ขณะเดียวกันองค์การสงฆ์คือมหาเถรสมาคม ควรจัดตั้งกองทุนเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุอันอยู่ในครอบครองหรือดูแลของวัดนั้นๆ ตามสมควร

อนึ่ง สถาบันการศึกษาด้านศิลปะ โบราณคดี และพระพุทธศาสนาเช่นมหาวิทยาลัยศิลปากรและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่งคือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งมีหน่วยวิทยบริการอยู่ทั่วประเทศ ควรจะได้บรรจุหลักสูตรการเรียนการสอน

พระมงคลบพิตร พระนครศรีอยุธยา

วิชาอนุรักษ์โบราณสถานไว้ให้เข้มกว่านี้ ข้อเสนออีกประการหนึ่ง สามารถดำเนินการเปิดหลักสูตรการสอนวิชาอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยและการอนุรักษ์โบราณสถานจนถึงระดับบัณฑิตศึกษาโดยร่วมมือกับกรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยศิลปากร โดยเฉพาะคณะโบราณคดี เปิดสอนตามหลักสูตรวิชาอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม จะเป็นการผลิตบุคลากรด้านนี้ให้ครอบคลุมถึงพระสงฆ์สามเณรด้วย ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญต่อไปในอนาคต นอกจากนี้สถาบันการศึกษาควรจัดทุนสนับสนุนวิจัยด้านนี้ตลอดจนจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ดีเด่นของนิสิตนักศึกษาในสาขาวิชานี้ให้แพร่หลายด้วย

อย่างไรก็ดีทุกคนเห็นชอบและเห็นด้วยที่อยากเห็นองค์กรสูงสุดของคณะสงฆ์คือมหาเถรสมาคมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีเครือข่ายมากที่สุดในประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ และเบื้องต้นเห็นควรเสนอให้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์หรือสถาบันอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย หรือชื่อเรียกอย่างอื่นและเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งกับผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน ที่อยากให้อำนาจจัดตั้งศูนย์หรือสถาบันการอนุรักษ์เอกสารโบราณก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป

สรุปผลจากการประชุมสัมมนา กลุ่มภาคกลาง ณ วัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๑ ในภาพรวมมีดังนี้

๑. พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงของไทยในอดีตสมัย กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีถึง ๔๑๗ ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓ เมื่ออาณาจักรสุโขทัยเสื่อมลง จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ ที่เสียกรุงแก่พม่า พระราชวังและวัดวาอารามสถานที่สำคัญถูกเผาทำลายไปมาก และเมื่อมีการตั้งราชธานีใหม่ที่กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อจากนั้น ความเจริญก็กลับไปรุ่งโรจน์ที่เมืองหลวงใหม่ จากในปัจจุบันทำให้พระนครศรีอยุธยาปล่อยให้ร้างไปช้านานนับร้อยปี แม้จะมีผู้คนตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่แต่ก็ไม่กลับรุ่งเรืองเหมือนในอดีต เป็นเมืองหลวงเช่นในอดีตแล้ว จึงเกิดมีซากปรักหักพังทำลายของโบราณสถานมากมาย เพิ่งจะเริ่มมีการอนุรักษ์มาในแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์มานี้เอง ซึ่งก็สืบเรื่อยมาจนมีการจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นทำหน้าที่หลักในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอจดหมายเหตุและหอสมุดแห่งชาติ ตลอดจนศิลปวิทยาการด้านอื่นๆ มีดนตรีและนาฏศิลป์ เป็นต้น

๒. การอนุรักษ์โบราณสถาน ควรเป็นหน้าที่หลักของกรมศิลปากรดำเนินการต่อไป การเป็นองค์กรของรัฐ มีกฎหมาย และระเบียบปฏิบัติรับรอง บุคลากรมีความรู้และทักษะเฉพาะทาง แต่อยากให้นำมาดำเนินการด้านถ่ายทอดความรู้แก่พระสงฆ์สามเณรด้านนี้ให้บ่อยครั้งขึ้น ให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ และจัดอย่างต่อเนื่องทุกปีด้วย ทางคณะสงฆ์พร้อมที่จะให้ความร่วมมือในทุกวิถีทางอยู่แล้ว และพระสงฆ์จะได้แสดงบทบาทในการอบรมสั่งสอนชาวบ้าน ให้ตระหนักเห็นความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมของชาติเหล่านี้ อีกทางหนึ่งด้วย

๓. การอนุรักษ์โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ คณะสงฆ์ควรให้ความสำคัญและร่วมมือกับกรมศิลปากร จัดห้องแสดงถาวรโบราณวัตถุศิลปวัตถุในรูปแบบของพิพิธภัณฑสถาน ตลอดจนการจัดเก็บรักษา การอนุรักษ์ การป้องกันการขโมยหรือก่อนกาลอันควร

๔. การอนุรักษ์เอกสารโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา จารหรือเขียนบนวัสดุที่ไม่คงทนถาวรมากนัก มีกระจัดกระจายตามวัดวาอารามต่างๆ มาก ใครจะให้เห็นคณะสงฆ์และรัฐบาลเห็นความสำคัญร่วมมือกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเครื่องบันทึกซึ่งภูมิปัญญาของชาติ โดยรีบด่วนที่สุดก่อนที่จะชำรุดสึกหรอและเสื่อมสภาพของวัสดุไปในที่สุด องค์กรของสงฆ์ที่มีศักยภาพคงเป็นมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีพันธกิจ ๑ ใน ๖ ด้าน ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอยู่แล้ว ควรดำเนินการจัดตั้งศูนย์หรือสถาบันการอนุรักษ์เอกสารโบราณ ซึ่งมหาวิทยาลัยมีบุคลากรที่มีความรู้ด้านภาษา หลักธรรม ที่จะอ่าน ปริวรรต ถ่ายถอด แปล และจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ ในการนี้กรมศิลปากรเป็นต้นเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือด้านการอนุรักษ์ตามกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ หากกระทำได้จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา มากมายมหาศาลทีเดียว

การประชุมสัมมนากลุ่มภาคกลาง ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

ค. การประชุมสัมมนากลุ่มภาคเหนือ

ค.๑ สถานภาพของจังหวัดเชียงใหม่ในฐานะตัวแทนกลุ่มภาคเหนือ

ค.๑.๑ จังหวัดเชียงใหม่กับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

บริเวณรอบนอกบางพื้นที่ของที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน เชื่อกันว่าแต่เดิมเคยเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีหลายแห่งที่แสดงถึงชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี บริเวณต่างๆ เหล่านี้ ได้แก่ แหล่งโบราณคดี ออบหลวง และป่าไม้อำเภอฮอด ผาคันนา น้ำตกแม่กลาง ดอยหัวช้าง อำเภอจอมทอง และเขาแว่นแก้ว บ้านสบแอบ ตำบลทัพหลวง อำเภอจอมทอง ส่วนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่บริเวณนี้ ก่อนที่พญามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น ปรากฏหลักฐานว่าได้มีบ้านเมืองและชุมชนใหญ่เกิดขึ้นแล้ว ได้แก่เมืองหิรัญนคร เงินยาง เชียงแสน เมืองหิรัญไชย เมืองพะเยา นอกจากนี้ยังได้มีการค้นพบเมืองเล็กๆ ตามลุ่มแม่น้ำต่างๆ อีกหลายเมือง เช่น เวียงฝาง เวียงปรีक्षा เวียงสีทอง เวียงพาง คำเวียงสุทโธ เวียงฮ่อ เมืองมัลลิกา และเวียงท่ากาน เป็นต้น

เมืองเชียงใหม่ เคยเป็นศูนย์กลางของแคว้นล้านนา ระยะเวลาใกล้เคียงกับเมืองสุโขทัยอันเป็นศูนย์กลางของแคว้นไทยอีกพื้นที่หนึ่งในเขตภาคเหนือตอนล่างที่มีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน ลักษณะเด่นของเมืองเชียงใหม่ นอกจากหลักฐานของพัฒนาการก่อตั้งเมืองหรือแคว้นในอดีต ปรากฏขอบเขตกำแพงเมืองคูเมืองป้อมและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ โดยเฉพาะวัดในพระพุทธศาสนาจำนวนมากที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของชุมชนบ้านเมืองในเวลานั้น ลักษณะภูมิประเทศแวดล้อมของภูเขาที่ราบและสายน้ำที่สวยงาม บรรยากาศอบอุ่นประทับใจด้วยการต้อนรับของผู้คน ที่คงแบบแผนธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นเหล่านี้ ล้วนเป็นส่วนสร้างเสริมความโดดเด่นให้วิถีวัฒนธรรมของคนเมืองเชียงใหม่ ที่ได้สั่งสมดำรงมาอยู่นานกว่า ๗๐๐ ปี

๑. ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

เมืองเชียงใหม่หรือตำนานเขียนว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ความหมายและที่มาของชื่อนี้อาจจะอธิบายจากข้อเขียนในตำนานต่างๆ ได้ดังนี้ คำว่า **เชียงใหม่** พงศาวดารไทยใหญ่และพงศาวดารไทยอาหม (อาหมบุราณจู) หมายถึง เมืองที่มีเจ้าปกครอง ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และตำนานอื่นๆ ในล้านนาใช้ คำว่า **เชียงใหม่** ในฐานะเป็นชุมชนหรือหมู่บ้าน เช่น เชียงหมั่น เชียงโหม เชียงยี่น เป็นต้น ซึ่งคล้ายกับชาวเชียงตุง หมู่บ้านหลายหมู่บ้านใช้คำว่าเชียงนำหน้า เช่น เชียงจัน เชียงยี่น เชียงราย เชียงคลุม เชียงคาน เชียงจิ้น^{๑๕๙} ฯลฯ ส่วนคำว่า **เวียง** ตามความหมายของพงศาวดารไทยอาหมแปลว่ากำแพงหรือค่ายและเมืองที่มีกำแพงล้อมรอบมาก จะเป็นที่ตั้งขององค์การปกครอง^{๑๖๐} คำว่า **นพบุรี** ตำนานสุวรรณคำแดงเขียนเล่าเป็นนิทานว่า เดิมบริเวณเชิงดอยสุเทพเป็นที่อยู่ของชาวละว้า ๙ ตระกูล พวกนี้เป็นคนดี รักษาศีล ๕ ต่อมาฤาษีได้ไปขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์จาก

^{๑๕๙} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “เชียงใหม่ หรือ เมือง : ข้อสังเกตบางประการ” เอกสารประกอบการบรรยายในการสัมมนาวิชาการเรื่องศิลปวัฒนธรรม ๕ เชียง, จัดโดย วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม (สวช.) ณ โรงแรมริมกสิวิทย์ไฮแลนด์ วันที่ ๑-๓ มีนาคม ๒๕๓๗.

^{๑๖๐} ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน รมณี เลิศล้อมใส, **ฟ้า-ขวัญ-เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไทย : ศึกษาจากคัมภีร์โบราณไทอาหม**, โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย, ม.ป.พ. ๒๕๔๑, หน้า ๒๐๔ .

พระเจดีย์วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่

พระอุโบสถวัดเชียงมั่น เชียงใหม่

ภายในพระอุโบสถวัดเชียงมั่น เชียงใหม่

พระประธานในพระวิหารวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่

พระประธานในพระอุโบสถวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

พระอินทร์เป็นการตอบแทนความดีแก่พวกยักษ์ที่รักษาศีล พระอินทร์มอบของวิเศษให้กับยักษ์หมูนี้นี้ คือ บ่อเงิน ๑ บ่อ บ่อทอง ๑ บ่อ และบ่อแก้ว รวม ๓ บ่อ บ่อหนึ่งมอบหมายให้ยักษ์ ๓ ตระกูลเฝ้ารักษา บ้านเมืองของยักษ์หมูนี้นี้ชื่อว่า **นพบุรี** (นพ แปลว่า แก้ว หรือแก้วอัญมณี บุรี แปลว่า เมือง)^{๑๖๑} คำว่า **นครพิงค์** มาจากชื่อแม่น้ำปิง ซึ่งไหลผ่านเมืองเชียงใหม่ ภาษาบาลีเขียนว่า พิง หรือ ระมิงค์ ระมิงค์ แปลว่า แม่น้ำของชาวรามัญหรือมอญโบราณ **เชียงใหม่** หมายถึง เมืองที่สร้างขึ้นใหม่ของพญามังราย ซึ่งชาวไทยวนจะนิยมเรียกชื่อหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นใหม่หรือย้ายมาตั้งรกรากใหม่ว่า บ้านใหม่ และเรียกเมืองที่สร้างใหม่ว่า เมืองใหม่ หรือ เชียงใหม่ เอกสารจีนเรียกเมืองเชียงใหม่ว่า **ปาไปสีฟู** และ **ปาไปต้าเตียน** แปลว่าเมือง ๘๐๐ ฉายาหรือเมืองที่ประมุขมีชายา ๘๐๐ นาง^{๑๖๒}

พญามังราย ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ เป็นราชบุตรของพญาลาวเม็งแห่งเมืองเงินยาง เชื่อกันว่าเมืองนี้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแม่สาย อำเภอแม่สาย เชียงราย และพระราชมารดาทรงพระนามว่า พระนางเทพคำชาย ราชธิดาเมืองเชียงรุ่งในแขวงสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน พญามังรายทรงเป็นนักพัฒนา ทรงสร้างเมืองหลายเมือง พระองค์ทรงย้ายเมืองจากเมืองเงินยางลงมาทางตอนใต้ ด้วยพระองค์อาจจะทรงเกรงกลัวภัยคุกคามจากพวกมองโกลซึ่งได้ขยายอำนาจลงมาทางใต้ของจีนในปี พ.ศ. ๑๗๙๖-๑๘๐๐ พวกมองโกลยึดได้แค้นต้าลี่ นานเจ้า และมณฑลยูนนาน ต่อมา พ.ศ. ๑๘๐๑ ได้ยึดแขวงตังเกี๋ย พ.ศ. ๑๘๓๐ ยึดได้เมืองพุกาม มองโกลยึดเมืองเชียงรุ่ง และรัฐต่างๆ ๑๑ รัฐยอมจำนนต่อจีน^{๑๖๓} พญามังรายทรงเริ่มย้ายเมืองลงมาทางใต้ในปี พ.ศ. ๑๘๐๕ ทรงสร้างเมืองเชียงรายบนฝั่งแม่น้ำกก และต่อมาทรงสร้างเมืองฝาง และทรงยึดเมืองหริภุญไชย ทำสงครามกับพญาธิบักษัตรียองค์สุดท้ายของหริภุญไชย^{๑๖๔} เมื่อทรงได้เมืองหริภุญไชยแล้วพญามังรายประทับที่เมืองหริภุญไชย ๓ ปี มีนักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าพญามังรายอาจจะสืบเชื้อสายมาจากชาวลัวะ ซึ่งเป็นคนละเผ่าพันธุ์กับมอญศิริกุลชัย โดยพิจารณาจากพระนามของพระเจ้าลวจังกราช ส่วนเมืองหริภุญไชยเป็นเมืองของชาวมอญหรือเมง พญามังรายอาจจะไม่ประสงค์ที่จะประทับในเมืองมอญ จึงทรงมีพระประสงค์จะสร้างเมืองใหม่และทรงสร้างเวียงกุมกาม และเมืองเชียงใหม่ในเวลาต่อมา พระองค์ทรงสำรวจชัยภูมิสร้างเมืองบริเวณเชิงดอยสุเทพ ซึ่งเคยเป็นดินแดนของพวกลัวะมาก่อน มีเมืองโบราณหลายเมืองบริเวณรอบๆ เมืองเชียงใหม่ ได้แก่ **เวียงนพบุรี** **เวียงสวนดอก** **เวียงเจ็ดลิน** **เวียงร่วนาง** และ **เชียงโถม** ในที่นี้ขอเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่ ด้านกายภาพและคติความเชื่อของเมือง รวมทั้งนิเวศวิทยาในสมัยโบราณดังนี้

^{๑๖๑} สงวน โชติสุขรัตน์, **ตำนานสุวรรณคำแดง**, ในประชุมตำนานล้านนาไทย เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิษณุนาฏ, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๘.

^{๑๖๒} วินัย พงศ์ศรีเพียร, **บรรณาธิการ, ปาไปสีฟู ปาไปต้าเตียน**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๕.

^{๑๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๑๖๔} แสง มนวิฑูร, ผู้แปล, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนารการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๑๐๔. เขียนว่า พญามังรายยึดหริภุญไชยได้ พ.ศ. ๑๘๓๖, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** เขียนว่า พ.ศ. ๑๘๒๔ (ผูก ๒ ไบลานหน้า ๔), **ปาไปสีฟู** เขียนว่า พ.ศ. ๑๘๒๕ (หน้า ๕๕).

พระประธานในพระอุโบสถวัดพันเตา จังหวัดเชียงใหม่

วิหารหอคำหลวง วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

พระประธานในพระอุโบสถวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

บริเวณวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

๑.๑ สถาปัตยกรรมศาสตร์และผังเมือง

เมืองเชียงใหม่ ตั้งอยู่บนที่ราบระหว่างเชิงเขาสุเทพกับแม่น้ำปิง มีระดับลากจากทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออก ตัวเมืองห่างจากแม่น้ำปิงประมาณ ๑ กิโลเมตร เพื่อลดปัญหาเรื่องน้ำท่วมในฤดูฝน ผังเมืองเชียงใหม่จะมีลักษณะคล้ายกับผังเมืองสุโขทัยซึ่งตั้งห่างจากแม่น้ำยมหลายกิโลเมตร มีภูเขาตั้งอยู่ด้านตะวันตกคือ เขาหลวง และมีแม่น้ำแม่รำพันไหลเข้าเลี้ยงคูเมืองสุโขทัย^{๑๖๕} ส่วนเมืองเชียงใหม่ทิศตะวันตกมีดอยสุเทพซึ่งมีน้ำจากห้วยแก้วไหลมาเลี้ยงคูเมือง ติดกับกำแพงเมืองด้านตะวันออกมีแม่น้ำแม่ป่าซึ่งไหลไปบรรจบแม่น้ำปิงเหนือเวียงกุมกาม การวางแผนการสร้างเมืองนั้นพ่อขุนรามคำแหง พญาางเมือง และพญามังราย ได้ประชุมปรึกษารื้อถอนว่าจะไม่สร้างเมืองติดกับแม่น้ำใหญ่ เช่น เมืองกุมกามติดกับแม่น้ำปิง เมืองเชียงทอง และ เมืองเชียงแสนสร้างติดกับแม่น้ำโขง เป็นต้น

พญามังรายและพระสหายของพระองค์ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นรูปเกือบสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๙๐๐ วา ยาว ๑,๐๐๐ วา มีกำแพงล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน มีประตู ๕ ประตู ภายในกำแพงเมืองมีอาคารสิ่งปลูกสร้างหลายประเภท เช่น พระราชวัง หอคำ บ้านเรือนราษฎร วัด ตลาด สนามหลวงกลางเมือง (ช่วงหลวง) หอสังเกตการณ์ หอ (หลังหอเลอ) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งสำคัญที่สะท้อนโลกทัศน์และความเชื่อของชาวเมือง เช่น ไม้ศรีเมือง ไม้เสื่อเมือง สะดือเมือง เสืออินทขิล เป็นต้น

เมืองเชียงใหม่มีแม่น้ำไหลผ่าน ๓ สาย แม่น้ำสายแรกคือ แม่น้ำปิงหรือแม่ระมิงค์ คือแม่น้ำที่พวกมอญหรือเม็งอาศัยอยู่ จามเทวีวงศ์เรียกชาวลุ่มแม่น้ำปิงว่า **เมงคบุตร**^{๑๖๖} แม่น้ำปิงมีต้นกำเนิดมาจากดอยอ่างสูงหรือดอยหลวงเชียงดาว อำเภอเชียงดาวห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศเหนือประมาณ ๗๐ กิโลเมตร มีตำนานและนิทานหลายเรื่องเขียนถึงดอยอ่างสูงไว้หลายสำนวน ตำนานดอยอ่างสูงและตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เล่าว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาเทศนาสั่งสอนชาวเมืองมาถึงบริเวณเชียงดาว พระองค์ได้เสด็จมาสร้างน้ำบนดอยเชียงดาว หรือดอยอ่างสูง ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำปิง ดังความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า แม่ระมิงค์ไหลมามหาสระอันพระพุทธเจ้าเมื่อยังธรมาร (มีชีวิต) ได้มาอาบในดอยอ่างสูง ไหลออกมาเป็นขุนน้ำแม่ระมิงค์^{๑๖๗} ซึ่งบนดอยเชียงดาวมีอ่างขนาดใหญ่ ๒ อ่าง มีลักษณะคล้ายขันใส่น้ำ ภาษาล้านนาเรียกว่า **สูง** ดอยลูกนี้จึงมีชื่อว่า **ดอยอ่างสูง** ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า **ดอยหลวงเชียงดาว** นอกจากนี้ดอยเชียงดาวยังมีนิทานพื้นบ้านเล่าไว้อีกดังนี้

ตำนานเชียงใหม่และนิทานพื้นบ้านเล่าว่า ดอยอ่างสูงเชียงดาวเป็นที่สถิตของดวงพระวิญญูญาณของพระเจ้าหลวงคำแดงหรือสุวรรณคำแดง ซึ่งเป็นราชบุตรของพระยาโจรณี ในสมัยนั้นประชาชนที่พญาโจรณีปกครองไม่อยู่ในศีลในธรรม พระอินทร์จึงให้พระวิษณุกรรมเนรมิตเป็นเนื้อทรายตัวหนึ่งมาอยู่ในสวนของพญาโจรณี พญาโจรณีเห็นเนื้อทรายตัวนั้นจึงมอบหมายให้เจ้าหลวง

^{๑๖๕} ดูเพิ่มเติมใน ทวี สว่างปัญญางกูร, “เมืองโบราณเปรียบเทียบ สุโขทัย เชียงใหม่ เชียงตุง”, ในสำนักงานจังหวัดเชียงใหม่, **กำแพงเมืองเชียงใหม่**, (เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๓๕-๑๔๗.

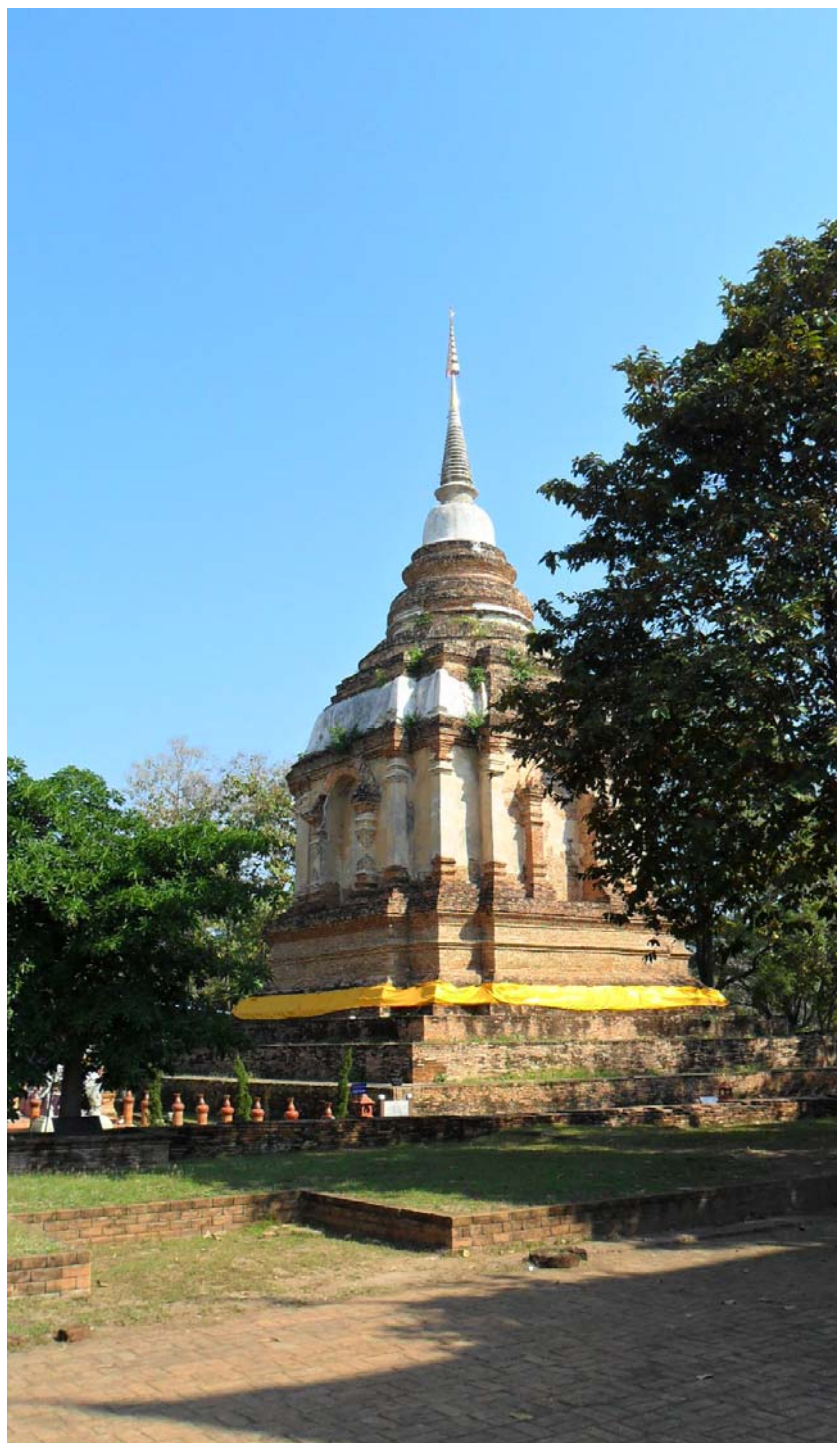
^{๑๖๖} พระยาปริยัติธรรมธาดา, ผู้แปล, **จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญชัย**, (เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

^{๑๖๗} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด วัตตอง (David K. Wyatt), ผู้ปริวรรต, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**, ผูก ๒ ใบลานที่ ๒๔.

พระเจดีย์เจ็ดยอด ซึ่งจำลองแบบพระสถูปเจดีย์พุทธคยา ประเทศอินเดีย
ณ วัดเจดีย์เจ็ดยอด เชียงใหม่

พระเจดีย์ภายในโบราณสถานวัดเจดีย์เจ็ดยอด เชียงใหม่

คำแดงราชบุตรไล่จับเนื้อทรายตัวนั้น เจ้าหลวงคำแดงและบริวารจึงไล่เนื้อทรายมาถึงบริเวณคดอย่างสลุงเชียงดาวได้พบกับนางอินทร์เหลา ต่อมาได้สมัครรักใคร่และแต่งงานอยู่กินกันกับนางอินทร์เหลาที่คดเชียงดาวตลอดมา บางตำนานเขียนว่า ในระหว่างไล่กวางนั้นเจ้าหลวงคำแดงได้พบกับสตรีนางหนึ่ง ต่อมานางได้กลายร่างเป็นกวางทองวิ่งเข้าไปในถ้ำที่คดเชียงดาว เจ้าหลวงคำแดงวิ่งไล่ตามเข้าไปในถ้ำแล้วไม่ออกมาอีกเลย ต่อมาเมื่อเจ้าหลวงคำแดงสิ้นชีวิตแล้ว ดวงวิญญาณของเจ้าหลวงคำแดงจึงสถิตอยู่ที่คดเชียงดาว ในฐานะประธานของผีเจ้าเมืองเชียงใหม่ทุกพระองค์^{๑๖๘} อีกตำนานหนึ่งคือ ตำนานถ้ำหลวงเชียงดาวเล่าว่า มีฤๅษีตนหนึ่งเป็นผู้วิเศษด้วยญาณอันแก่กล้าได้เรียกประชุมเทวดา อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ อสูรและนาคราชทั้งหลาย แล้วได้เนรมิตสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เตรียมไว้สำหรับพระเจ้าธรรมิกราชที่บังเกิดในภายภาคหน้า และได้มีคำสั่งให้เทวดาชื่อเจ้าหลวงคำแดงกับบริวาร ๑๐,๐๐๐ คน มารักษาของวิเศษเหล่านี้ที่คดเชียงดาว เป็นเวลานานถึงหกร้อยกว่าปีมาแล้ว ส่วนพระชายาของเจ้าหลวงคำแดงนามว่าจอมเทวี สถิตอยู่ที่ภูเขาคดอยนาง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือติดกับคดเชียงดาว^{๑๖๙} ส่วนตำนานเชียงใหม่เล่าว่า เจ้าหลวงคำแดงและพระวิญญาณของกษัตริย์เชียงใหม่ทุกพระองค์ในอดีต ตั้งแต่พญามังราย พญาสามฝั่งแกน พญาคำฟู พญาผายู พญาเกือนา พญาติโลกราช ฯลฯ เป็นต้นมา ได้กลายเป็น **ผีบ้าน ผีเมือง หรือ เลื้อบ้านเลื้อเมือง** ของเมืองเชียงใหม่ ดังมีข้อความว่า

เทวดาอารักษ์มหเสลิกษาเซนบ้านเซนเมืองทั้งมวลหมายมีเจ้าหลวงคำแดงเป็นเกล้าและเจ้านายหลวงเมืองแกนและเจ้าหลวงมังราย อารักษ์เจ้าจางขา เจ้าสิบสองเมือง องค์ฝั่งแกน ชุนนางลมชาวดาวบศ คำฟู ผายู เกือนา ฝั่งแกน เจ้าพญาอดีตโลกราช^{๑๗๐}

นอกจากนี้ นิทานพื้นบ้านของชาวเมืองเชียงใหม่ที่ตั้งบ้านเรือนใกล้กับคดเชียงดาวเล่าสืบๆ กันมาว่า คดอย่างสรงเป็นสถานที่สถิตของผีเมืองเชียงใหม่ นั้น จะมีการประชุมผีเจ้าเมืองและมีทุกผีในเมืองเชียงใหม่ทุกวันพระ ซึ่งชาวบ้านจะไม่ถูกผีหลอกหรือทำร้ายในวันพระ เพราะผีต้องไปประชุม และยังเล่ากันว่าผีเมืองเชียงใหม่ได้เก็บค่าข้าวจากชาวนาทุกคน โดยเก็บจากข้าวที่ชาวนานำมาเช่นไหว้ที่หวนหรือหัวเหมืองฝาย ในฤดูทำนาข้าวเหล่านี้ผีจะนำมาเก็บไว้ในถ้ำแห่งหนึ่งใกล้กับถ้ำเชียงดาวเรียกว่า **ถ้ำกลบ** ซึ่งในถ้ำกลบจะเต็มไปด้วยกลบทั้งเก่าและใหม่ซึ่งผีมากินข้าวหมดแล้วจะเหลือกลบทิ้งไว้ในถ้ำกลบทั้งหมด^{๑๗๑} จากบันทึกของชาวฝรั่งชื่อ Mr. Holt S. Hallette ที่บันทึกไว้เรื่องคดเชียงดาวเมื่อเขาเดินทางมาสำรวจภาคเหนือและเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๙ ความว่า

^{๑๖๘} สงวน โชติสุขรัตน์, บรรณาธิการ, “ตำนานสุวรรณคำแดง”, ใน **ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : ป.พิศนาคะ, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒๐-๑๓๑.

^{๑๖๙} พระครูบุญญาภิวัฒน์, ผู้เรียบเรียง, **ประวัติถ้ำหลวงเชียงดาว**, (เชียงใหม่ : ธาราทอง, ๒๕๓๕), หน้า ๒๘-๓๑.

^{๑๗๐} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (ปริวรรต), สมหมาย เปรมจิต (บรรณาธิการ), **ตำนานเชียงใหม่**, ภาคปริวรรตลำดับที่ ๑๐ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๙ หน้า ๑๑.

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ คำแปลง อภิวงศ์ ๑๘ เมษายน ๒๕๓๓, อ่างใน จังหวัดเชียงใหม่, **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา**, เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

พระประธานในพระอุโบสถวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่

พระเจติยหลวง วัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่

บริเวณวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่

ถ้าเชียงดาวเป็นทางเข้าสู่เมืองเวทดา ซึ่งเป็นที่ประทับของเจ้าหลวงคำแดงหรือชื่อเต็มว่า “เจ้าฝี่หลวงคำแดง” ในปี พ.ศ. ๕๐๐๐ เจ้าหลวงคำแดงจะมาก่อเกิดเป็นพญาธรรม (ธรรมิกราช)

และจะมาฟื้นฟูพระพุทธศาสนา เข้ามืองเชียงใหม่ในสมัยเชียงใหม่เจ้าฝางเจ้าฝางคำแดง ด้วยการฆ่าควายและหมูสังเวททุกปี^{๑๗๒}

ค.๑.๒ จังหวัดเชียงใหม่กับหน่วยงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

การอนุรักษ์ ส่งเสริม การพัฒนา และคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ อยู่ในภารกิจดูแลรับผิดชอบโดยตรงของกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมีหน่วยงานหลัก ๒ หน่วยงานที่ปฏิบัติงาน ได้แก่ กรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม หน่วยงานย่อยของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมที่พบว่ามีอยู่ทุกจังหวัดคือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด มีวัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้อำนวยการดูแลรับผิดชอบ หน้าที่หลักจะเน้นด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมในทุกรูปแบบ ระดับจังหวัดลงไปถึงท้องถิ่นตำบลหมู่บ้าน โดยเฉพาะด้านอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ด้านดนตรีนาฏศิลป์พื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น เครื่องแต่งกาย อาหาร การถักทอ การช่าง หัตถกรรมพื้นบ้าน ฯลฯ โดยร่วมมือประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆ กับองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น อบจ., อบต., กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, สถานศึกษา ตลอดจนผู้นำชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

ในส่วนกรมศิลปากร ซึ่งมีหน้าที่อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เอกสารโบราณ มีหน่วยงานหลักคือสำนักศิลปากรเขตพื้นที่ในจังหวัดสำคัญใหญ่ๆ ในส่วนภูมิภาค หน่วยศิลปากรแต่ละพื้นที่มีสถานภาพเป็นสำนัก มีหน่วยงานขึ้นตรงคือฝ่ายบริหารทั่วไป, กลุ่มโบราณคดี, กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน, อุทยานประวัติศาสตร์หรือแหล่งโบราณคดี, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสาขาจังหวัด, หอสมุดแห่งชาติสาขาจังหวัด สำนักศิลปากรมี ๑๒ เขตพื้นที่ ซึ่งจังหวัดเชียงใหม่เป็นที่ตั้งสำนักศิลปากรที่ ๗ มีเขตพื้นที่รับผิดชอบใน ๘ จังหวัด คือเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน พะเยา แพร่ และลำปาง เฉพาะสำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ มีหน่วยงานคือฝ่ายบริหารงานทั่วไป กลุ่มโบราณคดี กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ เชียงแสน เชียงราย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย ลำพูน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เชียงใหม่ หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พะเยา และหอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่รวม ๑๐ หน่วยงาน

ค.๑.๓ จังหวัดเชียงใหม่กับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ตั้งอยู่ ณ วัดสวนดอก (พระอารามหลวง) เลขที่ ๑๓๙ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาเขตเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๗ โดยมีพระเทพโกศล (สังวาลย์ พรหมวงษ์) วัดศรีโสดา เป็นประธานสภาวิทยาเขต พระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณ โสภโณ) เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ เป็นรองอธิการบดีวิทยาเขตเชียงใหม่ เปิดเรียนทำการสอนในระดับปริญญาตรี-โท-เอก หนึ่ง ในเขตภาคเหนือตอนบนยังมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอีก ๖ แห่ง คือ

^{๑๗๒} Holt S. Hallette, *A Thousand Miles on an Elephants in the Shan States*, (Bangkok: White Lotus, 1988), pp. 323-325.

๑. วิทยาเขตแพร่ ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๐ มีพระราชเชมากร, ผศ. ดร. เป็นรองอธิการบดีวิทยาเขต มีที่ตั้งอยู่เลขที่ ๑๑๑ หมู่ ๕ ตำบลแม่คำมี อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
๒. วิทยาเขตพะเยา ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ มีพระเทพญาณเวที เป็นรองอธิการบดีวิทยาเขตพะเยา ตั้งอยู่เลขที่ ๕๖๖ หมู่ ๒ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
๓. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๐ มีพระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จนทรงสี), ดร. เป็นผู้อำนวยการ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ตั้งอยู่ที่ ๑๙๒ หมู่ ๒ ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
๔. วิทยาลัยสงฆ์น่านเฉลิมพระเกียรติฯ ได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ มีพระสุนทรมนี เป็นผู้อำนวยการ วิทยาลัยสงฆ์น่านเฉลิมพระเกียรติฯ ตั้งอยู่เลขที่ ๘๘ หมู่ ๓ ถนนพุทธบูชา ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
๕. วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๕ มี พระรัตนมนี (ปัญณมี วิสารโท) เป็นผู้อำนวยการ วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ตั้งอยู่ ณ ศาลากลางจังหวัด (หลังเดิม) ถนนฤทธิประศาสน์ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
๖. วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๕ มีพระราชธรรมมาลังการ (จันทร์ กตปุณโย) เป็นผู้อำนวยการ วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ตั้งอยู่เลขที่ ๑ ถนนบุญวาทย์ วัดบุญวาทย์วิหาร (พระอารามหลวง) ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

จังหวัดเชียงใหม่ ชื่อว่าเป็นเมืองใหญ่เมืองสำคัญเป็นที่สองรองจากกรุงเทพมหานคร พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองมาช้านานกว่า ๗๐๐ ปี มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเอกสารโบราณเป็นจำนวนมาก เป็นศูนย์กลางความเจริญในภาคเหนือหรือในเขตล้านนามิมีมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนตั้งอยู่หลายแห่ง มีหน่วยงานของกระทรวงวัฒนธรรม โดยเฉพาะกรมศิลปากร และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ปฏิบัติงานอยู่ ในขณะที่เดียวกันก็มีหน่วยงานเครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งวิทยาเขตและวิทยาลัยสงฆ์ ตั้งอยู่ถึง ๗ จังหวัด (ยกเว้นแม่ฮ่องสอน) ในเขตภาคเหนือตอนบนพร้อมกับเครือข่ายของกรมศิลปากร คือสำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ และจากทำเนียบพระสังฆาธิการในเขตปกครองของคณะสงฆ์ภาค ๖ (จังหวัดลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน) และภาค ๗ (เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน) ปรากฏว่ามีพระสงฆ์สำเร็จ การศึกษาระดับปริญญาตรี-โท-เอก มากที่สุด เมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ ของคณะสงฆ์

ค.๑.๔ ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนากลุ่มภาคเหนือ

คณะผู้วิจัยเรื่อง “ การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ” ได้จัดให้มีการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคเหนือขึ้น ณ ห้องประชุมโรงเรียนธรรมราชศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

๑. คณะผู้วิจัย

๑. ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี หัวหน้าโครงการวิจัย
๒. ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร ผู้ร่วมวิจัย

๒. พระสังฆาธิการจังหวัดเชียงใหม่

๑. พระครูสุตกัลยาณกิจ
รองผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมราชศึกษา
ผู้แทนพระครูปริยัติกิจจาภิวัฒน์ ผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมราชศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๑. พระครูธีรสุตพจน์ (ไชยวงศ์ ธีรสวโร), ดร.
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารและรักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต
ผู้แทนพระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณ โสภโณ) เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ เจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงใหม่ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่

๔. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑. รศ.ดร. ปรุฒม์ บุญศรีตัน
ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ในฐานะผู้แทนศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๕. กระทรวงวัฒนธรรม

๑. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่

- นางสาวนฤมล ลกะวงศ์
นักวัฒนธรรมชำนาญการ ผู้แทนวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่

๒. สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

- นายชินณวุฒิ วิลยาลัย
นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ ผู้แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

๓. หอสมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่

- นางวราภรณ์ วสุนธรรัตน์
ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่

การประชุมสัมมนากลุ่มภาคเหนือ จัดขึ้น ณ ห้องประชุมโรงเรียนธรรมราชศึกษา โรงเรียนการกุศลของ
วัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันจันทร์ที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑
เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี ปริญญาหารือกับ นางวราภรณ์ วสุนธรารัตน์ ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขา
เชียงใหม่ และนายชินณวุฒิ วิทยาลัย นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่

ค.๑.๕ ผลการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคเหนือ

ปัญหาและข้อเสนอแนะเป็นรายบุคคล

๑. พระครูธีรสุตพจน์ (ไชยวงศ์ ธีรสโร), ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารและรักษาการ ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต ผู้แทนพระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณ โสภโณ) เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ เจ้าคณะอำเภอ เมืองเชียงใหม่ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่ กล่าวถึงปัญหาเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน สรุปได้ว่า

๑) พระสงฆ์มีความรัก แต่ไม่มีความรู้ คือรักในมรดกศิลปวัฒนธรรม แต่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในวิธีการอนุรักษ์ ไม่เข้าใจบทบาทของกรมศิลปากร มีอคติต่อเจ้าหน้าที่สำนักศิลปากรเขต ซึ่งปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ซึ่งมีทั้งความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ แต่ถูกมองว่าไม่รักในมรดกวัฒนธรรม คือทำงานตามหน้าที่ที่รับผิดชอบตามหลักวิชาการที่ศึกษาอบรมมา แต่มีใจรักในมรดกวัฒนธรรมแค่ไหนเพียงไร ตามทัศนคติที่แตกต่างของฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายกรมศิลปากรจึงดูเหมือนยังขัดแย้งกันอยู่ หากแก้ปัญหานี้ไม่ได้ ก็ยากที่จะร่วมมือกันอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติได้ โดยเฉพาะภาคเหนือเช่นที่จังหวัดเชียงใหม่ มีกลุ่มหลายกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่ออนุรักษ์ทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ เอกสารโบราณ รวมถึงการอนุรักษ์รูปแบบศิลปวัฒนธรรมของล้านนาหรือเมืองเหนือไว้ด้วย อย่างเช่นสมาคมสถาปนิกล้านนา

๒) เมืองเชียงใหม่งามเฉพาะจุด แต่สภาพโดยรวมไม่งาม กล่าวคือเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองเก่าแก่โบราณ ก่อตั้งมามากกว่า ๗๐๐ ปี ร่องรอยศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะโบราณสถานและโบราณวัตถุยังปรากฏให้เห็นอยู่ทุกซอกทุกมุมภายในเขตเมืองเก่า โดยเฉพาะศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา หากเข้าไปเยี่ยมชมเฉพาะจุด เช่น พระเจดีย์เจ็ดยอด ในวัดเจดีย์เจ็ดยอด ซึ่งจำลองแบบมาจากพระเจดีย์พุทธคยา ประเทศอินเดีย ซึ่งปัจจุบันบูรณะตกแต่งแล้ว แต่ก็อยู่ในสภาพเดิมที่ไม่ได้ปรุงแต่งเป็นของใหม่ให้ผิดรูปแบบ จะดูงามและได้ความซาบซึ้งจริงใจมาก ทำให้นักถึงความเจริญรุ่งเรืองของวัดนี้ในอดีต แต่จากสภาพสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่ทันสมัยในปัจจุบัน เมื่อมองในองค์รวมจะไม่งามเลย แม้แต่วัดเชียงมั่น วัดพันเตา วัดเจดีย์หลวง หรือแม้แต่วัดพระสิงห์เอง หากชมเป็นจุดๆ เช่น วิหารลายคำ หอไตร และพระพุทธรูปประดิษฐานในพระวิหารและพระอุโบสถ จะสวยงามมาก แต่ดูสภาพโดยรวมทั้งวัดจะไม่งาม คือไม่เป็นบรรยากาศแบบหวนระลึกถึงอดีต

๓) ขาดความเป็นศิลปะเก่าแก่ของล้านนา เช่นเมื่อนักท่องเที่ยวเข้าไปชมวัดพันเตา วัดเจดีย์หลวง วัดพระสิงห์ หรือวัดเชียงมั่น และแม้แต่วัดเจดีย์เจ็ดยอด พุทธสถานทั้งเก่าใหม่ที่บูรณะหรือก่อสร้างใหม่ ดูใหม่สดไปหมด นักท่องเที่ยวแทบไม่ทราบเลยว่าสิ่งก่อสร้างไหนอายุ ๗๐๐ ปี หรืออันไหนสร้างใหม่ เพราะกฎบางหลังสร้างตามรูปแบบของเก่าแต่ใช้วัสดุใหม่ และตกแต่งให้เป็นของเก่า ยกตัวอย่างเช่นพระเจดีย์บางแห่งของบางวัด บูรณะใหม่ตามรูปทรงเดิม แต่ทาสีใหม่จนดูไม่ออกว่าเป็นของเก่าหรือไม่ โดยเฉพาะพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ที่เป็นสัมฤทธิ์หรือปูนปั้น มีการบูรณะ ตกแต่งลงรัก ปิดทองใหม่ อร่ามงามตา ดูจากภายนอกของผู้มากราบไหว้จะไม่ทราบเลยว่าเป็นพระพุทธรูปเก่าหรือใหม่

๔) พระสงฆ์ผู้ใหญ่เป็นห่วงเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุมาก องค์การสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้บริหารสูงสุดยังไม่มีมาตรการในเรื่องนี้เป็นการเฉพาะ การก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ มักกระทำตามอำเภอใจของเจ้าอาวาสหรือมตกรรมกรวัด ไม่มีการส่งแผนผังวัดให้ผู้มีอำนาจพิจารณา

ก่อนอนุมัติ แม้จะเจตนาดีเช่น สร้างศาลาปฏิบัติธรรม หรืออาคารเรียนพระปริยัติธรรมอย่างใหญ่โต งามสง่า แต่ลืมไปว่าเป็นการชมหรือบดบังโบราณสถานเก่า ขาดความกลมกลืนระหว่างของเก่ากับของใหม่ภายในบริเวณวัดเดียวกัน ซึ่งดูไม่งามเลย

๕) พระสงฆ์มีบารมีเป็นที่ศรัทธาเคารพนับถือของญาติโยมสาธุชน สามารถระดมทุนมาก่อนสร้างปฏิสังขรณ์ได้ ฝ่ายบ้านเมืองเช่นกรมศิลปากร องค์กรปกครองท้องถิ่น ขาดกำลังคนและเงินงบประมาณ ทำอย่างไรจะได้ร่วมมือกันทำงาน การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกันได้ มีบางกรณี เช่นบางวัดมีหนังสือขอความร่วมมือไปยังหน่วยศิลปากรในเขตท้องถิ่นท้องถิ่นที่ให้มีมาสำรวจและออกแบบการบูรณปฏิสังขรณ์ แต่ทางหน่วยศิลปากรแจ้งว่าบุคลากรยังไม่ว่าง เพราะคิวงานในท้องถิ่นมีล้นคนไม่เพียงพอ หากจะรอให้คิวคงต้องใช้เวลาานานมากเป็นหลายปีก็มี ทางวัดจึงรอไม่ได้ต้องดำเนินการเอง ซึ่งเมื่อกรมศิลปากรมาตรวจสอบก็ผิดรูปแบบรวมทั้งวัสดุก่อสร้างด้วย ข้อขัดแย้งเหล่านี้คงยังมีอยู่และยากที่จะแก้ไข เพราะพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีอคติต่อเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรอยู่

ในการแก้ปัญหา ขอเสนอแนะทางปฏิบัติดังนี้

๑) ควรเป็นนโยบายของคณะสงฆ์ร่วมมือกับส่วนราชการ เช่นกระทรวงวัฒนธรรม หรือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับกรมศิลปากร ตั้งคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อกำหนดนโยบายรูปแบบองค์กรการบริหารจัดการ และระเบียบปฏิบัติต่างๆ โดยองค์กรนี้เป็นหน่วยงานหนึ่งเทียบเท่ากับกองของมหาวิทยาลัย

๒) ควรที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดหลักสูตรการเรียนการสอน ดังเช่นวิทยาเขตเชียงใหม่เริ่มภาควิชาพุทธศิลป์ระดับปริญญาตรีขึ้นก่อนแล้ว เปิดหลักสูตรระดับสูงเป็นลำดับไป ในการนี้จำเป็นต้องที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยต้องวางแผน เตรียมบุคลากรโดยเฉพาะอาจารย์ประจำหลักสูตรไว้รองรับล่วงหน้าตามกฎหมายของ สกอ.

๓) กระจายหน้าที่ความรับผิดชอบสู่ท้องถิ่น ทั้งนี้พระสังฆาธิการซึ่งเป็นผู้บริหาร และหรือนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะมีส่วนช่วยสนับสนุนได้มาก

๔) เสนอให้กระทรวงศึกษาธิการจัดหลักสูตรการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยมีการจัดฝึกอบรมครูในด้านการอนุรักษ์ด้วย ทั้งนี้กระทรวงศึกษาธิการกับกระทรวงวัฒนธรรมและคณะสงฆ์ควรร่วมมือกันดำเนินงาน

๕) ในการอนุรักษ์เอกสารโบราณเป็นเรื่องที่รับต้องร่วมมือกัน เอกสารโบราณตามวัดต่างๆ ยังมีอีกมาก แต่ขาดการจัดเก็บ การลงทะเบียน การอนุรักษ์อย่างถูกต้อง เบื้องต้นควรมีการดำเนินการก่อน ขึ้นต่อไปจึงมีการถ่ายถอด แปร ตราลงชำระ และจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไป

๒. พระครูสุตถ์กัลยาณกิจ รองผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมราชศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้แทนพระครูปริยัติกิจจาภิวัฒน์ ผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมราชศึกษา กล่าวสรุปถึงปัญหาด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมโดยเฉพาะในเขตจังหวัดเชียงใหม่ว่า

๑) โบราณสถานที่อยู่ในเขตรับผิดชอบของวัดต่างๆ ยังมีอีกมาก ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะวัดพระสิงห์ เจ้าอาวาสเคยดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด และองค์ปัจจุบันคือพระเทพสิงหวารามณ์ (โสภณ โสภโณ) เจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประสบปัญหาการแต่งตั้งเจ้าอาวาส จาก

พระสงฆ์ผู้มีคุณสมบัติครบถ้วน โดยเฉพาะวัดในเขตรอบนอกคือต่างอำเภอ แม้แต่จะหาผู้รักษาการ ยังกยาก ดังนั้น เมื่อขาดพระสงฆ์ผู้มีคุณสมบัติครบถ้วนมาเป็นเจ้าอาวาส ปัญหาจึงกระทบไปถึงการดูแล วัดนั้นๆ ด้วย บางวัดถูกครอบงำโดยผู้นำชุมชนหรือกรรมการวัด การบริหารวัดซึ่งก็รวมถึงการอนุรักษ์ โบราณสถานด้วยมีปัญหา บางวัดมีทุนทรัพย์ก็ทำการก่อสร้างตามอำเภอใจ ไร้ทิศทาง ในการควบคุม องค์กรสูงสุดคือมหาเถรสมาคม ควรมีนโยบายและมาตรการที่แน่นอนรัดกุมออกมา ให้เจ้าคณะพระ สังฆาธิการในท้องถิ่นปฏิบัติในเรื่องนี้

๒) การดำเนินการใดๆ ที่จะให้สำเร็จ เจ้าอาวาสหรือผู้นำในท้องถิ่นต้องมีคุณสมบัติ ๔ ประการคือ (๑) มีอำนาจ (๒) มีเงิน (๓) มีตำแหน่ง (๔) มียศฐาบรรดาศักดิ์ จึงจะสั่งการหรือ ดำเนินการกิจการใดๆ ได้สำเร็จ เพราะฉะนั้นปฏิบัติการทุกอย่างต้องริเริ่มสั่งการมาจากเบื้องบนคือ ผู้บริหารระดับสูง แม้แต่ระดับจังหวัดหรืออำเภอ เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะอำเภอ ต้องมีใจรักใน เรื่องนี้ และชี้แนะหรือแนะนำพระสังฆาธิการระดับล่างลงมาให้ปฏิบัติตาม จะเกิดผลดีกว่าปล่อยให้เจ้า อาวาสแต่ละวัดคิดอ่านทำกันเอง ซึ่งก็ปรากฏให้เห็นเป็นประจำว่า การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุอย่างผิดวิธี เท่ากับเป็นการทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

๓) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีเครือข่ายทั่วประเทศ และพระสงฆ์ส่วน ใหญ่ก็เป็นผู้บริหาร และศิษย์เก่าของสถาบันการศึกษาของสงฆ์เหล่านี้ หากจะจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดก วัฒนธรรมไทยขึ้นมาจะเป็นการดีมาก เพราะสามารถประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ เช่นกระทรวง วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร กรมศิลปากร และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยอาศัยกำลังของ พระสังฆาธิการทุกระดับทั่วประเทศ เป็นผู้ประสานงานและเฝ้าระวัง

๔) มีข้อสังเกตว่าการจัดตั้งหน่วยงานใดๆ ขึ้นมาดำเนินงาน บุคลากรต้องมีความรู้ มีใจรัก เป็นทุนเดิมด้วย หากดำเนินการอยู่อย่างรูปแบบองค์กรทั่วไป คือใครก็ได้มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือ ผู้ปฏิบัติงานตามระบบราชการไม่น่าจะได้ผลดี จะกลายเป็นองค์กรที่มีความรู้แต่ใจไม่รัก ดังที่ ผู้ช่วยอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ กล่าวไว้

๓. นางสาวนฤมล ละครวงศ์ นักวัฒนธรรมชำนาญการ ผู้แทนวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่าวัฒนธรรมจังหวัดดูแลมรดกวัฒนธรรมในวงกว้าง มุ่งส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก ยกตัวอย่างเช่น สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยการบูรณะ ซ่อม แต่ง การ จัดเก็บ รักษา จัดทำทะเบียน และให้บริการเข้าชมหรือเข้าศึกษา ในภาพรวมเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอศิลปะแห่งชาติ เป็นต้น และวัฒนธรรมจังหวัด ซึ่งสังกัดกรมส่งเสริมวัฒนธรรมจะเน้นไปที่ชุมชนท้องถิ่น เช่นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน นาฏศิลป์พื้นบ้าน วัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียม ประเพณีพื้นบ้าน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ มีมหาวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย ราชภัฏดำเนินการอยู่แล้ว อย่างเป็นผลดีก็มี แต่มักขาดการสืบเนื่อง เช่นอาจารย์ของมหาวิทยาลัยริเริ่ม ขึ้นมา พอท่านพ้นหน้าที่ ผู้บริหารบางท่านไม่สนับสนุน ทำให้การดำเนินงานสะดุดลงไปหรือเลิกก็มี แต่วัฒนธรรมจังหวัดรับนโยบายมาจากส่วนกลางองค์กรเดียว คือกรมส่งเสริมวัฒนธรรม การ ดำเนินงานจึงราบรื่นกว่า

วัฒนธรรมจังหวัด ทำงานให้กับชุมชนในด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้าน ภูมิปัญญาอยู่แล้ว และในขณะเดียวกันก็ประสานงานกับชุมชนในท้องถิ่นและพระสงฆ์เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดำเนินการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมขึ้นมา กรมส่งเสริมวัฒนธรรมยินดีสนองงานให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ โดยเฉพาะกรมส่งเสริมวัฒนธรรมมีเครือข่ายงานคือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอยู่ทุกจังหวัดทั่วประเทศ เช่นเดียวกับองค์กรของสงฆ์

๔. นายชินวุฒิ วิลาลัย นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ ผู้แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ กล่าวถึงปัญหาการดำเนินงานว่า เป็นไปตามที่พระสงฆ์ท่านพูดแล้ว คือพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีอคติต่อข้าราชการกรมศิลปากร ท่านถือว่าวัดของท่าน โบราณสถานอยู่ในความรับผิดชอบของท่าน ท่านได้รับข้อมูลผิดๆ มาว่า กรมศิลปากรจะใช้อำนาจยึดของโบราณ เช่น โบราณวัตถุ เอกสารโบราณ มาจากท่าน ส่วนโบราณสถานแม้กรมศิลปากรจะปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ แต่เนื่องจากบุคลากรมีน้อยไม่เพียงพอที่จะไปประสานงานกับพระสงฆ์โดยทันทีที่ท่านขอความร่วมมือมา เช่น สำนักศิลปากรที่ ๗ เชียงใหม่ มีเขตพื้นที่รับผิดชอบถึง ๘ จังหวัดคือเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน พะเยา แพร่ และลำปาง แต่มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานเพียง ๑๕ คนเท่านั้น ในขณะที่มีโบราณสถานอยู่ในเขตพื้นที่โดยเฉพาะภายในวัดและวัดร้างหลายร้อยแห่ง อีกประการหนึ่งสิ่งที่พระสงฆ์ไม่เข้าใจ คือเหตุใดราคาค่าบูรณปฏิสังขรณ์ที่กรมศิลปากรคิดคำนวณจึงแพงกว่าที่ทางวัดให้ช่างท้องถิ่นคิดคำนวณ ซึ่งแท้จริงแล้ว การซ่อมแซมโบราณสถานหรือแม้กระทั่งโบราณวัตถุเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ต้องใช้ช่างผู้มีความรู้ มีทักษะ มีประสบการณ์ และพิถีพิถันในการเลือกใช้วัสดุ และการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์เป็นไปช้ากว่าเอกชนทั่วไปดำเนินการเรื่องนี้ก็เข้าใจกันยาก อย่างไรก็ตามก็มีพระสงฆ์เป็นจำนวนมากปฏิบัติตามระเบียบของกรมศิลปากร ดังนั้น การประสานงานติดต่อและทำความเข้าใจกันจึงเป็นทางออกที่ดีที่สุดขณะนี้

ในส่วนของข้อเสนอแนะ ก็เห็นด้วยกับทุกฝ่ายที่อยากเห็นองค์กร ซึ่งจะเรียกศูนย์หรือสถาบันได้รับการจัดตั้งขึ้นมา โดยความร่วมมือกันระหว่างคณะสงฆ์และกระทรวงวัฒนธรรม ในด้านการส่งเสริมคุ้มครองและอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมีเครือข่ายครอบคลุมแทบทุกจังหวัดทั่วประเทศ ไม่แพ้เครือข่ายของกระทรวงวัฒนธรรม โดยเฉพาะกรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรมเป็นกลไกสนองงานก็จะเป็นประโยชน์ยิ่ง ทั้งจะเป็นการผนึกกำลังระหว่างคนรู้จักกับคนรักมรดกวัฒนธรรมเข้ามาทำงานร่วมกัน ในขณะเดียวกันมีองค์กรอนุรักษ์ภูมิปัญญาอื่นๆ เช่นกลุ่มสถาปนิกล้านนา กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมเมืองเหนือ เป็นต้น ที่จะได้รับเชิญเข้ามาร่วมเป็นภาคีเครือข่าย ซึ่งเชื่อว่าทุกคนทุกฝ่ายจะเห็นด้วยและยินดี ทั้งนี้ใครจะได้เห็นองค์กรสงฆ์เป็นผู้นำในด้านนี้เพราะมีความพร้อมในหลายๆด้านอยู่แล้ว

๕. นางวราภรณ์ วสุนธรารัตน์ ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่ กล่าวว่า เฉพาะในส่วนที่หอสมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่ รับผิดชอบได้แก่โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเกี่ยวกับของพื้นเมืองที่ประชาชนนำมามอบให้ และจัดแสดงในห้องศิลปวัฒนธรรมมีไม่มากนัก แต่ก็จัดเก็บแสดงไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นแบบอย่างให้วัดหรือเอกชนจัดเก็บเองได้ ส่วนที่เป็นหลักในการอนุรักษ์ ได้แก่เอกสารโบราณจำพวกคัมภีร์ใบลาน ซึ่งเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาและคัมภีร์เทศน์ อีกส่วนหนึ่งคือสมุดข่อย เป็นพวก

การประชุมสัมมนากลุ่มภาคเหนือ ณ ห้องประชุมโรงเรียนธรรมราชศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี สนทนากับ นายชินณวุฒิ วิลาลัย หลังการประชุมสัมมนา

ตำราและวรรณกรรมพื้นเมืองของท้องถิ่น ประเภทใบจุ่มหรือกระดาษสามีบ้าง แต่ส่วนใหญ่ชำรุดง่าย เพราะกระดาษฝุ่กร่อนง่าย ในส่วนที่หอสุมุดได้รับมาแต่เดิมและที่วัดบางแห่งมอบให้ ได้มีการทำความสะอาด ซ้ำเชื้อ ทำความสะอาดผ้าห่อคัมภีร์อย่างถูกต้องตามหลักบรรณารักษศาสตร์ ผ้าห่อคัมภีร์บางชิ้นเป็นของเก่า ศิลปะการถักทอประณีต บางผืนเป็นภาพจิตรกรรมฝีมือช่างพื้นเมืองโบราณควรแก่การเก็บรักษา ในส่วนสมุดข่อยที่เป็นตำรา บางเล่มมีภาพประกอบถือเป็นจิตรกรรมท้องถิ่นโบราณ ควรแก่การอนุรักษ์อย่างยิ่ง เอกสารเหล่านี้จะได้รับการเก็บรักษาและจัดทำทะเบียนไว้อย่างเป็นระบบ เก็บรักษาในตู้กระจกอย่างดี

ปัญหาของหอสุมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่คือ ขาดอัตรากำลังผู้มีความรู้ในการอ่านภาษาโบราณ เพราะเอกสารโบราณเหล่านี้จารด้วยอักษรธรรมล้านนาหรืออักษรขอม เจ้าหน้าที่หอสุมุดไม่มีความรู้ทักษะด้านนี้ จึงไม่สามารถอ่าน ถ่ายถอด ตลออดจนแปล หรือตรวจชำระเพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ได้ แม้หอสุมุดแห่งชาติที่กรุงเทพมหานคร จะมีนักภาษาโบราณประจำแต่ก็มีเพียง ๔-๕ ท่าน ซึ่งงานประจำที่หอสุมุดแห่งชาติส่วนกลางก็มีมากอยู่แล้ว สาขาต่างจังหวัดจึงขาดศักยภาพด้านนี้ ทำได้เพียงจัดเก็บรักษาเป็นอดีเท่านั้น

ดังนั้น หากมีองค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาโดยความร่วมมือระหว่างองค์กรสงฆ์และกรมศิลปากร อย่างถาวร จะเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยเฉพาะด้านเอกสารโบราณ ซึ่งมีพระสงฆ์มีความรู้ทางภาษาและธรรมะ จึงสนับสนุนให้องค์กรสงฆ์ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมีเครือข่ายอยู่ทั่วประเทศ ได้ริเริ่มจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ

๖. รศ.ดร. ปฐม บัญ ศรีตัน ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในฐานะเคยปฏิบัติงานในศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวถึงปัญหาในการอนุรักษ์เอกสารโบราณว่า เคยนำนักศึกษาออกไปสำรวจคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยในวัดต่างๆ แม้แต่วัดพระสิงห์ มีปัญหาเรื่องฝุ่นละออง ความชื้น สภาพผุพัง เน่าเปื่อยของวัสดุ ซึ่งเป็นอันตรายต่อผิวหนัง ใบหน้า มือแขน หรือส่วนต่างๆ ของร่างกาย ที่สัมผัสมาก เกิดอาการผื่นคัน เป็นอันตรายต่อระบบหายใจ เรื่องนี้สำคัญและเป็นปัญหามาก เพราะวัดต่างๆ จัดเก็บอย่างเดียว ไม่เคยดูแลรักษาความสะอาด เพียงแต่ดูแลเรื่องความสะอาดอย่างเดียว ก็เกิดปัญหาแล้ว ที่จะคิดหาอาสาสมัครมาช่วยงานเบื้องต้นก็ยากจะมีผู้จะมาช่วย ประการต่อมาจากพระสังฆาธิการที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งมีศูนย์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาจัดตั้งขึ้น มีการอนุรักษ์เอกสารโบราณด้วยเมื่อแรกเริ่มนั้นมีการรวบรวมจัดเก็บไว้เป็นจำนวนมาก มีภาระจัดทำบัญชี ลงทะเบียน จัดทำข้อมูลลงไมโครฟิล์มไว้ แต่ปัจจุบันมีระบบดิจิทัลลงข้อมูลแทน ระบบไมโครฟิล์มถูกยุบ นักศึกษาและประชาชนคนรุ่นใหม่ไม่ใช้สื่อไมโครฟิล์มที่จัดทำมานานนับ ๑๐ ปี ไร้ประโยชน์ ศูนย์ค่า เพราะฉะนั้นในการดำเนินการอนุรักษ์ไม่ว่าด้านใดต้องคำนึงถึงเครื่องมือเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ด้วย ปัญหาอีกอย่างหนึ่งคือ การจัดตั้งศูนย์เพื่อกิจกรรมอันใด บุคคลผู้ริเริ่มที่มีใจรักการทุ่มเทเพื่อกิจการนั้นๆ อย่างเต็มกำลังความสามารถ หากมีการเปลี่ยนตัวบุคคล นโยบายเปลี่ยน ทำให้งานนั้นชะงักงัน กลายเป็น

วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

ศูนย์ตายจนถึงหยุดกิจการเลิกล้มไปก็มี ไม่คุ้มค่ากับเวลาและทุนรอนที่เสียไป นี่เป็นข้อคิดกว้างๆ ที่ขอฝากไว้

ในฐานะที่ศึกษาเล่าเรียนมาทางพระพุทธศาสนา สอบได้เปรียญธรรมสูงสุด ๙ ประโยค และสำเร็จปริญญาเอกทางวิชาพระพุทธศาสนา และเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาปรัชญา ตระหนักมองเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ ทั้งได้ไปช่วยงานสอนของมหาวิทาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่มาโดยตลอด จึงขอสนับสนุนให้มหาวิทาลัยเป็นแกนนำ ในการก่อตั้ง ศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ ด้วยความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนชุมชนในท้องถิ่น โดยอาศัยเครือข่ายของมหาวิทาลัยเป็นแรงสนับสนุนและผลักดัน หากทำได้และเป็นผลสำเร็จจะเกิดประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและประเทศชาติโดยรวม อย่างไรก็ตามก็พึงนึกถึงช่วงแรก ที่ควรรับกระทำคือ การจัดโครงการอบรมถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการอย่างที่สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร เคยทำมาแล้วหลายครั้ง หากมหาวิทาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะเป็นแกนกลาง ริเริ่มดำเนินการโดยมีผู้เชี่ยวชาญจากกรมศิลปากรจากสำนักพื้นที่ต่างๆ และหรือผู้รู้จากหน่วยงานอื่น เข้ามาเป็นพิธีกรอบรม ก็จะเป็นการดี เพราะมหาวิทาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีศักยภาพ ได้รับความร่วมมือจากพระสังฆาธิการและชุมชนท้องถิ่นดีกว่าหน่วยงานราชการ ขอให้ทำอย่างต่อเนื่อง ขยายวงให้กว้างขวาง และครอบคลุมทั่วประเทศ และหากได้นำเสนอต่อมหาเถรสมาคมให้รับรอง และสนับสนุนงานด้านอนุรักษ์ซึ่งไม่ใช่แต่เฉพาะเอกสารโบราณ แต่ด้านภูมิปัญญาอื่นๆ ก็จะเป็นไปอย่างราบรื่นด้วยดี ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าควรริเริ่มอย่างไร ใครจะเป็นผู้นำเสนอ จะร่วมมือจากหลายภาคส่วนจัดตั้งคณะทำงานขึ้นมาพิจารณาอย่างไร ขอฝากข้อคิดเห็นนี้ไว้กับคณะผู้วิจัยเพื่อสรุป และนำเสนอผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อไป

ทัศนะจากพระเถระผู้ใหญ่

๗. พระเทพโกศล (สังวาลย์ พรหมวงษ์โณ) เจ้าอาวาสวัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เปรียญ ๖ ประโยค สำนักเรียนวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร ปริญญาโท จากประเทศอินเดีย และปริญญาเอกพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (พธ.ด.) จากมหาวิทาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เคยปฏิบัติหน้าที่เป็นพระธรรมทูตไทยประจำวัดวชิรธรรมบพิที่ นครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นเวลา ๗ ปี อดีตเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ อดีตรองอธิการบดี มหาวิทาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒ สมัย (๘ ปี) ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษา เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ และประธานสภามหาวิทาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ถือได้ว่าเป็นพระมหาเถระผู้ทรงคุณวุฒิ มีความรู้ความสามารถในการปกครองคณะสงฆ์และการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นอย่างดี

ทัศนะในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ ท่านเห็นว่าเป็นปัญหาระดับชาติ เพราะอนุชนคนไทยทุกวันนี้ไม่ค่อยให้ความสนใจ ไม่ใส่ใจ ไม่เห็นความสำคัญ ไม่หวงแหนภาคภูมิใจในสมบัติวัฒนธรรมของแผ่นดินเหมือนคนไทยสมัยก่อน ซึ่งก็เป็นไปตามยุคสมัยโลกาภิวัตน์ หรือเป็นไปตามกฎธรรมดาของโลก คือเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป แม้กระนั้น ก็ควรทำนุบำรุงให้คงอยู่นานที่สุดเท่าที่มนุษย์จะกระทำได้

พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

ความจริงพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีสำนึกและห่วงหาอาลัย มีความรักและพร้อมที่จะอนุรักษ์เป็นทุนในใจอยู่แล้ว แต่ยังมีขาดการกระตุ้นเตือน ดังนั้น องค์การสงฆ์ซึ่งก็ควรเป็นมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยส่วนกลาง ริเริ่มดำเนินการให้เห็นเป็นรูปธรรม จนองค์การสูงสุดของสงฆ์คือมหาเถรสมาคมยอมรับ และสามารถเข้ามาสนับสนุนอุ้มชูงานส่วนนี้ ก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี เริ่มต้นควรจะต้องจัดตั้งกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง ประกอบด้วยองค์การสงฆ์ เครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน่วยราชการเช่นกรมศิลปากร องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนผู้นำชุมชนซึ่งมีบทบาทด้านนี้ มาร่วมปรึกษาหารือกัน

ในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ต้องยกย่องให้เกียรติพระสงฆ์นำหน้า เพราะเป็นผู้ที่ชาวไทยให้ความเคารพนับถือและยินยอมที่จะปฏิบัติตามโดยง่าย ซึ่งก็หมายถึงเป็นที่ตั้งของแหล่งเงินทุนงบประมาณด้วย ราชการมีบุคลากรมีความรู้ความสามารถเฉพาะทางที่ตนรับผิดชอบปฏิบัติ แต่การปฏิบัติราชการเป็นไปตามกฎระเบียบมากมาย และมีวันเวลาปฏิบัติงานจำกัดตามข้อกำหนด ทางองค์การสงฆ์มีความยืดหยุ่นกว่า มีความพร้อมมากกว่า ทั้งเรื่องของงบประมาณ อาคารสถานที่ รวมทั้งความพร้อมในด้านต่างๆ ในการจัดงาน หากพระสงฆ์ดำเนินการ หน่วยงานรัฐบาลมาสนับสนุน งานจะราบรื่นไปด้วยดี ดังจะเห็นได้ว่าวัดแต่ละวัดสร้างกุฏิ วิหาร การเปรียญ อุโบสถ อาคารเรียน พระปริยัติธรรม ฯลฯ ใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก แต่ก็สร้างได้สำเร็จ ผิดกับหน่วยงานของราชการเพียงจะสร้างศาลากลางจังหวัดหลังใหม่ยังเป็นเรื่องยาก เพราะฉะนั้นเอาสิ่งที่พระสงฆ์มี แต่หลายหน่วยราชการขาด และสิ่งที่พระสงฆ์ขาดแต่หน่วยราชการมี มาร่วมมือกัน เริ่มจากการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ เอกสารโบราณ เป็นโครงการนำร่อง จะให้เป็นต้นแบบของโครงการความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับหน่วยราชการต่อไป และหากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะรับหน้าที่แทนคณะสงฆ์แบกรับภาระไปดำเนินการจะเป็นที่ชื่นชมสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง

สรุปผลจากการประชุมสัมมนากลุ่มภาคเหนือ ณ โรงเรียนธรรมราชาศึกษาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ มีภาพรวมมีดังนี้

๑. เชียงใหม่เป็นเมืองเก่าแก่ตั้งมานานถึง ๗๐๐ ปีเศษ แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมของดินแดนล้านนา ประชาชนมีความภาคภูมิใจที่ได้เกิดมาเป็นชาวล้านนา พระสงฆ์มีความภาคภูมิใจในมรดกศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุทางพระพุทธศาสนา ภายในเขตหัวเมืองเก่ามีวัดวาอารามตั้งอยู่หนาแน่นใกล้เคียงกันมาก ส่วนใหญ่เป็นวัดเก่าแก่ โบราณสถานเป็นเจดีย์ สลุป วิหาร กุฏิสงฆ์ หอระฆัง หอไตร หลายแห่งหลายวัดอยู่ในสภาพเดิม เป็นเอกลักษณ์ล้านนา แต่บางวัดมีการบูรณปฏิสังขรณ์ผิดรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมไป หากได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างถูกต้อง ไม่เสียคุณค่าเอกลักษณ์ของเดิม จะทรงคุณค่ามาก ปัจจุบันมีการก่อสร้างอาคารถาวรวัดอื่นๆ เช่นวิหารการเปรียญ ศาลาปฏิบัติธรรม และอาคารเรียนพระปริยัติธรรม ในลักษณะไม่กลมกลืนกับบริเวณวัดบริเวณโบราณสถาน เป็นการข่มโบราณสถานหรือบดบังทัศนียภาพอันงดงามของโบราณสถานเดิมไป นอกจากนี้ การทำวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวก็มีผลกระทบต่อโบราณสถาน ผู้คนพลุกพล่านสร้างความไม่เป็นระเบียบ บางครั้งก่อให้เกิดความสกปรกในพื้นที่ เช่นการจัดห้องน้ำห้องสุขาไม่สะอาด ทำให้เสียบรรยากาศและความงดงามตามธรรมชาติไป

คณะผู้วิจัยเข้าเยี่ยมชมห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

๒. ความเจริญของอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่ปักค้ำคั้นของนักท่องเที่ยว (เกสต์เฮาส์) หรือบริษัทห้างร้าน การคมนาคมที่พลุกพล่าน ถนนหนทางที่คับแคบ จนทำให้วัดอยู่ในที่แออัด หลังคาอาคารบ้านเรือนสูงกว่าโบราณสถาน หรือสถาปัตยกรรม อย่างกรณีวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นวัดแห่งแรกของอาณาจักรล้านนา วัดพันเตา วัดดวงดี วัดสำเภา วัดพันอ้น ซึ่งมีเนื้อที่คับแคบอยู่แล้ว ถูกกกลืนไปด้วยอาคารบ้านเรือนสมัยใหม่ไปหมด การดูแลวัดเก่าวัดโบราณ จึงไม่เพียงแต่การอนุรักษ์โบราณสถานเท่านั้น แต่ควรควบคุมดูแลภูมิทัศน์ในเขตใกล้เคียงด้วย

๓. กรมศิลปากร เคยจัดโครงการถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการและการอนุรักษ์โบราณสถานมาหลายครั้ง แต่เป็นการจัดในส่วนกลาง มีพระสังฆาธิการเข้ารับการอบรมเพียงครั้งละ ๑๕๐-๒๕๐ รูป ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับวัดทั่วประเทศกว่า ๒๐,๐๐๐ วัด โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในวัดมีอยู่มาก วัดร้างที่มีโบราณสถานก็มาก เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรมีไม่พอที่จะควบคุมดูแล ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ การดำเนินการปฏิบัติ ต้องดึงมวลชนท้องถิ่นตลอดจนพระสังฆาธิการทุกระดับชั้นเข้ามามีส่วนร่วม จึงจะประสบความสำเร็จ

๔. เอกสารโบราณที่อยู่ในครอบครองของหอสมุดแห่งชาติสาขาจังหวัดต่างๆ มีอยู่น้อยมาก เมื่อเทียบกับที่ตกเป็นสมบัติของวัด เชียงใหม่เป็นเมืองเก่ามีเอกสารโบราณตามวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก การจัดเก็บยังไม่รัดกุม เสี่ยงต่อการเสื่อมสลายสูญพังไปในเวลาอีกไม่นาน ควรมีการอนุรักษ์โดยด่วน แม้เพียงเบื้องต้นการทำความสะดวก จัดเก็บให้ถูกต้อง ตามหลักการอนุรักษ์ก็ยังมี ทางวัดยังห่วงหาขวัญ ไม่ยอมให้กรมศิลปากรเข้าไปช่วยเหลือดูแลโดยง่าย ต้องรีบประสานงานความร่วมมือกัน ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป จนสมบัติมรดกวัฒนธรรมของชาติหรือของท้องถิ่นส่วนนี้จะไม่หลงเหลือไว้ให้ลูกหลานได้ชื่นชม

๕. องค์การสงฆ์สูงสุดคือมหาเถรสมาคม (มส.) ควรตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องนี้ และออกมาตรการแก้ไขปัญหาร่วมกับทางบ้านเมืองโดยรีบด่วน เพราะการอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง อย่างไรก็ดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีเครือข่ายมีศักยภาพ และน่าจะมีความพร้อมที่จะดำเนินงานด้านนี้ จึงควรหาทางประสานงานร่วมมือกับหน่วยราชการกระทรวงวัฒนธรรม โดยเฉพาะกรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม จัดตั้งหน่วยงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา จัดเป็นรูปองค์กร มีบุคลากร มีงบประมาณ ดำเนินงานประจำ จะทำให้การอนุรักษ์มรดกของชาติและท้องถิ่นเป็นไปด้วยดี มีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกันจัดโครงการอบรมความรู้แก่พระสงฆ์ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ

ระเบียงวิหารคต วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

ทิวทัศน์จากลานวัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

ง. การประชุมสัมมนากลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ง.๑ สถานภาพของจังหวัดขอนแก่นในฐานะตัวแทนกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แนะนำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่ราบสูงโคราช ซึ่งกินเนื้อที่ส่วนใหญ่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น พื้นที่โดยมากเป็นป่าละเมาะ แห่งแล้ง ศูนย์รวมสำคัญคือเมืองโคราช ลุ่มน้ำโขงทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือเขตแดนระหว่างไทยกับลาว ริมแม่น้ำฝั่งไทยมีเมืองและหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งเรียงราย บางแห่งก็มีหาดและท่าเทียบเรือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเรียกรวมกันทั่วไปว่าภาคอีสาน รุ่มรวยด้วยประวัติศาสตร์ความเป็นมา ดินแดนนี้เป็นแห่งแรกในโลกที่มีการปลูกข้าว ทอผ้าไหม และทำเครื่องสำริด โดยอยู่ใต้การปกครองของขอมในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๗ ที่ตั้งของภาคอีสานซึ่งอยู่ติดกับลาวและกัมพูชาตลอดจนภูมิประเทศส่วนใหญ่ที่แห้งแล้งขาดความอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีภาพลักษณ์ว่าเป็นถิ่นที่ผู้คนค่อนข้างยากจน แต่ผู้คนส่วนใหญ่ซึ่งสืบเชื้อสายลาวมาแต่อดีตนั้น มีนิสัยเปิดเผยเป็นมิตร

ปราสาทเขมรที่เสื่อมสูญ

แรกสุดเมื่อชาวยุโรปเห็นซากปรักหักพังที่ดุ๊กดิ๊ก ในป่าดงที่ห่างไกลจากอยุธยาไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ก็คิดว่าได้พบซากอารยธรรมโบราณของจีน หรือแม้กระทั่งของกรีกด้วยซ้ำ ประชาชาติขอมมีอิทธิพลเหนือดินแดนกว้างขวางของกัมพูชาปัจจุบันและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๙ ปัจจุบันทั่วโลกยอมรับความชำนาญด้านสถาปัตยกรรมว่ายอดเยี่ยมที่สุดชาติหนึ่งของโลก ในเมืองไทยยังมีสถาปัตยกรรมขอมหลายแห่งให้ชม ส่วนในกัมพูชานั้นการฟื้นฟูบูรณะนครวัดอันเป็นนครหลวงโบราณ ต้องล่าช้าไปเพราะภาวะสงคราม

การพบนครวัดหลังใหม่

ว่ากันว่าเมื่อราวปี ๒๐๙๓ กษัตริย์กัมพูชาองค์หนึ่งบังเอิญพบซากนครวัดเข้าขณะเสด็จไปคล้องช้าง จึงบัญชาให้แผ้วถางบริเวณซึ่งเคยเป็นเวียงวังของบรรพบุรุษครั้งโบราณ จากนั้นไม่นานข่าวเรื่องนครโบราณที่เร้นตัวกลางป่าลึกก็แพร่จากบรรดานักสอนศาสนาชาวโปรตุเกสและสเปนไปถึงยุโรป แต่แทบไม่มีใครกล้าเสี่ยงบุกป่าฝ่าดงเข้าไป ฝีมือเชิงศิลปะของชาวขอมโบราณจึงยังไม่เป็นที่ล่วงรู้จนกระทั่งอีก ๓๐๐ ปี ให้หลัง เมื่อฝรั่งเศสยึดครองอินโดจีนเป็นอาณานิคม ความสนใจในเรื่องนี้จึงทวีขึ้น อองรี มูโอต์ (๒๓๓๙-๒๔๐๔) ได้ชื่อว่าเป็นผู้ค้นพบนครวัด โดยตีพิมพ์ภาพที่เขาสลักและวาดจากสถานที่จริงเมื่อปี ๒๔๐๓ ทำให้ฝรั่งเศสตกลงให้ทุนสำรวจอย่างจริงจัง หลุยส์ เดอลาปอร์ต, ยอร์จ เซเดส์, ฌองส์ บัวส์เซลิเยร์, และอองรี ปาร์มองติเยร์ คือนักสำรวจส่วนหนึ่งที่อุทิศเวลามากมาย เพื่อประติดประต่อประวัติศาสตร์ขอมโบราณจนเป็นรูปเป็นร่าง ปัจจุบันช่างจากฝรั่งเศสก็ยังทำการบูรณะนครวัดอยู่

การผลิตผ้าไหม

การพบผ้าไหมที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงบ่งบอกว่า สมัยโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเคยมีการทอผ้าไหมมาก่อน โดยอาจทอผ้าไหมมาก่อนหน้าจีน ซึ่งเชื่อกันว่าคงเริ่มเลี้ยงไหมเมื่อประมาณ ๕,๐๐๐ ปีที่แล้ว การทอผ้าไหมในเมืองไทยค่อยๆ ชบเซาลง จนกระทั่งชาวอเมริกันชื่อ จิม ทอมสัน สนใจมาทำกิจการผ้าไหมส่งออกเมื่อ ๖๐ ปีที่แล้ว ทำให้ผ้าไหมไทยเริ่ม

เป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศ ปัจจุบันอุตสาหกรรมผ้าไหมส่วนใหญ่มีศูนย์กลางอยู่ในภาคอีสาน เนื่องจากดินแดนแถบนี้เหมาะแก่การปลูกหม่อน ซึ่งเป็นอาหารหลักของตัวไหม

ที่ราบสูงโคราช

แม้ที่ราบสูงโคราชจะเป็นพื้นที่ซึ่งขาดความอุดมสมบูรณ์ที่สุด และประชากรแบบนี้ก็ถือว่ายากจนที่สุดในประเทศ ทว่าอาณาเขตบริเวณนี้กลับร่างพร้อมด้วยแหล่งโบราณคดีและวัฒนธรรมซึ่งเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยอาณาจักรขอมยังเรืองอำนาจเหนือภูมิภาคนี้ ชาวอีสานมีน้ำจิตน้ำใจดี นิยมเดินทางไปทำงานทำต่างถิ่นทั่วประเทศ ทำให้อาหารอีสานเป็นที่แพร่หลาย โดยเฉพาะส้มตำ ลาบ น้ำตก รสชาติค่อนข้างเผ็ดหรือเรียกกันว่า แซ่บ มักกินกับข้าวเหนียว แกล้มผักสดพื้นเมือง นอกจากนี้ ผ้าไหมและผ้าฝ้ายทอมือของภาคนี้ก็ดังงาม

ที่ราบสูงหินทรายอันกว้างใหญ่ไพศาล ครอบคลุมพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมักเรียกกันติดปากว่าภาคอีสาน ที่ราบสูงแห่งนี้สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๓๐๐ เมตร เนื้อที่เกือบ ๑ ใน ๓ ของประเทศไทย มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ ๑ ใน ๓ ของประเทศ ปริมาณฝนที่ไม่สม่ำเสมอ ทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาน้ำท่วมและภัยแล้ง การปลูกข้าวก็ทำได้เพียงปีละ ๑ ครั้งเท่านั้น ชาวชนบทภาคอีสานจึงยากจนมาก มีรายได้ต่อครัวเรือนต่ำกว่าภาคอื่น

ถึงแม้ภาคอีสานจะมีนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมไม่มากนัก แต่ก็มีแหล่งโบราณคดีที่น่าสนใจมากมาย ทางตอนเหนือของภาคแถวจังหวัดอุดรธานีนั้นมีแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ซึ่งเปลี่ยนทัศนะของนักโบราณคดีเกี่ยวกับข้อมูลยุคก่อนประวัติศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันเชื่อกันว่าชุมชนในภาคอีสานของไทยเป็นแห่งแรกของโลกที่รู้จักปลูกข้าว ทำเครื่องมือสำริด ภาคอีสานทอผ้าใช้เองกันแทบทุกครัวเรือนในอดีต จนเมื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่มาแทนที่จึงค่อยๆ หดหายกันไป อุตสาหกรรมไทยเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้งในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา และหมู่บ้านที่มีการทอผ้าก็ดึงดูดความสนใจของบรรดานักท่องเที่ยวให้มาซื้อหาสินค้าที่ทำจากผ้าไหมและผ้าฝ้ายกันมาก

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ที่ราบสูงโคราชตกอยู่ใต้การปกครองของขอมจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในช่วงเวลานี้เองที่มีการสร้างปราสาทหินแบบขอมอันโอ้อ่าขึ้นมากมาย ปราสาทหินที่งามสง่าอย่างปราสาทหินพนมรุ้งและปราสาทหินพิมายซึ่งเพิ่งจะบูรณปฏิสังขรณ์ให้คืนสภาพเดิมเมื่อไม่นาน ปราสาททั้งสองตั้งอยู่บนเส้นทางที่เชื่อมต่อที่ราบสูงนี้กับนครวัด ซึ่งเป็นเมืองหลวงของขอมในอดีต

สำรวจที่ราบสูงโคราช

ที่ราบสูงโคราชกินเนื้อที่ส่วนใหญ่ในภาคอีสาน พื้นที่แห่งแล้งอันไพศาลนี้ประกอบด้วยภูเขาเตี้ยๆ ซึ่งที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลประมาณ ๓๐๐ เมตร มีเทือกเขาเพชรบูรณ์กั้นจากที่ราบตอนกลางทางฝั่งตะวันตก ดินในแถบนี้โดยมากเป็นดินแดง มีป่าละเมาะอยู่บ้าง เมืองโคราชซึ่งถือเป็นประตูสู่ภาคอีสาน เป็นศูนย์กลางเส้นทางคมนาคมขนส่งของภาค มีถนนเชื่อมต่อไปสู่จังหวัดอื่นๆ และสถานที่ที่น่าสนใจต่างๆ แม้ระยะทางจะค่อนข้างไกลไม่น้อย ตอนเหนือของโคราชเป็นที่ตั้งของจังหวัดขอนแก่นและร้อยเอ็ด ถัดขึ้นไปอีกมีแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง สถานที่ที่น่าสนใจทางตะวันออกเฉียงใต้แก่ ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมรุ้ง ไกลๆ กัน คือบ้านตากกลางและจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมโยงการค้าข้ามมาตั้งแต่โบราณ

บึงแก่นนคร ใจกลางเมืองขอนแก่น

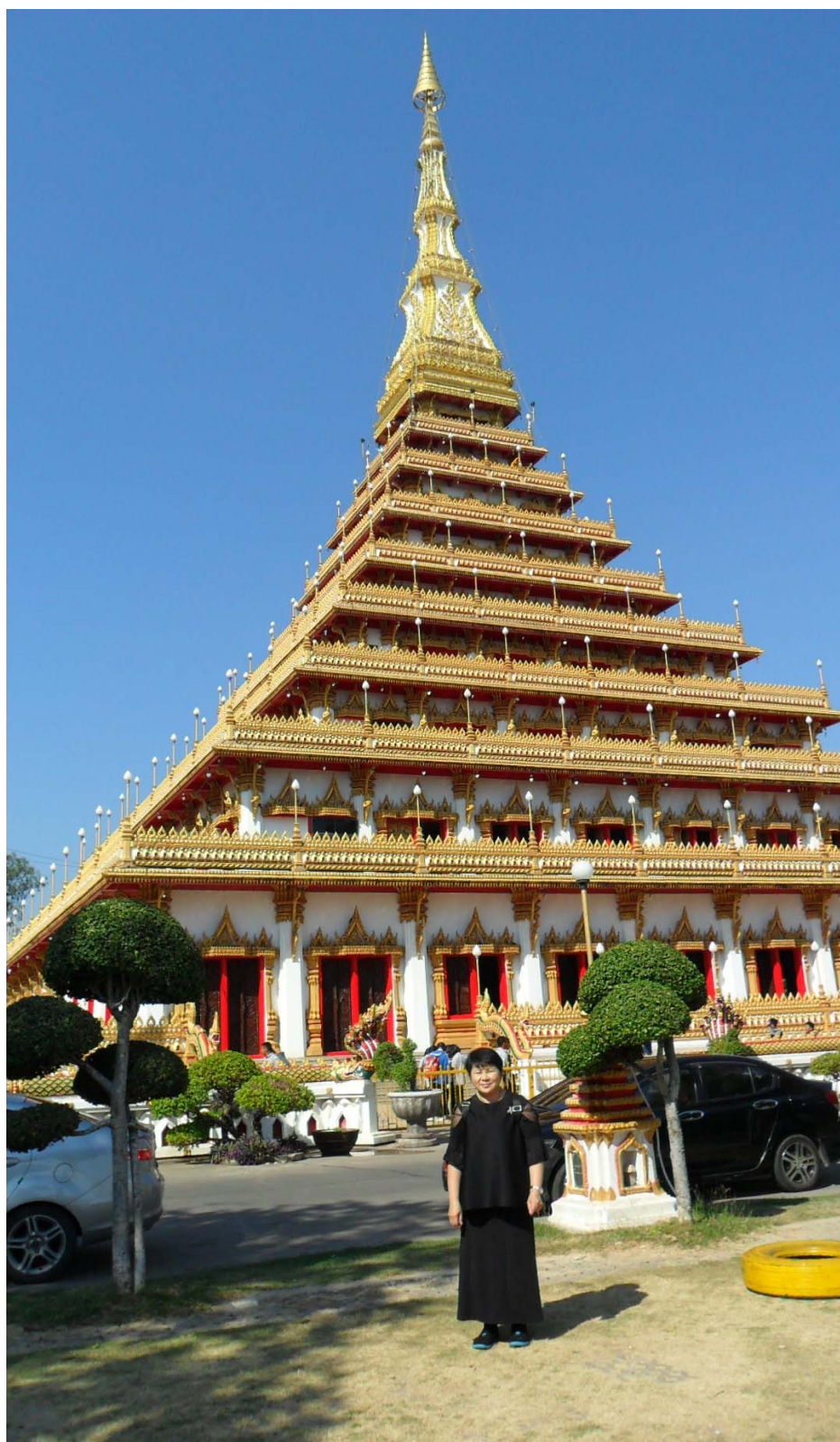

พระบรมธาตุ วัดธาตุ (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

พระบรมสารีริกธาตุ ภายในองค์พระธาตุ วัดธาตุ (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

พระมหาธาตุวัดหนองแวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

พระบรมสารีริกธาตุภายในพระเจดีย์วัดหนองแขวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

อุดรธานี

ช่วงสงครามเวียดนาม อุดรธานีอันเงียบเหงากลายเป็นศูนย์กลางที่คึกคัก รองรับฐานทัพ อากาศอเมริกัน ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ใกล้ลับเป็นทหารจีไอถอนตัวกลับปี ๒๕๑๙ บรรยากาศยังพอสัมผัสได้จากถนนที่เรียงรายด้วยคอฟฟี่ช็อป สไตร์ตะวันตก ไนท์คลับ และอาบอบนวด ปัจจุบันเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมและการค้า ในแถบนี้บริเวณน่ารื่นรมย์ที่สุดคือสวนสาธารณะหนองประจักษ์ ซึ่งมีร้านอาหารกลางแจ้งอยู่ บ้านเมืองนี้เหมาะจะใช้เป็นที่พักในการเยี่ยมชมบ้านเชียงซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก

บ้านเชียง

สิ่งดึงดูดความสนใจให้นักท่องเที่ยวที่ไปเยือนบ้านเชียงก็คือแหล่งโบราณคดี ซึ่งค้นพบด้วยความบังเอิญในปี ๒๕๐๙ โดยนักสังคมชาวอเมริกัน ซึ่งเผชิญพบซากหักพังบางอย่าง การค้นพบนี้เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันว่าภาคอีสานของไทยอาจเป็นแหล่งผลิตเครื่องสำริดที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก เครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องปั้นดินเผาที่พบในบริเวณนี้มีอายุราว ๔,๐๐๐-๗,๕๐๐ ปี บอกถึงความชำนาญด้านเทคนิคและความเชี่ยวชาญด้านศิลปะระดับสูง เครื่องมือเครื่องใช้เครื่องประดับต่างๆ เช่นกำไลและแหวน ปัจจุบันเก็บรวบรวมจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง ห่างจากพิพิธภัณฑน์นี้ไปประมาณ ๒ กิโลเมตร มีหลุมที่ขุดพบโครงกระดูกมนุษย์และเครื่องดินเผาฝังรวมกับศพอยู่ ๒ แห่ง ที่บริเวณวัดโพธิ์ศรีใน ศพอยู่ในท่านอนหงาย ห่อหุ้มด้วยวัสดุที่เปื่อยสลายได้ มีหม้อดินเผาวางเรียงตามขอบหลุม และซ้อนอยู่บนศพ ของอย่างอื่นที่พบในหลุมศพได้แก่กะโหลกและขากรรไกรของสุกร เครื่องประดับเครื่องมือเครื่องใช้อาวุธ และกรวดแม่น้ำ

งานวิจัยว่าด้วยการขุดค้นที่วัดโพธิ์ศรีในระบุว่า กลุ่มชนที่เคยอาศัยอยู่แถบบ้านเชียง มีรูปร่างแข็งแรง ชายาว หน้าผากกว้าง โหนกแก้มสูง มีอายุเฉลี่ย ๓๑ ปี สาเหตุหลักที่ทำให้เสียชีวิตคือโรคภัยไข้เจ็บ เช่นมาลาเรีย เชื้อสายอันแท้จริงของกลุ่มชนกลุ่มนี้ยังลึกลับ เช่นเดียวกับที่มาของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์พวกคนอื่นในเอเชียอาคเนย์

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง

อยู่ติดกับหมู่บ้านบ้านเชียง เปิดทำการให้เข้าชม ระหว่างเวลา ๘.๓๐-๑๖.๐๐ น. ทุกวัน

ง.๑.๑ จังหวัดขอนแก่นกับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

ขอนแก่น เคยเป็นเมืองสำคัญอันเงียบสงบของภาคอีสาน แต่ปัจจุบันเป็นเมืองเจริญที่เอกชนคึกคัก ท่าเลที่ตั้งในตอนกลางของภาค ทำให้เป็นจุดรวมของโครงการพัฒนาสารพัดในระดับภูมิภาค มีมหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน มีสถานีโทรทัศน์ของตัวเอง มีโรงแรมสมัยใหม่ และศูนย์การค้าหลายแห่ง แทรกอยู่ตามถนนและย่านการค้าที่มีมาแต่เดิม

สถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจได้แก่บึงแก่นนคร ทะเลสาบเทียมซึ่งตามถนนรอบบึง เป็นแนวร้านอาหาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่นจัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ยุคก่อนประวัติศาสตร์จากบ้านเชียง งานศิลปะสมัยทวารวดี รวมทั้งจารึกที่สลักเรื่องพุทธประวัติ และตัวอย่างงานศิลปะพื้นบ้าน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น

ตั้งอยู่ที่ สี่แยกถนนกสิกรทุ่งแสงตัดกับถนนหลังศูนย์ราชการ เปิดให้เข้าชมในวันพุธ-วันอาทิตย์ เวลาราชการ

อนึ่งเมื่อกล่าวถึงมรดกวัฒนธรรมอีสาน สิ่งสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงคือหมอลำหมอลำแคน ซึ่งเป็นวงดนตรีพื้นบ้านพื้นเมืองของอีสาน ในที่นี้ยกมากล่าวเฉพาะเรื่องแคน

แคนเป็นเครื่องดนตรีที่กำเนิดในลาว นิยมเล่นทั่วไปในภาคอีสานของไทย ของเดิมทำมาจากลำไม้ไผ่เล็กๆ เรียงติดกันเป็นแถบ มีลิ้นเปิดปิดเสียง และความยาวและระดับเสียงของแคนจะไม่เป็นมาตรฐานเหมือนกันหมดทุกลำ แต่จำนวนปล้องไม้และน้ำเสียงของแคนทุกลำก็กำหนดไว้เหมือนกัน แคนแต่ละลำตั้งระดับเสียงตามความชอบส่วนตัวของผู้เล่น หรือไม่ก็ตามระดับเสียงของคนร้องคู่กับแคนนำนั้น และมีเสียงคู่แปดสองชั้นทำให้มีเสียงทั้งหมดรวม ๑๕ ระดับ ขณะที่ศิลปะส่วนใหญ่ในเมืองไทยต้องเรียนกันอย่างเป็นเรื่องเป็นราว คนเป่าแคนมักจะหัดเป่าด้วยการฟังจากญาติๆ และเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน เพลงที่ใช้เป่าแคนไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์ แต่มีการฝึกซ้อมก็ช่วยให้เพลงเก่าๆ ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งไม่ขาดสาย สมัยก่อนหนุ่มๆ จะเป่าแคนปลุกปลอบใจตัวเองเวลาไปเกี้ยวสาว หรือไม่เหล่าวงพิภพทาบอดก็มักตั้งอกตั้งใจเป่าแคน เพื่อขอความเมตตาจากผู้ใหญ่ ผู้หญิงไม่นิยมเป่าแคน^{๑๗๓}

ง.๑.๒ จังหวัดขอนแก่นกับหน่วยงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น มีเขตพื้นที่รับผิดชอบในเขตจังหวัดคือขอนแก่น เลย หนองคาย หนองบัวลำภู อุดรธานี บึงกาฬ และสกลนคร เฉพาะหน่วยงานภายในที่ขึ้นตรงต่อสำนักงานกรมศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น ประกอบด้วย ฝ่ายบริหารงานทั่วไป กลุ่มโบราณคดี กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท อุดรธานี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง อุดรธานี^{๑๗๔}

จังหวัดขอนแก่น ถือว่าเป็นจังหวัดสำคัญเป็นที่สองรองจากจังหวัดนครราชสีมาในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะที่เรียกว่าภาคอีสานตอนบน มีโบราณสถานที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนไว้แล้วเป็นจำนวนมาก เฉพาะในจังหวัดขอนแก่นมี ๑๗ แห่งคือภูบ้านเมย, รอยพระพุทธบาทหินลาด, วัดมณีนิมิตวิทยาราม, วัดบ้านลาน, วัดบึงแก้ว, หอไตรไม้วัดศรีชมชื่น, ธาตุ (ดอนภู), วัดสร้างสุทธาราม, ภูแก้ว, ภูบ้านโนน, ภูหมู่บ้านนาค่าน้อย (ภูประภาชัย), พระธาตุขามแก่น, โนนแท่น, ประสาทเปือยน้อย (ภูเปือยน้อย), ธาตุ (วัดโพธิธาด), ธาตุ (โรงเรียนบ้านชุมแพ), กุดธาด (ธาตุคูยกาย), และพระยี่น

ส่วนในเขตจังหวัดสกลนคร มีโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนไว้ ๑๖ แห่ง หนองคาย ๒๑ แห่ง มหาสารคาม ๑๐ แห่ง เลย ๘ แห่ง อุดรธานี ๗ แห่ง หนองบัวลำภู ๒ แห่ง ที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดคือ หลุมขุดค้นวัดโพธิ์ศรีโน ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งปัจจุบันอยู่ในความดูแลของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง เป็นการขุดค้นทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ระหว่าง ๕,๖๐๐-๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว เมื่อว่าโดยเฉพาะภาพรวมทั่วไป สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่นมีภารกิจต้อง

^{๑๗๓} ชูสิทธิ์ วิริยะพงศ์ชัย, **เที่ยวเมืองไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ริดเดอร์ส โดเจสท์ (ประเทศไทย), ๒๕๔๘), หน้า ๒๕๒-๒๖๓.

^{๑๗๔} ประกาศกรมศิลปากร เรื่องการแบ่งส่วนราชการหน่วยงานและสถานศึกษาของกรมศิลปากร ลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐.

ดูควบคุมดูแลโบราณสถานมากกว่า ๘๐ แห่งในภาคอีสานตอนบน ซึ่งนับว่าหนักมาก โดยเฉพาะเขตที่มีการขุดพบศิลปวัตถุพระเครื่องประวัติศาสตร์สมัยโบราณ อย่างเช่นกู่สันตรัตน์ บ้านภูโนนเมือง ตำบลกู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ได้มีการขุดค้นพบ ปราสาทประธาน ประณาลัยโคปุระ หรือประตู่ซุ้ม ซึ่งทั้งหมดก่อสร้างด้วยศิลาแลงรวมทั้งพระกรุณาคุณเป็นจำนวนมาก อายุสมัยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ รัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอม^{๑๗๕}

ง.๑.๓ จังหวัดขอนแก่นกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เดิมอยู่ที่วัดธาตุ (พระอารามหลวง) ปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ ณ เลขที่ ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีพระโสภณพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา), รศ.ดร. วัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เป็นรองอธิการบดี เปิดสอนระดับปริญญาตรี-โท-เอก ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวิทยาเขตและวิทยาลัยสงฆ์เครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งขึ้นอีกหลายแห่งคือ วิทยาเขตนครราชสีมา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ก่อตั้งเมื่อ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ มีพระธรรมวรนายก (โอภาส นิรุตติเมธี) เป็นรองอธิการบดี, วิทยาเขตอุบลราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ก่อตั้งเมื่อ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๒๙ มีพระเทพวรจารย์, ดร. เป็นรองอธิการบดี, วิทยาเขตสุรินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ก่อตั้งเมื่อ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ มีพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) เป็นรองอธิการบดี, วิทยาลัยสงฆ์เลย อำเภอเมือง จังหวัดเลย ก่อตั้งเมื่อ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ มีพระสิริรัตนเวที เป็นผู้อำนวยการ, วิทยาลัยสงฆ์นครพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์เมื่อ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๑ มีพระครูสิริเจตยานุกิจ, ดร. เป็นผู้อำนวยการ, วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์เมื่อ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๓ มีพระศรีปริยัติธาดา เป็นผู้อำนวยการ, วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์เมื่อ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ มีพระราชสารสุธี, ดร. เป็นผู้อำนวยการ, วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ยกฐานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์เมื่อ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘ มีพระศรีสัจจานุมนี เป็นผู้อำนวยการ นอกจากนี้ ยังมีหน่วยวิทยบริการ วิทยาเขตขอนแก่น วัดอภิสิทธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีพระเทพสารคามุนี (ปุ่น ปณฺทิต) อดีตเจ้าคณะจังหวัดมหาสารคาม เป็นผู้อำนวยการ^{๑๗๖}

^{๑๗๕} สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น, ทำเนียบโบราณสถานขึ้นทะเบียนอีสานบน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์, ๒๕๔๕), ๒๕๕ หน้า.

^{๑๗๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, MCU Diary 2560/2017, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๑๙-๒๗.

เยี่ยมชมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยมี รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ อาจารย์ประจำพาชมสถานที่

ง.๑.๔ ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คณะผู้วิจัยเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ได้จัดการประชุมสัมมนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ณ ห้องประชุมโรงเรียนการกุศลวัดหนองแขวง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น. มีรายละเอียดดังนี้

ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนา

(๑) คณะผู้วิจัย

๑. ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี	หัวหน้าโครงการวิจัย
๒. ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร	ผู้ร่วมวิจัย

(๒) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๑. ผศ.ชอบ ดีสวนโคก
ผู้แทนรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

(๓) พระสังฆาธิการจังหวัดขอนแก่น

๑. พระครูธรรมสารสุเมธ, ดร.
ผู้อำนวยการโรงเรียนการกุศลวัดหนองแขวง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

(๔) กระทรวงวัฒนธรรม

๑. นายทศพร ศรีสมาน
ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น
ผู้แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น
๒. นายธรรมบุญ โพธิ์จันทร์
วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น
๓. นางสาวพัชราภรณ์ สุวรรณะ และ นางสาวกชกร พาณิชย์
ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น

ง.๑.๕ ผลการประชุมสัมมนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปัญหาและข้อเสนอแนะเป็นรายบุคคล

๑. นายทศพร ศรีสมาน ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น มาประชุมในฐานะผู้แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น รายงานว่าประชาชนและพระสงฆ์ในเขตพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น ซึ่งครอบคลุมเขตพื้นที่ ๗ จังหวัด ได้แก่ขอนแก่น เลย หนองคาย หนองบัวลำภู อุดรธานี บึงกาฬ และสกลนคร มีความสำนึกและตระหนักในความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมของชาติโดยเฉพาะของท้องถิ่น ซึ่งดินแดนภาคอีสานทั้งตอนบนและตอนล่าง ล้วนเป็นแหล่ง

ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนับพันปี เช่น ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี หรือแหล่งกำเนิดไดโนเสาร์ที่ขอนแก่นและกาฬสินธุ์ จากประสบการณ์และข้อสังเกตของคนที่ปฏิบัติงานในท้องถิ่นที่กว่า ๑๐ ปี คิดว่าประชาชนและพระสงฆ์มีความเข้าใจและหวงแหนมรดกวัฒนธรรมมากกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์ แต่มีปัญหาอยู่บ้าง ๒-๓ เรื่อง เรื่องแรกประชาชนและพระสงฆ์ยังขาดทักษะในการอนุรักษ์ เช่นด้านโบราณสถานทั้งที่เป็นวัดร้าง โบราณสถานที่เอกชนครอบครอง โบราณสถานภายในวัด มีการบูรณปฏิสังขรณ์ผิดรูปแบบวิธี การใช้วัสดุไม่คงทนเพราะราคาถูกกว่า ฝีมือช่างไม่ถึงขั้น ที่ว่าจะซ่อมแซมตกแต่งโบราณสถาน การตกแต่งโบราณวัตถุ เช่นพระพุทธรูป พระพิมพ์ รวมถึงวัสดุอื่นๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ สำริด ประเกทหอก ฉมวก ขวาน ฯลฯ และเครื่องประดับ เช่นกำไล แหวน สร้อยคอ ทั้งที่เป็นสำริด ลูกปัด เงิน ทอง ดินเผา ทำให้สูญเสียความสำคัญของศิลปะดั้งเดิมไป ประการที่สอง ประชาชนและพระสงฆ์มักหวงแหนสมบัติมรดกวัฒนธรรม ที่ครอบครองไม่ยินยอมยกให้เป็นสมบัติของชาติ คือจัดเก็บ แสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์บางแห่ง อาจเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนขององค์กรปกครองท้องถิ่น และวิธีการจัดเก็บ ทำทะเบียน อนุรักษ์ ฯลฯ ยังไม่รัดกุมถูกต้องตามหลักวิชาการ ทำให้เสื่อมคุณค่าทางโบราณวัตถุไป การดูแลโบราณสถานซึ่งรกร้าง หรือที่ประชาชนเอกชนครอบครอง ยังไม่ได้ผลเต็มที่ บางครั้งมีการบุกรุกหรือขุดค้นหากรุสมบัติ สิ่งเหล่านี้ยังมีประปรายและแม้แต่เมื่อมีการขุดค้นพบโบราณวัตถุใหม่ ชาวบ้านมักไม่แจ้งให้กรมศิลปากรทราบ และมีนายทุนไปกว้านซื้อจากชาวบ้าน และบ่อยครั้งที่โบราณวัตถุถูกซื้อขายแลกเปลี่ยนตกไปในมือของชาวต่างชาติ ประการที่ ๓ คือยังมีความไม่เข้าใจกันระหว่างชาวบ้านพระสงฆ์และข้าราชการของกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมี ๒ หน่วยงานปฏิบัติหน้าที่ในภูมิภาค ได้แก่ สำนักศิลปากร และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด โดยเฉพาะกรมศิลปากรซึ่งปฏิบัติภารกิจตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ชาวบ้านและพระสงฆ์เข้าใจว่ากรมศิลปากรจะใช้อำนาจยึดโบราณวัตถุไปโดยพลการ และแจ้งขอหาครอบครองโบราณวัตถุ โดยไม่ได้รับอนุญาต อาจถูกลงโทษปรับและติดคุกได้ อนึ่ง แม้การก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนไว้แต่อยู่ภายในครอบครองของวัด ก็มักเกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างพระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ต้องใช้มนุษยสัมพันธ์เป็นการส่วนตัว หรือเจรจากันตัวแทน ประการสำคัญที่สุด กรมศิลปากรยังไม่มีอัตรากำลังเพียงพอ ที่จะควบคุมดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุในเขตพื้นที่ได้ทั่วถึง ดังนั้น หากองค์กรต่างๆ โดยเฉพาะองค์กรสงฆ์ เช่น มหาเถรสมาคมจะได้ออกกฎระเบียบสนับสนุนคณะสงฆ์ ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม การทำงานของทุกฝ่ายคงจะราบรื่นและมีประสิทธิภาพมากกว่านี้ จึงเห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมีเครือข่ายทั่วประเทศ และศิษย์เก่าส่วนใหญ่ที่เป็นพระสงฆ์ทุกระดับ จะได้เป็นแกนนำจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติขึ้นมา ยิ่งหากได้ร่วมมือลงนามข้อตกลง (MOU) กับกระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร มหาวิทยาลัยศิลปากร และเครือข่ายศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษาต่างๆ ประสานงานร่วมมือกันจะเกิดประสิทธิภาพอย่างใหญ่หลวง เฉพาะอย่างยิ่งอยากเห็นมหาวิทยาลัยสงฆ์เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนในวิชาพุทธศิลป์ ทำให้พระสงฆ์มีความรู้และเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชนในท้องถิ่น จะได้ผลดียิ่งกว่าหน่วยงานราชการทำ ส่วนรูปแบบของศูนย์หรือองค์กรควรจะเป็นในรูปแบบใดนั้น เป็นเรื่องที่แกนนำจะต้องพิจารณา

การประชุมสัมมนากลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ณ ห้องประชุมโรงเรียนการกุศลวัดหนองแขง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยมีพระครูธรรมสารสุนนท์, ดร. ผู้อำนวยการ ทำหน้าที่ประธานที่ประชุมสัมมนา เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ภาพระหว่างการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. นางสาวพัชราภรณ์ สุวรรณะ และ นางสาวกชกร พาณิชย์ ภัณฑารักษ์

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น ร่วมกันรายงานว่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรวบรวมจัดแสดง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุตลอดจนเอกสารโบราณ โดยเฉพาะของจังหวัดขอนแก่นแต่ครอบคลุมหลาย จังหวัดในเขตพื้นที่สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น อย่างไรก็ตามสิ่งที่พิพิธภัณฑสถานครอบครองและจัด แสดงยังมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับที่วัดและเอกชนครอบครอง ปัญหาจึงมีว่า ทำอย่างไรจึงจะมีผู้ทำ ความเข้าใจกับเอกชนให้ศรัทธานำสิ่งของมาบริจาคมอบให้หน่วยงาน เพื่ออนุรักษ์จัดเก็บอย่างถูกวิธีไว้ เป็นสมบัติอันหวงแหนของชาติ มากกว่าสมบัติส่วนตัวบุคคล และโบราณวัตถุที่มีการขุดค้นใหม่ราษฎร มักไม่ยอมมาแจ้งให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรทราบ เพราะเข้าใจผิดว่าจะถูกลงโทษตามกฎหมายและ ถูกยึดของให้มาเป็นของหลวง แม้กรมศิลปากรจะเคยจัดโครงการถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการใน การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม แต่ไม่ได้จัดทำอย่างต่อเนื่องและจัดได้ไม่ทั่วถึงจึงมีประสิทธิภาพน้อย ยังไม่เป็นการเข้าถึงพระสงฆ์และประชาชนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง หากมีองค์กรสงฆ์ เช่น เครือข่าย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ความสำคัญและสนับสนุนหน่วยงานของรัฐในการ อนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุโดยเฉพาะเอกสารโบราณจะเป็นการดียิ่ง อย่างเช่นเอกสารโบราณ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่งพยายามเก็บรวบรวมไว้เท่าที่จะสามารถทำได้ แต่ปัญหาขาดผู้รู้ในการ อ่าน แปล และจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ หากองค์กรสงฆ์ช่วยเหลือให้ความร่วมมือ องค์ความรู้ซึ่งเป็น ภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ได้จากเอกสารโบราณเหล่านี้ จะมีประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองมากที่สุด

๓. นายธรรมบุญ โพธิ์จันทร์ วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น รายงานว่าสำนักงานวัฒนธรรม

จังหวัดขอนแก่น สังกัดกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งแต่เดิมหน่วยงานนี้คือสำนักงาน ศึกษาธิการจังหวัด มีหน้าที่ประสานงานโดยตรงด้านการศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และสนองงานของ คณะสงฆ์ ก่อนมีการจัดตั้งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เมื่อเป็นหน่วยงานในสังกัดของกรม ส่งเสริมวัฒนธรรม จึงเน้นเรื่องการส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัด อย่างเช่นใน ภาคอีสานหรือว่าโดยเฉพาะในจังหวัดขอนแก่น จะมีขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นมากมาย ควรแก่การอนุรักษ์และเผยแพร่ เพราะเป็นเครื่องแสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น แสดงถึงความเจริญ ทางด้านอารยธรรมของภาคอีสานที่มีมาช้านาน และเป็นสิ่งที่ชาวบ้านภาคภูมิใจและหวงแหนด้วย เช่น หมอลำ หมอแคน คำภาษาพื้นบ้าน เครื่องแต่งกาย อาหารการกิน ดนตรีนาฏศิลป์พื้นบ้าน โดย ภาพรวมคือวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นท้องถิ่นของอีสาน ว่าโดยทั่วไปพระสงฆ์และ ชาวบ้านรักและหวงแหนมรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ แต่อาจยังขาดองค์ความรู้และทักษะในการอนุรักษ์ ตามหลักวิชาการ ดังนั้น หากสถาบันสงฆ์ เช่น เครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะ แสดงบทบาท เข้ามาสนับสนุนองค์กรของรัฐ ในการจัดตั้งหน่วยงานอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเอกสารโบราณ จะเหมาะสมและควรแก่การชื่นชมเป็นอย่างยิ่ง เพราะเท่าที่ทราบ ท่าน อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และวิทยาเขตหลายแห่ง ก็ให้ความสำคัญแก่การ จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานภายในวัดของท่านซึ่งจัดทำได้ดี และได้รับความสนับสนุนจากบุคคลในองค์กรต่างๆ มากมาย พระสงฆ์เป็นที่เคารพศรัทธา มีบารมี และเป็นผู้นำชุมชนได้ดี หากจะได้แสดงบทบาทเป็น ผู้นำส่วนราชการและประชาชนในการดูแล ส่งเสริม คุ้มครอง และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่ง ส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องพระพุทธศาสนา หากกระทำได้จะเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง

๔. ผศ.ชอบ สีสวนโคก อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และเคยปฏิบัติงานด้านศิลปวัฒนธรรมในหน่วยงานของมหาวิทยาลัยขอนแก่นมาก่อน มาเข้าประชุมสัมมนา ในฐานะผู้แทนของพระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร. รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น รายงานว่า ประสบการณ์ที่เคยปฏิบัติงานในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้รวบรวมจัดเก็บเอกสารโบราณ โดยเฉพาะวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานไว้เป็นจำนวนมากอยู่ในรูปภาษาธรรมอีสาน, อักษรขอม, ไทยน้อย ซึ่งนับวันแต่คนรุ่นใหม่จะไม่เข้าใจและขาดแคลนผู้รู้่านออก แปลได้ในอนาคต ความจริงเอกสารโบราณเหล่านี้ยังมีอีกมากมาย โดยเฉพาะตามวัดวาอารามต่างๆ เฉพาะอย่างยิ่ง พระอารามหลวง พระสงฆ์รักและหวงแหน แต่การจัดเก็บยังไม่รัดกุมดีพอ เสี่ยงต่อการชำรุดเสียหายได้ง่าย ข้อสำคัญมิได้มีการอ่านถ่ายถอด แปล และจัดพิมพ์เผยแพร่ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยต่างๆ มีทั้งที่เข้ามาขอสำรวจ หรือขอถ่ายทำสำเนาไปจัดเก็บ แต่กำลังเจ้าหน้าที่มีน้อย และยังขาดผู้มีความรู้ภาษาโบราณ จึงดำเนินการได้ไม่เต็มที่ อนึ่ง ในฐานะผู้แทนของท่านรองอธิบดี วิทยาเขตขอนแก่น ใครจะได้เห็นแมงงานคือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในส่วนการกำหนดนโยบายและแผนการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะการอนุรักษ์เอกสารโบราณ และหากเป็นไปได้ ควรเตรียมการเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาพุทธศิลป์ หรือวิชาอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ซึ่งในปัจจุบันก็มีการเปิดทำการสอนบ้างแล้วในระดับปริญญาตรี ทั้งที่วิทยาเขตเชียงใหม่ และวิทยาเขตขอนแก่น หากความร่วมมือกับกระทรวงวัฒนธรรมและมหาวิทยาลัยศิลปากร ต่อยอดเปิดหลักสูตรการสอนถึงระดับบัณฑิตศึกษา คือปริญญาโทและเอก ก็จะเป็นคุณูปการและทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะองค์กรสงฆ์มีความพร้อมมากในหลายๆ ด้าน ทั้งวิทยาเขตต่างๆ ก็ยินดีเสนองานของแม่ข่ายมหาวิทยาลัยในส่วนกลางอย่างเต็มที่ จึงขอเสนอที่คณะสนับสนุนข้อนี้ไว้กับคณะผู้วิจัยด้วย

๕. พระครูธรรมสารสุเมธ, ดร. ผู้อำนวยการโรงเรียนการกุศลวัดหนองแวง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งให้ความร่วมมือในการอำนวยความสะดวกสถานที่จัดประชุมครั้งนี้ และทำหน้าที่ประธานที่ประชุม โดยกล่าวสรุปว่า คณะสงฆ์และชาวบ้านทั่วไปมีความสำนึกกับผิดชอบในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่นมากกว่าแต่ก่อน เพราะมีการออกสื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะทางภาคอีสาน ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมของคนโบราณอีสาน มีแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดีมานับพันพันปี มีศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง มีภาษา และภูมิปัญญาอันสูงส่ง ไม่แพ้ภาคไหนหรือชาติใดในโลก ในยุคโลกาภิวัตน์ทุกวันนี้ การให้การศึกษาแก่เยาวชน เผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนทุกระดับชั้น เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น อย่างเช่นที่โรงเรียนการกุศลวัดหนองแวงกระทำอยู่ ไม่ใช่ให้เฉพาะความรู้ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการตามลำดับชั้น แต่เน้นการอบรมคุณธรรม จริยธรรม ความเชิดชูชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม มีจิตอาสาสาธารณะ จึงเห็นว่าการดำเนินนโยบายและแผนพัฒนาใดๆ ควรพุ่งเป้าไปที่สถานศึกษาทุกระดับด้วย โดยเฉพาะระดับประถมและมัธยมศึกษาของเรา ควรปลูกจิตสำนึกให้แก่เยาวชนของเราเสียแต่แรก ดังนั้น กระทรวงวัฒนธรรมควรมีมือกับกระทรวงศึกษาธิการ จัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งก็ขยายจากคุณธรรม ๑๒ ประการ ที่นายกรัฐมนตรีหัวหน้า คสช. ประกาศให้สำหรับเยาวชนเท่านั้น คือทำให้เป็นระบบทำอย่างจริงจัง ต่อเนื่อง จึงจะได้ผลดี ในส่วนของสถาบันการศึกษาของสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีเครือข่ายมากทั่วประเทศ หากจะจัดศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ หรือเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาที่ว่าในระดับบัณฑิตศึกษา ก็คงจะเกิดประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองเป็นอย่างมาก เพราะแม้แต่ท่านเอง ซึ่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน ก็สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ปริญญาโทนั้นก็สำเร็จจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น พระสงฆ์และพระสังฆาธิการในเขตภาคอีสานส่วนใหญ่ เป็นศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งจากส่วนกลางและในวิทยาเขตต่างจังหวัด ความพร้อมและความรู้ของท่านมีในระดับสูง เพียงแต่เพิ่มศักยภาพความรู้เฉพาะทางด้านวิชาการอนุรักษ์ ท่านจะเป็นกำลังสำคัญและเป็นผู้นำชาวบ้านในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของไทยอย่างดียิ่งทีเดียว

สรุปผลจากการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ณ โรงเรียนการกุศลวัดหนองแวง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ในภาพรวมมีดังนี้

๑. ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เรียกทั่วไปว่าภาคอีสานนั้น ไม่ว่าจะเป็ภาคอีสานตอนบน ซึ่งมีศูนย์กลางที่จังหวัดขอนแก่น และอีสานตอนล่าง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา นั้น อุดมไปด้วยแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี บางแห่งมีอายุหลายหมื่นปี เช่นแหล่งไดโนเสาร์ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ แหล่งก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง อุดรธานี มีอายุ ๖,๐๐๐ ปีลงมา ดินแดนภาคอีสานเคยเป็นที่อยู่ของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคหิน ยุคโลหะ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เพราะฉะนั้นจึงเป็นอารยธรรมมาแต่อดีต ซากโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ วรรณกรรม มุขปาฐะ และวรรณกรรมพื้นเมือง ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ล้วนมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์หวงแหน โดยเฉพาะโดยบุคคลท้องถิ่นนั้นๆ

๒. มรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ นับวันแต่จะทรุดโทรมไปตามกาลเวลา โดยเฉพาะเอกสารโบราณ มีใบลานและสมุดข่อย กระจกสา เป็นต้น แม้แต่ศิลาจารึกใบเสมามากขาดการดูแลเอาใจใส่คืออนุรักษ์อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ วันหนึ่งก็จะสูญสลายเสื่อมไปตามกาลเวลา หรือการทำลายของผู้ครอบครองโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งหากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ก็น่าเสียดายยิ่ง หากไม่มีมาตรการมาป้องกันและอนุรักษ์ไว้เสียแต่บัดนี้

๓. ส่วนราชการโดยกระทรวงวัฒนธรรม แม้จะมีหน่วยงาน ๒ แห่งรองรับปฏิบัติตามนโยบายและภารกิจหน้าที่ คือกรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม แต่ก็ขาดอัตรากำลังบุคลากรและงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ ทำให้เกิดความล่าช้าและปฏิบัติหน้าที่ไม่สำเร็จตามพันธกิจ เพราะมีเขตพื้นที่ที่ต้องรับผิดชอบมาก อย่างเช่น สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น มีเขตรับผิดชอบภาคอีสานตอนบนถึง ๗ จังหวัด แต่มีอัตรากำลังประจำอยู่ไม่ถึง ๒๐ คน

๓. หากองค์กรสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็มหาเถรสมาคม หรือเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เข้ามากำหนดนโยบาย แผนปฏิบัติการ และดำเนินการด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา ก็จะเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะเป็นองค์กรใหญ่ มีเครือข่ายมาก มีบุคลากรทรงภูมิรู้หลายด้าน หากได้รับการอบรมเพิ่มเติมด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเอกสารโบราณที่ส่วนใหญ่เป็นจารึกข้อธรรมเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ก็จะสามารถเหมาะสมอย่างยิ่ง

๔. ในทางปฏิบัติ น่าจะเริ่มที่การทำ ความเข้าใจ (MOU) กับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง คือกระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงศึกษาธิการ จัดตั้งศูนย์ประสานงานในการอนุรักษ์มรดก วัฒนธรรม ซึ่งในระยะเริ่มแรก อาจจัดโครงการอบรมแก่พระสงฆ์ฆาธิการก่อน ต่อไปจึงขยายการเปิด หลักสูตรการเรียนการสอนจนถึงระดับบัณฑิตศึกษา ซึ่งอาจร่วมมือกับมหาวิทยาลัยศิลปากร หรือ กระทรวงศึกษาธิการ จัดการเรียนการสอนวิชาการอนุรักษ์เริ่มแต่ระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป มหาวิทยาลัยควรจะมีแม่ข่ายดำเนินการ และเชื่อว่าจักได้รับความเห็นชอบและสนับสนุนจากรัฐบาลและคณะสงฆ์เป็นอย่างดี

พระครูธรรมสารสุมนต์, ดร. ทำหน้าที่ประธานที่ประชุมสัมมนา ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย (จากซ้ายไปขวา) นายทศพร ศรีสมาน ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น, นายธรรมบุญ โพธิ์จันทร์ วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, ผศ.ชอบ ดีสวนโคก อดีตอาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี, ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, นางสาวพัชราภรณ์ สุวรรณะ และ นางสาวกชกร พาณิชย์ พิพิธภัณฑ์พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น

สนทนากันภายหลังเลิกการประชุมสัมมนา

สนทนากับอาจารย์ ๒ ท่าน แห่งโรงเรียนการกุศลวัดหนองแขง

ปรึกษาหารือกับ รศ.อุดม บัวศรี อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น และปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรของวิทยาเขตขอนแก่น

๔.๕ สรุปความ

แนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของประเทศไทย : ข้อเสนอแนะจากการประชุมสัมมนา ๔ ภาค โดยมีการจัดรวม ๔ ครั้งในภาคต่างๆ ดังนี้

ครั้งที่ ๑ กลุ่มภาคใต้ จัดขึ้น ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช เมื่อวันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ครั้งที่ ๒ กลุ่มภาคกลาง จัดขึ้น ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ครั้งที่ ๓ กลุ่มภาคเหนือ จัดขึ้น ณ ห้องประชุมโรงเรียนธรรมราชาศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ครั้งที่ ๔ กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดขึ้น ณ ห้องประชุมโรงเรียนการกุศลวัดหนองแวง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ผู้เข้าร่วมประชุม และหรือผู้ที่ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วยรองอธิการบดี หรือผู้แทนรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัฒนธรรมจังหวัดหรือผู้แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรเขตหรือผู้แทน ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสาขาจังหวัดหรือผู้แทน ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขาจังหวัดหรือผู้แทน โดยรวมผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนามี ๓ กลุ่ม คือผู้แทนเครือข่ายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กระทรวงวัฒนธรรม และพระสงฆ์ฆาติการตัวแทนในเขตพื้นที่ และคณะผู้วิจัย ๒-๓ คน ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาแต่ละครั้ง ๕-๘ คน มีรายงานผลการประชุมสัมมนาแต่ละครั้ง ดังสรุปไว้แล้ว

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า แต่ละภาคมีข้อเท็จจริงแตกต่างกันบ้างตามลักษณะท้องถิ่น เช่นในด้านโบราณสถาน ภาคกลางเป็นที่ราบโล่งแจ้ง อยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานคร และเป็นเมืองหลวงเก่าคือกรุงศรีอยุธยา ซากโบราณสถานทั้งวังและวัดอยู่บริเวณใกล้กัน โดยเฉพาะในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นอย่างดี ไม่เป็นที่ปิดบัง ยากที่คนร้ายจะเข้าไปลักลอบขุดค้นอีกได้ อีกทั้งพระสงฆ์ก็ตระหนักในการอนุรักษ์ดี จึงไม่มีปัญหาในการประสานงานมากนัก แต่ในภาคอื่นๆ เช่นภาคใต้และภาคเหนือมีขอบเขตกว้างขวางมาก เจ้าหน้าที่ดูแลไม่ทั่วถึง ทั้งงบประมาณของราชการมีจำกัด จึงมีปัญหาในการดำเนินงาน ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โบราณสถานส่วนใหญ่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี ได้รับการเอาใจใส่อนุรักษ์มาช้านานพอสมควร โบราณสถานยังเข้าถึงได้ง่าย และประชาชนให้ความร่วมมือค่อนข้างดี ในด้านโบราณวัตถุและเอกสารโบราณ ทุกภาคตกอยู่ในสภาวะคล้ายคลึงกัน คือน่าเป็นห่วงในการจัดเก็บรักษา โดยเฉพาะเอกสารโบราณ ขาดนักภาษาโบราณมาช่วยถ่ายถอด แปล ตรวางชำระ และจัดพิมพ์เผยแพร่

ผลการประชุมสัมมนาโดยสรุปรวมทั้ง ๔ กลุ่มใน ๔ ภาค

๑. ดินแดนที่เป็นพื้นที่ประเทศไทยทุกวันนี้ ในอดีตเคยเป็นถิ่นที่อยู่ของคนหลากหลายเผ่าพันธุ์ มีความเชื่อในลัทธิศาสนาต่างยุคต่างสมัยกัน และได้รังสรรค์เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ตลอดจนสิ่งที่เคารพนับถือ ทั้งที่อยู่อาศัย สถานสิ่งก่อสร้างอันแสดงถึงความเจริญทางด้านอารยธรรมและวัฒนธรรมแตกต่างกันไป แต่ละยุคแต่ละสมัยในแต่ละท้องถิ่น ซึ่ง ณ วันนี้หลายส่วนหลายสิ่งหลายพื้นที่ยังปรากฏร่องรอยอารยธรรมให้เห็นอยู่ โดยเฉพาะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ตลอดจนสิ่งบันทึกภูมิปัญญาที่เห็นได้จากรูปลักษณะของศิลาจารึก คัมภีร์ โบราณ สมุดข่อย อิฐ หรือ แผ่นผ้า สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่า ของท้องถิ่น ของประเทศชาติ และแม้แต่ของศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา

๒. โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ส่วนใหญ่อยู่ในความควบคุมดูแลของกรมศิลปากร โดยเฉพาะโบราณสถาน ซึ่งมีทั้งอยู่ในเขตวัดร้าง ที่รกร้างครอบครองของเอกชน และกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้ ส่วนโบราณวัตถุอยู่ภายในพิพิธภัณฑสถานที่จัดแสดงไว้ถือว่ามียุทธศาสตร์น้อย เมื่อเทียบกับที่ตั้งอยู่ในกรรมสิทธิ์ครอบครองของเอกชน และยังมีการซื้อขายเปลี่ยนมือกันไปมาในฐานะสิ่งมีค่า มีผู้สนใจเก็บรักษาแม้แต่ชาวต่างประเทศ โบราณวัตถุขนาดเล็กที่เรียกว่า พระพิมพ์หรือพระเครื่องจึงควบคุมได้ยาก ยกเว้นพระพุทธรูปขนาดใหญ่หน้าตัก ๑๘ นิ้วขึ้นไป ดังเช่นพระแก้วมรกต และพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคูเมืองอื่นๆ ซึ่งกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้ โบราณวัตถุเหล่านี้อยู่ในความครอบครองดูแลของพระสงฆ์คือวัดวาอารามต่างๆ และของเอกชนมีเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ในส่วนเอกสารโบราณอาจอยู่ในรูปของใบลาน ซึ่งเป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา สมุดข่อยซึ่งเป็นตำราและวรรณคดีต่างๆ ตลอดจนกระดาษสาและใบบอก ที่มีรวบรวมไว้ในหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางมีมากที่สุดกว่า ๒,๐๐๐,๐๐๐ ชิ้น ซึ่งการอนุรักษ์อย่างถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ มีการปริวรรต ถ่ายถอด อ่าน แปล ศึกษาวิเคราะห์ จัดพิมพ์เผยแพร่ออกมาเป็นประจำ แต่ก็เพียงส่วนน้อย เพราะกำลังบุคลากรที่มีพื้นภาษาโบราณและภูมิรู้ทางพระพุทธศาสนาหรือโบราณคดีมีน้อย ส่วนในหอสมุดแห่งชาติสาขาต่างจังหวัดเท่าที่ปรากฏรวบรวมไว้มีน้อยมากเทียบกับที่จัดเก็บอยู่ในวัดวาอารามต่างๆ เอกสารโบราณเหล่านี้ควรที่จะได้รับการดูแลรักษาอย่างถูกวิธี เพราะวัสดุที่ใช้ไม่คงทน ชำรุดเสียหายได้ง่าย จากสภาพดินฟ้าอากาศและการจัดเก็บรักษาอย่างผิดวิธี

๓. หน่วยงานของรัฐ แม้จะมีหน้าที่ดูแลรักษาโดยตรงเช่นกรมศิลปากร แต่หน่วยงานสาขาและกำลังคนมีจำกัด ทำให้ควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง เกิดความล่าช้า ไม่ทันการณ์ เมื่อมีกรณีฉุกเฉินเกิดขึ้น เช่นเกิดภัยธรรมชาติ หรือเกิดการขุดค้นพบโบราณวัตถุใหม่ๆ ชาวบ้านมักไม่ให้ความเชื่อถือไว้วางใจ ไม่ค่อยให้ความร่วมมือ ซึ่งก็รวมทั้งพระสงฆ์และผู้นำชุมชนในที่หลายๆ แห่งด้วย ข้อสำคัญที่คณะสงฆ์รังเกียจเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร คือข้อครหาว่าจะใช้อำนาจยึดของวัดไปโดยพลการ และอาจถูกจับแจ้งข้อหาครอบครองโบราณวัตถุอย่างผิดกฎหมาย ซึ่งเกิดจากความไม่เข้าใจกฎหมาย ไม่เข้าใจกัน ไม่ทราบขั้นตอนการปฏิบัติของกันและกัน บางแห่งกลายเป็นอริกันไปก็มี ปัญหาเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงานของทุกฝ่าย ไม่เป็นผลดีต่อชาติบ้านเมืองและพระศาสนา จึงควรที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและรับผิดชอบต้องช่วยกันหาหนทางออก ร่วมกันพิจารณาแก้ปัญหา แทนที่จะต่างคนต่างคิดต่างคนต่าง

ทำ หากได้หันหน้าเข้าหากัน ร่วมคิดร่วมกันวางแผน ร่วมกันสนับสนุน ร่วมกันทำ ทุกอย่างน่าจะ เป็นไปได้อย่างราบรื่น

๔. การส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติเป็นงานใหญ่ สามฝ่ายที่น่าจะต้องมา ทำงานร่วมมือกันได้แก่ หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของสงฆ์ และท้องถิ่นชุมชน ทั้งนี้ มติที่ ประชุมสัมมนาทุกแห่งเห็นพ้องต้องกันว่าหน่วยงานทั้ง ๓ แห่ง ดังกล่าวมีอยู่แล้วโดยครบถ้วน ขาดแต่ การประสานงานร่วมมือกัน หน่วยงานที่เหมาะสมที่สุดควรจะแสดงบทบาทเป็นแกนนำ ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพราะมีเครือข่ายถึง ๗๑ แห่งทั่วประเทศและใน ต่างประเทศ มีศิษย์เก่าและนิสิตปัจจุบันเป็นพระสังฆาธิการเป็นจำนวนมาก และพระสังฆาธิการ เหล่านี้เป็นพระเถระผู้ใหญ่ก็มาก เป็นเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เป็นเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ได้ทำงานเพื่อพระศาสนามาช้านาน เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชน สามารถเป็นผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติได้ดี แต่ทั้งนี้ต้องมีองค์การสูงสุดของสงฆ์ คือมหาเถรสมาคม (ม.ส.) เป็นผู้ออกกฎระเบียบปฏิบัติไว้ให้ชัดเจน ทั้งในด้านนโยบายและแผน เพื่อ พระสังฆาธิการทั่วประเทศจะได้ยึดถือปฏิบัติได้ในแนวทางเดียวกัน หรือเป็นการปฏิบัติกิจพระศาสนา ไปด้วย อย่างไรก็ตาม ยังมองเห็นว่าในสภาพปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มี เครือข่ายและศักยภาพเพียงพอ หากผู้บริหารคิดจะดำเนินการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย ขึ้นโดยร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ คือกระทรวงวัฒนธรรม โดยมีหน่วยงาน ๒ หน่วยงาน คือกรม ศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรมสนองงาน

๕. ศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่จะจัดตั้งขึ้น ซึ่งอาจจะเรียกชื่อเป็นอย่างอื่นหรือมี รูปแบบการบริหารจัดการอย่างไร ควรที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับหน่วยงานรัฐที่ จะเข้าร่วมมือสนับสนุนจะได้ตั้งคณะกรรมการร่วมกันพิจารณา กำหนดนโยบาย แผน และขั้นตอน การปฏิบัติงาน และควรจัดตั้งหน่วยงานระดับกอง มีบุคลากรปฏิบัติงานประจำ กำหนดพันธกิจหน้าที่ รับผิดชอบให้ชัดเจน และต้องมียุทธศาสตร์ที่เพียงพอ อย่างต่อเนื่องด้วย ภารกิจระดับต้นที่สุดของ หน่วยงานนี้คือ จัดโครงการอบรมพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ ขยาย เครือข่ายให้ครอบคลุมถึงองค์กรและชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งจัดฝึกอบรมอาสาสมัครขึ้นในท้องถิ่นต่างๆ ด้วย โครงการเร่งด่วนเฉพาะหน้าคือ โครงการอนุรักษ์เอกสารโบราณ มีการดูแลรักษา ทำความสะอาด จัดเก็บอย่างถูกวิธีทางวิทยาศาสตร์ ขึ้นต่อไปให้มีการลงทะเบียน ปรีวรรต ถ่ายถอด แพล ศึกษาวិเคราะห์ จัดกรรมวิธีข้อมูลลงบันทึกในแบบดิจิทัลเพื่อการเผยแพร่องค์ความรู้ต่อไป งานเหล่านี้เป็นงานใหญ่ เป็นงานหนัก จำเป็นต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้เฉพาะด้าน ทั้งมีใจรักเป็นจำนวนมาก และ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีเครือข่ายงานน่าจะสามารถทำงานได้ดี

พระธาตุเจดีย์ วัดธาตุ (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดและกระบวนการเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

การพัฒนาประเทศตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และเร่งรัดการผลิตเพื่อส่งออก มีความต้องการจะให้ประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ประชาชนมีการจับจ่ายใช้สอยเกินความจำเป็น มีการชื่นชมและรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ซึ่งวัฒนธรรมตะวันตกมีหลายสิ่งที่มีความแตกต่างกับวัฒนธรรมท้องถิ่นวัฒนธรรมไทยมาก จึงส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนในชนบท ในสังคมไทยปัจจุบันจะละเลยด้านศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย อีกทั้งมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคมเห็นแก่ตัวมากขึ้น สังคมที่ดำเนินไปอย่างอบอุ่นเอื้ออาทรค่อยๆ ลดน้อยลงไปทุกที

ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาเป็นทุนของสังคมที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาสังคม และเศรษฐกิจได้ หากเราได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านี้และไม่ละเลยวัฒนธรรม (Culture) โดยสรุปหมายถึง ความดี ความงาม ความเจริญในชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏเป็นรูปต่างๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะวิทยาการ ความเชื่อ การศาสนา เป็นต้น และได้ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหลังต่อๆ ไปจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมที่ได้สั่งสม เลือกรสร ปรับปรุง แก้ไข ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม ใช้เป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันของสังคม

วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง สร้างสรรค์ให้เจริญงอกงามโดยสืบทอดจากมรดกวัฒนธรรมในอดีต หรืออาจจะรับเอาสิ่งที่เผยแพร่จากสังคมอื่นๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม และทำให้สมาชิกยอมรับ เกิดความนิยม และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ จะต้องไม่ทิ้งเอกลักษณ์ประจำชาติของตนไว้เพื่อเป็นศักดิ์ศรีของคนทั้งชาติ นอกจากนี้วัฒนธรรมยังใช้เป็นเครื่องมือในการยึดโยง หล่อหลอมให้คนในชาติมีความรักความสามัคคีต่อกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงของชาติ ดังนั้น จึงมีผู้รู้บางท่านกล่าวถึงวัฒนธรรมว่า นอกจากเป็นเครื่องบ่งบอกความเจริญแล้วยังแสดงถึง **เอกลักษณ์** ของชาติอีกด้วย ในบรรดาชาติที่เจริญแล้วทั้งหลายจึงมีความภาคภูมิใจและช่วยกันป้องกันรักษาวัฒนธรรมของชาติเอาไว้ ซึ่งเป็นการรักษาความมั่นคงของชาติทางหนึ่ง ในความมั่นคงหลัก ๓ ประการ คือ ความมั่นคงทางทหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางวัฒนธรรม

การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาเกิดจากการดำรงชีวิตของมนุษย์ ที่จะเอาชนะสิ่งแวดล้อมและอุปสรรค มนุษย์ได้ใช้ประสบการณ์การคิดค้น ทดลอง และประดิษฐ์ สร้างสรรค์ให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น เช่น การทำมาหากิน การเกษตร การผลิตอาหาร การประกอบอาหาร การปลูกเรือน การก่อสร้าง การทอ การตัดเย็บเครื่องนุ่งห่ม การประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องใช้ การแพทย์ การรักษาโรค การผลิตยา

การต่อสู้ การป้องกันตัว เป็นต้น ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีมีการถ่ายทอดและผสมผสานตลอดเวลา ไม่มีชาติไหนที่มีภูมิปัญญาของตนเองโดยปราศจากการรับภูมิปัญญาอื่น ภูมิปัญญาไทยมีส่วนผสมผสานของขอม ลาว มอญ พม่า และมลายู ภูมิปัญญาของชาติตะวันตกมีภูมิปัญญาของกรีก โรมัน จีน อาหรับ เป็นต้น รวมอยู่ด้วย ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีเป็นความรู้ที่สืบทอดต่อกันมา และต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาอยู่ตลอดเวลาตามสภาพของสภาวะแวดล้อม เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความปลอดภัย ความเป็นอยู่ที่ดี สุขกายสุขใจ เช่น สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นความงาม ด้วยการก่อสร้าง อาคารสถาปัตยกรรม และตกแต่งด้วยศิลปะที่วิจิตร มีการวางผัง อาคารที่อยู่อาศัย วัดวาอาราม ปราสาทพระราชวังต่างๆ เป็นต้น ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรม วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๒ ยุค คือ

๑. มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วยสิ่งสร้างสรรค์ของคนในอดีต ซึ่งมีรูปแบบ (Tangible) เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง และที่เป็น **นามธรรม (Intangible)** ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา ศีลธรรมจริยธรรม สุนทรียศาสตร์ทางด้านภาษา คติ ความเชื่อ ซึ่งอาจจะทำให้สร้างสรรค์เป็นรูปธรรมในรูปแบบของ **ศาสนสถาน** เป็นต้น มรดกทางวัฒนธรรมประกอบด้วย มรดกยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์ มรดกทางศิลปวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. อนุสรณ์สถาน หรือโบราณสถาน (Monuments)
๒. เครื่องมือ เครื่องใช้ในการดำรงชีวิต และศิลปกรรม (Artifacts)
๓. ภาษา จารึก ตำนาน คำบอกเล่า จดหมายเหตุ (Epigraphy)

๒. วัฒนธรรมร่วมสมัย (Living Culture)

วัฒนธรรมมีการพัฒนาตามสภาพแวดล้อมของสังคม ผสมผสานไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เพื่อให้ได้อย่างเหมาะสม ด้วยรูปแบบของการดำรงชีพ การมีศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว การมีเสถียรภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ไม่ถูกครอบงำหรือรบกวนอิทธิพลจากชาติอื่น มีศิลปวัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ สร้างสรรค์ศิลปะ พัฒนาบ้านเมืองให้สวยงาม เป็นที่เชิดชู ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

๑. การดำรงชีวิต (Cultural Life) ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค
๒. การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม (Social) ได้แก่ รูปแบบของครอบครัว เครือญาติ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การมีกฎหมาย กติกาของสังคม มีกฎหมาย
๓. ศาสนาและจริยธรรม (Religion) คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ค่านิยม
๔. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic) เอกลักษณ์ของความงามที่แสดงออกทั้งการก่อสร้าง สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ดนตรี เพลง นาฏศิลป์
๕. ภาษาและวรรณกรรม (Language) ได้แก่ การพูด การอ่าน การเขียน การศึกษา กริยา มารยาท (ภาษากาย)

การรักษาอมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นความมั่นคงของชาติดังกล่าวมาแล้ว ด้วยเหตุผลเพราะวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดชนชาติ ชุมชน สังคม และเผ่าพันธุ์มนุษย์ บ่งบอกถึงเอกลักษณ์และวิถีชีวิตของตนเอง บ่งบอกถึงรากเหง้า พื้นฐานของความเป็นชาติ สืบทอดจากบรรพบุรุษตั้งแต่อดีตกาล วัฒนธรรม เป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรีของความเป็นชาติ

มรดกทางวัฒนธรรม มีความสำคัญ มีคุณค่า ต้องอนุรักษ์ กล่าวโดยสรุป คือ

๑. มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชนชาติของเผ่าพันธุ์ท้องถิ่น

๒. มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติและความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นและของคนในชาติ ทำให้เกิดความรัก ห่วงแหน เห็นคุณค่า

๓. มรดกทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรู้สึก ความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ เป็นความมั่นคงของชาติ

๔. มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย (การดำเนินการทางวิชาการ) เพื่อการเผยแพร่ การสืบทอด และการนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต อันนำไปสู่การพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่ยั่งยืนต่อไป เช่น การประกอบอาหาร การถักทอผ้า การคิดประดิษฐ์ลายผ้า วิธีการตัดเย็บ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องเรือน การแพทย์ การผลิตยา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หากมีการเผยแพร่เป็นที่นิยมของชาวต่างประเทศ จะช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ แทนที่คนไทยจะบริโภควัฒนธรรมของชาติอื่นแต่ฝ่ายเดียว

การสงวนรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม

การสงวนรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมมีวิธีอนุรักษ์ดังนี้

๑. การป้องกันทางกฎหมาย (Protection) ป้องกันการถูกบุกรุก ป้องกันจากขโมย การถูกทำลาย รวมทั้งการป้องกันจากถูกทำลายโดยสภาพแวดล้อม

๒. การบำรุงรักษา (Preservation) หมายถึง การรักษาให้อยู่ในสภาพเดิมซึ่งใช้มาตรการดูแลตรวจตราอย่างสม่ำเสมอ บำรุงรักษาเป็นประจำ

๓. การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง การดำเนินการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อป้องกันการทำลายโดยธรรมชาติ เช่น การผูกพันเสื้อมสลาย

๔. การเสริมความมั่นคงทางวิศวกรรม (Consolidation) จะดำเนินการเมื่อมีความจำเป็นเท่านั้น เพื่อมิให้เกิดการทำลายเทคนิควิธีการดั้งเดิม

๕. การบูรณปฏิสังขรณ์ (Restoration) หมายถึง การทำให้กลับมาดีดังเดิม ให้กลับมามีคุณค่าที่ชัดเจน ช่วยให้เห็นลักษณะรูปร่างหรือรูปแบบดั้งเดิมดีกว่านั้น โดยวัสดุที่คงเหลืออยู่และสร้างรูปร่างที่สูญหายไปขึ้นมาใหม่

๖. การสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) หมายถึง การสร้างขึ้นมาใหม่อีกครั้ง โดยวัสดุกับใหม่หรือเก่า ด้วยเหตุผลความจำเป็นเนื่องจากของเดิมถูกทำลายด้วยภัยธรรมชาติ แผ่นดินไหว ไฟไหม้ หรือสงคราม นอกจากนี้ อาจจะมีมีความจำเป็นของการย้ายอาคาร โบราณสถาน ไปยังสถานที่ใหม่ เนื่องจากปัญหาน้ำท่วมและมลพิษต่างๆ เป็นต้น

๗. วิธีการซ่อมแบบ (Anastolysis) หมายถึง การจัดชิ้นส่วนของวัสดุก่อสร้างของเดิมให้กลับเข้าที่เดิม ซึ่งวัสดุเหล่านี้ได้รับการวิเคราะห์และวินิจฉัยอย่างถูกต้องแล้ว การจะใช้วัสดุใหม่เข้าเสริมจะใช้กรณีที่มีความจำเป็น เพื่อให้โครงสร้างอยู่ได้เท่านั้น

วิธีการบำรุงรักษา (Preservation) หมายถึง การรักษาให้คงสภาพเดิม ซึ่งหมายถึงการใช้มาตรการดูแล และตรวจตราสม่ำเสมอ บำรุงรักษาเป็นประจำ

แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการบำรุง รักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

๑. การป้องกันการบุกรุกทำลายจากน้ำมีอมมนุษย์ การขูดรื้อทำลาย การลักลอบ หรือบางครั้งอาจจะเป็นการถูกทำลายโดยไม่ได้ตั้งใจ

๒. การป้องกันภัยจากธรรมชาติ การทำความสะอาดไม่ให้มีหญ้าวัชพืช ตะไคร้ รา เป็นต้น การป้องกันการทำลายจากน้ำ น้ำฝน น้ำท่วม ฯลฯ

๓. การป้องกันไม่ให้เสื่อมสภาพ เช่น การชำรุดอันตรายและสูญหาย ซึ่งหมายถึงการเก็บรักษา โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในที่ที่มีอากาศถ่ายเทได้ดี ไม่อับชื้น ใบเสมาที่ทำจากหินทรายไม่นำไปปักไว้ในที่ดินที่มีสภาพเค็ม มีเกลือทำให้หินผุกร่อน

๔. การดำเนินการทางวิทยาศาสตร์ การใช้เคมีป้องกันความชื้นจากน้ำ การกำจัดแมลง และวัชพืช การป้องกันและกำจัดสนิมโลหะ การประสานเนื้อวัสดุ เช่น ปูนปั้นโบราณ การรักษาผนังกำแพงที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนัง

๕. การใช้สอยผิดประเภททำให้เกิดความเสียหาย การเอาของหนักไปเก็บไว้ในห้อง หรือตำแหน่งที่ไม่เหมาะสม การเอาตู้พระธรรมมาเป็นตู้กับข้าว เกิดความชื้นทำให้เสียหาย

แนวทางการปฏิบัติงานอนุรักษ์โบราณสถาน ได้กำหนดเป็น ๙ ขั้นตอน คือ

๑. การค้นคว้า รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น
๒. การสำรวจ ตรวจสอบสภาพทางกายภาพ
๓. งานโบราณคดีเพื่อการอนุรักษ์
๔. การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ และปัญหา
๕. การออกแบบ และประมาณการ
๖. การอนุรักษ์ และการควบคุมงาน
๗. การจัดทำรายงานการอนุรักษ์
๘. การดูแลรักษา
๙. การตรวจสอบ และประเมินผล

การดำเนินการของกรมศิลปากรตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดเป็น ๕ ขั้นตอน คือ

๑. การประกาศขึ้นทะเบียน เป็นกระบวนการทางกฎหมายที่จะสำรวจกำหนดขอบเขต ประเมินค่า และจัดลำดับความสำคัญ การประกาศขึ้นบัญชีโบราณสถาน เพื่อให้การคุ้มครอง

๒. การคุ้มครอง ตรวจสอบ เป็นกระบวนการควบคุมโบราณสถานที่ยื่นทะเบียน ห้ามแก้ไขตัดแปลง หรือทำให้เกิดความเสียหาย

๓. การบูรณะซ่อมแซม เป็นการกระบวนกรทางเทคนิคที่จะรักษาคุณค่าและความเป็นของแท้ดั้งเดิม (ประกอบด้วยปัจจัย ๔ ประการ คือ วัสดุ ช่างฝีมือ รูปแบบ และสภาพแวดล้อม)

๔. การซ่อมบำรุงให้คงสภาพของโบราณสถานและสิ่งแวดล้อม ปลอดภัยจากการกระทำของคนและธรรมชาติ

๕. การบริการ เพื่อเป็นแหล่งให้ความรู้ และแหล่งท่องเที่ยว

๕.๑.๒ นโยบายและกลไกของรัฐในด้านการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

๑. นโยบายของรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ตามมาตรา ๔๓ กำหนดให้บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ (๑) อนุรักษ์ พื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงาม ทั้งของท้องถิ่นและของชาติ และ (๒) จัดการบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

ในมาตรา ๕๐ บัญญัติให้ทุกคนมีหน้าที่ตามข้อ (๑) พิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (๒) ป้องกันประเทศ พิทักษ์ รักษาเกียรติภูมิ ผลประโยชน์ของชาติ และสาธารณสมบัติของแผ่นดิน รวมทั้งความร่วมมือในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

ในมาตรา ๖๗ รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาได้เป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริม และสนับสนุนการศึกษา และการเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา ไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการหรือกลไกดังกล่าวด้วย

อนึ่ง ในหมวด ๖ แนวนโยบายแห่งรัฐ มาตรา ๖๔ บัญญัติให้รัฐจัดให้มียุทธศาสตร์การพัฒนาชาติเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศ ในการนี้รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๗๙) โดยมีเป้าหมายเพื่อร่วมมือกันขับเคลื่อนประเทศให้ก้าวไปสู่สังคมที่พัฒนาอย่างยั่งยืน มีข้อที่ ๑ ใน ๔ ข้อ ที่ต้องการให้คนไทยมีความร่วมมือทั้งกายใจ สติปัญญา มีทักษะในการวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล การเรียนรู้ตลอดชีวิต มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึก วัฒนธรรมที่ดีงาม รู้คุณค่าความเป็นไทย และมีความรับผิดชอบ เป็นรากฐานที่มั่นคงของชุมชน รักชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์ อนึ่ง ในยุทธศาสตร์ ๖ ข้อนั้น ข้อที่ ๔ การสร้างความเข้มแข็งของสถาบันสังคมและทุนทางวัฒนธรรมและความเข้มแข็งของชุมชน โดยการฟื้นฟูบทบาทสถาบันศาสนา การดำรงรักษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อเป็นฐานรากที่เข้มแข็งในสังคม ตลอดจนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ยังมีคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ได้นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทยว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุล หรือมีปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันในระหว่างมิติอันเป็นองค์ประกอบที่จะทำให้ชีวิตอยู่ดี มีสุข คือทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม จิตใจ รวมทั้ง

ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทั้งต่อคนในรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นอนาคตเอง คณะกรรมการยุคนี้ยังมีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบายแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ทั้งยังกำกับการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐให้เป็นไปตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลจากการประกาศยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ส่งผลให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต้องปรับปรุงแผนพัฒนาไปตามกรอบแผนยุทธศาสตร์ชาติ ทั้งแผนระยะยาว แผนระยะสั้นคือ ๕ ปี และแผนระยะยาวตลอด ๒๐ ปี เฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔) ต้องกำหนดประเด็นเรื่องการสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและความเข้มแข็งของชุมชน โดยการปลูกฝังระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ไว้ในแผนพัฒนาฯ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวไว้ด้วย ดังจะเห็นได้จากยุทธศาสตร์ที่ ๑ การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์

นโยบายของรัฐดังกล่าว เป็นผลให้สถาบันวิจัยยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต้องจัดทำแผนแม่บทการวิจัย ให้สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ และแผนการวิจัยแห่งชาติฉบับที่ ๙ โดยกำหนดยุทธศาสตร์ ๖ ข้อและข้อที่ ๑ การวิจัยเพื่อพันธกิจมหาวิทยาลัย โดยมีเป้าประสงค์ข้อ ๔ ที่ระบุ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยไว้ด้วย

จะเห็นได้ว่า นโยบายการพัฒนาประเทศในทุกด้าน รวมทั้งการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติมีกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ในยุทธศาสตร์ ๒๐ ปี ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ตลอดจนแผนแม่บทการวิจัยแห่งชาติเฉพาะที่ ๙ และแผนแม่บทการวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ไว้ด้วย

๒. กลไกของรัฐ ในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ ได้แยกออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรก คือกฎหมายและระเบียบปฏิบัติที่ตราขึ้นโดยรัฐหรือองค์กรของรัฐ มีกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม และหรือกรมศิลปากร เป็นต้น ที่มีผลทางกฎหมายให้ต้องปฏิบัติตาม ส่วนที่สอง คือองค์กรหรือหน่วยงานของรัฐหรือท้องถิ่นที่เป็นผู้ปฏิบัติ ซึ่งก็หมายถึงว่าหน่วยงานหรือองค์กรเหล่านี้ ปฏิบัติตามกฎหมายและข้อกำหนดต่างๆ ตามนโยบายของรัฐ จากหน่วยใหญ่ที่สุดคือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ ลงมาถึงนโยบายรัฐบาล ยุทธศาสตร์แห่งชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตลอดจนแผนแม่บทหน่วยงานต่างๆ ในที่นี้คือเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่สืบเนื่องตกทอดมาช้านาน

เมื่อว่าถึงกลไก ผู้ปฏิบัติภารกิจนี้จะเป็นอำนาจหน้าที่ของกรมศิลปากรเป็นด้านหลัก

ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่ประชาชนคนไทยยกย่อง เทิดทูนไว้สูงสุด กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ปฏิบัติงานเพื่อสถาบันทั้งสามสถาบัน

งานในกรมศิลปากร อาจจัดเป็นหมวดหมู่ตามภารกิจที่ปฏิบัติได้เป็น ๔ หมวดหมู่

๑. งานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยมีสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๒. งานด้านเอกสารหนังสือ มีสำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๓. งานด้านศิลปกรรม ได้แก่ งานประติมากรรม ด้านจิตรกรรม ได้แก่ งานช่างสิบหมู่ งานสถาปัตยกรรม มีสำนักสถาปัตยกรรม เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ

๔. งานด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ นอกจากนี้จากงานหลักทั้ง ๔ หมวดแล้ว กรมศิลปากรยังมีหน้าที่ถ่ายทอดเพื่อให้สมบัติวัฒนธรรมด้านนี้คงอยู่ตลอดไป โดยสถานศึกษาในสังกัด ได้แก่ วิทยาลัยนาฏศิลป์ วิทยาลัยช่างศิลป์ และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

การดำเนินการด้านการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ

กรมศิลปากร มีบทบาทหน้าที่ภารกิจสำคัญในการดูแลทำนุบำรุงอนุรักษ์ สืบสานและสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรม โดยได้วางแนวทางการดำเนินการไว้ดังนี้

๑. การรักษาและอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม

๑.๑ ดำเนินการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย หลักฐานทางโบราณคดีเพื่อพัฒนางานด้านโบราณคดี ด้านพิพิธภัณฑ์และงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่เป็นมรดกของชาติ เพื่องานการอนุรักษ์จัดทำตำรา เอกสารคู่มือเพื่อการศึกษา และนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง และใช้เป็นหลักฐานในการอ้างอิง

๑.๒ ด้านเทคนิคการบูรณะอนุรักษ์สถาน โบราณสถาน และแหล่งโบราณคดี เพื่อให้ทรงคุณค่าทางศิลปะ และไม่สูญเสียหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิม กรมศิลปากรได้ดำเนินการวางแผนวิธีการเทคนิคและขั้นตอนในการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขา

๑.๓ ศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย โบราณวัตถุ ชิ้นส่วนของโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถาน เพื่อการอนุรักษ์ การซ่อม ตลอดจนการสงวนรักษาด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์

๑.๔ การสำรวจ ขุดค้น ขึ้นทะเบียน ควบคุม ดูแล รักษา อนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ การรวบรวม เก็บรักษา จัดทำทะเบียนหลักฐาน วิเคราะห์ ตรวจสอบพิสูจน์ ให้การศึกษา เผยแพร่ และจัดแสดงโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

๑.๕ การดำเนินการด้านกฎหมาย ซึ่งเป็นกลไกหรือเครื่องมือสำคัญในการคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยระเบียบประกาศและคำสั่งที่เกี่ยวข้อง

๒. การสืบสานและสืบทอดศิลปวัฒนธรรม

๒.๑ เร่งรัด ส่งเสริม สนับสนุน ปลูกฝัง สืบสานและเผยแพร่ แลกเปลี่ยนศิลปะ และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติอย่างต่อเนื่อง เช่น งานด้านสถาปัตยกรรม ด้านช่างศิลป์ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ประเพณี เป็นต้น เพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจของคนในชาติ

๒.๒ การประชาสัมพันธ์จะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องให้คนไทยทุกคนเห็นคุณค่า และเกิดความรู้สึกหวงแหนมรดกของชาติ และช่วยกันดูแลรักษา

๒.๓ การส่งเสริมภูมิปัญญาไทย การปลูกจิตสำนึกให้คนในชาติ ได้ตระหนักถึงการเรียนรู้ และเข้าใจวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย และนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา

๒.๔ พัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการให้มีเนื้อหาด้าน ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาไทย

๒.๕ ส่งเสริมการใช้ห้องสมุดเป็นแหล่งการศึกษา ค้นคว้า และเรียนรู้

๒.๖ พัฒนางานด้านพิพิธภัณฑ์ อุทยานประวัติศาสตร์ และแหล่งโบราณคดี ให้เป็นแหล่ง เรียนรู้ตลอดชีวิต

๒.๗ สนับสนุนให้สถาบันครอบครัว ชุมชน เอกชน มีส่วนร่วมในกิจกรรม

๓. การผลิตและพัฒนาบุคลากรด้านศิลปะและวัฒนธรรม

เป็นที่ทราบกันดีว่าทรัพยากรบุคคลมีส่วนสำคัญที่จะอนุรักษ์ รักษา คุ้มครอง และสืบ ทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ หากขาดซึ่งบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจ กรมศิลปากรก็ไมอาจที่ จะทำหน้าที่ให้ตรงจุดนี้ได้ ดังนั้น กรมศิลปากรจึงต้องทำการฝึกสอน ถ่ายทอดให้แก่เยาวชนและ ประชาชนทั่วไปที่สนใจ ร่วมสร้าง การถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการ และการให้ความรู้แก่องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อช่วยในการทำหน้าที่ปกป้อง ดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ

กรมศิลปากรได้จัดการศึกษาเฉพาะทางด้านนาฏศิลป์ดุริยางคศิลป์และช่างศิลป์ และได้ พัฒนาหลักสูตรระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา ซึ่งจัดสอนในสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เพื่อการ ผลิตบุคลากรด้านศิลปวัฒนธรรม ในด้านสถาปัตยกรรมไทย จิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปะไทย และ ช่างสิบหมู่ รวมทั้งนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์

๔. การบริหารและการจัดการศิลปวัฒนธรรม

๔.๑ การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม มุ่งเน้นการอนุรักษ์ บำรุงรักษาให้คงอยู่ เพื่อ การเผยแพร่ การสืบทอด การให้บริการ ให้คำปรึกษา แนะนำ ตลอดจนส่งเสริมการเรียนรู้ การ สนับสนุนให้คำแนะนำ การจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์และจดหมายเหตุ ทั้งของภาครัฐ และเอกชน

๔.๒ การกระจายอำนาจ การเชื่อมโยงและชัดเจนในเครือข่ายระหว่างส่วนกลาง และส่วน ภูมิภาค ตลอดจนการถ่ายโอนภารกิจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔.๓ ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีบทบาท และมีส่วนร่วม

๔.๔ ให้อาสาสมัคร และองค์กรเอกชน หรือเอกชน มีส่วนร่วมปกป้อง ดูแลรักษา

๔.๕ ทรัพยากร และการลงทุนทางด้านวัฒนธรรมทั้งภาครัฐและเอกชน

เครือข่ายที่เป็นหน่วยงานของกรมศิลปากรทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะ ด้านอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ซึ่งมีภารกิจหน้าที่โดยตรงได้แก่ สำนัก ศิลปากรที่ ๑-๑๒ ควบคุมดูแลโบราณสถานทุกจังหวัดทั่วประเทศไทย ด้านโบราณวัตถุมี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจำนวน ๔๔ แห่ง ในด้านเอกสารโบราณมีหอสมุดแห่งชาติทั้งในส่วนกลาง

และส่วนภูมิภาคจำนวน ๑๗ แห่ง ในขณะเดียวกันหน่วยงานในสังกัดกรมศิลปากรเหล่านี้ มีเครือข่ายความร่วมมือทั้งในระดับชาติ ระดับภูมิภาค ระดับนานาชาติทั่วโลกอีกด้วย

เฉพาะในระดับชาติ ยังมีหน่วยงานของรัฐอื่นๆ มีส่วนอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติหรือท้องถิ่น เช่น สถาบันหรือศูนย์วัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ วัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่น เช่น ชุมชนปากเกร็ด นนทบุรี ฯลฯ ซึ่งมีการประสานงานกับกรมศิลปากรเป็นอย่างดี อนึ่ง นอกจากหน่วยงาน ๓ หน่วยงานของกรมศิลปากรเหล่านี้ ยังมีหน่วยงานหนึ่งที่ดูแลควบคุมการบูรณสังขรณ์โบราณสถาน โดยเฉพาะอาคารสิ่งก่อสร้างที่กระจัดกระจายอยู่ตามวัดวาอารามต่างๆ ที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้กับโบราณสถาน รวมถึงโบราณวัตถุ มีพระพุทธรูป เป็นต้น ที่กรมศิลปากรพิจารณาขึ้นทะเบียนไว้ พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษา หากดำเนินการใดๆ ที่เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์ หรือโยกย้ายสถานที่จัดเก็บ จะต้องปรึกษาหารือกับกรมศิลปากร เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ด้วย

๕.๑.๓ บทบาทของพระสังฆาธิการและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการเสริมสร้างและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติ

พระสังฆาธิการคือผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์เริ่มแต่ระดับวัดคือเจ้าอาวาสขึ้นไปตามลำดับ เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ (หรือเขต) เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะหน จนถึงมหาเถรสมาคม (เทียบได้กับคณะรัฐมนตรี) ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนสูงสุด มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นองค์ประธาน และทรงดำรงอยู่ในฐานะองค์พระสังฆบิดร พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส มีหน้าที่บำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี นี้ว่าโดยข้อกำหนดตามมาตรา ๓๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นฉบับมีผลบังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน

มีประกาศคณะสงฆ์ เรื่องระเบียบควบคุมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในวัด ตามมติคณะสังฆมนตรี เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๐๓ ลงนามโดยสังฆนายก ซึ่งยังมีผลใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน มีความว่าคณะสังฆมนตรีพิจารณาเห็นว่า เจ้าอาวาสวัดต่างๆ บางวัดได้ทำการรื้อของเก่าในวัดนั้นๆ และในวัดร้างที่ไม่ได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ทำให้โบราณวัตถุและศิลปวัตถุของชาติเสียหาย เพื่อเป็นการรักษาของเก่าอันมีค่าของชาติไม่ให้เกิดทำลาย จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

๑. หากวัดใดจะเจาะ ขุด รื้อ ปูชนียสถาน เช่น เจดีย์ ปรามังค์ ประติมา หรือภาพฝาผนัง อุโบสถ วิหาร ตลอดจนห้องซอมแซม เปลี่ยนแปลง โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ของเก่าอื่นๆ ให้รายงานขออนุญาตต่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอและจังหวัดโดยลำดับ

๒. ให้ส่งรูปถ่ายของเก่าที่จะเจาะ ขุด รื้อ หรือเปลี่ยนแปลงสภาพนั้น พร้อมด้วยประวัติ โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่นั้นมาด้วยโดยย่อ กับให้มีแผนผังแบบแปลนที่จะก่อสร้างเปลี่ยนแปลงใหม่แนบมาด้วย

๓. จะเจาะ ขุด รื้อ ปูชนียวัตถุ หรือซอมแซม เปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้นได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว

๔. ให้คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดกับผู้ว่าราชการจังหวัด ร่วมกันพิจารณา แล้วแจ้งกรมการศาสนา

๕. ให้กรมการศาสนากับกรมศิลปากรร่วมกันพิจารณา แล้วนำเสนอองค์การสาธารณูปการเพื่อพิจารณาสั่งการ

อนึ่ง ในบางกรณี que เห็นสมควรจะเสนอคณะสังฆมนตรีพิจารณาอนุมัติก็ได้

๖. ผู้ใดฝ่าฝืนลวงละเมิดประกาศนี้ ให้เจ้าคณะผู้บังคับบัญชาลงโทษตามควรแก่กรณี

๗. ประกาศฉบับนี้ ให้บังคับเฉพาะวัตถุที่ไม่ได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ

ในปัจจุบัน ได้มีมติมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๒๗/๒๕๓๙ เรื่องการปรับปรุงหลักเกณฑ์การขอพระราชทานสมณศักดิ์ ตามรายงานในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๖๓/๒๕๓๙ เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๓๔ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่ากรมศิลปากรได้มีหนังสือที่ ศธ ๓๑๐๔/๒๕๒๓ ลงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๓๔ แจ้งว่ากรมศิลปากรได้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในบริเวณวัดต่างๆ ที่ยังมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ ในบรรดาวัดเหล่านั้นมีเจ้าอาวาสหลายรูปได้ช่วยอนุรักษ์โบราณสถานของวัด ซึ่งเท่ากับเป็นการรักษาปูชนียสถานที่สำคัญของชาติไว้ การกระทำดังกล่าวเป็นการทำประโยชน์ต่อส่วนรวมและประเทศชาติ สมควรที่กรมศาสนาจะได้พิจารณาปรับปรุงเกี่ยวกับการเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ โดยขอให้รวมเอาการอนุรักษ์ การบูรณะ การสงวนรักษา โบราณสถานในหลักเกณฑ์การขอพระราชทานสมณศักดิ์ด้วย ซึ่งที่ประชุมพิจารณาแล้วอนุมัติเห็นชอบในหลักการตามที่เสนอ ทั้งนี้เป็นเครื่องแสดงว่าคณะสงฆ์ให้ความสำคัญต่อบทบาทของพระสังฆาธิการในด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติเพียงไร

อย่างไรก็ดี เมื่อมองในแง่รวม เป็นการยากที่จะแยกภารกิจของพระสังฆาธิการออกจากพระสงฆ์ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้บริหารและคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่เป็นพระสังฆาธิการ นับตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ลงมาจนถึงระดับเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระสังฆาธิการมีภารกิจหน้าที่รับผิดชอบกิจการคณะสงฆ์ ๖ ด้าน คือด้านการปกครอง ด้านการศึกษา พระปริยัติธรรม ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ และด้านสาธารณสงเคราะห์ จะเห็นได้ว่าด้านการศึกษาเน้นหมายเอาทั้งการศึกษาพระปริยัติธรรม คือนักธรรมและบาลี ส่วนการศึกษาสงเคราะห์รวมเอาการจัดการศึกษาทางโลก เช่น โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา รวมถึงการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้วย ในงานวิจัยนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์หมายเอาเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีเครือข่ายมากที่สุดในประเทศไทย เพื่อเป็นต้นแบบหรือรูปแบบในการเสริมสร้างและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น

เป็นที่ทราบกันดีว่า วัดเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทยอย่างมาก วัดเคยเป็นศูนย์กลางของผู้คนในสังคมชาวไทย ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสถานะ คนไทยจะไปวัดกันบ่อยครั้งเพื่อประกอบประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา เล่าเรียน เขียน อ่าน และพบปะหารือผู้มีความรู้ วัดจึงมีบทบาทหน้าที่เป็นแหล่งความรู้ทางธรรมะ ทางการค้าดำเนินชีวิตที่เหมาะสมที่ควรเป็นแหล่งรวบรวมวรรณกรรมและศิลปกรรม อาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำทางความคิด ความศรัทธาของประชาชนเทียบเท่ากับหัวหน้าชุมชนหรือผู้บริหารชุมชนคนหนึ่ง ในปัจจุบันคงต้องยอมรับกันว่าสภาพสังคมและวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไป ชีวิตในเมืองหลวงและ

เมืองใหญ่ๆ เปลี่ยนมาก ส่วนชีวิตในชนบทแม้เปลี่ยนไปไม่มากเท่าเมืองใหญ่ แต่ก็นับว่าคนไทยต้อง ขวนขวายในเรื่องการสร้างฐานะมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีความสะดวกสบาย ความทันสมัยทางวัตถุ มากขึ้น และในวันหยุดวันว่างคนไทยก็ต้องการที่จะรับเอาบรรยากาศความบันเทิงจากสื่อทันสมัยแบบ ต่างๆ หรือการท่องเที่ยวจ่ายใช้สอยตามสมัยนิยมมากกว่าที่จะไปวัดตามวิถีชีวิตในอดีต ดังนั้น ชีวิต ของคนไทยทุกวันนี้จึงห่างเหินไปจากวัดมากขึ้นทุกที

อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตของคนไทยก็มีอาจขาดวัดและพระสงฆ์ได้ จึงเป็นหน้าที่สำคัญของ พระสังฆาธิการที่จะต้องพยายามดูแลบริหารพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาของประชาชนต่อไป ไม่ว่าสถานะของสังคมจะก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงไปเช่นใด ดังนั้น หน้าที่ของพระสังฆาธิการที่จะทำเพื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนก็ยังคงเป็นหน้าที่ที่มีแต่เดิมในอดีตและพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัย นี้ นอกเหนือไปจากบทบาทในทางปฏิบัติศาสนกิจอย่างน้อย ๒ ประการคือ

๑. บำรุงรักษาสีงแวดล้อมภายในวัดให้สะอาดเรียบร้อยสวยงามเป็นที่เจริญศรัทธาแก่ ผู้คนที่เข้ามาในวัด

สิ่งที่คุณจำนวนมากคาดหวังจากการมาวัด นอกจากกิจธุระโดยตรงแล้ว ก็ต้องการพบกับ บรรยากาศที่สงบสุข มีความเรียบร้อย สวยงาม เกิดศรัทธา และมีความรู้สึกที่ดีต่อศาสนา ดังนั้น พระสังฆาธิการควรให้ความสำคัญต่อการดูแลความสะอาด ความมีระเบียบในบริเวณวัด ดูแลต้นไม้ให้มีความร่มรื่น ตลอดจนจัดบริเวณของผู้ที่มีกิจกรรมในวัดให้มีความสะดวกสบายเหมาะสม จัดระเบียบ ของผู้ที่อาศัยอยู่ในวัด ตลอดจนเอาใจใส่ดูแลสัตว์เลี้ยงภายในวัด ให้มีที่อยู่ ที่กิน และมีการสาธารณสุข ที่เหมาะสม บางคนไม่ได้มีกิจธุระโดยตรงในการมาวัด หากต้องการมาใช้วัดเป็นสถานที่พักผ่อน หา ความสงบ หรือเพื่อศึกษา เทียวชมงานศิลปกรรม วัดที่งดงาม สะอาด และสงบ ย่อมสร้างศรัทธาได้ มาก ขณะเดียวกัน ผู้ที่ต้องการประกอบศาสนกิจบางประเภท ประเพณี พิธีกรรมใดๆ ก็ยังพอใจที่จะ มายังวัดที่มีบรรยากาศน่าเคารพศรัทธาเช่นกัน

๒. ดูแลรักษาสสมบัติต่างๆที่มีคุณค่าภายในวัดให้วัดอยู่ในสภาพดี

สมบัติและทรัพย์สินในวัดหลายสิ่งหลายอย่างเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางวิชาการทางวัฒนธรรม แม้จะไม่ใช่วัฒนศิลป์วัตถุที่จะต้องขึ้นทะเบียนไว้ตามกฎหมายก็ตาม ของใช้ที่มีมาแต่ดั้งเดิมภายใน วัดหลายแห่ง เช่น ระฆัง กลองเพล เรือพระ หรือของที่ชาวบ้านถวายไว้ให้แก่วัด ในปัจจุบันเป็นงาน หัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่า หากพระสังฆาธิการท่านใดเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ภายในวัดของท่าน เก็บรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพดี หรือเก็บรักษาไว้ให้อยู่ในที่ควรชม เมื่อสิ่งของเสื่อมสภาพก็ดำเนินการ อนุรักษ์ ซึ่งจะทำให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมแก่ชาวบ้านเป็นอย่างดี หากวัดใดมีงานหัตถกรรมที่มีคุณค่า เช่นนี้เป็นจำนวนมากพอสมควร และได้รับการดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดี วัดนั้นก็จะเป็นสถานที่ที่มีคน มาหาเยี่ยมชมมากขึ้น จนจัดการและพัฒนาให้เป็นพิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่สำคัญขึ้นได้

ในส่วนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีพันธกิจต้องทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมของชาติอีกหน้าที่หนึ่ง ใน ๕ ด้าน เมื่อว่าโดยเครือข่ายทั่วประเทศ นอกจากสำนักงาน ใหญ่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร และที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แล้ว มีคณะ ๕ คณะ และสำนัก/สถาบัน/ศูนย์ สังกัดอยู่ในส่วนกลาง ๙ แห่ง มีวิทยาเขต ๑๑ แห่ง วิทยาลัยสงฆ์ ๑๖ แห่ง โครงการขยายห้องเรียน ๓ แห่ง หน่วยงานวิทยบริการ ๑๔ แห่ง และยังมีสถาบัน

สมทบทั้งในประเทศอีก ๑ แห่งในต่างประเทศ ๖ แห่ง ครอบคลุมพื้นที่เขตจังหวัดถึง ๓๖ จังหวัด ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่มีเครือข่ายมากที่สุดในประเทศไทย หากสถาบันสงฆ์แห่งนี้จะคิด การใด หรือดำเนินการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมก็จะกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากสามารถแก้จุดอ่อน เพิ่มศักยภาพในจุดแข็ง หลีกเลียงอุปสรรคขัดข้อง ก็จะมีโอกาสดำเนินการได้เป็นอย่างดี

ที่เป็นดังนี้ก็ด้วยการวิเคราะห์ส่วท (SWOT Analysis) คือพิจารณาจากปัจจัยแวดล้อม ภายในและภายนอกองค์กรคือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งหมายรวมถึงบทบาทของ พระสังฆาธิการโดยทั่วไปด้วย จุดแข็งของพระสงฆ์คือเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพนับถือของมวลชน จะทำการใดๆ ก็จะได้รับความร่วมมือด้วยแรงศรัทธาจากประชาชน โดยเฉพาะการสนับสนุนเงินทุน งบประมาณ แต่นั่นเป็นบารมีเฉพาะตัวบุคคล ไม่ทั่วไปแก่พระสังฆาธิการทั่วไป ความมีบารมีและ ความสามารถเฉพาะตัวไม่สามารถทดแทนปรับเปลี่ยนตัวบุคคลเป็นคนอื่นได้ จึงมีปัญหาในการสืบ ทอดหน้าที่และตำแหน่ง มีช่วงชั้นห่างไกลกันมาก อีกประการหนึ่ง พระสงฆ์แม้จะมีความรู้ทั้งทางคดิ ธรรมเป็นมหาเปรียญถึงประโยค ๙ และจบการศึกษาระดับปริญญาตรี โท เอก เป็นจำนวนมาก แม้แต่ สมเด็จพระราชาคณะหลายองค์ ก็มีจบถึงขั้นปริญญาเอกมาแล้ว กรรมการมหาเถรสมาคมชุดปัจจุบันก็ จบปริญญาโทและปริญญาเอกหลายรูป แต่ถึงกระนั้น ก็เป็นด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ผู้จบ ทางวิทยาศาสตร์และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เช่นแพทย์ วิศววะ สถาปัตย์ หรือแม้แต่กฎหมายมีน้อยมาก แม้ยกเพียงตัวอย่างของการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ เชิงเทคนิควิทยาศาสตร์เข้าช่วย พระสงฆ์ก็ยังไม่มีความพร้อม มีน้อยรูปที่สามารถใช้คนให้ถูกกับงาน ยังมีกรณีที่พระสังฆาธิการที่ดูแลรักษาโบราณสถานและสิ่งก่อสร้างภายในวัดโดยเฉพาะที่กรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุไปแล้ว พระสงฆ์ก็ต้องระมัดระวังในการบูรณ ปฏิสังขรณ์มากยิ่งขึ้น ทั้งต้องรู้และเข้าใจกฎหมายต่างๆที่เกี่ยวข้องด้วย

เพราะฉะนั้น เมื่อวิเคราะห์ตามหลักส่วท (SWOT) เฉพาะด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ หากพระสังฆาธิการหรือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเครือข่ายจะเข้าไปดำเนินการ ก็จะมีจุดอ่อนเฉพาะในด้านโบราณสถาน เพราะมีกฎหมายควบคุม และต้องใช้เทคนิควิชาการเฉพาะมากมาย ในส่วนโบราณวัตถุ มีพระพุทธรูป เป็นต้น กรรมวิธีดูแล รักษาไม่ซับซ้อนมากนักและเป็นสังหาริมทรัพย์สามารถเคลื่อนย้ายได้ ศักยภาพของพระสงฆ์ในการ ดูแลรักษาอยู่ในขั้นปานกลาง ส่วนที่พระสงฆ์มีศักยภาพสูงสุดที่จะกระทำก็คือด้านเอกสารโบราณ เพราะส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์พระพุทธรศาสนา ไม่ว่าจะป็นรูปแบบของศิลาจารึก ไบลาน สมุดข่อย หรือ กระดาษเพลลา ฯลฯ ซึ่งมีกระจัดกระจายอยู่ตามชุมชนท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก เอกสารโบราณเหล่านี้ หากไม่เก็บรวบรวม ใช้กรรมวิธีการเก็บรักษาที่ถูกต้องเหมาะสม ก็อาจชำรุดเสียหายไปอย่างรวดเร็ว และหลายชิ้นอาจเป็นเอกสารสำคัญของชาติ หรือวรรณกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือ วรรณกรรมพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้น ๆ ก็ได้ อย่างไรก็ตามด้วยเหตุที่ในปัจจุบันนี้มีหน่วยงานของรัฐและ เอกชนชนเป็นจำนวนมากตระหนักและเห็นความสำคัญของเรื่องเหล่านี้ หากพระสังฆาธิการและ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จักได้คิดอ่านดำเนินการก็จักเป็นประโยชน์แก่ชาติและ พระศาสนาโดยส่วนรวมหาไม่น้อย

๕.๑.๔ แนวทางและรูปแบบในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทาง

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การจัดประชุมสัมมนาตามหัวข้อเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ซึ่งจัดขึ้นใน ๔ ภาคคือภาคใต้ ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๑, ภาคกลาง ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช พระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๑ ภาคเหนือ ณ ห้องประชุมโรงเรียนธรรมราชศึกษา วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑ และภาคตะวันออก เฉียงเหนือ ณ ห้องประชุมโรงเรียนการกุศลวัดหนองแขว ขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑ โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาแยกเป็น ๓ กลุ่มคือกลุ่มผู้แทนหน่วยงานในสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม ได้แก่ กรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม, กลุ่มพระสงฆ์ในท้องถิ่น, และกลุ่มผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้บางแห่งได้เชิญผู้แทนจากหน่วยงานอื่นๆ เช่น ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยเข้าร่วมให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะด้วย

ผลการประชุมสัมมนาสรุปได้ว่า การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมาก เป็นหน้าที่ของพลเมืองทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษาและส่งเสริม รัฐเองก็ให้ความสำคัญและเอาใจใส่เป็นอย่างดี ถือเป็นนโยบายที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ยุทธศาสตร์ชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน แม้แต่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็กำหนดไว้ในแผนพัฒนาทุกระยะ ๕ ปี ถือว่าเป็นพันธกิจที่ต้องทำบางรูปศิลปวัฒนธรรม ในด้านกลไกรัฐบาลมีหน่วยงานรองรับซึ่งภารกิจส่วนใหญ่เป็นของกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งมีกรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรมปฏิบัติงานอย่างเป็นทางการเป็นหลัก โดยอาศัยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และอนุสัญญาข้อตกลงที่รัฐบาลไทยให้สัตยาบันไว้กับองค์การระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือแม้กระนั้นก็ยังไม่สามารถดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างเต็มที่ เพราะหน่วยงานของรัฐขาดอัตรากำลังบุคลากรและงบประมาณที่เพียงพอ จำเป็นอย่างยิ่งต้องอาศัยหน่วยงานต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชนเข้ามาช่วยสนับสนุน โดยเฉพาะสถาบันสงฆ์ มติของที่ประชุมสัมมนาเห็นพ้องต้องกันในหลักการว่า

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมีเครือข่ายครอบคลุมทั่วประเทศกว่า ๗๕ แห่ง ควรเป็นแกนนำในการจัดตั้ง “ศูนย์อนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ” เพราะสถาบันการศึกษาของสงฆ์แห่งนี้ได้ผลิตบัณฑิตในระดับ ตริ-โท-เอก ออกไปรับใช้สังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระสังฆาธิการตั้งแต่สูงสุดลงมาจนถึงระดับล่าง พระสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือของประชาชน เป็นผู้นำชุมชนได้เป็นอย่างดี การบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม หากให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาท โดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นศูนย์กลางแกนนำจะดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้โดยประสานงานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดกับกรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

๒. ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมด้านอนุรักษโบราณสถานนั้น โบราณสถานที่กรมศิลปากรหรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นดูแลก็ให้ดูแลต่อไปตามปกติ แต่ส่วนโบราณสถานที่อยู่ภายในวัด ศูนย์ฯ จะเข้าไปช่วยสนับสนุน คือจัดโครงการฝึกอบรมพระสังฆาธิการในการดูแล เน้นใน ๒ ด้าน

คือการอนุรักษ์เบื้องต้น เช่นการรักษาความสะอาด จัดภูมิทัศน์ให้เหมาะสม สอดคล้องดูแลเรื่องพิบัติภัยธรรมชาติ เช่นไฟไหม้ น้ำท่วม การรักษาความปลอดภัยจากคนร้าย ฯลฯ อีกด้านหนึ่งคือการบูรณปฏิสังขรณ์ ให้คำแนะนำวิธีการอนุรักษ์อย่างถูกวิธี กล่าวคือร่วมปรึกษาหารือและปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบของกรมศิลปากร จะให้การดำเนินงานอนุรักษ์เป็นไปอย่างราบรื่น

๓. ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีศักยภาพในการจัดฝึกอบรมร่วมกับกรมศิลปากร โดยอาศัยเครือข่ายเช่นวิทยาเขตและวิทยาลัยสงฆ์ทั่วทุกภูมิภาค รับผิดชอบดำเนินงานโครงการ โดยเฉพาะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของภูมิภาคหรือของท้องถิ่น

๔. ในการอนุรักษ์เอกสารโบราณ เป็นจุดแข็งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่สามารถกระทำได้ดีทันที เพราะพระสังฆาธิการส่วนใหญ่นอกจากจะมีความรู้ทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีความรู้แตกฉานในด้านภาษาศาสตร์ สามารถอ่าน ปริวรรต ถ่ายถอด แปล ศึกษาวิเคราะห์ เอกสารโบราณออกมาเป็นภาษาไทยปัจจุบันได้อย่างดีที่สุดกว่าหน่วยงานอื่นๆของรัฐ เอกสารโบราณส่วนใหญ่โดยเฉพาะใบลาน เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งสิ้น แม้จำพวกสมุดข่อยกระดาษเพล่า สูงสุดจนถึงศิลาจารึกบนแผ่นดินเผา ฯลฯ ก็เป็นเรื่องพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมของชาติ ของท้องถิ่น เป็นบันทึกองค์ความรู้แห่งภูมิปัญญาของชนในชาติ เป็นเครื่องแสดงถึงความคิด ความเจริญรุ่งเรืองด้วยอารยธรรมและความมีวัฒนธรรมของชนในชาติมาแต่อดีต

๕. ศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ ควรรีบดำเนินการจัดตั้งโดยเร็วที่สุด เพราะเอกสารโบราณเป็นวัสดุที่ชำรุดเสียหาย เสื่อมสลายได้โดยง่าย และปัจจุบันถูกจัดเก็บไว้ในวัดวาอารามต่างๆ เป็นจำนวนมากมี ทั้งที่ไม่รู้คุณค่า จึงปล่อยให้ชำรุดเสียหายไป หรือที่รู้คุณค่าก็จะเก็บรักษาไว้อย่างไม่ถูกวิธี แม้ที่จัดเก็บไว้อย่างดี เช่นในหอสมุดแห่งชาติสาขาต่างจังหวัด แต่ก็ขาดนักภาษาโบราณไม่มีอัตราจ้าง แม้ที่มีอยู่ทั้งในหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางในกรุงเทพมหานคร ก็มีจำนวนน้อยมากเพียง ๔-๕ อัตรา เทียบไม่ได้กับเอกสารโบราณที่มีอยู่กว่า ๒,๐๐๐,๐๐๐ ชิ้น

๖. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาที่มีศักยภาพสูง มีเครือข่ายมากที่สุดในประเทศไทย ทั้งมีวงจรรแห่งพระสังฆาธิการที่ครบถ้วนที่สุดในด้านภูมิรู้และภูมิธรรม หากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นแกนนำ และสามารถนำขบวนพระสังฆาธิการเหล่านี้มารวมเป็นพลังขับเคลื่อนศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณของประเทศไทยได้ จะเป็นองค์กรที่สูงส่งและได้รับความชื่นชมมากที่สุด

๗. หากผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพิจารณาเห็นความสำคัญในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะในด้านการอนุรักษ์เอกสารโบราณโดยการจัดตั้งศูนย์ขึ้นมาเป็นหน่วยงานระดับกองและยกสถานภาพเป็นระดับสำนักตามลำดับ ย่อมถือได้ว่ามหาวิทยาลัยได้สร้างคุณูปการแก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนาและสังคมไทยอย่างมากมายมหาศาล ส่วนจะริเริ่มการจัดตั้งอย่างไรนั้น น่าที่จะต้องแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งจากผู้ทรงคุณวุฒิจากหลายๆ หน่วยงาน เพื่อศึกษาความเป็นไปได้และการดำเนินงานในรูปแบบที่สามารถทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ รายงานสรุปของคณะกรรมการชุดนี้จะออกมาในรูปแบบใดก็ตาม ก็เชื่อมั่นว่าเป็นรูปธรรมที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเข้าถึงได้ และเห็นชอบที่จะปฏิบัติและดำเนินการต่อไป โดยอาจมีการนำเสนอขอความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม (มส.) ก่อน และไม่ลืมที่จะรับฟังความเห็นและ

แนวทางปฏิบัติจากกระทรวงวัฒนธรรม โดยเฉพาะกรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม และหากเป็นไปได้จัดให้มีข้อตกลง MOU ระหว่างมหาเถรสมาคม (มส.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) และกระทรวงวัฒนธรรม (วธ) ไว้ ก็จะเป็นหลักประกันในการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยได้อย่างดีที่สุด

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

หัวข้องานวิจัยเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” โดยแท้จริงแล้วเป็นความดำริริเริ่มมาแต่เดิมของพระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภากรโร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ท่านได้ทราบว่าหัวหน้าโครงการวิจัยเคยรับราชการกรมศิลปากรมาช้านาน เกษียณอายุราชการมาปฏิบัติหน้าที่ประจำในมหาวิทยาลัย จึงได้มอบหมายให้สานต่องานวิจัยชิ้นนี้ แต่ด้วยภาระหน้าที่ในช่วงดังกล่าวมีมากมาย งานวิจัยจึงได้ล่าช้าและขอต่ออายุสัญญามาจนถึงบัดนี้

สาระสำคัญของงานวิจัยนี้ มองในแง่ของข้าราชการกรมศิลปากร ซึ่งบัดนี้สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม (เดิมกรมศิลปากรสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในสมัยที่หัวหน้าโครงการวิจัยยังรับราชการอยู่) และในฐานะศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งบรรพชาอุปสมบทมาถึง ๑๕ ปี มีพื้นฐานทั้งทางพระพุทธศาสนาและพุทธศิลป์มามากพอสมควร ดูจะเป็นเรื่องที่น่าเข้าใจง่าย และไม่น่าหนักใจในการทำวิจัยเรื่องนี้ แต่เมื่อพิจารณาโครงสร้างของงานวิจัยแล้ว จะต้องกำหนดประเด็นเนื้อหาแยกย่อยออกเป็นส่วนๆ ไม่ใช่เรื่องที่น่าง่ายเลย

ประเด็นแรก เมื่อกล่าวถึงการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม บุคคลทั่วไปก็มองเห็นภาพโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ การสงวนรักษาจัดเก็บเอกสารโบราณของวัดวาอารามต่างๆ การแสดงดนตรีนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร และการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดและท้องถิ่นต่างๆ ตลอดจนวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน และชนกลุ่มน้อยในภาคต่างๆ ของไทย เหล่านี้เป็นภาพที่หลับตาเห็นทั่วไป แต่ในงานวิจัยนี้จะต้องกำหนดขอบข่ายให้ชัดเจนว่า จำกัดความเอาแค่นั้น เพียงไร เพียงกำหนดประเด็นตามขอบข่ายข้างต้นก็แยกออกมาเป็น ๒ ลักษณะคือการอนุรักษ์และการส่งเสริมคุ้มครอง และเมื่อสงเคราะห์เข้ากับลักษณะงานที่ปฏิบัติจริงของกระทรวงวัฒนธรรม ก็จะมี ๒ หน่วยงานที่รองรับการปฏิบัติงาน กล่าวคือกรมศิลปากรมีภารกิจหลักในการอนุรักษ์ มีหน่วยงานขึ้นตรงคือสำนักโบราณคดี สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ และสำนักสถาปัตยกรรมและช่างสิบหมู่เป็นหน่วยปฏิบัติการ ในขณะที่เดียวกันในด้านการส่งเสริม ก็มีกรมส่งเสริมวัฒนธรรมเป็นหน่วยงานปฏิบัติการรองรับ ซึ่งมีหน่วยขึ้นตรงคือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ปฏิบัติภารกิจอยู่ทั่วประเทศ นอกจากนี้ในด้านศิลปะการแสดง งานช่างศิลป์ ก็มีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์รองรับ ทั้งหมดนี้คือประเด็นที่จำแนกไว้เบื้องต้นตามกรอบการวิจัย และเพื่อกำหนดประเด็นหัวข้อให้กระชับและแคบเข้า งานวิจัยนี้จึงจำกัดเฉพาะการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ซึ่งเป็นพันธกิจของกรมศิลปากร และเป็นลักษณะงานที่พระสังฆาธิการเกี่ยวข้องด้วยมากที่สุด

ประเด็นที่สอง คือนโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกศิลปวัฒนธรรม คืออะไร หมายความว่าแค่นั้น และมีกรอบแนวคิดตลอดจนข้อกำหนดให้ต้องปฏิบัติอย่างไร ข้อนี้คณะผู้วิจัยต้องศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุด

ของประเทศ ที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชนพลเมืองว่า ต้องทำหน้าที่อย่างไรบ้าง เช่นมาตรา ๕๐ ข้อ (๘) ที่ว่าร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้ง **มรดกทางวัฒนธรรม** และในมาตรา ๕๗ ที่ว่ารัฐต้อง (๒) **อนุรักษ์ฟื้นฟูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นของชาติ** ฯลฯ ในหมวด ๖ แนวนโยบายแห่งรัฐมาตรา ๖๕ รัฐต้องจัดให้มียุทธศาสตร์การพัฒนาชาติ ซึ่งผลจากการที่รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนายุทธศาสตร์ชาติขึ้นมาคณะหนึ่ง กำหนดแผนระยะยาว ๒๐ ปี พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙ และแผนระยะสั้นทุก ๕ ปี (แผนแรก พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) และแน่นอนว่า สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จำเป็นต้องปรับแผนพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับแผนแม่บทการพัฒนายุทธศาสตร์ชาตินี้ด้วย เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ซึ่งส่งผลกระทบต่อแผนแม่บทการวิจัยแห่งชาติฉบับที่ ๙ รวมทั้งแผนแม่บทงานวิจัยของโครงการวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนั้น โครงการงานวิจัยนี้เมื่อว่าถึงนโยบายจึงต้องตีกรอบตามนโยบายของรัฐธรรมนูญเป็นหลัก แม้เรื่องกลไกก็เช่นเดียวกัน จึงวิเคราะห์ออกมาในรูปแบบของตัวบทกฎหมายระเบียบปฏิบัติที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน กฎบัตรตราสารอนุสัญญาต่างๆ ที่ไทยมีข้อตกลงกับองค์การระหว่างประเทศมียูเนสโก เป็นต้น ซึ่งเราต้องปฏิบัติตาม ส่วนกลไกอีกลักษณะหนึ่งหมายถึงหน่วยงานหรือบุคลากรซึ่งมีพันธกิจต้องปฏิบัติตามหลักการของกฎหมายดังกล่าวนี้ ทั้งต้องเป็นไปตามนโยบายแห่งรัฐด้วย หน่วยงานหลักในที่นี้ได้แก่กรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และตามโครงสร้างของงานวิจัยจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับงานกรมศิลปากร ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ

ประเด็นที่สาม คือบทบาทของพระสังฆาธิการในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม ซึ่งพระสงฆ์ก็ต้องยึดกฎหมายของบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง เช่น พ.ร.บ. โบราณสถานฯ และพ.ร.บ. คณะสงฆ์ ตลอดจนมติมหาเถรสมาคม และนโยบายและกลไกในการปฏิบัติงานในส่วนนี้ เพราะเป็นนโยบายและกลไกในการปฏิบัติงานในส่วนนี้ด้วย เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าโบราณสถานโบราณวัตถุเอกสารโบราณต่างๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ภายในความครอบครองดูแลของวัดวาอารามต่างๆ มีพระสังฆาธิการควบคุมและบริหารจัดการ พระสงฆ์ในปัจจุบันมีภูมิรู้ดีทั้งทางโลกและทางธรรม แต่ยังขาดทักษะองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์ จึงจำเป็นต้องมีความรู้กฎหมายด้านนี้และการประสานงานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดกับกรมศิลปากรและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นสุดท้าย คือข้อสมมติฐานที่ว่า แม้ว่ากระทรวงวัฒนธรรมและหน่วยงานของพระสงฆ์จะตระหนักในความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติเป็นอย่างดี แต่หากต่างคนต่างทำ งานก็จะไม่ราบรื่นและสัมฤทธิ์ผลไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือทุกหน่วยงานทำไปตามกลไกแต่ขาดนโยบายร่วมกัน ผลลัพธ์อาจไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์โดยส่วนรวม ดังนั้นหากจะมีองค์กรใดองค์กรหนึ่งที่มีความสำคัญและมีศักยภาพพอที่จะดำเนินการด้านการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม จึงน่าจะเป็นมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพราะมีเครือข่ายครอบคลุมอยู่ทั่วประเทศ ผู้บริหารสถาบันนี้ เป็นพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถและเป็นที่เคารพเชื่อถือของประชาชน และข้อสำคัญคือพระสังฆาธิการผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้ การเสนอให้มหาวิทยาลัยเป็นการนำหรือ

แม่ข่ายในการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ น่าจะเป็นสิ่งที่เหมาะสมที่สุด เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาตินั้น ส่วนใหญ่เป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาและงานด้านที่สุดที่ต้องดำเนินการคือ การอนุรักษ์เอกสารโบราณของไทยก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. มหาวิทยาลัยควรดำเนินการเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนสาขาวิชาการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย ในระดับปริญญาตรีซึ่งปัจจุบันได้ริเริ่มขึ้นแล้วในภาควิชาพุทธศิลป์ของมหาวิทยาลัยในวิทยาเขตเชียงใหม่และวิทยาเขตขอนแก่น และขยายต่อไประดับปริญญาโทและปริญญาเอกตามลำดับ

๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยความร่วมมือของกรมศิลปากรจัดโครงการอบรมความรู้เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และหรือการอนุรักษ์เอกสารโบราณแก่พระสังฆาธิการทั่วประเทศ โดยการจัดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ และมอบหมายให้วิทยาเขตหรือวิทยาลัยสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ ทั้งนี้โดยมีคู่มือฝึกอบรม ซึ่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและกรมศิลปากรร่วมกันจัดทำขึ้นเป็นแนวทางปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันทุกแห่งทั่วประเทศ และให้จัดหมุนเวียนไปตามจังหวัดต่างๆอย่างต่อเนื่อง

๓. พระสังฆาธิการควรมีบทบาทในการปลุกจิตสำนึกของประชาชนในการรักและหวงแหนมรดกศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ เพื่อทุกฝ่ายจะได้มีส่วนร่วมและขับเคลื่อนการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่คู่กับชาติไทยตราบนานเท่านาน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. กระทรวงวัฒนธรรมควรร่วมมือกับมหาเถรสมาคมหรือองค์กรอื่นของคณะสงฆ์เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดำเนินการรณรงค์ หรือจัดประชาสัมพันธ์สอบถามความรู้สึกรักของประชาชนในแต่ละภูมิภาคท้องถิ่น เพื่อนำไปประกอบการพิจารณาจัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติต่อไป

๒. มหาเถรสมาคมควรมีนโยบายและออกมติมหาเถรสมาคมโดยมีผลให้พระสังฆาธิการทุกระดับมีบทบาทมากขึ้นในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยเฉพาะการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเอกสารโบราณ โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ประชาชนชาวบ้านและประชาชนทั่วไปซึ่งมีจิตอาสา เป็นแรงผลักดันและสนับสนุน

๓. มหาวิทยาลัยควรถือเป็นนโยบายหลักในการจัดตั้งศูนย์หรือสถาบันเพื่อการอนุรักษ์เอกสารโบราณขึ้นอีกหน่วยงานหนึ่ง มีสถานภาพในระดับกองหรือสำนัก เพื่อจะได้เป็นแม่ข่ายงานให้วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ในเครือ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยผนึกกำลังกันปฏิบัติงานอย่างเข้มแข็ง เพื่ออนุรักษ์เอกสารโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา ให้คงอยู่ตลอดไป โดยกรรมวิธีการจัดเก็บรักษา การถ่ายถอด ปรุวรรต การอ่าน แปลถอดความ และจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ต่อไป

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. การศึกษานโยบายของรัฐและของคณะสงฆ์ในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ
๒. การศึกษากลไกของรัฐและของคณะสงฆ์ในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ
๓. ความร่วมมือของคณะสงฆ์กับกรมศิลปากรในการอนุรักษ์โบราณสถาน
๔. ความร่วมมือของคณะสงฆ์กับกรมศิลปากรในการอนุรักษ์โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ
๕. ความร่วมมือของคณะสงฆ์กับกรมศิลปากรในการอนุรักษ์คัมภีร์พระพุทธศาสนา
๖. บทบาทของพระสังฆาธิการในการจัดตั้งนิทรรศการถาวรแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุขึ้นภายในวัด
๗. บทบาทของมหาวิทยาลัยในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย : ศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณของมหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. เอกสารปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. เอกสารทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. “มาตรฐานการดูแลโบราณสถาน”. กรุงเทพมหานคร : กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๓. (อัดสำเนา).
กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๒๗.

_____ . แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชนจำกัด, ๒๕๓๘.

_____ . พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์จำกัด, ๒๕๕๒.

_____ . พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑสถานไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์, (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๓๖.

_____ . คู่มือถวายเป็นความรู้แต่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์สมาพันธ์จำกัด, ๒๕๔๘.

_____ . ทักษะของต่างประเทศว่าด้วยการสงวนรักษาสถปัตยกรรมในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงในภาคพื้นเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์ รวมบทความปาฐกถาเรื่องสงวนรักษาโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๖.

_____ . ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี, ๒๕๓๒.

_____ . ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, ๒๕๑๐.

โกศล ดีศีลธรรม. เครื่องมือสำหรับบริหารยุคใหม่. กรุงเทพมหานคร : อินฟอร์มีเดียบุ๊กส์, ๒๕๔๗.

กุลพันธาดา จันทรโพธิ์ศรี. **วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๑.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี. **พระมหากษัตริย์ไทยกับการพิพิธภัณฑ**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๙.

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย เล่มที่ ๒๑ : การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๗.

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. **อยุธยา มรดกโลก ๒๕๔๐**. พระนครศรีอยุธยา : สำนักสถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๐.

ฉลวย จารุภานานนท์ และ อิสราวรรณ อยู่ป้อม. **การบูรณาการกำแพงเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุรวัดน์, ๒๕๕๖.

ชนงกรณ์ คุณชลบุตร. **การบริหารธุรกิจระหว่างประเทศ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ชูศักดิ์ แซ่เอี้ย และคณะ. **“การศึกษาพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานทางโบราณคดี”**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒. (อัดเสนา).

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. **นิทานโบราณคดี**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : เขมบรรณกิจ, ๒๕๐๓.

ธงชัย สันติวงษ์. **องค์การและการบริหาร การศึกษาการจัดการแผนใหม่ (Organization and Management)**, พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

น้อย ปลายคราม และสุบรรณ จันทบุตร. **การบริหารและการจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, ๒๕๔๓.

นิคม มูลิกะคามะ และ ธาดา สุทธิธรรม. **“ประวัติของแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมตามแนวความคิดปัจจุบัน”**. นิตยสารศิลปากร. ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๖ . พฤษภาคม ๒๕๓๔.

นิคม มูลิกะคามะ. **วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

_____. **แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตาม พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

บริษัทมรดกโลกจำกัด. **รายงานโครงการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบรายละเอียดการให้แสงสว่างโบราณสถานในกรุงเทพมหานคร เสนอการทองเที่ยวแห่งประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๓๐ .

บุญร่วม เทียมจันทร์ และศิริัญญา วิชาวรรณ, ผู้รวบรวม. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐** กรุงเทพมหานคร : บริษัทอินทพันธ์จำกัด, ๒๕๖๐.

ปรีชา บุญศรีตัน. **พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน**. เชียงใหม่ : โครงการผลิตตำรา เอกสารการสอน และการวิจัยของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชฐิติ. **แนวคิดและวิธีปฏิบัติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗. อัดสำเนา.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. **การศึกษาการพัฒนานโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมและวัฒนธรรมทางพื้นบ้าน : กรณีศึกษาการจัดการในระดับชุมชนและองค์กรท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : รายงานการวิจัยเสนอสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ รศ.สมศักดิ์ ธรรมเวชวิท. **พระบรมธาตุมหาเจดีย์ วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมอันดับ ๑ จากองค์การยูเนสโก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา, ๒๕๕๗.
- ไมเคิล อี. พอร์ตเตอร์. **ยุทธวิธีการแข่งขัน**, เรียบเรียงจากเรื่อง Competitive Strategy โดย สมคิด จาตุศรีพิทักษ์, สุวินัย ต่อศิริสุข และอดุล สวานายน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่นจำกัด, ๒๕๔๖.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **แผนแม่บทการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยประจำปี ๒๕๖๐-๒๕๖๔**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, ๒๕๖๐.
- _____. **พัฒนาการพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓.
- _____. **MCU Dairy ๒๕๖๐/2017**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- วัฒนธรรมจังหวัดสระแก้ว. **แหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงวัฒนธรรมของโบราณในจังหวัดสระแก้ว**. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- วิรัช ธีรพันธ์เมธี และทองใบ ธีระนันท์ทางกูร, นอ. รศ. **คู่มือพระสังฆาธิการประกอบด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พระราชกฤษฎีกา กฎระเบียบคำสั่งของคณะสงฆ์ และมติมหาเถรสมาคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๖.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์ม, ศ. ดร. **พระพุทธรูปในประเทศไทย รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๕๖.
- ศิลปากรสถาน. **สารานุกรมศิลปากร (ฉบับปฐมฤกษ์)**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๖.
- สมชาย ภาคภาสน์วิวัฒน์. **การบริหารเชิงกลยุทธ์คัมภีร์สู่ความเป็นเลิศในการบริหารจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๕.
- สลอมา, ชาร์ต เอส. **กลยุทธ์การบริหารแบบเฉียบขาดและฉับพลัน กฎทองคำสู่การเป็นนักบริหารชั้นเยี่ยม**. ธีรณัย แปลเรียบเรียงจากเรื่อง No-Nonsense Management, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด, ๒๕๔๒.

สุรศักดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. การอนุรักษ์ศิลปกรรม. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒. (อัดสำเนา).

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **คู่มือหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๒.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. **กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างเสริมความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา และภาควิชาการพัฒนาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

_____. **โบราณคดีล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ ๖ เชียงใหม่ กรมศิลปากร, ๒๕๔๐.

สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. “**หลักการองค์กรและกฎหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน**”. กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐. (อัดสำเนา)

สุทธิพงษ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ, ผู้รวบรวมเรียบเรียง. **กฎระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา ๒๕๔๐.

เสนอ นิลเดช, รศ. **สมุดภาพสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.

อารักษ์ สังหิตกุล. **กรมศิลปากรกับการบริหารจัดการทรัพยากรศิลปวัฒนธรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต โครงการนำร่องการบริหารจัดการทรัพยากรศิลปวัฒนธรรมสู่เขตพื้นที่ท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กรรณิกา ปัญจะมูล. “**ความคิดเห็นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. “**พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย**”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. “**การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า**”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ธยาภัทร เหมวกุล. “**ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา**”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘.

- พระชนดล นาคพิพัฒน์. “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระครูปริยัติกิตติธำรง (ทองขาว กิตติธโร). “บทบาทพระสงฆ์และวัดในสังคมยุคปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระครูวิชาญธรรมโชติ (พิชาชาญ ธรรมโชโต). “บทบาทวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ). “การอนุรักษ์โบราณสถานทางพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย : กรณีศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- ภัทร์ สีสัมพรโรจน์. “แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อใช้ประโยชน์ใหม่ กรณีศึกษา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และพิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.**
- สาตี แก้ววาทิพย์. “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๘.
- เรืองแสง ทองสุขแสงเจริญ. “การรับรู้ปัญหาและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานของประชาชนในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๘.
- อลงกรณ์ เอี่ยมสกุลวิวัฒน์. “ปัจจัยความต้องการด้านกายภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีผลต่อการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ตลาดเก่านางเลิ้ง”. **วิทยานิพนธ์การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Certo, Samuel C. **Principles of Modern Management : Functions and Systems**, 4th ed. Boston : Allyn and Bacon, 1989.

Cleland, David I. and William R. King. **Management : A Systems Approach**. New York : McGraw-Hill Book Company, 1972.

Department of Curriculum and Instruction Development. **Sukhothai : The Dawn of Happiness**. Translated from Sukhothai : Rung Arun Haeng Khwamsuk (สุโขทัย : รุ่งอรุณแห่งความสุข) Bangkok : Department of Curriculum and Instruction Development, 2000.

Jokilehto, Jukka Ilmari. “A History of Architectural Conservation : the Contribution of English, France, German and Italian Thought Towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property”. *Dissertation Abstracts International* 49,03 (1986).

Sheldrake, John. **Management Theory**. 2nd ed. Cornwall : TJ International, 2003.

Weaver, Martin E. **Conserving Buildings : Guide to Techniques and Materials**. New York : John Wiley & Sons, 1993.

UNESCO Charter. **Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites** : ICOMOS & ICCROM, (n.p.) 1993.

ภาคผนวก

- ภาคผนวก ก ภาพการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคใต้
- ภาคผนวก ข ภาพการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคกลาง
- ภาคผนวก ค ภาพการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคเหนือ
- ภาคผนวก ง ภาพการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ภาคผนวก จ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๓๕
- ภาคผนวก ฉ การนำเสนอผลงานด้วยโปสเตอร์

โครงการวิจัย

เรื่อง

การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครอง มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

คณะนักวิจัย

๑. **ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี** หัวหน้าโครงการวิจัย
- ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - อาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - ข้าราชการบำนาญกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
๒. **พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.** ผู้ร่วมวิจัย
- รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
 - เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
 - อาจารย์ประจำวิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. **ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร** ผู้ร่วมวิจัย
- อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - อาจารย์พิเศษวิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อการศึกษาแนวทางการพัฒนานโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครอง ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดก วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในระดับชุมชนท้องถิ่น
๓. เพื่อศึกษาทดลองการปฏิบัติงานของศูนย์วิชาการวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) เกี่ยวกับกระบวนการรักษา ส่งเสริม และคุ้มครองภูมิปัญญาและมรดก วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

การสัมมนากลุ่มย่อย (Focus Group Seminar)

- ๑. ภาคใต้ :** จัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช **วันศุกร์ที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๑**
ผู้ขอเชิญเข้าร่วมการสัมมนา : เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.
- ๑) รองอธิการบดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช (วัดแจ้ง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช)
 - ๒) ผู้อำนวยการศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
 - ๓) ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ ๑๔ นครศรีธรรมราช
 - ๔) วัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช
 - ๕) ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช
- ๒. ภาคเหนือ :** จัดที่จังหวัดเชียงใหม่ **วันจันทร์ที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑**
ผู้ขอเชิญเข้าร่วมการสัมมนา : เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.
- ๑) รองอธิการบดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ (วัดสวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่)
 - ๒) ผศ.ดร. ปрутม์ บุญศรีตัน ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 - ๓) ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ ๘ เชียงใหม่
 - ๔) วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่
 - ๕) ผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมราชศึกษา วัดพระสิงห์ อ.เมืองเชียงใหม่
 - ๖) ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่
- ๓. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ :** จัดที่จังหวัดขอนแก่น **วันศุกร์ที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑**
ผู้ขอเชิญเข้าร่วมการสัมมนา : เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.
- ๑) รองอธิการบดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
 - ๒) ผู้อำนวยการศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 - ๓) ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น
 - ๔) วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น
 - ๕) ผู้อำนวยการโรงเรียนการกุศลวัดหนองแวง อ.เมืองขอนแก่น
- ๔. ภาคกลาง :** จัดที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา **วันจันทร์ที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๑**
ผู้ขอเชิญเข้าร่วมการสัมมนา : เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.
- ๑) พระราชธานินทรจารย วัตกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา
 - ๒) พระครูวิชาญธรรมโชติ วัดชุมพลนิกายาราม อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา
 - ๓) ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา
 - ๔) ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ.พระนครศรีอยุธยา
 - ๕) วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาคผนวก ก

ภาพการประชุมสัมมนากลุ่มภาคใต้
ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช ถนนราชดำเนิน
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
วันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑
ระหว่างเวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ที่ พิเศษ /๒๕๖๐

ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุฯ เขตพระนคร กรุงเทพฯ

๑๐๒๐๐

๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญร่วมประชุมสัมมนา

เรียน/นมัสการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย (๑) โครงการวิจัยย่อ ๑ ฉบับ

(๒) กำหนดการประชุมสัมมนากลุ่ม ๑ ฉบับ

ด้วยผม ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี ข้าราชการบำนาญกรมศิลปากร ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ และอาจารย์พิเศษบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” โดยได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สกว.) และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีสาระสำคัญดังโครงการวิจัยย่อที่แนบมาแล้วนั้น

ในการวิจัยนี้ กำหนดให้มีการประชุมสัมมนากลุ่มย่อยของผู้ทรงคุณวุฒิในด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยในภูมิภาคทั้ง ๔ ภูมิภาค คือภาคกลาง (จัดที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ภาคเหนือ (จัดที่จังหวัดเชียงใหม่) ภาคใต้ (จัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จัดที่จังหวัดขอนแก่น) ทั้งนี้เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยในแต่ละภูมิภาค เพื่อประมวลเป็นองค์ความรู้และเป็นแนวทางเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ และนำไปปฏิบัติการตามความเหมาะสมต่อไป

ในฐานะที่หน่วยงานของท่านมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ หน่วยงานหนึ่ง โดยเฉพาะในท้องถิ่นภูมิภาคของท่าน จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านหรือผู้แทนในหน่วยงานของท่านเข้าร่วมประชุมสัมมนากลุ่มประจำภูมิภาคของท่าน ในวันศุกร์ที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๑ เริ่มแต่เวลา ๑๓.๓๐ น. เป็นต้นไป ณ หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตามกำหนดการที่แนบมานี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ทั้งนี้ ได้มอบหมายให้นางสมร พูนพั่ง เป็นผู้มาประสานงานในเรื่องนี้ด้วยแล้ว และขอขอบพระคุณท่านล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ผู้ประสานงาน

ขอแสดงความนับถือ

๑. นางสมร พูนพั่ง, หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช

โทร. (๐๗๕) ๓๒๔-๑๓๗ ต่อ ๑๘

มือถือ (๐๘๑) ๓๗๐-๑๖๗๘

(ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี)

๒. ดร.นवलวรรณ พูนสุพลฉัตร, ผู้ร่วมวิจัย

มือถือ (๐๘๑) ๖๔๓-๒๗๘๐

ที่ปรึกษาอธิการบดี มจร.

กำหนดการสัมมนากลุ่มภาคใต้

เรื่อง

การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม
ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ณ หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

วันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

เวลา ๑๓.๓๐ น. เมื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาพร้อมแล้ว

- ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี หัวหน้าโครงการวิจัย
กล่าวนำเรื่อง แล้วดำเนินการอภิปราย เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
จากผู้เข้าร่วมสัมมนาในประเด็นต่อไปนี้
- สำนักของท้องถิ่นในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย
- ความเป็นไปได้ของท้องถิ่นในการจัดตั้งหรือให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์
มรดกวัฒนธรรมไทย
- ศักยภาพของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีวิทยาเขต
วิทยาลัยสงฆ์ และหน่วยวิทยบริการทั่วประเทศประมาณ ๕๐ แห่ง ในการ
จัดตั้ง
 - ศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย (เป็นพิพิธภัณฑ์, หอมนิทรรศการ
โบราณวัตถุ, ศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ)
 - เครือข่ายประสานงานทั้งของภาครัฐและเอกชนในการอนุรักษ์มรดก
วัฒนธรรมไทย

เวลา ๑๖.๓๐ น. ปิดสัมมนา

**การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครอง
มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**
**A Study of the Policy and Mechanism in the Promotion
and Protection of the Buddhist Cultural Heritage
in Thailand**

ณ หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช
อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
วันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี , พระเทพปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญญา), ดร.
ดร. บวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร

ผู้เข้าร่วมการประชุมสัมมนากลุ่มภาคใต้ ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช
วันศุกร์ที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

ชาย - ดร. นवलวรรณ พูนสุพลฉัตร ผู้ร่วมโครงการวิจัย
 ขวา - นางพรทิพย์ โพธิ์ทอง ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช

นางสาวจรรุพัฒน์ นกุล และ นางสาวโสมลีนี สุขเกษม สำนักศิลปากรที่ ๑๒
 นางอภิญญา สุวรรณ นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช

ประธาน - ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี (ขวา) ดร. นवलวรรณ พูนสุพลฉัตร (ไม่ปรากฏในภาพ),
นางพรทิพย์ โพธิ์ทอง, นายคกงมล รัฐปัติย์ (ซ้าย) นางสมร พูนพนัง, นางอภิญา สุวรรณ,
นางสาวโสสมสินี สุขเกษม และ นางสาวจรรุพัฒน์ นุกูล

จากซ้ายไปขวา - นายคกงมล รัฐปัติย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช, นางสาวโสสมสินี
สุขเกษม สำนักศิลปากรที่ ๑๒, นางอภิญา สุวรรณ นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด
นครศรีธรรมราช, ดร. นवलวรรณ พูนสุพลฉัตร ผู้ร่วมวิจัย, ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี หัวหน้าโครงการวิจัย,
นางพรทิพย์ โพธิ์ทอง ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช, นางจรรุพัฒน์ นุกูล สำนักศิลปากรที่
๑๒, นางสมร พูนพนัง หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช

ห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช

คณะผู้วิจัยถ่ายภาพเป็นที่ระลึกกับผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช
พร้อมด้วยคณะบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่

ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี, และ นางพรทิพย์ โพธิ์ทอง ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช

ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี, ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, และนางสมร พูนพจน์ บรรณารักษ์ หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช ผู้ทำหน้าที่เลขานุการการประชุมสัมมนาครั้งนี้

กุฎิทรงไทยภาคใต้ วัดวังตะวันตก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

คณะผู้วิจัยถ่ายภาพพร้อมกับข้าราชการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช

ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี ถ่ายภาพร่วมกับ ผศ.ดร. ดิเรก นุ่นกลาง อาจารย์ประจำ และพระครูหัวหน้าฝ่ายทะเบียนและวัดผล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

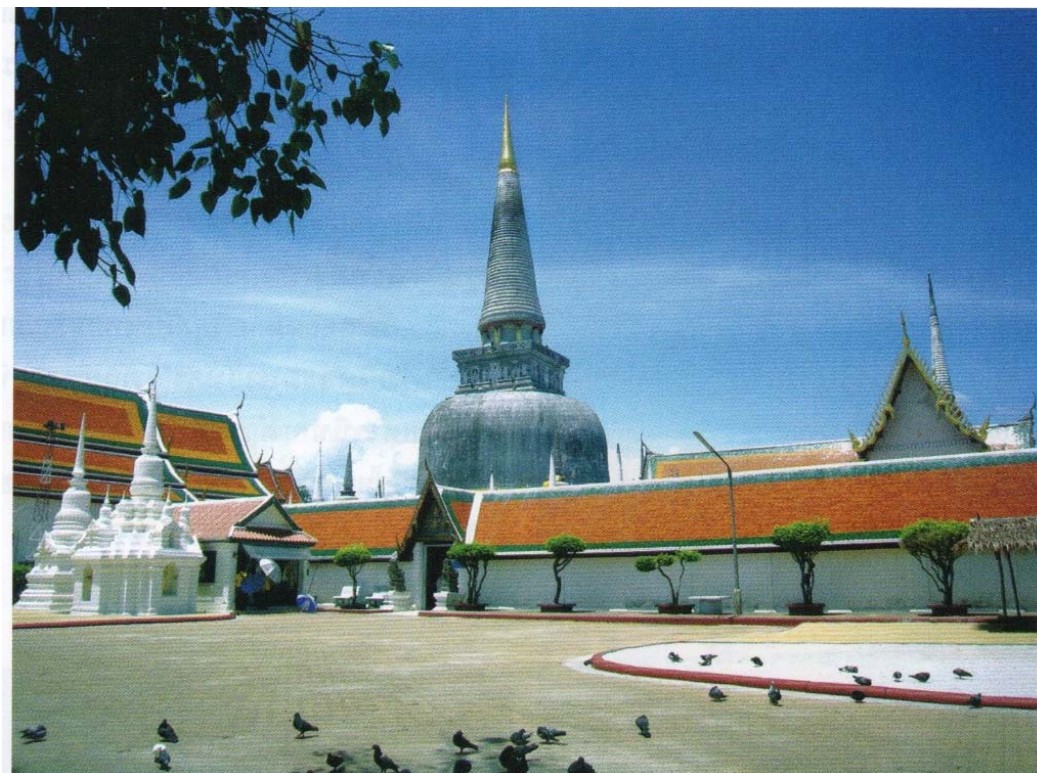
นางสมร พูนพั้ง, ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร,และ ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี ถ่ายภาพหน้าป้าย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ๓/๓ หมู่ที่ ๕ ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

คณะผู้วิจัยเข้าเยี่ยมกราบนมัสการพระเทพปัญญาสุธี (พร้อม โกวิท) ป.ธ.๘, พธ.บ., M.A., พธ.ด. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช วัดแจ้ง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

คณะผู้วิจัยเข้าเยี่ยมกราบพระเทพสิริโสภณ (ภากร ปภงกโร) ป.ธ.๘, พธ.บ., M.A., พธ.ด. อดีตเจ้าคณะ จังหวัดนครศรีธรรมราช ณ วัดสมอ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

หอพระพุทธรูปทองคำ ภายในบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาคผนวก ข

ภาพการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคกลาง
ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช
อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันจันทร์ที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑
ระหว่างเวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๐

วัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
๑๐๗๐๐

๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญร่วมประชุมสัมมนา

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย (๑) โครงการวิจัยย่อ ๑ ฉบับ

(๒) กำหนดการประชุมสัมมนากลุ่ม ๑ ฉบับ

ด้วยผม พระเทพสุวรรณเมธี รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม และ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและคณะ ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” โดยได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (สกว.) และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีสาระสำคัญดังโครงการวิจัยย่อที่แนบมาแล้ว นั้น

ในการวิจัยนี้ กำหนดให้มีการประชุมสัมมนากลุ่มย่อยของผู้ทรงคุณวุฒิในด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยในภูมิภาคทั้ง ๔ ภูมิภาค คือภาคกลาง (จัดที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ภาคเหนือ (จัดที่จังหวัดเชียงใหม่) ภาคใต้ (จัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จัดที่จังหวัดขอนแก่น) ทั้งนี้เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานด้านอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยในแต่ละภูมิภาค เพื่อประมวลเป็นองค์ความรู้และเป็นแนวทางเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ และนำไปปฏิบัติการตามความเหมาะสมต่อไป

ในฐานะที่หน่วยงานของท่านมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ หน่วยงานหนึ่ง โดยเฉพาะในท้องถิ่นภูมิภาคของท่าน จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านหรือผู้แทนในหน่วยงานของท่านเข้าร่วมประชุมสัมมนากลุ่มประจำภูมิภาคของท่าน ในวันจันทร์ที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๑ เริ่มแต่เวลา ๑๓.๓๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียน อบต. วัดกษัตราธิราช อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามกำหนดการที่แนบมานี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ทั้งนี้ ได้มอบหมายให้พระครูโสภณ ปริยัตยานุกิจ ประจำสำนักงานเลขานุการเจ้าคณะภาค ๒ เป็นผู้มาประสานงานในเรื่องนี้ด้วยแล้ว และขอขอบพระคุณท่านล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ผู้ประสานงาน

๑. พระครูโสภณปริยัตยานุกิจ, สำนักงานเลขานุการ

เจ้าคณะภาค ๒ โทร. (๐๒) ๘๙๐-๑๕๖๖

มือถือ (๐๘๑) ๓๗๑-๔๖๕๐

๒. ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี

มือถือ (๐๙๕) ๓๓๖-๗๙๓๕

ขอเจริญพร/เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเทพสุวรรณเมธี)

รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม

กำหนดการสัมมนากลุ่มภาคกลาง

เรื่อง

การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม
ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ณ วัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันจันทร์ที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

เวลา ๑๓.๓๐ น. เมื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาพร้อมแล้ว

- พระเทพสุวรรณเมธี, ดร. รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร และอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะวิจัย
กล่าวนำเรื่อง แล้วดำเนินการอภิปราย เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วมสัมมนาในประเด็นต่อไปนี้
- สำนักของท้องถิ่นในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย
- ความเป็นไปได้ของท้องถิ่นในการจัดตั้งหรือให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย
- ศักยภาพของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีวิทยาเขตวิทยาลัยสงฆ์ และหน่วยวิทยบริการทั่วประเทศประมาณ ๕๐ แห่ง ในการจัดตั้ง
 - ศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย (เป็นพิพิธภัณฑ์, ห้องนิทรรศการ โบราณวัตถุ, ศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ)
 - เครือข่ายประสานงานทั้งของภาครัฐและเอกชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย

เวลา ๑๖.๓๐ น. ปิดสัมมนา

หมายเหตุ : มรดกวัฒนธรรมไทย จำกัดเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ

การประชุมสัมมนากลุ่มภาคกลาง ณ ห้องประชุมวัดกษัตราธิราช อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย พระนครศรีอยุธยา

วัดกษัตราธิราช พระนครศรีอยุธยา

วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร หน้าพระพุทธรูปทรงเครื่อง สมัยลพบุรี ในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ
ราชการาม พระนครศรีอยุธยา

ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี หน้าพระพุทธรูปศิลา ปางห้อยพระบาท สมัยทวารวดี ในพระวิหารน้อย
วัดหน้าพระเมรุราชิการาม พระนครศรีอยุธยา

วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา

ภาคผนวก ค

ภาพการประชุมสัมมนาในกลุ่มภาคเหนือ
ณ ห้องประชุมโรงเรียนธรรมราชาศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
วันจันทร์ที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑
ระหว่างเวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๐

ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุฯ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๑๒ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญร่วมประชุมสัมมนา

เรียน/นมัสการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย (๑) โครงการวิจัยย่อ ๑ ฉบับ

(๒) กำหนดการประชุมสัมมนากลุ่ม ๑ ฉบับ

ด้วยผม ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี ข้าราชการบำนาญกรมศิลปากร ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษา
อธิการบดีด้านวิชาการ และอาจารย์พิเศษบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทาง
พระพุทธศาสนาในประเทศไทย” โดยได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
(สกว.) และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีสาระสำคัญ
ดังโครงการวิจัยย่อที่แนบมาแล้วนั้น

ในการวิจัยนี้ กำหนดให้มีการประชุมสัมมนากลุ่มย่อยของผู้ทรงคุณวุฒิในด้านอนุรักษ์
มรดกวัฒนธรรมไทยในภูมิภาคทั้ง ๔ ภูมิภาค คือภาคกลาง (จัดที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ภาคเหนือ
(จัดที่จังหวัดเชียงใหม่) ภาคใต้ (จัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จัดที่
จังหวัดขอนแก่น) ทั้งนี้เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานด้านอนุรักษ์มรดก
วัฒนธรรมไทยในแต่ละภูมิภาค เพื่อประมวลเป็นองค์ความรู้และเป็นแนวทางเสนอให้หน่วยงานที่
เกี่ยวข้องได้รับทราบ และนำไปปฏิบัติการตามความเหมาะสมต่อไป

ในฐานะที่หน่วยงานของท่านมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ
หน่วยงานหนึ่ง โดยเฉพาะในท้องถิ่นภูมิภาคของท่าน จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านหรือผู้แทนในหน่วยงาน
ของท่านเข้าร่วมประชุมสัมมนากลุ่มประจำภูมิภาคของท่าน ในวันจันทร์ที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑ เริ่ม
แต่เวลา ๑๓.๓๐ น. เป็นต้นไป ณ โรงเรียนธรรมราชาศึกษา วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ตาม
กำหนดการที่แนบมานี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ทั้งนี้ ได้มอบหมายให้ผู้อำนวยการ
โรงเรียนธรรมราชาศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้มาประสานงานในเรื่องนี้ด้วยแล้ว และขอขอบพระคุณ
ท่านล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ผู้ประสานงาน

๑. พระครูปริยัติกิจจาภิวัฒน์, ผอ. โรงเรียนธรรมราชาศึกษา

วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

โทร. (๐๕๓) ๒๗๗-๒๗๓ ;

มือถือ (๐๘๙) ๒๖๔-๒๔๘๕

๒. ดร.นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, ผู้ร่วมวิจัย

มือถือ (๐๘๑) ๖๔๓-๒๗๙๐

ขอแสดงความนับถือ

(ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี)

ที่ปรึกษาอธิการบดี มจร.

กำหนดการสัมมนากลุ่มภาคเหนือ

เรื่อง

การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม
ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ณ โรงเรียนธรรมราชศึกษา วัดพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

วันจันทร์ที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

เวลา ๑๓.๓๐ น. เมื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาพร้อมแล้ว

- ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี หัวหน้าโครงการวิจัย
กล่าวนำเรื่อง แล้วดำเนินการอภิปราย เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
จากผู้เข้าร่วมสัมมนาในประเด็นต่อไปนี้
- สำนักของท้องถิ่นในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย
- ความเป็นไปได้ของท้องถิ่นในการจัดตั้งหรือให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์
มรดกวัฒนธรรมไทย
- ศักยภาพของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีวิทยาเขต
วิทยาลัยสงฆ์ และหน่วยวิทยบริการทั่วประเทศประมาณ ๕๐ แห่ง ในการ
จัดตั้ง
 - ศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย (เป็นพิพิธภัณฑ์, ห้องนิทรรศการ
โบราณวัตถุ, ศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ)
 - เครือข่ายประสานงานทั้งของภาครัฐและเอกชนในการอนุรักษ์มรดก
วัฒนธรรมไทย

เวลา ๑๖.๓๐ น. ปิดสัมมนา

หมายเหตุ : มรดกวัฒนธรรมไทย จำกัดเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ

การประชุมสัมมนากลุ่มภาคเหนือ จัดขึ้น ณ ห้องประชุมโรงเรียนธรรมราชศึกษา โรงเรียนการกุศลของ
วัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันจันทร์ที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา
๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

การประชุมปรึกษาหารือก่อนการประชุม ระหว่าง ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี กับ พระครูธีรสุตพจน์ (ไชยวงศ์ ธีรสิ่วโร), ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ขวา) และพระครูสุตกัลยาณกิจ รองผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมราชาศึกษา โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

พระครูธีรสุตพจน์ (ไชยวงศ์ ธีรส่วโร), ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ กำลังอภิปราย

พระครูสุตถ์ถยานกิจ รองผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมราชศึกษา กำลังอภิปราย

พระครูสุตักถยานกิจ, พระครูธีรสุตพจน์,
ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี, นางวารารณ์ วสุนธรารัตน์, นายชินณวุฒิ วิลยาลัย

พระครูสุตักถยานกิจ, นายชินณวุฒิ วิลยาลัย, รศ.ดร. ปรุฒม์ บุญศรีตัน, ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี, นางสาว
นฤมล ลกะวงศ์, นางวารารณ์ วสุนธรารัตน์, ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร

เข้ากราบนมัสการและขอสัมภาษณ์พระเทพโกศล (สังวาลย์ พรหมวณฺโณ) อดีตเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ อดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ปัจจุบันเป็นประธานสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ณ วัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เยี่ยมชมห้องเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่ วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

สอบถามเรื่องการอนุรักษ์เอกสารโบราณ จากนางวารภรณ์ วสุนธรรัตน์ ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ สาขาเชียงใหม่ และเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์

ถ่ายรูปร่วมกับผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ส่วนหนึ่ง ของหอสมุดแห่งชาติสาขาเชียงใหม่ วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

ภาคผนวก ง

ภาพการประชุมสัมมนากลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ณ ห้องประชุมโรงเรียนการกุศลวัดหนองแขวง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
วันศุกร์ที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑
ระหว่างเวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๐

ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุฯ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญร่วมประชุมสัมมนา
เรียน/นมัสการ
สิ่งที่ส่งมาด้วย (๑) โครงการวิจัยย่อ ๑ ฉบับ
(๒) กำหนดการประชุมสัมมนากลุ่ม ๑ ฉบับ

ด้วยผม ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี ข้าราชการบำนาญกรมศิลปากร ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษา
อธิการบดีด้านวิชาการ และอาจารย์พิเศษบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทาง
พระพุทธศาสนาในประเทศไทย” โดยได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
(สกว.) และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีสาระสำคัญ
ดังโครงการวิจัยย่อที่แนบมาแล้วนั้น

ในการวิจัยนี้ กำหนดให้มีการประชุมสัมมนากลุ่มย่อยของผู้ทรงคุณวุฒิในด้านอนุรักษ์
มรดกวัฒนธรรมไทยในภูมิภาคทั้ง ๔ ภูมิภาค คือภาคกลาง (จัดที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ภาคเหนือ
(จัดที่จังหวัดเชียงใหม่) ภาคใต้ (จัดที่จังหวัดนครศรีธรรมราช) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จัดที่
จังหวัดขอนแก่น) ทั้งนี้เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานด้านอนุรักษ์มรดก
วัฒนธรรมไทยในแต่ละภูมิภาค เพื่อประมวลเป็นองค์ความรู้และเป็นแนวทางเสนอให้หน่วยงานที่
เกี่ยวข้องได้รับทราบ และนำไปปฏิบัติการตามความเหมาะสมต่อไป

ในฐานะที่หน่วยงานของท่านมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ
หน่วยงานหนึ่ง โดยเฉพาะในท้องถิ่นภูมิภาคของท่าน จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านหรือผู้แทนในหน่วยงาน
ของท่านเข้าร่วมประชุมสัมมนากลุ่มประจำภูมิภาคของท่าน ในวันศุกร์ที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑ เริ่มแต่
เวลา ๑๓.๓๐ น. เป็นต้นไป ณ โรงเรียนการกุศลวัดหนองแวง จังหวัดขอนแก่น ตามกำหนดการที่แนบ
มานี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ทั้งนี้ ได้มอบหมายให้ผู้อำนวยการ
โรงเรียนการกุศลวัดหนองแวง จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้มาประสานงานในเรื่องนี้ด้วยแล้ว และ
ขอขอบพระคุณท่านล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

ผู้ประสานงาน

นมัสการ/เรียนมาด้วยความเคารพ

๑. พระครูธรรมสารสุเมธ, ผอ. โรงเรียนการกุศล
วัดหนองแวง จังหวัดขอนแก่น
โทร. (๐๔๓) ๒๒๗-๑๒๐ ;
มือถือ (๐๘๙) ๖๒๕-๖๒๑๐
๒. ดร.นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร, ผู้ร่วมวิจัย
มือถือ (๐๘๑) ๖๔๓-๒๗๙๐

(ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี)
ที่ปรึกษาอธิการบดี มจร.

กำหนดการสัมมนาในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เรื่อง

การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม
ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ณ โรงเรียนการกุศลวัดหนองแขว อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น

วันศุกร์ที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

เวลา ๑๓.๓๐ น. เมื่อผู้เข้าร่วมสัมมนาพร้อมแล้ว

- ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี หัวหน้าโครงการวิจัย
กล่าวนำเรื่อง แล้วดำเนินการอภิปราย เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
จากผู้เข้าร่วมสัมมนาในประเด็นต่อไปนี้
- สำนักของท้องถิ่นในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย
- ความเป็นไปได้ของท้องถิ่นในการจัดตั้งหรือให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์
มรดกวัฒนธรรมไทย
- ศักยภาพของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีวิทยาเขต
วิทยาลัยสงฆ์ และหน่วยวิทยบริการทั่วประเทศประมาณ ๕๐ แห่ง ในการ
จัดตั้ง
 - ศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย (เป็นพิพิธภัณฑ์, ห้องนิทรรศการ
โบราณวัตถุ, ศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ)
 - เครือข่ายประสานงานทั้งของภาครัฐและเอกชนในการอนุรักษ์มรดก
วัฒนธรรมไทย

เวลา ๑๖.๓๐ น. ปิดสัมมนา

หมายเหตุ : มรดกวัฒนธรรมไทย จำกัดเฉพาะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ

พระธาตุวัดหนองแวง (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

โรงเรียนการกุศลวัดหนองแขวง พระครูธรรมสารสมุณท์, ดร. เป็นผู้อำนวยการ ซึ่งอำนวยความสะดวกในการจัดสถานที่ประชุมสัมมนา เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

พระครูธรรมสารสุนนท์, ดร. นำไหว้พระบูชาพระรัตนตรัยก่อนเปิดการประชุม

ภาพระหว่างการประชุมสัมมนา

ภาพระหว่างการประชุมสัมมนา

นายธรรมบุญ โพธิ์จันทร์ วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น
นายทศพร ศรีสมาน ผู้แทนผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น
ผศ.ชอบ ดีสวนโคก อดีตอาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้เข้าร่วมการประชุมสัมมนาถ่ายภาพร่วมกันเป็นที่ระลึก

กล่าวขอบคุณอาจารย์โรงเรียนการกุศลวัดหนองแขงที่อำนวยความสะดวกในการจัดการประชุมสัมมนาครั้งนี้

ภาคผนวก จ

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พุทธศักราช ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๓๕

พระราชบัญญัติ
โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔
แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน
โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.
 ให้ไว้ ณ วันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๔
 เป็นปีที่ ๑๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔”

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนดสามสิบวันนับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิก

(๑) พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗ และ

(๒) พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๖

บรรดาบทกฎหมาย กฎ และข้อบังคับอื่นในส่วนที่บัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้แทน

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้

“โบราณสถาน”^(๑) หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

“โบราณวัตถุ” หมายความว่า สงหาทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งทีเกิเกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือทีเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

“ศิลปวัตถุ”^(๒) หมายความว่า สิ่งทีทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ

“สิ่งเทียมโบราณวัตถุ”^(๓) หมายความว่า สิ่งทีทำเทียมโบราณวัตถุหรือส่วนของโบราณวัตถุทีได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือทีอยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

“สิ่งเทียมศิลปวัตถุ”^(๔) หมายความว่า สิ่งทีทำเทียมศิลปวัตถุหรือส่วนของศิลปวัตถุทีได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือทีอยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

“ทำเทียม”^(๕) หมายความว่า เลียนแบบ จำลอง หรือทำเอาอย่างด้วยวิธีการใดๆ ให้เหมือนหรือคล้ายของจริง ทั้งนี้ไม่ว่าจะมีขนาด รูปลักษณะ และวัสดุอย่างเดิมหรือไม่

(๑) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๒) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๓)-(๕) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“อธิบดี” หมายความว่า อธิบดีกรมศิลปากร

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๕(๖) การออกหนังสืออนุญาตและการออกใบอนุญาต ซึ่งอธิบดีต้องกระทำตามพระราชบัญญัตินี้ อธิบดีจะมอบหมายให้ข้าราชการในกรมศิลปากรซึ่งมีตำแหน่งตั้งแต่ผู้อำนวยการกองหรือเทียบเท่าขึ้นไปกระทำแทน หรือผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งท้องที่ใดเป็นผู้กระทำแทนสำหรับท้องที่นั้นก็ได้ การมอบหมายให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา

เมื่อได้มีประกาศมอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งท้องที่ใดกระทำการแทนอธิบดีตามความในวรรคหนึ่งแล้ว คำขอรับหนังสืออนุญาตและใบอนุญาตให้ยื่นต่อผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งท้องที่นั้น

มาตรา ๖(๗) ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่กับออกกฎกระทรวงกำหนดค่าธรรมเนียมไม่เกินอัตราในบัญชีท้ายพระราชบัญญัตินี้ ยกเว้นค่าธรรมเนียมและกำหนดกิจการอื่นเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

หมวด ๑

โบราณสถาน

มาตรา ๗ เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับ

(๖)-(๗) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

การขึ้นทะเบียนและหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องของเจ้าของหรือผู้ครอบครองให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

มาตรา ๗ ทวิ(๔) ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้แล้วแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี

ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาตให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้าง และให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวัน นับแต่วันที่ได้รับคำสั่ง

ผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของหรือผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น

สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันรื้อถอนเสร็จให้อธิบดีจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้น เงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้วเหลือเท่าใด ให้คืนให้เจ้าของสัมภาระนั้น

มาตรา ๘ บรรดาโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชี และประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติแล้วก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย

มาตรา ๙ โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของ หรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ชำรุด หักพัง หรือเสียหาย ไม่ว่าด้วยประการใดๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้นแจ้งการชำรุด หักพัง หรือเสียหาย เป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่เกิดการชำรุด หักพัง หรือเสียหายนั้น

มาตรา ๙ ทวิ(๕) โบราณสถานตามมาตรา ๙ ที่ได้จัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระ หรือจัดเก็บผลประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากโบราณสถานนั้น ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซม

(๔) เพิ่มเติมโดยข้อ ๑ แห่งประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๐๘

(๕) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ทั้งหมดหรือบางส่วน ตามที่อธิบดีกำหนด

การกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโบราณสถานตามวรรคหนึ่ง ให้อธิบดีแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งจำนวนไม่น้อยกว่าสามคนโดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วย

มาตรา ๑๐^(๑๐) ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แกะไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา ๑๐ ทวิ^(๑๑) พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจเข้าไปในโบราณสถานเพื่อตรวจดูว่าได้มีการซ่อมแซม แกะไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถานหรือมีการขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถานหรือไม่ ในการนี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดหรืออายัดวัตถุที่มีเหตุอันสมควรสงสัยว่าจะเป็นวัตถุที่ได้มาจากการขุดค้นในบริเวณโบราณสถานได้

การตรวจ ยึด หรืออายัดตามความในวรรคหนึ่ง ให้กระทำได้ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก และเมื่อดำเนินการตรวจ ยึดหรืออายัดแล้ว ในเขตกรุงเทพมหานครให้รายงานต่ออธิบดี ในเขตจังหวัดอื่นให้รายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีเพื่อทราบ

มาตรา ๑๑ โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น แม้ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใดๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ แต่ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบก่อน

มาตรา ๑๒ ในกรณีที่มีการโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวัน เดือน ปี ที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันโอน

(๑๐) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๑๑) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดย
 พินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันได้รับ
 กรรมสิทธิ์ ในกรณีที่มิได้ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบ
 หมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบ
 หมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์
 รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

มาตรา ๑๓(๑๒) เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพ ความปลอดภัย ความสะอาด
 และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ให้รัฐมนตรีมี
 อำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้ และจะกำหนดให้
 ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นด้วยก็ได้

การจัดให้เข้าชมโบราณสถานที่มิใช่เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย
 โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีทราบก่อนและต้อง
 ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๑๓ ทวิ(๑๓) เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่
 ศิลปวัฒนธรรม อธิบดีมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลใดเข้าไปดำเนินกิจการใดๆ
 เพื่อหาผลประโยชน์ในบริเวณโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และมีใช่เป็นโบราณสถาน
 ที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายโดยให้ผู้รับอนุญาตออกค่าใช้จ่ายใน
 การดำเนินกิจการทั้งสิ้น และผู้รับอนุญาตต้องจ่ายเงินค่าสิทธิ ค่าตอบแทน และค่า
 ธรรมเนียมอื่นให้แก่กรมศิลปากรเพื่อสมทบกองทุนโบราณคดี ทั้งนี้ตามระเบียบที่อธิบดี
 ประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

หมวด ๒

โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ

มาตรา ๑๔(๑๔) เมื่ออธิบดีเห็นว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดที่มีได้อยู่ใน
 ความครอบครองของกรมศิลปากร มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์
 หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียน
 โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น

(๑๒) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๑๐ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๑๓) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๑๔) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

ในกรณีที่อธิบดีเห็นว่าโบราณวัตถุใดไม่ว่าจะได้ขึ้นทะเบียนแล้วหรือไม่ หรือ ศิลปวัตถุใดที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว สมควรสงวนไว้เป็นสมบัติของชาติ อธิบดีมีอำนาจ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุที่ห้ามทำการค้า และหากเห็นสมควรเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ ให้ อธิบดีมีอำนาจจัดซื้อโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นไว้ได้

มาตรา ๑๔ ทวิ(๑๘) เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และการจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุที่มีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาขึ้นไป ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้เขตท้องที่ใดเป็นเขตสำรวจโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น โดยให้เจ้าของ หรือผู้ครอบครองแจ้งปริมาณ รูปพรรณ และสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือ ศิลปวัตถุนั้นต่ออธิบดีตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนด

เมื่อได้มีประกาศตามวรรคหนึ่งแล้ว อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจ เข้าไปในเคหสถานของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง หรือสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือ ศิลปวัตถุนั้นระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตกหรือระหว่างเวลาทำการเพื่อ ประโยชน์ในการจัดทำทะเบียน และในกรณีที่เห็นว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดมี ประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ ให้อธิบดีมี อำนาจดำเนินการตามมาตรา ๑๔ ได้

มาตรา ๑๕ โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น ห้ามมิให้ผู้ใด ซ่อมแซม แก้ไข หรือเปลี่ยนแปลง เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และ ถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา ๑๖(๑๖) ในกรณีที่โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วชำรุด หักพัง เสียหาย สูญหาย หรือมีการย้ายสถานที่เก็บรักษา ให้ผู้ครอบครองโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุนั้นแจ้งเป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันชำรุด หักพัง เสียหาย สูญหาย หรือมีการย้ายนั้น

มาตรา ๑๗ ในกรณีที่มีการโอนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอนและวัน เดือน ปีที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันโอน

(๑๘) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๑๓ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

(๑๖) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๑๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดก หรือโดยพินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ ได้กรรมสิทธิ์ ในกรณีที่มีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้มี กรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

มาตรา ๑๘(๑๓) โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน และอยู่ใน ความดูแลรักษาของกรมศิลปากรจะโอนกันมิได้ เว้นแต่อาศัยอำนาจแห่งกฎหมาย แต่ถ้าโบราณวัตถุและศิลปวัตถุใดมีเหมือนกันอยู่มากเกินต้องการ อธิบดีจะอนุญาตให้ โอนโดยวิธีขายหรือแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์แห่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหรือให้เป็น รางวัลหรือเป็นค่าแรงงานแก่ผู้ขุดค้นก็ได้ ทั้งนี้ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนด ในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๑๘ ทวิ(๑๔) โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของ กรมศิลปากรหรือที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้และมีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษรัฐมนตรีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้โบราณ วัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม

เมื่อได้มีประกาศตามวรรคหนึ่งแล้ว การผลิต การค้า หรือมีไว้ในสถานที่ทำ การค้าซึ่งสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมนั้น ให้ปฏิบัติ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา และ ให้ผู้ประสงค์จะผลิตสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียม แจ้งรายการสิ่งที่ตนผลิตต่ออธิบดีพร้อมทั้งต้องแสดงให้ปรากฏที่สิ่งที่ตนจะผลิตนั้นด้วย ว่าเป็นสิ่งที่ได้ทำเทียมขึ้น

เมื่อได้รับแจ้งตามวรรคสองแล้ว ให้อธิบดีแจ้งรายชื่อผู้ผลิตและรายการ สิ่งเทียมโบราณวัตถุและสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมที่จะผลิตนั้นต่ออธิบดี กรมศุลกากรเพื่อประโยชน์ในการส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรด้วย

(๑๓)ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๑๔)เพิ่มเติมโดยมาตรา ๑๖ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์ไว้นี้แทน

มาตรา ๑๙^(๙๙) ผู้ใดประสงค์จะทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ไม่ได้ห้ามทำ การค้าตามมาตรา ๑๔ วรรคสอง ต้องได้รับใบอนุญาตจากอธิบดี

การขอรับใบอนุญาตและการอนุญาต ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและ เงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณีที่อธิบดีอนุญาต ให้อธิบดีประกาศรายชื่อผู้ได้รับใบอนุญาตใน ราชกิจจานุเบกษา

ในกรณีที่อธิบดีไม่อนุญาต ผู้ขอรับใบอนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์เป็นหนังสือต่อ รัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้ทราบคำสั่ง

คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

มาตรา ๑๙ ทวิ^(๑๐) ผู้ใดจะแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุโดยเรียกเก็บค่าเช่าชม หรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีทราบก่อน และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๑๙ ตริ^(๑๑) ใบอนุญาตตามมาตรา ๑๙ ให้มีอายุใช้ได้จนถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคมของปีที่ออกใบอนุญาต ถ้าผู้รับใบอนุญาตประสงค์จะขอต่ออายุใบอนุญาต ให้ ยื่นคำขอต่ออายุใบอนุญาตต่ออธิบดีก่อนใบอนุญาตสิ้นอายุ เมื่อได้ยื่นคำขอแล้ว ให้ ประกอบกิจการต่อไปได้จนกว่าอธิบดีจะสั่งไม่อนุญาตให้ต่ออายุใบอนุญาตนั้น

การขอต่ออายุใบอนุญาตและการอนุญาตให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และ เงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณีที่อธิบดีอนุญาต ให้อธิบดีประกาศรายชื่อผู้ได้รับใบอนุญาตในราชกิจจา นุเบกษา

ในกรณีที่อธิบดีไม่อนุญาตให้ต่ออายุใบอนุญาต ผู้ขอต่ออายุใบอนุญาตมีสิทธิ อุทธรณ์เป็นหนังสือต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้ทราบคำสั่ง

คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

ถ้ามีการอุทธรณ์การต่ออายุใบอนุญาตตามวรรคสามก่อนที่รัฐมนตรีจะมีคำวินิจฉัย รัฐมนตรีจะสั่งอนุญาตให้ประกอบกิจการไปพลางก่อน เมื่อมีคำขอของผู้อุทธรณ์ก็ได้

(๙๙) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๑๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์วันนี้แทน

(๑๐) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๑๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์วันนี้แทน

(๑๑) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

มาตรา ๒๐^(๒๒) ผู้รับใบอนุญาตตามมาตรา ๑๙ ต้องแสดงใบอนุญาตไว้ในที่เปิดเผยและเห็นได้ง่าย ณ สถานที่ทำการค้า และให้ผู้รับใบอนุญาตทำบัญชีรายการโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมที่อยู่ในความครอบครองของตนและรักษาบัญชีนั้นไว้ ณ สถานที่ดังกล่าว ทั้งนี้ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๒๑^(๒๓) ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจเข้าไปในสถานที่ผลิต สถานที่ทำการค้า สถานที่แสดงหรือสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก หรือระหว่างเวลาทำการเพื่อตรวจดูว่าได้มีการปฏิบัติถูกต้องตามพระราชบัญญัตินี้หรือไม่ หรือเพื่อตรวจดูว่ามีโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุที่ได้ปฏิบัติตามประกาศที่อธิบดีกำหนดตามมาตรา ๑๘ ทวีอยู่ในสถานที่นั้นหรือไม่ และในกรณีที่มีเหตุอันควรสงสัยว่ามิได้มีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัตินี้ หรือมีโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุที่ได้มาโดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุที่ได้ปฏิบัติตามประกาศที่อธิบดีกำหนดตามมาตรา ๑๘ ทวี ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดหรืออายัดโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุนั้นเพื่อประโยชน์ในการดำเนินคดีได้

มาตรา ๒๑ ทวิ^(๒๔) ในการปฏิบัติหน้าที่ อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ แล้วแต่กรณี ต้องแสดงบัตรประจำตัวต่อเจ้าของ ผู้ครอบครอง ผู้รับใบอนุญาต หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในสถานที่ที่ทำการตรวจสอบตามมาตรา ๑๘ ทวี หรือมาตรา ๒๑ และให้เจ้าของ ผู้ครอบครอง ผู้รับใบอนุญาต หรือผู้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวอำนวยความสะดวกตามสมควร

บัตรประจำตัวพนักงานเจ้าหน้าที่ให้เป็นไปตามแบบที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๒๑ ดริ^(๒๕) ในการปฏิบัติหน้าที่ ให้อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายหรือพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

(๒๒) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

(๒๓) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๒๔)-(๒๕) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๒๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

มาตรา ๒๒^(๓๖) ห้ามมิให้ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไม่ว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นจะเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วหรือไม่ ออกนอกราชอาณาจักร เว้นแต่จะได้รับใบอนุญาตจากอธิบดี

การขอรับใบอนุญาตและการอนุญาตตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

ความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่ศิลปวัตถุที่มีอายุไม่เกินห้าปีและไม่ได้ขึ้นทะเบียน และการนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุผ่านราชอาณาจักร

มาตรา ๒๓ บุคคลใดประสงค์จะส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว ให้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตต่ออธิบดี ในกรณีที่อธิบดีมีคำสั่งไม่อนุญาต ผู้ขอมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งของอธิบดีต่อรัฐมนตรีภายในกำหนดสามสิบวัน นับแต่วันทราบคำสั่ง คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

ในกรณีที่อธิบดีเห็นสมควรหรือรัฐมนตรีวินิจฉัยให้ออกใบอนุญาตให้ผู้ยื่นคำขอส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว และเมื่อผู้ยื่นคำขอได้ยินยอมปฏิบัติตามเงื่อนไข วิธีการ และข้อกำหนดว่าด้วยการวางเงินประกัน และหรือการชำระค่าปรับตามที่กำหนดในกฎกระทรวง เกี่ยวแก่การโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวแล้ว ก็ให้อธิบดีออกใบอนุญาตให้ผู้ยื่นเรื่องราส่งหรือนำโบราณวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวก็ได้

มาตรา ๒๓ ทวิ^(๓๗) ในกรณีที่มีความจำเป็นที่ต้องส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากรออกนอกราชอาณาจักรเพื่อการศึกษา การวิเคราะห์ การวิจัย การซ่อมแซม หรือประกอบ ให้อธิบดีมีอำนาจส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวได้ เว้นแต่เป็นชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ต้องนำไปแปรสภาพหรือทำลายไปโดยกระบวนการวิเคราะห์หรือการวิจัยนั้น อธิบดีจะส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรโดยไม่ต้องนำกลับก็ได้

(๓๖) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๓๗) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๒๓ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

มาตรา ๒๔^(๒๔) โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งไว้ในราชอาณาจักรหรือในบริเวณเขตเศรษฐกิจจำเพาะโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ ไม่ว่าที่ที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งจะอยู่ในกรรมสิทธิ์หรือความครอบครองของบุคคลใดหรือไม่ ให้ตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบแก่พนักงานเจ้าหน้าที่หรือพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แล้วมีสิทธิจะได้รับรางวัลไม่เกินหนึ่งในสามแห่งค่าของทรัพย์สินนั้น

ให้อธิบดีตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคนเป็นผู้พิจารณากำหนดค่าของทรัพย์สินและเงินรางวัลตามวรรคหนึ่ง ผู้เก็บได้มีสิทธิอุทธรณ์การกำหนดของคณะกรรมการเป็นหนังสือต่ออธิบดีภายในสิบห้าวันนับแต่วันทราบการกำหนด คำวินิจฉัยของอธิบดีให้เป็นที่สุด

มาตรา ๒๔ ทวิ^(๒๕) ในกรณีที่ใบอนุญาตที่ออกตามพระราชบัญญัตินี้สูญหายหรือถูกทำลายในสาระสำคัญ ให้ผู้รับใบอนุญาตยื่นคำขอรับใบแทนใบอนุญาตต่ออธิบดีภายในสิบห้าวัน นับแต่วันที่ทราบการสูญหายหรือถูกทำลาย

การขอรับใบแทนใบอนุญาตและการออกใบแทนใบอนุญาต ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

หมวด ๓

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

มาตรา ๒๕ ให้มีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจะจัดตั้งขึ้น ณ ที่ใด หรือจะให้สถานที่ใดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ตลอดถึงการถอนสภาพพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ให้รัฐมนตรีประกาศในราชกิจจานุเบกษา

ให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่มีอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้

(๒๔) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์ไว้แทน

(๒๕) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

มาตรา ๒๖^(๙๐) โบราณวัตถุและศิลปวัตถุซึ่งเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินและอยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากรนั้น จะเก็บรักษาไว้ ณ สถานที่อื่นใดนอกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมิได้ แต่ในกรณีที่ไม่อาจหรือไม่สมควรจะนำมาเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและได้รับอนุญาตจากอธิบดีแล้วจะเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑสถานอื่น วัด หรือสถานที่ของทางราชการก็ได้

ความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่กรณีที่อธิบดีอนุญาตให้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไปแสดง ณ ที่ใดๆ เป็นการชั่วคราว หรือในกรณีที่อธิบดีมีคำสั่งให้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อประโยชน์ในการซ่อมแซมหรือบูรณะ ในกรณีที่โบราณวัตถุและศิลปวัตถุใดมีเหมือนกันหลายชิ้น อธิบดีจะอนุญาตให้กระทรวง ทบวง กรมใดเป็นผู้เก็บรักษาโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้นบางชิ้นก็ได้

มาตรา ๒๗^(๙๑) เพื่อประโยชน์ในการรักษาความปลอดภัย ความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้และจะกำหนดให้ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นด้วยก็ได้

หมวด ๔ กองทุนโบราณคดี

มาตรา ๒๘ ให้จัดให้มีกองทุนขึ้นเรียกว่า “กองทุนโบราณคดี” เพื่อใช้จ่ายในกิจการอันเป็นประโยชน์แก่โบราณสถานหรือการพิพิธภัณฑ

มาตรา ๒๙ กองทุนโบราณคดีประกอบด้วย

- (๑) เงินที่ได้มาตามบทแห่งพระราชบัญญัตินี้
- (๒) เงินผลประโยชน์อันเกิดจากโบราณสถาน
- (๓) เงินหรือทรัพย์สินที่มีผู้ทูลให้
- (๔) เงินทุนกองกลางและเงินทุนตามกฎหมายว่าด้วยกฎหมาย

โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งกรมศิลปากรมีอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

มาตรา ๓๐ การเก็บรักษาและการจ่ายเงินกองทุนโบราณคดีให้เป็นไปตามระเบียบที่รัฐมนตรีกำหนด

^(๙๐) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์ไว้นี้แทน

^(๙๑) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์ไว้นี้แทน

หมวด ๔ ทวิ(๓๒)

การพักใช้และการเพิกถอนใบอนุญาต

มาตรา ๓๐ ทวิ ผู้รับใบอนุญาตผู้ใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวง ประกาศ หรือระเบียบที่ออกตามพระราชบัญญัตินี้ หรือเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนด อธิบดีมีอำนาจสั่งพักใช้ใบอนุญาตได้มีกำหนดครั้งละไม่เกินหกสิบวัน แต่ในกรณีที่มีการฟ้องผู้รับใบอนุญาตต่อศาลว่าได้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ อธิบดีจะสั่งพักใช้ใบอนุญาตไว้จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดก็ได้

ผู้ถูกสั่งพักใช้ใบอนุญาตจะขอรับใบอนุญาตใดๆ ตามพระราชบัญญัตินี้ในระหว่างถูกสั่งพักใช้ใบอนุญาตนั้นไม่ได้

มาตรา ๓๐ ตริ เมื่อปรากฏว่าผู้รับใบอนุญาตผู้ใดตั้งคำพิพากษาถึงที่สุดว่ากระทำการฝ่าฝืนพระราชบัญญัตินี้หรือฝ่าฝืนคำสั่งพักใช้ใบอนุญาต อธิบดีมีอำนาจสั่งเพิกถอนใบอนุญาตได้

ผู้ถูกสั่งเพิกถอนใบอนุญาตจะขอรับใบอนุญาตใดๆ ตามพระราชบัญญัตินี้อีกไม่ได้จนกว่าจะพ้นสองปี นับตั้งแต่วันที่ถูกเพิกถอนใบอนุญาต

มาตรา ๓๐ จัตวา คำสั่งพักใช้และคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตให้ทำเป็นหนังสือแจ้งให้ผู้รับใบอนุญาตทราบ ในกรณีที่ไม่พบตัวหรือบุคคลดังกล่าวไม่ยอมรับคำสั่ง ให้ปิดคำสั่งไว้ ณ ที่เปิดเผยเห็นได้ง่ายที่สถานที่ที่ระบุไว้ในใบอนุญาตหรือภูมิสำเนาของผู้รับใบอนุญาตนั้น และให้ถือว่าบุคคลดังกล่าวได้ทราบคำสั่งนั้นแล้วตั้งแต่วันที่ปิดคำสั่ง

คำสั่งพักใช้และคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตตามวรรคหนึ่งให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาและจะโฆษณาในหนังสือพิมพ์หรือโดยวิธีอื่นด้วยก็ได้

มาตรา ๓๐ เบญจ ผู้ถูกสั่งพักใช้หรือเพิกถอนใบอนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์เป็นหนังสือต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ทราบคำสั่ง

คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

การอุทธรณ์ตามวรรคหนึ่งไม่เป็นการทุเลาการบังคับตามคำสั่งพักใช้หรือคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตนั้น

(๓๒) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

หมวด ๕ บทกำหนดโทษ

มาตรา ๓๑^(๓๑) ผู้ใดเก็บได้ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ และเบียดบังเอาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นของตนหรือของผู้อื่น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๑ ทวิ^(๓๑) ผู้ใดซ่อนเร้น จำหน่าย เอาไปเสีย หรือรับซื้อ รับจำนำ หรือรับไว้โดยประการใดๆ ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันได้มาโดยการกระทำความผิดตามมาตรา ๓๑ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งได้กระทำไปเพื่อการค้า ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๒^(๓๒) ผู้ใดบุกรุกโบราณสถาน หรือทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๓^(๓๓) ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า ทำให้ไร้ประโยชน์ หรือทำให้สูญหายซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๔^(๓๔) ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๙ มาตรา ๑๒ มาตรา ๑๓ วรรคสอง มาตรา ๑๔ ทวิ มาตรา ๑๖ มาตรา ๑๗ หรือมาตรา ๒๐ หรือไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวง

^(๓๑) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์ไว้นี้แทน

^(๓๒) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

^(๓๒-๓๓) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๓๐ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์ไว้นี้แทน

^(๓๓) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ตั้งที่พิมพ์ไว้นี้แทน

ที่ออกตามมาตรา ๑๓ หรือมาตรา ๒๗ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๕^(๓๔) ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๑๐ หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดไว้ในหนังสืออนุญาตตามมาตรา ๑๐ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๖^(๓๕) ผู้ใดทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ห้ามทำการค้าตามประกาศที่ออกตามมาตรา ๑๔ วรรคสอง หรือฝ่าฝืนมาตรา ๑๕ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๖ ทวิ^(๓๖) ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามประกาศที่ออกตามมาตรา ๑๔ ทวิ วรรคสอง หรือไม่แจ้งรายการสิ่งที่ตนผลิตต่ออธิบดี หรือไม่แสดงให้ปรากฏที่สิ่งที่ตนผลิตว่าเป็นสิ่งที่ได้ทำเทียมขึ้นตามมาตรา ๑๘ ทวิ วรรคสอง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๗^(๓๗) ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๙ วรรคหนึ่ง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๗ ทวิ^(๓๘) ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๑๙ ทวิ หรือประกาศที่ออกตามมาตรา ๑๙ ทวิ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๗ ตริ^(๓๙) ผู้ใดขัดขวางหรือไม่อำนวยความสะดวกตามสมควรแก่อธิบดี หรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

(๓๔) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๓๕) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๓๒ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๓๖) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๓๓ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

(๓๗) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๓๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

(๓๘)-(๓๙) เพิ่มเติมโดยมาตรา ๓๕ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

มาตรา ๓๘(๔๔) ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนนอกนอกราชอาณาจักร อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๒ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๙(๔๕) ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ออกนอกราชอาณาจักร อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๒๒ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปี ถึงสิบปี และปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท

บทเฉพาะกาล

มาตรา ๔๐ ให้ผู้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชมโดยเรียกเก็บค่าเข้าชมเป็นปกติธุระอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ยื่นคำขอรับใบอนุญาตจากอธิบดีให้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชมภายในสามสิบวันนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

ความในมาตรา ๑๙ และมาตรา ๒๐ มิให้ใช้บังคับแก่ผู้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชมโดยเรียกเก็บค่าเข้าชมเป็นปกติธุระ ซึ่งได้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตโดยถูกต้องตามความในวรรคก่อน ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับจนถึงวันที่ได้รับใบอนุญาต

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ส. ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี

(๔๔)-(๔๕) ความเดิมถูกยกเลิกโดยมาตรา ๓๖ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และให้ใช้ความใหม่ดังที่พิมพ์ไว้นี้แทน

ภาคผนวก ฉ

การนำเสนอผลงานด้วยโปสเตอร์

[งานประชุมวิชาการ การพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และสังคมระดับชาติ ครั้งที่ ๑๗ และระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑ CSD สัมพันธ์ “คุณธรรมจริยธรรมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” ในระหว่างวันที่ ๒๘-๓๑ มกราคม ๒๕๖๑ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในการนี้ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวเปิดงานและปาฐกถาเป็นภาษาอังกฤษ เรื่อง “Virtues and Sustainable Development” ในวันจันทร์ที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๑๕-๑๐.๒๐ น.]

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ โทรศัทพ์ โทรสาร ๐๓๕-๒๕๖๔-๐๓๒๓ ภายใน ๘๐๗๓
ที่ ศธ ๖๓๐๗/ว ๒ วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๓
เรื่อง แจ้งการนำเสนอขอความเห็นทางวิชาการด้วยโปสเตอร์

เจริญพร อาจารย์ ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี

ด้วย คณะสังคมศาสตร์และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสมาคมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและสังคม มูลนิธิมันพัฒนา วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้จัดงานประชุมวิชาการ การพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และสังคมระดับชาติ CSD สัมพันธ์แห่งประเทศไทย ครั้งที่ ๑๗ และระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑ “คุณธรรมจริยธรรมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” ในระหว่างวันที่ ๒๘ - ๓๑ มกราคม ๒๕๖๓ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอยางน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ความทราบแล้วนั้น

โดยการประชุมวิชาการในครั้งนี ท่านได้ส่งบทความ เรื่อง “การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” เพื่อเสนอให้แก่คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณา ทั้งนี้ คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาแล้วว่าบทความของท่านมีคุณภาพและผ่านการประเมิน จึงแจ้งให้ท่านได้เข้าเสนอขอความเห็นทางวิชาการด้วยโปสเตอร์ ในวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๓ ณ อาคารหอประชุม ๔๘ พระชมหาวิชชาलगรณ รายละเอียดดังปรากฏตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบและเข้าร่วมเสนอผลงานในการประชุมวิชาการ ตามวัน เวลา และสถานที่ดังกล่าว

(พระสุธีรัตนบัณฑิต)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
กรรมการและเลขานุการฝ่ายวิชาการฯ

ผู้ประสานงาน

พระสุกิจ สุจินโณ 086-263-2570 E-mail : csd2018mcu@gmail.com

การนำเสนอผลงานด้วยโปสเตอร์ Poster Presentation

ชื่อผู้แต่ง¹, ชื่อผู้แต่ง², และ ชื่อผู้แต่ง³

¹สาขาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

²สาขาการจัดการเชิงพุทธ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: email¹@csd.com¹, email²@csd.com², email³@gmail.com³

The 17th National and 1st International

Community Social Development (CSD) "Virtues, Ethics And Sustainable Development"

บทคัดย่อ

เนื้อหาโปสเตอร์ประกอบด้วย ชื่อเรื่อง (ภาษาไทยและหรือภาษาอังกฤษ) ชื่อผู้วิจัย (ภาษาไทยและหรือภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) บทนำ วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย ผลการวิจัย อภิปรายผลการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ เอกสารอ้างอิง กิตติกรรมประกาศ (ถ้ามี)

ขนาดโปสเตอร์ 80 x 120 เซนติเมตร มีรูปแบบ มีส่วนหัวกับส่วนท้าย และมีการใช้ตรามหาวิทยาลัยกับตราสมาคมที่กำหนดจัดทำเหมือนในตัวอย่างทุกประการ ยกเว้นเฉพาะสีพื้นของโปสเตอร์ที่ซึ่งอนุญาตให้ผู้นำเสนอมีอิสระออกแบบได้ตามความเหมาะสม

บทนำ

องค์ประกอบของโปสเตอร์ ประกอบด้วย

- (1) ชื่อเรื่อง ชื่อคณะผู้แต่ง และหน่วยงานที่สังกัด
- (2) บทคัดย่อ : เขียนสรุปสาระสำคัญของเรื่อง โดยเฉพาะวัตถุประสงค์ วิธีการ และผลการวิจัย
- (3) บทนำ (โดยสังเขป) : กล่าวถึง ที่มา ความสำคัญ วัตถุประสงค์ เหตุผลในการศึกษา หรือแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เป็นต้น
- (4) วิธีดำเนินการวิจัย : สรุปสั้น ๆ ถึงหลักการ กรอบทฤษฎีที่ใช้ การวางแผนสำหรับกระบวนการวิจัย ระบุถึงเครื่องมือที่ใช้ เป็นต้น
- (5) ผลการวิจัย : ระบุถึงการศึกษาที่สำคัญซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา ข้อมูลการค้นพบที่โดดเด่นที่สุดของผลงานที่สามารถใช้ตอบคำถามของงานวิจัยได้ตรงที่สุด
- (6) สรุปผลการวิจัย (โดยสังเขป) : กล่าวถึงสิ่งที่ค้นพบจากการวิจัย ความสำเร็จของงานวิจัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้คืออะไร ประโยชน์ที่ได้ การนำไปใช้ประโยชน์หรือนำไปต่อยอด เป็นต้น
- (7) เอกสารอ้างอิง : เลือกเฉพาะที่เกี่ยวข้องโดยตรงเท่านั้น

ภาพประกอบ (ถ้ามี)

วิธีดำเนินการวิจัย

- (1) ให้อ่านออกแบบโปสเตอร์ขนาดของโปสเตอร์ที่กำหนด คือ กว้าง 80 เซนติเมตร สูง 120 เซนติเมตร (แนวนั่ง)
- (2) ขนาดตัวอักษรชื่อเรื่อง ชื่อผู้วิจัย ควรมีความสูงไม่น้อยกว่า 1 นิ้ว หรือ 2.5 เซนติเมตร หรือ 70 Points(Font Size)
- (3) ขนาดตัวอักษรเนื้อหา ควรมีความสูงไม่น้อยกว่า 1 เซนติเมตร ควรมีความสูงไม่น้อยกว่า 1 เซนติเมตรหรือ 28 Points(Font Size)
- (4) เนื้อหาภายในโปสเตอร์ไม่ควรมากเกินไป ควรสรุปเฉพาะใจความสำคัญ ควรกระชับ ชัดเจน ไม่ใช้คำฟุ่มเฟือย ควรมีภาพประกอบ หรือใช้ตารางและรูปภาพเพื่อสื่อความหมายแทนข้อความ เป็นต้น

ผลการวิจัย

การติดตั้งโปสเตอร์

- (1) ผู้นำเสนอผลงานภาคโปสเตอร์ ควรนำเสนอโปสเตอร์มาติดภายใน วันที่ 27 – 29 มกราคม 2561 ก่อนเวลา 16.30 น.
 - (2) โปสเตอร์ที่นำเสนอจะติดตั้งไว้ตลอดทั้งวัน ในวันที่ 29 ม.ค. 2561 และให้ผู้นำเสนอผลงานจัดเก็บโปสเตอร์ได้ ในวันที่ 30 ม.ค. 2561 ตั้งแต่เวลา 16.00 น. เป็นต้นไป
 - (3) การติดตั้งและจัดเก็บโปสเตอร์เป็นหน้าที่ของผู้นำเสนอผลงานภาคโปสเตอร์ ตามที่กำหนด
- มีข้อสงสัยติดต่อ ผู้ประสานงาน โทร 086 – 263 2570

สรุปผล

กรุณาตรวจบทความอย่างรอบคอบโดยใช้เวลาอย่างพอเพียง ก่อนส่งให้กรรมการพิจารณา จะเป็นผลดีและทำให้บทความของท่านมีคุณภาพสูง อีกทั้งมีโอกาสผ่านการพิจารณาได้ง่ายขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- [1] Z. Ruihua, D. Yumei, and L. Yuhong, "New challenges to power system planning and operation of smart grid development in china," IEEE Conf. Power System Technology, pp. 1-8, Oct. 2010.
- [2] SIPA, "โครงการ csd เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน", www.sipa.or.th/ewt_news.php?id=481, [สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2560]
- [3] อรุณ สิริจานุสรณ์.2555."การบริหารจัดการออกแบบและพัฒนาการ สถาบันศาสนา".วารสารวิจัยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.ปีที่ 3 เล่มที่ 1.

CSD สัมพันธระดับชาติครั้งที่ 17 และนานาชาติครั้งที่ 1

การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ดร. พรวิทย์ แก้วศรี¹⁾, พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปัญโญ), ดร.²⁾, ดร. นววรรณ ชูบุญพลจักร³⁾
ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹⁾อาจารย์ประจำวิทยาเขตบวชศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

²⁾อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail: kanda_pn@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง "การศึกษานโยบายและกลไกในการส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย" มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการ รักษา ส่งเสริมและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาศักยภาพของเครือข่ายมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยไปบนการวิจัยเอกสาร มีการสัมภาษณ์เชิงลึกและประชุมกลุ่มย่อยใน ๔ ภาค เป็นส่วนประกอบ

ผลการศึกษาค้นคว้า : มรดกวัฒนธรรม หมายถึงทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของชนในรุ่นก่อนที่ตกทอดมาให้ชนรุ่นปัจจุบัน และแสดงถึงภูมิปัญญา ค่านิยม และผลผลิตที่เกิดจากพฤติกรรมก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น การถ่ายทอดและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน แม้รัฐจะมีโครงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เช่นกรมศิลปากรและการส่งเสริมวัฒนธรรม โดยอาศัย พ.ร.บ. อนุรักษ์มรดก ปรกาศ และระเบียบที่เกี่ยวข้องเป็นเครื่องมือ แต่การขาดบุคลากร งบประมาณมีจำกัด ทำให้ดำเนินงานไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ในฐานะมรดกวัฒนธรรมแห่งชาติส่วนใหญ่มีขึ้นอยู่ในพระพุทธศาสนา จึงเป็นหน้าที่ที่คณะสงฆ์ควรเข้าไปสนับสนุนดำเนินงาน โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมีศักยภาพ มีเครือข่าย มีบริการมาก ควรแสดงบทบาทโดยการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้น เพื่อสนับสนุนความเข้มแข็งให้กับหน่วยงานของรัฐต่อไป

บทนำ

มรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย รัฐบาลมีหน้าที่ปกป้องและคุ้มครองพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว โดยบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ และรัฐธรรมนูญได้กำหนดนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ชาติไว้ชัดเจนว่า จะต้องทำบุญทำกุศลสืบธรรม คุณธรรม จริยธรรม ของคนไทยชาติ จึงมีกลไกเป็นเครื่องมือ ทั้ง พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๕ ตลอดจนกฎกระทรวง ประกาศ และระเบียบกรมศิลปากร รวมถึงบัญญัติกฎหมายของรัฐบาลไทยโดยยึดนิยามในองค์การระหว่างประเทศ แม้กระนั้นก็ยังไม่รัดกุม เพราะประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกในการรักษาและหวงแหนสมบัติวัฒนธรรมของชาติ มีการลักลอบขุดค้นทำลายโบราณสถาน โบราณวัตถุ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมถึงปล่อยปละละเลยการดูแลเอกสารโบราณ ทำให้มรดกวัฒนธรรมของชาติเหล่านี้ถูกทำลายเสียหายไปก่อนเวลาอันควรอย่างมาก

ในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากนำเสนอหลักการและวิธีการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติแล้ว ผู้ประพันธ์ยังทำการเสนอบทบาทของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมีเครือข่ายทั่วประเทศ ว่าควรจะมีนโยบายและกำหนดแผนปฏิบัติการอย่างไรในการร่วมมือกับหน่วยงานราชการเพื่ออนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย ซึ่งก็ทำขึ้นเป็นการส่งเสริมคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยวิธีการวิจัยเอกสาร และการจัดประชุมกลุ่มย่อยแยกออกเป็นภาคต่างๆ ๔ ภาค คือภาคใต้ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ภาคกลางที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ ภาคตะวันออกที่จังหวัดชลบุรี และในขณะเดียวกันก็ได้มีการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยเฉพาะพระสังฆาธิการผู้ใหญ่ในพื้นที่นั้นๆ ด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่ขอเชิญมาร่วมประชุมสัมมนาภาคแต่ละภาค ประกอบด้วยผู้แทนวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้แทนกรมส่งเสริมวัฒนธรรม และผู้แทนกรมศิลปากร ตลอดจนพระภิกษุและอุปัชฌาย์พุทธโฆสที่ ประมาณ ๕๗ คน ศักยภาพประกอบ

ภาคใต้ (๕ มกราคม ๒๕๖๑)

ภาคกลาง (๕ มกราคม ๒๕๖๑)

ภาคเหนือ (๑๕ มกราคม ๒๕๖๑)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๑๕ มกราคม ๒๕๖๑)

ผลการวิจัย

๑. มรดกวัฒนธรรม คือผลผลิตจากภูมิปัญญาของชนรุ่นก่อน ที่ตกทอดสืบทอดมาถึงชนรุ่นปัจจุบัน ในงานวิจัยนี้จำกัดเฉพาะด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณซึ่งหากไม่ได้รับการดูแลรักษาหรืออนุรักษ์อย่างถูกต้องสามารถสูญหายหรือสูญหายได้ อาจถึงความวิบัติและเสื่อมสูญก่อนกาลเวลาอันรวดเร็ว โดยเฉพาะเอกสารโบราณซึ่งส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา คำรับตรา และวรรณกรรมของชาติ

๒. นโยบายของรัฐมีระบุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ มาตรา ๘๖ และมาตรา ๘๗ ที่ประชาชนพลเมืองและรัฐพลเมืองที่ขึ้นอยู่ส่งเสริมสนับสนุนให้ส่งเสริมวัฒนธรรมและการปฏิบัติประเพณีอันดีงามอันมีคุณแก่ชาติและดำรงรักษาไว้เป็นอันดีงามมาแต่ปิตุภูมิมาแต่บรรพบุรุษของชาติและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติฉบับที่ ๒๒ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ รวมทั้งแผนแม่บทการวิจัยแห่งชาติฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ คือเป็นการบูรณาการวิจัยเพื่อสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีด้วย

๓. กลไกในการดำเนินงานของรัฐได้แก่กระทรวงวัฒนธรรมดำเนินการมีหน่วยงานพลี ๒ กรมปฏิบัติโดยตรง ได้แก่กรมศิลปากรและกรมส่งเสริมวัฒนธรรม แต่เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นเฉพาะด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ ภาระหน้าที่จึงตกอยู่กับกรมศิลปากร มีหน่วยงานในสังกัดปฏิบัติคือสำนักศิลปากรสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๔. โบราณสถานนับส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนสถาน มีที่ทรงกว้างและคุณค่าสูงแล้วอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร แต่ส่วนมากอยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร และโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบ ที่น่าเป็นห่วงคือเอกสารโบราณ มีคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย เป็นต้น ซึ่งมีจำนวนมากอยู่ในวัด ซึ่งพระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็หวงแหน แต่การจับกับรักษาไม่ถูกวิธี ทำให้ชำรุดเสียหายเกิดความชื้น เป่าเปื้อนยุงกัด หรือปลวกกัดกินคัมภีร์ เช่นเอกสารใบลานฉบับ ประการสำคัญหาผู้มีความรู้ในภาษาโบราณ อ่าน อรรถาธิบาย ศึกษาวิเคราะห์ จนถึงขั้นพิมพ์เผยแพร่

๕. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีเครือข่ายและศักยภาพสูง ซึ่งเสนอขอจัดประชุมกลุ่มบุคคลเห็นควรให้มหาวิทยาลัยฯ ได้แสดงบทบาทเข้ามาช่วยสนับสนุนด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยร่วมมือกับกรมศิลปากรอย่างใกล้ชิด ทั้งด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยเฉพาะ เอกสารโบราณโดยส่งเสริมมหาวิทยาลัยดำเนินการจัดตั้งศูนย์ศึกษาเอกสารซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติการแม่ข่ายและพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

สรุปผล

การศึกษามรดกวัฒนธรรม คือการรักษาศาสนาวัฒนธรรมทางวัฒนธรรม ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีความภูมิใจในชาติกำเนิด มีวัฒนธรรมอันดีงามมาช้านาน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้มีพระราชดำริว่า ถ้าไม่มีผู้ช่วย ไม่มีผู้ดูแล ไม่มีประเทศไทยในปัจจุบัน และในฐานะพระสังฆาธิการที่มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งผู้บริหารส่วนใหญ่เป็นพระสังฆาธิการที่ดี ควรจะได้มีส่วนร่วมแสดงบทบาทช่วยเหลือที่ฟื้นฟู ส่งเสริม และคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมของชาติและของพระพุทธศาสนาให้ได้อย่างครบถ้วน

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. คู่มือยวาทศวรรษแห่งพระสังฆาธิการในการดูแลรักษาพุทธศาสนวัตถุโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อานันท, ๒๕๖๑.
_____. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๕ พร้อมด้วยกฎกระทรวงกฤษฎีกา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อานันท, ๒๕๖๕.
_____. พจนานุกรมและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์. อุดรธานี: อานันทและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี, ๒๕๖๒.
กุลพันธ์ฮาด่า จันทวิทย์ศรี. วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๖๓.
นิคม บุญเลิศคาม. วัฒนธรรม : บทบาทพุทธในโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๖๕.
พระมหาสุชาติ อากาโร. การศึกษารูปแบบนโยบายและกลไกการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเชิงบูรณาการและวัฒนธรรมทางสืบสาน : กรณีศึกษากิจการในระดับ ชุมชนและองค์กรท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : รายงานการวิจัยเสนอสำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๑.

หมายเหตุ : โปสเตอร์ฉบับจริง ขนาด กว้าง ๘๐ ซม. สูง ๑๒๐ ซม.

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

- ชื่อ : ดร.ทองวิทย์ แก้วศรี
- วัน/ เดือน/ปีเกิด : วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๕
- สถานที่เกิด : บ้านต้นตาล ต.หาดยาง อ.ศรีมหาโพธิ จ.ปราจีนบุรี
- บรรพชา/อุปสมบท : พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๑๓ จำพรรษา ณ วัดใหม่กรงทอง อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี และวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ตามลำดับ

- ประวัติการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๐๔ สอบได้นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดปราจีนบุรี (ทางธรรม)
- พ.ศ. ๒๕๐๘ สอบได้ ป.ธ. ๗ สำนักเรียนวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

- ประวัติการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๐๓ สำเร็จชั้นมัธยม ๓ โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง อ.ศรีมหาโพธิ จ.ปราจีนบุรี (ทางโลก)

- : พ.ศ. ๒๕๐๔ สำเร็จชั้นมัธยม ๖ (สอบเทียบกระทรวงศึกษาธิการ)
- : พ.ศ. ๒๕๐๕ สำเร็จชั้นมัธยม ๘ (สอบเทียบกระทรวงศึกษาธิการ)
- : พ.ศ. ๒๕๐๘ สอบได้ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษประถม (พ.กศ.) เทียบเท่าประกาศนียบัตรชั้นสูง จากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ
- : พ.ศ. ๒๕๐๙ สอบได้ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) เทียบเท่าอนุปริญญา จากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ
- : พ.ศ. ๒๕๐๙ สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๑๒ สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรี สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ (B.Lib.Sc.) จากมหาวิทยาลัยพาราณสี (B.H.U.) ประเทศอินเดีย
- : พ.ศ. ๒๕๑๓ สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาโท สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ (M.Lib.Sc.) จากมหาวิทยาลัยพาราณสี (B.H.U.) ประเทศอินเดีย
- : พ.ศ. ๒๕๒๔ สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต สาขาวิชาสารนิเทศศาสตร์ (PGDLS) จากมหาวิทยาลัยโรม ประเทศอิตาลี (สอบได้ทุนรัฐบาลอิตาลี)
- : พ.ศ. ๒๕๓๒ สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรี สาขาวิชาสารนิเทศศาสตร์ (ศ.ศ.บ.) จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- : พ.ศ. ๒๕๕๐ สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาเอกพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระพุทธรักษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

- : พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๑ อาจารย์ประจำวิชาภาษาอังกฤษ โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๑๓ อาจารย์ประจำบรรยายวิชาภาษาอังกฤษ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๒๖ อาจารย์พิเศษบรรยายวิชาภาษาอังกฤษ และบรรณารักษศาสตร์ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๓๑-ปัจจุบัน อาจารย์พิเศษวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาจารย์พิเศษบรรยายวิชาภาษาอังกฤษ คณะครุศาสตร์ และอาจารย์พิเศษวิชาการจัดการเชิงพุทธ, การจัดการความรู้, การบริหารการพัฒนา, การพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน (กรมศิลปากร)

- : พ.ศ. ๒๕๑๕ รับราชการในตำแหน่งบรรณารักษ์ ณ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ได้เลื่อนตำแหน่งหน้าที่โดยลำดับขั้นเป็นผู้ประสานงานศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ISDS-SEA), ผู้อำนวยการส่วนพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด, ผู้อำนวยการศูนย์สารนิเทศห้องสมุด สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร รวมเวลารับราชการ ๓๒ ปี
- : เกษียณอายุราชการ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕

- หน้าที่การงานพิเศษ :**
- : ในระหว่างรับราชการกรมศิลปากร มีโอกาสไปศึกษา ฝึกอบรม ดูงาน และเป็นผู้แทนไทยไปเข้าร่วมประชุมในระดับภูมิภาคและนานาชาติในเอเชีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา มากกว่า ๒๕ ประเทศ
 - : เป็นกรรมการและประธานกรรมการตรวจแบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับชั้นมัธยมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๔๕
 - : เป็นกรรมการคัดเลือกผู้มีผลงานดีเด่น เพื่อเข้ารับพระราชทานเสมาธรรมจักร กรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๕๕
 - : เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำคัมภีร์พระพุทธศาสนา และจัดทำพจนานุกรมพระไตรปิฎกฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๕๘
 - : เป็นผู้แทนกรมศิลปากร จัดทำหนังสือของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ มากกว่า ๓๐ คณะ
 - : เป็นอาจารย์พิเศษบรรยายวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยเอกชนอื่นๆ อีกหลายแห่ง

- : เป็นประจำกองบรรณาธิการนิตยสารศิลปากรมาแต่ปี ๒๕๑๘ และเคยปฏิบัติหน้าที่เป็นบรรณาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๘
- : เป็นผู้เชี่ยวชาญรัฐบาลไทยประจำโครงการพัฒนาห้องสมุดมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยครูของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) พ.ศ. ๒๕๓๙-๒๕๔๕
- ผลงานวิชาการ** : ผลงานวิชาการที่ได้รับการตีพิมพ์จากหน่วยงานราชการและเอกชนมากกว่า ๕๐๐ เรื่อง กวีนิพนธ์กว่า ๗๐๐ บท มีทั้งพระพุทธรศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี พุทธศิลป์ พระเครื่อง ประวัติบุคคลสำคัญ ความรู้รอบโลก สารคดี วิชาการต่างๆ รวมทั้งภาษา นาฏศิลป์และดนตรีไทย ตลอดจนกวีนิพนธ์ รวมงานเขียนที่ตีพิมพ์แล้วกว่า ๓๐,๐๐๐ หน้า
- ผลงานสำคัญเช่น ประวัติศาสตร์สังคมไทย (๒๕๑๘) พุทธสถานในนานาประเทศ (๒๕๓๒) ทศพิชราชธรรม (๒๕๓๐) พระบรมราชาบาทเทียบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (๒๕๓๐) ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี (๒๕๒๕) จารึกในประเทศไทยเล่ม ๑-๕, บรรณาธิการ (๒๕๒๙) มหาจุฬาริชาการ : ปรัชญาบูรพาทิศ, บรรณาธิการ (๒๕๓๒) การทูลเกล้าถวายฎีกา พระมหากษัตริย์คุณในการพระราชทานความเป็นธรรมและพระราชทานอภัยโทษ, บรรณาธิการ (๒๕๓๙) สามสมเด็จ [พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า] สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) (๒๕๔๐) ประวัติและวัตถุมงคลหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด (๒๕๓๖) พุทธศิลป์วิเศษ (๒๕๕๔) เพชรพระธรรม : เพชรน้ำหนึ่งจากพระพุทธพจน์ในคาถาธรรมบท ร้อยกรองและไขความพร้อมคำแปลภาษาอังกฤษ (๒๕๕๑) Buddhist Summit : The Second World Buddhist Propagation Conference, editor (2543) ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, บรรณาธิการ (๒๕๓๘) พระพุทธรูปในพระระเบียงคดวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (๒๕๔๑) คัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒๕๓๖) สัทธรรมปุณฑริกสูตร, บรรณาธิการ (๒๕๔๔) ผู้แต่งร่วมหนังสือราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ ๔ เล่ม คือธรรมบทจรุภาค, โลกนิติ-ธรรมนิติ, ราชนิติ-สุตวันมนิติ, พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๕๖ นอกจากนี้ยังเป็นบรรณาธิการให้หน่วยงานราชการและวัดวาอารามต่างๆ รวมทั้งบุคคลสำคัญทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์กว่า ๒๐๐ เรื่อง โดยเฉพาะเป็นกรรมการจัดทำนิตยสารศิลปากรกว่า ๒๕ ปี ปฏิบัติหน้าที่บรรณาธิการ ๓ สมัย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๘

- ตำแหน่งหน้าที่พิเศษ :** พ.ศ. ๒๕๔๖-ปัจจุบัน ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ในปัจจุบัน** : พ.ศ. ๒๕๓๓-ปัจจุบัน อาจารย์พิเศษบัณฑิตวิทยาลัย บรรยายพิเศษ และที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ปริญญาโทและปริญญาเอก มีผู้สำเร็จการศึกษารวมแล้วกว่า ๓๐๐ ราย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ชายหญิง
- สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ :**
- : ประวัติศาสตร์, โบราณคดี, วรรณคดีไทย, วัฒนธรรมศึกษา, ศาสนาเปรียบเทียบ, รัฐประศาสนศาสตร์, บริหารศาสตร์, พัฒนาสังคม, พุทธศิลป์, วาทศิลป์, ภาษาศาสตร์ (ภาษาไทย บาลี และภาษาอังกฤษ) อลังการศาสตร์ (ฉันทลักษณ์), การบริหารโครงการระหว่างประเทศ, นักเขียนและออกแบบรูปเล่มหนังสือ (Artwork)
- รางวัลเกียรติยศ** : รับพระราชทานเสมาธรรมจักรในฐานะผู้แต่งหนังสือทางพระพุทธศาสนา จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในสัปดาห์วิสาขบูชา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๔
- : โล่เกียรติยศศิษย์เก่าดีเด่นของสมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๗
- : โล่เกียรติยศศิษย์เก่าดีเด่นของสมาคมนักเรียนเก่าอินเดีย พ.ศ. ๒๕๒๘
- : โล่เกียรติยศ ในฐานะบรรณาธิการหนังสือที่ระลึก ๑๐๐ ปี สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม บรมราชชนก จากคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๓๑
- : โล่เกียรติยศในฐานะบรรณาธิการหนังสือที่ระลึก ๑๐๐ ปีกระทรวงศึกษาธิการ จากรัฐมนตรีช่วยว่าการและปลัดกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๕
- : เข็มทองคำเชิดชูเกียรติคุณในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๒
- : ประกาศเกียรติคุณและโล่เกียรติยศจากสถาบันอื่นๆ อีกมากมาย
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : ๔๐/๕๒ หมู่ ๑ ถนนบางกรวย-ไทรน้อย ซอย ๗ ตำบลบางกรวย อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐
- โทรศัพท์** : (๐๒) ๔๔๗-๑๙๖๒; มือถือ (๐๙๕) ๓๓๖-๗๙๓๕

ประวัติผู้วิจัย

ผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ : พระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปญโญ / หวลจิตต์)
- เกิด : วันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖
- สถานที่เกิด : ๑๕ หมู่ ๗ ตำบลบึงชำอ้อ อำเภอนองเสือ จังหวัดปทุมธานี
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๒๘ สอบได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค สำนักเรียนวัดดาวดึงษาราม กรุงเทพมหานคร
- : พ.ศ. ๒๕๓๕ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๔๖ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- : พ.ศ. ๒๕๕๗ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสบการณ์การทำงาน :

- : พ.ศ.๒๕๓๔-๔๐ พระธรรมทูตสายต่างประเทศ (สหรัฐอเมริกา)
- : พ.ศ. ๒๕๔๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดดาวดึงษาราม
- : พ.ศ. ๒๕๔๗ เจ้าอาวาสวัดดาวดึงษาราม
- : พ.ศ. ๒๕๔๘ พระอุปัชฌาย์
- : พ.ศ. ๒๕๕๐ เจ้าคณะแขวงบางพลัด-บางอ้อ เขต ๑
- : พ.ศ. ๒๕๕๓ รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
- : พ.ศ. ๒๕๕๕ กรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- : พ.ศ. ๒๕๕๖ เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร
- : พ.ศ. ๒๕๕๗-ปัจจุบัน อาจารย์ประจำวิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆสมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร ๓๓ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
- โทร. (มือถือ) : ๐๘๑ - ๙๐๘ ๐๘๒๐

ประวัติผู้วิจัย

ผู้ร่วมวิจัย

- ชื่อ : ดร. นवलวรรณ พูนวสุพลฉัตร
- เกิด : วันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕
- สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๒๘ จบปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต (พยาบาลและผดุงครรภ์)
มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
- : พ.ศ. ๒๕๓๓ จบปริญญาโท เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต
Western Michigan University, Michigan State, USA.
- : พ.ศ. ๒๕๕๒ จบ อภิธรรม (จุฬารัตน์) จาก อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๕๒ จบประกาศนียบัตรบัณฑิต พระไตรปิฎกศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ. ๒๕๕๖ จบปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสบการณ์การทำงาน ภาคเอกชน :

- ในอดีต : พ.ศ. ๒๕๒๘ - ๒๕๓๐ พยาบาลประจำการ (แผนกอายุรกรรม)
โรงพยาบาลนนทเวช จังหวัดนนทบุรี
โรงพยาบาลวิภาวดี กรุงเทพมหานคร
- : พ.ศ. ๒๕๓๔ - ๒๕๕๒ บริษัท บางซื่อโรงสีไฟเจียเม้ง จำกัด
บริษัท เจียเม้งมาร์เก็ตติ้ง จำกัด
บริษัท สวนป่าพนาเวช จำกัด
บริษัท เจียเม้งอีสาน จำกัด
- ในปัจจุบัน : กรรมการ บริษัท บางซื่อโรงสีไฟเจียเม้ง จำกัด
ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาธุรกิจ บริษัท บางซื่อโรงสีไฟเจียเม้ง จำกัด

- หน้าที่อาจารย์ มจร. : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความ
ตาย ภาควิชาพุทธจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

: อาจารย์พิเศษ ภาควิชารัฐศาสตร์, สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ วิทยาเขตบาลีศึกษาศาสตร์ มหาวชิราวุฒยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : การพยาบาล, บริหารธุรกิจ, วิชาพระพุทธศาสนา,
วิชาภาษาอังกฤษ

หนังสือ งานวิจัย และบทความ

งานวิจัย

๑. ผู้วิจัยร่วม โครงการวิจัยประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘ เรื่อง “แนวทางการพัฒนา
สมรรถนะผู้ประกอบการวิชาชีพจิตวิทยา เพื่อเตรียมความพร้อมสู่การเป็นประชาคม
เศรษฐกิจอาเซียน”
๒. หัวหน้าโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๑ “การวิเคราะห์สังเคราะห์องค์
ความรู้ และกระบวนการให้การปรึกษาแนวพุทธจิตวิทยา”
๓. หัวหน้าโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒ “การวิจัยและนวัตกรรมเพื่อ
สร้างองค์ความรู้เรื่องไตรภูมิเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดั่งงามในสังคมไทย”

บทความ

๑. บทความ “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเอกัตลักษณ์ตามหลักอภิปรัชชา ๖ และจริต ๖ ใน
พระพุทธศาสนา” ตีพิมพ์ในวารสาร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๙
๒. Academic Article : “The Right to Die : Buddhist Perspective” , published
in the Journal of International Buddhist Studies, Buddhist Research
Institute of Mahachulalongrajavidyalaya University, in December 2,
2017 (Vol.8 No.2).

รางวัลเกียรติยศ : รางวัลพระราชทานเสมาธรรมจักรประเภทผู้ประกอบการอาชีพที่มีคุณธรรม
และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม
ราชกุมารี เนื่องในเทศกาลวิสาขบูชา ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง วันอาทิตย์
ที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗

สถานที่ติดต่อ : ๑๐๒/๑๕ ซอยริมทางรถไฟบางซื่อ แขวงบางซื่อ เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ
๑๐๘๐๐

โทรศัพท์มือถือ : ๐๘๑ - ๖๔๓ ๒๗๙๐

Email : kanda_m@hotmail.com